

ΙΩΑΝΝΟΥ ΧΑΚΚΕΤΤ D.D.

ΙΣΤΟΡΙΑ

ΤΗΣ

ΟΡΘΟΔΟΞΟΥ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΗΣ ΚΥΠΡΟΥ

ΚΑΤΑ ΜΕΤΑΦΡΑΣΙΝ ΚΑΙ ΣΥΜΠΛΗΡΩΣΙΝ

ΧΑΡΙΛΑΟΥ Ι. ΠΑΠΑΙΩΑΝΝΟΥ, δ. θ.

ΤΟΜΟΣ Α΄

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΚΥΠΡΙΑΚΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΑΠ' ΑΡΧΗΣ
ΜΕΧΡΙ ΤΗΣ ΑΓΓΛΙΚΗΣ ΚΑΤΟΧΗΣ ΤΟΥ 1878

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΤΥΠΟΙΣ Π. Δ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙ

1923

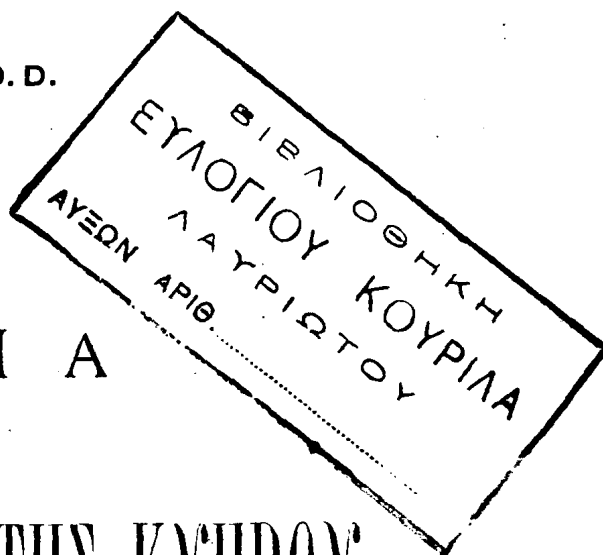
OK
X6A

MR

Δρ. Στ. 140125

ΙΩΑΝΝΟΥ ΧΑΚΚΕΤΤ D.D.

Ι Σ Τ Ο Ρ Ι Α

ΤΗΣ

ΟΡΘΟΔΟΞΟΥ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΗΣ ΚΥΠΡΟΥ

ΚΑΤΑ ΜΕΤΑΦΡΑΣΙΝ ΚΑΙ ΣΥΜΠΛΗΡΩΣΙΝ

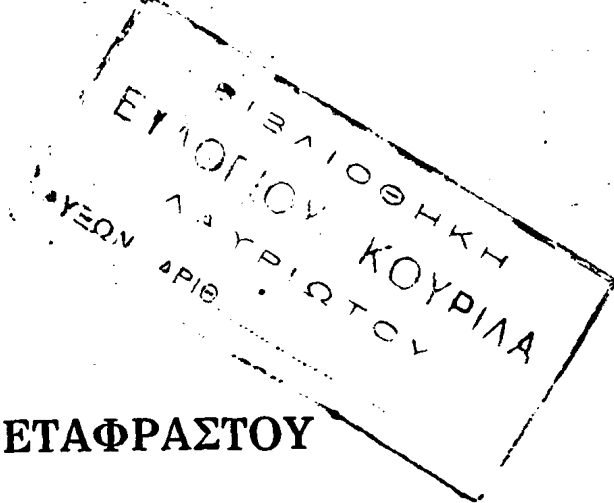
ΧΑΡΙΔΟΥ Ι. ΠΑΠΑΙΩΑΝΝΟΥ, δ.θ.

ΤΟΜΟΣ Α'.

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΚΥΠΡΙΑΚΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΑΠ' ΑΡΧΗΣ
ΜΕΧΡΙ ΤΗΣ ΑΓΓΛΙΚΗΣ ΚΑΤΟΧΗΣ ΤΟΥ 1878

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΤΥΠΟΙΣ Π. Δ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ
1923

ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΤΟΥ ΜΕΤΑΦΡΑΣΤΟΥ

† *John Hackett*. — Ὁ ἀοίδιμος Ἰωάννης Χάκκεττ, υἱὸς τοῦ στρατηγοῦ Ἰωάννου Χάκκεττ, ἐγεννήθη τῇ 23 Μαρτίου 1851, σπουδάσας δὲ περὶ τὴν Θεολογίαν καὶ καταταχθεὶς εἰς τὸν κλῆρον ὑπηρέτησεν ἐπὶ δύο περιόδους ὡς στρατιωτικὸς ἱερεὺς ἐν Κύπρῳ, ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τῆς ἀγγλικῆς κατοχῆς μέχρι σχεδὸν τοῦ 1895. Κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον, φιλοτιμούμενος νὰ μὴ καταλίπη ἀμάρτυρον τὴν ἐκ Κύπρου διάβασιν αὐτοῦ, ἀνεζήτησεν ὡς φιλόπονος μέλισσα πᾶσαν ἐφικτὴν μέχρι τότε πληροφορίαν περὶ τῆς κυπριακῆς Ἐκκλησίας, ἀφειδῶς καταδαπανήσας ἑαυτὸν καὶ ἐφεξῆς εἰς τούτου κυριώτατα τοῦ ἔργου τὴν συγγραφὴν. Ἀπέθανεν ἐν *Lyme Regis* τῆς Ἀγγλίας ὑπὲρ τὰ 64 ἔτη γεγονώς, τῇ 29 Μαΐου 1915.

Ἀντὶ παντὸς ἑτέρου μνημοσύνου τῆς καλοκαγαθίας καὶ τῆς ἄλλης τοῦ ἀνδρὸς ἀρετῆς ἀρκούμεθα εἰς τὰ ἐπόμενα ἀποσπάσματα ἐπιστολῶν αὐτοῦ, ἅτινα μετὰ τῶν κατωτέρω Προλόγων αὐτοῦ εἶναι ἱκανὰ νὰ καταδηλώσωσι τὸ πνεῦμα, ὑφ' οὗ ὁ ἀείμνηστος ἀνὴρ ἐφέρετο ἐν τῇ παρούσῃ συγγραφῇ.

Ἀφορμὴν λαβὼν ἐκ τῆς πρὸ ἐτῶν δημοσιευθείσης ἀγγελίας τῆς ἐκδόσεως τῆς μετὰ χειρὸς μεταφράσεως ἔγραφε τῇ 7 Μαΐου 1907 ἐκ Πλυμούθης τῆς Ἀγγλίας πρὸς τὸν κ. Χρ. Σ. Χουρμούζιον «Αἱ κολακευτικαὶ ἐν τῇ ἀγγελίᾳ κρίσεις ὑμῶν περὶ τοῦ βιβλίου μου τοσοῦτό με συγκινοῦσιν, ὥστε ἀγνοῶ πῶς νὰ ἀνταποδώσω τὸ φιλοφρόνημα. Τοῦτο μόνον δύναμαι νὰ εἶπω, ὅτι εὐχαριστοῦμαι μανθάνων ὅτι οἱ ἐν Κύπρῳ ὀρθόδοξοι φίλοι μου ἐκτιμῶσι τὸν τρόπον, καθ' ὃν ἐξέθηκα τὴν Ἱστορίαν τῆς ἀρχαίας καὶ γεραρᾶς αὐτῶν Ἐκκλησίας. Τοῦτο μόνον εἶναι ἐπαρκὴς ἀμοιβὴ πάντων τῶν κόπων μου.

Ἄλλὰ διατί με καλεῖτε διαμαρτυρόμενον; Δέν εἰμι διαμαρτυρόμενος. Τὸ ἐπίθετον τοῦτο σήμερον ἀποδίδεται σχεδὸν ἀποκλειστικῶς εἰς τοὺς σχισματικούς. Ἐγὼ πάντοτε ὁμολογῶ τὸ Σύμβολον τῶν 318 ἁγίων Πατέρων, «πιστεύω εἰς μίαν, ἁγίαν, καθολικὴν καὶ ἀποστολικὴν Ἐκκλησίαν. Πιστεύσατε ὅτι δὲν ἐλέγχω ὑμᾶς· ἐκφράζω μόνον φιλικὸν παράπονον. Εἰ καὶ ἀτυχῶς ὑπάρχουσι μεταξὺ ἡμῶν διαφοραί, ὅμως «οἱ πολλοὶ ἐν σῶμά ἐσμεν ἐν Χριστῷ, ὁ δὲ καθεὶς ἀλλήλων μέλη,» ὑπάρχει δὲ ἐν ἡμῖν δεσμός ἐνότητος ὃν οὐδεὶς δύναται νὰ λύσῃ, ἥτοι «εἰς Κύριος, μία πίστις, ἐν βάπτισμα· εἰς θεὸς καὶ πατὴρ πάντων, ὁ ἐπὶ πάντων καὶ διὰ πάντων καὶ ἐν πᾶσιν ἡμῖν». Λέγω ἄνευ φόβου ἀντιρρήσεως· ἡ ἀγγλικανὴ Ἐκκλησία εἶναι μέρος τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας. — Χαίρω μανθάνων ὅτι ἔχετε τόσον εὐπαιδευτον καὶ ἀρμόδιον συνεργόν, οἷος ὁ κ. Χ. Ἰ. Παπαϊωάννου. Ἡ βοήθεια αὐτοῦ εἰς τὸ ἔργον τῆς μεταφράσεως θὰ ἀσφαλίσῃ τὴν ἐπιτυχίαν αὐτῆς. Εὐχαριστήσατε αὐτόν, παρακαλῶ, διὰ τὴν εὐμενῇ διαδίβασιν τῆς πρὸς με ἐκτιμήσεώς του, ἣν ἀνταποδίδω, καὶ βεβαιώσατε αὐτόν ὅτι μετὰ πάσης χαρᾶς θὰ δεχθῶ πᾶσαν διόρθωσιν, ἣν ἤθελε κρίνῃ ἀναγκαίαν, καθ' ὅσον ἀμφοτέρω τὸ αὐτὸ προτιθέμεθα, τ. ἐ. τὴν εὗρεσιν καὶ δημοσίευσιν τῆς ἀληθείας. Ἐνθυμοῦμαι πάντοτε τὴν ἀρχαίαν ρήτραν «ἄνθρωπον τοῦ ξαμαρτάνειν». Δέν εἰμαι ἀναμάρτητος· δέν εἰμι ὁ Πάπας».

Ἄλλ' ὁ Χάγκεττ δὲν ἦτο ἀπλῶς φιλορθόδοξος, συμφώνως ἄλλως τε πρὸς τὰς τιμίας παραδόσεις τῆς ἀγγλικανῆς Ἐκκλησίας· ἦτο ἰδιαιτέρως καὶ φιλέλλην, καὶ ἐν τούτῳ εὗρεν ἀπὸ τοῦ 1912 ἀφορμὰς ἀγαλλιάσεως, ἣν ἐδράξατο πάσης εὐκαιρίας ὅπως ἐκδηλώσῃ τοῖς ἐν Κύπρῳ φίλοις αὐτοῦ.

Τῇ 24 Μαΐου 1913 ἔγραφε πρὸς τὸν κ. Α. Ζ. Πιερρίδην «Ἡ Βουλγαρία προβάλλει νῦν ὑπὸ τὰ ἀληθινὰ αὐτῆς χρώματα. Ἐν τε τῷ παρόντι, ὡς καὶ ἐν τῷ παρελθόντι, ἐκτός ἐὰν πολὺ σφάλλωμαι, θὰ ἀποδειχθῇ ὁ χείριστος ἐχθρός, ὃν ἡ Ἑλλὰς ἀντεμετώπισέ ποτε. Ἡ Τουρκία ἦτο παθητικός, ἀλλ' ἡ Βουλ-

γαρία θὰ ἀποδειχθῇ ἐνεργῆς τύραννος. Ἡ Τουρκία ἐπάταξε τὴν Ἑλλάδα ἐν μάστιξιν, ἀλλ' ἡ Βουλγαρία, ἐὰν μὴ ἐν καιρῷ προκαταληφθῇ, πατάξει αὐτὴν ἐν σκορπίοις. Αἱ ἀξιώσεις τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ τοῦ Σλαβῖσμοῦ εἶναι ἀσυμβίβαστοι. Θὰ προκύψῃ πάλῃ περὶ ἐπικρατήσεως. Γνωρίζετε ἤδη πρὸς τίνας κλίνουσιν αἱ συμπάθειαι μου. Θὰ ἦτο δυστύχημα διὰ τὴν πρόοδον τῆς Ἀνθρωπότητος ἂν ὁ ἐλληνικὸς πολιτισμὸς μέλλῃ νὰ καταποντισθῇ ὑπὸ τοῦ σλαβικοῦ βαρβαρισμοῦ. Χαίρω βλέπων ὅτι ἡ Σερβία καὶ ἡ Ἑλλὰς ἐνοῦνται κατὰ τοῦ κοινοῦ ταραξίου τῆς εἰρήνης. Ἄνευ τῆς βοήθειας ἐκείνων οὗτος οὐδέποτε θὰ ὑπερίσχυε τοῦ Τούρκου καὶ τώρα, ὅτε ἡ ὑπηρεσία παρεσχέθη, σπεύδει νὰ λησμονήσῃ αὐτὴν...»

Τῇ δὲ 13 Ἰουνίου 1913 πρὸς ἡμᾶς τὰ ἐξῆς: «Ὅφείλω νὰ συγχαρῶ ὑμῖν διὰ τὴν εὐδοκίμησιν τῶν ἐλληνικῶν ὅπλων ἐν τῷ τελευταίῳ πολέμῳ. Ὅτε οὗτος ἤρχετο τίς ἠδύνατο νὰ φαντασθῇ ὅτι θὰ ἔλῃγε τοσοῦτον ἐνδόξως διὰ τὴν Ἑλλάδα; Τὰ ἐπιτελεσθέντα κατορθώματα ἀνανεοῦσι τὴν δόξαν τοῦ Μαραθῶνος καὶ τῆς Σαλαμῖνος καὶ ἡ Ἑλλὰς ἐπετέλεσε ταῦτα πάντα ἀβοήθητος, διὰ τῶν ιδίων αὐτῆς προσπάθειων, ὅπερ ἀποτελεῖ τὴν σπουδαιότητα καύχῃσιν αὐτῆς. Ἐλπίζω ὅτι δὲν θὰ κληθῇ νὰ ὑπερασπίσῃ τὰ διὰ τόσου αἵματος καὶ χρημάτων κτηθέντα κατὰ θανασιμωτέρου καὶ ἐπικινδυνότερου ἐχθροῦ. Ἡ μόνη μου λύπη εἶναι ὅτι ἡ κυανόλευκος σημαία αὐτῆς δὲν ἤχθη μέχρι τῶν τειχῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἵνα ἀναπετασθῇ ὑπὸ τοὺς θόλους τῆς ἁγίας Σοφίας. Ἀλλ' ἴσως σὺν τῇ παρόδῳ τοῦ χρόνου καὶ ἡ εὐλογία αὕτη δοθῇ. Βούλγαρος τσάρος ἐπὶ τοῦ θρόνου τοῦ ἥρωος Κωνσταντίνου Παλαιολόγου θὰ ἦτο ὑπὲρ πάντα νοῦν βεβήλωσις».

Ἐκ τοῦ περισσεύματος τῆς καρδίας τὸ στόμα λαλεῖ καὶ τὰ ὀλίγα ταῦτα ἀποσπάσματα ἐπιστολῶν τοῦ ἀοιδίμου Συγγραφέως ὡς καὶ οἱ κατωτέρω Πρόλογοι αὐτοῦ μαρτυροῦσιν ὑπερεπαρκῶς τὸν σεβασμὸν αὐτοῦ πρὸς τὴν ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν, καὶ τὴν μεθ' ἧς ἐνέκνυσεν εἰς τὴν ἀναδίφησιν καὶ συγγραφὴν τῆς Ἱστορίας τοῦ ἐν Κύπρῳ τμήματος αὐτῆς

στοργήν, ἐξ ἧς προέκλυψε τὸ ὑπέροχον τοῦτο ἔργον. Τοῦ ἔργου τούτου ἡ ἀξία οὐδέποτε θὰ ἐλαττωθῇ, ὅσονδήποτε καὶ ἂν προαχθῇ ἐν τῷ μέλλοντι ἡ περὶ τοῦ βίου τῆς κυπριακῆς Ἑκκλησίας ἱστορικὴ ἔρευνα, ἧς θὰ ἀποτελῇ πάντοτε τὴν κεντρικὴν πηγὴν καὶ τὴν ἀφετηρίαν. Ὡς προστεθῇ, ἄνευ φόβου διαφεύσεως, ὅτι τὸ ἔργον τοῦτο, ὅταν παρέλθῃ ἡ ἀγγλικὴ τῆς Κύπρου κατοχὴ, θὰ παραμείνῃ τὸ κάλλιστον καὶ σπουδαιότατον αὐτῆς μνημεῖον.

Ἡ παρούσα Μετάφρασις. — Ὅτε τῷ 1905, συμπληρώσαντες τὰς πανεπιστημιακὰς ἡμῶν σπουδὰς, ἀνελάβομεν ὑπηρεσίαν ἐν Κύπρῳ, ὁ Συγγραφεὺς εἶχεν ἤδη χορηγήσῃ τὴν ἄδειαν τῆς μεταφράσεως τοῦ ἔργου αὐτοῦ εἰς τὸν διευθυντὴν τῆς «Σάλπιγγος» τῆς Λεμεσοῦ κ. Χρ. Σ. Χουρμούζιον. Οὗτος, ἐπιεικῶς κρίνας τὰς μικρὰς ἡμῶν εἰς τὴν ἔρευναν τῆς ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας τῆς Νήσου συμβολάς, ἐκάλεσεν ἡμᾶς εἰς συνεργασίαν πρὸς τὴν μετάφρασιν καὶ δημοσίευσιν τοῦ ἔργου. Ἀσμένως ἀποδεξάμενοι τὴν πρότασιν ἐπελαβόμεθα τοῦ ἔργου ἀπὸ τοῦ 1906, εἰ καὶ δὲ ὁ κ. Χουρμούζιος διὰ τὰς πολλὰς αὐτοῦ ἀσχολίας οὐδὲν ἠδυνήθη νὰ μεταφράσῃ τοῦ καθορισθέντος αὐτῷ τμήματος, ἡ ὅλη ἐργασία εἶχε σχεδὸν συντελεσθῇ ὑφ' ἡμῶν μέχρι τοῦ 1910. Ἀτυχῶς οὔτε τότε οὔτε μετὰ ταῦτα ἠδυνήθη νὰ μετάσχῃ τοῦ ἔργου ὁ κ. Χουρμούζιος διὰ προσωπικὰς αὐτοῦ περιπετείας. Ἡμεῖς δέ, πρὸς διηνεκῇ πενίαν παλοῖοντες, ἐφ' ὅσον παρήρχετο ὁ χρόνος ἐπὶ τοσοῦτον ἐβλέπομεν ἀπομακρυνομένην καὶ τὴν πιθανότητα τῆς ἐξευρέσεως τῶν ἀναγκαίων πρὸς τὴν ἔκδοσιν τοῦ ἔργου πόρων. Ὅθεν ἀνεσιτάλη καὶ ἡ ἐπεξεργασία τοῦ ἔργου, καθ' ὃν χρόνον μάλιστα ἐκ μὲν τῆς Ἑκκλησίας τῆς Νήσου, ἀπερροφημένης ἐξ ὀλοκλήρου εἰς τὰ ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ ἀρχιεπισκοπικοῦ κρίσιμα τοῦ βίου αὐτῆς γεγονότα, οὐδεμία ἠδύνατο νὰ προσδοκηθῇ βοήθεια, ἡμεῖς δὲ διὰ λόγους οὐχὶ ἀσχετοὺς πρὸς τὰ σύγχρονα ἐθνικὰ γεγονότα ἠναγκάσθημεν τῷ 1913 νὰ μετασταθμεύσωμεν ἐκ Κύπρου εἰς Ἀθήνας. Ἀλλὰ δόξα τῷ Θεῷ, τῷ τὰ πάντα ἄριστα οἰκονομήσαντι. Καὶ ἡ

Ἐκκλησία τῆς Νήσου ἀποκατέστη καὶ ἀναδιωργανώθη εἰς τὴν κανονικὴν ζωὴν, καὶ ἡμεῖς εὖρομεν τὸν καιρὸν, μόλις ἐδόθη ἡμῖν παρὰ τοῦ μακαριωτάτου νῦν Ἀρχιεπισκόπου κυρίου Κυρίλλου τῷ 1918 ἡ ἐντολὴ νὰ παραδώσωμεν αὐτῷ τὴν μετάφρασιν πρὸς ἔκδοσιν, νὰ ἀναθεωρήσωμεν καὶ ἐτοιμάσωμεν αὐτὴν πρὸς τοῦτο.

Ἡ ἀναθεώρησις ἐγένετο ἐκ νέου ἀπ' ἀρχῆς, ἐν τισι δὲ κεφαλαίοις ἐπὶ εὐρυτάτης κλίμακος· τοσαῦται δ' εἶναι αἱ ἐπενεχθεῖσαι διὰ προσθηκῶν, ἀντικαταστάσεων ἢ καὶ παραλείψεων μεταβολαί, ὥστε κεφάλαιά τινα κατέστησαν σχεδὸν ἀγνώριστα. Ἐν τούτοις τὸ ἀρχικὸν σχέδιον τοῦ ἔργου ἐτηρήθη, διότι παρὰ τὰς μεταβολὰς τὸ παρὸν δὲν παύεται ὃν μετάφρασις τοῦ ἔργου τοῦ Χάκκεττ.

Τῶν μεταβολῶν τούτων αἱ μὲν ὀφειλόμεναι εἰς ὑποδείξεις αὐτοῦ τοῦ Συγγραφέως δὲν διεκρίθησαν δι' οἰουδήποτε σημείου, αἱ δ' ὀφειλόμεναι εἰς ἡμᾶς χάριν διακρίσεως τῶν συγγραφικῶν εὐθυνῶν ἐξετυπώθησαν διὰ κυριῶν στοιχείων. Εἰς ἡμᾶς ἐπίσης ὀφείλονται αἱ πλεῖσται τῶν ἐπιγραφῶν τῶν κεφαλαίων, ἡ ὑπὲρ τὰς σελίδας περίληψις τοῦ περιεχομένου, ἡ διαίρεσις τῶν κεφαλαίων εἰς παραγράφους καὶ οἱ κατὰ ταῦτα πίνακες τῶν περιεχομένων, ἡ διαίρεσις τοῦ ἔργου εἰς τρεῖς τόμους, ὁ κατ' ἀλφαβητικὴν τάξιν πίναξ τῶν πηγῶν, καὶ ἡ διαρρύθμισις τῶν παραπομπῶν κατὰ τὰ παρ' ἡμῖν συνήθη.

Ὁ ἀοίδιμος Συγγραφεὺς ζῶν ἔτι ἐπεδείξατο πάντοτε ζωηρότατον διαφέρον περὶ τῆς μεταφράσεως ταύτης· οὐ μόνον δὲ πλῆθος ἐπανορθώσεων καὶ συμπληρώσεων διεβίβασεν ἡμῖν, ἀλλὰ καὶ τὰς εἰκόνας τοῦ πρωτοτύπου ἀπέστειλεν ἵνα κοσμήσωσι καὶ τὴν μετάφρασιν, καὶ τὸν κατωτέρω δημοσιευόμενον Πρόλογον [εἰς τὴν ἔκδοσιν τῆς μεταφράσεως ταύτης ἐπὶ τῇ αἰτήσῃ ἡμῶν προθυμότητι ἐπέστειλεν.

Τῶν τριῶν τόμων, εἰς οὓς διηρέθη ἡ μετάφρασις αὕτη, ὁ Α' περιέχει, πλὴν τῶν προτασσομένων Προλόγων καὶ τοῦ Πίνακος τῶν πηγῶν, τὰ κεφάλαια α', β', γ' καὶ δ', τὰ περιέχοντα τὴν ἱστορικὴν ἔκθεσιν τοῦ βίου τῆς κυπριακῆς Ἐκκλησίας ἀπὸ

τῆς ιδρύσεως αὐτῆς μέχρι τῆς ἀγγλικῆς κατοχῆς τοῦ 1878· ὁ Β' τὰ κεφάλαια ε', ζ', η' καὶ θ', τὰ πραγματευόμενα περὶ τοῦ ἐσωτέρου τῆς Ἐκκλησίας βίου (ε'). περὶ τῶν ἐπισκοπικῶν θρόνων ἐκάστων καὶ τῶν γνωστῶν ἐπισκόπων αὐτῶν (ζ'), περὶ τῶν ὀρθοδόξων Μοναστηρίων (η'), περὶ τῶν κυπρίων Ἀγίων (θ'), καὶ περὶ τῶν ἱερῶν κειμηλίων καὶ λειψάνων (θ'). ὁ δὲ Γ' τὰ κεφάλαια ι', ια' καὶ ιβ', ἐν οἷς ἐρευνῶνται τὰ τῆς ἐπὶ τῆς φραγκοκρατίας ἐγκαταστάσεως βιαίως ἐν Κύπρῳ λατινικῆς Ἐκκλησίας, ἥτοι ἡ Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας ταύτης (ι'), οἱ χρηματίσαντες κάτοχοι τῶν 4 λατινικῶν Ἐπισκοπῶν (ια'), καὶ τὰ μοναχικὰ ἐν τῇ Νήσῳ λατινικὰ τάγματα (ιβ'), τὰ Παραρτήματα καὶ τὸ ἀλφαβητικὸν εὐρετήριον τῆς ὅλης συγγραφῆς. — Ἐκάστου δὲ τόμου προτάσσεται ἀναλυτικὸς πίναξ τῶν περιεχομένων ἐκάστου κεφαλαίου κατὰ παραγράφους.

Τελευτῶν ὀφείλω νὰ ἐκφράσω τὴν βαθεῖαν εὐγνωμοσύνην μου πρὸς τὸν μακαριώτατον νῦν Ἀρχιεπίσκοπον τῆς Νήσου καὶ πνευματικόν μου πατέρα κύριον Κύριλλον, οὗ τῆς πρωτοβουλίας ἄνευ θὰ παρέμενον ἄπρακτοι καὶ τοῦ ἀειμνήστου Συγγραφέως ὁ μακρὸς πόθος καὶ οἱ ἐμοὶ εἰς τὴν παροῦσαν μετάφρασιν πόνοι, εἰς τὸν ἀγαπητόν μου κ. Χρ. Σ. Χουρμούζιον, ὅστις προθυμότητα συνέβάλετό μοι ὅτι αἱ περιστάσεις ἐπέτρεψαν αὐτῷ εἰς τὸ ἔργον, καὶ εἰς πάντας τοὺς ὅπωςδῆποτε ἐνισχύσαντάς με εἰς τὸ ἐγχείρημα τοῦτο.

Χ. Ι. Π.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΤΟΥ ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΣ

ΕΙΣ ΤΗΝ ΑΓΓΛΙΚΗΝ ΕΚΔΟΣΙΝ

Τὸ ἔργον τοῦτο προέκυψεν ἐκ δύο περιόδων ὑπηρεσίας ἐν Κύπρῳ, καθ' ἃς ὁ συγγραφεὺς ὑπηρέτησεν ἐν Κύπρῳ ὡς στρατιωτικὸς ἱερεὺς. Εἰ καὶ δὲν ἐπαγγέλλεται πολλὴν πρωτότυπον ἔρευναν, ἐχρησιμοποίηθησαν ὅμως εἰς αὐτὸ πηγαὶ ἐν γένει ἀπρόσοιτοι εἰς τὸ πολὺ κοινόν. Μέχρι τοῦδε ἡ ἔρευνα τοιούτων βραχέων σημειωμάτων περὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας τῆς Νήσου, οἷα τὰ σφζόμενα, συνεπλήγετο πολύμοχθον ζήτησιν ἀνὰ τὰς σελίδας πολλῶν συγγραφέων. Ὁ κύριος σκοπὸς τοῦ συγγραφέως ὑπῆρξε νὰ συλλέξῃ τὰ διεσπαρμένα ταῦτα ἀποσπάσματα, καὶ νὰ προσπαθήσῃ νὰ θέσῃ πρὸ τῶν ἀναγνωστῶν αὐτοῦ ὑπὸ τύπον συνεχοῦς ὅλου τὴν Ἱστορίαν, ἣν ταῦτα ἀφηγοῦνται.

Μετὰ μακρὰν περίοδον σχευικῆς λήθης ἡ Κύπρος προσφάτως ἀνῆλθεν αὖθις εἰς τὴν ἐπιφάνειαν. Ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως τῆς βρεττανικῆς κατοχῆς πολλὰ ἐπράχθησαν πρὸς διάλυσιν τοῦ σκότους τοῦ καλύπτοντος τὴν πάλαι αὐτῆς Ἱστορίαν καὶ Ἀρχαιολογίαν, ἀλλ' οὐδεμία ἀνάλογος προσπάθεια κατεβλήθη ὅπως παρασχεθῇ ὁμοίᾳ ὑπηρεσίᾳ εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν αὐτῆς Ἱστορίαν. Καὶ ὅμως τοῦτο εἶναι θέμα, ὅπερ διὰ πολλοὺς λόγους εἶναι ἄξιον ἴσης προσοχῆς. Ἐπειδὴ ἡ Κύπρος νῦν εἶναι τὸ μόνον τμῆμα τῶν βρεττανικῶν κτήσεων, ἐνθα οἱ ἄγγλοι Ἐκκλησιαστικοὶ ἔρχονται εἰς ἄμεσον ἐπαφὴν πρὸς τὴν μεγάλην ἀνατολικὴν Ἐκκλησίαν, τὴν περιλαμβάνουσαν ἐν τῷ ποιμνίῳ αὐτῆς τοσαῦτα ἑκατομμύρια πιστῶν, παρουσιάζει αὕτη ἐξαιρετικῶς εὐνοϊκὴν εὐκαιρίαν εἰς τὴν φιλικὴν ἐκείνην τῆς ἀγγλικανῆς μετὰ τῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας ἀναστροφὴν, ἥτις πρέπει νὰ ἐλπίζωμεν ὅτι δύναται νὰ ἀποδειχθῇ παραγωγὸς τῶν εὐκταιοτάτων ἀποτελεσμάτων. Ὁ συγγραφεὺς ἐπιθυμεῖ νὰ βεβαιώσῃ τοὺς πολλοὺς αὐτοῦ ὀρθοδόξους φίλους οἵτινες θὰ τιμήσωσιν αὐτὸν ἀναγινώσκοντες ὅτι ἔγραψεν, ὅτι δὲν ἐπελάβετο τοῦ θέματος αὐτοῦ μεθ' οἵουδήποτε ψεκτικοῦ ἢ ἐλεγκτικοῦ πνεύματος. Ἡ μόνη σταθερὰ αὐτοῦ διὰ παντὸς προσπάθεια ὑπῆρξε νὰ ἐνθυμηταί ὅτι οἱ Χριστιανοί, ὅσονδήποτε καὶ ἂν χωρίζονται διὰ δογματικῶν διαφορῶν, ἀποτελοῦσι παρὰ πάντα ἐν σῶμα, καὶ ὅτι «εἴτε πάσχει ἐν μέλος, συμπάσχει πάντα τὰ μέλη· εἴτε δοξάζεται μέλος, συγχαίρει πάν-

τα τὰ μέλη»· ὅθεν οὐδὲν εγγράφη ἐπὶ τῷ σκοπῷ νὰ προξενήσῃ πόνον ἢ προσβολήν, καὶ ἔχει τὴν πεποίθησιν ὅτι οἰαιδήποτε φαινόμενα τοιαῦτα σκέψεις θὰ γένωνται δεκταὶ ἐν τῷ πνεύματι μεθ' οὗ ἐγγράφησαν.

Ὁ συγγραφεὺς αἰσθάνεται εὐγνωμοσύνην διὰ τὴν εὐμενῇ βοήθειαν ἧς ἔτυχε πολλαχόθεν κατὰ τὴν περίοδον τῶν μόχθων αὐτοῦ. Μεταξὺ τῶν πολλῶν ὀνομάτων, ἅτινα προχείρως ἐπανέρχονται εἰς τὴν μνήμην αὐτοῦ, δύσκολος εἶναι ἡ ἐπιλογή. Εἰς τὸν νῦν διοικητὴν τῆς Λάρινα-κος, τὸν κ. C. Delaval Cobham, οὗ ἡ μνεία θὰ ἀνακαλέσῃ εὐαρέ-στους ἀναμνήσεις εἰς πάντα ἐπισκέπτῃν τῆς Νήσου, αἱ εὐχαριστίαι τοῦ συγγραφέως ὀφείλονται ἰδιαζόντως. Αἱ ἴδιαι τοῦ κ. Cobham ἐργα-σίαι ἐν τῷ πεδίῳ τῆς περὶ Κύπρου φιλολογίας εἶναι πολὺ γνωστότε-ραι ἢ ὥστε νὰ δέωνται ἐξάρσεως. Οὗτος οὐ μόνον ἐλευθερίως ἔθετο εἰς τὴν διάθεσιν τοῦ συγγραφέως τὸν πλούσιον θησαυρὸν τῆς μαθή-σεώς του, ἀλλὰ καὶ εὐμενέστατα ἐπέτρεπεν αὐτῷ τὴν χρῆσιν σειρᾶς πολυτίμων σημειωμάτων, ἃ αὐτὸς εἶχε συλλέξῃ πρὸς παρεμφερῆ σκο-πὸν. Τοιαύτη γενναιοδωρὸς συμπεριφορὰ εἶναι ἀξιοτάτη τῆς ἐγκαρ-διωτάτης ἀναγνωρίσεως. Ὁ κ. C. J. Whitfield, ἐκ τῆς εὐρείας γνώσεώς του τῆς Νήσου, ἠδυνήθη ἐπίσης νὰ παράσχῃ ἀξιολογωτάτην βοήθειαν. Εἰς τὸν Μητροπολίτην Κιτίου καὶ εἰς τὸν Ἡγούμενον τοῦ Κύκκου ὁ συγγραφεὺς ἐπιθυμεῖ νὰ ἐκφράσῃ τὰς θερμοτάτας αὐτοῦ εὐχαριστίας διὰ παρομοίας ὑπηρεσίας εὐγενέστατα καὶ προθύμως παρασχεθείσας. Σὺν αὐτοῖς θὰ ἐπεθύμει νὰ συνάψῃ τὰ ὀνόματα καὶ ἄλλων κυρίων ἐκκλησιαστικῶν ἀνδρῶν, νεκρῶν φεῦ! νῦν, τοῦ μακαρίτου ἀρχιεπι-σκόπου Σωφρονίου, τοῦ μακαρίτου μητροπολίτου Πάφου Ἐπιφανίου καὶ τοῦ μακαρίτου ἀρχιμ. Ἱερωνύμου Μυριανθέως, πρῶτον ἐφημερίου τῆς ἐν Bayswater τοῦ Λονδίνου ἐλλήν. Ἐκκλησίας τῆς ἁγ. Σοφίας. Εἰς τὸν αἰδ. J. H. Bernard, D. D. F. T. C. D., εἶναι βαθέως ὑπό-χρεως διὰ πολλὴν πολύτιμον βοήθειαν εἰς τὴν ἐξακρίβωσιν τῶν παραπομπῶν, ὡς καὶ εἰς τὸν κ. J. B. Bury F. T. C. D., διὰ τὸ βαθὺν διαφέρον ὅπερ ἔδειξεν εἰς τὴν πρόοδον τοῦ ἔργου καὶ διὰ τὰς προσπάθειάς αὐτοῦ πρὸς ἐπίσπευσιν τῆς δημοσιεύσεώς του, καὶ εἰς τὸν κ. W. W. Copland, C. E. διὰ τὴν ἐτοιμασίαν τῶν πινάκων τῶν κοσμοῦντων τὸ ἔργον τοῦτο.

Ἐν Γιβλαττᾷ, 1900.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΤΟΥ ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΠΑΡΟΥΣΑΝ ΜΕΤΑΦΡΑΣΙΝ

Παρακληθεὶς νὰ προτάξῃ ὀλίγας λέξεις ἐν εἵδει προλόγου εἰς τὴν παροῦσαν μετάφρασιν τῆς ἑαυτοῦ 'Ιστορίας τῆς ὀρθοδόξου 'Εκκλησίας τῆς Κύπρου ὁ συγγραφεὺς, βαθέως συγκεκινημένος διὰ τὴν τιμὴν εὐχαρίστως ἀνταποκρίνεται εἰς τὴν πρόσκλησιν. "Ὅτε τὸ πρῶτον ἀνέλαβε τὸ ἔργον τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ἱστορικοῦ τῆς Κύπρου, πρὸ εἰκοσαετίας πού, ὁ μόνος σκοπός, ὃν προυτίθετο τότε, ἦτο νὰ προαγάγῃ πρὸ τῶν ἑαυτοῦ συμπατριωτῶν τὴν ἱστορίαν μιᾶς τῶν αἰδεσιμωτάτων χριστιανικῶν 'Εκκλησιῶν. 'Ὀλίγον ἐφαντάζετο τότε ὅτι τὸ ἔργον αὐτοῦ θὰ ἐτύγχανε τῆς ἀνωτέρας τιμῆς νὰ κριθῇ ἄξιον προσοχῆς ὑπὸ τῶν κυπρίων ἀναγνωστῶν. 'Ἡ ἐν Κύπρῳ διαμονὴ αὐτοῦ, παρὰ τὸ μῆκος τοῦ χρόνου, τοῦ διαρρεύσαντος ἀφ' ἧς κατέλιπε τὰς ἀκτὰς αὐτῆς, παραμένει εἰσέτι εὐάρεστος ἀνάμνησις, λογίζεται δὲ τὰ ἔτη ἅτινα διήλθεν ἐκεῖ μεταξὺ τῶν εὐτυχεσιτάτων τοῦ βίου του, ἀφ' οὗ ἔδωσαν αὐτῷ τὴν εὐκαιρίαν νὰ μάθῃ τι περὶ τοῦ ἐκκριτωτάτου τῶν ἰδρυμάτων αὐτῆς, τῆς ἀρχαίας 'Εκκλησίας τοῦ ἀπο. Βαρνάβα.

Διὰ τοὺς μελετητὰς τῆς εὐαγγελικῆς 'Ιστορίας οὐδεμία γῆ δύναται νὰ ὑπερβῇ τὴν Κύπρον εἰς ἐνδιαφέρον. Τὸ ὄνομα αὐτῆς εἶναι ἀνεξίτηλως κεχαραγμένον ἐν ταῖς παλαιτάταις δέλτοις τῆς κοινῆς ἡμῶν Πίστεως. Τὸ ἔδαφος ἐφ' οὗ περιεπάτησαν οἱ πόδες οὐ μόνον τοῦ ἁγίου φίλου τοῦ Χριστοῦ ἀλλὰ καὶ τοῦ πνευματεμφόρου Υἱοῦ τῆς παρακλήσεως καὶ τοῦ μεγάλου 'Αποστόλου τῶν ἐθνῶν, ἔχει δικαιώματα πλεόν ἢ παροδικὰ ἐπὶ τῆς ἡμετέρας προσοχῆς. 'Εκεῖ ὁ Παῦλος καὶ ὁ Βαρνάβας κατήρξαντο τῶν ἀποστολικῶν αὐτῶν πόνων· οἵτινες ἤχησαν ὡς ὁ ἐπιθανάτιος κώδων τῆς εἰδωλολατρίας καὶ ἀνέστρεψαν τὸν ροῦν τῶν ἀνθρωπίνων ἐλπίδων καὶ σκέψεων. 'Εκεῖ συνεκομίσθησαν αἱ ἀπαρχαὶ τοῦ χαρμοσύνου ἐξ ἐθνῶν θερισμοῦ ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Σεργίου Παύλου. 'Εκεῖ ἐπίσης εἰς τῶν ἀφωσιωμένων ἐκείνων ἐργατῶν τοῦ Σταυροῦ, ὁ ἰδρυτὴς καὶ ἀρχιερεὺς τῆς νηπίου ἔτι 'Εκκλησίας αὐτῆς, ἐπεσφράγισε βίον ἀδιαλείπτου ἐργασίας διὰ βιαιού θανάτου ἐκ χειρὸς διωκόντων ἐχθρῶν. Καὶ ὅποια ἀναμνήσεις ἄλλων ἡγιασμένων μαρτύρων καὶ ὁμολογητῶν πληροῦσι τὰς πλουσίας

σελίδας τῆς ἐνδόξου Ἱστορίας τῆς Ἐκκλησίας ταύτης! Καὶ ἵνα μνημονεύσωμεν ὀλίγων τινῶν μόνον ἐκ τῶν πολλῶν περικλεῶν υἱῶν, οὓς αὕτη ἐγέννησεν, ὁ Σπυρίδων, ὁ Ἐπιφάνιος καὶ ὁ Ἰωάννης ὁ ἐλεήμων μόνοι θὰ ἤρουν ἵνα περισώσῃ τῆς λήθης τὸ ὄνομα αὐτῆς.

Ἡ Ἐκκλησία τῆς Κύπρου διακρίνεται μεταξὺ τῶν ἀδελφῶν Ἐκκλησιῶν τῆς χριστιανικῆς Ἀνατολῆς. Εἶναι ἡ ἀρχαιοτάτη καὶ περιφημοτάτη τῶν αὐτοκεφάλων Ἐκκλησιῶν. Ἡ ἀποστολικὴ αὐτῆς ἀρχὴ στηρίζεται οὐχὶ ἐπὶ σκιωδῶν ἀξιώσεων ἢ ἀβεβαίων παραδόσεων, ἀλλὰ προκύπτει ἐκ τῆς ρητῆς μαρτυρίας αὐτῆς τῆς ἁ. Γραφῆς. Καὶ ἐντιμότερα ἀνταπεκρίθη αὕτη εἰς τὴν μοναδικὴν αὐτῆς θέσιν. Δι' ὅλης τῆς πολυποικίλου καὶ περιπετειώδους σταδιοδρομίας αὐτῆς ἠγωνίσθη σταθερῶς ὑπὲρ τῆς ἁπαξ παραδοθείσης τοῖς ἁγίοις Πίστεως. Τὰ ὀνόματα τῶν Ἐπισκόπων αὐτῆς εὗρονται ἐν τοῖς πίναξι τῶν οἰκουμενικῶν Συνόδων, αὐτὴ δ' ἐγένετο ὁ ἀποδέκτης βασιλικῶν προνομιῶν, ὡς ζηλοτύπως διεφύλαξε μέχρι τῆς σήμερον. Ἐν διωγμῷ καὶ θλίψει, διὰ δυσφημίας καὶ εὐφημίας ἐκολλήθη μετ' ἀσαλεύτου πίστεως εἰς τὸν θεῖον αὐτῆς Κύριον. Πλέον ἢ ἁπαξ ἐδοκίμασεν ὅλην τὴν λύσσαν τοῦ τυράννου, ἀλλ' οὔτε ἡ λατινικὴ ἐπίθεσις οὔτε ὁ μουσουλμανικὸς φανατισμὸς μετεκίνησεν αὐτὴν ποτε τῆς ἑαυτῆς ἐλπίδος. Ἀληθῶς οἱ Κύπριοι δύνανται εὐλόγως νὰ ὧσιν ὑπερήφανοι διὰ τὴν γερασὴν αὐτῶν Ἐκκλησίαν. Αὕτη εἶναι ἡ τιμιωτάτη κληρονομία ἣτις σώζεται ἐν μέσῳ αὐτῶν ἀπὸ τοῦ θρυλικοῦ παρελθόντος, καὶ ὁ χρυσοῦς δεσμὸς ὁ συνάπτων αὐτοὺς πρὸς τοὺς ἀπωτάτους χρόνους τῆς Πίστεως. Αὕτη εἶναι ὁ μόνος πρόμαχος, ὅστις πάντοτε μετὰ τόλμης πρωτογωνίστησεν ἐν τῇ ἀμύνῃ αὐτῶν κατὰ τε τοῦ ἐκ δυσμῶν ἐπιδρομέως καὶ τοῦ ὀθωμανοῦ τυράννου. Εἰς ταύτην μόνην ὀφείλουσιν οἱ Κύπριοι τὴν διάσωσιν τῶν ἠθικῶν καὶ θρησκευτικῶν ἐκείνων συναισθημάτων, ἅτινα συντελοῦσι τὸν ἀπαρτισμὸν λαοῦ. Αὕτη συνετήρησε τὴν λυχνίαν τῆς Πατρίδος καὶ τῆς Ὁρθοδοξίας σταθερῶς ἀκοίμητον ἐν χρόνοις καθ' οὓς ἄνευ αὐτῆς ἡ λυχνία αὕτη θὰ εἶχε σβεσθῇ πρὸ πολλῶν αἰώνων. Τὰ πνευματικὰ αὐτῆς τέκνα οὐδέποτε θὰ δυνηθῶσι νὰ τιμήσωσι καὶ σεβασθῶσιν αὐτὴν πέρα τοῦ δέοντος διὰ τὰς ἀτιμήτους ταύτας ὑπηρεσίας ὡς αὕτη προσήνεγκεν. Ἡ πείρα διδάσκει ὅτι ἡ παλαιὰ τάξις ἀεὶ μεταβάλλεται καὶ ὑποχωρεῖ εἰς τὴν νέαν, τὰ δ' ἀνθρώπινα ἰδρύματα ἐμφανίζονται καὶ ἀφανίζονται περιτελλομένων τῶν ἐνιαυτῶν. Ἀλλ' ὅπως ἡ Ἐκκλησία τῆς Κύπρου καὶ εἰς τοὺς μέλλοντας αἰῶνας δυνήθῃ νὰ ἐξακολουθήσῃ τὸ εὐεργετικὸν ἔργον τοῦ διδασκάλου καὶ

φρουροῦ τῶν ἐμπεπιστευμένων εἰς τὴν φύλαξιν αὐτῆς, εὐλογοῦσα ἐν τῇ χάριτι τῆς παρουσίας αὐτῆς πᾶσαν ἐπιγινομένην γενεάν, εἶναι ὁ ζέων πόθος πάντων τῶν ποθούντων τὴν εὐδαιμονίαν της.

Ἐν κατακλείδι ὁ συγγραφεὺς ἐλπίζει ὅτι ἡ μετάφρασις αὕτη τοῦ ἔργου του θὰ ὑποβοηθήσῃ τὸν σκοπόν, εἰς ὃν προώρτισεν αὐτό, τ. ἐ. νὰ προαγάγῃ τὸν χριστιανικὸν λαὸν τῆς Κύπρου εἰς στενωτέραν μελέτην τῆς ἰδίας αὐτοῦ ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας. Πᾶσα ἐπιτυχία πρὸς τὴν κατεύθυνσιν ταύτην θὰ ὀφείλῃται κυρίως εἰς τὴν θαυμαστὴν φιλοπορίαν τῶν εὐπαιδευτῶν μεταφραστῶν κ. Παπαϊωάννου καὶ Χουρμουζίου, οἵτινες διὰ τῶν ἀκαταπονήτων αὐτῶν μόχθων ὑπέβαλον τοὺς ὀρθοδόξους συμπατριώτας αὐτῶν ὑπὸ διαρκὲς ἐγγνωμοσύνης χρέος..

John Hackett, D. D.

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΠΗΓΩΝ

- Abulfeda, Ismail Ibn' Ali: Annales muslemici. Ed. Reisk. Lipsiae. 1754.
Hafniae, 1789 - 94.
- Abul-Pharag: Chronicon Syriacum. Ed. Bruns and Kirsch. Leipsic, 1788.
" : Historia compendiosa Dynastiarum. Ed. Ed. Pocock.
Oxonii, 1653.
- Ἀκολουθία Νεοφύτου τοῦ ἐγκλείστου, ἔκδ. ἀρχιμ. Κυπριανοῦ, ἔκδ. β'. Λευ-
κοσία, 1893.
- Ἀκολουθία τοῦ ἁγ. Ἡρακλείδου. Ἐνετίηον, 1774.
- Ἀκολουθία τοῦ ἁγ. Μνάσωνος. Ἐνετίηον, 1774.
- Ἀκολουθία τοῦ ἁγ. Σπυρίδωνος, ἐπισκ. Τριμυθοῦντος. Ἐνετίηον, 1880.
- Ἀκολουθία τοῦ ἀπο. Βαρνάβα. Ἐνετίηον 1756.
- Ἀκροπολίτης (Migne P. G. CXL).
- Alberti, Aquensis: Historia hierosolym. expeditionis, ap. Bongars: Gesta
Dei, tom. I. Hanovriae, 1611.
- Ἀλεξάνδρου μοναχοῦ: Ἐγκώμιον εἰς ἀπό. Βαρνάβαν, (Migne P. G. LXXXVII).
- Ali bey, el Abbassi: Travels. London, 1816.
- Allatus, Leo: De Ecclesiae occidentalis atque orientalis perpetua con-
sensione. Colon. 1648.
- Ἄννα Κομνηνὴ (Migne P. G. CXXXI).
- Archives des Missions scientifiques. Paris, 1847.
- Arnold of Lubec: Chron. Slav. ap. Leibnitz: Script. Brunsw. t. II, 1707.
- Baldensel, Guilelmi de: Hodæporicon in Terram Sanctam, ap. Canisius:
Lectiones antiquae, Ed. Basnage. Amsterdam, 1725.
- Βαλσαμῶν (Migne P. G. CXXXVII).
- Baluzii, Stephani: Innocentii III Epistolarum libri XI. Paris, 1682.
- Banduri: Imperium Orientale. Paris, 1771.
- Baronius: Annales ecclesiastici. Colon. 1624.
- Benjamin of Tudela. Ed. Asher. London and Berlin, 1840.
- Beveridge: Pandectae Conciliorum. Oxonii, 1672.
- Bingham: Christian Antiquities. London, 1708.
- Βίος ἁγ. Ἐπιφανίου, (Migne P. G. XLI).
- Βίος ἁγ. Ἰω. τοῦ ἐλεήμονος (Migne P. G. XCIII). H. Gelzer, Leipzig, 1893.
- Βίος ἁγ. Τύχωνος. ἔκδ. H. Gelzer ἐκ τῶν καταλοίπων τοῦ H. Usener, Leipzig, 1893.
- Boha-ed-Din: Vita Salahadini. Ed. Schulten. Leyden, 1732.
- Bohns': Chronicles of the Crusades. London, 1871.
- " : Early travels in Palestine. London, 1848.
- Bolland: Acta Sanctorum. Venetiis, 1738.
- Βολονάκη, Μιχ. Α.: Ἡ Σαλαμίς τῆς Κύπρου διὰ τῶν αἰώνων. Ἀθήναι, 1917.
- Βοντιτζιάνου, Κ. Α.: Ἱστορία τῆς ν. Κύπρου μετὰ φρασὶς τοῦ περὶ Κύπρον τμή-
ματος τοῦ ἔργου τοῦ H. Lacroix: Les îles de la Grèce. Ἀθήναι, 1877.

- Bosio: Storia della sacra religione di San Giovanni Gierosol. Venezia, 1695.
 Βουστρωνίου Γε: Χρονικὸν Κύπρου (Σαθα Μ. Β. β' σ. 413-513).
 Bright, Wm: Notes on the Canons of the first four general Councils. Clarendon Press, Oxford, 1882.
 Brompton, Chronicon, Ed. Twysden: Script. Anglic. Londini, 1652.
 Βρυεννίου, Ἰωσήφ μοναχοῦ τοῦ: Τὰ εὐρεθέντα. Λειψία, 1768.
 Gallia christiana Sammarthanorum fratrum. 1656.
 Gams, P. B: Series episcoporum Ecclesiae catholicae. Ratisbonae, Monachii, 1873-86.
 Γεδεών, Μ. Ἰ.: Πατριαρχικοὶ Πίνακες. Κπ.
 Γεωργίου Φ: Εἰδήσεις ἱστορικαὶ περὶ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κύπρου. Ἀθήναι 1875.
 Gibbon: Decline and fall. Ed. Guizot.
 Γλυκᾶς (Migne P. G. CLVIII).
 Goar: Notitiae. Paris, 1646.
 Gobellinus J.: Commentarii Pii II. Romae, 1584. (Aeneas Sylvius).
 Graziani, A. M: De bello Cyprio. Romae, 1624.
 Guichenon: Histoire général. de la royale maison de Savoye. Lyon, 1660.
 Guilelmus Neubrigensis: De rebus Anglicis. Ed. Hearne. Oxford, 1719.
 Guilelmus Tyrensis (Migne P. L. CCII).
 Delehaye, H.: Les Saints de Chypre (extrait de l'Analecta bollandiana t. XXVI). Bruxelles, 1907.
 De Mas Latrie, L: Documents nouveaux servant de preuves à l'histoire de l'île de Chypre. Paris, 1882.
 » » : Histoire des Archevêques latins de l'île de Chypre. Gênes, 1882.
 » » : Le Trésor de chronologie. Paris, 1889.
 » » : L'île de Chypre, sa situation présente et ses souvenirs du moyen âge. Paris, 1879.
 De Mas Latrie, R: Chroniques d'Amadi et de Strambaldi. 1891 é.
 » » : Florio Boustron, Chronique de l'île de Chypre. Paris, 1884.
 Δοσιθέου Ἱεροσολύμων: Ἱστορία τῶν ἐν Ἱεροσολύμοις πατριαρχευσάντων. Βουκουρέστιον. 1715.
 Drummond, Alex: Travels. London, 1754.
 Du Cange: Familiae byzantinae. Paris, 1680.
 » : Les familles d'outre-mer, ed. E. G. Rey. Paris, 1869.
 *Εγγράφα πατριαρχικῶν Ἐκκλησιῶν. Κπ. 1904.
 *Ἐκκλησιαστικὸς Κήρυξ», περιοδικὸν τοῦ Κιτίου Μελετίου. Λάρισα, 1911-17.
 Elmacin: Historia Saracenica, Ed. Erpen. Lugduni Batav., 1625.
 Εὐσέβιος (Migne P. G. XIX-XXIV).
 Fabri, Fratrīs Felicis: Evagatorium in Terram sanctam, ed. C. D. Hassler. Stuttgart, 1843 é.
 Ffoulkes, E. S: Christendom's divisions, II. London, 1865.
 Finlay, Geo: Greece under the Romans. Edinburgh, 1857.
 » » : Greece under Venetian and Turkish domination. Edinburgh and London, 1856.
 Fleury: Histoire ecclésiastique, transl. Newman. Oxford, 1842 é.
 Fureri, Christophori: Itinerarium. Norimbergae, 1621.

- Zarnéτον, Φ.: *Ἱστορία τῆς νήσου Κύπρου*, Α'. Λάρισα, 1910.
- Ζωναράς (Migne P. G. CXXXIV-V).
- Harkluyt, R: *Voyages*. London, 1899.
- Hefele, C. J. von: *History of the christian Councils*. Edinburgh, 1871 έ.
- Hoveden, Roger de: ed Savile. Francofurt, 1601.
- Θεοδώρητος (Migne, P. G. LXXX-IV).
- Θεόδωρος Ἀναγνώστης (Migne P. G. LXXXVI).
- Θεοφάνης (Migne P. G. CVIII).
- Jauna, Dominique: *Histoire générale des roiaumes de Chypre etc.* Leyden, 1747 έ.
- Jeffery Geo.: *Historic Monuments of Cyprus. Cyprus*, 1918.
- Ἱερωνύμου: Vita S. Hilarionis (Migne P. L. XXIII).
- Iperii, Joh: *Chronicon sancti Bertini*, ap. Martene et Durand: *Thes. nov. anecdot.* III Paris, 1717.
- Ἰωήλ (Migne, P. G. CXXXIX).
- Κεδρηνός (Migne P. G. CXXI-II).
- Κηπιάδου Γ. Ι: *Ἀπομνημονεύματα τῶν κατὰ τὸ 1821 ἐν Κύπρῳ. Ἀλεξάνδρεια*, 1888.
- Κίνναμος (Migne P. G. CXXXII).
- Cobham C. D: *Excerpta cypria*. Λευκοσία, 1895.
- • : *The Churches and Saints of Cyprus*, London, 1910.
- Coggeshale : *Chronicon Anglic.* ap. Martene: *Ampl. Coll.* V, 1724-33.
- Cotovicus Jo : *Itinerarium hierosolym. et syriacum*. Antwerpiae, 1619.
- Creasy, Sir E. S: *History of the ottoman Turks*, London, 1877.
- Κυπριακὰ Χρονικά, ἀπὸ Ἰανουαρίῳν 1923 έ.
- Κυπριανοῦ, ἀρχιμ: *Ἱστορία χρονολογικὴ τῆς νήσου Κύπρου* ἔκδ. β'. Λευκοσία, 1902.
- Cyprus; *Commercial Reports*, London, 1863.
- Κωδὶξ Α τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς Κύπρου. (Περὶληψις αὐτοῦ ἐν Χ. Ι. II. : περιοδ. «Φῶς»)
- Κωνσταντῖνος Πορφυρογέννητος (Migne P. G. CXII-XIII).
- Labbe: *Concilia*. Paris, 1671.
- L' Anson and Vacher: *Mediaeval and other buildings in the Isle of Cyprus; Transactions of the Royal Institute of British Architects*. London, 1883.
- Le Correspondant. Paris, 1847.
- Le Huen, Nicole: *Voyage à Jérusalem*. Lyon, 1488.
- Le Quien, Michel: *Oriens christianus*. Paris, 1740.
- Loredano, Giov.: *Historie de' Re' Lusignani*. Venetia, 1653.
- Ludovici Tuberonis Dalmatae abbatis: *Commentarium de temporibus suis*. Francoforti ad Maenum, 1627.
- Lusignan Estienne: *Déscription de toute l' île de Chypre*. Paris, 1580.
- Lusignano, Stef: *Chorograffia et breve historia universale dell'isola de Cipro*, Bologna, 1573. (μνημονεύεται ὡς Lusignan).
- • : *Raccolta di cinque discorsi, intitolati Corone*. Padova, 1577.
- Μαθᾶ Ζαχ. Ν.: *Κατάλογος τῶν Πατριαρχῶν Κπ. Ἀθῆναι*, 1884.
- Malipiero, Domenico: *Anal. Veneti*. Ed. Sagredo. Fiorenza, 1844.
- Mansi: *Conciliorum nova et amplissima collectio*. Florentiae et Venetiae, 1759 έ.
- Mariti, Giovanni: *Voyages dans l'île de Chypre*. Neuwied, 1791.

- Μαχαιρᾶ, Λεοντίου: *Χρονικὸν Κύπρου* (Σάθα Μ. Β. β' σ. 53-409).
 Μενάρδου Σίμου: *Ἡ ἐν Κύπρῳ ἱ. Μ. Μαχαιρᾶ*.
 » » : *Τοπωνυμικὸν τῆς Κύπρου, ἐν 'Αθηνᾶς' ΙΗ'*. Ἀθῆναι, 1907.
 Meursius, J: *Creta, Cyprus, Rhodus. Amstelodami*, 1675.
 Ναι, F.—Παπαϊωάννου, Χ. Ί.: *Ἡ ἀποστολικότης τῆς κυπριακῆς Ἐκκλησίας κτλ.*
Λευκοσία, 1907.
 Navagiero: *Storia Veneziana*, ap. Muratori, tom. XXIII.
 Neale, J. M: *History of the holy Eastern Church*. London, 1850.
 Νεοφύτου ἐγκλείστου: *Περὶ τῶν κατὰ τὴν χώραν Κύπρου σκαιῶν* (ἐν Cotelier:
Monum. Eccl. graecae, t. II, Paris, 1681 καὶ Σάθα Μ. Β. β').
 » » : *Τυπικὴ Διάταξις*, ἔκδ. Κυπριανοῦ. Ἐνετίησιν, 1779.
 Νικηφόρος Κάλλιστος (Migne P. G. CXLV - VII).
 Pancirolus: *In Notitiam Imp. Orient.* 1602.
 Paoli, Sebastien: *Codice diplomatico del sacro militare ordine Gerosolimitano*. Lucca, 1733 ἔ.
 Παπαγεωργίου, Σπ.: *Ἀκολουθία καὶ βίος τοῦ ἁγ. Σπυρίδωνος*. Ἀθῆναι, 1901.
 Παπαδοπούλου, Χρυσ.: *Ἐκ τῆς ἐκκλησ. Ἱστορίας τῆς Κύπρου*. Λάρινα, 1912.
 Παπαϊωάννου, Χ. Ί.: *Κατάλογος τῶν χειρογράφων τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς Κύπρου*.
 Ἀθῆναι, 1906.
 » » » : *Ὁ ἁγ. Λάζαρος*. Λάρινα, 1912.
 » » » : *Περιοδικὸν «Φῶς»*. Λευκοσία, 1911.
 » » » : *Τακτικὸν ἐπισκοπῆς Καρπασέων καὶ Ἀμμοχώστου*. Λάρινα, 1915.
 Paruta, Paolo : *Historia Vinetiana*. Vinetia, 1605.
 Paulus Diaconus : *Historia miscellanea*, ap. Muratori: *Italicarum rerum scriptores*, t. I. Mediolani, 1724.
 Περιγραφὴ τῆς Μονῆς τοῦ Κύκκου. Ἐν Ἀθήναις, 1904.
 Περισιτιάνη, Ί. Κ.: *Γενικὴ Ἱστορία τῆς νήσου Κύπρου*. Λευκοσία, 1910.
 Pococke, Rd: *A description of the East etc*. London, 1743 ἔ.
 Publications of the Palestine Pilgrim Society. London, 1886 ἔ.
 Raynaldus Odoricus : *Annales ecclesiastici*. Colon. 1733.
 Raynaud G: *Gestes des Chiprois*. La Société de l' Orient latin. Genève, 1887.
 Reinhard, G. P: *Vollständige Geschichte des Königreichs Cypem*.
 Erlangen, 1766 ἔ.
 Ricaut, Paul: *The present state of the Greek and Armenian Churches*,
 Anno Christi 1678. London, 1679.
 Robertson, J. C: *History of the Christian Church*. London, 1875.
 Röhricht: *Regesta Regni Hierosolymitani*, 1893.
 Ρουφῖνος (Migne P. L. XXI).
 Σάθα, Κ. Ν: *Μεσαιωνικὴ Βιβλιοθήκη*, τόμ. β' καὶ γ'. Ἐνετίησιν, 1872.
 » » : *Νεολληνικὴ Φιλολογία*. Ἀθῆναι, 1868.
 » » : *Τουρκοκρατουμένη Ἑλλάς*. Ἀθήνησι 1869.
 » » : *Vies des Saints allemands de l'Eglise de Chypre*. Gênes, 1884.
 Σακελλαρίου, Ἀθ.: *Τὰ Κυπριακά*. Ἀθῆναι, 1855 ἔ.
 Salignaco, Barthol. de: *Itinerar. Hierosolym. Magdeburgi*, 1587.
 Sanutus, Marinus: *Liber secretorum fidelium Crucis*, ap. Bongars, t. II.
Hanovriae, 1611.

- Sereno, Bart: *Commentari della Guerra di Cipro. Monte Cassino*, 1845.
Stanley, A: *Lectures on the History of the Eastern Church*. London, 1861.
Stubbs, Wm: *Lectures on mediaeval and modern History*. Clarendon P. Oxford, 1868.
Συναξαριστής. Ἐκδ. Σεργ. Χ. Ραφτάνη, Ζάκυνθος, 1868.
Σφζομενός. (Migne, P. G. LXVII).
Σωκράτης (Migne, P. G. LXVII).
Tillemont: *Mémoires pour servir à l' Histoire ecclésiastique*. Paris, 1701 έ.
Τυπική Διάταξις τῆς Μονῆς Μαχαιρᾶ. Ἐνετίησι, 1756.
Turner, W: *Journal of a tour in the Levant*. London, 1820.
Ughelli, Ferdinand: *Italia sacra*. Romae, 1644 έ.
Ύψηλάντου, Α. Κ: Ἐκκλησία καὶ Πολιτεία. Κπ., 1870.
* * : Τὰ μετὰ τὴν ἄλωσιν. Κπ., 1870.
Vertot: *Histoire des Chevaliers de Malte*. Paris, 1726.
Villamont, Jacques de: *Les voyages*. Rouen, 1612.
Villehardouin, ed. Du Cange. Paris, 1657.
Vinisauf, Geoffroi de: *Itinerar. regis Richardi*, ap. Gale & Fell: *Rerum britannic. Scriptores*. Oxford, 1684 έ.
Vitriaco, Jacobi de: *Historia hierosolymitana*, ap. Bongars, t. I. *Hannovriae*, 1611.
Waddingus, L: *Annales Minorum*. Romae, 1731 έ.
Walcot: *Sacred Archaeology*. London, 1868.
Warren, F. E: *The Ritual Ordinance of Neophytos* *Archaeologia*, t. XLVII, Westminster, 1881).
Willebrand ab Oldenburg: *Itinerarium*, ap. Josephum Genesium: *De Rebus constantinopolitanis*. Venet., 1733.
Χαιζηιωάννου 'Ι.: Ἱστορία καὶ ἔργα Νεοφύτου τοῦ ἐγκλείστου. Ἀλεξανδρεία, 1914.
Χωνιάτης (Migne P. G. CXXXIX).

ΤΟΜΟΣ Α'.

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΚΥΠΡΙΑΚΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΑΠ' ΑΡΧΗΣ
ΜΕΧΡΙ ΤΗΣ ΑΓΓΛΙΚΗΣ ΚΑΤΟΧΗΣ ΤΟΥ 1878

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΤΟΥ Α' ΤΟΜΟΥ

Κεφ. α'. 'Η 'Εκκλησία ἐλευθέρα.

'Υπηρεσίαι τῆς Κύπρου εἰς τὸν Χρ/σμόν 1. Διαίσεις τῆς 'Ιστορίας τῆς κυпр. 'Εκκλησίας 2. Χαρακτηρισμὸς τῶν ἱστορικῶν περιόδων 3. Σπάνις τῶν ἀρχαίων πηγῶν 4. 'Αφιξεις τῶν 'Αποστόλων 5. Σχέσεις τῶν ἀπο. Παύλου καὶ Βαρνάβα 6. Πιθανὸν αἷσιον τῆς προτιμήσεως τῆς Κύπρου ὑπὸ τῶν 'Αποστόλων. 7. 'Η δρᾶσις τῶν 'Αποστόλων ἐν Κύπρῳ 8. Αἱ περὶ τῶν 'Αποστόλων παραδόσεις 9. Δευτέρα διάβασις τοῦ Βαρνάβα εἰς Κύπρον 10. 'Η ἐπανάστασις τῶν 'Ιουδαίων 11. 'Εδραίωσις τοῦ κυπριακοῦ Χρ/σμοῦ 12. Συμμετοχὴ τῶν Κυπρίων εἰς τὴν α' οἰκουμένην. Σύνοδον 13. 'Ο ἁγ. Σπυρίδων καὶ οἱ λοιποὶ κύπριοι 'Επίσκοποι 13. Δεινὴ ἀνομβρία 14. 'Η ἁγ. 'Ελένη 15. 16. 'Ο διοικητὴς Καλόκαιρος 17. 'Η Κύπρος τμήμα τῆς 'Εφας 18. 'Ο αὐτοκρ. Οὐάλης 19. 'Ο ἀρχιεπ. 'Επιφάνιος ὁ μέγας καὶ οἱ αἵρετικοὶ 19. Συμμετοχὴ τῶν Κυπρίων εἰς τὴν β' οἰκουμένην. Σύνοδον 20. 'Ο 'Επιφάνιος κατὰ τῶν 'Ωριγενιστῶν 20. 'Η πρὸς τὸν 'Αντιοχείας περὶ τοῦ αὐτοκεφάλου πάλῃ 21. 'Η πολιτικὴ ἀπ' 'Αντιοχείας ἐξάρτησις 22. Οἱ ἀραβικοὶ (νόθοι) κανόνες τῆς α' οἰκουμένην. Συνόδου 23. 'Ο ἐκ τούτων λζ' κανὼν 23. 'Η γνησιότης τῶν κανόνων τούτων 23. 'Επέμβασις τοῦ 'Αντιοχείας 'Ιωάννου 24. 'Ο ὑπαρχος τῆς 'Εφας Φλαύιος Διονύσιος 24. 'Αντίστασις τῶν Κυπρίων 25. Οἱ καιροὶ εὐμενεῖς αὐτοῖς 26. Λύσις τοῦ ζητήματος τοῦ αὐτοκεφάλου ὑπὸ τῆς γ' οἰκ. Συνόδου 27. Γνώμαι τῶν κανονολόγων Hefele, Bright, Beveridge 28. Εἶχον δίκαιον οἱ Κύπριοι; 29. 30. Γνώμη αὐτοῦ τοῦ 'Αντιοχείας 'Ιωάννου 31. 'Αστεία γνώμη τοῦ Wolff 32. 'Ανέκαθεν ἀνεξαρτησία τῆς κυпр. 'Εκκλησίας 33. 'Η ἀπόφασις τῆς Συνόδου προσβάλλεται ὑπὸ Πέτρου τοῦ κναφέως 34. 'Η ἀνεύρεσις τοῦ τάφου τοῦ ἀπο. Βαρνάβα 34. 'Ο ἀρχιεπ. 'Ανθέμιος καὶ ὁ αὐτοκρ. Ζήνων. Προνόμια 34. 'Ο ἀρχιμ. Κυπριανὸς περὶ τούτων 35. 'Ο χρόνος τῆς ἀνευρέσεως 36. Διάφοροι λεπτομέρειαι 37. 'Αποτελέσματα τῆς ἀνευρέσεως 38. 39. 'Η γνώμη τοῦ Κ. Σάθα 40. 'Η γνώμη τοῦ Φ. Γεωργίου 41. 42. 'Η γνώμη τοῦ Beveridge 43. 'Ο Mas Latrie καὶ ἡ λήψις τοῦ ἁγ. μύρου ἐξ 'Αντιοχείας 44. Οἱ Μονοφυσῖται. Οἱ Κύπριοι εἰς τὴν δ' οἰκ. Σύνοδον 45. 'Η ε' οἰκ. Σύνοδος 46. Αἱ ἀραβικαὶ ἐπιδρομαὶ 47. 'Η ἐπιδρομὴ τοῦ 'Αβουδεκήρ. Οὕμ-Χαράμ 48. Αἱ ἐπὶ Μωαβία ἐπιδρομαὶ 48. Οἱ Κύπριοι καταδικάζουσι τὴν «'Εκθεσιν» τοῦ 'Ηρακλείου 49. Οἱ Κύπριοι συμμετέχουσι τῆς ε' οἰκ. Συνόδου 49. Οἱ Μαρδαῖται. Συνθήκαι πρὸς 'Αβδαλμελήκ. Διάλυσις Μαρδαϊτῶν. Λύσις τῶν συνθηκῶν. Μετανάστευσις τῶν Κυπρίων εἰς 'Ελλήσποντον 50. 'Η Πενθέκτη καὶ ὁ λθ' κανὼν αὐτῆς 51. Οἱ 'Ελληνες ἐρμηνευταὶ αὐτοῦ 52. 'Εννοια τοῦ

κανόνος τούτου 53. Γνώμη τοῦ Beveridge, Ἀλλατίου, Φιλοθέου 54. Χρόνος διαρκείας τῆς διὰ τοῦ κανόνος τούτου διαρρυθμίσεως 55. «Τὸ δίκαιον τῆς Κωνσταντινουπόλεως» 56. Γνώμη τοῦ Beveridge 57. Γνώμη τοῦ Le Quien 58. Γνώμη τοῦ Ἀλλατίου 59. Ἡ ὀρθή γραφή «τῆς Κωνσταντινέων πόλεως» 60. 61. Ἑννοια τοῦ ὅρου «νέα Ἰουστινιανούπολις» 62. Ἑρμηνεία τοῦ κανόνος ὑπὸ Φ. Γεωργίου 63. Γνώμη Φιλοθέου 64. Ἡ πόλις νέα Ἰουστινιανούπολις 65. Πότε ἐπανήλθον ἐξ Ἑλλησπόντου οἱ Κύπριοι; 66. 67. Ἐπιδρομή τοῦ Οὐαλὴδ 6' 68. Ἐπιδρομαὶ τοῦ Ἀρουν-άλ-Ρασήδ 69. 70. Ἡ Κύπρος ὑπὸ τοὺς Ἀραβας ἐπὶ Μιχαήλ 6'. Ἀνάκτησις αὐτῆς ἐπὶ Βασιλείου α' 71. Ἐπὶ Λέοντος ζ' 72. Ὁριστικὴ ἀνάκτησις τῆς Κύπρου διὰ Ν. Χαλκούτζη 73. Τὰ εἰκονομαχικά 74. 75. Ἡ ζ' οἰκ. Σύνοδος καὶ οἱ Κύπριοι κατ' αὐτὴν 76. Στάσις Ἑρωτικοῦ 77. Στάσις Ραφομμάτου 78. Καθαίρεσις τοῦ Ἀμαθοῦντος Ἰωάννου 79. Ἰσαάκιος ὁ Κομνηνὸς καταλαμβάνει τὴν Κύπρον 80. Ὁ Ἰσαάκιος ἀσφαλίζει τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ 81. Χαρακτηρισμὸς τοῦ Ἰσαακίου 82. Γενικὴ δυσφορία κατὰ τοῦ Ἰσαακίου 83.

Κεφ. 6'. Ἡ Ἐκκλησία ὑπὸ τοὺς Λατίνους, α'.

Ἡ γ' Σταυροφορία. Ὁ Ριχάρδος κατὰ τοῦ Ἰσαακίου 1. Ἥττα καὶ αἰχμαλωσία τοῦ Ἰσαακίου 2. Ἡ Κύπρος ὑπὸ τὸν Ριχάρδον 3. Ἀποτελέσματα τῆς κατακτήσεως 4. Ἐπανάστασις κατὰ τοῦ Ριχάρδου 5. Οἱ Ναῖται. Ἐπανάστασις κατ' αὐτῶν 6. Ὁ Γουίδος Λουσινιαν 7. Ἐξαγορὰ τῆς Κύπρου 8. Ὁ Γουίδος ἐγκαθίσταται ἐν Κύπρῳ 9. Ὁργάνωσις τοῦ κυπρ. βασιλείου 10. Διαίρεσις τοῦ λαοῦ εἰς τάξεις 11. Αἱ πρῶται ἡμέραι τῆς ἐγκαταστάσεως τῶν λατίνων Κληρικῶν 12. Τὰ προανακρούσματα τῆς πάλης τῶν δύο Ἐκκλησιῶν. Ὁ πάπας Κσιλεστίνος iii καὶ ἡ ἐγκατάστασις τῆς λατιν. Ἱεραρχίας 13. Στάσις Κανάκη 14. Ἀλέξιος γ' ὁ Ἄγγελος σχεδιάζει τὴν ἀνάκτησιν τῆς Κύπρου 15. Ἡ δ' Σταυροφορία 16. 17. Ἡ ἄλωσις τῆς Κπ. ὑπὸ τῶν Φράγκων 17. Ἡ σημασία αὐτῆς 18. Ἡ κατάπληξις τῶν Ἑλλήνων 19. Μῖσος κατὰ τῶν Λατίνων ἀλλαχοῦ τε τῆς Ἀνατολῆς καὶ ἐν Κύπρῳ 20. 21. 22. Συνέλευσις Λεμεσοῦ καὶ ἀποφάσεις αὐτῆς 23. Περαιτέρω ἀξιώσεις τῆς λατιν. Ἱεραρχίας 24. Φυγὴ τοῦ ἀρχιεπ. Ἡσαίου. Συνέλευσις Ἀμμοχώστου 25. Ὁ Φίλ. Ἰβελῖνος εὖνους τοῖς Ὀρθοδόξοις 26. Ὁ Ἰννοκέντιος iii καὶ ὁ καρδινάλιος Πελάγιος 27. 28. Ὁ ἀρχιεπ. Νεόφυτος εἰς Νίκαιαν 29. Συμβουλαὶ τοῦ οἴκουμ. Πατριάρχου 30. Αὐστηρότεραι σκέψεις 31. Ἐπιστολαὶ τοῦ οἴκουμ. Πατριάρχου πρὸς τοὺς Κυπρίους 32. Ἀντίστασις μέχρι αἵματος 33. Οἱ μοναχοὶ τῆς Καντάρας 34. Λέων ὁ Ἀλλάτιος ὑπερασπίζει τὴν διαγωγὴν τῆς λατιν. Ἐκκλησίας 35. 36. Ὁ οἰκουμενικὸς Πατριάρχης πρὸς τὸν Πάπαν 37. Ἐντυπώσεις τῶν ἐν Ρώμῃ 38. Ἀπαντήσεις τοῦ Πάπα 39. Ἀνανέωσις τῶν περὶ πλήρους ὑποταγῆς ἀξιώσεων 40. Ὁ Γρηγόριος ix μετέρχεται ἡπιώτερα μέσα. Ἐντολαὶ πρὸς τὸν ληγάτον Λαυρέντιον. Ὁδων ὁ ἐπίσκοπος Τούσκλου ληγάτος 41. Αἰτήματα τῶν Ὀρθοδόξων 42. Ὑπερφίαλος ἀντίστασις τοῦ λατ. ἀρχιεπ. Οὕγου Φαγιάνου 43. Ἐκλογή τοῦ ἀρχιεπ. Γερμανοῦ Πησιμάνδρου 44. Ὁδηγίαι τοῦ Πάπα πρὸς τὸν Ὁδωνα ἐξ ἀφορμῆς τῶν αἰτημάτων 45. Θάνατος Ἰννοκεντίου iv. Ἐπάνοδος Οὕγου Φαγιάνου 46. Ὁ ἀρχιεπ. Γερμανὸς εἰς Ρώμην 47. Ἀνατίθεται ἡ κρίσις τῷ Ὁδωνι 48. Ἡ Bulla ἡ Constitutio Cypria 49. 50. 51. 52. Ἀποτελέσματα τῆς Βούλλας 53. Πνεῦμα ἀντιδράσεως παρὰ τοῖς Κυπρίοις 54. Ὁ Οὐρβανὸς iv ἐπιτιμᾷ τὸν βασιλέα καὶ τοὺς βαρῶνους τῆς Κύπρου 54. Νεαὶ ἐπιτιμήσεις τοῦ Οὐρβανοῦ iv 55. Χαρακτηρι-

στικὸν ἐπεισόδιον 56. Αἱ ἀπὸ τοῦ Πάπα ἐπίμονοι ὑποκινήσεις 57. Ὁ ληγάτος Πέτρος Θωμᾶς 58. 59. Ὁ Θωμᾶς ἀποπειράται βιαίαν χρῆσιν τῶν Ἐπισκόπων 60. 61. 62. Πολιτεία τοῦ Βασιλέως 63. Ὁ Π. Θωμᾶς ἐν καιρῷ λοιμοῦ 64. Θάνατος καὶ ταφή τοῦ Π. Θωμᾶ 65.

Κεφ. γ'. Ἡ Ἐκκλησία ὑπὸ τοὺς Λατίνους, β'.

Νέα μέσα τοῦ Παπισμοῦ. Ἡ ψευδοπροφήτις Βριγίτα 1. Ἡ μετὰ τὴν παῦσιν τῶν Σταυροφοριῶν κατάστασις. Βαθμιαία ἀφύπνις τῶν ἐλληνικῶν ἀπορροφητικῶν δυνάμεων 2. Μέτρα τῶν Παπῶν. Ὁ Οὐρβανὸς ν 3. Τὰ κατὰ τὴν στέψιν τοῦ Πέτρου β'. Οἱ Γενουαῖοι κυριεύουσι τὴν Ἀμμόχωστον 4. Τελεία ἀπομόνωσις τῆς κυπρ. Ἐκκλησίας. Ἀπόπειρα ἐνώσεως. Ὁ Ἰωσήφ Βρυέννιος. Ἐκθεσις αὐτοῦ ἐν τῇ ἀγ. Σοφίᾳ 5. 6. Ὁ ἐπίλογος αὐτῆς 7. Ἐπιδρομὴ τῶν Μαμελούκων 8. Ἡττα, αἰχμαλωσία καὶ λύτρωσις τοῦ Ἰάνου 9. Ἡ ἐν Φλωρεντίᾳ ψευδένωσις 10. Αὐξήσις τῆς ἐπιρροῆς τῶν Κυπρίων 11. Ἐπικράτησις τῶν Ἑλλήνων 12. Συμφυρμὸς Ὁρθοδόξων καὶ Λατίνων 13. Ἐπίτασις τοῦ συμφυρμού 14. Ἡ Ἑλένη Παλαιολόγου 15. Πάλη τῆς Ἑλένης πρὸς τὸν Πάπαν 16. Ἀντίδρασις τῶν Λατίνων 17. Οἱ γάμοι τῆς Καρλόττης καὶ χηρεία αὐτῆς 18. Ἰάκωβος ὁ νόθος 19. Προέλευσις αὐτοῦ 20. Φόνος τοῦ Θωμᾶ συνεργία τοῦ Ἰακώβου 21. Ὁ Γουλιέλμος Γονέμης 22. Ἐπάνοδος Ἰακώβου καὶ φόνος τοῦ Βισκούντη 23. Ὁ Ἰακώβος εἰς Αἴγυπτον 24. Ἄλλη ἔκδοσις τῶν αἰτίων τῆς ἔριδος 25. Ἐνέργειαι τοῦ Ἰακώβου ἐν Αἰγύπτῳ 26. Ἐνέργειαι τοῦ Ἰακώβου ἐν Ρώμῃ 27. Γάμος Ἰακώβου καὶ Αἰκατερίνης καὶ θάνατος αὐτοῦ 28. Ἡ Αἰκατερίνη ἀντιβασιλεὺς 29. Ἐνετῶν ἐπικράτησις 30. Ἰσπανικῆς μερίδος ἀντίδρασις 31. Ἐπέμβασις τῆς Ἑνετίας 32. Περαιτέρω σχέδια τῆς Ἑνετίας 33. Θάνατος Ἰωάννου γ'. Αἰκατερίνης βασιλεία καὶ παραίτησις 34. Ἑνετικῆς διοικήσεως ἐγκατάστασις 35. Τρομοκρατία 36. Λυσπιστία πρὸς τὴν ἐπιχώριον ἀριστοκρατίαν 37. Βαθμιαία ἀλλοτριώσεις τῶν Κυπρίων 38. Μετριοπαθεῖς διατάξεις τοῦ Λέοντος x 39. Ἐπόπτει πρὸς ἐφαρμογὴν τούτων 40. Ἀνανέωσις αὐτῶν ὑπὸ Κλήμεντος vii 41. Ἀσυμμόρφωτον τῶν Λατίνων 42. Ἀναγνώρισις τῆς σουλτανικῆς ἐπικυριαρχίας 43. Βαθμιαία ἐπίτασις τῆς ἐπιθυμίας τῶν Σουλτάνων περὶ πλήρους κατακτήσεως 44. Σελὶμ β'. Ὁ Ἰουδαῖος Miguez 44. Διβάνιον περὶ τῆς κατὰ Κύπρου στρατείας. Ἀντίδρασις μ. Βεζίρου 45. Παρασκευαὶ Ἑνετῶν πρὸς ἄμυναν 45. Παρασκευαὶ Τούρκων 46. Τουρκικὸν τελεσίγραφον 46. Ἐναρξίς τοῦ πολέμου 47. Ἐν τῇ ἀγ. Σοφίᾳ τῆς Λευκοσίας 48. Λόγος τοῦ λατίνου ἐπισκόπου Πάφου Κονταρίνη 49. Ὁρκος τῶν πολεμιστῶν 50. Ἀδιαφορία καὶ δυσαρέστησις τῶν ἐγγχωρίων 51. Ἀπόβασις τῶν Τούρκων. Προτάσεις περὶ παραδόσεως 52. Πολιορκία καὶ ἄλωσις τῆς Λευκοσίας 52. Ματαίᾳ ἐκστρατεία τοῦ χριστιαν. στόλου 53. Συνθηκολόγησις τῆς Ἀμμοχώστου 54. Ἀπιστία τοῦ Λαλᾶ-Μουσταφᾶ 55. Πλήρης ὑποταγὴ 56. 57. Ἄδικοι ἐκ τοῦ φανατισμοῦ κρίσεις τοῦ Ἀγγέλου Καλεπίου 58. Ἡ κυπριακὴ Ἐκκλησία ὑπὸ νέας συνθήκας 59.

Κεφ. δ'. Ἡ Ἐκκλησία ὑπὸ τοὺς Τούρκους.

Τουρκοκρατία 1. Οἰκτρὰ κατάστισις 2. Φόροι 3. Συμπεριφορὰ τῶν Τούρκων 4. Προϊούσα κακοδαιμονία 4. Προνομίαι τοῖς Ὁρθοδόξοις 5. Τοῖς Λατίνοις οὐδὲν 6. Ψευδολογίαι τοῦ Ἀγγ. Καλεπίου 7. 8. Βεράτια τοῖς Ὁρθοδόξοις Ἐπισκόποις. Προϊούσα αὐξήσις τῆς δυνάμεως τῶν Ἐπισκόπων Ἀντίδρασις τῶν Τούρκων 9. Ὁ ἀρχιεπ. Τιμόθεος 10. Δογματ. ἔριδες. Λεόντιος

Εὐστράτιος 11. Ὁ ἀρχιεπ. Ἀθανάσιος. Καταγγελία αὐτοῦ 12. Ἀνακρίσεις κατὰ τοῦ ἀρχιεπ. Ἀθανασίου 13. Καθαίρεσις τοῦ ἀρχιεπ. Ἀθανασίου 14. Ἐπέμβασις τοῦ Ἀντιοχείας 15. Ὁ Μελέτιος Πηγᾶς πρὸς τὸν Ἀντιοχείας 16. Ὁ ἀρχιεπ. Βενιαμὴν 17. 18. Ὁ ἀρχιεπ. Χριστόδουλος 19. Ὁ οἶκος τῆς Σαβοΐας καὶ αἱ πρὸς ἀνάκτησιν τῆς Κύπρου διαπραγματεύσεις αὐτοῦ 20. 21. Κύρωσις τῆς καθαιρέσεως τοῦ ἱερομονάχου Κυρίλλου 22. Τελευταῖαι διαπραγματεύσεις τοῦ Οἴκου τῆς Σαβοΐας 23. Ὁ Κπ. Ἰωαννίκιος κανονίζει τὴν ἐσωτερικὴν τάξιν τῆς κυπριακῆς Ἐκκλησίας 24. Λεπτομέρειαι τοῦ κανονισμοῦ 25. 26. Ἰσχὺς τοῦ κανονισμοῦ μέχρι σήμερον 27. Ὁ ἀρχιεπ. Νικηφόρος. Σύνοδος κατὰ Καλβινιστῶν 28. Καθαίρεσις τοῦ Νικηφόρου 29. Ὁ ἀρχιεπ. Ἰλαρίων Κιγάλας 30. Ὁ ἀρχιεπ. Ἰάκωβος α' 31. Ὁ ἀρχιεπ. Γερμανὸς β' 32. Τὰ κατὰ τὸ μοναστήριον τῆς Ἀμασοῦς 33. Καθαίρεσις τοῦ Γερμανοῦ β' 34. Ὁ ἀρχιεπ. Ἀθανάσιος ὁ ἀπ' Ἀντιοχείας 34. 35. Ὁ ἀρχιεπ. Ἰάκωβος β' 36. Ὁ ἀρχιεπ. Σίλβεστρος 37. 38. Καθαίρεσις Βαρνάβα Βίκου 39. Ἐξορία Σιλδέστρου μετὰ τοῦ Κιτίου Ἰωαννικίου 40. Ἀποκατάστασις τῶν ἐξορισθέντων 41. Ὁ ἀρχιεπ. Φιλόθεος 42. Πρῶται αὐτοῦ φροντίδες 43. Ὁ Φιλόθεος ὑπὸ διωγμὸν 44. 45. Ὁ ἐπιβάτης ἀρχιεπ. Νεόφυτος 46. Ἀποκατάστασις τοῦ Φιλοθέου 47. Φιλοθέου «Ἐκθεσις» 48. Νέαι ἐσωτερικαὶ μέριμναι 49-51. Νέαι ἐξωτερικαὶ μέριμναι 52-54. Νέος διωγμὸς 55. Φιλοθέου τελευταῖαι φροντίδες. Ὁ κώδιξ Α 56. Παραίτησις 57. Ὁ ἀρχιεπ. Παῖσιος. Διωγμὸς αὐτοῦ καὶ φυγή. Ὁ ἐπιβάτης Κυπριανὸς 58. Ἐπάνοδος Παΐσιου. Πάλῃ πρὸς τὸν Τζήλ Ὀσμὰν ἀγᾶν. Ἀπόπειρα φόνου τῶν Ἀρχιερέων. Στάσις τοῦ λαοῦ καὶ φόνος τοῦ Ὀσμὰν 59. Χαφούζ. Στάσις Χαλήλ. Θάνατος Παΐσιου 60. Ὁ ἀρχιεπ. Χρυσάνθος. ΧατζηΜπακκῆ ἀγᾶς. Πάλῃ πρὸς αὐτόν. Οἱ Ἀρχιερεῖς εἰς Κπ. Καταφυγή τῶν Ἀρχιερέων εἰς Σμύρνην 61. Κατεύνασις τῆς Πύλης. Παῦσις Μπακκῆ 62. Γῆρας Χρυσάνθου. Γενικὴ δυσφορία. Βοηθοὶ ἐπίσκοποι. Ἐξορία αὐτοῦ 63. Ὁ ἀρχιεπ. Κυπριανός: Μοναχὸς ἐν Μαχαιρᾷ 64. Οἰκονόμος τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς 65. Διοικητικὴ αὐτοῦ ἱκανότης 66. Ἐξαίφης τῶν Τούρκων 67. Θανάτωσις τοῦ δραγομάνου ΧατζηΓεωργάκη 68. Δυσαρέστησις κατὰ Χρυσάνθου. Ἐξορία Χρυσάνθου. Κυπριανοῦ καὶ Μελετίου βεράτια 69. Πρόσκλησις τοῦ Σιναίου Κωνσταντίου εἰς Λευκοσίαν. Ἀναφορὰ πρὸς τὸ οἰκουμέν. Πατριαρχεῖον 70. Ἀπάντησις τοῦ Σιναίου Κωνσταντίου 71. Ἐξομάλυνσις τῶν πραγμάτων. Χειροτονία Κυπριανοῦ καὶ Μελετίου 72. Ἐναρξίς δράσεως τοῦ Κυπριανοῦ 73. Τὰ ἐκκλησιαστικὰ χρέη 74. 75. Ἰδρυσις τῆς ἐλλήν. Σχολῆς 75-79. Μέριμνα ὑπὲρ τοῦ οἴκου ΧατζηΓεωργάκη κτλ. 80. Μέριμνα ὑπὲρ τοῦ Μαχαιρᾷ 81-82. Μέριμνα ὑπὲρ τῆς γεωργίας 83. Ἄλλαι πολυσχιδεῖς μέριμναι 84-86. Αἱ παραμοναὶ τοῦ 1821 καὶ αἱ ἐθνικαὶ θυσίαι 87-89. Οἱ Φιλικοὶ ἐν Κύπρῳ 90. 91. Ὁ Κιουτσούκ Μεχμέτ 92. Κακοῦργα αὐτοῦ σχέδια 93. Θεοφύλακτος Θησεὺς 94. Ἡ περὶ ἀφοπλισμοῦ διαταγή 95. Ἐκτέλεσις τοῦ ἀφοπλισμοῦ· νέαι εἰσηγήσεις τοῦ Κιουτσούκ 96. Ἐγκρίσις τῆς σφαγῆς 97. Διβάνιον ἐν Λευκοσίᾳ 98. Ἐκτέλεσις τῶν ἀποφασισθέντων: Πρόσκλησις τῶν Ἀρχιερέων καὶ τῶν προκρίτων εἰς Λευκοσίαν 99. Σύλληψις αὐτῶν 100. Ἐπίσημον διβάνιον 101. Ἐναρξίς τῆς ἐκτελέσεως 102. Θανάτωσις τῶν Ἀρχιερέων 104. Ταφή αὐτῶν 104. Δῆλωσις 105. Οἱ ὁμηροὶ διάδοχοι τῶν Ἀρχιερέων 106. Χειροτονία αὐτῶν 107. Ὁ ἀρχιεπ. Ἰωακείμ 108. Ὁ ἀρχιεπ. Δαμασκηνὸς 109. Ὁ ἀρχιεπ. Πανάρετος 110. Ὁ ἀρχιεπ. Ἰωαννίκιος 111. Ὁ ἀρχιεπ. Κύριλλος α' 112. Ὁ ἀρχιεπ. Μακάριος 113. Ὁ ἀρχιεπ. Σωφρόνιος β' 114. Ἡ μεταπολίτευσις τοῦ 1878 115.

ΕΥΛΟΓΛΥΠΤΙΚΟΝ ΕΡΓΟΝ
ΕΝ Τῷ ΜΟΝΑΣΤΗΡΙῷ ΤΟΥ ΟΜΟΔΟΥΣ

Η ΚΥΠΡΙΑΚΗ ΕΚΚΛΗΣΙΑ

ΚΕΦ. Α'.

Ἡ Ἐκκλησία ἐλευθέρα.

1. ΚΥΠΡΟΣ, ἡ τοσοῦτον νῦν ἀπομεμακρυσμένη τῶν μεγάλων κέντρων τοῦ νεωτέρου βίου, διεδραμάτισέ ποτε σπουδαιότατον μέρος ἐν τῇ Ἱστορίᾳ τῆς Πίστεως. Ὑπῆρξε μεταξὺ τῶν πρώτων ἐθνικῶν χωρῶν τῶν ἀποδεξαμένων τὸ Εὐαγγέλιον. Κάτοικοι αὐτῆς ὑπῆρξάν τινες τῶν τὸ πρῶτον «εὐαγγελισαμένων τὸν Κύριον Ἰησοῦν», διότι ἀναγινώσκομεν ¹ ὅτι μεταξὺ τῶν πρώτων ἀπεσταλμένων εἰς Ἀντιόχειαν ἦσαν καὶ Κύπριοι. Ἀλλὰ τὸ γεγονὸς ὅπερ καθίστησι τὴν Κύπρον διττῶς διαφέρουσαν τοῖς Χριστιανοῖς εἶναι ὅτι ἐγένετο τὸ θέατρον ἑνὸς τῶν καταπληκτικωτάτων ἐκ τῶν πολλῶν θριάμβων ² οὓς κατήγαγεν ὑπὲρ τοῦ Χριστοῦ ὁ μέγας Ἀπόστολος τῶν ἐθνῶν. Ἰθαγενὴς χρονογράφος ³, λατῖνος τὸ δόγμα, καταριθμῶν τὰ κατορθώματα τοῦ Βαρνάβα ἐν Ἀντιοχείᾳ, συγκεφαλαιοῖ ἐν ἐξάρσει τὰς ὑπηρεσίας αἷς ἡ Κύπρος παρέσχεν εἰς τὸν Χριστιανισμόν ὧδέ πως:

«Πόσον ὑπόχρεως, λοιπόν, ὀφείλει νὰ εἶναι ἡ πόλις τῆς Ἀντιοχείας πρὸς τοὺς Κυπρίους! Καὶ πόσον ὑπόχρεω εἶναι ἐπίσης οἱ Χριστιανοί, οὕτω κληθέντες διὰ μέσου τῆς Κύπρου! ⁴ Τί δὲ εἵπωμεν περὶ σοῦ, ὦ Ρώμη ἁγία; Πόθεν ἐδέξω τὰς πρώτας ἀρχὰς τοῦ

¹ Πράξ. ιθ' 19. 20

² Πράξ. ιγ' 12.

³ Λουσινιὰν σ. 23β καὶ 24α:

Quanto obbligo dunque deve havere la città di Antiochia alli Cipriotti? Et il popolo christiano quanto obbligo ha d' esser chiamato christiano per opera di Cipro? Ma che diremo di te, Santa Roma? onde hai il primo principio della nostra Santità havuto se non da Barnaba? et tu, Milano, quante gratie, Bergamo et Brescia? Eccovi dunque come Cipro è vera amica di Christo, et provincia veramente di Terra Santa, poscia che fù 'causa primiera, che fosse santificata [Roma] capo del mondo (!).

⁴ Πράξ. ια' 26,

ἡμετέρου ἁγιασμοῦ εἰμὴ παρὰ τοῦ Βαρνάβα ; Καὶ ὑμεῖς, Μεδιόλانا, Πέργαμα, καὶ Βρεσκία, ποίας χάριτας δὲν ὀφείλετε ; Ἰδού, λοιπόν, πῶς ἡ Κύπρος εἶναι ἀληθῆς φίλη τοῦ Χριστοῦ καὶ ἐν ἀληθεστάτῃ ἐννοίᾳ ἐπαρχία τῆς ἁ. Γῆς, ἀφ' οὗ ἐγένετο ἡ πρώτη αἰτία τοῦ νὰ ἁγιασθῇ ἡ Ρώμη εἰς κεφαλὴν τοῦ κόσμου» (!)

2. Τὸ ὑποκείμενον τοῦ παρόντος ἔργου διαιρεῖται φυσικῶς εἰς τρία μέρη, ἀποκρινόμενα πρὸς τὴν τριπλὴν κυριαρχικὴν μεταβολὴν ἣν ἡ Νῆσος ὑπέστη ἐν σχετικῶς προσφάτοις χρόνοις.

Α'. Ἀπὸ τῆς ἀφίξεως τῶν Ἀποστόλων μέχρι τῆς ὀριστικῆς καταλύσεως τῆς βυζαντιακῆς ἀρχῆς (45-1191 μ. Χ.)

Β'. Ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως λατινικοῦ βασιλείου ὑπὸ τῶν Λουσιναίων μέχρι τῆς ἐξώσεως τῶν Ἑνετῶν ὑπὸ τῶν Τούρκων (1191-1571 μ. Χ.)

Γ'. Ἀπὸ τῆς ὑπαγωγῆς τῆς Νήσου εἰς τὸ ὀθωμανικὸν Κράτος μέχρι τῆς περὶ αὐτῆς μετὰ τῶν Ἀγγλων συνθήκης (1571-1878 μ. Χ.)

3. Ἐκάστη τῶν περιόδων τούτων χαρακτηρίζεται ὑπὸ ποικίλων περιπετειῶν ἐν τῷ βίῳ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Νήσου.

Ἡ πρώτη περίοδος περιλαμβάνει οὐ μόνον τὴν ἵδρυσιν καὶ τὴν βαθμιαίαν αὐτῆς ἐξέλιξιν, ἀλλὰ καὶ τὰς κατὰ τῶν παλαιῶν αὐτῆς ἐλευθεριῶν προσβολάς, ἐξ ὧν τέλος ἀνέθορεν ἔχουσα ἡσφαλισμένην τὴν ἀνεξαρτησίαν καὶ ἠϋξημένα καὶ κεκυρωμένα τὰ προνόμια αὐτῆς.

Ἡ δευτέρα ἀποτελεῖ τὴν διήγησιν μακροῦ καὶ συνεχοῦς τετρακοσιετοῦς σχεδὸν ἀγῶνος πρὸς ἀνόσιον ἐπιδρομέα χάριν τῶν πολυτιμῶν αὐτῆς δικαίων.

Ἐν τῇ τρίτῃ περιόδῳ φαίνεται καταντήσαντα εἰς τὴν ἐσχάτην παρακμὴν. Μόλις μετὰ περιφρονήσεως ἀνεκτὴ ὑπὸ τῶν ἄλλοθρήσκων, κατέπεσεν ἐκ τῆς προτέρας ὑψηλῆς καταστάσεως, διατηροῦσα μόνον τὴν σκιὰν τῆς παλαιᾶς αὐτῆς δόξης.

4. Δυστυχῶς ἐκ τῶν παλαιοτάτων αὐτῆς μνημείων σχεδὸν οὐδὲν σφύζεται. Πλεῖσται τῶν εἰσέτι σωζομένων εἰδήσεων τῆς περιόδου ταύτης λαμβάνονται ἐκ θύραθεν πηγῶν. Οὐδὲ πρέπει νὰ ἐκπλήττῃ τοῦτο, λαμβανομένου πρὸ ὀφθαλμῶν ὅτι ἡ Κύπρος ἀπετέλει ἐπὶ τινὰς ἑκατονταετίας μετὰ τὴν εἰσαγωγὴν τῆς Πίστεως πεδὶον πάλης μεταξὺ τοῦ Σταυροῦ καὶ τῆς Ἡμισελήνου, ὅτε οἱ ἄγριοι πολεμισταὶ τοῦ Προφήτου κατέστρεφον ναοὺς τε καὶ μοναστήρια σὺν τοῖς πολυτίμοις αὐτῶν περιεχομένοις.

5. Τὸ πρῶτον σπουδαῖον γεγονὸς τῆς θρησκευτικῆς τῆς Νήσου Ἱστορίας, περὶ οὗ ἔχομεν βεβαίαν τινὰ γνῶσιν, εἶναι ἡ ἄφιξις τῶν δύο Ἀποστόλων (45 μ. Χ.). Εἰ καὶ τὰ ὀνόματα Παύλου καὶ Βαρνάβα πρέπει πάντοτε νὰ εἶναι ἐπὶ κεφαλῆς τῆς ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας τῆς Νήσου, ὅμως οὗτοι δὲν ἦσαν οἱ πρῶτοι πρόδρομοι τοῦ Χριστιανισμοῦ οἱ προσεγγίσαντες ταῖς ἀκταῖς αὐτῆς. Ὁ εὐαγγελιστὴς Λουκᾶς πληροφορεῖ ἡμᾶς ὅτι οἱ «διασπαρέντες ἀπὸ τῆς θλίψεως τῆς γενομένης ἐπὶ Στεφάνῳ διῆλθον ἕως Φοινίκης καὶ Κύπρου καὶ Ἀντιοχείας», ἀλλὰ «μηδενὶ λαλοῦντες τὸν λόγον εἰμὴ μόνον Ἰουδαίοις»⁵. Καὶ μόνον ὅτε οἱ Ἀπόστολοι ἀφίκοντο, ἐκηρύχθη τὸ εὐαγγέλιον τῆς σωτηρίας πᾶσιν ἀδιακρίτως φυλῆς ἢ θρησκευματος.

6. Δὲν ἦτο μόνον ἀπλῆ συντυχία ἡ ἐνώσασα τοὺς δύο τούτους ἄνδρας διὰ τὸ μέγα ἔργον εἰς ὃ ἐκληρώθησαν. Ἡ ἀ. Γραφὴ σαφῶς ὑποδεικνύει ὅτι ἡ φιλία αὐτῶν ὑφίστατο ἀπὸ μακροῦ. Ὁ Βαρνάβας ἦτο, π. χ., ὁ βεβαιώσας τὴν εἰλικρίνειαν τῆς ἐπιστροφῆς τοῦ Παύλου⁶. Ἐπίσης «ἐξῆλθεν εἰς Ταρσὸν ὁ Βαρνάβας ἀναζητῆσαι Σαῦλον, καὶ εὗρὼν αὐτὸν ἤγαγεν εἰς Ἀντιόχειαν»⁷. Παλαιὰ παράδοσις λέγει αὐτοὺς γενομένους συμμαθητὰς παρὰ τοὺς πόδας τοῦ Γαμαλιήλ⁸. Ἀλλ' ὅντως δὲν δυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν τὴν φιλίαν αὐτῶν ἀναγομένην εἰς παλαιότερον χρόνον; Ἡ Ταρσός, ὡς γνωστόν, κεῖται οὐχὶ μακρὰν τῆς Κύπρου. Τὰ περιώνυμα σχολεῖα αὐτῆς ἦσαν τὸ ἐντευκτήριον σπουδαστῶν ἐκ πασῶν τῶν πέριξ χωρῶν. Εἶναι τόσον ἀπίθανον νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ἐν αὐτῇ τῇ Ταρσῷ ἦρξατο ἡ σχέσις ἐκείνη ἣτις ἔμελλε νὰ ἔχῃ τόσον σπουδαῖα διὰ τὴν Κύπρον ἀποτελέσματα;

7. Τὸ αἷτιον τὸ ἀγαθὸν τὸν Παῦλον καὶ τοὺς περὶ αὐτὸν ἵνα ἐκλέξωσι τὴν Κύπρον εἰς πεδῖον τῆς πρώτης αὐτῶν ἀποστολικῆς ἐνεργείας εἶναι πολὺ φανερόν. Οὐ μόνον ὁ Βαρνάβας αὐτὸς κατήγενο ἐκ τῆς κατὰ τὴν ἀνατολικὴν παραλίαν τῆς Νήσου κειμένης Σαλαμίως, ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἡ Νῆσος περιεῖχε τότε μέγα πλῆθος Ἰουδαίων. Ἡ πρώτη αὐτῶν ἐμφάνισις ἐν τῇ Νήσῳ φαίνεται χρονολογούμενη ἀπὸ Πτολεμαίου τοῦ Σωτῆρος, ὅστις ἀναφέρεται⁹ ὅτι μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Ἱερουσαλὴμ τῷ 320 π. Χ. μετετόπισε μεγάλα πλήθη Ἰουδαίων εἰς Αἴγυπτον καὶ ἄλλους τόπους τῶν ἑαυτοῦ κτήσεων.

⁵ Πράξ. ια' 19. ⁶ Πράξ. θ' 27. ⁷ Πράξ. ια' 23. ⁸ Κλ. Ἀλεξ. Στρωμ. β'. Εὐσεβ., Ἐ. Ἱ. α' 12. Ἐπιφαν. Αἰρέσ. κ' 4. ⁹ Μακκαβ. Α' ιε' 23.

Ἀκολουθῶς πολλῶ πλείονες Ἰουδαῖοι μετενάστευσαν εἰς τὴν Νῆσον ἐπ' ἐλπίδι εὐρέσεως ἐργασίας ἐν τοῖς χαλκωρυχείοις, ἅτινά ποτε εἶχον ἐνοικιασθῆ ὑπὸ Ἡρώδου τοῦ μεγάλου ¹⁰. Καὶ τὰ σμήνη τῶν νεωτέρων τούτων μεταναστῶν διηνεκῶς ἐπυκνοῦντο διὰ τῆς ἀφίξεως ἄλλων ἐκ τῆς ἡπείρου, οἵτινες ἐξωθοῦντο ἐκ τῶν ἐν Ἰουδαίᾳ κατοικιῶν αὐτῶν ὑπὸ τῶν μακροχρονίων αὐτόθι ταραχῶν.

8. Ὁ ἀπολογισμὸς τῆς ὁδοιπορίας τῶν Ἀποστόλων, τοῦλάχιστον ἐφ' ὅσον σχετίζεται πρὸς τὴν Κύπρον, διὰ πολὺ βραχέων ἐν ταῖς Πράξεσιν μνημονεύεται. Ὁ Συγγραφεὺς λέγει μόνον ὅτι οἱ Ἀπόστολοι ἀποβάντες εἰς Σαλαμίνα διῆλθον τὴν Νῆσον μέχρι Πάφου ἔνθα ἐπέστρεψαν τὸν Ἀντιπρόσωπον τῆς ρωμαϊκῆς Ἀρχῆς ¹¹. Κατ' ἐπιχώριον παράδοσιν ὁ Παῦλος πρὸ τοῦ γεγονότος τούτου εἶχε λάβῃ παρὰ τῶν Ἰουδαίων τῆς πόλεως ταύτης τὰς συνήθεις τεσσαράκοντα παρὰ μίαν ¹². Κίων λευκοῦ λίθου ἐπτὰ περίπου ποδῶν τὸ ὕψος δείκνυται ἀκόμη τοῖς περιηγηταῖς ὥς ὁ ἐφ' οὗ ἐδέθη ὁ Ἀπόστολος ἐπὶ τῇ περιστάσει ταύτῃ. Ἴσως ὑπῆρξεν αὕτη μία τῶν περιστάσεων κακοποιήσεως ἐν ταῖς χερσὶ τῶν ὁμοεθνῶν αὐτοῦ, ὧν αὐτὸς ὁ Ἀπόστολος μνημονεύει ¹³. Ἡ ἐπιστροφή προσώπου ἰσχυροῦ οἷον ὁ Σέργιος Παῦλος δὲν ἠδύνατο βεβαίως νὰ μὴ ἀσκήσῃ εὐνοϊκωτάτην ἐπίδρασιν εἰς ἐπιτυχίαν τῆς ἀποστολῆς αὐτῶν. Οὐδεὶς ἠδύνατο μετ' ἐλαφρότητος νὰ τολμήσῃ νὰ προσβάλλῃ πίστιν καταλέγουσαν τὸν Ἀνθύπατον ἐν τοῖς ὁπαδοῖς αὐτῆς. Παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις οἱ Ἀπόστολοι εἰκότως θὰ ἀπῆντων τὴν ἐπιμονωτάτην ἐναντίωσιν. Ἀλλ' οἱ προσήλυτοι αὐτῶν προήρχοντο κυρίως ἐκ τῶν ἐθνικῶν, οἵτινες δὲν θὰ εἶχον νὰ ὑπερπηδήσωσι τὰς αὐτὰς ἐκ τῆς προτέρας ἀγωγῆς προκαταλήψεις. Νεώτερος μάλιστα συγγραφεὺς ¹⁴ εἰς τεκμήριον ὅτι τὰ νέα διδάγματα δὲν συνήντησαν ἐνταῦθα τὴν αὐτὴν καὶ ἀλλαχοῦ ἀντίστασιν, βεβαιοῖ ὅτι οἱ ἐξ ἐθνῶν Χριστιανοὶ τῆς Νήσου καὶ μετὰ τὴν ἐπιστροφήν ἐξηκολούθουν καλοῦντες ἑαυτοὺς Ἕλληνας, ὅπερ ὄνομα ἀλλαχοῦ ἦτο ἴσον τῷ εἰδωολάτρης. Ἀλλ' ἐπειδὴ δὲν παρέχει ἀπόδειξιν ἀπὸ τῶν πηγῶν τοῦ ἰσχυρισμοῦ τούτου ἀδυνατοῦμεν νὰ ἀποφανθῶμεν περὶ τῆς ἀκριβείας αὐτοῦ.

¹⁰ Ἰωσήπου Ἰουδ. Ἀρχ. ις' 4. ¹¹ Πράξ. ιγ' 4-12. ¹² Ἱερείδης σ. 117. Ἡ παράδοσις αὕτη σημειοῦται ὑπὸ τοῦ Le Huen (1487) ὧδε: Dessoubz lesglise qui fust aux Cordeliers a une chartre on Saint Paul fust lié et detenus par aulcun temps avec Saint Bernabe en preschant levangille.

¹³ Κορ. Β' ια' 24. ¹⁴ Σάθας Μ. Β. β' σ. 5'.

9. Εἰ καὶ αἱ Πράξεις σιγῶσι περὶ τῶν περαιτέρω ἐνεργειῶν τῶν Ἀποστόλων ἐν τῇ Κύπρῳ, ὑπάρχουσιν ἄλλαι πηγαὶ πληροφοριῶν χρήσιμοι, αἵτινες ὅμως πρέπει νὰ χρησιμοποιῶνται μετὰ πολλῆς ἐπιφυλάξεως. Ὁ κύριος μοναχὸς Ἀλέξανδρος ἐν τῷ ἑαυτοῦ Ἑγκωμίῳ εἰς τὸν ἀπόστολον Βαρνάβαν βεβαιοῖ ὅτι οἱ Ἀπόστολοι ἵδρυσαν Ἐκκλησίας ἐν διαφόροις τόποις τῆς Νήσου, ὀρίζοντες ἐν αὐταῖς τοὺς ἐκ τῶν μαθητῶν αὐτῶν διακρινομένους ἐπὶ ζήλῳ καὶ θάρσει. Ἐν τινι ἀποκρύφῳ βιβλίῳ τῆς ε' ἑκατονταετίας, ἐσφαλμένως ἀποδιδομένῳ τῷ Μάρκῳ, ἀλλ' ἐστηριγμένῳ πιθανώτατα ἐπὶ τῶν ἀναμνήσεων ἢ παραδόσεων τῆς ἐπιχωρίου Ἐκκλησίας ¹⁵, καλουμένῳ δὲ *Acta et passio Barnabae*, βεβαιοῦται ὅτι ἐν Κιτίῳ ἢ ἐν Λαμπαδῶ, κατὰ τὸν Φ. Γεωργίου, συνήντησαν Ἡρακλέωνά τινα, οὗ τὸ ὄνομα ὁ Παῦλος μετέβαλεν εἰς Ἡρακλείδην. Τοῦτον οἱ Ἀπόστολοι ἐχειροτόνησαν πρῶτον ἐπίσκοπον τῆς Νήσου καὶ ἐπέστησαν τῇ συνάξει ἧς τόπος συναθροίσεως ἦτο σπήλαιόν τι παρὰ τὴν Τάμασον ¹⁶. Ἐν Πάφῳ ἀναποφεύκτως θὰ ἤχθησαν εἰς ἐπαφὴν πρὸς τὴν ἐθνικὴν λατρείαν τῆς Ἀφροδίτης, ἧς τὸ κύριον ἱερὸν ἔκειτο ἐνταῦθα. Ἐν σχέσει πρὸς τὸ ζήτημα τοῦτο πολλαὶ διαδόσεις ἐλέχθησαν. Πολὺ μεταγενέστερος συγγραφεὺς ¹⁷ ἀναφέρει, χωρὶς ὅμως καὶ νὰ μνημονεύῃ τῆς πηγῆς τῆς πληροφορίας αὐτοῦ, ὅτι οἱ Ἀπόστολοι παρώτρυναν τὸν Ἀνθύπατον νὰ καταστρέψῃ τὸν περιώνυμον ἐν Παλαιπάφῳ ναόν. Ἀλλ' ἡ ἀπίθανος αὕτη διήγησις ἐπαρκῶς διαψεύδεται ὑπὸ τῶν μαρτυριῶν τοῦ Σουητωνίου καὶ τοῦ Τακίτου ¹⁸. Οἱ ἱστορικοὶ οὗτοι μαρτυροῦσιν ὅτι ὅτε ὁ Τίτος ὀλίγα ἔτη βραδύτερον, πορευόμενος εἰς συνάντησιν τοῦ Οὐεσπασιανοῦ κατὰ τὰς παραμονὰς τοῦ Ἰουδαϊκοῦ πολέμου, ἐπεσκέψατο τὸ Ἱερὸν, μεγάλως κατεπλάγη ἐκ τῆς ἐπιδείξεως τοῦ πλούτου ὃν εἶδε. Ἀλλὰ καὶ ἄνευ τοιαύτης μαρτυρίας θὰ ἠδυνάμεθα ἀσφαλῶς νὰ συμπεράνωμεν ὅτι οἱ Πάφιοι δὲν θὰ ἠδύναντο νὰ ὑπομείνωσιν ἡσυχῶς τὴν καταστροφὴν οἰκοδο-

¹⁵ Le Quien, O. C., ii 1039-40.

¹⁶ Αἱ πηγαὶ διαφωνοῦσιν ὥς πρὸς τὸν χρόνον τῆς χειροτονίας τοῦ Ἡρακλείδου ὥς ἐπισκόπου Ταμάσου. Αἱ Ἀκολουθίαι τῶν ἁγίων Ἡρακλείδου καὶ Μνάσωνος παριστῶσιν αὐτὴν γενομένην ἐπὶ τῆς πρώτης τῶν Ἀποστόλων διαβάσεως, τὰ δὲ *Acta et passio Barnabae* κατὰ τὴν δευτέραν εἰς τὴν Νήσον μετάβασιν. Πρβλ. καὶ τὸν Fl. Boustron, σ. 33: *Al vescovato de Thamassia Hyraclidio, consecrato da San Paolo et San Barnaba.*

¹⁷ Jauna, I, σ. 48.

¹⁸ Suet. *Titus*, v., Tacit. *Histor.* ii 2. 4.

μήματος, ὅπερ ἔφερεν αὐτοῖς τοιοῦτον ὄφελος καὶ κλέος. Μεσαιωνικὸς κύπριος χρονογράφος ¹⁹ ἀναφέρει παρομοίαν τινὰ παράδοσιν. Λέγει ὅτι ὁ Βαρνάβας ἐν τῇ ἐπομένῃ αὐτοῦ διαβάσει εἰς Κύπρον τοσοῦτον ἐταράχθη διὰ τὰ ὄργια τὰ τελούμενα ἐν τῷ ναῷ καὶ διὰ τὸ πλῆθος τῶν ἐκεῖ συνηγμένων γυμνῶν λατρευτῶν ὥστε προσηυχήθη ὑπὲρ τῆς ταχείας καταστροφῆς του. Εἰς ἀπάντησιν τῆς προσευχῆς του ἀναφέρεται ὅτι τὸ οἰκοδόμημα κατασυνετρίβη ὑπὸ κεραυνοῦ καὶ πάντα τὰ ἐντὸς κατεστράφησαν. Ἀλλὰ καὶ ἡ διήγησις αὕτη δύναται νὰ ἀπορριφθῇ ὡς ἐξ ἴσου καὶ ἡ προτέρα ἀπίθανος. Τῷ ὄντι τὸ καταφανὲς ἀπίθανον αὐτῆς μαρτυρεῖται καλῶς ὑπὸ τῶν συμβάντων ἐν Νέᾳ Πάφῳ. Ὡς γερμανὸς συγγραφεὺς ²⁰ ὁξύτατα παρατηρεῖ, ὁ Λουκάς πάντως δὲν θὰ παρέλειπε τὸ γεγονὸς ἂν τοῦτο ἦτο ἀληθὲς ὡς τὸ ἐπεισόδιον τοῦ Ἑλύμα.

10. Δὲν ἀναφέρεται δευτέρα ἐπίσκεψις τοῦ Παύλου. Ἀλλ' ὁ Βαρνάβας εἶναι γνωστὸν ὅτι ἐπανῆλθε μετὰ τὸν χωρισμὸν ἀπὸ τοῦ συναποστόλου, ἄγων καὶ τὸν αἷτιον τῆς ἔριδος, Μάρκον τὸν ἀνεψιόν ²¹. Ἐκ τοῦ ἤδη μνημονευθέντος ἀποκρύφου βιβλίου τοῦ προσγραφομένου αὐτῷ πληροφορούμεθα ἐφεξῆς ὅτι ἐν τοῖς περὶ τὸ ἄκρωτήριον Κρόμμυον τόποις ἐπέστρεψε δύο ἱεροδούλους Τίμωνα καὶ Ἀριστίωνα ²². Διασχίσας δὲ τὴν Νῆσον μετὰ Μάρκου καὶ Τίμωνος ἐπανῆλθεν εἰς Σαλαμίνα ²³. Ἐνταῦθα συνήντησε πάλιν τὸν Ἡρακλέωνα, ὃν παρώτρυνε νὰ ἐγείρῃ ἐκκλησίαν πανταχοῦ καὶ νὰ χειροτονήσῃ αὐταῖς λειτουργούς ²⁴. Μικρὸν δὲ μετὰ ταῦτα ἔπεσεν ὁ Ἀπόστολος ἐν τῇ πόλει ταύτῃ θῦμα τοῦ ἰδίου ζήλου καὶ τοῦ φανατισμοῦ τῶν Ἰουδαίων ²⁵.

¹⁹ Λουσιναῖν σ.66. Πρβλ. Cotovici *Itinerar.* σ.100. ²⁰ Reinhard I,ii,5.

²¹ Πράξ. ιε' 39. ²² Ἐκ τῶν ἐπομένων χωρίων ἴσως προκύπτει ὅτι ἀμφιβολία τις ὑπάρχει περὶ τοῦ ἀκριβοῦς χρόνου καθ'ὃν ὁ Βαρνάβας συνήντησε τὸν Ἀριστίωνα: «Inter Acta SS. quae Bollandi continuatores ediderunt, ad diem xi Junii acta prostant S. Barnabae ejusdem Johannis Marci nomine inscripta, in quibus Apostolum in secundo illo suo in insulam patriam suam adventu Timonem et Aristionem, homines sacro ministerio addictos, ἱεροδούλους, reperisse, etc.» (Le Quien, *O. C.* ii, 1039).

«Quem (Aristionem) acta illa quae appellavi St. Barnabae, ab eo in insula cum Timone repertum ferunt, dum in illam cum Paulo prima vice appulit» (Αὐτόθι, 1043-44).

²³ Acta et passio Barn. 42. ²⁴ Αὐτόθι 46. ²⁵ Αὐτόθι 47.

11. Τῷ 115 συνέβη ἐν τῶν τρομερωτάτων γεγονότων τῆς Ἱστορίας τῆς Νήσου, ὅπερ πρὸς στιγμὴν ἠπείλησεν αὐτὴν τὴν ὑπαρξιν τῆς Ἐκκλησίας. Οἱ ἀνὰ τὴν ρωμαϊκὴν Αὐτοκρατορίαν Ἰουδαῖοι ἐπὶ μακρὸν μετὰ δυσφορίας ἠνείχοντο τὰς κατ' αὐτῶν ἐπιθέσεις καὶ ἀδικοπραγίας τοῦ ἐθνικοῦ κόσμου. Τέλος ἐπὶ Τραϊανοῦ παροξυνθέντες πέρα παντὸς ὁρίου ἐξέσπασαν εἰς φανεράν ἀνταρσίαν ²⁶. Ἐπαναστάσεις ἐγένοντο ἐν Κυρηναϊκῇ, Αἰγύπτῳ καὶ Μεσοποταμίᾳ. Οἱ πολυάριθμοι ἐν Κύπρῳ ζῶντες Ἰουδαῖοι δὲν παρέμειναν ἐπὶ μακρὸν ἀπλοῖ θεαταὶ τοῦ ἀγῶνος. Ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν Ἀρτεμίωνος τινος ἔδραμον εἰς τὰ ὅπλα καὶ διέπραξαν ἀπιστεύτους ὁμότητας, φονεύσαντες περὶ τὰς 240.000 συμπολιτῶν, καὶ μεταβαλόντες τὴν ἀνθοῦσαν Σαλαμίνα εἰς ἐρείπια. Ἡ ἐπανάστασις αὕτη κατεστάλη μετὰ δεινὸν ἀγῶνα, ἐν ᾧ μεγάλαι ὑπερβάσεις διεπράχθησαν ἀμφοτέρωθεν. Χιλιάδες ἐπαναστατῶν ἀπώλοντο ἐν τῇ ἐξεγέρσει, οἱ δ' ἐπιβιόντες ἐξεώσθησαν τῆς Νήσου. Τηλικαύτη μάλιστα ἔνεκα τούτων ἐπεκράτησε προκατάληψις κατὰ τοῦ δυστήνου τούτου λαοῦ, ὥστε ἐπὶ αἰῶνας μετὰ ταῦτα δὲν ἐπετρέπετο ἐπὶ ποινῇ θανάτου νὰ ἀποβῇ Ἰουδαῖος εἰς Κύπρον ²⁷. Μετὰ τοσαύτης δὲ ἀνοικτίρμονος αὐστηρότητος ἐφηρμόσθη ὁ σκληρὸς οὗτος νόμος, ὥστε καὶ ἐὰν ἔτι μέλος τῆς μισητῆς φυλῆς ἐρρίπτετο ὑπὸ τῶν ἀνέμων καὶ τῶν κυμάτων εἰς τὰς ἀξένους αὐτῆς ἀκτὰς, ἐφονεύετο ἀμέσως. Ὅτι ἐπανῆλθον μετὰ ταῦτα καταφαίνεται ἐκ πληροφοριῶν περιηγητῶν περὶ τῆς παρουσίας αὐτῶν ἐν τῇ Νήσῳ. Ὅπωςδὴποτε φαίνονται ὄντες ἱκανῶς πολυάριθμοι ὅτε Βενιαμὴν ὁ ἐκ Τολέδου ἔγραφε τῷ 1160 περὶ αὐτῶν τὰ ἑξῆς: ²⁸ «Πλὴν τῶν ραββινιστῶν Ἰουδαίων ἐν τῇ Νήσῳ ταύτῃ ὑπάρχει κοινότης αἵρετικῶν Ἰουδαίων καλουμένων *Καφροσσείν*, ἥτοι «Κύπριοι». Οὗτοι εἶναι ἐπικούρειοι, καὶ οἱ Ἰουδαῖοι ἀφορίζουσιν αὐτοὺς πανταχοῦ. Ἡ ἐσπέρα τοῦ Σαββάτου βεβηλοῦται καὶ ἡ τῆς Κυριακῆς ἀγιάζεται ὑπὸ τῶν αἵρετικῶν τούτων». Ὁ ἀρχιμ. Κυπριανὸς ἐν τῇ Ἱστορίᾳ αὐτοῦ ²⁹ ἐπάγεται τὸν νόμον τοῦτον καὶ τὰς περιστάσεις αἵτινες προκάλεσαν αὐτὸν ὡς λόγους δι' οὓς οἱ Ἰουδαῖοι ἔχουσι διατελέσῃ ἔκτοτε σχε-

²⁶ Εὐσεβ. Ἐ. Ἰ. δ' 2. *Χρονικόν*, εἰς τὸ ἔτος 119. Δίων Κάσσιος ξη' (τόμ. Β'). Σύγκελλος. ²⁷ Δίων Κάσσιος *Ἐπιτομὴ Σιφιλ.* (Edit. Stephani, Paris 1551) σ.241. Παῦλος Διάκ. *Hist. Misc.* I. 10. ²⁸ Benjamin of Tudela, ἀγγλ. μετάφρασις Asher, τόμ. α'. ²⁹ Κυπριανὸς, Ἱστορία χρονολογικὴ τῆς νήσου Κύπρου, ἔκδ. 6', σ. 138.

τικῶς ξένοι ἐν Κύπρῳ. Καὶ περαιτέρω ἐπιφέρει: «Ἄς ἐνθυμούνται οἱ συμπατριῶται αὐτὸν τὸν νόμον, καὶ ἃς τὸν διηγούνται καὶ εἰς τὰ τέκνα των· καὶ ἂν τὴν σήμερον δὲν ἔχει καμμίαν ἰσχύν, πλὴν εἶναι τρόποι ἄλλοι διάφοροι καὶ μέσα νὰ μὴν ἀφήσουν ποτὲ νὰ μολύνουσι τὴν Πατρίδα τους ἐρχόμενοι Ἑβραῖοι νὰ κατοικήσουσι. Γένος τόσον ἄπιστον καὶ ἐχθρὸν τῶν ἄλλων γενῶν, ὅπου οἱ τῆς Εὐρώπης Βασιλεῖς τοὺς ἔχουσι μὲ μεγάλας φυλάξεις χωρισμένους καὶ περικλεισμένους μὲ νόμους ἀξιόους διὰ τὴν ἀπιστίαν των». Ὁ ἀξιόλογος κληρικὸς πολὺ ὀρθῶς ἠλέγχθη ὑπὸ μεταγενεστέρου συγγραφέως³⁰ διὰ τὰ τοιαῦτα αἰσθήματα ὡς μὴ προσαρμοζόμενα πρὸς τὴν θρησκείαν τῆς ἀγάπης, ἣν ὠμολόγει.

12. Ἄλλ' ὅ τι ἐφαίνετο καὶ ἀρχὰς ὡς ἡ φοβερωτάτη δυστυχία ἣτις ἠδύνατο νὰ ἐπέλθῃ ἐπὶ τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Χριστοῦ, ἐν τέλει ἀπεδείχθη ἡ μεγίστη εὐλογία ἣτις ἠδύνατο νὰ κατέλθῃ ἐπ' αὐτήν. Ἡ ἔξωσις τῶν φανερωτάτων αὐτῆς πολεμίων ἦτο τὸ μόνον ὅπερ ἀπητεῖτο πρὸς ἐξασφάλισιν τῆς προόδου τοῦ Χριστιανισμοῦ. Ἐπὶ τῇ ἀποχωρήσει αὐτῶν ἡ Πίστις ἐξηπλώθη μετὰ πολλῷ μείζονος ὀρμητικότητος ἢ πρότερον. Νέοι διδάσκαλοι ἦλθον ἐκ Συρίας εἰς ἀντικατάστασιν τῶν ἀποθανόντων ἐν ταῖς τελευταίαις ταραχαῖς. Οἰκογένειαι ὅλαι ἐπίσης, ἥδη βεβαπτισμέναι, διέβησαν ἐκ τῶν αὐτῶν χωρῶν εἰς τὴν Νῆσον. Οὗτοι μετὰ πολυπληθῶν ἐρημιτῶν καὶ ἀναχωρητῶν, οἵτινες ἠρξάντο συρρέοντες ἐνταῦθα πανταχόθεν, ἐβοήθησαν εἰς ἐδραίωσιν τῆς πίστεως τῶν ἐγχωρίων Χριστιανῶν. Εἰ καὶ δὲ αἱ πηγαὶ τῆς περιόδου ταύτης πᾶσαι σχεδὸν ἀπώλοντο, ὅμως ἔχομεν ἱκανὰς ὥστε νὰ γινώσκωμεν ὅτι πολιτικαὶ ταραχαὶ δὲν ἦσαν τὰ μόνα δεινὰ ὑφ' ὧν ἡ ἀτυχὴς Κύπρος τότε ἐμαστιζέτο. Πυκνοὶ σεισμοὶ κατέστρεψαν τὰς ἀκμαιοτάτας αὐτῆς πόλεις, πείνα δὲ καὶ ἄλλα αἷτια συνετέλεσαν μεγάλως εἰς ἐλάττωσιν τοῦ πληθυσμοῦ αὐτῆς. Ὅτι οἱ ἐν Κύπρῳ Χριστιανοὶ δὲν ἀπέφυγον τοὺς διωγμούς, οὓς οἱ ἄλλαχού τοῦ ρωμαϊκοῦ Κράτους ἀδελφοὶ αὐτῶν ὑφίσταντο τότε, καταδείκνυται ἐκ τοῦ μακροῦ καταλόγου μαρτύρων καὶ ὁμολογητῶν³¹, ὧν τὰ ὀνόματα τιμᾷ μέχρι σήμερον ἡ Ἐκκλησία τῆς Νήσου.

13. Ἐν τῇ πρώτῃ καὶ περιφημοτάτῃ τῶν Συνόδων, τῇ τῆς Νικαίας, τῷ 325, παρέστησαν καὶ τῆς Κύπρου ἀντιπρόσωποι ὡς καὶ

³⁰ Σακελλάριος τόμῳ Α', σ. 163, σημ. γ.

³¹ Σύγκελλος, Εὐσέβιος, Ἰερώνυμος, Vita S. Hilarionis, Κεδρηνός.

ἐκ τῶν ἄλλων μερῶν τοῦ χριστιανικοῦ Κόσμου. Οἱ σφζόμενοι πίνακες ὑπογραφῶν, παραδεδεγμένως πολὺ ἐλλιπεῖς, ἀναγράφουσι ⁸² τὰ ὀνόματα δύο μόνων κυπρίων ἐπισκόπων ἀναφερομένων, τοῦ Κυρίλλου Πάφου καὶ τοῦ Γελασίου Σαλαμίνας. Ἄλλ' ἐξ ἄλλων πηγῶν γινώσκουμεν ὅτι καὶ τρίτος ἦν παρῶν, ὁ περίφημος Σπυρίδων Τρεμιθοῦντος ὁ θαυματουργός ⁸³. Πλὴν τῶν τριῶν τούτων ἡ ἐκκλησιαστ. Ἱστορία περὶ ἄλλων σιγᾷ. Ἄλλ' ὁ Κυπριανός ⁸⁴ ἰσχυρίζεται ὅτι δώδεκα μετέσχον εἰς τὰς ἐργασίας τῆς Συνόδου, εἰ καὶ τὰ παρεχόμενα ὑπ' αὐτοῦ ὀνόματα ἀνέρχονται εἰς δεκατέσσαρα, ἦτοι: Κύριλλος, Γελάσιος, Αὐξίβιος, Φώτιος, Γεράσιος ⁸⁵, Ἀφροδίσιος, Εἰρηνικός, Νουνέχιος, Ἀθανάσιος, Μακεδόνιος, Σπυρίδων, Τριφύλλιος, Νορβανός καὶ Σωσικράτης. Ἀλλὰ πλὴν τῶν δύο πρώτων δὲν ἐμνημόνευσε τῶν θρόνων ὧν προΐσταντο οἱ λοιποί. Εἰ καὶ παρέλιπε δὲ νὰ ὁρίσῃ τὴν πηγὴν τῆς πληροφορίας αὐτοῦ, ἡμεῖς δυνάμεθα νὰ σχηματίσωμεν πιθανὴν εἰκασίαν περὶ τοῦ πόθεν ἦντλησε. Διότι ὁ Κυπριανός βεβαιοῖ ὅτι οἱ αὐτοὶ Ἀρχιερεῖς ἦσαν ἐπίσης παρόντες ἐν τῇ πολλῷ μεταγενεστέρᾳ Συνόδῳ τῆς Σαρδικῆς (343 ἢ 344). Τῆς Συνόδου ταύτης σφζονται ἀκόμη πολλὰ σύγχρονα ἔγγραφα, μαρτυροῦντα ἡμῖν ἐκ τίνων ἀπετελέσθη. Οὕτως ἔχομεν: 1) τὴν Ἐπιστολὴν τῆς Συνόδου πρὸς τοὺς Ἐπισκόπους· ἕτερον ἀντίγραφον αὐτῆς ἐν τῇ κατ' Ἀρειανῶν Ἀπολογίᾳ τοῦ Ἀθανασίου, — καὶ 2) Ἰλαρίου τοῦ Πικταύων πίνακα τῶν παραστάντων καὶ ὑπογραψάντων τὰς ἀποφάσεις, προσηρημένον τῇ ὑπ' αὐτοῦ μεταφράσει τῆς ἐπιστολῆς τῆς Συνόδου πρὸς τὸν πάπαν Ἰούλιον ⁸⁶. Ἡ Σύνοδος καὶ ὁ Ἀθανάσιος μνημονεύουσι τῶν ὀνομάτων οὐ μόνον τῶν παραστάντων, ἀλλὰ καὶ ἐκείνων οἵτινες καίπερ ἀπόντες ὑπέγραψαν βραδύτερον τὰς ἀποφάσεις. Οἱ πίνακες αὐτῶν περιλαμβάνουσι τοὺς ὑπὸ τοῦ Κυπριανοῦ ἀναφερομένους καὶ κατὰ τὴν αὐτὴν τάξιν, πλὴν τοῦ Κυρίλλου καὶ τοῦ Γελασίου. Ὁ Ἰλάριος, ὅστις παρέχει ἀτελῆ πίνακα μόνον τῶν

⁸² Mansi, *Concil.* ii σ. 696.⁸³ Σωκράτης *Ε'*. *Ι.* α' 12. Ρουφῖνος i 5.Ἀθανάσιος *Ἀπολογ.* β'. Νικηφόρος η' 15. Σφζομενός α' 11. ⁸⁴ Κυπριανός σελ. 140. 532.⁸⁵ Ὁ Le Quien (*O. C.* ii 1046) ταυτίζει τὸν ὑπὸ τοῦ Ἀθανασίου ἀναφερόμενον μεταξὺ τῶν ὑπογραψάντων ἐν τῇ ἐν Σαρδικῇ Συνόδῳ Γεράσιον πρὸς τὸν Πάφου Γελάσιον, τὸν παρουσιάσαντα εἰς τὴν α' οἴκουμέν. Σύνοδον, λέγων: «Athanasius Apol. 2, Sardicensi Concilio de insula Cypro subscripsisse Gerasium refert, scripto ρ pro λ». ⁸⁶ Mansi *Concil.* iii 69. Ἀθανάσιος *Ἀπολογία καὶ Ἀρειανῶν*. Ἰλαρ. Πικτ. ii, κεφ. 6.

πράγματι παραστάντων, δὲν μνημονεύει αὐτῶν οὐδαμῶς. Ὅτι ὁ Κυπριανὸς ἔλαβεν ἀπλῶς τοὺς πρώτους δύο τῶν καταλόγων τούτων καὶ προσέθηκεν αὐτοῖς τὰ ὀνόματα τῶν δύο ἐπισκόπων τῶν φερομένων ἐν τῷ νικαιανῷ καταλόγῳ, φαίνεται πιθανώτατον. Τὸ γεγονός δὲ ὅτι οὐ μόνον δι' ἀμφοτέρας τὰς Συνόδους τὰ ὀνόματα παρέχονται ὑπ' αὐτοῦ κατὰ τὴν αὐτὴν τάξιν ἀκριβῶς, ἀλλὰ καὶ ὅτι μόνον οἱ θρόνοι τῶν δύο πρώτων ἐπισκόπων προστίθενται ἐν τῷ καταλόγῳ, ἐνισχύει τὴν τοιαύτην ὑπόθεσιν. Διότι, ἐν ᾧ τὰ νικαιανὰ μνημεῖα παρέχουσι τὰ τε ὀνόματα τῶν ἐπισκοπῶν καὶ τὰ τῶν κατόχων αὐτῶν, τὰ τῆς ἐν Σαρδικῇ ἀναφέρουσι τοὺς ἐπισκόπους μόνους. Ἐτερον τεκμήριον ὅπερ μεγάλως ἐνισχύει τὴν κρίσιν ταύτην εὑρηται ἐν τῷ γεγονότι ὅτι, εἰ καὶ ὁ Κυπριανὸς παρέχει τὸν ἀριθμὸν ὡς δώδεκα, παρατάσσει δεκατέσσαρα ὀνόματα, δεικνύων ὅτι ὅτε ἡρίθμει τοὺς ἀπαντῶντας ἐν τοῖς πίναξι τῆς ἐν Σαρδικῇ Συνόδου παρέλιπε νὰ περιλάβῃ τοὺς δύο ἐκ τῶν νικαιανῶν πινάκων εἰλημμένους. Καὶ ἐὰν δέ, ὡς ὑποστηρίζεται, πάντες οὗτοι οἱ ἐπίσκοποι εἶχον παραστῇ ἐν τῇ ἐν Νικαίᾳ Συνόδῳ, εἶναι ἀκατανόητον πῶς ἦτο δυνατόν νὰ παραστῶσι καὶ ἐν τῇ ἐν Σαρδικῇ, ἥτις συνήλθε περὶ τὰ εἴκοσιν ἔτη βραδύτερον. Πολλοὶ ἐξ αὐτῶν θὰ ἦσαν πάντως πολὺ γέροντες ἤδη τῷ 325, καὶ ἄρα κατὰ τὸ εἶκος εἶναι προφανῶς ἀδύνατον νὰ εἶχον ἐπιζήσῃ μέχρι τοῦ 343 ἢ 344. Ὅθεν αἱ παρατηρήσεις αὗται εἶναι ἀδύνατον νὰ μὴ προκαλέσωσιν ἀμφιβολίας περὶ τῆς ἀκριβείας τοῦ πίνακος τοῦ Κυπριανοῦ.

14. Ἐν τῇ δ' ἑκατονταετίᾳ ἡ Κύπρος ὑπέστη ἀνομβρίαν ἀσυνήθως βαρεῖαν, δεινὸν εἰς ὃ πολὺ συνήθως ὑπόκειται. Οἱ παλαιότεροι χρονολόγοι ³⁷ παρέστησαν αὐτὴν ὡς διαρκέσασαν 36 ἔτη. Εἰς μάλιστα αὐτῶν ³⁸ ὑποδεικνύει ὅτι ἡ ἀνομβρία ἐπῆλθεν εἰς ἀντα-

³⁷ Λ. Μαχαιρᾶς παρὰ Σάθρα Μ. Β. 6' σ. 54: «Ὁ μέγας Κωνσταντῖνος μετὰ τὸ βαπτισθῆναι εἶπεν ὅτι ἡ δική μας χώρα ἡ Κύπρος ἔμεινεν χωρὶς τινὰ χρόνους 36, διατὶ ἐγένην πείνα μεγάλη ἀπὸ ἀβροχίας, καὶ οὐλὴ ἢ σπορὰ ἐγάθηκεν· καὶ ἡ πείνα ἐγένην μεγάλη, καὶ οὐλα τὰ νερά τῶν βρύσων ἐξεράναν, καὶ ἐπιγαῖναν οἱ ἀνθρώποι ἀπὸ τόπον εἰς τόπον μὲ τὰ κτηνὰ τοὺς νὰ εὑρουν νερὸν νὰ ζήσουν καὶ τὰ κτηνὰ τοὺς· καὶ οὐλα ἐστεγνῶσαν καὶ λάκκοι καὶ βρύσες, καὶ ἀφῆκαν τὴν πανθαύμαστον Κύπρον καὶ ἐπεράσαν ὁδῶ καὶ κειῶ ὅπου πᾶσα εἰς ἡδὺρεν ἀνάπαισιν· καὶ τὸ νησὶν ἔμεινεν χωρὶς τινὰ χρόνους 36».

³⁸ Λουσιναὺν σ. 40α: Il Re di Cipro per il peccato forse di Catherina fù castigato esso et tutto il Regno insieme, perche stette 36 anni che non piovnè: onde non solamente il Re fù costretto di fuggire, ma

πόδοσιν τοῦ μαρτυρικοῦ θανάτου τῆς ἁγ. Αἰκατερίνης. Οὗτοι πληροφοροῦσιν ὅτι οἱ κάτοικοι τοσοῦτον ἐστενοχωρήθησαν ἐκ τῆς ἐλλείψεως τοῦ ὕδατος καὶ ἐκ τῆς πείνης αἵτινες ἐπηκολούθησαν, ὥστε ἠναγκάσθησαν νὰ ἐγκαταλίπωσιν ὀλοσχερῶς τὴν Νῆσον. Ἀλλ' ὁ Κυπριανός ³⁹, καίπερ ἀνομολογῶν τὴν βαρύτητα τοῦ δεινοῦ, ὀρίζει εἰς αὐτὸ περίοδον 17 ἐτῶν μόνον, ἀρνούμενος ἅμα ὅτι ἡ Νῆσος ἡρημώθη ὅλως τῶν κατοίκων, ὡς περιγράφεται. Ὁμολογεῖ ὅτι μεγάλα πλήθη τῶν πενεστέρων τάξεων πιθανῶς ἠναγκάσθησαν νὰ ἀπέλθωσιν, ἀλλὰ θεωρεῖ ἀδύνατον ὅτι χώρα ἀπὸ τοσοῦτου οἰκουμένη ἡδύνατο οὕτως ἐντελῶς νὰ ἐγκαταλειφθῇ ἢ ὅτι οἱ εὐποροὶ ἡδύναντο τοσοῦτον γενικῶς νὰ συναινέσωσιν εἰς ἐγκατάλειψιν τῶν οἰκιῶν καὶ τῶν κτημάτων αὐτῶν. Ἐπερείδει δὲ τὸν ἰσχυρισμὸν αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ γεγονότος ὅτι ἐν τῇ α' ἐν Νικαίᾳ Συνόδῳ παρέστησαν ἐκ Κύπρου δώδεκα ἐπίσκοποι, οἵτινες θὰ ἀντεπροσώπευον ἀξιόλογον παραμένοντα ἔτι ἐν τῇ Νήσῳ πληθυσμὸν. Ἐξ ἄλλων πηγῶν γινώσκομεν ὅτι ὁ λιμὸς οὗτος ἐπισυμβὰς τῷ 324 δὲν περιορίσθη ἐν Κύπρῳ, ἀλλ' ὑπῆρξε σχεδὸν γενικὸς ἀνὰ τὴν ὅλην Ἀνατολήν, προκάλεσε δὲ μεγάλην δυστυχίαν καὶ συχνὰς στάσεις ἐν διαφόροις τόποις. Ἐν αὐτῇ τῇ Ἀντιοχείᾳ ἡ τιμὴ τοῦ σίτου ἀνέβη εἰς 400 δηνάρια κατὰ μόδιον. Κωνσταντῖνος ὁ μέγας ἔπραξεν ὅτι ἡδύνατο πρὸς ἀνακούφισιν τῆς γενικῆς δυσχερείας, διενεργήσας δωρεὰν διανομὴν σίτου εἰς τὰς Ἐκκλησίας πρὸς ἀντίληψιν τῶν πτωχῶν καὶ ἐνδεῶν. Ἀναφέρεται ὅτι οἱ κάτοικοι τῆς Ἀντιοχείας ἔλαβον κατὰ τὸν τρόπον τοῦτον περὶ τὰς 36.000 μοδίου ⁴⁰. Νεώτερος συγγραφεὺς, ὁ Σάθας ⁴¹, μαρτύρεται τὸν Θεοφάνη εἰς ἀπόδειξιν ὅτι ἡ Κύπρος ἐκακώθη ὀλιγώτερον γειτόνων τινῶν αὐτῆς ἐκ τοῦ λιμοῦ, καθ' ὅσον οὗτος ἀναφέρει ὅτι οἱ λιμώτοντες ἐξ ἄλλων μερῶν τῆς Αὐτοκρατορίας ἐν τῇ ἀπορίᾳ αὐτῶν προσέβαλον τὴν Νῆσον καὶ διήρπασαν βίᾳ τὸν ἐν αὐτῇ σῖτον ⁴².

anchora molti anzi quasi tutti li abitanti fuggirono dall' Isola, et cosi hebbe di nuovo fine il Regno di Cipro. ³⁹ β' ἔκδ. σ. 139. ⁴⁰ Κεδρηνὸς παρὰ Migne P. G. cxxi σ. 565: «Τῷ κη' ἔτει λιμὸς μέγας ἐγένετο ἐν τῇ ἀνατολῇ· ὁ δὲ βασιλεὺς σῖτον πολὺν ἀποστείλας τοῦτον ἡμβλυνε· μόνη δὲ ἡ Ἀντιόχεια λς' χιλιάδας σίτου κατ' ἔτος ἐλάμβανε». ⁴¹ Σάθας M. B. β', σ. η' σημ. 1.

⁴² Θεοφάνης (Migne, P. G. cviii, σ. 117): «Τούτῳ τῷ ἔτει μελλούσης ἐβδόμης ἰνδικτιῶνος ἐπιλαμβάνεσθαι λιμὸς ἐγένετο ἐν τῇ ἀνατολῇ ἐπικρατήσας σφοδρότερον, ὥστε κώμας κατὰ τὸ αὐτὸ ἐν ὅλῳ πολλῶ συναγομένας ἐπὶ τὰς χώρας Ἀντιοχείων καὶ τῆς Κύπρου ἐπέρχεσθαι κατ' ἀλλήλων, καὶ ἀρπάζειν μὲν

15. Ἐν τῷ μέσῳ τῆς γενικῆς ταύτης ἀθλιότητος ἐμφανίζεται ἐπὶ τῆς σκηνῆς γυνή, ἥς τὸ ὄνομα ἡ Ἐκκλησία τῆς Κύπρου πάντοτε ἐτήρησεν ἐν μεγίστῃ τιμῇ⁴³. Ἡ μήτηρ τοῦ πρώτου χριστιανοῦ Αὐτοκράτορος, ἡ ἁγ. Ἑλένη, ἐπανερχομένη εἰς Κπ μετὰ τὴν ἐν Ἱεροσολύμοις ἐπιτυχῇ ζήτησιν τοῦ τιμίου Σταυροῦ (327) προσήγγισεν εἰς τὴν Νῆσον. Ἀπέβη κατὰ τὴν ἀνατολικὴν αὐτῆς παραλίαν παρὰ τὸ νεώτερον χωρίον Μαρίν. Συναποβιβάσασα δέ τινας τῶν θησαυρῶν οὓς ἐπ' ἐσχάτων τοσοῦτον θαυμαστῶς ἐκτίσατο ἐν τῇ ἁγίᾳ Πόλει, ἐπορεύθη πρὸς τὸ παρὰ τὸν ποταμὸν Τέτιον μοναστήριον τοῦ ἁγ. Γεωργίου, ὃ δὲ ποταμὸς ἔκτοτε ἔλαβε τὸ ὄνομα Βασιλοπόταμος. Ἡ παρουσία τῶν πολυτίμων τούτων κειμηλίων ἐγένετο ταχέως αἰσθητὴ ἐν τῇ Νήσῳ. Ἡ ὀργὴ τοῦ οὐρανοῦ κατεπραῦνθη τέλος καὶ ἡ ἐπὶ μακρὸν κεκρατημένη βροχὴ κατέβη. Τὸ περὶ τούτου ἄγγελμα ταχέως γνωσθὲν ἔπεισε πολλοὺς τῶν ἐκπατρισθέντων νὰ ἐπανέλθωσιν εἰς τὴν πατρίδα. Ἄλλ' αἱ ἐκδουλεύσεις τῆς Ἀγίας δὲν περιορίσθησαν εἰς τὴν κατάπαυσιν τῆς ἀνομβρίας. Ἐκινήθη εἰς συμπάθειαν βλέπουσα τὴν γενικὴν ἀθλιότητα καὶ ἐγκατάλειψιν εἰς ἣν ἡ χώρα εἶχε βυθισθῇ. Παρατηρήσασα τὴν εὐφορίαν τοῦ ἐδάφους καὶ τὸ εὐκραεὲς τοῦ κλίματος ἀντελήφθη ὅτι χώρα τόσον ἐξόχως πεπρωτισμένη ὥστε νὰ διατρέφῃ μέγαν πληθυσμὸν δὲν ὥφειλε νὰ μένῃ ἐπὶ πλεόν τοσοῦτον ἄραιῶς κατωκημένη. Κατ' ἀκολουθίαν δὲ ἐκάλεσεν ἐποίκους ἐκ τῶν γειτονικῶν χωρῶν Ἀραβίας, Συρίας καὶ Ἀνατολῆς, καὶ ὅπως προκαλέσῃ ἀποικισμόν παρεχώρησεν αὐτοῖς κτήματα, ἀπαλλάξασα ἅμα ἐπὶ τινὰ χρόνον παντὸς φόρου.

Πολλοὶ τῶν νεηλύδων τούτων ἀναφέρονται ὡς καταγόμενοι ἐκ Τήλου καὶ ἐκ τῶν Σποράδων. Οἱ ἀπόγονοι αὐτῶν ἀπαντῶσιν ἀκόμη κατὰ τὰ δυτικὰ τῆς Νήσου, καὶ ἔδωσαν τὸ ὄνομα αὐτῶν εἰς τὸ διαμέρισμα Τηλλυρίαν. Ὅτε δ' ἐξηκολούθει τὸν πλοῦν αὐτῆς εἰς Κπ ἡ ἁγ. Ἑλένη λέγεται ὅτι ἐπεδείξατο περαιτέρω τὴν ὑπὲρ τῆς Κύπρου μέριμναν αὐτῆς βαλοῦσα ἓνα τῶν ἡλῶν τοῦ τιμίου Σταυ-

ὡς ἐν νυκτὶ ταῖς ἐφόδοις, ἔσχατον δὲ ἐν ἡμέρᾳ ἐπεισιέναι εἰς τοὺς σιτοβολῶνας καὶ ἐν ταῖς ἀποθήκαις, καὶ πάντα πραιδεύοντας ἀρπάζειν καὶ ἀναχωρεῖν· γενέσθαι δὲ τὸν μόδιον τοῦ σίτου τετρακοσίων ἀργυρίων. Ὁ δὲ μέγας Κωνσταντῖνος σιτομέτριον ταῖς ἐκκλησίαις κατὰ πόλιν ἔχαρίσατο εἰς διατροφὴν διηνεκῶς χήραις καὶ ὀρφανοῖς καὶ ξενοδοχείοις πένησί τε καὶ τοῖς κληρικοῖς. Ἡ δὲ ἐν Ἀντιοχείᾳ ἐκκλησία ἐλάμβανε σίτου μοδίους λς' α. ⁴³ Μαχαιρᾶς παρὰ Σάθῃ Μ. Β. β' σ. 55-6.

ροῦ εἰς τὸν κόλπον τῆς Ἀτταλείας. Ἐκ τούτου τὰ ὕδατα ταῦτα, ἅτινα πρότερον εἶχον κακίστην διὰ τὸ ταραχῶδες αὐτῶν φήμην, ἀπέβησαν ἀκινδυνότερα τοῖς ναυτιλλομένοις. Ὁ περιηγητὴς Δρούμονδ⁴⁴ ὥδέ πως ἀναφέρει τὴν παράδοσιν: «Ἐὰν αὕτη μὴ ἔρριπτεν ἓνα τῶν ἡλίων αὐτοῦ», τ. ἔ. τοῦ Σταυροῦ, «(οὓς οἱ ἡμέτεροι κήρυκες καλοῦσιν ἡλούς τοῦ πάθους) εἰς τὴν θάλασσαν, ὅτε κατελήφθη ὑπὸ φοβεράς τρικυμίας ἐν τῷ κόλπῳ τῆς Ἀτταλείας, ἡ Αὐτῆς Αὐτοκρατορικῆς Μεγαλειότης ἀναμφιβόλως θὰ μετέβαινεν ἵνα ἐπισκοπήσῃ τὰ θαυμάσια τῆς ἀβύσσου· ἀλλὰ ὁ ἅγιος ἡλὸς κατέστειλε τὰ κύματα, ἔλεәне τὴν ἐπιφάνειαν τῆς θαλάσσης καὶ ἠσφάλισεν αὐτῇ ἀκίνδυνον ἀπόδασιν. Καίτοι δὲν εὐρίσκω ὅτι εἴτε αὕτη εἴτε τις τῶν εὐλογημένων ἱστορικῶν αὐτῆς λέγει ἡμῖν ἔαν ἢ μὴ ὁ ἡλὸς καταβαλὼν τὴν καταιγίδα εὐηρεστήθῃ νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν προτέραν αὐτοῦ θέσιν».

16. Ἡ ἐπίσκεψις τῆς ἁγίας ταύτης γυναικὸς φαίνεται ὄντως ὅτι ἐκόμισε μεθ' ἑαυτῆς νέαν περίοδον εὐδαιμονίας εἰς τὴν χαλεπῶς δοκιμασθεῖσαν Νῆσον. Οἱ κάτοικοι, ἀναγινώσκοντες, τὸ μὲν διὰ τῆς γεωργίας τὸ δὲ διὰ τῆς ἐμπορίας προέβησαν ραγδαίως εἰς ὑλικὴν εὐημερίαν. Τοῦτο κατεφαίνεται ἐν τῇ οἰκοδομῇ μεγαλοπρεπῶν κτισμάτων καὶ τῇ ἀνοικοδομήσει καὶ ὀχυρώσει τῶν ἡρειπυμένων πόλεων. Καὶ τὰ πλήθη τῶν ὁμολογούντων τὴν πίστιν τοῦ Χριστοῦ καθημερινῶς ἠϋξάνοντο. Ἡ αὐξανομένη σπουδαιότης τῆς νέας θρησκείας ἠδύνατο νὰ παρατηρηθῇ ἐν τοῖς πολυαριθμοῖς ἱεροῖς καὶ ἐκκλησίαις αἵτινες πανταχοῦ ἀνηγείροντο. Σχολαὶ δ' ἐπίσης ἰδρύθησαν πρὸς θεραπείαν τῆς τε ἔσω καὶ τῆς θύραθεν παιδείας, ἐξ ὧν προῆλθον πολλοί, ὧν ἡ φήμη ἐπὶ εὐσεβείᾳ καὶ σοφίᾳ καταυγάζει τὴν Ἱστορίαν τῆς Ἐκκλησίας αὐτῶν.

17. Ἡ συμπάθεια τῆς ἁγ. Ἑλένης πρὸς τὴν Κύπρον ἐδείχθη καὶ ἐφεξῆς ἀπτότερον· ὑποδείξει αὐτῆς ὁ Κωνσταντῖνος ἀπέστειλε διοικητὴν τῆς νήσου τὸν Καλόκαιρον, τὸν διατελέσαντα, ὡς λέγεται, ἀρχικαμηλοκόμον αὐτοῦ, ὅστις εἰργάσθη ἐπιτυχῶς καὶ δεξιῶς πρὸς ἀναζωογόνησιν τῆς δεινῶς δοκιμασθείσης νήσου. Ἀλλ' ἐκ τῆς εὐτυχίας παρενεχθεὶς ἀπέστη μικρὸν πρὸ ἢ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κωνσταντίνου, καταδιωχθεὶς δὲ ὑπὸ τοῦ ἀνεπιφύτου τοῦ Κωνσταντίνου δυνκός

⁴⁴ Drummond letter xiii σ. 259.

τῆς Ἀντιοχείας Δαλματίον καὶ συλληφθεὶς ὑπ' αὐτοῦ ἐν Ταρσῷ τῆς Κιλικίας, εἰς ἣν κατέφυγεν ἐκδιωχθεὶς ὑπὸ τῶν Κυπρίων, ἡ ὑπ' αὐτῶν τούτων συλληφθεὶς καὶ εἰς τὸν Δαλμάτιον παραδοθεὶς, ἐσταυρώθη (ὅπερ ἀπιθανώτατον) ἢ ἐκὰς αὐτόθι ζῶν⁴⁵.

18. Ἀποθανόντος Κωνσταντίνου τοῦ μεγάλου αἱ ἀπέραντοι αὐτοῦ κτήσεις διηρέθησαν μεταξὺ τῶν τριῶν αὐτοῦ υἱῶν, Κωνσταντίνου β', Κωνσταντίου καὶ Κώνσταντος. Ὁ δεύτερος τῶν ἡγεμόνων τούτων ἔλαβε τὴν βασιλείαν τῆς Ἀνατολῆς, ἐν ἣ περιελήφθη καὶ ἡ Κύπρος. Ἀλλ' ἀποθανόντων τῶν ἀδελφῶν αὐτοῦ τὸ ρωμαϊκὸν Κράτος ἠνώθη ἅπαξ ἔτι ὑπ' αὐτόν. Ὁ Αὐτοκράτωρ οὗτος, ὢν θερμὸς ὑπέρμαχος τῶν Ἀρειανῶν, κατεδίωξε δεινῶς τοὺς ἀντιθέτους αὐτῶν. Ἐπειδὴ δὲ πανταχοῦ οἱ αἵρετικοὶ ἐκραταιοῦντο, ἀναμφιβόλως καὶ ἡ Κύπρος εἶδε τὰς αὐτὰς τῶν Ὁρθοδόξων καταπίσεις αἵτινες συνέβησαν καὶ ἀλλαγῇ τῆς Αὐτοκρατορίας. Διάδοχος αὐτοῦ ἐν τῇ ἀρχῇ ἐγένετο ὁ διάσημος ἐκεῖνος Ἰουλιανὸς ὁ ἀποστάτης. Εἰ καὶ οὐδὲν θετικὸν παραδίδοται, δυνάμεθα νὰ βεβαιώσωμεν μεθ' ἱκανῆς πιθανότητος ὅτι ἡ ἀναβίωσις τῆς εἰδωλολατρίας ἐπὶ τοῦ Αὐτοκράτορος τούτου δὲν ἠδύνατο νὰ μὴ ἐπηρεάσῃ καὶ τὴν Κύπρον. Κατὰ διαταγὴν αὐτοῦ οἱ ὑπὸ τῶν Χριστιανῶν καταστραφέντες ναοὶ ἀνωκοδομήθησαν δαπάναις αὐτῶν, καὶ αἱ παλαιαὶ τελεταὶ καὶ δεισιδαιμονίαι αἱ ὁσημέραι ἐκτοπιζόμεναι πρὸ τῆς σταθερᾶς προόδου τῆς νέας Πίστεως ἀνακαθίσταντο. Ἐν Νήσῳ τοσοῦτον πεφημισμένη διὰ τὴν λατρείαν μιᾶς τῶν πρωτίστων ἐθνικῶν θεοτήτων, καὶ ἐν ἣ ἔκειτο τὸ περιφημότατον αὐτῆς ἱερόν, τοιαύτη ἀπόπειρα θὰ ἐγένετο ἰδιαζόντως αἰσθητή. Μόνον τὸ ἀποτέλεσμα θὰ ἦτο πάντως παροδικόν. Ἦτο ἡ τελευταία ἐπιθανάτιος διαμαρτυρία τῆς παλαιᾶς τάξεως κατὰ τῆς νέας, ἣτις ἔληξε σὺν τῷ θανάτῳ τοῦ πρωτεργάτου αὐτῆς τῷ 363. Ἀλλ' ἡ Ἐκκλησία καίπερ ἐλευθερωθεῖσα νῦν τοῦ φοβερωτάτου τῶν ἐξωτερικῶν αὐτῆς ἐχθρῶν, τάχιστα ἐγένετο ἔρμαιον ἅπαξ ἔτι ἐσωτερικῶν ἐχθρῶν. Τῷ 364 ὁ Οὐάλης ἀνηγορεύθη αὐτοκράτωρ τοῦ ἀνατολικοῦ Κράτους. Ὁρθόδοξος τὸ φρόνημα κατ' ἀρχάς, λέγεται ὅτι ἐγένετο ἀρειανὸς τῇ ἐπιρροῇ τῆς συζύγου του, καὶ ἐπεδείχτο μεγίστην δυσμένειαν κατὰ τῶν πρῶην ὁμοφρόνων. Μεταξὺ ἄλλων βαρβάρων πράξεων ἀναφέρεται ὅτι πολλοὺς τῶν ἐν Ἀντιοχείᾳ καθολικῶν ἔπνι-

⁴⁵ Κυπριανὸς σ. 142-3. Φ. Γεωργίου σ. 8. Α. Σακελλάριος Α' σ. 392-3, Φ. Ζαννέτου Ἱστορία τῆς Κύπρου Α' σ. 482 ἔ.

ξεν ἐν τῷ Ὁρόντῃ, κατὰ διαταγὴν δ' αὐτοῦ οἱ μοναχοὶ ἀπεσπᾶσθησαν τῶν ἐν ταῖς αἰγυπτιακαῖς ἐρήμοις καταφυγίων αὐτῶν, καὶ ἐπὶ ποινῇ θανάτου ὑπεχρεώθησαν νὰ ἐκπληρώσωσι τὰ καθήκοντα αὐτῶν ὡς πολῖται. Τοιούτων δὲ σκληρῶν μέτρων ἐφαρμοσθέντων ἐν ἄλλοις τόποις τῆς Αὐτοκρατορίας, δὲν εἶναι ἀπίθανον νὰ ὑποτεθῇ ὅτι καὶ οἱ Ὁρθόδοξοι ἐν Κύπρῳ ἠσθάνθησαν ὀξὺ τοῦ διωγμοῦ τὸ κέντρον.

19. Τελευτώσης τῆς δ' ἑκατονταετίας ὁ Χριστιανισμὸς δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ὀριστικῶς ἐγκαταστάς ἐν τῇ Νήσῳ. Ἴσως εἰς τὴν αὐξομένην σπουδαιότητα αὐτοῦ ὡς καὶ εἰς τὰς διαταγὰς τοῦ Ἀδριανοῦ ὀφείλομεν νὰ ἀποδώσωμεν τὴν κατάλυσιν τῶν πρὸς τὸν ἐν Σαλαμῖνι Δία ἀνθρωποθυσιῶν, αἵτινες διεξήγοντο ἐπὶ τοῦ Αὐτοκράτορος ἐκείνου (117-138 μ. Χ.)⁴⁶. Ἀλλ' ἡ τελικὴ ἐπικράτησις τοῦ Χριστιανισμοῦ ὀφείλετο κυρίως εἰς τὸν μέγαν Ἐπιφάνιον, ἀρχιεπίσκοπον Κωνσταντίας. Κατὰ τὸν μαθητὴν καὶ βιογράφον αὐτοῦ Πολύβιον τὸν Ρινοκουρούρων, οἱ Οὐαλεντινιανοὶ ἦσαν τότε ἰδίᾳ πολυάριθμοι ἐν τῇ Νήσῳ⁴⁷. Ἀρχηγὸς αὐτῶν ἦτο ἐπίσκοπός τις Ἀέτιος, πρὸς ὃν ὁ Ἐπιφάνιος πολλὰς συζητήσεις ἔσχε περὶ τῶν ζητημάτων τῆς πίστεως. Πρὸς τοῖς Οὐαλεντινιανοῖς ὑπῆρχον καὶ μέλη διαφόρων ἄλλων αἱρέσεων, Ὁφῖται, Σαβελλιανοί, Νικολαῖται, ὁπαδοὶ τοῦ Σίμωνος Μάγου, Βασιλειδιανοὶ καὶ Καρποκρατιανοί. Ὁ Ἐπιφάνιος κατανόων ὅτι ἡδυνάτει νὰ ἀγωνισθῇ τελεσφόρως πρὸς τοσοῦτους ἐχθρούς, ἠναγκάσθη νὰ ἐπιζητήσῃ τὴν βοήθειαν Θεοδοσίου τοῦ α', ὅστις ἦτο σταθερὸς ὑπέρμαχος τῆς Ὁρθοδοξίας. Ὁ Αὐτοκράτωρ ἀπαντῶν εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Ἐπιφανίου ἐξέδωκε διάταγμα, δι' οὗ διέτασσε πάντα ἀντιτιθέμενον τῷ Ἀρχιεπισκόπῳ νὰ ἀπέλθῃ τῆς Κύπρου, ἐπέτρεπε δὲ νὰ μένωσιν ὅσοι ἠθέλον ἀποπτύσῃ τὰς πλάνας αὐτῶν. Κατ' ἀκολουθίαν τῆς αὐτοκρατορικῆς ἐπεμβάσεως πολλοὶ ἐπεστράφησαν εἰς τὴν ἀληθινὴν πίστιν, ἐν ᾧ οἱ ἐμμένοντες ἠναγκάσθησαν νὰ καταλίπωσι τὴν Νῆσον.

20. Ὁ Ἐπιφάνιος ὡς μία τῶν ἀξιολογωτάτων ἐκκλησιαστικῶν μορφῶν τοῦ αἰῶνος ἐν ᾧ ἔζησεν, εἶναι ἄξιος πλέον ἀπλῆς παροδικῆς μνείας. Σπανίως θρησκευτικὸν γεγονὸς σημασίας τινὸς συνέβη ἐπὶ τοῦ μακροῦ βίου του ἐν ᾧ νὰ μὴ διεδραμάτισε σπουδαῖον πρόσωπον. Εἶναι παράδοξον γεγονὸς ὅτι ἐν τῷ πίνακι τῶν παρα-

⁴⁶ Lactant. *Div. Inst.* i 21. *Ad Pentad.* 23. Πορφύριος *Περὶ ἀποχῆς ἐμφύλων*, β'. Εὐσέβιος *Εὐαγγ. Προπαρ.* δ' 16. ⁴⁷ Πολύβιος *Βίῳ ἀγ. Ἐπιφανίου*, 59.

στάντων ἐν τῇ β' οἰκουμενικῇ Συνόδῳ (381), ἐν ᾗ εὐρίσκονται τὰ ὀνόματα ἄλλων ἐκ Κύπρου ἐπισκόπων, οἷον Ἰουλίου Πάφου, Θεοπόμπου Τρεμιθοῦντος, Τύχωνος Ταμάσου καὶ Μνημονίου Κιτίου ⁴⁸, οὐδαμῶς ἀναφέρεται ὁ Ἀρχιεπίσκοπος αὐτός. Εἰ καὶ οἱ πίνακες οὗτοι, ὥς γνωστόν, εἶναι ἐλλιπεῖς, ἡ παραλείψις δύναται νὰ δικαιολογηθῇ ἄλλοθεν, οὐχὶ δ' ἐξ ἐλλείψεως ἢ ἀπουσίας. Ἐπειδὴ δηλαδὴ ὁ Ἐπιφάνιος παρέστη ἐν τῇ ἐν Ρώμῃ ἐπὶ Δαμάσου Συνόδῳ τοῦ ἐπιόντος 382 ἔτους, ἐν ἣ ἡ αἵρεσις τοῦ Ἀπολλιναρίου καὶ αὐθις κατεκρίθη, πιθανῶς οὗτος εἶχεν ἀναχωρήσῃ ἐκ τῆς Βασιλευούσης πρὶν αἱ ἀποφάσεις τῆς β' οἰκουμ. Συνόδου ὑπογραφῶσιν. Ἐν ταῖς τελευταίαις ἡμέραις τοῦ βίου του διεκρίθη διὰ τὴν βιαιότητα ἣν ἐπεδείξατο κατὰ τῆς μνήμης καὶ τῶν συγγραμμάτων τοῦ μεγάλου Ὠριγένους. Ἡ βιαιότης αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ ζητήματος τούτου συχνὰ παρέσυρεν αὐτὸν εἰς πράξεις ἀναρμόστους πρὸς τὸ μέγα αὐτοῦ ὄνομα. Ἐν Παλαιστίνῃ εὐρισκόμενος τῷ 394 περιῆλθεν εἰς ἀπρεπῆ ἔριν πρὸς τὸν Ἱεροσολύμων Ἰωάννην, ὃν κατηγόρησεν ὥς εὐνοοῦντα τὰ διδάγματα τοῦ Αἰρεσιάρχου. Ἀλλ' ἡ μεγίστη κηλὶς ἐπὶ τῆς φήμης αὐτοῦ εἶναι ἡ συμμετοχὴ εἰς τὴν καταδίωξιν τοῦ ἁγίου Πατριάρχου τῆς Κπ, ἣτις ἐπίσης ἐκ τῶν ὠριγενιστικῶν ἐρίδων προέκυψεν. Ὁ πολυμήχανος πατριάρχης Ἀλεξανδρείας Θεόφιλος ἀπὸ πολλοῦ ἔτρεφε κρύφιον φθόνον κατὰ τοῦ Χρυσοστόμου. Τὸ ὠριγενικὸν ζήτημα, ὅπερ συνετάρασσε τότε τὸν θρησκευτικὸν κόσμον, ἐφαίνετο παρουσιάζον κατάλληλον καιρὸν πρὸς ἱκανοποίησιν τοῦ πάθους τούτου ⁴⁹. Τῇ ὑποκινήσει τοῦ Θεοφίλου ὁ Ἐπιφάνιος, ὅστις ἔπεσεν εὐκόλως θῦμα τῶν μηχανορραφῶν ἐκείνου, συνεκάλεσε τοπικὴν σύνοδον ἐν Κωνσταντίᾳ (τῷ 399 ἢ 402), ἐν ἣ κατεκρίθη ἡ ἀνάγνωσις τῶν συγγραφῶν τοῦ Ὠριγένους. Ἐπὶ τούτοις δ' ὁ Ἀρχιεπίσκοπος ἔγραψε πρὸς τὸν Χρυσόστομον ἀξιῶν παρ' αὐτοῦ νὰ πράξῃ τὸ αὐτό. Μὴ ἀποδεξαμένου δὲ τοῦ Χρυσοστόμου τὴν ἀξίωσιν, ὁ Ἐπιφάνιος, καίπερ ἤδη ἑκατοντούτης πού ὢν, ἐπλευσεν εἰς Κπ τῷ 402, ἔνθα ἐγένετο ἔνοχος τῶν αὐτῶν καὶ ἐν Ἱεροσολύμοις ἀντικανονικῶν πράξεων. Μετὰ μικρὸν δὲ κατανοήσας ὅτι ἦτο ἄπλοῦν ὄργανον τοῦ Θεοφίλου, ἀπέστη τῶν σχεδίων αὐτοῦ καὶ ἀνέβη πρὸς ἐπιστροφὴν εἰς τὴν ἑαυτοῦ ἐπαρχίαν· ἀλλ' ἀπέθανεν ἐν τῇ θαλάσῃ σχεδὸν ἐν ὄψει τῆς Κωνσταντίας, τῇ 12 Μαΐου 403.

⁴⁸ Mansi Concil. iii. col. 570.

⁴⁹ Σωκράτης ζ' 10. Σφξομενὸς η' 14.

21. Ὁ δεύτερος μέγας κίνδυνος, ὃν εἶχε νὰ ἀντιμετωπίσῃ ἡ Ἐκκλησία τῆς Κύπρου, ἦτο προσβολὴ τῆς ἀνεξαρτησίας αὐτῆς ὑπὸ γείτονος Ἐκκλησίας. Τὸ προκείμενον ζήτημα, ἀναντιρρήτως ἐν τῶν δυσχερεστάτων ἐν τῇ Ἱστορίᾳ αὐτῆς, εἶναι βεβυθισμένον ἐν πολλῶ σκότει.

22. Μεταξὺ τῶν προνομίων τῶν Πατριαρχῶν Ἀντιοχείας ἦτο καὶ τὸ δικαίωμα τῆς χειροτονίας τῶν ὑπ' αὐτοὺς Μητροπολιτῶν. Πρὶν τὸ ζήτημα προέλθῃ εἰς κρίσιμον σημεῖον ἐπὶ ἔτη εἶχον ἀποπειραθῆ οἱ Ἀντιοχείας νὰ ἐπεκτείνωσι τὴν πρᾶξιν αὐτῶν ταύτην καὶ ἐπὶ τῆς Κύπρου ⁵⁰. Ἡ τότε πολιτικὴ κατάστασις ὁμολογουμένως ἠνύνοει τὴν ἀξίωσιν ταύτην. Ἡ Νῆσος κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον περιλαμβάνετο πολιτικῶς ἐν τῇ ὑπαρχίᾳ τῆς Ἐφῶς καὶ ἐκυβερνᾶτο ὑπὸ ὑπαλλήλου πεμπομένου ἐξ Ἀντιοχείας ⁵¹. Τὸ γεγονὸς τοῦτο ἐπέτεινε τὴν ἀπαίτησιν τῶν Πατριαρχῶν ὅπως καὶ ἐκκλησιαστικῶς ὑπαχθῇ ἡ Κύπρος ὑπὸ τὴν Ἀντιόχειαν. Εἰς τῶν πατριαρχῶν τούτων, ὁ Ἀλέξανδρος, ἐν ἐπιστολῇ περὶ τῆς δικαιοδοσίας τοῦ Πατριαρχείου αὐτοῦ πρὸς τὸν Πάπαν Ἰννοκέντιον ἰ διετείνεται ὅτι ὄντως τοιοῦτο δικαίωμα εἶχεν ἀσκηθῇ ὑπὸ τῶν προκατόχων του, εἶχε δὲ περιπέσῃ εἰς ἀργίαν ἐπὶ τοῦ εὐσταθιανοῦ σχίσματος. Ὁ Πάπας ἀνευ οἰασδῆποτε ἐρεῦνης ἀπεδέξατο τὸν ἰσχυρισμὸν τοῦ ἐπιστείλαντος ὡς

⁵⁰ Tillemont *Memoires* xiv 73 σ. 444. Hefele *Concil* iii, σ. 374. Κυπριανὸς σ. 147-148. Βαλσαμῶν εἰς καν. η' τῆς γ' οἰκ. Συνόδου. Σάθας *M. B.* β' σ. ιβ'. Ζώσιμος β' 33. Pancirolus *Notitia dignitatum* 104. 109. Κωνστ. Πορφυρογένν. *Περὶ θεμάτων* α' 15. Βαλσαμῶν καὶ Ζωναρᾶς εἰς καν. η' τῆς γ' οἰκ. Συνόδου παρὰ Beveridge i σ. 104-105. Epist. Innocent. i 24 κεφ. 2 § 3. Fleury *Hist. Ecclesiastique* xxv κεφ. 57 σ. 114, μετάφρ. Newman, σ. 113-114, καὶ ἡ αὐτόθι τοῦ Newman σημειώσεις.

⁵¹ Ὁ Κυπριανὸς ἰσχυρίζεται ὅτι ἡ στάσις τοῦ Καλοκαίρου ἦτο ἡ αἰτία τῆς ὑπαγωγῆς τῆς Νήσου ὑπὸ τοὺς δοῦκας τῆς Ἀντιοχείας, οἵτινες ἐπεμπον ἀντιπρόσωπον αὐτῶν πρὸς διεξαγωγὴν τῆς διοικήσεώς της, ὡς λέγει ὁ Βαλσαμῶν ἐν τῇ ἐρμηνείᾳ τοῦ η' κανόνος τῆς γ' οἰκ. Συνόδου. Ἀλλ' ὁ Σάθας ἐξ ἱστορικῶν λόγων ἀποδεικνύει ἀμφοτέρους τοὺς συγγραφεῖς τούτους σφαλλομένους, καθ' ὅσον ἐν τῇ ἀναδιοργανώσει τῆς Αὐτοκρατορίας ὑπὸ Κωνσταντίνου τοῦ μεγάλου οὐδέποτε ἐδόθη τῇ Κύπρῳ χωριστὴ κυβέρνησις, ἀλλὰ πάντοτε περιλαμβάνετο αὕτη ἐν τῇ διοίκησει τῆς Ἀνατολῆς, ἥτις ἦτο ἡ πρώτη τῶν πέντε εἰς ἃς διηρέθη ἡ ὑπαρχία τῆς Ἐφῶς ἡ ἔχουσα πρωτεύουσαν τὴν Ἀντιόχειαν. Κατὰ τὴν *Notitiam dignitatum* ἡ ὑπαρχία αὕτη, ἥτις ἀρχῆθεν περιλάμβανε τὰς ἀνθυπατείας Παλαιστίνης, Φοινίκης, Συρίας, Κιλικίας καὶ Κύπρου, ἀναδιηρέθη ἀκολούθως εἰς 15, ὧν μία καὶ ἡ Κύπρος, ἐπαρχίας, διοικουμένας ὑπὸ ὑπαλλήλων καλουμένων ὑπατικῶν (κονσουλαρίων).

ἀκριβῆ, καὶ ἔγραψε τοῖς Κυπρίοις παραινῶν αὐτοὺς νὰ συμμορφωθῶσι πρὸς τοὺς Κανόνας καὶ νὰ ἐπανέλθωσιν εἰς τὴν πειθαρχίαν ⁵². 'Αλλ' οὗτοι ἐξηκολούθησαν ἀνθιστάμενοι μετὰ τῆς αὐτῆς καὶ πρότερον εὐσταθείας ἐναντίον ἐκείνου ὅπερ ἐθεώρουν ὡς ἀδικαιολόγητον παρεῖσδυσιν, εἴτε ἀρνηθέντες νὰ καταλίπωσι τὴν παλαιὰν αὐτῶν ἐλευθερίαν παρὰ τὴν διαταγὴν αὐτοῦ τοῦ Πάπα, εἴτε κατορθώσαντες νὰ πείσωσιν αὐτὸν περὶ τοῦ δικαίου τῆς ἑαυτῶν ὑποθέσεως ⁵³.

23. 'Εὰν ἡ μαρτυρία τῶν ἀραβικῶν κανόνων ⁵⁴ τῆς α' οἰκουμ. Συνόδου ἡδύνατο νὰ θεωρηθῇ ἀξία ἐμπιστοσύνης, τὸ ζήτημα δὲν θὰ ὑπέκειτο εἰς ἀμφιβολίαν οὐδὲ μιᾶς στιγμῆς. Διότι ὁ λξ' κανὼν τῆς συλλογῆς ἐκείνης ἀπαξ γινόμενος δεκτὸς ἀποκλείει πᾶσαν περαιτέρω συζήτησιν ἐπὶ τοῦ σημείου τούτου. «'Εὰν ὁ ἐπίσκοπος Κύπρου ἀποθάνῃ ἐν χειμῶνι καὶ μὴ δυνηθῶσιν οἱ λαοὶ διὰ τὴν ταραχὴν τῆς θαλάσσης ἀποστεῖλαι εἰς 'Αντιόχειαν ἵνα ὁ 'Αντιοχέων Πατριάρχης ἐγκαταστήσῃ αὐτοῖς ἀρχιεπίσκοπον ἀντὶ τοῦ τεθνεῶτος, ὁφείλουσι γράψαι τῷ Πατριάρχει καὶ αἰτῆσαι ἵνα ἐπιτρέψῃ αὐτοῖς ἀποκαταστήσαι ὃν ἂν βουλευθεῖεν. Οὐ κωλύσει δὲ τοῦτο ὁ Πατριάρχης ἐπειδὴν αὐτῷ γραφῇ· ἀλλὰ μᾶλλον ἐπιτρεψάτω δέκα καὶ τρισὶν ἐπισκόποις συνελθεῖν καὶ ἀποκαταστήσαι ἀρχιεπίσκοπον ἀντὶ τοῦ τεθνεῶτος, μὴ, ἀποθανόντος τοῦ 'Αρχιεπισκόπου ἐν ἀρχῇ τοῦ χειμῶνος,

⁵² «'Η μαρτυρία τοῦ ἀγ. Ἰννοκεντίου ἀναλύεται εἰς τὴν τοῦ 'Αλεξάνδρου, ἀφ' οὗ ἐκείνος ἀπεφάνητο μόνον ἐπὶ ταῖς βεβαιώσεσι τοῦ 'Αλεξάνδρου. (. . . . sane asseris) "Ὅθεν δυνάμεθα νὰ εἰπώμεν μετὰ τοῦ Constant (Rom. Pont. Ep. t. i, σ. 853) ὅτι ἡ παραίνεσις αὐτοῦ πρὸς τοὺς Κυπρίους ἦτο μόνον ὑπὸ αἴρεσιν, ἥτοι ἡρείδετο ἐπὶ τῆς ὑποθέσεως ὅτι ἡ πληροφορία ἢ ἀπευθυνθεῖσα αὐτῷ ἦτο ἀληθής. Οὕτω τὸ ζήτημα ἀπλοποιεῖται εἰς στάθμισιν μαρτυριῶν, καὶ δὲν φαίνεται ὑπάρχων λόγος προτιμήσεως τοῦ ἰσχυρισμοῦ τοῦ 'Αλεξάνδρου ἐμπροσθεν τῆς σαφοῦς καὶ ἐμπεριστατωμένης μαρτυρίας τοῦ Ζήνωνος». ⁵³ Tillemont *Mémoires* xiv 73, σ. 444: «Innocent supposant que ceux de Chypre violaient les canons de Nicée en refusant à l'Eglise d' Antioche la soumission qu'il luy avoient rendue autrefois, leur en ecrivit. Mais ou ceux de Chypre ne crurent pas devoir préférer son autorité à leur ancien usage, ou ils le persuadèrent luy mesme de la justice de leur cause». ⁵⁴ Labbe, ii σ. 302. Mansi i σ. 964. Κατὰ τὸν Tillemont «La Geographie sacrée (Geographia Sacra Caroli à Sancto Paulo, Amstel. 1711) prétend qu' elle estoit soumise à l' Antioche dans les premiers temps et qu'elle se retira peu à peu de cette soumission. Mais elle n'en allegue point d' autre preuve que les canons arabiques».

ἄνευ κεφαλῆς διὰ τὴν κακοκαιρίαν μείνωσι, καὶ μή, τῶν 13 ἐπισκόπων τινὸς τελευτήσαντος τὸν βίον, μὴ ἢ ἀρχιεπίσκοπος ἵνα ἀποκαταστήσῃ ἐπίσκοπον ἀντὶ τοῦ τεθνεῶτος· καὶ γένηται οὕτως ὥστε στερεῖσθαι αὐτοὺς δι' ὅλου ἐκείνου τοῦ ἔτους ἀρχιεπισκόπου. Οὕνεκα τοῦτο ὥρισται· καὶ εἴ τις ἀντιλέγει ἡ Σύνοδος ἀφορίζει αὐτόν» ⁵⁵. Ἄλλ' ὑπάρχουσι σοβαρώταται ἀμφιβολίαι περὶ τῆς γνησιότητος τῶν Κανόνων τούτων. Οὐδεμία μνεῖα αὐτῶν γίνεται ἐν τινι τῶν ἀρχαιοτάτων πηγῶν τῆς ἱστορίας τῆς Συνόδου, οὐδ' εὗρηνται που ἐν ταῖς ἀρχαιοτάταις συλλογαῖς τῶν Κανόνων. Οἱ ὑπερασπίζοντες τὴν γνησιότητα αὐτῶν ἀποδίδουσι τὸ γεγονὸς ὅτι συχνότερον ἀπαντῶσιν οἱ γενικῶς ἀνεγνωρισμένοι εἴκοσι κανόνες εἰς τὴν μείζονα χρησιμότητα αὐτῶν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ⁵⁶. Κατ' αὐτοὺς ὁ τότε Ἀλεξανδρείας Ἀλέξανδρος διέταξεν ἵνα τὸ ἐλληνικὸν κείμενον τῶν Κανόνων, ὅπερ ἐκόμισε μεθ' ἑαυτοῦ ἐκ Νικαίας, μεταφρασθῇ εἰς τὴν Ἀραβικὴν, τὴν ἐπιχώριον τῆς Ἐκκλησίας αὐτοῦ γλῶσσαν, οἱ δὲ Ἀρειανοὶ ὅτε βραδύτερον ἔκαυσαν τὸ ἐλληνικὸν πρωτότυπον, παρεῖδον τὴν ἀραβικὴν μετάφρασιν διότι ἡγνόουν τὴν γλῶσσαν ⁵⁷. Οἱ κανόνες οὗτοι ἦσαν ὠρισμένως ἄγνωστοι τοῖς ἐν τῇ Δύσει Χριστιανοῖς μέχρι τοῦ πάπα Παύλου ιν', ὅτε ὁ ἱησουΐτης I. Βαπτιστὴς Ρωμαῖος ἀντέγραψεν αὐτοὺς ἐκ χειρογράφου ὅπερ εὔρεν ἐν τῷ Πατριαρχείῳ Ἀλεξανδρείας. Τὸ ἀντίγραφον τοῦτο μετέφρασεν εἰτα ἐν Ρώμῃ εἰς τὴν λατινικὴν. Ἄλλος ἱησουΐτης ὁ Φραγκῖσκος Τυρρια-

⁵⁵ Hefele i σ. 355ε: «Concilii Nicaeni lxxx canones arabici.

Can. 37. De electione archiepiscopi Cypri subjecti patriarchae Antiochiae.

Si episcopus Cypri diem suum in hieme obierit, et non potuerint populi propter tempestatem maris mittere Antiochiam, ut patriarcha Antiochenus constituat ipsis archiepiscopum loco mortui, debent scribere ad patriarcham et petere ab eo ut permittat eis constituere quem voluerint; neque prohibebit hoc patriarcha, postquam ad eum scriptum fuerit: sed potius concedat 13 episcopis ut congregentur et constituent archiepiscopum loco mortui, ne defuncto archiepiscopo principio hiemis, sine capite propter tempestatem remaneant, et ne aliquis fortassis ex 13 episcopis a vita recedat et non sit archiepiscopus qui constituat episcopum loco mortui: atque ita fiat ut toto eo anno archiepiscopo careant: ob hanc causam constitutum est hoc; et qui contradixerit, synodus eum excommunicat». ⁵⁶ Mansi, *Concil.* ii σ. 947. ⁵⁷ Μὴ τφόντι ἡ Κοπτικὴ ἦτο ἡ γλῶσσα τῆς ἐπιχωρίου Ἐκκλησίας κατὰ τοὺς χρόνους τούτους, ἀφ' οὗ ἡ ἀραβικὴ εἰσβολὴ μόλις συνέβη τῷ 638;

νὸς ⁵⁸ ἐξέδωκε διωρθωμένην λατινικὴν μετάφρασιν τῷ 1578, ἥς ἐν τῷ προλόγῳ ἐπειράθη νὰ ἀποδείξῃ ὅτι ἡ Σύνοδος τῆς Νικαίας ἐξέδωκε πλείονας ἢ ὅσοι συνήθως ἀποδίδονται αὐτῇ κανόνας. Εἰ καὶ πάντες οἱ ἐκδότης τῶν Κανόνων ἀπὸ τοῦ Τυρριανοῦ ἀπεδέξαντο ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἰσχυρισμῶν αὐτοῦ τοὺς ἀραβικοὺς Κανόνας ὡς γνησίους, νεώτεροι κριτικοὶ ⁵⁹ ὀριστικῶς ἀπέδειξαν αὐτοὺς πλαστοὺς ἔνεκα λόγων ἐσωτερικῶν. Ὅντως ἡ κοινῶς παραδεδεγμένη γνώμη εἶναι ὅτι ὁ περὶ οὗ πρόκειται ἐνταῦθα κανὼν 37 ἡχαλκεύθη ἐπίτηδες ὅπως ὑποστηρίξῃ τὴν ἀξίωσιν τῆς Ἀντιοχείας. Ἐὰν οἱ Κανόνες οὗτοι ὑφίσταντο πράγματι ἐπὶ τῆς γ' οἰκουμενικῆς Συνόδου, εἶναι ἀκατανόητον πῶς πᾶσα περὶ αὐτῶν ἀνάμνησις ἡδύνατο νὰ ᾔτο ὅλως ἡφανισμένη ἐν τῷ βραχεῖ χρόνῳ ἑκατὸν ἐτῶν· διότι ἐπὶ τῇ βάσει τῶν Κανόνων τῆς Νικαίας οἱ εἰς τὴν ἐν Ἐφέσῳ Σύνοδον συνελθόντες Πατέρες ἀνεγνώρισαν τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς κυπριακῆς Ἐκκλησίας.

24. Οἱ Πατριάρχαι Ἀντιοχείας ἤρκοῦντο κατ' ἀρχὰς νὰ διακηρύττωσι τὰς ἀξιώσεις αὐτῶν, εἰς οὐδεμίαν ἐνέργειαν πρὸς ἐπιβολὴν αὐτῶν προβαίνοντες. Ἀλλ' ὅτε ὁ Ἰωάννης ἀνέβη εἰς τὸν θρόνον Ἀντιοχείας ἐπιβλητικώτερα μέσα ἐτέθησαν εἰς ἐνέργειαν. Ἡ τάσις τοῦ αἰῶνος πρὸς αὐξήσιν τῶν σπουδαιοτέρων Ἐκκλησιῶν δαπάναις τῶν σμικροτέρων ⁶⁰ πιθανῶς ἐνέπνευσε τυχοδιωκτικωτέραν πολιτείαν. Ὁ θάνατος τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κωνσταντίας Θεοδώρου ⁶¹ τῷ 431 ἐφαίνετο κατάλληλος εὐκαιρία πρὸς ἐκτέλεσιν τῆς ἀπὸ πολλοῦ σχεδιαζομένης ἀποπείρας. Ὁ Ἰωάννης ἀσκήσας πᾶσαν αὐτοῦ τὴν ἐπιρ-

⁵⁸ Hefele i σ. 360-1. ⁵⁹ Σάθας *M. B.* β', σ. ις'. Beveridge *Pandectae* ii Annot. σ. 212. Οἱ λόγοι δι' οὓς ὁ Beveridge ἀπορρίπτει τοὺς ἀραβικοὺς τούτους Κανόνας δύνανται νὰ συνοψισθῶσιν ἐν τοῖς ἑξῆς:

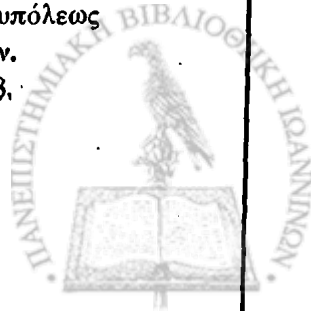
α. Ἡ πρᾶξις τῆς δ' οἰκ. Συνόδου τῆς ἐν Χαλκηδόνι (450-451) ἡ μνημονεύσασα καὶ κυρώσασα τὸν ἀρχαῖον κώδικα, ἐν ᾗ μόνοι οἱ ἀνεγνωρισμένοι εἴκοσι Κανόνες ἀποδίδονται εἰς τὴν ἐν Νικαίᾳ Σύνοδον.

β. Κύριλλος ὁ Ἀλεξανδρείας ἀπαντῶν εἰς αἵτησιν τῶν ἀφρικανῶν Ἐπισκόπων (418) ὅπως προμηθεύσῃ αὐτοῖς τὸ γνησιώτατον κείμενον τῶν Κανόνων τῆς ἐν Νικαίᾳ Συνόδου, ἀπέστειλε κείμενον περιέχον εἴκοσι μόνους κανόνας, ὅπερ εἶχε κατατεθῇ ἐν τοῖς Ἀρχείοις τοῦ Πατριαρχείου ὑπὸ τοῦ παραστάontos ἐν τῇ Συνόδῳ προκατόχου αὐτοῦ Ἀλεξάνδρου.

γ. Ἡ ἀπόλυτος ταυτότης τῆς πληροφορίας τῆς περιεχομένης ἐν τῇ ἐπιστολῇ τῇ σταλείῃ ἐπὶ τῆς αὐτῆς περιπτώσεως ὑπὸ τοῦ Κωνσταντινουπόλεως Ἀττικῶ καὶ τοῦ περιεχομένου τοῦ κυριλλείου ἀντιγράφου τῶν Κανόνων.

⁶⁰ Tillemont xiv art. 73 σ. 444.

⁶¹ Mansi *Concil.* iv σ. 1465-8.

ροὴν ἐπὶ τὸν τότε κόμιτα τῆς Ἑφῆας Φλαύιον Διονύσιον ἔπει-
σεν αὐτὸν νὰ γράψῃ τῇ 21 Μαΐου τοῦ ἔτους ἐκείνου πρὸς Θεόδω-
ρον τὸν κονσουλάριον τῆς Κύπρου, ἀξιῶν ἀπ' αὐτοῦ νὰ μεταχειρι-
σθῇ πᾶν δυνατὸν μέσον μέχρι αὐτῆς τῆς βίας ὅπως κωλύσῃ νέαν
ἐκλογὴν, ἕως οὗ τὸ ἐκκρεμὲς μεταξὺ τῶν δύο Ἐκκλησιῶν ζήτημα
ὑποβληθῇ εἰς τὴν μετ' ὀλίγον συνερχομένην εἰς Ἐφεσον οἰκουμε-
νικὴν Σύνοδον. Ἐν ἣ περιπτώσει ἡ ἐπιστολὴ ἐκομίζετο εἰς Κύπρον
μετὰ τὴν ἐκλογὴν, ὁ Θεόδωρος ἔμελλε νὰ διατάξῃ τὸν νεωστὶ ἐκλε-
γέντα Ἀρχιεπίσκοπον νὰ ἀπέλθῃ μετὰ τῶν συναδέλφων αὐτοῦ εἰς
Ἐφεσον πρὸς δικαιολογίαν τῆς διαγωγῆς αὐτῶν ἐνώπιον τῆς Συνό-
δου. Ἵνα δὲ δοθῇ ἡ δέουσα προσοχὴ εἰς τὰς διαταγὰς ταύτας ὁ
Θεόδωρος καὶ οἱ ἀξιωματικοὶ αὐτοῦ ἠπειλοῦντο διὰ βαρέος προστί-
μου εἴαν ἤθελον ἀμελήσῃ νὰ ἐκτελέσωσιν αὐτάς. Συγχρόνως ὁ Διο-
νύσιος ἀπηυθύνθη πρὸς τὸν κλῆρον τῆς μητροπόλεως Κωνσταντίας
περὶ τοῦ αὐτοῦ πράγματος, ἀπειλῶν αὐτοῖς αὐστηρὰς ποινὰς ἐν
περιπτώσει παρακοῆς. Δύο δὲ ἀξιωματικοὶ καὶ εἷς διάκονος τῆς
Ἐκκλησίας Ἀντιοχείας ἐπέμφθησαν εἰς τὴν Νῆσον ἵνα ἐπιβλέψωσιν
ὅπως αἱ διαταγαὶ αὗται προσηκόντως ἐκτελεσθῶσιν.

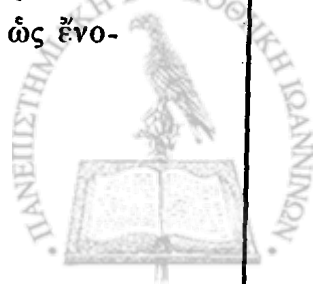
25. Οἱ Κύπριοι οὐδὲν φοβηθέντες ἐκ τῶν ἀπειλῶν ἃς ἔλαβον,
προέβησαν εἰς ἐκλογὴν διαδόχου τοῦ τελευτήσαντος Ἀρχιεπισκόπου ⁶².
Ἡ ἐκλογὴ αὐτῶν ἔπεσεν ἐπὶ Ρηγῖνον, ὅστις εὐθὺς μετὰ τὴν ἀνά-
βασιν εἰς τὸν θρόνον ἀπέπλευσεν εἰς Ἐφεσον μετὰ τεσσάρων ἄλ-
λων, Σαπρικίου Πάφου, Ζήνωνος Κουρίου, Εὐαγρίου Σόλων καὶ
τοῦ πρωτοπαπᾶ Καισαρίου, ὅπως ὑποβάλῃ τῇ Συνόδῳ ἔκθεσιν τῶν
ἀνωμαλιῶν τούτων.

26. Ὁ Ἀντιοχείας δὲν ἠδύνατο νὰ ἐκλέξῃ δυσμενέστερον καιρὸν
πρὸς ἐπιδίωξιν τῶν σχεδίων αὐτοῦ. Τὸ ἀνατολικὸν τμήμα τῆς Ἐκ-
κλησίας συνεταράσσετο τότε ὑπὸ τῆς αἵρέσεως τοῦ Κπ Νεστορίου,
ὃν οἱ Ὁρθόδοξοι κατήγγελλον ὡς ἀρνούμενον τὴν ἑνωσιν τῶν δύο
φύσεων ἐν τῷ Χριστῷ. Ἐπὶ κεφαλῆς τῆς ἀντιθέτου μερίδος, ἦν
ἐξήγειραν αἱ διδασκαλαὶ αὐτοῦ, ἦτο ὁ Ἀλεξανδρείας Κύριλλος. Οἱ

⁶² Δὲν ἀποκλείεται ἡ πιθανότης ὅτι ἡ ἐκλογὴ τοῦ Ρηγίνου ἐγένετο πρὶν αἱ ἐπι-
στολαὶ τοῦ Διονυσίου κομισθῶσιν εἰς Κύπρον καὶ ὅτι, ἐπομένως, συμφώνως τῇ δευ-
τέρᾳ περιπτώσει τῇ προβλεπομένῃ ὑπὸ τῶν ἐπιστολῶν τούτων, ὁ Ρηγῖνος μετὰ τῶν
συνεπισκόπων, προτροπῇ καὶ τοῦ διοικητοῦ Θεοδώρου, ἀπῆλθεν εἰς Ἐφεσον πρὸς
ἐπιδίωξιν ὁριστικῆς λύσεως τοῦ ζητήματος.

ἐπίσκοποι τῆς πόλεως ταύτης εἶχον δείξῃ παράδοξον ἐχθρότητα πρὸς τὸν θρόνον τῆς Κπ ἀπὸ τῆς ἀνυψώσεως αὐτοῦ εἰς πατριαρχεῖον τῷ 381. Ὁ θεῖος καὶ προκατόχος τοῦ Κυρίλλου Θεόφιλος εἶχεν ἤδη καταστῆ διαβόητος ἐπὶ τῷ διωγμῷ τοῦ ἁγίου Χρυσοστόμου. Καὶ νῦν ὁ ἀνεψιὸς ἠκολούθει ἐγγύτατα τὰ ἔχνη τοῦ θείου. Ὑπετέθη καὶ οὐχὶ ἄνευ λόγου ὅτι προσωπικὴ ἐχθρα μᾶλλον ἢ θρησκευτικὸς ζῆλος ὑπηγόρευσε τὴν διαγωγὴν αὐτοῦ ταύτην. Θεοδόσιος ὁ β' ἵνα κατευνάσῃ τὴν ἐκ τῆς ἔριδος προελθοῦσαν ἔξαψιν τῶν πνευμάτων μηνὶ Νοεμβρίῳ τοῦ 430 ἔτους διέταξεν ἐν τῷ ἑαυτοῦ καὶ τῷ τοῦ ἐν τῇ Δύσει συνναυτοκράτορος Οὐαλεντινιανοῦ iii ὀνόματι νὰ συνέλθῃ εἰς Ἐφεσον οἰκουμένη Σύνοδος κατὰ τὴν Πεντηκοστὴν τοῦ ἐπιόντος ἔτους. Ὁ Ἀντιοχείας Ἰωάννης ἐν ᾧ κατ' ἀρχὰς ἐξ ἴσου καὶ οἱ λοιποὶ ζωηρῶς κατέκρινε τὰς συζητουμένας πλάνας, ἦτο ἐχθρὸς τῶν ἐσχάτων μέτρων. Ἐφοβεῖτο τὸ σκάνδαλον ὅπερ πιθανῶς θὰ προυκαλεῖτο ἐκ τῆς καταδίκης τοσοῦτον σπουδαίου προσώπου οἷον ὁ Νεστόριος. Ἀλλ' οἱ ἐχθροὶ τοῦ Νεστορίου ἀπεδίδοσαν εἰς ὅλως διάφορον ἐλατήριον τὴν μετριοπάθειαν αὐτοῦ. Κατηγοροῦν αὐτὸν ὡς μὴ θέλοντα νὰ καταδικάσῃ τὸν Νεστόριον ἐπειδὴ ἀνῆκε πρότερον εἰς τὴν Ἐκκλησίαν Ἀντιοχείας. Παρὰ τὴν ἀξίωσιν τινων ἐκ τῶν ἐπισκόπων ἵνα αἱ ἐργασίαι ἀνασταλῶσι μέχρις οὗ πάντες οἱ μέλλοντες νὰ μετασχῶσι τῶν συσκέψεων παρουσιασθῶσιν, ἡ Σύνοδος ἀνεώχθη ἐπισήμως τῇ 22 Ἰουνίου ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ Κυρίλλου ἐν τῷ ἐπ' ὀνόματι τῆς Παναγίας ναῷ, ὅστις ἔκειτο ὑπεράνω τοῦ ὑποτιθεμένου τάφου τῆς Παρθένου. Τὸ ἀποτέλεσμα δύναται εὐκόλως νὰ κατανοηθῇ λαμβανομένης ὑπ' ὄψει τῆς σπουδῆς μεθ' ἧς τὰ πράγματα διεξήχθησαν. Ὁ Νεστόριος, ἀρνηθεὶς νὰ παραστῇ, ἐξεθρονίσθη καὶ αἱ γνώμαι αὐτοῦ κατεκρίθησαν. Ἀλλ' ὁ ἀντιπρόσωπος τοῦ Αὐτοκράτορος Κανδιδιανὸς ἠρνήθη νὰ κυρώσῃ τὴν ἀπόφασιν διὰ τὸν ἀνώμαλον τρόπον καθ' ὃν ἐλήφθη. Μεταξὺ τῶν ἀπόντων κατὰ τὴν λῆψιν τῆς κατὰ Νεστορίου ἀποφάσεως ἦτο καὶ ὁ Ἀντιοχείας, οὗ ἡ ἄφιξις ἐπεβραδύνθη διὰ διαφόρους λόγους. Οὗτος ἐνεφανίσθη ἐν Ἐφέσῳ πέντε ἡμέρας μετὰ τὴν ἑναρξιν τῆς Συνόδου. Μαθὼν δὲ τὰ γενόμενα οὐ μόνον ἠρνήθη νὰ συναινέσῃ εἰς τὰς ἀνωμαλίας ταύτας, ἀλλὰ καὶ ἐκάλεσε σύνοδον τῶν μετ' αὐτοῦ ἐξ Ἀντιοχείας ἐλθόντων δεκατεσσάρων ἐπισκόπων καὶ εἰκοσιεννέα ἄλλων βραδύτερον ἐνωθέντων αὐτοῖς. Ὁ Κύριλλος κατηγγέλθη ὑπ' αὐτῶν ὡς ἔνο-

χος ἀταξίας, καὶ μετὰ τοῦ συνεργάτου αὐτοῦ Μένωνος ἐπισκόπου Ἐφέσου κατεδικάσθη εἰς ἐκθρόνισιν, οἱ δ' ὁμόφρονες αὐτοῖς 198 ἐπίσκοποι δὲν θὰ ἐγίνοντο δεκτοὶ εἰς οὐδεμίαν κοινωνίαν πρὸς τὸν Ἰωάννην καὶ τοὺς μετ' αὐτοῦ ἕως οὗ ἤθελον ἀνακαλέσῃ τοὺς κατὰ Νεστορίου ἀναθεματισμούς. Ὅτε δὲ ὁ Κύριλλος καὶ οἱ περὶ αὐτὸν ἔμαθον τὰς ἀποφάσεις ταύτας τῶν περὶ τὸν Ἰωάννην, ὥς ἦν ἐπόμενον ἀνταφώρισαν αὐτόν.

27. Ὑπὸ τοιαύτας συνθήκας οἱ κύπριοι Ἀρχιερεῖς, οἵτινες εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἐγένοντο δεκτοὶ ὡς κανονικὰ τῆς Συνόδου μέλη μετ' αὐτοῦ τοῦ Ρηγίνου—ὅστις καὶ λόγον κατὰ τῶν νεστοριανικῶν διδαγμάτων εἶπεν ἐν τῇ α' συνεδρίᾳ, σωζόμενον ἐν τοῖς Πρακτικοῖς—παρουσίασαν τὸ ζήτημα αὐτῶν πρὸ τῶν συνηγμένων πατέρων ἐν τῇ ζ' συνοδικῇ συνεδρίᾳ καὶ ἐπέτυχον τὴν ἀναγνώρισιν καὶ ἐξασφάλισιν τῶν δικαίων αὐτῶν.

Τὰ πρακτικὰ καὶ ἡ ἀπόφασις τῆς Συνόδου ἐπὶ τοῦ ζητήματος τούτου ἔχουσιν ὧδε ⁶³ :

Πρᾶξις ζ'.

«Μετὰ τὴν ὑπατείαν τῶν δεσποτῶν ἡμῶν Φλαυίου Θεοδοσίου τὸ τρισκαίδεκατον καὶ Οὐαλεντινιανοῦ τὸ τρίτον, τῶν αἰωνίων αὐγούστων, τῇ προτεραίᾳ τῶν καλανδῶν Σεπτεμβρίου, χάριτι Θεοῦ συνόδου ἐν τῇ Ἐφεσίῳ μητροπόλει ἀθροισθείσης ἐν τῇ ἁγίᾳ ἐκκλησίᾳ τῇ καλουμένῃ Μαρίᾳ, ἐκ θεσπίσματος τῶν εὐσεβεστάτων καὶ φιλοχρίστων ἡμῶν βασιλέων, Ρηγίνος ἐπίσκοπος τῆς ἁγίας ἐκκλησίας τῆς κατὰ Κωνσταντίαν τῆς Κύπρου εἶπεν· Ἐπειδὴ διαταράττουσί τινες τὰς ἡμετέρας ἁγιωτάτας ἐκκλησίας, δέομαι ἵνα ὁ λίβελλος ὃν ἔχω μετὰ χειρὸς γένηται δεκτὸς καὶ ἀναγνωσθῇ. Ἡ ἁγία Σύνοδος εἶπεν· Ὁ προσκομισθεὶς λίβελλος δεκτὸς γενέσθω καὶ ἀναγνωσθήτω.

[Ὁ λίβελλος]. Τῇ ἁγιωτάτῃ, εὐκλεεῖ καὶ μεγάλῃ Συνόδῳ, τῇ χάριτι Θεοῦ καὶ νεύματι τῶν εὐσεβεστάτων ἡμῶν βασιλέων εἰς τὴν Ἐφε-

⁶³ Τὰ πρακτικὰ ταῦτα διασωθέντα λατινιστί, πλὴν τῆς Ψήφου, ἣτις ἐσώθη ἐλληνιστί, μετέφρασεν ἐλληνιστί ὁ Φ. Γεωργίου καὶ κατεχώρισεν ἐν ταῖς «Εἰδήσεσιν» αὐτοῦ (σ. 17-21, 14-15 σημ. α). Ἐνεκα τῆς σπουδαιότητος τοῦ πράγματος προτιμήσαμεν νὰ καταχωρίσωμεν ἐνταῦθα τὴν μετάφρασιν τῶν πρακτικῶν τούτων ὑπὲρ τοῦ Φ. Γεωργίου ἀντὶ τῆς ἐκτενοῦς ἄλλως περιλήψεως αὐτῶν, ἣν παρέχει ὁ ἀοίδιμος συγγραφεὺς. Τὸ πρωτότυπον λατίν. κείμενον τῶν Πρακτικῶν παρὰ Labbe Concil. iii 787 ἐ. Mansi Concilia iv. σ. 146 ἐ.

σίων θεοφύλακτον μητρόπολιν ἀθροισθείη, αἰτήσεις παρὰ Ρηγίνου καὶ Ζήνωνος καὶ Εὐαγρίου ἐπισκόπων τῆς Κυπρίων ἐκκλησίας.

Πάλαι μὲν καὶ ὁ ἅγιος ἡμῶν πατὴρ καὶ ἐπίσκοπος γεγωνὼς Τρωτ-
λος μυρία πέπονθεν ὑπὸ τοῦ Ἀντιοχέων κλήρου, καὶ ὁ εὐσεβέστατος
ἐπίσκοπος Θεόδωρος βίαν οὐ τὴν τυχοῦσαν ὑπέμεινε μέχρι καὶ πλη-
γῶν, αἰτνες οὐδὲ μαστιγίαις δούλοις ἀρμόζουσιν, ἀθεμίτως, ἀτόπως
καὶ ἀνόμως. Ὅτε γὰρ δι' ἄλλην τινὰ αἰτίαν ἀπῆλθε καὶ ἐπέτυχε τοῦ
σκοποῦ τῆς ἀποδημίας ταύτης, καταχρησάμενοι τῇ ἀποδημίᾳ αὐτοῦ
ἠθέλησαν βιάσασθαι καὶ ὑποτάξαι ἑαυτοῖς τοὺς ἁγίους ἐπισκόπους τῆς
νήσου παρὰ τοὺς ἀποστολικοὺς κανόνας καὶ τὰς διατάξεις τῆς ἐν Νι-
καίᾳ ἁγιωτάτης Συνόδου. Καὶ νῦν μαθόντες ὅτι ὁ μακάριος (Θεόδω-
ρος) μετήλλαξε τὸν βίον, παρεσκεύασαν τὸν μεγαλοπρεπέστατον στρατη-
λάτην Διονύσιον γράψαι ἐντάλματα πρὸς τὸν ἡγεμόνα τῆς νήσου καὶ
πρὸς τὸν κλῆρον τῆς ἁγιωτάτης ἐκκλησίας τῆς Κωνσταντίας, γράμματα
κοινά, ἃ καὶ μετὰ χεῖρας ἔχομεν καὶ ἔτοιμοί ἐσμεν ἐπιδείξαι τῇ
ὑμῶν ἁγιότητι. Τούτου χάριν δεόμεθα καὶ ἱκετεύομεν μὴ ἐπιτραπῆναι
ἀνθρώποις παντόλμοις μηδεμίαν καινοτομίαν εἰσαγαγεῖν, ἄνωθεν καὶ ἐξ
ἀρχῆς βουλομένοις παρὰ τοὺς ἐκκλησιαστικοὺς κανόνας καὶ τὰς ὑπὸ
τῶν ἁγιωτάτων πατέρων τῶν ἐν Νικαίᾳ συναθροισθέντων ἐκτεθειμέ-
νας διατάξεις ἐξαπατῆσαι τὴν μεγάλην καὶ ἁγίαν Σύνοδον δι' ὁρισμῶν
εἰς οὐδὲν ὠφελίμων· διότι, ὥς προείπομεν, οὐκ ἂν παρουσιάζετο νῦν
ὁ μεγαλοπρεπέστατος στρατηγὸς Διονύσιος περὶ τῆς τεθλιμμένης ἐκκλη-
σίας φροντίζων, οὐδὲ τὰ μὴ προσήκοντα αὐτῷ ἐσφετερίζετο ἄν, οὐδ'
ἀνεμιγνύετο ἐκκλησιαστικοῖς πράγμασιν, εἰμὴ ὑπὸ τῶν ἁγιωτάτων, τῶν
ἐκεῖ ἀθροισθέντων, ἐπισκόπων καὶ τοῦ κλήρου αὐτῶν ἀπατηθεὶς
ὑπέλαβε τοῦτο κανονικὸν (ὅπερ καὶ τὰ γράμματα αὐτοῦ μαρτυροῦσι),
ὅπερ ἄνευ τῆς εἰσηγήσεως αὐτῶν οὐκ ἂν κατὰ τοῦ ἐπισκόπου Κων-
σταντίας τῆς μητροπόλεως Κύπρου ἐποίησε. Δεόμεθα δὲ καὶ ταῦτα τὰ
γράμματα τοῦ μεγαλοπρεπεστάτου στρατηγοῦ ἀναγνωσθῆναι καὶ τὰ
ἐντάλματα καὶ πάντα ὁμοῦ τὰ ἐν τῇ τραγωδίᾳ ταύτῃ τολμηθέντα καὶ
πραχθέντα, ὅπως καὶ ἐξ αὐτῶν γνῶ ἡ ὑμετέρα ἁγία καὶ μεγάλη Σύ-
νοδος τὴν γενομένην ἀφόρητον βίαν· καὶ γὰρ οὐχ ὁ τυχὼν θόρυβος
ἠγγέρθη καθ' ὅλην τὴν μητρόπολιν. Πρὸς τοῦτοις δηλοποιοῦμεν τῇ
ὑμετέρᾳ ἁγίᾳ Συνόδῳ ὅτι μετὰ τῶν γραμμάτων τοῦ ἐνδοξοτάτου στρα-
τηγοῦ ἀπεστάλη καὶ διάκονος τῆς ἁγίας τῶν Ἀντιοχέων ἐκκλησίας
διὰ τοῦτο καθικετεύομεν καὶ τοῖς ἁγίοις ὑμῶν γόνασι προσπίπτομεν,

ἵνα κανονικῇ ψήφῳ, καθὼς ἐξ ἀρχῆς ἀπὸ τῶν ἀποστολικῶν χρόνων διὰ τῶν διατάξεων καὶ τῶν κανόνων τῆς ἀγιωτάτης καὶ μεγάλης ἐν Νικαίᾳ Συνόδου ἀβλαβῆς καὶ ἀνεπιβούλευτος καὶ ἀνωτέρα πάσης καταδυναστείας ἢ ἡμετέρα τῶν Κυπρίων Σύνοδος διέμεινε, οὕτω καὶ νῦν διὰ τῆς ὑμετέρας ἀδεκάστου καὶ δικαιοτάτης ψήφου καὶ τῆς ὑμετέρας διαταγῆς ἐπιθυμοῦμεν ἀπονεμηθῆναι ἡμῖν δικαιοσύνην.

Ρηγῖνος ἐπίσκοπος Κωνσταντίας τῆς Κύπρου ὑπέγραψα χειρὶ ἐμῇ.

Ζήνων ἐπίσκοπος Κουρίου τῆς ἐν Κύπρῳ ἀγίας τοῦ Θεοῦ ἐκκλησίας ὑπέγραψα χειρὶ ἐμῇ.

Εὐάργιος ἐλάχιστος ἐπίσκοπος Σόλων τῆς ἐν Κύπρῳ ἀγίας τοῦ Θεοῦ ἐκκλησίας ὑπέγραψα χειρὶ ἐμῇ.

Ρηγῖνος ἐπίσκοπος εἶπεν· Ἐπειδὴ φέρομεν καὶ διάταγμα τοῦ μεγαλοπρεπεστάτου στρατηγοῦ Διονυσίου γεγραμμένον πρὸς τὸν ἐνδοξότατον ἄρχοντα τῆς ἐπαρχίας, παρακαλῶ ἵνα καὶ τοῦτο ἀναγνωσθῇ.

Ἡ ἀγία Σύνοδος εἶπεν· Ἀναγνωσθήτω καὶ τοῦ μεγαλοπρεπεστάτου Διονυσίου τὸ διάταγμα.

[Τὸ διάταγμα] Φλαύιος Διονύσιος ἐνδοξότατος καὶ μεγαλοπρεπέστατος ἄρχων ἀμφοτέρων τῶν στρατῶν, Θεοδώρῳ τῷ ἐπιφανεστάτῳ τῆς Κυπρίων ἐπαρχίας ἡγεμόνι. Ἡ βασιλικὴ θέλησις ἕνεκα πολλῶν καὶ μάλιστα ἐκκλησιαστικῶν ὑποθέσεων διὰ θείων ἀνοικτῶν ἐπισήμων γραμμάτων διέταξε τοὺς εὐσεβεστάτους ἐπισκόπους ἵνα συνέλθωσιν εἰς τὴν Ἐφεσον. Ἐπειδὴ δὲ ἐμάθομεν ὅτι ὁ ἐπίσκοπος τῆς πόλεως Κωνσταντίας μετέλλαξε τὸν παρόντα βίον καὶ ἐπλήρωσε τὸν προωρισμένον αὐτῷ χρόνον, ἐκρίναμεν δέον νὰ σοι διαπέμψωμεν τὸ διάταγμα τοῦτο ἵνα μηδεὶς παρὰ τὴν ψήφον καὶ τὴν γραφὴν τῆς εὐσεβεστάτης συνόδου τολμήσῃ εἰς τὸν τόπον τοῦ ἀποθανόντος ἀναδεῖξαι ἄλλον, ἀλλὰ νὰ περιμένωσι τὸν τύπον τὸν ὁποῖον θὰ κανονίσῃ ἢ συμφωνία τοιούτων εὐσεβεστάτων ἐπισκόπων· διότι, ὡς εἶπομεν, τούτων ἕνεκα οἱ προειρημένοι εὐσεβέστατοι ἄνδρες διετάχθησαν νὰ συνέλθωσιν. Ὅθεν, ἂν φιλόνικοί τινες ἐξεγείρωσι θόρυβον, ἔνθεν μὲν ἢ σὴ ἐμβρίθεια, ἔνθεν δὲ ἢ εὐπείθεια τοῦ ἐκείσε στρατοῦ ἃς σπεύσῃ νὰ τοὺς ἀποτρέψῃ καὶ ἐκ παντὸς τρόπου νὰ τοὺς ἐμποδίσῃ, καὶ νὰ μὴ ἐπιτρέψῃ εἰς οὐδένα, ὡς εἶπον, νὰ προχωρήσῃ πρὶν ἢ οἱ εὐσεβέστατοι ἐπίσκοποι ἀποφασίσωσι. Ἐὰν δὲ τὰς ἐπιστολάς ταύτας προλάβῃ προχείρισίς τις ἀσήμερον ἐπισκόπου, οὗτος κατὰ τὸ θεῖον πρόσταγμα τῶν βασιλέων κέλευσον ἵν' ἀπέλθῃ, ὡς καὶ οἱ ἄλλοι, εἰς Ἐφεσον, μηδὲ νὰ ἀγνοῇς ὅτι ἂν στέρξης ἄλλως

γενέσθαι, σὺ μὲν χρυσοῦ λίτρας πέντε, ὁ δὲ στρατὸς ἄλλας τόσας ἀναγκασθήσεσθε ἀποτίσαι εἰς τὸ ταμιεῖον. Ἵνα δὲ ταῦτα, ἅπερ κατ' αἴτησιν τῶν εὐσεβεστάτων ἐπισκόπων ἀπεφασίσθησαν, γραφῶσι καὶ λάβωσι πέρας ἐν τάχει, τὸν Ματούριον καὶ τὸν Ἀδελφίον, τοὺς ἐκ τοῦ στρατοῦ, ἐπὶ τούτῳ πρέσβεις πρὸς ἐκείνους ἀπεστείλαμεν. Ἐξεδόθησαν τῇ 12 τῶν καλανδῶν Ἰουνίου ἐν Ἀντιοχείᾳ.

Ρηγῖνος ἐπίσκοπος εἶπεν· Ὑπάρχει καὶ ἄλλη διαταγὴ τοῦ αὐτοῦ μεγαλοπρεπεστάτου Διονυσίου πρὸς τὸν εὐσεβέστατον κλῆρον τῆς μητροπόλεως Κωνσταντίας, ἥνπερ καὶ αὐτὴν ἱκετεύω ἀναγνωσθῆναι.

Ἡ ἁγία Σύνοδος εἶπεν· Ἀναγνωσθήτω καὶ αὕτη καὶ προσκομισθήτω εἰς τὰς πράξεις τῶν ὑπομνημάτων.

[Ἡ διαταγὴ] Φλαύιος Διονύσιος μεγαλοπρεπέστατος καὶ ἐνδοξότατος ἄρχων καὶ στρατηγὸς ἀμφοτέρων τῶν στρατῶν καὶ ἀνθύπατος, τοῖς εὐσεβεστάτοις κληρικοῖς τοῖς ἐν τῇ μητροπόλει τῆς Κύπρου Κωνσταντία. Ἐγὼ καὶ ἡ ὑμετέρα εὐσέβεια ὅτι οἱ σεβαστοὶ καὶ καλλίνικοι τῆς οἰκουμένης δεσπότες ἐκέλευσαν τοὺς εὐσεβεστάτους καὶ ἁγιωτάτους ἐπισκόπους νὰ συνέλθωσιν ἐν Ἐφέσῳ καὶ δι' ἄλλας πολλὰς καὶ μάλιστα δι' ἐκκλησιαστικὰς ὑποθέσεις. Ὅθεν ἐπειδὴ ἐξ αὐτῶν τῶν ἁγιωτάτων ἐπισκόπων τῶν ἐνταῦθα συνελθόντων ἐμάθομεν ὅτι ὁ μακαριώτατος ἐπίσκοπος ὑμῶν κατὰ θεῖαν βούλησιν ἐκοιμήθη, δέον ἐθεώρησα δηλῶσαι τῇ ὑμετέρᾳ εὐσεβείᾳ καὶ ὑπομῆσαι ἵνα προσέξητε μὴ ἐκλεχθῇ τις ἐπίσκοπος ἢ προχειρισθῇ (διότι περὶ τούτου σαφῶς ὀρισθήσεται τύπος), ἀλλὰ νὰ περιμένητε τὴν ἐκεῖθεν ἐκδοθησομένην ψῆφον. Ἄξιον οὖν καὶ δίκαιον ἵνα οἱ ἅγιοι πατέρες τηρῶσιν ὅσα οἱ πατέρες διατάττουσιν. Ἐὰν δὲ τυχόν τις πρὸ τῶν ἡμετέρων γραμμάτων συμβῇ νὰ ἀποκατασταθῇ εἰς τὸν θρόνον, ὅπερ δὲν πιστεύομεν, τοῦτον νὰ προτρέψητε ὅπως ἀπέλθῃ μετὰ τῶν εὐσεβεστάτων ἀνδρῶν εἰς τὴν Ἐφεσον κατὰ τὸ θεῖον πρόσταγμα, οὐκ ἀγνοοῦντες ὅτι ἔπαινος ἀκολουθήσει τοῖς εὐπειθέσι, τοὺς δὲ ἀπειθεῖς καὶ τὸ παρὸν γράμμα προσηκόντως διορθώσει.

Ἡ ἁγία Σύνοδος εἶπεν· Ἐπειδὴ ἡ αἰτία ἡ κινήσασα τὸν μεγαλοπρεπέστατον καὶ ἐνδοξότατον στρατηλάτην Διονύσιον ἵνα γράψῃ ταῦτα εἶναι ἀσαφὲς ἐν τοῖς προτεθεῖσι, διδαξάτωσαν σαφέστερον οἱ παρόντες εὐσεβεστάτοι ἐπίσκοποι τῶν ἐν Κύπρῳ ἁγίων ἐκκλησιῶν τί παρεκίνησε τὸν μεγαλοπρεπέστατον στρατηλάτην ἵνα ταῦτα ἐκπέμψῃ τὰ ἐντάλματα.

Ζήνων ἐπίσκοπος τῆς πόλεως Κουρίου τῆς Κύπρου εἶπεν· Ἐνταῦθα καὶ ὁ μακαρίας μνήμης Σαπρίκιος, ὅστις μετ' ἐμοῦ ἦλθεν ἐνταῦθα, ἐπὶ τούτῳ ἦλθεν. Ἐπειδὴ δὲ ἀπηλλάγη τοῦ παρόντος βίου, ἐξ ἀνάγκης διδάσκομεν ἡμεῖς τὴν ὑμετέραν ἁγίαν καὶ καθολικὴν Σύνοδον, ὅτι κατ' εἰσήγησιν τοῦ ἐπισκόπου καὶ τοῦ κλήρου Ἀντιοχείας ὁ μεγαλοπρεπέστατος στρατηλάτης ἔγραψε τῷ ἄρχοντι καὶ τῷ κλήρῳ.

Ἡ ἁγία Σύνοδος εἶπε· Τί θέλοντος τοῦ Ἀντιοχείας;

Εὐάγριος ἐπίσκοπος Σόλων τῆς Κύπρου ἀπεκρίνατο· Ὑποτάξαι τὴν ἡμετέραν Νῆσον καὶ τῆς χειροτονίας τὸ δικαίωμα ἀρπάσαι σπουδάζει παρὰ τοὺς κανόνας καὶ τὸ ἐξ ἀρχῆς κρατῆσαν ἔθος.

Ἡ ἁγία Σύνοδος εἶπεν· Μήποτε ὁ Ἀντιοχείας ὠράθη χειροτονῶν ἐν Κωνσταντίᾳ ἐπίσκοπον;

Ζήνων ἐπίσκοπος Κουρίου τῆς Κύπρου εἶπεν· Ἀπὸ τῶν ἁγίων Ἀποστόλων οὐδαμῶς δύνανται ἀποδείξαι ὅτι παρεγένετο ὁ Ἀντιοχείας καὶ ἐχειροτόνησεν ἢ μετέδωκέ ποτε τῇ νήσῳ τὴν χάριν τῆς χειροτονίας, οὔτε ἄλλος οὐδεὶς.

Ἡ ἁγία Σύνοδος εἶπε· Μεμνήσθω ἡ ἁγία Σύνοδος τοῦ κανόνος τῶν ἁγίων πατέρων τῶν ἐν Νικαίᾳ συναθροισθέντων, ὅστις διασφρίζει ἐκάστη Ἐκκλησίᾳ τὸ ἀρχαῖον ἀξίωμα καὶ ἐνταῦθα μεμνήσθω τῆς Ἀντιοχείας. Διδάξατε λοιπὸν εἰ ὁ Ἀντιοχείας οὐκ ἔχει τὸ δίκαιον τῆς χειροτονίας παρ' ὑμῖν ἐξ ἀρχαίου ἔθους.

Ζήνων ἐπίσκοπος εἶπε· Πρῶτον ἐβεβαιώσαμεν ὅτι οὐδέποτε οὔτε παρεγένετο οὔτε ἐχειροτόνησεν οὔτε ἐν τῇ μητροπόλει οὔτε ἐν ἄλλῃ πόλει, ἀλλ' ἡ σύνοδος τῆς ἡμετέρας ἐπαρχίας συγκροτουμένη καθίστη τὸν μητροπολίτην, καὶ ἱκετεύομεν ἵνα ἡ ὑμέτερα ἁγία Σύνοδος κατὰ τὴν ἐαυτῆς γνώμην ὁμογνωμονήσῃ μεθ' ἡμῶν, καὶ ἀσφάλισι τοῦτο κατὰ τὸ ἀρχαῖον ἔθος, ἵνα ὡς μέχρι τοῦ νῦν ἴσχυσεν, οὕτω καὶ νῦν ἰσχύῃ, καὶ μηδεμίαν καινοτομίαν ἐπιτρέψῃ ἐν τῇ ἡμετέρα ἐπαρχίᾳ γενέσθαι.

Ἡ ἁγία Σύνοδος εἶπε· Διδαξάτωσαν καὶ τοῦτο οἱ εὐσεβέστατοι διδάσκαλοι, μήπως ὁ Τρωῖλος ἐκεῖνος ὁ τῆς ἁγίας καὶ μακαρίας μνήμης ἐπίσκοπος, ὅστις ἤδη ἀναπέπνυται, εἴτε ὁ προκάτοχος αὐτοῦ, ὁ τῆς ἁγίας μνήμης Σαβῖνος, εἴτε ὁ πρὸ αὐτῶν σεβαστὸς Ἐπιφάνιος ὑπ' ἄλλης τινὸς συνόδου ἐχειροτονήθησαν.

Ζήνων ἐπίσκοπος εἶπε· Καὶ οἱ νῦν μνημονευθέντες καὶ οἱ πρὸ αὐτῶν ἀγιώτατοι ἐπίσκοποι καὶ οἱ ἀπὸ τῶν ἁγίων Ἀποστόλων, πάντες

ορθόδοξοι, ὑπὸ τῶν ἐν Κύπρῳ κατεστάθησαν, καὶ οὐδέποτε ὁ Ἀντιοχείας ἐπίσκοπος ἢ ἄλλος τις ἔλαβε χώραν χειροτονίας ἐν τῇ ἡμετέρᾳ ἐπαρχίᾳ.

Ψῆφος τῆς ἁγίας Συνόδου.

Πράγμα παρὰ τοὺς ἐκκλησιαστικοὺς θεσμοὺς καὶ τοὺς κανόνας τῶν ἁγίων Ἀποστόλων καινοτομούμενον καὶ τῆς πάντων ἐλευθερίας ἀπιόμενον προσήγγειλεν ὁ θεοφιλέστατος συνεπίσκοπος Ρηγίνος καὶ οἱ σὺν αὐτῷ θεοφιλέστατοι ἐπίσκοποι τῆς Κυπρίων ἐπαρχίας Ζήνων καὶ Εὐάγριος· ὅθεν ἐπειδὴ τὰ κοινὰ πάθη μείζονος δεῖται τῆς θεραπείας, ὥς καὶ μείζονα τὴν βλάβην φέροντα, καὶ μάλιστα εἰ μὴδὲ ἔθος ἀρχαῖον παρηκολούθησεν, ὥστε τὸν ἐπίσκοπον τῆς Ἀντιοχείων πόλεως τὰς ἐν Κύπρῳ ποιεῖσθαι χειροτονίας, καθὰ διὰ τῶν λιβέλλων καὶ τῶν οἰκείων φωνῶν ἐδίδαξαν οἱ εὐλαβέστατοι ἄνδρες, οἱ τὴν πρόσοδον τῇ ἁγίᾳ Συνόδῳ ποιησάμενοι, ἔξουσι τὸ ἀνεπηρέαστον καὶ ἀδίαστον οἱ τῶν ἁγίων ἐκκλησιῶν τῶν κατὰ τὴν Κύπρον προεστῶτες, κατὰ τοὺς κανόνας τῶν δόσιων Πατέρων καὶ τὴν ἀρχαίαν συνήθειαν δι' ἑαυτῶν τὰς χειροτονίας τῶν εὐλαβεστάτων ἐπισκόπων ποιούμενοι· τὸ δὲ αὐτὸ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων διοικήσεων καὶ τῶν ἀπανταχοῦ ἐπαρχιῶν παραφυλαχθήσεται, ὥστε μηδένα τῶν θεοφιλεστάτων ἐπισκόπων ἐπαρχίαν ἑτέραν, οὐκ οὔσαν ἄνωθεν καὶ ἐξ ἀρχῆς ὑπὸ τὴν αὐτοῦ ἢ γοῦν τῶν πρὸ αὐτοῦ χεῖρα, καταλαμβάνειν· ἀλλ' εἴ τις καὶ κατέλαβε καὶ ὑφ' ἑαυτῷ πεποίηται βιασάμενος, ταύτην ἀποδιδόναι, ἵνα μὴ τῶν πατέρων οἱ κανόνες παραβαίνωνται, μὴδὲ ἐν ἱερουργίας προσχήματι ἐξουσίας τύφος κοσμικῆς παρεισδύηται, μὴδὲ λάθωμεν τὴν ἐλευθερίαν κατὰ μικρὸν ἀπολέσαντες, ἣν ἡμῖν ἐδωρήσατο τῷ ἰδίῳ αἵματι ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός, ὁ πάντων ἀνθρώπων ἐλευθερωτής. Ἔδοξε τοίνυν τῇ ἁγίᾳ καὶ οἰκουμενικῇ Συνόδῳ σώζεσθαι ἐκάστη ἐπαρχίᾳ καθαρὰ καὶ ἀδίαστα τὰ αὐτῇ προσόντα δίκαια ἐξ ἀρχῆς καὶ ἄνωθεν, κατὰ τὸ πάλοι κρατήσαν ἔθος, ἅδειαν ἔχοντος ἐκάστου μητροπολίτου τὰ ἴσα τῶν πεπραγμένων πρὸς τὸ οἰκεῖον ἀσφαλὲς ἐκλαβεῖν. Εἰ δέ τις μαχόμενον τύπον τοῖς νῦν ὠρισμένοις προσκομίσει, ἄκυρον τοῦτον εἶναι ἔδοξε τῇ ἁγίᾳ πάσῃ καὶ οἰκουμενικῇ Συνόδῳ».

28. Ὁ ἐπίσκοπος Hefele⁶⁴ καλεῖ τὴν ἀπόφασιν ταύτην διαγνώμην, ὁ δὲ Bright⁶⁵ παρατηρεῖ ὅτι ἡ ὀνομασία «κανών», ὑφ'

⁶⁴ Hefele iii σ. 71-2.
Councils σ. 118-120.

⁶⁵ Bright Notes on Canons of first four

ἦν γενικῶς εἶναι γνωστή, ἀτόπως χρησιμοποιεῖται. Ἀμφότεροι δὲ ἀμφισβητοῦσι καὶ τὴν ἀκρίβειαν τῆς ἡμερομηνίας, καθ' ἣν λέγεται ὅτι ἐλήφθη, ἀναφέροντες ὅτι ὁ Garnier καὶ ἕτεροι σχολιασταὶ προτιμῶσι τὴν 31 Ἰουλίου, ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι Ἰωάννης ὁ κόμης τῶν αὐτοκρατορικῶν θησαυρῶν, ὁ νέος τοῦ Αὐτοκράτορος ἐπίτροπος, ἀφίκετο εἰς Ἑφεσον ἀρχομένου τοῦ Αὐγούστου, ὅτε περαιτέρω συνεδρίαὶ δὲν ἐγένοντο. Ὁ δὲ Beveridge⁶⁶ λέγει ὅτι ὁ κανὼν οὗτος δὲν ἀνεγνωρίσθη ὑπὸ τοῦ Φωτίου, διότι ὁ πατριάρχης οὗτος ἐν τῷ προλόγῳ τοῦ Νομοκάνονος αὐτοῦ ἀναφέρει ὅτι μόνον ἑπτὰ κανόνες ὑπὸ τῆς Συνόδου ἐξετέθησαν, ἐν δὲ τῷ α' κεφαλαίῳ τοῦ Α' τίτλου αὐτοῦ ἀναφέρει τὸν ἀμέσως προηγούμενον ὡς ἔβδομον. Ἀλλ' αὐτὸς ὁ Ἀντιοχείας Ἰωάννης ἐν τῷ προοιμίῳ τῆς ἑαυτοῦ συλλογῆς τῶν κανόνων, καίπερ συμφωνῶν μετὰ τοῦ Φωτίου ὡς πρὸς τὸν ἀριθμὸν, μνημονεύει τὸν προειρημένον τοῦτον ὡς ὄγδοον. Τὴν φαινομένην ταύτην διαφωνίαν ὁ Beveridge ἀποδίδει εἰς σφάλμα τοῦ ἀντιγραφέως, διότι ὁ Ἰωάννης ἐν τῷ Α' τίτλῳ τοῦ ἑαυτοῦ Νομοκάνονος σαφῶς καλεῖ αὐτὸν ἔβδομον, λέγων ὅτι πάντες ἦσαν ἐν ὧν ἑπτὰ. Ἐπειδὴ δὲ οὐδαμῶς ἀναφέρεται εἰς τὸν γενικῶς ὡς ἔβδομον γνωστὸν κανόνα, πρέπει νὰ παρέλιπεν αὐτὸν ἐκ προθέσεως.

29. Διακεκριμένοι τινὲς ἐκκλησιαστικοὶ ἱστορικοὶ ὑποστηρίζουσιν ὅτι ἡ κυπριακὴ Ἐκκλησία εὗρίσκετο ἐν τῷ ἀδίκῳ ἀντιτασσομένη εἰς τὰς δικαίας κατ' αὐτοὺς ἀξιώσεις τοῦ Πατριάρχου Ἀντιοχείας. Ἐρρήθη μάλιστα ὅτι ἡ μαρτυρία, ἐφ' ἧς ἡ ἀπόφασις ἐστηρίχθη, ἦτο ψευδής⁶⁷. Ὁ Neale, π. χ., γράφει ὅτι «ἡ νῆσος Κύπρος, ἥτις πρότερον ὑπήγετο ὑπὸ τὸ Πατριαρχεῖον Ἀντιοχείας, ἀνεκηρύχθη (ἐπὶ τῇ βάσει προφανῶς ψευδοῦς ἀντιλήψεως) αὐτοκέφαλος ὑπὸ τῆς ἐν Ἑφέσῳ Συνόδου, ἐν ᾧ χρόνῳ ὁ Ἀντιοχείας Ἰωάννης ὑποστηρίζων καὶ μετέχων τῆς ψευδοσυνόδου, δὲν ἦτο εἰς θέσιν νὰ ὑποστηρίξῃ τὰ

⁶⁶ Beveridge *Annot. in Can.* vii, *Pandectae* ii σ. 106. ⁶⁷ Tillemont *Mémoires* xiv art. 73 σ. 444: Le père Garnier croit que Rhegin ne fut pas fort fidèle dans le rapports des faits, et que le Concile ne se mit pas beaucoup en peine d'examiner les droits de l'Eglise d'Antioche, à cause du peu d'union qu'il avoit avec Jean. Mais il ne nous allegue point de preuve de ce qu'il croit. Zonare ne trouve rien que le juste dans ce decret, dont il fait le 8e canon du Concile d'Éphèse, et Balsamon même, quoique Patriarche d'Antioche reconnoist encore plus formellement que les faits alleguez par Rhegin estoient veritables.

ἑαυτοῦ δίκαια»⁶⁸. Εἶναι λυπηρὸν ὅτι ὁ σοφὸς συγγραφεὺς δὲν ζῇ ἵνα προσκομίσῃ ἐν τῇ ἀσυμπληρώτῳ αὐτοῦ ἱστορίᾳ τοῦ Πατριαρχείου Ἀντιοχείας τὴν μαρτυρίαν, ἣτις μόνῃ ἡδύνατο νὰ δικαιολογήσῃ τὴν τοιαύτην ἀπόφασιν⁶⁹. Ἀλλὰ τὸ νὰ ἰσχυρισθῇ τις ὅτι τὰ δίκαια τοῦ Ἀντιοχείας ἐθουσιάσθησαν ἀπλῶς ἐκ μίσους πρὸς ἓν ἄτομον, φαίνεται ἀπιθανωτάτῃ βεβαίωσις. Εἰ καὶ ἡ Σύνοδος ὁμολογουμένως ἐνεφορεῖτο οὐχὶ φιλικῶν πρὸς τὸν Ἰωάννην αἰσθημάτων, ὅμως οὐδὲν μαρτυρεῖ ὅτι αὕτη διέκειτο ἐχθρικῶς καὶ πρὸς τὸν θρόνον αὐτοῦ, μᾶλλον δὲ τοῦναντίον. Ὅτε ὁ ἐπίσκοπος τῶν Ἱεροσολύμων Ἰουβενάλιος, ἐπωφελούμενος τὴν γενικὴν κατὰ τοῦ Ἰωάννου ἐχθρότητα, ἐπεζήτησε νὰ προαγάγῃ τὰς περὶ ὑπεροχῆς ἐπὶ τῆς Ἀντιοχείας ἀξιώσεις τοῦ θρόνου αὐτοῦ, εὗρεν ἐν τῇ προσπαθείᾳ ταύτῃ τόσον ἰσχυρῶς ἐναντίον τὸν Κύριλλον, τὸν πρόεδρον τῆς Συνόδου, ὥστε ἠναγκάσθη νὰ ἀποστῇ τοῦ ἐγχειρήματος⁷⁰. Καὶ ἡ διαδικασία δὲ ἡ προηγηθεῖσα τῆς δημοσιεύσεως τῆς ἀποφάσεως δεικνύει ὅτι αὕτη ἦτο τὸ συμπέρασμα ἐπιμελοῦς ἐρεῦνης, οὐδαμῶς δ' ὠφείλετο εἰς ἀπλὴν παραφοράν⁷¹. Οἱ συνηγμένοι πατέρες μνήμονες τῆς ἐντολῆς τοῦ 5' κανόνος τῆς ἐν Νικαίᾳ α' οἴκουμ. Συνόδου, τοῦ κυρωθέντος καὶ ὑπὸ τοῦ 6' κανόνος τῆς β' οἰκουμενικῆς Συνόδου, ὅτι «καὶ κατὰ Ἀντιόχειαν καὶ ἐν ταῖς ἄλλαις ἐπαρχίαις τὰ πρεσβεῖα (χρῆ) σφῆσθαι ταῖς Ἐκκλησίαις», ἐμερίμνησαν νὰ μὴ ἀπαγγείλωσι τὴν ἀπόφασιν αὐτῶν πρὶν ἢ ἡ προβαλλομένη ἀνεξαρτησία τῆς κυρίας Ἐκκλησίας σαφῶς ἀποδειχθῇ. Πολλοὶ αὐτῶν κατεῖχον τὰς ὑψίστας ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ θέσεις, ἐὰν δ' ἐνήργουν ἐξ ἀπλῆς προκαταλήψεως θὰ ἐδημιουργοῦν ἐπικινδυνότατον προηγούμενον ἐν περιπτώσει ἀμύνης ὑπὲρ τῶν ἰδίων δικαίων καὶ προνομίων. Οἱ κύριοι Ἐπίσκοποι, ὥς δὲν δυνάμεθα νὰ μὴ παρατηρήσωμεν, ὑπεβλήθησαν ὑπὸ τῆς Συνόδου εἰς λεπτομερεστάτην ἐξέτασιν⁷². Ἡρωτήθησαν ρητῶς ἐὰν ὁ Πατριάρχης Ἀντιοχείας ἦτό ποτε γνωστὸν ὅτι εἶχεν ἀσκήσῃ τὸ δικαίωμα τῆς χειροτονίας ἐν Κωνσταντίᾳ. Εἰς τὴν ἐρώτησιν ταύτην ὁ Κουρίου Ζήνων ἀπεκρίνατο μετ' ἴσης ἐμφάσεως ὅτι ἀπὸ τοῦ χρόνου τῶν ἁγίων Ἀποστόλων δὲν ἡδύνατο νὰ ἀποδειχθῇ ὅτι εἴτε αὐτὸς εἴτε ἕτερός

⁶⁸ Neale *Eastern Ch.* i σ. 125.

σ. 233.

⁷⁰ Robertson ἐνθ' ἀν. σ. 228.*Notes on Canons of first four gen. Councils* σ. 118.

ii 1041-2.

⁶⁹ Robertson βιβλ. iii κεφ. 4⁷¹ Hefele iii σ. 72. Bright⁷² Le Quien *O. C.*

τις ἐπίσκοπος εἶχε ποτε τελέσῃ χειροτονίαν ἐν τῇ μητροπόλει τῆς Νήσου ἢ ἄλλῃ τινὶ πόλει, ἢ εἶχε ποτε ἐκχωρήσῃ εἰς τοὺς ἐν τῇ Νήσῳ τὸ δικαίωμα τῆς χειροτονίας. Ἐπὶ δὲ τῇ ἐφεξῆς ἀξιώσει τῆς Συνόδου ὅπως προσαχθῇ ἀπόδειξις ὅτι ὁ Πατριάρχης δὲν ἐκέκτειτο ἐξ ἀρχαίου προνομίου τὸ δίκαιον τοῦτο, ὁ αὐτὸς ἐπίσκοπος ἀπήντησεν ὅτι ἡ ἐγγώριος τῆς Κύπρου Σύνοδος ἐχειροτόνει τὸν ἀρχιεπίσκοπον. Ἔτι φαινομενικῶς ἀμφιβάλλουσα ἡ Σύνοδος ἠρώτησεν ἂν οἱ τρεῖς Ἀρχιεπίσκοποι οὓς ὠνόμασεν, ὁ Ἐπιφάνιος, ὁ Σαβῖνος καὶ ὁ Τρωῖλος ἐχειροτονήθησαν ἀλλαχοῦ ἢ ἐν τῇ ἐπιχωρίῳ Συνόδῳ· ὁ δὲ Ζήνων πάλιν ἀπήντησεν ὅτι καὶ οἱ ἀρχιεπίσκοποι οὗτοι ὥς καὶ οἱ προκάτοχοι αὐτῶν ἀπὸ τῶν ἀποστολικῶν χρόνων ἐγκαθιδρύνοντο μόνον ὑπὸ τῶν Κυπρίων. Ἐχει ὑποστηρικθῇ ὅτι οἱ τρεῖς οὗτοι ἀρχιεπίσκοποι δυνατόν νὰ ἐχειροτονήθησαν ἐπιτοπίως συμφώνως πρὸς τὸν ἀνωτέρω μνημονευθέντα ψευδοκανόνα. Ἀλλὰ τὸ ἀστήρικτον τῆς ὑποθέσεως ταύτης καταφαίνεται ἐπαρκῶς ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι ὁ θάνατος τοῦ Ἐπιφανίου συνέβη οὐχὶ ἐν χειμῶνι, ἀλλὰ τῇ 12 Μαΐου 403⁷³. Ἐνώπιον τῆς σωρείας ταύτης τῶν μαρτυριῶν ἄρνησις τῆς Συνόδου ἵνα προσαχρῆσθαι εἰς τὴν αἵτησιν τῆς πρεσβείας τῶν κυπρίων Ἐπισκόπων δὲν ἦτο πλέον δυνατόν.

30. Ἄλλ' αὐτὸς ὁ τύπος, καθ' ὃν ἡ ἀπόφασις διατυποῦται, ἰδίᾳ δ' ἡ φράσις «καὶ μάλιστα εἰ μὴδὲ ἔθος ἀρχαῖον παρηκολούθησεν», δεικνύει ὅτι, ὥς ἡ τοῦ Ἰννοκεντίου πρὸς τὸν Ἀλέξανδρον ἀπάντησις, ἡ ἀπόφασις αὕτη ἐξεδόθη ὑπὸ ὄρους⁷⁴. Ἐξηρτᾶτο ὅλως ἐκ τῆς ἀληθείας τῶν προσαχθειῶν ὑπὸ τῶν Κυπρίων μαρτυριῶν. Ἐὰν μετὰ ταῦτα πατριάρχης τις τῆς Ἀντιοχείας ἀπεδείκνυε τὸ ψευδὲς τῶν μαρτυριῶν ἐκείνων, τίς ἀμφιβάλλει ὅτι ἡ ἀπόφασις θὰ ἀναιρέετο καὶ θὰ ἀπεδίδοτο εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον ἡ νόμιμος αὐτοῦ δικαιοδο-

⁷³ Tillemont *Memoires* xiv art. 73 σ. 444: La Géographie sacrée semble vouloir dire que ces trois (Epiphane, Sabine et Troilus) avoient été ordonnez par ceux de l'isle, conformément au canon arabe, qui ordonne que si l' Evesque de Constancie meurt en hiver, on se contentera d' avoir le consentement de l' Evesque d' Antioche pour ordonner son successeur, sans qu' il soit besoin en ce cas qu' il l' ordonne luy mesme, à cause du danger de la mer. Mais cette conjecture qui ne pourroit pas être considérable quand rien ne la dementiroit, se trouve combatue par la mort de S. Epiphane, qui selon toutes les apparences mourut non en hiver, mais le 12 de May en l' an 403. ⁷⁴ L. Allatius *De Eccl. Occ. et Or. perp. consensu* i 25 σ. 430.

σία; Ἀλλ' οὐδέποτε ἐγένετο τοιαύτη ἀπόπειρα. Καὶ μία μόνη ἐξηγήσεις χωρεῖ τῆς παραλείψεως ταύτης, ὅτι ἐκεῖνοι, οἷς μάλιστα διέφερον ἡ τοιαύτη ἐνέργεια, ἐγίνωσκον κάλλιστα ὅτι δὲν εἶχον ἀντίθετον μαρτυρίαν νὰ προσαγάγωσιν.

31. Ἐτι πλέον, ὑπάρχει περιεργότατον γεγονὸς σχετικὸν πρὸς τὸ ζήτημα τοῦτο, ὃπερ δὲν πρέπει νὰ παροραθῇ. Αὐτὸς ὁ Ἰωάννης δὲν φαίνεται ὅτι ἐθεώρει τὴν Κύπρον πραγματικῶς μεταξὺ τῶν ὑπαγομένων εἰς αὐτὸν ἐπαρχιῶν ⁷⁵. Ἐν τινι ἐπιστολῇ πρὸς τὸν Κπ Πρόκλον, διασωθείσῃ ὑπὸ τοῦ Τύρου Εἰρηναίου, ἀπαριθμῶν τὰς λοιπὰς ἐπαρχίας τῆς ὑπαρχίας τῆς Ἑφάσ, τὰς ἀπὸ τῆς Ἀντιοχείας ἐξαρτωμένας, οὐδ' ἅπαξ ποιεῖται μνείαν τοῦ ὀνόματος τῆς Κύπρου ⁷⁶. Δὲν ἀποτελεῖ ἡ τοιαύτη παράλειψις σιωπηλὴν ἀναγνώρισιν ὅτι ἡ Νῆσος οὐδέποτε πραγματικῶς ὑπῆρξεν ὑπὸ τὴν δικαιοδοσίαν αὐτοῦ; Ὅτι θὰ ἀπεδέχετο ὡς ὀριστικὴν τὴν ἀπόφασιν Συνόδου, ἧς τοὺς ὁρισμοὺς εἶχεν ἤδη ἀμφισβητήσῃ, δὲν εἶναι πιστευτόν. Ἡ δὲ προσπάθεια τοῦ ἐκ τῶν διαδόχων αὐτοῦ Πέτρου τοῦ κναφέως ὅπως ἀνανεώσῃ τὴν ἀξίωσιν, μαρτυρεῖ ὅτι ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἀντιοχείας δὲν ἐθεώρει τὴν ἀπόφασιν ὡς ὑποχρεωτικὴν. Ἡ παράλειψις, ἄρα, δύναται νὰ λογισθῇ ὡς ἀπλὴ πρᾶξις ἐκουσίας αὐτοῦ συναινέσεως.

⁷⁵ Le Quien *O. C.* ii 681-2.

⁷⁶ Christ. Wolff *Ad Ephesinum Concilium variorum Patrum Epistolae* vii σ. 356. Ὁ Ἰωάννης ἐν τῇ πρὸς Πρόκλον ἐπιστολῇ αὐτοῦ ἀπαριθμεῖ τὰς ἐπαρχίας τοῦ Θρόνου του ὧδε: 1. Παραλία (Phœnicia maritima). 2. Φοινίκη δευτέρα. 3. Κιλικία πρώτη. 4. Κιλικία δευτέρα. 5. Αραβία (προσαρτηθεῖσα εἰς τὴν Ἱερουσαλὴμ ὑπὸ τῆς ε' οἰκουμ. Συνόδου). 6. Μεσοποταμία. 7. Ὁσροηνή. 8. Εὐφρατησία. 9. Συρία δευτέρα. 10. Ἰσαυρία. 11. Συρία πρώτη.

Ἡ Παλαιστίνη πρώτη, Παλ. δευτέρα καὶ Παλ. τρίτη, αἵτινές ποτε ἀνήκον εἰς τὸ αὐτὸ Πατριαρχεῖον, εἶχον ὑπαχθῇ εἰς τὸν θρόνον τῶν Ἱεροσολύμων. Ἐν δὲ τῇ δ' οἰκουμ. Συνόδῳ (τῷ 451) παρεχωρήθησαν τυπικῶς ὑπὸ τοῦ διαδεξαμένου τὸν Ἰωάννην Ἀντιοχείας Μαξίμου εἰς τὸν Ἱεροσολύμων Ἰουβενάλιον (*Labbe Concil.* iv coll. 611 - 618, actio septima).

Ὁ Neale ἐν τῷ ἑαυτοῦ καταλόγῳ τῶν ἐπαρχιῶν τοῦ Πατριαρχείου Ἀντιοχείας συμφωνεῖ ἀκριβῶς πρὸς τὸν ἀνωτέρω κατάλογον τοῦ Ἰωάννου, προστίθουσιν ὁμοῦ καὶ τὴν Κύπρον.

Ἡ πολιτικὴ ὑπαρχία τῆς Ἑφάσ περιλάμβανε τὰς ἐξῆς 15 ἐπαρχίας: 1. Palaestina. 2. Phœnice. 3. Syria prima. 4. Cyprus. 5. Cilicia. 6. Palaestina secunda. 7. Palaestina salutaris. 8. Phœnice Libani. 9. Euphratensis. 10. Syria Salutaris. 11. Osrhoena. 12. Mesopotamia. 13. Cilicia secunda. 14. Isauria. 15. Arabia. (*Pancirolus ἐν Notit. Imperii Orient.* σ. 169).

32. Εἶναι ἀληθές ὅτι ὁ Wolff ἐν τῷ ἑαυτοῦ σχολίῳ εἰς τὴν εἰρημένην ἐπιστολὴν θεωρεῖ ὅτι ἡ ἐκ τῶν ἐν αὐτῇ ἀναφερομένων ἐπαρχιῶν καλουμένη Παραλία εἶναι ἡ Κύπρος. Ἄλλ' ὁ λόγος τῆς τοιαύτης ἀποφάνσεως φαίνεται πολὺ φαντασιώδης. Ἰσχυρίζεται δηλαδὴ ὅτι ἡ λέξις Παραλία σχετίζεται πρὸς τὸ ὄνομα τῆς περιφήμου τριήρους τῆς ἀθηναϊκῆς Πολιτείας, ἣν καλεῖ Πάραλον Σαλαμινίαν, ὅθεν πᾶσαι αἱ νῆσοι ἐκαλοῦντο Παραλῖαι⁷⁷. Φαίνεται ὅτι ὑπάρχει σύγχυσις ἐν τῇ διανοίᾳ τοῦ Wolff τῆς κυπριακῆς Σαλαμῖνος πρὸς τὴν Σαλαμῖνα τοῦ Σαρωνικοῦ, καὶ ἄγνοια τοῦ γεγονότος ὅτι ὑπῆρχον δύο ἀθηναϊκαὶ νῆες, ὧν ἡ μία ἐκαλεῖτο Πάραλος ἡ δ' ἑτέρα Σαλαμινία. Ὁ Le Quien ὀρθότερον θεωρεῖ τὴν Παραλίαν ὡς τὴν *Phoeniciam Maritimam*.

33. Ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν ἱστορικῶν ἐρευνῶν δυνάμεθα σαφῶς νὰ ἀντιληφθῶμεν ὅτι τοιαύτη ἀξίωσις, οἷαν οἱ Ἀντιοχείας προὔβαλλον, δὲν ἡδύνατο ἐλλόγως νὰ στηριχθῇ ἐπὶ τοῦ πολιτικοῦ καθεστῶτος τῶν χρόνων ἐκείνων. Ὅτε ὁ διαδόχτος Πόπλιος Κλώδιος Ποῦλχερ, ἵνα ἱκανοποιήσῃ προσωπικὴν κατὰ τοῦ Πτολεμαίου, τοῦ τελευταίου ἀνεξαρτήτου βασιλέως τῆς Κύπρου, μῆνιν, κατέστησε τὴν νῆσον κτήσιν τῆς ρωμ. Πολιτείας (τῷ 58 π.Χ.), ἡ διοίκησις αὐτῆς διεξήγετο ὑπὸ πραιτωρος ὑπευθύνου ἐνώπιον τῆς κεντρικῆς ἐν Ρώμῃ ἀρχῆς. Ἡ τάξις αὕτη ἐκράτησε μέχρι τῆς πρώτης τριαρχίας, ὅτε ἡ νῆσος ἐπεστράφη πρὸς καιρὸν εἰς τοὺς προτέρους αὐτῆς κυρίους Πτολεμαίους. Ὁ Αὔγουστος ἀποβὰς μονάρχης τοῦ ρωμαϊκοῦ κόσμου περιέλαβε κατ' ἀρχὰς τὴν Κύπρον ἐν ταῖς ἰδιαίτεrais αὐτοῦ κτήσεσιν, ἀλλ' ἀντήλλαξεν εἰτα αὐτὴν καὶ τὴν ναρθωνικὴν Γαλατίαν μετὰ τῆς Συγκλήτου, ἀντὶ τῆς Δαλματίας. Ὅθεν ἡ Κύπρος ἀπὸ αὐτοκρατορικῆς ἀπέβη συγκλητικὴ ἐπαρχία, διοικουμένη ὑπὸ ἀνθυπάτου⁷⁸. Ἄλλ' ἐξηκολούθησεν ἔχουσα ἰδίαν αὐτοτελῆ κυβέρνησιν, κατ' οὐδένα δὲ τρόπον ἐξηρτᾶτο ἐκ τῶν γειτονικῶν ἐπαρχιῶν. Ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ μεγάλου (306-337) ἡ Αὐτοκρατορία διηρέθη χάριν εὐκολίας τῆς διοικήσεως εἰς 13 διοικήσεις. Ἡ πρώτη αὐτῶν, καλουμένη Ἑῶα, ἔχουσα δὲ πρωτεύουσαν τὴν Ἀντιόχειαν, ἦτο πάλιν διηρημένη εἰς 15 ἐπαρχίας ὧν ἡ μία ἦτο καὶ ἡ Κύπρος. Διὰ τῆς διαρρυθμίσεως ταύτης ἡ Κύπρος ἀπέβαλε τὴν πολιτικὴν αὐτονομίαν, ἥς ἀπέλαυσεν ἀπὸ τοῦ

⁷⁷ Wolff ἐνθ' ἀν: *Paralos Salamina erat famosissima triremis species, ideoque ab illa omnis insula accepit nomen Paralia.* ⁷⁸ Δί. Κάσσιος νδ'.

Αὐγούστου, ἀλλ' οὐδεμία μεταβολὴ ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ αὐτῆς καταστάσει ἐπηνέχθη. Ἡ Ἐκκλησία παρέμενεν εἰσέτι ἀνεξάρτητος καὶ αὐτοδιοίκητος ὡς πρότερον. Ὁ Χριστιανισμὸς εἶχεν εἰσαχθῇ (45 μ.Χ.) πολὺ πρότερον τῶν ὑπὸ τοῦ Κωνσταντίνου εἰσαχθεισῶν διοικητικῶν μεταβολῶν. Εἰ καὶ εἶναι γνωστὸν ὅτι αἱ ἐκκλησιαστικαὶ ἐπαρχίαι τῆς Αὐτοκρατορίας, ὅτε τὸ πρῶτον ἰδρύνοντο, ἐκανονίζοντο γενικῶς ὥστε νὰ ἀνταποκρίνονται εἰς τὰς πολιτικάς, ὅμως ἦτο ἐναντίον πρὸς τὸ ἔθος νὰ μεταβάλλωνται ἔνεκα πολιτικῶν μεταβολῶν, αἵτινες δυνατόν νὰ ἐπῆρχοντο μετὰ ταῦτα. Ὅτι τοιαῦται μεταβολαὶ ἐνίοτε συνέβαινον δὲν δυνάμεθα νὰ ἀρνηθῶμεν, ἀλλὰ τὸ σπάνιον αὐτῶν χρησιμεύει μόνον εἰς βεβαίωσιν τῆς προσεκτικῆς τηρήσεως τοῦ γενικοῦ κανόνος. Ὁ Ἰννοκέντιος ἰ ἐν τῇ ἤδη μνημονευθείσῃ ἐπιστολῇ αὐτοῦ πρὸς τὸν Ἀντιοχείας Ἀλέξανδρον ρητῶς ὁρίζει ὅτι ἡ Ἐκκλησία δὲν ἀκολουθεῖ πάσας τὰς μεταβολὰς τῆς κοσμικῆς ἐξουσίας⁷⁹. Ἀλλ' ὁ κανὼν οὗτος ἤθελε τελείως παροραθῇ ἐὰν ἐπετρέπετο εἰς τὸν Ἀντιοχείας νὰ ἐπιβάλῃ τὴν ἀξίωσιν αὐτοῦ κατ' ἀκολουθίαν τῆς μεταγενεστερᾶς ὑπαγωγῆς τῆς Νήσου ὑπὸ τὴν πολιτικὴν διοίκησιν τῆς Ἑώρας.

34. Ἡ ἀπόφασις τῆς ἐν Ἑφέσῳ γ' οἰκ. Συνόδου καίπερ σιωπηλῶς παροραθεῖσα ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας Ἀντιοχείας, δὲν ἡμφεσθητήθη φανερώς μέχρι τῆς βασιλείας τοῦ Ζήνωνος (474-491), ὅτε ὁ μονοφυσίτης Πέτρος ὁ κναφεὺς ἦτο πατριάρχης Ἀντιοχείας. Αἱ βάσεις ἐφ' ὧν ὁ Πέτρος ἐστηρίχθη ἦσαν ἐντελῶς διάφοροι τῶν τοῦ Ἰωάννου. Ἡξίωσε τίτλον κυριαρχίας οὐχὶ ἐπὶ τῇ βάσει ἀρχαίων δικαίων ἀλλ' ἐπὶ τῇ προφάσει ὅτι ἐπειδὴ ἡ Κύπρος ἀρχικῶς ἐδέξατο τὴν πίστιν παρὰ τῆς Ἀντιοχείας, ἥτις ἦτο ἀποστολικὸν ἱδρυμα, ὥφειλε, κατ' ἀκολουθίαν τούτου, νὰ διατελῇ ὑποτεταγμένη εἰς τὸν ἀντιοχειανὸν Θρόνον. Μικρὰ ἀμφιβολία ὑπάρχει ὅτι ἡ κατὰ τῶν ἐλευθεριῶν τῆς νησιώτιδος Ἐκκλησίας προσβολὴ αὕτη θὰ ἐτελεσφόρει ἄνευ τῆς ἐπικαίρου παρεμβάσεως τοῦ προστάτου αὐτῆς Ἀγίου. Ὁ Αὐτοκράτωρ ἠὺνόει τὴν ἀξίωσιν τοῦ αἰρεσιάρχου, ὃν, δις ἐκβληθέντα ἐπὶ Λέοντος, εἶχεν ἀποκαταστήσῃ εἰς τὸν οἰκεῖον θρόνον. Εἰ καὶ δὲ ὁ τότε ἀρχιεπίσκοπος Ἀνθέμιος ἀντέστη εἰς τὴν ἀξίωσιν τοῦ Κναφέως πάσῃ δυνάμει, θὰ ὑπέκυπτεν ἐν τέλει εἰς τὰς ἰσχυρὰς ἐπ' αὐτὸν πιέσεις. Ἀλλ' ἦλθε βοήθεια παραδόξου καὶ ἀπροσδοκίτου

⁷⁹ Epist. Innocent. i ἀριθ. 24.

προελεύσεως. Ὁ ἀπόστολος Βαρνάβας αἰφνιδίως ἐν ὁράματι εἰς τὸν Ἀρχιεπίσκοπον ἐπιφανεῖς παρώρμησεν αὐτὸν ἵνα προσωπικῶς ἐκθέσῃ τὴν ὑπόθεσιν ἐνώπιον τοῦ Αὐτοκράτορος ἐρχόμενος εἰς Κπ, συγχρόνως δ' ἀπεκάλυψεν αὐτῷ τὸν τόπον τῆς ἑαυτοῦ ταφῆς. Τῇ ἐπαύριον, συνοδευόμενος ὑπὸ τοῦ ἑαυτοῦ κλήρου καὶ μεγάλου πλήθους λαοῦ ὁ Ἀνθέμιος μετέβη ἐν λιτανείᾳ εἰς τὸν τόπον τὸν τοσοῦτον θαυμαστῶς δηλωθέντα. Προσευξάμενοι δὲ ἤρξαντο σκάπτοντες ὑποκάτω κερατέας, ἥτις ἐσημείου τὴν ὑποτιθεμένην θέσιν τῆς ταφῆς. Ταχέως δὲ συνήντησαν σπήλαιον, ἐν ᾧ εὔρον κιβώτιον περιέχον τὰ λείψανα τοῦ Ἀγίου μετ' ἰδιογράφου τοῦ Βαρνάβα ἀντιγράφου τοῦ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγελίου ἐπὶ τοῦ στήθους τοῦ λειψάνου, ἔνθα εἶχεν ἐπιτεθῇ ὑπὸ τοῦ Μάρκου. Καὶ ὁ δυσπιστότατος δὲν ἠδύνατο πλέον νὰ ἀμφιβάλλῃ ὅτι ἡ Ἐκκλησία τῆς Κύπρου ἦτο ἐπίσης ἀποστολική ὡς ἡ τῆς Ἀντιοχείας, καὶ ἄρα ἰσότημος. Περιχαρῆς διὰ τὴν ἀνακάλυψιν ὁ Ἀνθέμιος ἀπέπλευσεν ἀμέσως μετὰ τῶν πολυτίμων κειμηλίων εἰς Κπ, ἔνθα ἐξέθηκε τὰ θαυμαστὰ συμβάντα καὶ ἠτήσατο τὴν προστασίαν τοῦ Αὐτοκράτορος κατὰ τῆς τυραννίας τοῦ Κναφέως. Ὁ Ζήνων μαθὼν τὰ γενόμενα ἐνετείλατο τῷ Κπ Ἀκακίῳ ἵνα συγκαλέσῃ τὴν περὶ ἑαυτὸν σύνοδον ὅπως λύσῃ τὸ συζητούμενον θέμα. Οἱ ἀντίθετοι τῶν Κυπρίων ἤρξαντο τῆς συζητήσεως ἀξιοῦντες ὑπεροχὴν ὑπὲρ τῆς Ἀντιοχείας, διότι αὕτη ὑπῆρξεν ὁ πρῶτος θρόνος τοῦ ἀποστόλου Πέτρου. Ὑπὸ τοῦ Βαρνάβα διδαχθεὶς ὁ Ἀνθέμιος ἀντεῖπεν ὅτι καὶ ἡ ἑαυτοῦ Ἐκκλησία ἦτο ἐπίσης ἀποστολική, ἅτε ἔχουσα ἐπίσης Ἀπόστολον τὸν ἑαυτῆς ἰδρυτὴν. Οἱ Ἀντιοχειανοὶ πληγέντες ὑπὸ τοῦ ἀναντιρρήτου τῆς λογικῆς ταύτης καὶ μὴ ἔχοντες νὰ ἀντιπροβάλωσί τι εἰς ἀπάντησιν ἀπεχώρησαν ἐν συγχύσει τῆς συζητήσεως, καταλιπόντες τὸν Ἀρχιεπίσκοπον κύριον τῆς καταστάσεως⁸⁰. Ὁ δὲ Ζήνων ἵνα δείξῃ τὴν σημασίαν, ἣν ἀπέδιδεν εἰς τὴν ἀνακάλυψιν, ἐχορήγησεν εἰς τοὺς κυπρίους Ἀρχιεπισκόπους προνομίας τινάς, ἃς οὗτοι ζηλοτυπότατα ἐτήρησαν ἕκτοτε. Μεταξὺ ἄλλων ἔλαβον τὸ δικαίωμα νὰ ὑπογράφωσι διὰ κινναβάρεως, σημεῖον διακρίσεως εἰς ὃ μόνοι οἱ Αὐτοκράτορες ἐδικαιοῦντο, νὰ φέρωσιν πορφυροῦν μανδύαν ἐν ταῖς ἱεροτελεστείαις καὶ σκῆπτρον αὐτοκρατορικὸν ἀντὶ τῆς συνήθους ποιμαντικῆς ράβδου⁸¹. Τὸ δ' ἀν-

⁸⁰ Ἀλεξ. μοναχοῦ Ἐγκώμ. εἰς ἀπόστ. Βαρνάβαν 30. Φ. Γεωργίου σ. 28.

⁸¹ Κυπριανὸς σ. 150ε.

τίγραφον τοῦ κατὰ Ματθαῖον εὐαγγελίου, ὅπερ ὁ Ἀνθέμιος ἔδω-
ρήσατο τῷ Αὐτοκράτορι, ἐκοσμήθη πολυτελῶς διὰ πολυτίμων λίθων
καὶ μετάλλων καὶ κατετέθη ἐν τῷ παρεκκλησίῳ τοῦ ἁγ. Στεφάνου
τοῦ Παλατίου, ἔνθα ἀνεγινώσκετο ἐτησίως τῇ μ. Παρασκευῇ. Ἐν-
τολῇ δὲ τοῦ Αὐτοκράτορος ὁ Ἀνθέμιος ἐπανελθὼν εἰς Κύπρον
ῥυθώθη ἐπὶ τοῦ τόπου, ἔνθα τὸ ἱερὸν λείψανον εὐρέθη, μεγα-
λοπρεπῇ ναὸν μετὰ κελλίων διὰ μοναχοὺς καὶ ξενόντων χάριν τῶν
προσκυνητῶν, οὓς θὰ ἔφερεν ἐκεῖ ἡ ἱερότης τοῦ τόπου. Τὸ δὲ κι-
βώτιον, ἐν ᾧ τὰ ἱερὰ λείψανα ἔκειντο, ἐτοποθέτησε δεξιᾷ τοῦ ἁγια-
στηρίου, ἐν τόπῳ κεκοσμημένῳ δι' ἀργύρου καὶ μαρμαρίνων κιόνων⁸².

35. Δικαίως δὲ ἐπιχώριος ἱστορικός, ἀναμιμνησκόμενος πάντων
τῶν ἀγαθῶν, ἅτινα προουκάλεσεν εἰς τὴν Κύπρον ἡ εὐτυχὴς αὕτη
ἀνακάλυψις, ποιεῖται τὴν ἑξῆς ἀποστροφὴν: «Δὲν ἰξεύρω ἂν ἄλλος
Ἀπόστολος ὑπερασπίσθῃ τοσοῦτον τὴν πατρίδα του, ἂν ἐφάνη τόσον
φιλόπατρις ὡς ὁ ἡμέτερος συμπατριώτης Βαρνάβας, ὅστις ζῶν μὲν
ἀπήλλαξε τοὺς συμπατριώτας του ἀπὸ τὴν βδελυρὰν θρησκείαν τῶν
εἰδώλων, διδάξας αὐτοὺς τὴν ἀληθινὴν πίστιν τοῦ Κυρίου ἡμῶν
Ἰησοῦ Χριστοῦ, θανὼν δὲ ἐλευθέρωσε τὴν ἱερὰν Ἐκκλησίαν τῆς
πατρίδος του ἀπὸ τῆς καταδυναστείας τῶν φιλάρχων καὶ πλεονεκτῶν
ἀντιοχέων κληρικῶν, καὶ εἰς ὕψος ἤγειρεν αὐτὴν τοσοῦτον, ὥστε
ζηλοῦσθαι καὶ ὑπ' αὐτῶν τῶν τῆς πρώτης τάξεως Ἱεραρχίας. Ἀλη-
θῶς καὶ ἀναμφιβόλως ἐπλήρωσεν ὁ τῶντι νῦν παρακλήσεως, ὁ
Βαρνάβας λέγω, τὸ Μάχου ὑπὲρ πίστεως καὶ ὑπὲρ πατρίδος καθ'
ὅλα του τὰ μέρη. Ἄρα πόσον χρέος ἔχομεν οἱ Κύπριοι εἰς τὸν
λυτρωτὴν τῶν ἡμετέρων ψυχῶν; εἰς τὸν εὐεργέτην τῆς ἡμετέρας
ἐκκλησιαστικῆς δόξης καὶ παροχέα; ἕκαστος ἡμῶν κρινέτω καὶ ᾧς
τιμᾷ καὶ ᾧς ἐορτάζῃ τὸν ἔφορον τῆς πατρίδος καὶ προστάτην καὶ
εἰς τὴν παροῦσαν ζωὴν καὶ εἰς τὴν μέλλουσαν»⁸³.

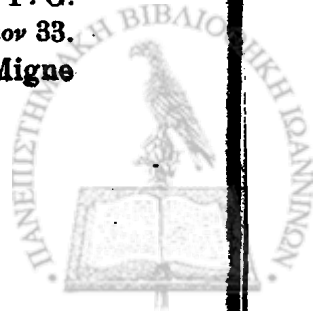
36. Ἡ χρονολογία τοῦ γεγονότος τούτου εἶναι πῶς ἀκαθόρι-
στος. Ὁ Κεδρηνὸς τοποθετεῖ αὐτὸ ἐν τῷ δ' ἔτει τῆς βασιλείας τοῦ
Ζήνωνος, ὅπερ ἀντιστοιχεῖ εἰς τὸ ἔτος 478⁸⁴. Ἀλλ' εἰς τοῦτο ἀντί-
κειται τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ Πέτρος δὲν κατεῖχε τότε τὸν ἀντιοχειανὸν
θρόνον. Ὁ Victor Tununensis τοποθετεῖ αὐτὸ εἰς τὸ ἔτος 488⁸⁵.

⁸² Ἰωὴλ Χρονογραφία Migne P. G. cxxxix σ. 264. Κεδρηνὸς Migne P. G. cxxi σ. 673. Θεόδ. Ἀναγν. Migne P. G. lxxxvi σ. 184. Ἀλεξ. μον. Ἐγκώμιον 33.

⁸³ Κυπριανὸς σ. 151-2.

⁸⁴ Migne P. G. cxxi σ. 673.

⁸⁵ Migne

Ἐν τούτοις, ἐὰν ὁ Βαρώνιος ἀληθεύῃ⁸⁶ ὁρίζων ὅτι ὁ Πέτρος ἀπέθανε τῷ 486, καὶ ἡ χρονολογία αὕτη εἶναι ἀδύνατον νὰ εἶναι ἀληθής. Μάλιστα ὁ Νικηφ. Κάλλιστος⁸⁷ ἀναφέρει τὴν ἀνακάλυψιν ὡς γενομένην ἐπὶ Ἀναστασίου α' (491-518), ἀλλ' ἐπειδὴ εἶναι γνωστὸν ὅτι ὁ Πέτρος ἤκμασεν ἐπὶ Ζήνωνος, ἡ ἀνακρίβεια τῆς μαρτυρίας ταύτης εἶναι καταφανής.

37. Οἱ περιγράψαντες τὴν εὕρεσιν τοῦ σώματος τοῦ Ἀγίου διαφέρουσί πως, ὡσαύτως, καὶ ἐν ταῖς λεπτομερείαις. Ὁ Κεδρηνός⁸⁸, ὁ Ἰωήλ⁸⁹ καὶ ὁ Θεόδωρος ἀναγνώστης⁹⁰ ἀναφέρουσιν ὅτι τὸ δένδρον τὸ ὑπεράνω τοῦ τόπου τῆς ταφῆς ἦτο κερασέα, ἐν ᾧ ὁ Κάλλιστος⁹¹ ἀναφέρει κερατέαν. Ὁ δὲ Λουσινιάν⁹² ἀκολουθῶν τὸ ρωμαϊκὸν Μαρτυρολόγιον⁹³, λέγει ὅτι τὸ ἀντίγραφον τοῦ Εὐαγγελίου τὸ εὑρεθὲν ἐν τῷ τάφῳ ἦτο αὐτόγραφον τοῦ Ματθαίου, τοῦθ' ὅπερ ρητῶς ἀντίκειται πρὸς τὰ γενικῶς παραδεδομένα.

P. L. lxviii σ. 947: Post consulatum ii Longini V. C. (a. 488) corpus sancti Barnabae apostoli in Cyprio et Evangelium secundum Matthaum ejus manu scriptum, ipso eodem revelante, inventum est. ⁸⁶ Baronius *Ann. Eccel.* ad annum 486.

⁸⁷ Νικηφ. Κάλλιστος *Ἐ. Ἰ. ις'* 37. ⁸⁸ Κεδρηνός βιβλ. α': «Τούτῳ τῷ χρόνῳ τὸ τοῦ ἁγίου Βαρνάβα λείψανον εὑρέθη ἐν Κύπρῳ ὑπὸ δένδρον κερασέα, ἰστάμενον, ἔχον ἐπὶ τοῦ στήθους τὸ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγέλιον, ἰδιόγραφον αὐτοῦ τοῦ ἀποστόλου Βαρνάβα· ἐξ ἧς προφάσεως ἔκτοτε γέγονε μητρόπολις ἡ Κύπρος καὶ τοῦ μὴ τελεῖν ὑπὸ Ἀντιόχειαν ἀλλ' ὑπὸ Κωνσταντινουπόλιν».

⁸⁹ Ἰωήλ *Χρονογραφία*: «Καὶ Βαρνάβα τοῦ ἀποστόλου τὸ λείψανον εὑρέθη ἐν Κύπρῳ ὑπὸ δένδρον κερασία, ἔχον ἐπὶ στήθους τὸ κατὰ Ματθαῖον εὐαγγέλιον, ἰδιόγραφον τοῦ Βαρνάβα. Ἐξ ἧς προφάσεως παραγεγόνασιν Κύπριοι τοῦ μὴ τελεῖν ὑπὸ Ἀντιόχειαν τὴν κατ' αὐτοὺς Μητρόπολιν».

⁹⁰ Θεοδ. Ἀναγν. βιβλ. 6': «Βαρνάβα τοῦ ἀποστόλου τὸ λείψανον εὑρέθη ἐν Κύπρῳ ὑπὸ δένδρον κερασέα, ἔχον ἐπὶ στήθους τὸ κατὰ Ματθαῖον εὐαγγέλιον, ἰδιόγραφον τοῦ Βαρνάβα· ἐξ ἧς προφάσεως καὶ περιγεγόνασιν Κύπριοι τῷ αὐτοκέφαλον εἶναι τὴν κατ' αὐτοὺς μητρόπολιν καὶ μὴ τελεῖν ὑπὸ Ἀντιόχειαν».

⁹¹ Κάλλιστος βιβλ. ις', κεφ. 37: «Ἐπὶ δὲ τῆς αὐτοῦ (= Ἀναστασίου) ἡγεμονίας καὶ τὸ λείψανον Βαρνάβα τοῦ ἀποστόλου εὑρέθη ἐν Κύπρῳ ὑπὸ δένδρον, ὃ κεράτιον λέγεται, κείμενον· οὗ ἐπιστέρνιον τὸ θεῖον καὶ ἱερὸν Εὐαγγέλιον Ματθαίου τοῦ εὐαγγελιστοῦ ἐτύγχανεν ὄν, χερσὶν οἰκείαις εἰς Βαρνάβαν γραφέν· ἐκ ταύτης τοίνυν προφάσεως καὶ Κύπριοι τὸ κατ' ἀρχὰς περιγεγόνασιν αὐτοκέφαλον ἔχειν τὴν κατ' αὐτοὺς μητρόπολιν, καὶ μὴ τελεῖν ὑπὸ Ἀντιόχειαν, ἥ καὶ πρότερον ὑπέκειτο».

⁹² Λουσινιάν σ. 126: Col libro di San Mattheo degli Evangelii, scritto con la propria mano di esso Mattheo Apostolo.

⁹³ Martyrolog. Romanum, 11 Ἰουν: Corpus (S. Barnabae) tempore Zenonis Imperatoris, ipso revelante, repertum est, una cum codice Evangelii sancti Matthaei, sua manu descripto.

38. Ὡς θὰ παρατηρήσῃ ὁ ἀναγνώστης οἱ ἱστορικοὶ οὗτοι, οἵτινες ἀταλαιπώρως ἀντιγράφουσιν ἀλλήλους, παριστῶσιν ὅτι ἡ ἐκκλησι. ἀνεξαρτησία τῆς Κύπρου ὀφείλεται καθ' ὁλοκληρίαν εἰς τὴν εὐτυχῇ ἀνακάλυψιν, οὐδαμῶς δ' ὅτι εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς γ' οἰκουμ. Συνόδου τῆς ἐν Ἐφέσῳ ἀναφέρουσιν ὅτι κατ' ἀκολουθίαν τοῦ γεγονότος, ὅπερ ἐβεβαίωσε τὴν παράδοσιν τῆς ἀποστολικῆς αὐτῆς ἰδρύσεως, ἡ Κωνσταντία προήχθη εἰς μητρόπολιν, καὶ πᾶσα ἐφεξῆς ἐπέμβασις τῶν Πατριαρχῶν Ἀντιοχείας εἰς τὰ κατ' αὐτὴν ἐκωλύθη. Ἀλλὰ τὸ ἀνάξιον προσοχῆς τῶν μαρτυριῶν τούτων ἀποδείκνυται ἔκ τε τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Φλαυτίου Διονυσίου, τῶν γραφεισῶν τῷ 431, ἐν αἷς ἡ Κωνσταντία καλεῖται μητρόπολις, καὶ ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι ὁ ἐπίσκοπος αὐτῆς παραστὰς ἐν τῇ ἐν Ἐφέσῳ συνόδῳ τοῦ 449 ὑπογράφει ἀδιαφόρως ὡς ἐπίσκοπος Κωνσταντίας ἢ ὡς μητροπολίτης Κύπρου ⁹⁴.

39. Ὁ Κεδρηνὸς μάλιστα, εἰς τὴν πληροφορίαν ὅτι ἡ Κύπρος κατέστη διὰ τὸν λόγον τοῦτον μητρόπολις ἀνεξάρτητος τῆς Ἀντιοχείας, προστίθουσιν ὅτι ὑπήχθη εἰτα ὑπὸ τὴν Κπ. Ὁ Ἀλλάτιος ⁹⁵ δὲ σχολιάζων τὴν πληροφορίαν ταύτην παρατηρεῖ ὅτι τοιαύτη μετάθεσις θὰ ἀπετέλει ἔργον καταφώρου ἀδικίας, καὶ ὅτι ἐὰν τοῦτο ὑπῆρξε τὸ μόνον ἀποτέλεσμα τῆς ἀνακαλύψεως, ἀδυνατεῖ αὐτὸς νὰ ἀντιληφθῇ τὸ ἐξ αὐτοῦ κέρδος, ἐκτὸς ἐὰν ὁ Κεδρηνὸς θεωρῇ τὴν ὑπὸ τὸν θρόνον τῆς Κπ ὑποταγὴν ὡς τὸ ἄκρον ἄωτον τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐλευθερίας. Ὑποθέτει δέ, καὶ πολὺ εἰκότως, ὅτι σφάλμα παρεῖσε φησεν εἰς τὸ κείμενον ἐκ κακῆς ἀναγνώσεως τῆς ταχυγραφικῆς σημειώσεως τοῦ ὀνόματος τῆς Κωνσταντίας ὑπὸ τοῦ πρώτου ἀντιγραφέως, καὶ ὅτι ἡ ταχυγραφία αὕτη ἀντὶ Κωνσταντίαν ἀνεγνώσθη Κωνσταντινούπολιν. Ἡ διόρθωσις αὕτη εἶναι πιθανωτάτη, διότι ἡ Κωνσταντία ὄντως ἦτο ἡ μητρόπολις ὑφ' ἣν πᾶσαι αἱ ἐν τῇ Νήσῳ ἐπισκοπαὶ ἐτέλουν.

40. Ἐξ ἄλλου νεώτερος συγγραφεὺς σπουδαιότερον εἰς τὸ ζήτημα τοῦτο προσσχών, ἰσχυρίζεται ὅτι ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἀνεξαρτησία τῆς Κύπρου δὲν καθιδρύθη πραγματικῶς μέχρι τῆς ἐν Τρούλλῳ συνόδου τοῦ 691. Φρονεῖ δηλαδή ὅτι ὁ η' κανὼν τῆς ἐν Ἐφέσῳ συνόδου ἡσφάλισεν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Νήσου τὸ ἀρχαῖον δίκαιον τοῦ ἐκλέγειν τὸν ἀρχιεπίσκοπον ἄνευ τῆς ἐπεμβάσεως τοῦ Πα-

⁹⁴ Περβλ. Σάθα Μ. Β. β' σ. κς'-κη'. Mansi *Goncil.* iv 1126. *tius De eccles. Occid. et Orient. perpet. consensu* i 25 σ. 424.

⁹⁵ Alla-

τριαρχου Ἀντιοχείας, ὅστις ἀπὸ πάσης ἄλλης ἀπόψεως ἐξηκολούθει νὰ ἀσκῇ τὴν προτέραν ἐπ' αὐτῆς ἐποπτείαν. Εἰς ἐνίσχυσιν τῆς γνώμης ταύτης ὁ συγγραφεὺς οὗτος ἐπάγεται τὸ τελευταῖον μέρος τοῦ κανόνος, ὅπερ ὁρίζει ὅτι· «τὸ δὲ αὐτὸ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων διοικήσεων καὶ τῶν ἀπανταχοῦ ἐπαρχιῶν παραφυλαχθήσεται, ὥστε μηδένα τῶν θεοφιλεστάτων ἐπισκόπων ἐπαρχίαν ἑτέραν οὐκ οὔσαν ἄνωθεν καὶ ἐξ ἀρχῆς ὑπὸ τὴν αὐτοῦ ἢ γοῦν τῶν πρὸ αὐτοῦ χεῖρα, καταλαμβάνειν· ἀλλ' εἴ τις καὶ κατέλαβε καὶ ὑφ' ἑαυτῷ πεποιήται βιασάμενος, ταύτην ἀποδιδόναι, ἵνα μὴ τῶν πατέρων οἱ κανόνες παραβαίνωνται, μηδὲ ἐν ἱερουργίας προσήματι ἐξουσίας κοσμικῆς τύφος παρεισδύηται, μηδὲ λάθωμεν τὴν ἐλευθερίαν κατὰ μικρὸν ἀπολέσαντες, ἣν ἡμῖν ἔδωρήσατο τῷ ἰδίῳ αἵματι ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός, ὁ πάντων ἀνθρώπων ἐλευθερωτής. Ἔδοξε τοίνυν τῇ ἁγίᾳ ταύτῃ καὶ οἰκουμενικῇ συνόδῳ σφῆξεσθαι ἐκάστη ἐπαρχία καθαρὰ καὶ ἀβίαστα τὰ αὐτῇ προσόντα δίκαια ἐξ ἀρχῆς ἄνωθεν, κατὰ τὸ πάλαι κρατήσαν ἔθος, ἅδειαν ἔχοντος ἐκάστου μητροπολίτου τὰ ἴσα τῶν πεπραγμένων πρὸς τὸ οἰκεῖον ἀσφαλὲς ἐκλαβεῖν· εἰ δέ τις μαχόμενον τύπον τοῖς νῦν ὠρισμένοις προσκομίσοι, ἄκυρον τοῦτον εἶναι ἔδοξε τῇ ἁγίᾳ πάσῃ καὶ οἰκουμενικῇ συνόδῳ». Συμπεραίνει δὲ ὅτι ἐὰν ὁ κανὼν οὗτος ἐγκαθίστη ἀναμφισβητήτως τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς κυπριακῆς Ἐκκλησίας, ὡς ὁ Βαλσαμὼν ἐσφαλμένως λέγει, οἱ λοιποὶ μητροπολίται θὰ ἠδύναντο, ἀναφερόμενοι εἰς αὐτόν, νὰ ἐξασφαλίσωσιν ἐπίσης τὸ αὐτὸ προνόμιον, ἐν ᾧ οἱ Πατριάρχαι Ἀντιοχείας θὰ ὥφειλον νὰ ἀποστῶσι πάσης περαιτέρω ἐπεμβάσεως, ὅπερ γνωρίζομεν ὅτι δὲν ἐπραξαν ⁹⁶.

41. Ἄλλος συγγραφεὺς, ὅστις δύναται νὰ θεωρῇται ὡς εἰδικὸς εἰς τὰ τῆς κυπριακῆς Ἐκκλησίας ⁹⁷, συμφωνῶν πρὸς τὴν ἀνωτέρω γνώμην τοῦ Σάθα ὡς πρὸς τὸ μέρος αὐτῆς τὸ ἀναφερόμενον εἰς τὴν ἐκλογὴν τοῦ Ἀρχιεπισκόπου, ἀντικρούει τὸν ἰσχυρισμὸν ὅτι οἱ Πατριάρχαι Ἀντιοχείας κατὰ πάσας τὰς ἄλλας ἀπόψεις ἐξηκολούθουν νὰ ἀσκῶσι τὴν προτέραν αὐτῶν ἐποπτείαν. Παρατηρεῖ δ' ὅτι εἰ καὶ ἐκ πρώτης ὄψεως ὁ κανὼν δυνατόν νὰ μὴ φαίνεται ὅτι διαρρήδην ἀναγνωρίζει τοιαύτην ἀνεξαρτησίαν, ἐν τούτοις ἡ ἀπα-

⁹⁶ Σάθας Μ. Β. β' σ. ιθ'. ⁹⁷ Τίτλοφορεῖται «ὁ ἐλλογιμώτατος ἱεροδιδάσκαλος καὶ γραμματεὺς τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς κύριος Φίλιππος Γεωργίου».

γόρευσις τῆς ὑπαγωγῆς ὑπὸ ἐπισκόπων ἐπαρχιῶν μὴ ὑπαγομένων ἀρχῆθεν εἰς αὐτούς, ὀριστικῶς ἐγκαθιδρύει τὴν ἀνεξαρτησίαν τῶν ἀπ' ἀρχῆς ἀνεξαρτήτων. Ὅτι δὲ οἱ ἄλλοι ἐπίσκοποι δὲν ἐμερίμνησαν νὰ ἐπωφεληθῶσι τῆς προστασίας τῆς παρασχεθείσης ὑπὸ τοῦ κανόνος, κατὰ τὴν γνώμην αὐτοῦ δὲν παρέχει ἐπιχείρημα κατὰ τῆς ὑπὸ τοῦ κανόνος ἀναγνώρισεως τῆς αὐτονομίας τῆς κυπριακῆς Ἐκκλησίας. Ἀποφαίνεται ὅτι ἐξ οὐδεμιᾶς πηγῆς δύναται ἀναντιρρήτως νὰ βεβαιωθῇ ὅτι ἡ κυπριακὴ Ἐκκλησία ὑπῆρξέ ποτε ὑποτεταγμένη ὑπὸ τὸν ἀντιοχειανὸν θρόνον. Τοῦναντίον αἱ ἀπαντήσεις τῶν ἐπισκόπων πρὸς τὴν Σύνοδον παρέχουσιν ἀναντίρρητον ἀπόδειξιν ὅτι ἡ κυπρ. Ἐκκλησία ἦτο ἀνέκαθεν ὅλως ἀνεξάρτητος. Ἐτι δὲ ὁ Πατριάρχης δὲν ἦτο δυνατόν νὰ εἴρῃ ἀντίστασιν ἐν τῇ προσπάθειᾳ πρὸς ὑποταγὴν τῆς κυπριακῆς Ἐκκλησίας, ἐὰν αὕτη ἦτο ἤδη ὑποτεταγμένη εἰς αὐτόν. Ὅτι οἱ ἐπίσκοποι τῶν λοιπῶν Ἐκκλησιῶν δὲν ἠδυνήθησαν νὰ ἀποκρούσωσιν ἔξωθεν ἐπεμβάσεις ἐξηγεῖται ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι οἱ κάτοχοι τῶν μεγαλητέρων θρόνων ἐδοηθοῦντο συνήθως ὑπὸ τῶν πολιτικῶν ἐξουσιῶν πρὸς ὑποταγὴν τῶν μικροτέρων καὶ ἀσημοτέρων. Ἡ ἐνέργεια δ' αὕτη ἐν μέρει μὲν ὠφείλετο εἰς τὴν ἐπιθυμίαν ὅπως αἱ ἐκκλησιαστικαὶ καὶ πολιτικαὶ διαιρέσεις εἰς ἐπαρχίας καὶ διοικήσεις-μητροπόλεις συμπίπτωσιν, ἐν μέρει δ' ἦτο ἀποτέλεσμα αὐλικῶν ἐπιδράσεων. Ἐντεῦθεν προύκυψεν ὅτι ἐπαρχίαι διηροῦντο ἢ ἡνοῦντο, ἀσήμαντοι πόλεις προήγοντο εἰς ἐπισκοπὰς ἢ μητροπόλεις, καὶ πατριαρχεῖα ἰδρύνοντο δι' αὐτοκρατορικῶν διαταγμάτων. Ἡ δὲ δ' οἰκουμ. Σύνοδος κατανοοῦσα τὴν αὐξανομένην ταύτην ἐπέμβασιν τῆς πολιτείας εἰς τὰ ἐκκλησιαστικὰ πράγματα, προσεπάθησε νὰ καταργήσῃ αὐτὴν διὰ τοῦ ιβ' κανόνος αὐτῆς, λέγοντος· «Ἦλθεν εἰς ἡμᾶς ὥς τινες παρὰ τοὺς ἐκκλησιαστικούς θεσμοὺς προσδραμόντες δυναστείαις διὰ πραγματικῶν, τουτέστι γραμμάτων βασιλικῶν, τὴν μίαν ἐπαρχίαν εἰς δύο κατέτεμον, ὥστε ἐκ τούτου δύο μητροπολίτας εἶναι ἐν τῇ αὐτῇ ἐπαρχίᾳ. Ὁρίσε τοίνυν ἡ ἁγία Σύνοδος τοῦ λοιποῦ μηδὲν τοιοῦτον τολμᾶσθαι παρὰ ἐπισκόπου· ἐπεὶ τὸν τοιοῦτο ἐπιχειροῦντα ἐκπίπτειν τοῦ ἰδίου βαθμοῦ. Ὅσαι δὲ ἤδη πόλεις διὰ γραμμάτων βασιλικῶν τῷ τῆς μητροπόλεως ἐτιμήθησαν ὀνόματι, μόνῃς ἀπολαύεωσαν τῆς τιμῆς καὶ ὁ τὴν ἐκκλησίαν αὐτῆς διοικῶν ἐπίσκοπος, δηλονότι σφωζομένων τῇ κατ' ἀλήθειαν μητροπόλει τῶν οἰκείων δικαίων». Ἐν τούτοις ὁ

κανὼν οὗτος δὲν ἡδυνήθη νὰ ἀναστείλῃ τοὺς νεωτερισμοὺς, ὡς μανθάνομεν παρὰ τοῦ Ζωναρά, ὅστις πληροφορεῖ ἡμᾶς ὅτι δὲν ἐτηρεῖτο, καθ' ὅσον ἐπίσκοποι τῶν χρόνων αὐτοῦ εἶχον προαχθῇ εἰς μητροπολίτας δι' αὐτοκράτορ. διαταγμάτων. Παραδείγματα τῶν ἀνωμαλιῶν τούτων ἔχομεν 1) τὴν ἀνύψωσιν τῆς Κπ εἰς πατριαρχεῖον ὑπὸ τῆς β' οἰκουμ. Συνόδου τῆς ἐν Κπ, ὑφ' ἣν ὑπήχθησαν ἀκολουθῶς αἱ μητροπόλεις τοῦ Πόντου, τῆς Ἀσίας καὶ τῆς Θράκης ὑπὸ τῆς δ' οἰκ. Συνόδου, τῆς ἐν Χαλκηδόνι· καὶ 2) τὴν μετὰ ταῦτα ἀνύψωσιν τῆς Ἐκκλησίας τῶν Ἱεροσολύμων εἰς τὸν αὐτὸν βαθμὸν ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Θεοδοσίου β' διὰ τῆς προσωπικῆς ἐπιβολῆς τοῦ ἐπισκόπου αὐτῆς Ἰουβενάλιου ὑπαχθαισῶν ὑπ' αὐτὴν τῶν ἐπαρχιῶν Παλαιστίνης, Φοινίκης καὶ Ἀραβίας, πράγμα ὅπερ προηγουμένως εἶχεν ἀρνηθῇ ἡ γ' οἰκ. Σύνοδος ἡ ἐν Ἐφέσῳ. Ἡ δ' ἐν Τρούλλῳ Σύνοδος διὰ τοῦ λη' αὐτῆς κανόνος ἀνυψώσασα ἐν ὠρισμέναις περιπτώσεσι τὴν αὐτοκρατορικὴν θέλησιν ὑπεράνω τῶν κανόνων τούτων καὶ δοῦσα εἰς αὐτήν, οὕτως εἰπεῖν, τὴν δύναμιν νόμου, ἠνύνησε τὴν τάσιν ταύτην, ὀρίσασα: «Εἴ τις ἐκ βασιλικῆς ἔξουσίας ἐκαινίσθη πόλις ἢ αὐθις καινισθείη, τοῖς πολιτικοῖς καὶ δημοσίοις τύποις καὶ ἡ τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων τάξις ἀκολουθεῖτω». Ὅθεν ἡ αὐτοκρατορικὴ δύναμις ἦτο ἡ διὰ τῆς χορηγίας προνομιῶν εἰς τινὰς πόλεις καὶ διὰ τῆς προαγωγῆς ἄλλων εἰς τάξιν ἐπισκοπῶν ἢ μητροπόλεων ἢ καὶ πατριαρχείων κωλύουσα τὴν γενικὴν ἐφαρμογὴν τοῦ η' κανόνος τῆς ἐν Ἐφέσῳ καὶ τοῦ ιβ' κανόνος τῆς ἐν Χαλκηδόνι Συνόδου. Οἱ ἐπίσκοποι δὲν ἐτόλμων νὰ διαμαρτυρηθῶσι κατὰ τῶν αὐτοκρατορικῶν διαταγμάτων, καὶ ἐὰν ἐτόλμων ἔτι τοῦτο θὰ ἀπεδεικνύοντο ἀνίσχυροι νὰ ἐμποδίσωσι τὴν ἐκτέλεσιν αὐτῶν. Ὡς παραδείγματα ματαίας ἀντιστάσεως ὁ Φίλιππος Γεωργίου ἐπικαλεῖται τὴν προσοχὴν ἐπὶ δύο περιπτώσεις μνημονευόμενας ὑπὸ τοῦ Βαλσαμῶνος⁹⁸, συμβάσας δὲ τῷ 1087 ἐπὶ Ἀλεξίου Κομνηνοῦ. Χηρευσασῶν τῶν μητροπόλεων Βασιλαίου καὶ Μαδύτου, ὧν ἡ μὲν πρώτη ὑπήγετο ὑπὸ τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ Ἀγκύρας, ἡ δὲ ὑπὸ τὴν τοῦ Ἡρακλείας, ὁ Πατριάρχης Κπ ἠξίωσε τὸ δικαίωμα τῆς χειροτονίας ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι οὗτος ἦτο ὁ προϊστάμενος πατριάρχης. Αὐτοκρατορικὸν διάταγμα ἐξεδόθη ἀκολουθῶς

⁹⁸ Βαλσαμῶν εἰς καν. λη' τῆς ἐν Τρούλλῳ Συνόδου (Migne P.G. cxxxvii σ. 644).

διατάσπον τοὺς ἐπισκόπους Ἀγκύρας καὶ Ἡρακλείας νὰ ἀπόσχωσι πάσης ἀναμίξεως ἐν τῷ ζητήματι. Οὗτοι διεμαρτυρήθησαν κατὰ τῆς διαταγῆς ταύτης ὑποδεικνύοντες ὅτι αἱ χειροτονίαι ἔδει νὰ γένωνται ὑπ' αὐτῶν, ἀφ' οὗ αἱ δύο αὗται ἐπισκοπαὶ καίπερ τιμώμεναι τῷ βαθμῷ μητροπόλεως οὐσιαστικῶς ἐξηρτῶντο ἐκ τῶν ἑαυτῶν θρόνων. Εἰς ὑποστήριξιν δὲ τῆς ἀπαιτήσεως αὐτῶν ἐπεκαλέσθησαν τὸν ἰβ' κανόνα τῆς ἐν Χαλκηδόνι Συνόδου. Κατ' ἀκολουθίαν τῶν παραστάσεων αὐτῶν αὐτοκρατορικὸν ἀντίγραμμα ἐδημοσιεύθη ὑποστηρίζον ὅτι ὁ Αὐτοκράτωρ εἶχε τὴν δύναμιν νὰ ὀρίξῃ προκαθεδρίαν ταῖς Ἐκκλησίαις καὶ νὰ προάγῃ ἐπισκοπὰς καὶ ἀρχιεπισκοπὰς εἰς μητροπόλεις καὶ νὰ λύῃ πάντα τὰ ζητήματα τὰ σχετιζόμενα πρὸς τὰς ἐκλογὰς αὐτῶν καὶ τὴν διοίκησιν κατὰ τὴν ἑαυτοῦ εὐαρέστησιν, ἀφ' οὗ ὁ κανὼν ὁ διαφυλάττων εἰς τὴν ἀρχικὴν μητρόπολιν τὰ δίκαια ἅτινα αὕτη ἐκέκτητο ἐπὶ τῶν μεταγενεστέρως ἰδρυθειῶν, δὲν ἐκώλυεν αὐτὸν ἐν τῇ τοιαύτῃ ἐνεργείᾳ.

42. Ἐνταῦθα ἄρα, κατὰ τὸν Φίλιππον Γεωργίου, ἔχομεν τὸν λόγον δι' ὃν οὐδεὶς ἐπίσκοπος ἠδύνατο δι' ἐκκλήσεως εἰς τὸν περὶ Κύπρου κανόνα νὰ ἀποκρούσῃ ἐξωτερικὴν ἐπέμβασιν εἰς τὰ τῆς Ἐκκλησίας αὐτοῦ. Οὕτω δὲ τὸ συμπέρασμα τὸ ἐκ τοῦ κανόνος τούτου ἐξαχθὲν ὑπὸ τοῦ Σάθα ὅτι ἡ γ' οἰκ. Σύνοδος ἡ ἐν Ἐφέσῳ δὲν ἀνεγνώρισε τὴν ἀπόλυτον ἀνεξαρτησίαν τῆς κυπρ. Ἐκκλησίας, ἀλλ' ὅτι ὁ Ἀντιοχείας ἐξηκολούθει νὰ ἐφορεύῃ αὐτήν, ὡς ὑποτεταγμένην εἰσέτι ὑπ' αὐτόν, μηδενίζεται. Καὶ ἐὰν ἔτι ὁ Ζήνων θεωρηθῇ ὡς ὁ πρῶτος ἀπονείμας τὸν τίτλον τοῦ αὐτοκεφάλου εἰς τὸν Ἀρχιεπίσκοπον τῆς Κύπρου, πρᾶγμα ἀμφίβολον, τὸ γεγονὸς δὲν κωλύει ἡμᾶς νὰ ἔχωμεν τὴν γνώμην ὅτι ἡ πραγματικὴ ἀνεξαρτησία ἦτο πολὺ προγενεστέρα τῆς ἀπονομῆς τοῦ τίτλου. Ὡσαύτως οὐδεμία ἀπόδειξις δύναται νὰ στηριχθῇ ἐπὶ τοῦ γεγονότος ὅτι οἱ Πατριάρχαι Ἀντιοχείας καὶ μετὰ τὴν δημοσίευσιν τοῦ κανόνος δὲν ἔπαυσαν διώκοντες τὰ ἐπὶ τῆς Κύπρου σχέδια αὐτῶν. Ἡ τοιαύτη αὐτῶν ἐνέργεια δὲν ἀποδεικνύει τὸ βάσιμον τῶν ἀξιώσεων, ἀλλὰ μαρτυρεῖ μόνον τὴν πεισμονὴν ὑφ' ἧς κατεῖχοντο.

43. Ὁ ἄγγλος κανονολόγος Beveridge καταφαίνεται ἐκ τῶν ἑαυτοῦ παρατηρήσεων εἰς τὸν 5' κανόνα τῆς α' οἰκ. Συνόδου τῆς ἐν Νικαίᾳ σαφῶς φρονῶν ὅτι εἰς ταύτην μόνην τὴν Σύνοδον ἡ Κύπρος ὥφειλε τὴν συντήρησιν τῆς ἑαυτῆς ἀνεξαρτησίας. Σχολιάζων

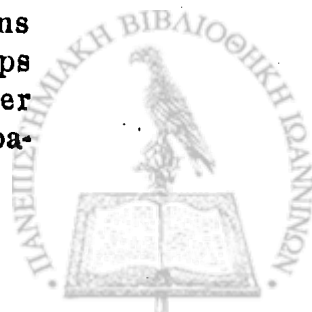

τὰς λέξεις «ὁμοίως δὲ καὶ κατὰ Ἀντιόχειαν καὶ ἐν ταῖς ἄλλαις ἐπαρχίαις τὰ πρεσβεῖα σφύζεσθαι ταῖς Ἐκκλησίαις» λέγει⁹⁹ ὅτι αὗται ἀποδεικνύουσιν ὅτι οἱ ἐν Νικαίᾳ πατέρες ἐκύρωσαν τὰς προνομίας οὐ μόνον τῶν μητροπολιτῶν Ἀλεξανδρείας, Ρώμης καὶ Ἀντιοχείας, ἀλλὰ καὶ πάντων τῶν λοιπῶν μητροπολιτῶν καὶ τούτων μόνων, ἀφ' οὗ μόνοι οὗτοι προΐσταντο ἐπαρχιῶν. Ἀναφέρει δὲ τὸν de Marca ὡς ἔχοντα τὴν γνώμην ὅτι μόνον τρεῖς ἐπαρχίαι ἢ διοικήσεις δέον νὰ νοιθῶσιν ὑπὸ τὴν ἔκφρασιν «ἐν ταῖς ἄλλαις ἐπαρχίαις», ἥτοι ἡ Ἀσία, ὁ Πόντος καὶ ἡ Θράκη, διότι αὗται μόναι πρὸς τῇ Ἀλεξανδρείᾳ καὶ τῇ Ἀντιοχείᾳ καταριθμοῦνται ἐν τῷ β' καν. τῆς β' οἰκ. Συνόδου. Ἀλλ' ὁ Beveridge ἀντιτίθεται εἰς τὴν γνώμην ταύτην ἐπὶ τῷ ὅτι ἐν τῷ κανόνι ἐκείνῳ δὲν πρόκειται περὶ ἐπαρχιῶν ἀλλὰ περὶ διοικήσεων, ἐν ᾧ ἐν τῷ 5' κανόνι τῆς ἐν Νικαίᾳ Συνόδου οἱ πατέρες ὁμιλοῦσι γενικῶς. Ἐπομένως ἀποφαίνεται ὅτι αἱ λέξεις αὐτῶν δὲν πρέπει νὰ περιορισθῶσιν εἰς ταύτην ἢ ἐκείνην τὴν ὠρισμένην ἐπαρχίαν, ἀλλὰ δέον νὰ ληφθῶσιν ὡς ἀναφερόμεναι εἰς πάσας ἀνεξαίρετως. Τὴν δ' ὀρθότητα τῆς γνώμης ταύτης θεωρεῖ ἀποδεικνυομένην ὑπὸ τῆς περὶ Κύπρου πράξεως τῆς ἐν Ἐφέσῳ Συνόδου. Διότι ἡ Σύνοδος ἐκείνη ἐν τῇ ἰδίᾳ αὐθεντίᾳ ἀνενεωσε τὸν 5' κανόνα τῆς ἐν Νικαίᾳ, ὃν οἱ Πατριάρχαι Ἀντιοχείας εἶχον προσπαθήσῃ νὰ καταργήσωσι, περαιτέρω δὲ ἀπεφάσισεν ὅτι τὰ ἀρχαῖα προνόμια ἔδει νὰ τηρηθῶσιν ἀλύμαντα ἐν τε τῇ Κύπρῳ καὶ ἐν ταῖς ἄλλαις ἐπαρχίαις. Διὰ τούτων οἱ ἐν Ἐφέσῳ πατέρες ἔδειξαν ὅτι ἐνόουν τὸν 5' τοῦτον κανόνα τῆς Νικαίας ὡς ἰσχύοντα οὐ μόνον περὶ τῆς Ρώμης καὶ τῶν 5 ἐκκλησιῶν τῶν ἀναφερομένων ἐν τῷ β' κανόνι τῆς β' οἰκουμ. Συνόδου, ἀλλὰ γενικῶς περὶ πασῶν τῶν ἐπαρχιῶν. Κατ' ἀκολουσίαν ἡ Κύπρος πάντοτε διετήρησε τὰς προνομίας αὐτῆς ἀθίκτους καὶ μετὰ τὴν ἐμφάνισιν τῶν πατριαρχείων, ἀφ' οὗ αὕτη ὑπῆρξε πάντοτε ἀπ' ἀρχῆς αὐτοκέφαλος.

44. Μεταγενέστερος συγγραφεὺς¹⁰⁰ ὡς τεκμήριον τῆς προτέρας

⁹⁹ Beveregii *Pandectae* ii Annot. in can. vi Concil. Nic. primi.

¹⁰⁰ L. de Mas Latrie *Hist. de Chypre* i σ. 81: Seulement, comme souvenir et dedommagement honorifique de leurs anciennes obligations vis-à-vis les patriarches d'Antioche, dont ils avaient reçu quelque temps l'investiture, les métropolitains chypriotes consentirent à leur demander de temps à autre le saint chrême nécessaire aux ordinations épiscopa-

ὑποταγῆς τῆς Κύπρου ὑπὸ τὴν Ἀντιόχειαν φέρει τὸ γεγονός ὅτι καὶ μετὰ ταῦτα ἡ κυπριακὴ Ἐκκλησία ἐξηκολούθει νὰ λαμβάνῃ τὸ ἁγ. μύρον παρὰ τῶν Πατριαρχῶν τῆς πόλεως ταύτης. Προφανῶς ὁ συγγραφεὺς οὗτος ἀγνοεῖ ὅτι, ἐπειδὴ ὁ ἁγιασμός τοῦ ἁγ. μύρου ἐν τῇ ὁρθοδόξῳ Ἐκκλησίᾳ ἀνήκει εἰς τοὺς πατριάρχας, οἱ ἀρχιεπίσκοποι Κύπρου, κατώτερον βαθμὸν ἔχοντες, δὲν δύνανται νὰ παρασκευάζωσιν αὐτὸ διὰ τὴν ἑαυτῶν Ἐκκλησίαν. Τί φυσικώτερον λοιπὸν τοῦ νὰ λαμβάνωσιν αὐτὸ ἐξ Ἀντιοχείας, τοῦ πλησιαστάτου πατριαρχείου; Ὁ Φίλιππος Γεωργίου¹⁰¹ λέγει ὅτι τὸ ἔθος τοῦτο, ὅπερ δὲν ἦτο ὑποχρεωτικὸν διὰ τοὺς ἀρχιεπισκόπους τῆς Κύπρου, ἐξηκολοίθησεν ἰσχυρὸν μέχρι τοῦ 1860, ὅτε καὶ ἔπαυσε κατ' ἀκολουθίαν τῶν ἀνωμαλιῶν, αἵτινες συνέβησαν τότε ἐν Δαμασκῷ, τῇ νῦν ἔδρᾳ τῶν Πατριαρχῶν Ἀντιοχείας. Τῷ δὲ 1864 ὁ ἀρχιεπίσκοπος Μιχαῆριος ἡτήσατο τὸ ἅγιον μύρον ἐκ Κπ, ὥς καὶ πᾶσαι αἱ λοιπαὶ ἀνεξάρτητοι Ἐκκλησίαι τῆς Ἀνατολῆς, πλὴν τῆς ρωσικῆς, ποιοῦσιν· ἔκτοτε δ' ἐκ Κπ λαμβάνει τὸ ἅγιον μύρον ἡ κυπριακὴ Ἐκκλησία.

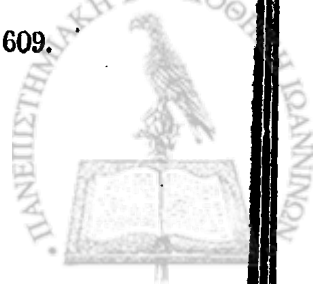
45. Ἡ εἰρήνη, ἣν ἠσφαλίσατο ἡ Ἐκκλησία διὰ τῆς καταδίκης τοῦ νεστοριανισμοῦ, δὲν διήρκεσε πολὺ. Νέα αἵρεσις, ὁ μονοφυσιτισμός, ἔμελλε ταχέως νὰ ἐμφανισθῇ, ἥς αἵρεσιάρχης ἐγένετο ὁ Εὐτυχής, ἡγούμενος μοναστηρίου τινὸς παρὰ τὴν Κπ. Ἀφ' οὗ ἡ ἐκ τῶν διδασκαλιῶν αὐτοῦ ἔρις διήρκεσεν ἐπὶ τινα χρόνον, σύνοδος τις, ληστική σύνοδος διὰ τὴν βιωσιμότητα τῶν ἀποφάσεων αὐτῆς κληθεῖσα, συνήλθεν ἐν Ἐφέσῳ τῷ 449 ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ Ἀλεξανδρείας Διοσκόρου¹⁰². Ἡ ὁρθοδοξία τοῦ Εὐτυχοῦς, κυρίως ἕνεκα τῆς ἀπειλητικῆς τῶν ὁπαδῶν αὐτοῦ στάσεως, ἀνεγνωρίσθη, οἱ δὲ κατήγοροι αὐτοῦ, οἵτινες εἶχον ἤδη τῷ παρελθόντι ἔτει προκαλέσῃ τὴν καταδίκην αὐτοῦ ἐν Κπ, ἀντανεθεματίσθησαν. Τῆς συνόδου ταύτης μετέσχε πλὴν ἄλλων καὶ ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντίας Ὀλύμπιος. Ἀλλὰ τὰ πράγματα μετεβλήθησαν ἀξιοσημειώτως μετὰ τὸν

les (?). C'est là encore aujourd'hui le seul indice qui reste de l'ancienne suprématie du siège d'Antioche.

Ὁ δὲ Κυπριανὸς γράφων τῷ 1788 παρατηρεῖ τὰ ἐξῆς περὶ τοῦ ἐθίμου τούτου: «Δὲν ἔχει ἄλλο ὁ Ἀντιοχείας μέχρι τῆς σήμερον νὰ ποιῇ εἰς τὴν Κύπρον, παρὰ ὅπου στέλλει κάθε τόσους χρόνους τὸ ἅγιον Μύρον, καὶ τοῦτο μετὰ θελήσεως τῶν Ἀρχιερέων τῆς Νήσου, οὐχὶ δι' ἐντολῆς ἢ νόμου». (Ἱστορ. χρονολγ. τῆς ν. Κύπρου, ἐκδ. 6', σ. 151).

¹⁰¹ Φ. Γεωργίου *Εἰδήσεις* σ. 28-9.

¹⁰² Mansi *Concil.* vi σ. 609.

αἰφνίδιον τῷ 450 θάνατον τοῦ Θεοδοσίου β', ὅστις ἠννόει τοὺς περὶ τὸν αἵρεσιάρχην. Ὁ διάδοχος αὐτοῦ Μαρκιανὸς ἦτο ἰσχυρὸς συνήγορος τῶν ὀρθοδόξων ἀπόψεων. Κατὰ διαταγὴν αὐτοῦ ἡ δ' οἰκουμ. Σύνοδος ἐκλήθη τῷ 451 εἰς Χαλκηδόνα¹⁰³. Τὰ φρονήματα τοῦ Εὐτυχοῦς κατεκρίθησαν καὶ ὁ κύριος αὐτοῦ ὁπαδὸς Διόσκορος καθηρέθη. Μεταξὺ τῶν μετασχόντων τῆς Συνόδου ταύτης κυρίων ἐπισκόπων ἦσαν ὁ Σόλων Ἐπιφάνιος, ὁ Ταμάσου Ἐπαφρόδιτος καὶ ὁ Θεοδοσιανῆς Σωτήρ. Ἀντεπροσώπευον δὲ ὁ μὲν Ἐπιφάνιος καὶ τὸν ἀρχιεπίσκοπον Ὀλύμπιον, ὁ Σωτήρ καὶ τὸν Ἀμαθοῦντος Ἡλιόδωρον καὶ τὸν Ἀρσινόης Προέχιον, ὁ δ' Ἐπαφρόδιτος καὶ τὸν Λαπήθου Δίδυμον· ὁ δὲ Χύτρων Φωτεινὸς ἀπέστειλεν ἀντιπρόσωπον αὐτοῦ τὸν διάκονον Διονύσιον. Διαρκούσης τῆς Συνόδου ὁ πιθανῶς γέρων καὶ δι' ἀντιπροσώπου μετασχὼν αὐτῆς Ἀμαθοῦντος Ἡλιόδωρος ἀπέθανεν, ἀντ' αὐτοῦ δ' ἐχειροτονήθη ὁ Θεοδόσιος, ὅστις μετὰ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κωνσταντίας Ὀλυμπίου, ὅστις ἐπίσης δι' ἀντιπροσώπου μετέσχε κατ' ἀρχάς τῆς Συνόδου, προσελθόντες μετέσχον τῶν τελευταίων αὐτῆς συνεδριῶν. Οὗτοι μετὰ τῶν λοιπῶν κυρίων Ἐπισκόπων εὐρίσκονται ὑπογεγραμμένοι ἐν τῇ πράξει, δι' ἧς ἡ Σύνοδος παρεδέξατο τὸν Εὐτυχῇ μετανοήσαντα.

Τῆς δὲ τῷ 536 ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ α' ἐν Ἱεροσολύμοις συγκροτηθείσης Συνόδου, ἣτις ἐπεκύρωσε τὰς ἀποφάσεις τοῦ πατριάρχου Κπ Μηρᾶ κατὰ τῶν εὐτυχιανῶν Σεβήρου, Πέτρου καὶ Ζωόρα, μετέσχε καὶ Ἀμαθοῦντων Διονύσιος.

46. Ἐν τοῖς πῖναξι τῶν ὑπογραφῶν τῆς μικρῇ πλέον τῆς ἑκατονταετίας μετὰ ταῦτα συγκροτηθείσης ὑπὸ Ἰουστινιανοῦ α' ἐν Κπ ε' οἰκουμ. Συνόδου (553), ἐν ἣ αἱ ἀποφάσεις τῶν ἐν Ἐφέσῳ καὶ ἐν Χαλκηδόνι (γ' καὶ δ' οἰκουμ.) Συνόδων ἐκυρώθησαν καὶ αἱ καταδίκαι τοῦ Νεστορίου καὶ τοῦ Εὐτυχοῦς ἀνενεώθησαν, δὲν φέρονται ὀνόματα κυρίων ἐπισκόπων.

47. Συμφοραὶ νῦν ἐπεκρέμαντο κατὰ τῆς Κύπρου μείζονες πασῶν, ὅσας εἶχεν ἤδη δοκιμίσῃ. Πρὸ τῆς συγκροτήσεως τῆς ἐπομένης οἰκουμενικῆς Συνόδου τῷ 680 ἐχθρὸς δεινότερος παντὸς αἵρεσιάρχου ἐνεφανίσθη, ἀπελῶν αὐτὴν τὴν ὑπόστασιν τοῦ Χριστιανισμοῦ. Τῷ 609 ἤρξατο ἐν Μέκκᾳ ἡ παράδοξος ἐκείνη θρησκευτικὴ ἀναστάσις, ἣτις ἐν τέλει μετεμόρφωσε τὸν ἀπαιδεντον κορεϊσίτην

¹⁰³ Mansi Concil. vi σ. 568.

καμηληλάτην εἰς τὸν Προφήτην τοῦ Θεοῦ. Ἐπὶ πλεόν τῶν δύο ἑκατονταετιῶν ἡ Κύπρος ἀπέβη τὸ πολεμικὸν πεδίον τῶν ἀντιπάλων στρατιῶν τοῦ Σταυροῦ καὶ τῆς Ἡμισελήνου, ἐν ᾧ μετὰ δεινὸν ἀγῶνα ἡ νίκη ἔκλινεν ἐν τέλει ὑπὲρ τοῦ Σταυροῦ. Κατὰ τὴν ἀπαισίαν ταύτην περίοδον λέγεται ὅτι οἱ ἀνοικτίρμονες μαχηταὶ τοῦ Ἰσλάμ διηλθον ἐν πυρὶ καὶ σιδήρῳ εἰς τὴν Νῆσον πλεόν ἢ εἴκοσι καὶ τετράκις ¹⁰⁴ κατασκάπτοντες εἰς ἔδαφος πόλεις πολυανθρώπους, πυρπολοῦντες ἐκκλησίας καὶ μοναστήρια μετὰ τῶν πολυτίμων αὐτῶν περιεχομένων, φθείροντες τὰ σεβάσματα μνημεῖα τῆς ἀρχαιότητος καὶ σύροντες ἀγελιδὸν τὸν πληθυσμὸν εἰς αἰχμαλωσίαν.

48. Λέγεται δὲ ὅτι ἡ ἀτυχὴς Κύπρος ἡσθάνθη τὸν ὦμον φανατισμὸν τῶν Ἀράβων αἰρετικῶν τὸ πρῶτον τῷ 632 ἐπὶ Ἡρακλείου, ὅτε ὁ καλίφης Ἀβουβεκήρ, ὁ πενθερὸς καὶ ἄμεσος διάδοχος τοῦ Μωάμεθ, ἐκυρίευσε προσκαίρως τὸ Κίτιον ¹⁰⁵. Μνημεῖον τῆς ἐπιδρομῆς ταύτης ὑφίσταται μέχρι σήμερον ἐπὶ τῶν ὄχθων τῆς παρὰ τὴν Λάρνακα ἀλικῆς τὸ τέμενος τῆς Οὐμ-Χαράμ, ἐν ᾧ λέγεται ὅτι εἶναι τεθαμμένη ἡ θυγάτηρ αὕτη τοῦ Καλίφου, ἣτις εἶχε μετὰσχῃ τῆς ἐκστρατείας ¹⁰⁶. Ἀλλ' ἡ ἀπόπειρα αὕτη ἐγένετο πραγματικῶς 15

¹⁰⁴ Λουσινιάν σ. 82β: Molte destruttioni hebbe (l'isola) al tempo delli descendenti di Cethin, delli Assirij, et massime dal Re Amasis, il qual totalmente destrusse Cipro; poi li Argivi, li Dei, li nove Re, li Megaresi, gli Ateniesi, et Persi, Ptolomeo et Macedoni: et da Sarraceni in piu fiate da 24 volte.

¹⁰⁵ Κωνστ. Πορφυρογενν. *Περὶ θεμιότων* ιε'. Τὸ χωρίον, ἐν ᾧ ὁ Αὐτοκράτωρ ἱστορικὸς περιγράφει τὴν ὑποθετικὴν ταύτην εἰσβολήν, ἔχει ὧδε: «Τοῦ χρόνου δὲ παραδραμόντος καὶ τῶν ρωμαϊκῶν ὀπλων κακωθέντων ἐξ ἀμελείας, ἐκράτησαν αὐτῆς οἱ Σαρακηνοὶ ἐπὶ τῆς βασιλείας Ἡρακλείου καὶ πρῶτος ἐν αὐτῇ διαπεράσας Ἀβουβαχαρος, οὗ καὶ τῆς θυγατρὸς τάφος ἐν αὐτῇ φαίνεται, ταύτης ἐγκράτησεν». Ἀλλὰ μία καὶ μόνη παρατήρησις ὅα δείξῃ τὸ ὅπως ἀσύστατον τῆς μαρτυρίας ταύτης. Μόλις μετὰ τὴν κατάκτησιν τῆς Συρίας, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀβουβεκήρ (634) ἐκτίσαντο οἱ Μουσουλμᾶνοι στόλον, δι' οὗ κατέστησαν ἱκανοὶ νὰ ἐπιχειρῶσιν ὑπερποντίους στρατείας.

¹⁰⁶ Ἡ γυνὴ αὕτη ἦτο θυγάτηρ τοῦ Μιλχάν Ἀνσάρη, ἐνὸς τῶν συγχρόνων τοῦ ψευδοΠροφήτου. Αἱ ἐξῆς λεπτομέρειαι τοῦ βίου αὐτῆς προκύπτουσιν ἐκ τοῦ «διηγήματος τῆς Οὐμ-Χαράμ» τοῦ δημοσιευθέντος ὑπὸ τοῦ C. D. Cobham ἐν τῇ *Journal of the Royal Asiatic Society*, κατ' Ἰανουάριον τοῦ 1897 καὶ ἰδιαιτέρως ἐν τοῖς τοῦ αὐτοῦ συγγραφέως *Excerptis Cypriis*. Ἡ Οὐμ Χαράμ ὑπανδρεύθη δὲ: ὁ πρῶτος αὐτῆς ἀνὴρ ἦτο ὁ Ἀμρ-μλίν-Κεῖς, ὅστις ἐπολέμησεν ἐν Βάδρ (τῷ 623) καὶ ἔπεσεν ἐν Ὀχῳδ (τῷ 623)· ὁ δεύτερος ἀνὴρ αὐτῆς Οὐβάδω εἰς τῶν 12 καὶ τῶν 70 τῆς Ἀκάδας, ἐπολέμησεν ἐν Βάδρ, ἐγένετο πρῶτος κα-

ἔτη βραδύτερον (τῷ 647), ὅτε Μωαβιᾶς ὁ υἱὸς τοῦ Ἀβού-Σοφριάν προσέβαλε τὴν νῆσον διὰ στόλου 1700 πλοίων, ἅτινα εἶχε συναθροίσῃ ἐν τῷ λιμένι τῆς Ἀλεξανδρείας. Ἐπειδὴ τὰ στρατεύματα τοῦ αὐτοκράτορος Κώνσταντος β' ἦσαν πολὺ ἀσθενέστερα ἢ ὥστε νὰ ἀντιστῶσιν εἰς τὸν ἐπιδρομέα, ἡ ὅλη νῆσος ἔπεσεν εὐκολος λεία εἰς χεῖρας τῶν Μουσουλμάνων. Οἱ κακοδαίμονες κάτοικοι, ἀρνηθέντες τοὺς ὑποβληθέντας αὐτοῖς ὅρους, ἔδοκίμασαν τὴν πλήρη μανίαν τῆς καταιγίδος. Ἡ Κωνσταντία κατεκρημνίσθη εἰς ἔδαφος, μεγάλα πλήθη πολιτῶν ἐσφάγησαν, καὶ ὁ περίφημος μητροπολιτικὸς ναός, ὁ ὑπὸ τοῦ μεγ. Ἐπιφανίου οἰκοδομηθεὶς, ἐβεβηλώθη. Ἀλλ' ἐπὶ τῷ ἀκούσματι ὅτι ὑπέρτεραι βιζαντηνὲς δυνάμεις ὑπὸ τὸν παρακοιμώμενον Κακόρριζον προσήγγιζον, ὁ Μωαβιᾶς ἀπεσύρθη εἰς Ἀλεξάνδρειαν, κομίζων πλούσια λάφυρα. Ἀλλ' ἡ πλημμυρὶς τῆς ἐπιδρομῆς εἶχε μόνον καταπέσῃ ἵνα ἐπανέλθῃ μετ' ἠϋξημένης δυνάμεως. Τῷ ἐπιόντι ἔτει, ἐνῷ ὁ Μωαβιᾶς ἦτο ἀπησχολημένος ἐν ἐκστρατεία κατὰ τῆς Ἀράβου, μέρος τοῦ μουσουλμάνικοῦ στρατοῦ εἶχεν ἀποσπασθῇ ὑπὸ τὸν Ἀβού-Ἀλούρ ἵνα δράσῃ κατὰ τῆς Κύπρου. Τὸ ἔργον τῆς καταστροφῆς, ὅπερ ἐπὶ τῆς προτέρας ἐπιδρομῆς εἶχε καταλειφθῇ

δῆς τῆς Παλαιστίνης καὶ ἀπέθανεν ἐν Ἱερουσαλὴμ τῷ 34 ἔτει τῆς Ἐγίρας. Τὸ ἐπώνυμον αὐτοῦ ἦτο Αβούλ-βαλῆδ, καὶ τὸ παρωνύμιον Ἀλ-Χούβλα (= ὁ γάστρων· πρβλ. τὸ ἐπίθ. φύσκων, τὸ ἀποδιδόμενον εἰς Πτολεμαῖον τὸν ε'). Κατὰ τοὺς Ἀραβας χρονογράφους ἡ Οὐμ-Χαράμ ἔλαβε μέρος μετὰ τοῦ ἑαυτῆς ἀνδρὸς Οὐβάδα εἰς τὴν κατὰ τῆς Κύπρου ἐκστρατείαν τοῦ Μωαβιᾶ, ἐνθα ἀπέθανε καταπεσοῦσα ἀπὸ ἡμίονου. Ὁ τοῦρκος διογρᾶφος τῆς μουσουλμανικῆς ταύτης ἐπισημότητος παρέχει τὴν περιεργὸν πληροφορίαν ὅτι οἱ Ἀραβες προσεβλήθησαν ἐπὶ τοῦ τόπου, ἐφ' οὗ νῦν τὸ τέμενος, ὑπὸ γενοατῶν (! ἀπίστων, ὅτε «πεσοῦσα ἀπὸ τὸ ζῶόν της αὕτη ἔθραυσε τὸν διαυγῆ λαιμὸν καὶ ἐξέπνευσε τὴν νικῆτριαν ψυχὴν αὐτῆς καὶ ἀμέσως ἐν τῷ εὐώδει τούτῳ τόπῳ ἐνεταφιάσθη». Ὁ τάφος αὐτῆς, ὅστις προφυλάττεται ἀπὸ τῶν βεβήλων βλεμμάτων διὰ μέλανος (βελούδου) ὀλοσηρικοῦ, σύγκειται ἐκ τριῶν πελωρίων λίθων, ἐνὸς πρὸς τῇ κεφαλῇ καὶ ἐτέρου πρὸς τοῖς ποσὶ τοῦ λειψάνου, ἐν ᾧ ὁ τρίτος ὁ καλύπτων τὸ σῶμα πιστεύεται ὅτι αἰωρεῖται ὑπὲρ τοὺς δύο τούτους. Ὁ Cobham θεωρεῖ τὸν τάφον τοῦτον ὡς προϊστορικὸν μνημεῖον συγγενέστατον πρὸς τὰ δύο ἕτερα ἐν Κύπρῳ μονολιθικά κτίσματα, τὰ γνωστὰ ὑπὸ τὰ ὀνόματα «τάφος τῆς ἁγ. Αἰκατερίνης» παρὰ τὴν Σαλαμίνα, καὶ «Ἁγία Φανερωμένη» παρὰ τὴν Λάρνακα. Τὸ ἱερὸν τὸ περιέχον τὸ λείψανον τοῦτο, ὅπερ ἀπολαύει πολλοῦ σεβασμοῦ παρὰ τοῖς ἀπανταχοῦ Μουσουλμάνοις, χαιρετίζεται δὲ ὑπὸ τῶν παρερχομένων ὀθωμανικῆς σημαίας πλοίων, εἶναι γνωστὸν ὑπὸ τὸ ὄνομα «Τάφος τῆς ἁγίας γυναικός». Κατέχει ἰδιοκτησίαν 1800 στρεμμάτων γῆς, καὶ λαμβάνει βοήθημα ἐτήσιον ἐκ £58.- καὶ 3000 ὀκάδων ἁλατος.

ἡμιτελές, συνεπληρώθη νῦν. Ἡ Νῆσος ἐδηώθη, καὶ ἡ πόλις Πάφος ἔνεκα τῆς ἀντιστάσεως, ἣν ἀντέταξε κατὰ τοῦ ἐχθροῦ, κατεστράφη· οἱ δ' Ἀραβες ἀπεσύρθησαν πάλιν κατάφορτοι λαφύρων ¹⁰⁷.

49. Καθ' ὃν χρόνον ἡ ἀσφάλεια τῆς ἀνατολ. Αὐτοκρατορίας ἡπικεῖτο ἐκ τῶν ἐπανεπιλημμένων ἐπιθέσεων τῶν φοβερῶν τούτων πολεμίων, νέαι θρησκευτικαὶ ἔριδες, αἱ μονοθελητικαί, ἐξεργάγησαν. Ὁ αὐτοκράτωρ Ἡράκλειος, ὅστις ἡνύοει τὴν αἵρεσιν ἐπειδὴ αὕτη ἐπιγγέλλετο τὴν γεφύρωσιν τοῦ μονοφυσιτικοῦ σχίσματος, ἐξέδωκε τῷ 639 διάταγμα κληθὲν «Ἐκθεσις» (τ. ἔ. τῆς πίστεως), ἐν ᾧ ἀναπτύσσων ὅτι αὐτὸς ἐθεώρει ὡς τὴν ὀρθὴν διδασκαλίαν, ἀπηγόρευε, χάριν τῆς εἰρήνης, πᾶσαν περαιτέρω περὶ τοῦ πράγματος συζήτησιν. Ἀλλ' ἡ προσπάθεια αὕτη ἠῤῥισεν ἀντὶ νὰ ἐλαττώσῃ τὴν ταραχήν, ἣν ἐσκόπει νὰ κατασιγάσῃ. Οἱ ὀρθόδοξοι, οἵτινες ὁμοφώνως ἡρνοῦντο νὰ ἀναγνωρίσωσι τὴν αὐτοκρατορικὴν ταύτην ἐπέμβασιν εἰς ζητήματα πίστεως, ἀπέκρουσαν τὸν αὐτοκρατορικὸν τύπον. Μεταξὺ τῶν δυσηρεστημένων ἦτο καὶ ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Σέργιος, οὗτινος ὑπὸ τὴν προεδρίαν ἡ ἐπαρχιακὴ Σύνοδος κατεδίκασε τὸν τύπον τοῦτον. Ὁ δὲ τότε διατυπωθεὶς ὅρος τῆς κυπριακῆς Συνόδου διεβιβάσθη εἰς τὸν Ρώμης Θεόδωρον, ἀκαμπτον ἀντίπαλον τῶν μονοθελητῶν ¹⁰⁸, ἀνεγνώσθη δ' ἐν τῇ ἐπὶ πάπα Μαρίνου ἰ' ὑπ' αὐτοῦ καὶ Μαξίμου τοῦ ὁμολογητοῦ συγκροτηθείσῃ τῷ 649 κατὰ τοῦ Τύπου τοῦ Κώνσταντος β' Συνόδῳ. Ὁ Κώνστας β', διαδεξάμενος τὸν Ἡράκλειον τῷ 641 ἀνενέωσεν οὐχὶ μετὰ μείζονος ἐπιτυχίας τὴν τοῦ

¹⁰⁷ Elmacin *Hist Saracen.* α' 24. Ἀβουλ Φαράγ *Chronicon Syriacum.* Θεοφάνης (Migne P. G. cviii σ. 701). Παῦλος διάκονος xix. Κεδρηνός (Migne P. G. cxxi σ. 825). *Chronique de Michel le grand, traduit de l'Armenien* par v. Langlois, Venise 1868, σ. 225 (ἀναφερόμενον ὑπὸ τοῦ Σάβα M.B. β' σ. κβ' σημ. 1). ¹⁰⁸ Ἀντίγραφον τῆς ἐπιστολῆς, ἣτις λέγεται ὅτι ἐστάλη τότε ἐκ Κύπρου εἰς Ρώμην, εὔρηται παρὰ τῷ Βαρωνίῳ (*Annal. Eccles.* viii σ. 407 ad ann. 643). Ἀλλ' ἡ γνησιότης αὐτῆς δύναται κάλλιστα νὰ ἀμφισβητηθῇ, διότι ἡ γλῶσσα αὐτῆς ἐν μέρει εἶναι τοιαύτη, οἷαν δυσκόλως δύναται νὰ γίνῃ παραδεκτὸν ὅτι ἡδύνατο ὀρθόδοξος ἐπίσκοπος νὰ χρησιμοποίησῃ ἐν ἀλληλογραφίᾳ πρὸς τὸν Πάπαν· π. χ. *Firmamentum a Deo fixum et immobile, atque tituli formam lucidissimam fidei, vestram Apostolicam Sedem constituit, o sacer vertex, Christus Deus noster. Tu enim es Petrus (sicut divinum veraciter pronuntiat Verbum), et super fundamentum tuum Ecclesiae columnae confirmatae sunt. Tibi et claves caelorum commisit, atque ligare et solvere potestative, quae in terra et in caelis sunt, promulgavit!*

προκατόχου αὐτοῦ ἀπόπειραν συμφιλιώσεως. Τῷ 648 νέον σχεδίασμα, κληθὲν «Τύπος» ἢ πρότυπον πίστεως, ἐξεδόθη κατὰ διαταγὴν αὐτοῦ. Τὸ ἔγγραφον τοῦτο, ἐντονώτερον καὶ κατὰ τὸ ὕφος ἤτιον θεολογικὸν τῆς Ἐκθέσεως, ἐπέβαλλε σιγὴν εἰς τοὺς ἐρίζοντας ἐπὶ βαρυντάταις ποιναῖς διὰ τοὺς παρηκόους. Τὰ σκληρότατα μέτρα ἐλήφθησαν κατὰ πάντων τῶν τολμησάντων νὰ ἀντιστῶσιν εἰς τὴν θέλησιν τοῦ Αὐτοκράτορος, καὶ ὁ διωγμὸς τῶν ἀντιφρονούντων δὲν ἔληξεν εἰμὴ μετὰ τὸν φόνον τοῦ Αὐτοκράτορος ἐν Συρακούσαις τῷ 668. Ὁ υἱὸς καὶ διάδοχος αὐτοῦ Κωνσταντῖνος δ' ὁ πωγωνᾶτος εἰργάσατο ἐπιμόνως ἵνα θέσῃ πέρας εἰς τὰς διαιρέσεις, αἵτινες ἐπὶ τοσοῦτον συνετάρατον τὴν Ἐκκλησίαν. Ἐπὶ τούτῳ ἡ ἕκτη οἰκουμέν. Σύνοδος ἐκλήθη κατὰ διαταγὴν αὐτοῦ εἰς Κπ (τῷ 680), ὑφ' ἧς ἡ μονοθελητικὴ αἵρεσις τελικῶς καὶ ὀριστικῶς κατεκρίθη. Μεταξὺ τῶν ἐκ Κύπρου παραστάντων ἐν αὐτῇ ἦσαν ὁ Κιτίου Τύχων, ὁ Σόλων Στρατόνικος, καὶ ὁ Τρημιθοῦντος Θεόδωρος, ὅστις ἀντεπροσώπευε καὶ τὸν ἀρχιεπίσκοπον Ἐπιφάνιον, ὑπέγραψε δὲ καὶ τὴν πρὸς τὸν πάπαν Ἀγάθωνα ἐπιστολὴν τῆς Συνόδου¹⁰⁹ εὐθὺς μετὰ τοὺς πατριάρχας καὶ τὸν «βικάριον τοῦ ἀποστολικοῦ θρόνου Ρώμης καὶ ληγατάριον» ἀρχιεπίσκοπον Θεσσαλονίκης.

50. Ἐν τῷ μεταξὺ οἱ Μουσουλμᾶνοι ἐξηκολούθουν προοδεύοντες ἐν τῇ κατακτητικῇ αὐτῶν σταδιοδρομίᾳ, ἕως οὗ ἐφάνη ὅτι ἡ βυζαντιακὴ Αὐτοκρατορία ἔμελλε νὰ ὑποκύψῃ ἐν τέλει εἰς τὰ νικηφόρα αὐτῶν ὅπλα. Ὁ Κωνσταντῖνος πωγωνᾶτος ἀπελπίσας ὅτι θὰ ἠδύνατο νὰ ἀντιπαλαίσῃ ἐπιτυχῶς πρὸς τοὺς τρομεροὺς τούτους ἐχθροὺς, οἵτινες ἠπείλουν τότε καὶ αὐτῆς τῆς Βασιλευούσης τὴν ἀσφάλειαν, ἐπεξήτησε τὴν βοήθειαν τῶν Μαρδαῖτῶν τῆς ὁροσειρᾶς τοῦ Ταύρου. Αἱ ὀρεῖναι αὗται φυλαὶ ἀποκρινόμεναι εἰς τὴν αὐτοκρατορικὴν ἔκκλησιν συνήγαγον τὰς δυνάμεις αὐτῶν καὶ ἐγκαταστήσασαι αὐτὰς ἐπὶ τοῦ Λιβάνου, διεξήγαγον ἐκ τῆς δεσποζούσης ταύτης θέσεως ἄπανστον καὶ αἱματηρὸν κατὰ τῶν Ἀράβων πόλεμον. Τοσοῦτον βαρεῖα ἦτο ἡ ἐπίθεσις αὐτῶν, ὥστε ὁ ἀλαζὼν Μωαβιᾶς ἐν τέλει εὐχαρίστως συνῆψε συμφωνίαν τριακονταετῇ μετὰ τοῦ ἑλληνος Αὐτοκράτορος, καθ' ἣν ἀνεδέχετο νὰ καταβιῇ ἐτήσιον φόρον 10.000 χρυσῶν, ἑκατὸν δούλους καὶ 50 εὐτραφεῖς ἵππους¹¹⁰. Ἀλλ' ἡ συνετὴ πολιτεία, ἣτις ἀντέταξε τοσοῦτο ἀποτελεσματικὸν ἐμπόδιον

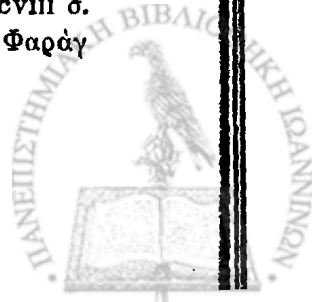
¹⁰⁹ Mansi Concil. xi σ. 639 κέ. σ. 688.

¹¹⁰ Κεδρηνός. Θεοφάνης.

εἰς τὴν περαιτέρω πρόοδον τοῦ 'Ισλάμ, ἐτερματίσθη μετὰ τοῦ θανάτου τοῦ δημιουργοῦ αὐτῆς. Ὁ 'Ιουστινιανὸς β', ὁ υἱὸς καὶ διάδοχος τοῦ Κωνσταντίνου πωγωνάτου, ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον σχεδὸν κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον καθ' ὃν καὶ ὁ 'Αβδαλμελήκ ἀνερρήθη καλίφης ἐν Δαμασκῷ. Ὁ 'Αβδαλμελήκ, περιβαλλόμενος πανταχόθεν ὑπὸ ἐχθρῶν καὶ ἀντιμετωπίζων ἐσωτερικῶς ἰσχυροὺς ἀντιζήλους, προύτεινε τῷ 686 εἰρήνην δεκαετῇ, εὐνουστέραν τοῖς Χριστιανοῖς τῆς μεταξὺ τοῦ Πωγωνάτου καὶ τοῦ Μωαβιᾶ πρότερον συναφθείσης. Ὁ Καλίφης ἀνελάμβανε νὰ καταβάλλῃ καθ' ἑκάστην 1000 δηνάρια, ἓνα ἵππον καὶ ἓνα δοῦλον εἰς τὸν Αὐτοκράτορα, ὅστις ἀφ' ἑτέρου συγκατετίθετο νὰ διανέμηται μετὰ τοῦ Καλίφου τὰ εἰσοδήματα τῶν ἐπαρχιῶν Κύπρου, Ἀρμενίας καὶ Ἰβηρίας¹¹¹. Ἀλλ' ἡ συνθήκη περιελάμβανε καὶ ἕτερον ὅρον, ὅστις ἀπεδείχθη ὀλέθριος εἰς τὴν ἀσφάλειαν τῆς Αὐτοκρατορίας. Οἱ Ἀραβες ἀπὸ μακροῦ ἐμερίμων νὰ ἀπαλλαγῶσι τῶν φοβερῶν Μαρδαϊτῶν. Τῇ ἀπαιτήσει τοῦ Καλίφου ὁ 'Ιουστινιανὸς ἐν ἀπαισίᾳ τινὶ ὥρα συνήνεσε νὰ ἀποσύρῃ τὰ ἐπίροβα ταῦτα τάγματα ἀπὸ τῶν ἐπὶ τοῦ Λιβάνου ὄρεινῶν αὐτῶν ὀχυρωμάτων καὶ νὰ ἀνακόψῃ τὰς ἐπιδρομὰς αὐτῶν εἰς τὰς ἀραβικὰς κτήσεις. Ἀλλ' ἡ συμπεριφορὰ αὐτοῦ πρὸς τοὺς πιστοὺς τούτους συμμάχους ἐσημειώθη διὰ τῆς μελανωτάτης ἀχαριστίας. Ἀδυνατῶν νὰ μετατοπίσῃ αὐτοὺς βίᾳ κατέφυγεν εἰς τὴν προδοσίαν, δολοφονήσας δὲ τοὺς ἀρχηγοὺς αὐτῶν διεῖλε τοὺς Μαρδαίτας εἰς δύο μέρη, ὧν τὸ μὲν ἐν διεσκόρπισεν ἐν Ἑλλάδι καὶ Ἡλείῳ, τὸ δὲ συνεχώνευσε πρὸς τὸ θέμα τῶν Κιβυραιωτῶν. Τὰ ἀποτελέσματα τοῦ ἄφρονος τούτου διαθήματος τάχιστα κατεφάνησαν. Ὁ 'Αβδαλμελήκ στηρίζας τὴν ἐξουσίαν αὐτοῦ ἐπὶ ἀσφαλοῦς βάσεως καὶ μὴ φοβούμενος πλέον ἐπίθεσιν Μαρδαϊτῶν ἀπεφάσισε νὰ ἀναλάβῃ τὸν πόλεμον ἐπὶ τῇ πρώτῃ εὐνοϊκῇ εὐκαιρίᾳ. Ὑπὸ τοιαύτας δὲ περιστάσεις ἡ εἰρήνη δὲν ἦτο πιθανὸν ὅτι θὰ διήρκει πολὺ. Ἡ ἀφορμὴ τοῦ πολέμου, ὅστις ἐξεργάγη τῷ 691, ἦτο ἡ ἄρνησις τοῦ 'Ιουστινιανοῦ νὰ δεχθῇ εἰς ἀραβικὰ νομίσματα τὸν φόρον, ὅστις μέχρι τότε κατεβάλλετο εἰς ρωμαϊκὰ νομίσματα. Ἐπειδὴ τὸ νέον νόμισμα ἔφερε τὸ ρητὸν «Κύριός ἐστιν ὁ Θεός», ὁ 'Ιουστινιανὸς

¹¹¹ 'Αβούλ Φαράγ *Hist. Dynastiarum*. Θεοφάνης (Migne P.G. cviii σ. 737). Κεδρηνός (P. G. cxxi σ. 841). Παῦλος δυνικονος xix. 'Αβούλ Φαράγ *Chron. Syriacum*. Finlay *Greece under the Romans* i σ. 488.

ἐπέμενε νὰ θεωρῇ τοῦτο ὡς προσβολὴν κατὰ τῆς ἁγ. Τριάδος. Αἱ ἐχθροπραξίαι ἤρξαντο ὑπὸ τοῦ Αὐτοκράτορος, ἀπαγαγόντος αἰχμαλώτους τοὺς ἐν Κύπρῳ Μουσουλμάνους ἀποίκους. Ἀλλὰ ταχέως μετὰ ταῦτα ὁ Αὐτοκράτωρ ὑπέστη βαρεῖαν ἥτιαν παρὰ τὴν ἐν Κιλικίᾳ Καισάρειαν. Συναισθανόμενος δὲ ὅτι ἡδυνάτει νὰ ὑπερασπίσῃ τοὺς Χριστιανοὺς τοῦ εἰς αὐτὸν ἀνήκοντος τμήματος τῆς Κύπρου, ἀπεφάσισε νὰ μετατοπίσῃ αὐτοὺς μᾶλλον ἢ νὰ ἀφήσῃ νὰ ἐθισθῶσιν εἰς τὴν διοίκησιν τῶν Ἀράβων. Ὅθεν ὑπακούων εἰς αὐτοκρατορικὰς διαταγὰς ὁ τότε ἀρχιεπίσκοπος Ἰωάννης μετενάστευσε μετὰ πολυπληθοῦς ἀκολουθίας εἰς νέαν ἀποικίαν παραχωρηθεῖσαν εἰς τοὺς Κυπρίους ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ τοῦ Ἑλλησπόντου. Μεγάλα πλήθη τῶν μεταναστῶν τούτων ἀπώλοντο καθ' ὁδὸν ἐκ ναυαγίων, νόσων καὶ ἄλλων αἰτίων· οἱ δὲ περισωθέντες ἐπανῆλθον εἰς Κύπρον, ἔνθα ἐξηκολούθησαν τὴν διαδοχὴν τῶν ἐπισκόπων καὶ τὴν διεξαγωγὴν τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων ὡς πρότερον¹¹².

51. Ἐν ᾧ ταῦτα ἐν Κύπρῳ συνέβαινον, ἐν Κπ συνήρχετο ἡ ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ ἱστορίᾳ γνωστὴ ὡς Πενθέκτη ἢ ἡ ἐν Τρούλλῳ οἰκουμένη Σύνοδος, ἕνεκα τῆς θολωτῆς αἰθούσης τοῦ Παλατίου, ἐν ᾗ αἱ συνεδρίαὶ αὐτῆς διεξήχθησαν. Οἱ συνηγμένοι πατέρες συμπαθοῦντες τὸν πρόσφυγα Ἀρχιεπίσκοπον προσεπάθησαν, κατ' ἐντολὴν τοῦ Αὐτοκράτορος, νὰ ἀποζημιώσωσιν αὐτὸν ἐν τῷ 10^ῳ κανόνι διὰ τὰ δίκαια καὶ προνόμια, ἅτινα εἶχεν ἀπολέσῃ. Ὁ κανὼν οὗτος ἔχει ὧδε:

«Τοῦ ἀδελφοῦ καὶ συλλειτουργοῦ ἡμῶν Ἰωάννου, τοῦ τῆς Κύπρου νήσου προέδρου, ἅμα τῷ οἰκίῳ λαῷ ἐπὶ τὴν Ἑλλησπόντιον ἐπαρχίαν διὰ τε τὰς βαρβαρικὰς ἐφόδους διὰ τε τὸ τῆς ἐθνικῆς ἐλευθερωθῆναι δουλείας καὶ καθαρῶς τοῖς σκήπτροις τοῦ χριστιανικωτάτου κράτους ὑποταγῆναι τῆς εἰρημένης μεταστάντος νήσου προνοίᾳ τοῦ φιλανθρώπου Θεοῦ καὶ μόχθῳ τοῦ φιλοχρίστου καὶ εὐσεβοῦς ἡμῶν Βασιλέως, συνορῶμεν ὥστε ἀκαινοτόμητα διατηρηθῆναι τὰ παρὰ τῶν ἐν Ἑφέσῳ τὸ πρότερον συνελθόντων θεοφόρων πατέρων τῷ θρόνῳ τοῦ προγεγραμμένου ἀνδρὸς παρασχεθέντα προνόμια, ὥστε τὴν νέαν Ἰουστινιανούπολιν τὸ δίκαιον ἔχειν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, καὶ τὸν ἐπ' αὐτῇ καθιστάμενον θεοφιλέστατον ἐπίσκοπον πάντων προε-

¹¹² Παῦλος διάκονος xix. Θεοφάνης (P. G. cviii^{ος} 741). Κεδρηνός (P. G. ccxix σ. 844). Ἀβούλ Φιρὰχ *Chron. Syr. Elmacin Hist. Saracen*. Finlay *Greece under the Romans* i σ. 488. Ζωναρᾶς ιδ' 33.

δρεύνειν τῶν τῆς Ἑλλησποντίων ἐπαρχίας, καὶ ὑπὸ τῶν οἰκείων ἐπισκόπων χειροτονεῖσθαι κατὰ τὴν ἀρχαίαν συνήθειαν—τὰ γὰρ ἐν ἐκάστῃ ἐκκλησίᾳ ἔθῃ καὶ οἱ θεοφόροι πατέρες ἡμῶν παραφυλάττεσθαι διεγνώκασιν—τοῦ τῆς Κυζικηνῶν πόλεως ἐπισκόπου ὑποκειμένου τῷ προέδρῳ τῆς εἰρημένης Ἰουστινιανουπόλεως, μιμήσει τῶν λοιπῶν ἀπάντων ἐπισκόπων τῶν ὑπὸ τὸν λεχθέντα θεοφιλέστατον πρόεδρον Ἰωάννην, ὅφ' οὗ, χρείας καλοῦσης, καὶ ὁ τῆς αὐτῆς Κυζικηνῶν πόλεως ἐπίσκοπος χειροτονηθήσεται».

52. Πολλὰ εἶναι τὰ σημεῖα τοῦ κανόνος τούτου τὰ χρήζοντα ἐπεξηγήσεως. Αἱ ἐρμηνεῖαι τῶν ἐλλήνων σχολιαστῶν Βαλσαμῶνος, Ζωναρᾶ καὶ Ἀριστηνοῦ, παρ' ὧν θὰ ἀνεμένομεν φυσικῶς νὰ ἔχον τὸ καθαρώτατον φῶς ἐπὶ τοῦ ζητήματος, καταλείπουσιν ἡμᾶς πολλῶν ἐνδεεῖς. Ἀρκοῦνται κατὰ τὸ πλεῖστον νὰ ἐπαναλαμβάνωσι τὸ περιεχόμενον τοῦ κανόνος αὐτοῦ. Ἀλλ' οἱ δυτικοὶ ἐρμηνευταὶ Le Quien, Ἀλλάτιος καὶ Beveridge εἶναι πολὺ ἱκανοποιητικώτεροι ἐν ταῖς πληροφορίαις ἃς παρέχουσιν ἡμῖν.

53. Ὁ κανὼν οὗτος, παρατηρητέον, δὲν ἐδημιούργει προηγούμενόν τι, οὔτε ἐγένετό ποτε προσφυγὴ εἰς αὐτὸν ὡς καθιδρύνοντα τάξιν τινά. Περίστασις ἄνευ ἀναλόγου ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς Ἐκκλησίας εἶχε παρουσιασθῇ, ἣτις ἀπητεῖτο νὰ θεραπευθῇ δι' ἐξαιρετικῶν μέτρων. Ὁλόκληρος χριστιανικὴ Ἐκκλησία ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν τῆς πνευματικῆς αὐτῆς κεφαλῆς εἶχεν ἐγκαταλίπη τὴν ἀρχαίαν αὐτῆς ἐστίαν ἵνα ἀπορύγῃ τὴν ἐπίθεσιν τῶν ἐχθρῶν τῆς πίστεως, καὶ μετενάστευσε μεθ' ὅλου τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ αὐτῆς διοικητικοῦ καθεστώτος ἐντὸς τῆς δικαιοδοσίας ἐτέρας Ἐκκλησίας. Ἐφαίνετο ἄτοπον νὰ ζητηθῇ ἀρχιερεὺς, ὅστις κατεῖχε τοιαύτην μοναδικὴν θέσιν ἐν τῇ ἱεραρχίᾳ, καὶ ὅστις, ἔτι πλέον, ἦτο ἀρχηγὸς αὐτοκεφάλου Ἐκκλησίας νὰ ὑποταχθῇ εἰς τὴν ἐξουσίαν ἄλλου. Ὅθεν ὁ αὐτοκράτωρ Ἰουστινιανὸς ὁ ρινότμητος, συμπαθὼν τὴν ἀξιοθρήνητον κατάστασιν τοῦ πρόσφυγος Ἀρχιεπισκόπου, οὕτως ἐστερημένου τῶν δικαίων καὶ προνομίων αὐτοῦ, διὰ αὐθαγρέτου ἀσκήσεως τῆς αὐτοκρατορικῆς ἐξουσίας ἀπέσπασε τὴν ἐπαρχίαν τοῦ Ἑλλησπόντου ἀπὸ τῆς Κπ, καὶ ἀννψῶν αὐτὴν εἰς ἀνεξίτητον ἀρχιεπισκοπὴν, ἐγκατέστησεν ἐν αὐτῇ τὸν Ἰωάννην, εἰς ὃν ἄμα καὶ παρεχώρησεν ὅλας τὰς ἐξουσίας καὶ προνομίας, ὧν προηγουμένως ἀπέλαυνεν ἐν Κύπρῳ. Ἐὰν οἱ πατέρες τῆς ἐν Τρούλλῳ Συνόδου, ἀφιέμενοι μόνοι, θὰ συνήνουν εἰς τοιαύτην

ἐλάττωσιν τοῦ Πατριαρχείου τῆς Κπ εἶναι ἀδύνατον νὰ εἴπωμεν. Ἐπειδὴ εἶχον κληθῇ ἀπλῶς νὰ δώσωσιν ἐκκλησιαστικὴν ἔγκρισιν εἰς πρᾶξιν τοῦ Αὐτοκράτορος, δὲν ἠδύναντο ἢ νὰ ὑπακούσωσιν, ἅτε γνωρίζοντες καλῶς τὸν κίνδυνον τῆς ἀντιστάσεως.

54. Ὁ Beveridge γνωματεύει ὅτι ἡ παραχώρησις αὕτη ἦτο ὅλως προσωπικὴ εἰς τὸν Ἰωάννην χάρις, εἰς ὑποστήριξιν δὲ τούτου φέρει τὸ ὅτι αὕτη ἐξέπνευσε μετ' αὐτοῦ, ἢ τοῦλάχιστον παρῆλθε μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν αὐτοῦ εἰς τὸ ἀρχαῖόν του θρόνον¹¹³. Ἀλλ' ὁ Ἀλλατίος λέγει ὅτι τὸ ἐπὶ τῆς Ἑλλησποντίων ἐπαρχίας δικαίωμα παρεχωρήθη ὑπὸ τῆς Συνόδου εἰς τὸν Ἀρχιεπίσκοπον Κύπρου χάριν τοῦ αὐτοκράτορος Ἰουστινιανοῦ τοῦ ρινοτμήτου εἰς τὸ διηνεκές, ἀλλ' ὅτι μετὰ τὸν θάνατον τοῦ τιράννου, ὅτε αἱ ἐπιθυμίαι αὐτοῦ δὲν ἦσαν πλέον σεβασταί, ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου καὶ ἀπώλεσε τὴν ἐξουσίαν, ἣν πρότερον ἐκέκτητο ἐπὶ τῆς ἐπαρχίας τοῦ Ἑλλησπόντου καὶ αὐτὸς ὑπήχθη ὑπὸ τὸν θρόνον τῆς Κπ¹¹⁴. Ὁ δὲ ἀρχιεπίσκοπος Φιλόθεος ἐν διατριβῇ δημοσιευθείσῃ τῷ 1740 περὶ τῶν προνομίων τῆς ἑαυτοῦ Ἐκκλησίας, ἰσχυρῶς ἀντικρούει τὴν γνώμην ὅτι ἡ παραχώρησις ἦτο ἀπλῶς προσωρινὴ καὶ προσωπικὴ. «Καὶ γὰρ ἡ συνοδικὴ αὕτη ψῆφος, λέγει, προνοία τοῦ φιλανθρώπου Θεοῦ καὶ μόχθῳ τοῦ φιλοχρίστου καὶ εὐσεβοῦς βασιλέως, ὥς φησιν, οὐ τῷ τότε ἀρχιεπισκόπῳ Ἰωάννῃ προσωπικῆς τινος τιμῆς ἕνεκεν, ἀλλὰ τῷ

¹¹³ Beveridge *Annot. in can. xxxix Conc. Trull. ii* σ. 154-5: «Cautum est igitur hoc canone, ut Joannes eadem in Hellesponto retineret jura quae in Cyprio antea habuerat. Et hanc sane veriore esse canonis hujus expositionem exinde quispiam suspicetur, quod egregium hoc privilegium Joanni Constantiensi indultum cum ipsius persona, vel saltem cum restitutione ejus ad Cypriam provinciam, extinctum fuit: utpote ex quo illud in ipsius solius gratiam indultum esse manifestum est».

¹¹⁴ L. Allatius *De Eccl. Occ. et Or. perpet. cons. i* 25 σ. 430: «Alterum privilegium de jure in Hellespontiacam provinciam dicunt personale fuisse, soli Joanni concessum, unde factum ut cum ipsius persona jus quoque illud extinctum fuerit. Verosimilius est, illud a Synodo in gratiam Rhinotmeti, cujus alias beneficia in eandem insulam exstabant, Cyprio consessum in perpetuum fuisse; sed defuncto Rhinotmeto, exoso omnibus nomine, neque aliis de illius fama sollicitis, et quod magis est, Patriarchis Constantinopolitanis ad se omnia quacumque ratione rap- tantibus, jus quoque in Hellespontiacas Metropoles Cyprium amisisse, et quod gravius est, ipsum quoque Constantinopolitani ditionem subire coactum».

τούτου θρόνῳ, τῇ Ἰουστινιανουπόλει, καὶ τῷ ἐπ' αὐτῇ καθισταμένῳ θεοφιλεστάτῳ ἐπισκόπῳ ταῦτα δίδωσι, καὶ οὐ πρὸς καιρὸν καὶ κατ' οἰκονομίαν, ἔστ' ἂν δῆθεν ἡ Κύπρος τῆς βαρβαρικῆς ἐλευθερωθείῃ χειρός, ἀνθ' ὧν ὑστερήθη προνομίων ταῦτα χαριζομένη πεφλοτιμῆται τοῖς Κυπρίοις, ὡς ἐπὶ λέξεως φαίνεται τοῖς ἀπαθῶς καὶ ἀδεκάστως τὰ τοῦ κανόνος κρίνουσι, καθὰ καὶ τοῖς διαληφθεῖσι τούτοις ἐξηγηταῖς ἐναργῶς δηλοῦται» ¹¹⁶.

55. Ἡ διάρκεια τῆς ὑπὸ τοῦ κανόνος τούτου διαρρυθμισθείσης καταστάσεως εἶναι ζήτημα ἀθέβαιόν πως. Ὁ Βαλσαμίων ἐν ταῖς εἰς τὸν κανόνα τοῦτον παρατηρήσεσιν αὐτοῦ σημειοῖ ὅτι οὗτος ἤργει ὅτε ἔγραφε. Ἀντὶ δ' ὅμως νὰ εἴπῃ τὸν λόγον, ὑποδεικνύει ὅτι οὗτος δέον νὰ ἀποτελέσῃ ἀντικείμενον ἐρεύνης, ὥσπερ αὐτὸς οὗτος ἠγνόει τὴν αἰτίαν ¹¹⁶. Ὁ δὲ Ζωναρᾶς ὁμιλεῖ καθ' ὅμοιον τρόπον, σημειῶν ὅτι τὸ μέρος τοῦ κανόνος τὸ περὶ τῆς Κυζίκου δὲν ἦτο πλέον ἐν ἰσχύϊ, οὐδ' ἐπὶ τῶν λοιπῶν χωρῶν καὶ πόλεων τοῦ Ἑλλησπόντου εἶχεν ἡ Κύπρος οἵανδήποτε δικαιοδοσίαν ¹¹⁷. Ὁ Ἀριστηνὸς ὅμως παρέχει τὴν ἀληθῆ ἐξήγησιν λέγων ὅτι «ἐπεὶ ἡ Κύπρος τῆς ἐθνικῆς ἡλευθερώθη χειρός, ἐπανῆλθον αὐθις αἱ καθ' Ἑλλησποντον Μητροπόλεις πρὸς τὸν τῆς Κωνσταντινουπόλεως θρόνον.» Ὅτι δὲ ὄντως τὰ προνόμια ταῦτα διήρκεσαν ἑλαττον τῶν 100 ἐτῶν, εἶναι φανερόν ἐκ τῆς συγκρίσεως τῶν ὑπογραφῶν τῆς πενθέκτης Συνόδου πρὸς τὰς τῆς ζ' οἰκουμένης, τῆς ἐν Νικαίᾳ δευτέρας ¹¹⁸. Ἐν τῇ πρώτῃ τῷ 691 ὁ Ἰωάννης ὑπογράφει ὡς ἐπίσκοπος Νέας Ἰουστινιανουπόλεως, ἐν ᾧ ἐν τῇ δευτέρᾳ, τῷ 787, ὁ τότε ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κωνσταντῖνος, χαρακτηρίζει ἑαυτὸν ὡς ἐπίσκοπον Κωνσταντίας. Καὶ ὁ χρόνος δέ, καθ' ὃν ἡ ὑπὸ τοῦ Ἀριστηνοῦ ἀναφερόμενη ἐλευθέρωσις ἐγένετο, ἐπιδέχεται ἀμφισβήτησιν τινα. Ὁ Le Quien θεωρεῖ αὐτὴν συμβᾶσαν ἐπὶ τῆς δυναστείας τῶν Ἰσαύρων, καὶ εἰδικῶς ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ κοπρωνύμου (741-775) μετὰ τὴν κατὰ τῶν Ἀράβων νίκην τοῦ στόλου τῶν Κιβυραιωτῶν, ὅτε ἡ Ἐκκλησία τῆς Κύπρου εἶχε παλινορ-

¹¹⁶ Κυπριανὸς σ. 551. ¹¹⁸ «Σήμερον δὲ οὐδεμία ἀπὸ τῶν Ἐκκλησιῶν τούτων τῇ Ἀρχιεπισκοπῇ Κύπρου ὑπόκειται, ἀλλ' οὐδὲ τὰ δίκαια τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἔχει, καὶ ζητητέον ὅπως τοῦτο γίνεται». ¹¹⁷ «Εἰ μὲν οὖν καὶ εἰς ἔργον ἦλθεν ἡ περὶ τῆς Κυζίκου ψήφος ποτε, οὐκ οἶδα· τέως δὲ οὐ κρατεῖ τὰ τῆς ψήφου ὅσον πρὸς τὴν Κυζίκον, ἀλλ' οὐδὲ ἐπὶ ταῖς ἄλλαις Ἑλλησποντίων χώραις καὶ πόλεσι πρόσεστί τι τῷ Κύπρου δίκαιον».

θωθῇ¹¹⁹. Ὁ δὲ Λέων Ἀλλάτιος φρονεῖ ὅτι οἱ σχολιασταὶ Βαλσαμών, Ζωναρᾶς καὶ Ἀριστηνὸς συνέχουν τὰς χρονικὰς περιόδους τὰς σχετικὰς πρὸς τὴν μετανάστευσιν τῆς κυπρ. Ἐκκλησίας. Λέγει ὅτι ὅτε ἡ νῆσος κατεκτήθη καὶ κατελήφθη ὑπὸ τῶν Μουσουλμάνων, ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου ἐτοποθετήθη ὑπὸ τῆς Πενθέκτης ὡς τοιοῦτος ἐν Ἑλλησπόντῳ, ἀλλ' ὅτι βραδύτερον, ἐκβληθέντος τοῦ ἐχθροῦ ὑπὸ τοῦ Ρινοτμήτου, ὁ Ἀρχιεπίσκοπος ἀνέλαβε τὰ πρότερα αὐτοῦ δίκαια ἐπὶ τοῦ πρώην θρόνου αὐτοῦ, κρατῶν ἅμα καὶ τὰ ἐπὶ τοῦ Ἑλλησπόντου νεόκτητα αὐτοῦ δίκαια. Νέας δ' ἐπιδρομῆς τῶν Ἀράβων γενομένης ὁ Ἀρχιεπίσκοπος ἀπεχώρησε πάλιν εἰς Ἑλλάσποντον, ἔνθα παρέμεινε μέχρι τῆς δευτέρας ἀπελευθερώσεως τῆς Νήσου ὑπὸ τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ (963-969), ὅτε τέλος ἐπανῆλθεν εἰς τὴν ἑαυτοῦ ἐπαρχίαν, καὶ ὅτε αἱ Μητροπόλεις τοῦ Ἑλλησπόντου ἐπανήχθησαν ὑπὸ τὸν πρώην αὐτῶν προϊστάμενον¹²⁰.

56. Ἐν σχέσει πρὸς τὸ ζήτημα τοῦτο πολλὴ συζήτησις προέκυψεν ὡς πρὸς τὴν ἀκριβῆ ἐρμηνείαν τῶν λέξεων «τὸ δίκαιον τῆς Κωνσταντινουπόλεως».

57. Ὁ Beveridge φαίνεται παραδεχόμενος ὅτι ὁ ἀρχιεπίσκοπος Ἰωάννης κατὰ τὴν ἐκ Κύπρου ἀπουσίαν αὐτοῦ ἤσκει διπλὴν δικαιοδοσίαν· ἐπὶ τοῦ ἑαυτοῦ λαοῦ καὶ κλήρου ἐξηκολούθει νὰ ἔχη τὰ αὐτὰ δικαιώματα, ἅτινα ἐκέκτητο καὶ ὅτε ἦτο ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντίας, ἐπὶ δὲ τῆς ἐπαρχίας Ἑλλησπόντου καὶ τοῦ ἐν Κυζίκῳ Μητροπολίτου αὐτῆς τὴν ἐξουσίαν ἣν πρότερον ἤσκουν οἱ Πατριάρχαι Κωνσταντινουπόλεως. Ὑποστηρίζει ὅτι οἱ Πατέρες τῆς ἐν Τρούλλῳ Συνόδου διὰ τοῦ 10^{ου} κανόνος ὥρισαν ὅτι ὁ Ἰωάννης, ὁ πρόεδρος

¹¹⁸ Mansi *Concil.* xi 989, xii 994. ¹¹⁹ Le Quien *O. C.* ii σ. 1041-51.

¹²⁰ L. Allatius *De Eccl. Occ. et Or. perp. cons.* i 25, σ. 429: «Tempora praeterea, quae confundunt Interpretes, distinguenda sunt, ut Canonis sententia, quae verborum importunissima scriptura confunditur, exsculpatur. Primum, victa expugnataque insula a Saracenis, Episcopus extorris in administrationem Hellesponti admittitur; ejectis deinde Saracenis Justiniani Rhinotmeti auspiciis, cum novo nomine jus sibi antiquum in Insulam recuperat, novumque in Hellesponto retinet. Invaditur denuo a Saracenis et occupatur, et Episcopus in Hellespontiacam provinciam se recepit: cum vero tandem sub Nicephoro Phoca a Saracenorum tyrannide esset liberata, Episcopus in ditionem suam regreditur: Sed Hellespontiacae Metropoles, cum jam cessasset furor demortui Imperatoris, ad propriam suam sedem convertuntur.

τῆς Νέας Ἰουστινιανουπόλεως θὰ εἶχεν ἐφεξῆς ἐν τοιαύτῃ ὑφ' ἑαυτὸν ὑποταγῇ τὴν ἐπαρχίαν τοῦ Ἑλλησπόντου, ὥστε τὰ δίκαια τῆς Κπ θὰ μετεφέροντο καθ' ὁλοκληρίαν, καὶ ὅτι οἰαδήποτε προνόμια ἐκέκτειντο ἐν αὐτῇ οἱ Πατριάρχαι Κπ πρότερον, ταῦτα θὰ εἶχεν ἐν τῷ μέλλοντι ὁ ἐπίσκοπος Κωνσταντίας ἢ Ἰουστινιανουπόλεως ¹²¹.

58. Ὁ δὲ Le Quien ἂν καὶ δὲν ποιεῖται εἰδικὸν λόγον περὶ τῆς διπλῆς ταύτης δικαιοδοσίας, λέγει ὅτι ὁ Ρινότιμητος ἀπεφάσισεν ἵνα ὁ Μητροπολίτης Κιζίκου μετὰ τῶν εἰς αὐτὸν ὑποτελούντων ἐπισκόπων τῆς ἐπαρχίας Ἑλλησπόντου ὑπάγωνται εἰς τὸν Ἀρχιεπίσκοπον Κωνσταντίας ἢ Ἰουστινιανουπόλεως, καθ' ὃν τρόπον ὑπῆγοντο πρότερον ὑπὸ τὸν Πατριάρχην Κπ ¹²².

59. Ἀλλ' ὁ Ἀλλάτιος παρέχει ὅλως διάφορον ἐξήγησιν. Ἀμφιβάλλει περὶ τῆς ἀκριθείας τῆς γενικῶς παραδεδεγμένης ἀναγνώσεως «τὸ δίκαιον ἔχειν τῆς Κωνσταντινουπόλεως», ὅπερ κλίνει νὰ θεωρήσῃ ὡς κακὴν ἀνάγνωσιν ἀντὶ τοῦ «τὸ δίκαιον ἔχειν τῆς Κωνσταντιέων πόλεως». Ἀποφαίνεται δὲ ὅτι εἰς τὴν Νέαν Ἰουστινιανούπολιν μετιγνέθησαν οὐχὶ τὰ δίκαια τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀλλὰ τῆς Κωνσταντίας, τῆς κυπριακῆς Ἀρχιεπισκοπῆς. Ἀμφισβητεῖ ἂν τὰ πρόνομια τῆς Βασιλειούσης ἦτο σύνηθες νὰ παραχωρῶνται τοιοῦτοτρόπως ¹²³. Ὅτι ἡ διόρθωσις αὕτη εἶναι ὀρθή, φαίνεται ἐξόχως πιθα-

¹²¹ Beveridge *Pandectae* Annot. in Can. xxxix Concil. Trull. ii σ. 154-5: Joannes in Hellesponto degens quatenus ad Episcopos Cyprios τὸ δίκαιον τῆς τῶν Κωνσταντιέων πόλεως, quatenus ad Hellesponticos τὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως δίκαιον habere potuit.

¹²² Le Quien *O. C.* i σ. 748: Sub Justiniano ii Imperatore expugnata a Saracenis Cypri, quum Joannes Constantiae illius Metropolis Archiepiscopus in Hellespontum multam Cypriorum turbam secum trahens migrasset, voluit Imperator, et Trullano canone 39 sancivit, ut Constantiae, quam Justinianopolim de suo nomine appellari voluerat, archiepiscopo Cyzicenus cum aliis Hellesponti subderetur, velut prius Constantinopolitano.

¹²³ Allatius *De Eccl. Occid. et Orient. perp. consensu*, i 25 σ. 428-9: In hoc canone τὸ δίκαιον τῆς Κωνσταντινουπόλεως «jura Constantinopolitana», quod omnes fere interpretes legunt, non placet quibusdam. Sicci-ne vero celeberrima regiae urbis προεσβεία concedi solebant? Quare evel-lendum dico errorem, qui omnibus fere magni etiam nominis, et sum-mae eruditionis viris imposuit: cum in novam Justinianopolim transfe-rantur, non Constantinopolis sed Constantiae Cypriorum Metropoleos privilegia; quod et vero simillimum est. Frustra namque apud Graecos Constantinopolitano aequalem quaesiveris.

νόν. Οἱ Πατριάρχαι τῆς Κπ ἦσαν πάντοτε τοσοῦτον ζηλότυποι διὰ τὰ δικαιώματα καὶ τὰ προνόμια αὐτῶν, ὥστε εἶναι ἀδύνατον νὰ πιστεύσωμεν ὅτι θὰ ἐπέτρεπόν ποτε ταῦτα νὰ μετενεχθῶσιν εἰς ἄλλον ὅσονδῆποτε ὑψηλὴν θέσιν ἐν τῇ ἱεραρχίᾳ καὶ ἂν κατεῖχεν οὗτος

60. Ὁ δὲ Beveridge, καίπερ ὁμολογῶν ὅτι ἡ ἀνάγνωσις «τὸ δίκαιον ἔχειν τῆς Κωνσταντινουπόλεως» εὔρηται ἐν πλείσταις συλλογαῖς τῶν κανόνων χειρογράφοις τε καὶ ἐντύποις, σημειοῖ ὅτι ὁ ἀμερβαχινὸς κώδιξ ἔχει ἐτέραν γραφὴν, «τὸ δίκαιον ἔχειν τῆς Κωνσταντιέων πόλεως», ἥτις, κατὰ τὴν γνώμην αὐτοῦ, καθιστᾷ σαφεστέραν τὴν σημασίαν τοῦ κανόνος, ἥτοι, ὅτι ὁ ἐπίσκοπος τῆς Ν. Ἰουστινιανουπόλεως θὰ ἀπολαύῃ τῶν αὐτῶν προνομίων, ἅτινα ἦσαν ἤδη κεκυρωμένα αὐτῷ ὑπὸ τῆς ἐν Ἐφέσῳ (γ' οἴκουμ.) Συνόδου, ὅτε ὁ θρόνος αὐτοῦ ἦτο γνωστὸς ὡς «Κωνσταντιέων πόλις» ἢ Κωνσταντία. Θεωρεῖ δ' ὡς σφόδρα ἀπίθανον ὅτι τὰ προνόμια τῆς Κπ θὰ ἦτο ποτε δυνατὸν νὰ μετενεχθῶσιν εἰς τὸν ἐπίσκοπον νέας Ἰουστινιανουπόλεως, ὃν ὁ κανὼν δὲν καθιστᾷ πατριάρχην, οὐδὲ περιβάλλει διὰ τῶν δικαιωμάτων τῆς Κπ, ἀλλ' ἀπλῶς ἀναγνωρίζει ὡς αὐτοκέφαλον ¹²⁴.

61. Ὁ Banduri δὲ ἔχει εἰσαγάγῃ εἰς τὸ κείμενον τοῦ κανόνος τούτου ἐν τῇ ἐαυτοῦ ἐκδόσει τοῦ «Πρὸς τὸν ἴδιον υἱὸν Ρωμανόν» (de administrando Imperio) τοῦ Πορφυρογεννήτου σχεδὸν τὴν αὐτὴν ἀνάγνωσιν, ἣν προτιμᾷ τῆς τοῦ ἀμερβαχianoῦ κώδικος. Ὡσαύτως ἀποφαίνεται καὶ οὗτος κατὰ τῆς συνήθους γραφῆς «τὸ δίκαιον ἔχειν τῆς Κωνσταντινουπόλεως» ¹²⁵. Ἡ δὲ διόρθωσις αὐτοῦ φαίνεται

¹²⁴ Beveridge ἐν ἂν. σ. 154: «Τὸ δίκαιον ἔχειν τῆς Κωνσταντινουπόλεως» Ita quidem non modo in MS nostro Bodleiano, verum etiam in plerisque aliis Codicibus tam MSS quam impressis legitur. Sed Cod. Amerbachianus legit τὸ δίκαιον ἔχειν τῆς τῶν Κωνσταντιέων πόλεως. Constantinopolis autem τοῦ Κωνσταντίνου quidem, sed non τῶν Κωνσταντιέων πόλις uspiam, ut opinor, appellatur. Et haud veri sane cuiquam simile videatur, ut novae Justinianopoli, ipsius Constantinopolis privilegia concederentur. Etiam si enim ex hujus canonis praescripto novae Justinianopolis Episcopus αὐτοκέφαλος esse asseratur: Patriarcha tamen non fit, neque iisdem propterea, quibus Constantinopolitanus, privilegiis gaudet. Ex altera autem lectione clarior sensus facile eliciatur.

¹²⁵ Banduri *Imper. Or.* ii σ. 131: «Τὸ δίκαιον ἔχειν τῆς Κωνσταντιέων πόλεως». Nimirum «utque nova Justinianopolis jus habeat Constantiensium civitatis sive Constantiae». Sic in MS codice habetur; perperam

ὅτι ἐγένετο ἔκτοτε γενικώτατα παραδεκτή. Ὁ Ἀγάπιος ἀπεδέξατο αὐτὴν ἐν τῇ ἑαυτοῦ Συλλογῇ τῶν κανόνων, τῇ ἐκδοθείσῃ ἐν Βενετία τῷ 1787, εὔρηται δ' αὕτη ὡσαύτως καὶ ἐν τῇ ἐκδόσει Ράλλη καὶ Ποτλῇ. Οἱ ἐκδότες δ' οὗτοι ἐν ὑποσημειώσει εἰς τὴν τοῦ κανόνος τούτου ἐρμηνείαν τοῦ Βαλσαμῶνος ἀναφέρουσιν ὅτι ἡ γραφὴ αὕτη εὔρηται ἐν τινι χειρογράφῳ τῆς Τραπεζοῦντος.

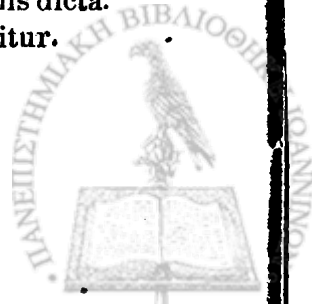
62. Ἐν σχέσει πρὸς τὸ ὄνομα Ἰουστινιανούπολις διάφοροι γνώμαι ὑπάρχουσιν ὥς πρὸς τὸν τόπον ὅστις διὰ τοῦ ὀνόματος τούτου σημαίνεται. Ὁ Le Quien φρονεῖ ὅτι τὸ ὄνομα τοῦτο ἐδόθη ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Ἰουστινιανοῦ β' εἰς τὴν παρὰ τὴν Κύζικον ἐν τῷ Ἑλλησπόντῳ πόλιν ἐκείνην, εἰς ἣν ἐγκατεστάθησαν ὑπ' αὐτοῦ οἱ ἐκ Κύπρου μετανάσται ¹²⁶. Ἀλλ' ὁ Ἀλλάτιος ἀποδίδει τὸ ὄνομα εἰς αὐτὴν τὴν Κύπρον, ὥς δοθὲν αὐτῇ μετὰ τὴν δῆθεν ἀνάκτησιν αὐτῆς ὑπὸ τοῦ Ρινοτμήτου ἀπὸ τῶν Σαρακηνῶν, καὶ οὐχὶ εἰς ἄλλην τινὰ τοποθεσίαν ¹²⁷, εἰ καὶ ἔξ ὧν ἀλλαχοῦ λέγει φαίνεται ἀποδεχόμενος ὅτι δυνατόν νὰ εἶχε δοθῇ τὸ ὄνομα εἰς τὴν ἐκ τῆς Νήσου ἀχθεῖσαν ἀποικίαν. Ἀναφέρει ὅτι ὁ Αὐτοκράτωρ ἀφ' οὗ εἶχεν ἀποκαταστήσῃ τὴν Κύπρον εἰς τὴν προτέραν αὐτῆς ἐν τῇ Αὐτοκρα-

vero in editis τὸ δίκαιον ἔχειν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Sic legitur in eodem codice. Verum Beveregius in Codice Amerbachiano scriptum etiam reperit τὸ δίκαιον ἔχειν τῆς τῶν Κωνσταντινέων πόλεως, et hanc veram ac genuinam lectionem esse demonstrat — sed nobis lectio Codicis MS magis probatur.

¹²⁶ Le Quien *O. C.* ii σ. 1641-2: Constantia civitas ad tempora usque Saracenorum stetit, quumque ex pactis conventis partem insulae unam illi tenerent, alteram Romani: Rupto a Barbaris foedere, Justinianus ii Imperator male sano consilio urbis illius et reliquae insulae, quam illi occupaverant, incolas quotquot voluere, in Hellespontum cum metropoli suo transtulit, quorum multi mare trajiciendo perierunt, alii pedestri itinere aerumnis variis consumpti, reliquos in urbem Cyzico proximam duxit, quam Justinianopolim appellavit, quam paribus ac Constantia juribus ornavit, praecipiens ut ipse quoque Cyzicenus metropoli Justinianopolitani archiepiscopi ordinationi subderetur.

¹²⁷ L. Allatius *De Eccl. Occ. et Or.* etc. i 25 σ. 427. 429: Occupata postea Cypro a Saracenis, et rebus Ecclesiae infidelium rabie atque immanitate summo pere afflictis, illius Episcopus una cum populo fidei in Provinciam Hellesponti immissus est, illique in ea provincia jus supremum concessum est. ad Justiniani Rhinotmeti tempora. a quo in pristinam libertatem vindicata nomen sibi ab eodem Justiniano assumpsit, Justinianopolis dicta.

Et forte etiam deductae (coloniae) nomen inde suum impartitur.

τορία θέσιν, ἐκάλεσεν αὐτὴν τῷ ἰδίῳ ὀνόματι εἰς ἀνάμνησιν τοῦ γεγονότος. Καὶ ὁ Beveridge δ' ὡσαύτως θεωρεῖ τὸ ὄνομα ἀναφερόμενον εἰς τὸν τῆς Κύπρου μητροπολιτικὸν Θρόνον, οὗτινος ὁ τίτλος εἶχε μεταβληθῇ εἰς Νέας Ἰουστινιανουπόλεως, ἀντὶ Κωνσταντίας, ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Ἰουστινιανοῦ ¹²⁸. Ὁ Φίλιππος Γεωργίου ἀποφαίνεται ὑπὲρ τῆς γνώμης τοῦ Le Quien, καὶ διὰ μακρῶν ἀποδεικνύει ὅτι τὸ ὄνομα ἠδύνατο μόνον νὰ εἶχεν ἀποδοθῇ εἰς τὴν νέαν πόλιν τὴν ἐν Ἑλλησπόντῳ ἰδρυθεῖσαν πρὸς κατοίκισιν τῶν ἐκ Κύπρου προσφύγων, λέγων τὰ ἐξῆς ¹²⁹: "Ὅτι οἱ σχολιασταὶ τῶν κανόνων καὶ οἱ ἀκολουθήσαντες αὐτοῖς «παρενόησαν καὶ παρηρμήνευσαν τὸ χωρίον τοῦτο τοῦ κανόνος, παρεβίασαν δὲ καὶ τὴν ἔννοιαν τοῦ ὀνόματος Ἰουστινιανοῦ πόλις. Ὅσον ἡμεῖς γινώσκουμεν, οὐδαμοῦ ποτε ἐπαρχία τις ἢ νῆσος ἢ ἐκκλησία ὠνομάσθη πόλις, ὅσον δὲ δυνάμεθα κρῖναι οὐδὲ εἶναι δυνατόν εὐλόγως νὰ ὀνομασθῇ. Διὰ τοῦτο λοιπὸν νὰ μὴ παραδεχθῶμεν τὸ φυσικώτερον καὶ τῇ ἱστορίᾳ μᾶλλον συνᾶδον; Καὶ ἂν ἦτο ἡ Κύπρος εἴτε πόλις τις αὐτῆς, διὰ καὶ μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν ἐκ τῆς ἑλλησποντίου μετοικεσίας ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου νὰ μὴ τηρήσῃ ἐν τῇ κλήσει καὶ τῇ ὑπογραφῇ αὐτοῦ τὸν τίτλον νέας Ἰουστινιανουπόλεως, ὃν καὶ μόνον εἶχεν ἐφ' ὅσον ἦν μετανάστης; Ὅτι δὲ δὲν ἐτήρησεν αὐτὸν βεβαιουῖται ἐκ τῶν πρακτικῶν τῆς ἐν Τρούλλῳ Συνόδου καὶ τῆς μετ' αὐτὴν ζ' οἰκουμένης Συνόδου Ἐτηρήθη δὲ — ὁμολογεῖ ὁ Φ. Γεωργίου — μέχρις ἡμῶν ὡς ψιλὸς τίτλος μόνον ἐν τῇ λεγομένῃ φήμῃ τοῦ Ἀρχιεπισκόπου καὶ τοῖς ἐν τοῖς ἐπιστολαῖς τίτλοις καὶ προσαγορεύσεσιν εἰς ἀνάμνησιν ὅτι ἦν ποτε ὅτε ἦν νέας Ἰουστινιανουπόλεως, ἀπαράλλάκτως ὡς ἐτηρήθησαν καὶ πολλοὶ τίτλοι ψιλοὶ ἐν ταῖς φήμαις τῶν Πατριαρχῶν Ἀλεξανδρείας, Ἀντιοχείας καὶ Ἱεροσολύμων».

63. Ὁ Φίλ. Γεωργίου περαιτέρω συνάγει ὅτι ἐξ αὐτῆς τῆς τάξεως καὶ συνθήκης τῶν ὀνομάτων ἐν τῷ κανόνι μόνῃ ἢ ἐν Ἑλλησπόντῳ πόλις δύναται νὰ νοηθῇ, λέγων: «Ἀμέσως ἐν ἀρχῇ ὁ κανὼν πρὶν ἢ ποιήσῃται μνεῖαν τῆς μεταναστεύσεως τοῦ ἐπισκόπου Ἰωάννου χρονικῇ ἀκριβεῖα χρώμενος ὀνομάζει αὐτὸν τῆς Κυπρίων νήσου πρόεδρον, οἷος ἦν πράγματι πρὶν ἢ μεταναστεύσῃ. Μετὰ δὲ τὴν μνεῖαν τῆς μεταναστεύσεως καὶ τῆς ἐν Ἑλλησπόντῳ ἀποκαταστάσεως αὐτοῦ,

¹²⁸ Berevidge *Pandectae* etc. ii σ. 154-5.
83-35, σημ. α.

¹²⁹ Φ.Γεωργίου *Εἰδήσεις* σ.

οὐκέτι καλεῖ αὐτὸν πρόεδρον τῆς Κυπρίων νήσου, διότι τότε οὐκ ἦν τοιοῦτος, καθὼ ἐκλελοιπώς τὴν νῆσον ταύτην· ἀλλ' οὐδὲ νέας Ἰουστινιανουπόλεως καλεῖ αὐτόν, διότι δὲν εἶχεν ἔτι κυρωθῇ αὐτῷ ὁ θρόνος τῆς νέας Ἰουστινιανουπόλεως, κυροῦται δὲ νῦν διὰ τοῦ κανόνος τούτου· διὰ τοῦτο ἡ Σύνοδος ἀφαιρουμένη ἀπ' αὐτοῦ τὸν τίτλον τοῦ προέδρου τῆς Κυπρίων νήσου, καὶ μὴ ἔχουσα τί ὀνομάσῃ αὐτόν, μεταβαίνει ἀπὸ τοῦ προσώπου εἰς τὴν πόλιν, ἣ πρῶτον παρέχει τὸ δίκαιον τῆς Κωνσταντιέων πόλεως, καὶ μετὰ ταῦτα τῷ ἐπ' αὐτῇ καθισταμένῳ δίδωσι τὴν προεδρίαν πάντων τῶν τῆς Ἑλλησποντίων ἐπαρχίας ἐπισκόπων· λέγει δὲ τὸν ἐπ' αὐτῇ (τῇ νέᾳ Ἰουστινιανουπόλει) καθιστάμενον, οὐχὶ καθεστηκέναι, οὔτε καταστάντα ἢ καταστιθέντα, ἀλλὰ νῦν, νυνὶ καθιστάμενον θεοφιλέστατον ἐπίσκοπον ἀπλῶς ἐπίσκοπον, ἄνευ τίτλου ἐπαρχίας τὸ γε νυνί, δηλονότι πρὶν ἔτι κυρωθῇ αὐτῷ ὁ τῆς Ἰουστινιανουπόλεως θρόνος· προεδρεύειν δὲ αὐτόν ἀπὸ τοῦ νῦν, ὅτε δίδεται αὐτῷ ὁ θρόνος τῆς Ἰουστινιανουπόλεως καὶ τὰ δίκαια τῆς Κωνσταντιέων πόλεως· νὰ προεδρεύῃ λοιπὸν οὐχὶ ὁ Κύπρου, ἀλλ' ὁ νέας Ἰουστινιανουπόλεως διότι τότε μὲν Κύπρου δὲν ὑπῆρχεν οὔτε πράγματι οὔτε ὀνόματι, ἀλλὰ ὑπῆρχε πρῶην μὲν Κύπρου, τότε δὲ πράγματι καὶ ὀνόματι καθίστατο Ἰουστινιανουπόλεως».

64. Ὁ ἀρχιεπίσκοπος Φιλόθεος ἐν τῇ προειρημένῃ Ἐκθέσει αὐτοῦ περὶ τῶν προνομίων τῆς ἑαυτοῦ Ἐκκλησίας¹⁸⁰ βεβαιοῖ ὅτι ἡ νῆσος ἀκολούθως ἦτο γνωστὴ ὑπὸ τὸ ὄνομα νέα Ἰουστινιανή. Ἀλλὰ φαίνεται περιπεσὼν εἰς πολλὴν σύγχυσιν ὡς πρὸς τὴν ἐξήγησιν ἣν παρέχει περὶ τῆς μεταβολῆς τοῦ ὀνόματος· διότι θεωρεῖ ὅτι ἡ μεταβολὴ αὕτη ὠφείλετο εἰς Ἰουστινιανὸν τὸν μέγαν, ὅστις ἐκάλεσε τὴν Νῆσον οὕτω χάριν τῆς ἐκ Σαλαμίως καταγομένης αὐτοκρατείας Θεοδώρας. Καὶ ἐὰν δὲ ἡ διαβεβαίωσις αὕτη ἦτο ἀληθής, ὅπερ δὲν εἶναι, ἡ Κύπρος θὰ ἐκαλεῖτο Θεοδωριάς, οὐχὶ δὲ νέα Ἰουστινιανή, τοῦ ὀνόματος τούτου δοθέντος εἰς τὴν Καρχηδόνα μετὰ τὴν ἄλωσιν αὐτῆς ὑπὸ τοῦ Βελισσαρίου τῷ 533. Ἡ παράδοσις αὕτη φαίνεται προκύψασα ἐκ τῆς ἀστηρίκτου μαρτυρίας τοῦ Καλλίστου¹⁸¹ ὅτι Ἰουστινιανὸς ὁ α' ἐκάλεσε τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Κύπρου δευτέραν Ἰουστινιανὴν εἰς τιμὴν τῆς περιφήμου συζύγου αὐτοῦ Θεοδώρας, ἥς γενέθλιος ἦν ἡ Κύπρος. Ἀλλὰ τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ Ἰουστινιανὸς τὴν

¹⁸⁰ Κυπριανὸς σ. 551.¹⁸¹ Νικηφ. Κάλλιστος ις' 28.

ἐν Ἰλλυρία Οὐλπιανὴν ὠνόμασε δευτέραν Ἰουστινιανήν, δεικνύει πόσον ὅλως ἐστερημένον βάσεως εἶναι πράγματι τὸ ἱστορημα τοῦτο. Πλὴν τούτου οὐδεὶς τῶν βυζαντίνων ἱστοριογράφων πλὴν τοῦ Καλλίστου, οὐδ' αὐτὸς ὁ σύγχρονος Προκόπιος, εἰς ὃν τοσαύτας τῶν περὶ τῆς Θεοδώρας γνώσεων ἡμῶν ὀφείλομεν, εἶπέ ποτε ὅτι ἡ Θεοδώρα ἐγεννήθη ἐν Κύπρῳ. Ἡ μόνη σχέσις αὐτῆς πρὸς τὴν Κύπρον ἦτο ἡ διὰ τοῦ πατρὸς αὐτῆς Ἀκακίου, ὅστις, κύπριος αὐτὸς ὢν, ἦτο θηριοτρόφος ἐν Κπ ἐπὶ Ἀναστασίου α' (491-518).

65. Ἐν τῶν διακριτικῶν σημείων τοῦ χαρακτῆρος τοῦ Ἰουστινιανοῦ α' ἦτο τὸ ἀκόρεστον αὐτοῦ πρὸς τὸ κτίζειν πάθος. Κατὰ τὴν μακρὰν αὐτοῦ βασιλείαν ἀναφέρεται ὅτι ἔχει ἰδρύσῃ ἢ ἀνακαινίσῃ ἐν διαφόροις σημείοις τῶν κτήσεων αὐτοῦ οὐχὶ ὀλιγωτέρας τῶν 18 πόλεων, ἃς εἰς ἀνάμνησιν τοῦ κατορθώματος εἶχε καλέσῃ διὰ τοῦ ἰδίου ὀνόματος. Ἀλλ' οὐδεμία πόλις ἐν Κύπρῳ ἔλαβέ ποτε τὸ ὄνομα παρ' αὐτοῦ. Καὶ ἡ ἐν Τρούλλῳ Σύνοδος διὰ τῆς πράξεως αὐτῆς ὡμολόγει τοῦτο. Διότι ἐν τῷ λθ' κανόνι αὐτῆς βεβαιοῦσα τὸν τίτλον τῆς Ἰουστινιανουπόλεως, τὸν παραχωρηθέντα ὑπὸ Ἰουστινιανοῦ τοῦ ρινοτμήτου εἰς τὴν ἐν Ἑλλησπόντῳ νέαν πόλιν, προσέθηκεν εἰς αὐτὴν τὸ ἐπίθετον ν έ α, ἵνα διακρίνῃ αὐτὴν ἀπὸ τῶν πολλῶν λοιπῶν πόλεων, τῶν ἰδρυθεισῶν ἢ ἀνακαινισθεισῶν ὑπὸ Ἰουστινιανοῦ τοῦ α'.

66. Ἐπὶ πόσον χρόνον ἡ Νῆσος παρέμεινεν ἐγκαταλελειμμένη εἰς τοὺς Μουσουλμάνους δὲν δύναται, μετὰ τόσοῦ χρόνου πάροδον, νὰ ὁρισθῇ μετὰ βεβαιότητος. Ὁ ἱστοριογράφος αὐτοκράτωρ Κωνσταντῖνος ὁ πορφυρογέννητος ἀναφέρει ὅτι ὁ Ρινότμητος ἐπιθυμῶν νὰ ἀποκαταστήσῃ τοὺς φυγάδας ἐν τῇ ἀρχαίᾳ πατρίδι αὐτῶν, ἀπέστειλεν ἕνα ἀνώτερον τοῦ κράτους λειτουργὸν καὶ τρεῖς κυπρίους εὐγενεῖς πρὸς τὸν ἐν Βαγδατίῳ Καλίφην, παρακαλῶν ὅπως ἀπολυθῶσιν οἱ παρ' αὐτοῦ ἡχμαλωτισμένοι νησιῶται. Ὁ Καλίφης ἀποδεξάμενος τὴν αὐτοκρατορικὴν παράκλησιν λέγεται ὅτι διέταξε τὴν καθ' ὅλην τὴν Συρίαν περισυλλογὴν τῶν τοιούτων αἰχμαλώτων καὶ ἀποστολὴν αὐτῶν εἰς τὴν γενέθλιον νῆσον. Ὁ δὲ Ἰουστινιανὸς ἔδωκεν ἐφεξῆς διαταγὰς ὅπως μετενεχθῶσιν εἰς Κύπρον ἐκεῖνοι ἐξ αὐτῶν, οἵτινες εἶχον κατοικήσῃ ἐν Ρωμανίᾳ, ἦτοι ἐν Κυζίκῳ καὶ τοῖς θέμασι τῶν Κιβυρραιωτῶν καὶ τῷ Θρακησίῳ ¹⁸².

¹⁸² Κωνσταν. Πορφυρογενν. Πρὸς τὸν ἴδιον υἱὸν Ρωμανόν 47: Τῆς νήσου ἀλωθείσης ὑπὸ τῶν Σαρακηνῶν καὶ ἐπὶ ἑπτὰ ἔτεσιν ἀοικήτου μεινά-

67. Ὁ Πορφυρογέννητος ἰσχυρίζεται ὅτι ὁ ὀνοικισμὸς οὗτος τῆς Κύπρου ἐγένετο ἑπτὰ μετὰ τὴν ἐγκατάλειψιν αὐτῆς ἔτη, ἦτοι τῷ 698. Ἀλλὰ σπουδαῖαι ἀμφιβολίαι ὑπάρχουσιν ὥς πρὸς τὴν ἱστορικὴν ἀκρίβειαν τῆς μαρτυρίας ταύτης. Καὶ πρῶτον, εἶναι πολὺ ἀπίθανον ὅτι οἱ Ἀραβες θὰ ἦσαν διατεθειμένοι νὰ ἱκανοποιήσωσι τὰς ἐπιθυμίας ἀνδρός, ὅστις πρῶτος ἔλυσε τὴν εἰρήνην· δευτέρα δὲ καὶ ὀριστικὴ ἀντίρρησης, ἀναιροῦσα τὴν μαρτυρίαν, εἶναι ἡ ἐκ τῶν ἱστορικῶν γεγονότων. Τῷ 698 δηλαδή, ὅτε ὁ θρυλούμενος οὗτος ὀνοικισμὸς τῆς νήσου ἀναφέρεται ὅτι συνέβη, ὁ Ἰουστινιανὸς δὲν ἦτο πλέον αὐτοκράτωρ, ἀλλὰ διῆγεν ἐξόριστος ἐν Κριμαίᾳ. Πιθανώτερον εἶναι ὅτι ἡ ἐπάνοδος τῶν Κυπρίων ἐγένετο ἐπὶ τοῦ ἄρπαγος ναυάρχου τῶν Κιβυρραιωτῶν Ἀψιμάρου, ὅστις ἐκθρονισθέντος τοῦ Λεοντίου εἶχεν ἀνέλθῃ εἰς τὸν θρόνον ὥς Τιθέριος γ'. Κληρονομικὸς ἐχθρὸς τῶν Ἀράβων ὧν διεξήγαγε τὰς κατ' αὐτῶν ἐπιχειρήσεις

σης καὶ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Ἰωάννου μετὰ τοῦ λαοῦ αὐτοῦ πρὸς τὴν Βασιλεύουσιν καταλαβόντος, ἐγένετο οἰκονομία παρὰ τοῦ βασιλέως Ἰουστινιανοῦ ἐν τῇ ἀγίᾳ ἑκτῇ συνόδῳ, τοῦ τὴν Κυζικὸν παραλαβεῖν μετὰ τῶν ἐπισκόπων αὐτοῦ καὶ τοῦ λαοῦ τῆς νήσου, καὶ ποιεῖσθαι καὶ χειροτονίας ἡνίκα ἂν λείψῃ ἐπίσκοπος, πρὸς τὸ μὴ διαπεσεῖν τὴν αὐθεντίαν καὶ τὰ δίκαια τῆς Κύπρου· καὶ γὰρ καὶ αὐτὸς ὁ Ἰουστινιανὸς βασιλεὺς κύπριος ἦν, καθὼς καὶ παρὰ τῶν παλαιῶν Κυπρίων ὁ λόγος μέχρι τῆς σήμερον ἐπεκράτησεν ὥστε καὶ ὠρίσθη ἐν τῇ ἀγίᾳ ἑκτῇ συνόδῳ χειροτονεῖν τὸν Ἀρχιεπισκοπὸν Κύπρου τὸν τῆς Κυζικῆς πρόεδρον, καθὼς ἐν τῷ 10^ῳ κεφαλαίῳ τῆς αὐτῆς ἀγίας ἑκτῆς συνόδου ἀναγράφεται. Μετὰ δὲ ἑπτὰ ἔτη θελήσει Θεοῦ ἐκινήθη ὁ Βασιλεὺς πάλιν οἰκίσαι τὴν Κύπρον καὶ ἀπέστειλε πρὸς τὸν Ἀμερμουμνὴν τοῦ Βαγδαδ τρεῖς τῶν ἐνδόξων Κυπρίων, αὐτόχθονας τῆς αὐτῆς νήσου τυγχάνοντας, τοὺς λεγομένους Φαγγουμεῖς, μετὰ καὶ βασιλικῷ τινος ἀγγέλου τε καὶ ἐνδόξου, γράψας τῷ Ἀμερμουμνῇ ἵνα τὸν ἐν Συρίᾳ ὄντα λαὸν τῆς νήσου Κύπρου ἀπολύσῃ εἰς τὸν ἴδιον τόπον. Καὶ ὑπακούσας ὁ Ἀμερμουμνῆς τῇ τοῦ Βασιλέως γραφῇ, ἀπέστειλε κατὰ πάσης τῆς Συρίας ἐνδόξους Σαρακηνοὺς καὶ ἐπεσώρευσεν πάντας τοὺς Κυπρίους καὶ διεπέρασεν εἰς τὸν ἴδιον τόπον. Ἀπέστειλε δὲ καὶ ὁ Βασιλεὺς βασιλικὸν καὶ διεπέρασε τοὺς ἐν Ρωμανίᾳ οἰκήσαντας, ἡγοῦν ἐν τε τῇ Κυζικῇ καὶ τῷ Κιβυρραιῳτ ἢ καὶ τῷ Θρακησίῳ καὶ ἐνφάσιθι ἡ νήσος. Ὁ Πορφυρογέννητος σφάλλεται καὶ τὴν Σύνοδον ἑκτὴν· πράγματι πρόκειται περὶ τῆς καλουμένης Πενθέκτης. Ἡ 5^η οἰκουμ. Σύνοδος ἐγένετο ἐπὶ Κωνσταντίνου δ' τοῦ πωγωνάτου, τοῦ πατρὸς τοῦ Ρινοτιμήτου, κατὰ τῶν Μονοθελητῶν. — Ἀμερμουμνῆς εἶναι τίτλος, οὐχὶ δὲ ὄνομα, ἰσοδύναμον πρὸς τὸ: Ἀρχηγός τῶν πιστῶν. Ὁ περὶ οὗ πρόκειται καλὶφης ἦτο ὁ Ἀβδὺλμελέχ (684-705). Διάδοχος δ' αὐτοῦ ἐγένετο ὁ Βαλὴδ σ' (705-715). Ἀλλὰ καὶ ἄλλαι ἀνακρίβειαι ὑπάρχουσιν ἐν τῷ χωρίῳ τούτῳ. Τὸν ἀρχιεπισκοπὸν Ἰωάννην συνοδεύουσιν οἱ ἐπίσκοποι αὐτοῦ εἰς Κυζικόν, ὅπερ δυσκολώτατα δύναται νὰ ἐξαχθῇ ἐκ τοῦ καν. 10^ῳ τῆς Πενθέκτης· ὁ δὲ Ἰουστινιανὸς λέγεται κύπριος, καίπερ υἱὸς τοῦ Πωγωνάτου ὦν!

μετ' ἐκτάκτου δραστηριότητος. Ὁ δὲ ἀδελφὸς αὐτοῦ Ἡράκλειος, εἰς ὃν ἀνετέθη ὑπὸ τοῦ Τιβερίου ἡ διεξαγωγή τοῦ πολέμου, ἐνίκησε τοὺς Ἀραβας καὶ παρὰ τὰ Σαμόσατα, ἐπαγαγὼν αὐτοῖς ἀνηλεῆ σφαγὴν, καὶ ἐν Ἀρμενίᾳ καὶ Συρίᾳ.

68. Ἀλλ' αἱ νίκαι αὗται προσκαίρως μόνον ἀπήμβλυναν τὴν δύναμιν τοῦ ἐχθροῦ. Διότι τῷ 744 ἐπὶ Κωνσταντίνου ε' (τοῦ κορωνύμιου) ὁ καλὶφης Οὐαλὲδ β' ἐπιδραμὼν εἰς τὴν Νῆσον ἀπήγαγε μεγάλα πλήθη κατοίκων, οὓς ἀπώκισεν εἰς τὰς γειτονικὰς ἐπαρχίας τῆς Συρίας¹³³. Ἀλλ' ἡ τιμὴ τῶν βυζαντινῶν ὅπλων ἀποκατεστάθη ταχέως μετὰ ταῦτα διὰ τῆς ὑπερόγκου συμφορᾶς, ἣτις ἐπλήχθη ἐπὶ τοὺς Μουσουλμάνους ἐν αὐτῇ τῇ σκηνῇ τῶν προτέρων αὐτῶν θριάμβων. Τῷ 747 δηλ. ὁ Κοπρώνυμος ἀκούων ὅτι οἱ Ἀραβες παρεσκεύαζον νέαν ἐκστρατείαν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, διέταξε τὸν στόλον τῶν Κιβυρραιωτῶν νὰ ὑπερασπίσῃ τὰς ἀκτὰς τῆς Κύπρου. Τὰ ἐχθρικά πλοῖα ἐμφανισθέντα πρὸ τῶν ἀκτῶν τοῦ λιμένος τῶν «Κεραμαία»¹³⁴

¹³³ Παῦλος διάκονος *Hist. Misc.* xxii. ¹³⁴ Θεοφάνης (P. G. cviii σ. 853). Κεδρηνὸς (P. G. cxxi σ. 888). Ἡ ἐξακρίβωσις τοῦ τόπου τούτου, ἐνθα ἡ ναυμαχία ἐγένετο, προεκάλεσε πολλὴν συζήτησιν. Αἱ λέξεις τοῦ Θεοφάνους εἶναι: «ἐν τῷ λιμένι τῶν Κεραμαία», ὅπερ ποικιλοτρόπως ἀπεδόθη 1) ὑπὸ μὲν Παύλου τοῦ διακόνου «in portu Ciramea», 2) ὑπὸ δὲ τοῦ Lebeau «au port du Céramée (*Hist.* xii σ. 202). Ὁ de Mas Latrie (*Hist. de Chypre* i p. 88, n. 1), ὅστις φαίνεται νομίζων ὅτι οἱ συγγραφεῖς οὗτοι ἀναφέρονται εἰς τὸν λιμένα τῆς Κερυνείας (Κεραυνίας), παρατηρεῖ ὅτι στόλος σκοπῶν ἐπίθουσιν κατὰ τῆς Κύπρου ἐξ Αἰγύπτου δυσκόλως θὰ περιέπλεε τὴν Νῆσον ἵνα ἀποδιβάσῃ στρατὸν εἰς τὰς βορείας αὐτῆς ἀκτὰς. Ἰσχυρίζεται ὅτι οἱ ἐπιδρομεῖς, ὡς συνήθως ἐποίουν οἱ Ἀραβες, ἀπέβησαν πιθανώτατα ἐπὶ τῆς νοτίου παραλίας καὶ ἴσως ἐπὶ τῶν ἀκτῶν τοῦ Μαζωτοῦ, μεταξὺ Κιτίου καὶ Ἀμαθοῦντος. Ἐπειδὴ δὲ τοῦτο εἶναι τὸ μέγα κερατιοφόρον τῆς Κύπρου διαμέρισμα, γεγονὸς μαρτυρούμενον καὶ ὑπὸ τοῦ ὀνόματος ἑνὸς τῶν ἀκρωτηρίων αὐτοῦ, τοῦ Cape Caroubier, προτείνει ἀντὶ τῆς κοινῶς παραδεδεγμένης γραφῆς τὴν διόρθωσιν ἐν τῷ λιμένι τῶν Κερατέων (κερατίων), διότι οὐδεὶς τόπος *Κεραμαία* εἶναι γνωστὸς ἐπὶ τῆς νήσου.

Ὁ δὲ Σάθιας *M. B.* 6' σ. νη'—νθ' σημ. (1), ὅστις κατακρίνει τὴν διόρθωσιν ταύτην, ἄρχεται ἀπὸ παρεκδοχῆς, παριστῶν τὸν de Mas Latrie ὡς ὑποστηρίζοντα ἀνάγνωσιν «ἐν τῷ λιμένι τῶν Κεραταία». Αὐτὸς θεωρεῖ τὸ χωρίον ὡς ἑλλειπές, εἰ καὶ ὑποστηρίζει τὴν ἀρχικὴν γραφὴν, τονιζομένην ὀλίγον τι διαφόρως (των, ἀντὶ τοῦ τῶν, δηλ. ὡσεὶ ἦτο: ἐν τῷ ἑαυτῶν λιμένι Κεραμαία). Ἐπεξηγεῖ δὲ ὅτι οἱ Ἀραβες, βλέποντες ὅτι οἱ ἀντίπαλοι ἐφρούρουν τοσοῦτον ἀγρύπνως τὴν Κύπρον, πρὸς ἀντιπερισπασμὸν ἔπλευσαν κατὰ τοῦ κιβυρραιωτικοῦ θέματος, οὗ ὁ κύριος λιμὴν ἦτο ἡ πόλις τῆς Καρίας Κέραμος ἢ Κεραμία ἐπὶ τοῦ Κεραμεικοῦ κόλπου. Οἱ Κιβυρραιῶται τότε ὀρμηθέντες ἐκ Κύπρου ἀπέ-

προσεβλήθησαν αἰφνιδίως ὑπὸ τῶν ὑπερασπιστῶν, οἵτινες ἀποκλείσαντες τὸν λιμένα ἡχμαλώτισαν καὶ διέφθειραν ὁλόκληρον τὸν στόλον ἐκ πλοίων 1000 ἀποτελούμενον, πλὴν τριῶν, ἅτινα ἀφῆκαν νὰ διαφύγωσιν ἵνα κομίσωσιν εἰς τοὺς οἰκείους τὸ ἄγγελμα τῆς καταστροφῆς.

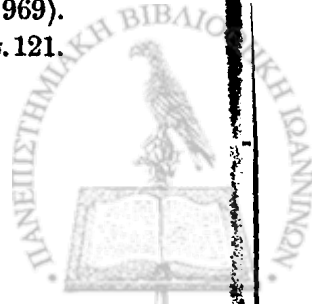
69. Τῷ 790 ἐπὶ Εἰρήνης καὶ Κωνσταντίνου ς' ἑτέρα ἀπόπειρα ἐγένετο ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ ἀκοιμήτου ἐχθροῦ, ἥτις ὁμως καὶ πάλιν ἐμταιώθη διὰ τῆς ἐπικαίρου βοήθειας τοῦ Κιβυρραιωτικοῦ στόλου¹⁸⁵. Ἐπὶ τῆς περιστάσεως ταύτης ὁ ναύαρχος τῶν Κιβυρραιωτῶν Θεόφιλος, ἀνὴρ ἀτρομήτου θάρρους, προπορευθεὶς τῶν λοιπῶν χριστιανικῶν δυνάμεων, προσέβαλε μόνος τοὺς Ἀραβας. Αἰχμαλωτισθεὶς ἐν τῇ ἀνίσφ μάχῃ καὶ ἄχθεις πρὸ τοῦ περιωνύμου Ἀροῦν - αλ-Ρασήδ, ὅστις ἐστρατήγει τῶν ἀντιπάλων, προτίμησε νὰ ὑποστῇ μαρτυρικὸν θάνατον ἢ νὰ ἐξομώσῃ.

70. Ἀλλὰ τῷ 806 τὰ μουσουλμανικὰ ὄπλα ὑπῆρξαν εὐτυχέστερα. Ὁ αὐτοκράτωρ Νικηφόρος (802-811) ὁ διαδεξάμενος τὴν Εἰρήνην, ἀρνηθεὶς ἀπερισκέπτως νὰ ἐξακολουθήσῃ τὴν πληρωμὴν τοῦ φόρου, ὅστις ἐπληρῶνετο ὑπὸ τῆς προκατόχου αὐτοῦ εἰς τὸν Ἀροῦν, διαρρήξας δὲ καὶ τοὺς λοιποὺς ὅρους τῆς συνθήκης, ἥτις εἶχε συναφθῇ μεταξὺ τῶν δύο ἡγεμόνων, ἐγένετο αἷτιος ὥστε ἡ Κύπρος καὶ ἄλλα τμήματα τῶν βυζαντινῶν κτήσεων νὰ δοκιμάσωσι τὴν ὀργὴν τοῦ Καλίφου. Ἡ ἐρήμωσις, ἣν εἰργάσατο ὁ ἥρως οὗτος τῶν «Ἀραβικῶν νυκτῶν» ὑπερέβη πᾶν ὃ τι προηγουμένως εἶχε συμβῇ. Ἐκκλησίαι καὶ μοναστήρια κατεσκάπτοντο ἀδιακρίτως· πλήθι κατοίκων διεπερῶντο ἐν στόματι μαχαίρας ἢ ἀπήγοντο εἰς αἰχμαλωσίαν. Μεταξὺ τῶν ἄλλων αἰχμαλώτων ἦτο καὶ ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντίας, ὅστις λέγεται ὅτι ὑπεχρεώθη νὰ πληρώσῃ διὰ νὰ ἀπελευθερωθῇ ὡς λύτρα 1000 δηνάρια¹⁸⁶. Ὅτι οἱ Ἀραβες ὁμως μετὰ τὴν ἐπιδρομὴν ταύτην δὲν ἐκράτησαν μονίμως τὴν Νῆσον δυνάμεθα νὰ συναγάγωμεν ἐκ τῆς μαρτυρίας τοῦ Θεοφάνους¹⁸⁷. Οὗτος πληρο-

κλεισαν ἐντὸς τοῦ κόλπου καὶ κατέστρεψαν τὸν ἐχθρικὸν στόλον. Ὅθεν, λέγει ὁ Σάβας, τὸ χωρίον θὰ ὤφειλε νὰ ἔχῃ ὥδε: «ὁ δὲ στρατηγὸς τῶν Κιβυρραιωτῶν ἐπιπεσὼν αὐτοῖς αἴφνης ἐν τῷ λιμένι των (τῶν Κιβυρραιωτῶν δηλαδή) Κεραμαία...»

¹⁸⁵ Θεοφάνης (P.G. cviii σ. 936). ¹⁸⁶ Παῦλος διάκονος xxiv. *Elmacin Hist. Sarac. Abulfeda Annales Muslemici*. Θεοφάνης (P. G. cviii σ. 969). Κεδρηνός (P.G. cxxi σ. 917). *Finlay Byz. and Gr. Empires* i ch. 2, sec. 1, σ. 121.

¹⁸⁷ Θεοφάνης (P. G. cviii σ. 1001).

φορεῖ ἡμᾶς ὅτι ἐπὶ Μιχαὴλ τοῦ Ραγκαβὲ (811-813) «πολλοὶ τῶν κατὰ Παλαιστίνην Χριστιανῶν μοναχῶν καὶ λαϊκῶν καὶ ἐκ πάσης Συρίας τὴν Κύπρον κατέλαβον, φεύγοντες τὴν ἄμετρον κάκωσιν τῶν Ἀράβων· καὶ οἱ μὲν ἀνηρέθησαν μαρτυρικῶς, οἱ δὲ τὴν Κύπρον κατέλαβον, καὶ ἐκ ταύτης τὸ Βυζάντιον, οὗς Μιχαὴλ ὁ εὐσεβὴς βασιλεὺς καὶ Νικηφόρος ὁ ἀγιώτατος πατριάρχης φιλοφρόνως ἐξένισαν· τοῖς μὲν γὰρ ἐλθοῦσιν ἐν τῇ πόλει μοναστήριον ἐπίσημον ἐδωρήσαντο, τοῖς δὲ κατὰ τὴν Κύπρον ἐναπομείνασι μοναχοῖς τε καὶ λαϊκοῖς τάλαντον χρυσοῦ ἀπέστειλαν, καὶ παντοίως τούτους ἐθεράπευσαν».

71. Τῷ 824 ὁ στόλος τῶν Κιβυρραιωτῶν ὑπὸ τὸν Κράτερον παρέσχε καὶ ἄλλας ὑπηρεσίας εἰς τὴν Κύπρον. Ἡ Κρήτη ἀρτίως εἶχεν ὑποταγῇ ὑπὸ τοὺς ἐξ Ἰσπανίας Ἀραβας, ὁ αὐτὸς δὲ κίνδυνος ἤπειλει καὶ τὴν Κύπρον καὶ τὰς γειτονικὰς Κυκλάδας. Κατὰ διαταγὴν τοῦ αὐτοκράτορος Μιχαὴλ τοῦ τραυλοῦ ὁ στόλος πλεύσας εἰς Κρήτην ἀνεκτίησάτο ταύτην καὶ ἀπήλλαξε καὶ τὰς λοιπὰς νήσους τῶν ἀπειλούντων κινδύνων¹³⁸. Κατ' ἄλλην μαρτυρίαν¹³⁹ ἡ ἐκστρατεία αὕτη καίπερ κατ' ἀρχὰς τελείως ἐπιτυχοῦσα, ἐν τέλει κατεστράφη ἐντελῶς ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ. Οἱ βασιλικοὶ δηλαδὴ ἀφ' οὗ ἐπήνεγκαν βαρεῖαν ἥτταν ἐπὶ τοὺς Ἀραβας, τοσοῦτον ἐμεγαλοφρόνησαν ἐπὶ τῇ νίκῃ ὥστε παρημέλησαν καὶ τὰς στοιχειωδεστάτας προφυλάξεις. Ἐντεῦθεν οἱ Μουσουλμᾶνοι παρατηρήσαντες τὸ ἀμέριμνον τῶν νικητῶν προσέβαλον αὐτοὺς ἄφνω ἐν νυκτί, ἐπήνεγκον δὲ τοιαύτην σφαγὴν ὥστε μόλις εἰς ἐπιβιοὺς διέφυγεν ἵνα ἀγγείλῃ τὸ γεγονός. Αὐτὸς ὁ Κράτερος ἐπὶ ἐμπορικοῦ πλοίου φεύγων ἐκ τοῦ τόπου τῆς σφαγῆς συνελήφθη καὶ ἀνεσκολοπίσθη. Ἡ Κύπρος εἴμαρτο νὰ περιέλθῃ καὶ αὖθις ὑπὸ τὸν ζυγὸν τοῦ Ἰσλάμ. Διότι ὁ Πορφυρογέννητος¹⁴⁰ πληροφορεῖ ὅτι ὁ πάππος αὐτοῦ Βασίλειος ὁ μακεδὼν (867-886) ἐκδιώξας τοὺς ἀπίστους περιέλαβε τὴν Νῆσον ἐν τῷ ἰε' θέματι τοῦ Κράτους ὑπὸ τὴν διοίκησιν τοῦ περιφήμου ἄρμενίου στρατηγοῦ Ἀλεξίου, ὅστις ἐκράτησεν αὐτὴν ἐπὶ 7 ἔτη, μεθ' ἃ οἱ Ἀραβες ἀνακατέλαβον αὐτήν. Ἀλλ' ἡ ἀκριβὴς χρονολογία, καθ' ἣν ἡ προσωρινὴ αὕτη ἀπελευθέρωσις ὑπὸ τοῦ Βασιλείου ἐγένετο, εἶναι ἄγνωστος.

¹³⁸ Κωνστ. Πορφυρογένν. *Πρὸς τὸν ἴδιον υἱὸν Ρωμανόν*, 22. Συμεὼν Μάγιστρος. ¹³⁹ Ζωναρᾶ *Χρον.* 24 (P.G. cxxxiv σ.1392). ¹⁴⁰ *Περὶ Θεμ. α'* τίτλ. 3.

72. Τοῦλάχιστον ὅτι ἐπὶ τινὰ χρόνον εἶχεν ἀνακτηθῇ ἡ Νῆσος ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν ἐπὶ Λέοντος τοῦ σοφοῦ, τοῦ διαδόχου τοῦ Βασιλείου α' (886-911) μανθάνομεν παρὰ τοῦ αὐτοῦ Αὐτοκράτορος ἱστορικοῦ ¹⁴¹. Ἐν τῇ μαρτυρίᾳ ταύτῃ ὁ Πορφυρογέννητος ἀναφέρει ὅτι Λέων ὁ πρωτοσπαθάριος (= ἀρχηγὸς τῆς αὐτοκρατορικῆς φρουρᾶς) ὅτε διώκει τὴν νῆσον (902 περίπου) ἀλέστειλε κατασκόπους εἰς τὸν κόλπον τῆς Ταρσοῦ καὶ εἰς Τρίπολιν καὶ Λαοδίκειαν, ἵνα ἐξακριβώσωσιν ἂν οἱ Ἀραβες ἐσχεδίαζον ἐχθροπραξίας. Ἀλλ' ὅτι ἡ Κύπρος ταχέως μετὰ ταῦτα μετέλλαξε κυρίαρχον καταφαίνεται ἐκ τῆς μαρτυρίας τοῦ ἱστορικοῦ Ἰωάννου Καμενιάτου ¹⁴² ὅστις αἰχμαλωτισθεὶς ὑπὸ τῶν Ἀράβων ἐν Θεσσαλονίκῃ τῷ 904 ἀπῆχθη εἰς Τρίπολιν τὴν ἐν Ἀφρικῇ. Οὗτος ἀναφέρει ὅτι κατὰ τὸν πλοῦν τὸ ἄγον αὐτὸν πλοῖον προσήγγισεν εἰς Πάφον, ὅπως τὸ μουσουλμανικὸν πλήρωμα αὐτοῦ ἐκπληρώσῃ τὰς νομίμους λούσεις ἐν τοῖς παρακειμένοις ποταμίοις.

73. Ἀλλ' ἡ τιμὴ τῆς ὀριστικῆς ἐκ Κύπρου ἐξώσεως τῶν ἐχθρῶν τούτων τοῦ Σταυροῦ ἀνήκει εἰς Νικηφόρον τὸν Φωκᾶν (963-969). Οὗτος τῷ 961 ἐπὶ Ρωμανοῦ β' (959-963) ὡς μέγας δομέστικος εἶχεν ἰδίῃ καταστάσει ἀξιοσημείωτον τὴν κατὰ τῶν Μουσουλμάνων εὐψυχίαν αὐτοῦ διὰ τῆς ἀπελευθερώσεως ἀπ' αὐτῶν τῆς Κρήτης μετὰ δουλείαν 124 ἐτῶν. Μόλις δὲ διαδεξιόμενος ἐπὶ τοῦ θρόνου τὸν Ρωμανὸν παρέσχε περαιτέρω ὑπηρεσίας εἰς τὸν Χριστιανισμὸν διὰ τῆς ἐκδιώξεως τῶν βεβήλων τούτων ἐπιδρομέων καὶ ἐκ τῆς πατρίδος τοῦ ἀπο. Βαρνάβα. Τῷ 964, δευτέρῳ ἔτει τῆς ἐαυτοῦ βασιλείας, διὰ τῶν προσπαθειῶν τοῦ πατρικίου Νικήτα Χαλκούτζη, ἀνεκτήσατο τὴν Κύπρον ὑπὲρ τῆς βυζαντ. Αὐτοκρατορίας, πρὸς ἣν ἐφεξῆς παρέμεινεν στερεῶς ἠνωμένη μέχρι τῆς τυραννίδος Ἰσαακίου τοῦ Κομνηνοῦ ¹⁴³.

74. Ἐν ᾧ πολέμιος σκληρὸς καὶ ἀμεύλικτος ἠπεῖλει τὴν καταστροφὴν τῆς Αὐτοκρατορίας, προέκυψε καὶ ἄλλη τῶν ἀτυχῶν ἐκείνων ἐρίδων, αἵτινες ἀδιαλείπτως ἐτάραττον τὴν εἰρήνην τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ ἕρις αὕτη, ἡ γνωστὴ ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ ἱστορίᾳ ὡς

¹⁴¹ Κωνστ. πορφυρογενν. *Πρὸς τὸν ἴδιον υἱὸν Ρωμανόν*. ¹⁴² Καμενιάτου *Περὶ ἀλώσεως τῆς Θεσσαλονίκης* 77. ¹⁴³ Φραντζῆς Α' κεφ. 37. Ζωναρᾶς *Χρονογρ.* ις' 23-25 (P. G. cxxxv σ. 103). Κεδρηνός (P. G. cxxii σ. 73-74). Λέων διάκον. *Ἱστορία* β' 8. Κεδρηνός (P. G. cxxi σ. 97).

εἰκονομαχία, ἤρξατο διὰ τοῦ αὐτοκράτορος Φιλιππικοῦ Βαρδάνη (711-713), ὅστις συναινέσει καὶ τοῦ Κπ πατριάρχου Ἰωάννου ἀφήρει ἐκ τῶν ἐκκλησιῶν τὰς εἰκόνας. Προσέλαβε δὲ μείζονα ἔντασιν ἢ κίνησιν αὕτη ἐπὶ τοῦ διαδόχου αὐτοῦ Λέοντος τοῦ Ἰσαύρου (717-741). Ὁ αὐτοκράτωρ οὗτος, ἀρχικῶς ἀγροῖκος καὶ ἀγράμματος χωρικὸς ἐξ Ἰσαυρίας, ὥφειλε τὴν ἀνύψωσιν αὐτοῦ εἰς τὴν στρατιωτικὴν ἱκανότητα, ἣν εἶχεν ἐπιδείξει ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ β'. Ὡς πολλοὶ τῶν συνεπαρχιωτῶν αὐτοῦ ἐνεφορεῖτο ἀμεταθέτου ἀπεχθείας κατὰ τῆς προσκυνήσεως τῶν εἰκόνων, ἥτις ἀνεπαισθήτως εἶχε πολλαχοῦ μετατραπῇ εἰς λατρείαν. Ἀναρρηθεὶς δ' αὐτοκράτωρ ἀπεφάσισε νὰ χρησιμοποίησιν τὰς ἐξουσίας, δι' ὧν περιεβλήθη, πρὸς ἐξαφάνισιν τῆς δεισιδαιμονίας ταύτης. Ὑποστηρίζεται ὅτι προῆλθεν εἰς ἀνάληψιν τῆς πορείας ταύτης ἐκ τῶν ἐλπίδων ὅς παρείχεν ὅτι θὰ ἠδύναντο νὰ προσηλυτισθῶσιν οἱ Ἰουδαῖοι καὶ οἱ Μωαμεθανοί, εἰς ὧν τὴν ἐπιστροφὴν ἢ προσκύνησιν τῶν εἰκόνων εἶχεν ἀποδειχθῇ ἀνυπέρβλητον κώλυμα. Τὰ αὐτοκρατορικὰ διατάγματα ἀπαγορεύσαντα τὴν χρῆσιν ἱερῶν εἰκόνων ἐν τοῖς ναοῖς ἐξήγειραν ἐξ ἀρχῆς στερροτάτην ἀντίστασιν καὶ προκάλεσαν λαϊκὰς ταραχάς, αἵτινες μόνον διὰ δεινῶν αἱματοχυσιῶν κατεστάλησαν. Ἀλλ' ἰδίᾳ ἐν Ἰταλίᾳ ἐγένετο ἡ ζωηροτάτη ἀντίστασις κατὰ τῶν αὐτοκρατορικῶν διαταγῶν. Ὁ Πάπας Γρηγόριος ii ἐρρίφθη ψυχῇ καὶ πνεύματι εἰς τὸν ἀγῶνα. Ἀπὸ ἐτῶν οἱ δεσμοὶ οἱ συνδέοντες τὴν χώραν ταύτην πρὸς τοὺς βυζαντινοὺς διοικητὰς ἐγίνοντο διηνεκῶς ἀσθενέστεροι. Ἡ ἔρις, ἥτις νῦν ἐπῆλθεν, ἀναμφιβόλως κατέβαλε τὰ σπέρματα τῆς βαθμιαίας ἐκείνης ἀποξενώσεως, ἥτις ἐκορυφώθη ἐν τῷ ὀριστικῷ χωρισμῷ κατὰ τὸ ἔτος 800, ὅτε ὁ μέγας Κάρολος ἐστέφθη ἐν τῷ ἁγ. Πέτρῳ τῆς Ρώμης ὑπὸ τοῦ Λέοντος iii αὐτοκράτορος τῆς Δύσεως. Ἀποθανόντος Λέοντος τοῦ Ἰσαύρου τῷ 741 ὁ διωγμὸς τῶν εἰκόνων, ὁ ἐπ' αὐτοῦ ἀρξάμενος, ἐσυνεχίσθη μετ' ἀδιαπτώτου ζήλου ὑπὸ τοῦ υἱοῦ καὶ διαδόχου αὐτοῦ Κωνσταντίνου ε' τοῦ κοπρωνύμου.

75. Οἱ εἰκονόδουλοι, ὡς ἐκλήθησαν οἱ ὑπερασπισταὶ τῶν εἰκόνων, εὗρον αὐτὸν ἔτι μᾶλλον ἀδιάλλακτον ἢ ὁ πατὴρ αὐτοῦ. Τῷ 754 σύνοδος ὑπὸ τὸ ὄνομα ἐβδόμη οἰκουμενικὴ συνήχθη κατὰ διαταγὴν τοῦ Αὐτοκράτορος ἐν Κπ. Τὸ συνέδριον τοῦτο, εἰς ὃ προσήλθον 338 ἀρχιερεῖς ἐκ τῶν αὐτοκρατορικῶν χωρῶν, κατεδίκασε τὴν προσκύνησιν τῶν εἰκόνων ὡς διαφθοράν τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ

ἐπάνοδον εἰς τὴν εἰδωλολατρίαν, καὶ ἀπεφάσισε τὴν καταστροφὴν αὐτῶν. Μεταξὺ τῶν εἰδικῶς τιμηθέντων διὰ τῶν μομφῶν τῆς Συνόδου ταύτης ὡς ζεόντων ὑπερασπιστῶν τῶν προγεγραμμένων ἀντικειμένων τῆς λαϊκῆς εὐλαβείας ἦτο καὶ ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντίας Γεώργιος, ὅστις ἀνεθεματίσθη ὑπ' αὐτῆς μετὰ τοῦ Κπ Γερμανοῦ καὶ τοῦ περιφήμου Ἰωάννου τοῦ δαμασκηνοῦ ¹⁴⁴. Ἀλλὰ μετέπειτα τὸ ἀνάθεμα τοῦτο κατελύθη ὑπὸ τῆς ζ' οἰκουμεν. Συνόδου (τῆς β' ἐν Νικαίᾳ), καὶ τὰ ὀνόματα τῶν ἁγίων τούτων ὁμολογητῶν περιεβλήθησαν δι' εἰδικῶν τιμῶν. Οἱ μοναχοί, οἵτινες διὰ λόγους συμφέροντος εἶχον ὑπάρξει ἰδιαζόντως δραστήριοι ἐν τῇ ἀντιδράσει αὐτῶν κατὰ τῶν αὐτοκρατορικῶν ἐπιθυμιῶν, ἡσθάνθησαν ὀλόκληρον τὴν βαρύτητα τῶν πειστικῶν μέτρων, ἅτινα ἐχρησιμοποιήθησαν κατὰ τῶν ἀντιφρονούντων. Ἐπὶ τοῦ Λέοντος μάλιστα εἶχον τολμήσῃ καὶ στόλον νὰ ἀγάγωσι, συναχθέντα ἐν ταῖς νήσοις τοῦ Αἰγαίου, κατὰ τῆς Κπ, ἵνα ἐκβάλῃσι τὸν εἰκονοκλάστην καὶ ἐγκαθιδρύσωσιν διάδοχον μᾶλλον ὀρθόδοξον. Ἀλλ' ἡ καταστροφή αὐτοῦ, τῇ χρησιμοποίησει τοῦ τρομεροῦ ἐλληνικοῦ πυρός, ἐματαίωσε τὸ σχέδιον. Ὁ δὲ Κωνσταντῖνος ὁ κοπρώνυμος, ὅστις εἶχεν ἐπισημάνῃ αὐτοὺς πρὸς εἰδικὴν ἐκδίκησιν, ἐδοκίμασε νὰ ἐκπληρώσῃ τὴν πρόθεσιν αὐτοῦ δι' ἐκριζώσεως τοῦ μοναχικοῦ θεσμοῦ. Τὰ μοναχικὰ τάγματα διελύθησαν, τὰ δ' ἰδρύματα, ἅτινα ἐστέγαζον αὐτά, μετετράπησαν εἰς ἀποθήκας ἢ στρατῶνας. Μιχαὴλ Λαχανοδράκων, ὁ στρατηγὸς τοῦ θέματος τῶν Θρακησίων, μετὰ ζήλου ὑπεβοήθησε τὰς προσπάθειάς τοῦ Βασιλέως τοῦ. Ἐν τῷ δὲ αὐτῷ ἔτει (762), λέγει ὁ Θεοφάνης ¹⁴⁵, μιμησάμενος ὁ Λαχανοδράκων τὸν διδάσκαλον αὐτοῦ, πάντα μοναχὸν καὶ μονάστριαν τοὺς ὑπὸ τὸ θέμα τῶν Θρακησίων ὄντας συνῆξεν εἰς Ἐφεσον, καὶ ἐξαγαγὼν αὐτοὺς εἰς πεδῖον λεγόμενον Τζουκανιστήριον ἔφη πρὸς αὐτοὺς ὅτι ὁ μὲν βουλόμενος τῷ Βασιλεῖ πειθαρχεῖν καὶ ἡμῖν ἐνδυσάσθω στολὴν λευκὴν καὶ λαβέτω γυναῖκα τῇ ὥρᾳ ταύτῃ· οἱ δὲ τοῦτο μὴ ποιοῦντες τυφλούμενοι εἰς Κύπρον ἐξορισθήσονται. Καὶ ἅμα τῷ λόγῳ τὸ ἔργον ἐτελέσθη, καὶ πολλοὶ μάρτυρες ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ ἐνεδείχθησαν».

76. Κωνσταντῖνον τὸν κοπρώνυμον διεδέξατο τῷ 775 ὁ υἱὸς αὐτοῦ Λέων δ'. Ὁ διωγμός, ὁ τοσοῦτον συντόνως διεξαχθεὶς ἐπὶ τῶν δύο προτέρων Βασιλέων, νῦν ἐχαλαρώθη. Οἱ κατὰ τῶν εἰκονο-

¹⁴⁴ Le Quien O. C. ii σ. 1051. ¹⁴⁵ P. G. cviii σ. 897.

λατρῶν νόμοι, εἰ καὶ δὲν εἶχον ἀρθῇ, σπανίως ἐτίθεντο ἐν ἰσχύι. Αὐτοὶ οἱ μοναχοί, οἱ δραστηριώτατοι ἀντίπαλοι τῶν εἰκονοκλαστῶν Αὐτοκρατόρων, ἔλαβον ἄδειαν νὰ ἐπανέλθωσιν ἐκ τῆς ἔξορίας. Ἀποθανόντος δὲ τοῦ Λέοντος τῷ 780 ἡ διεύθυνσις τῶν πραγμάτων ἀνετέθη εἰς τὴν χήραν αὐτοῦ Εἰρήνην, ὡς κηδεμόνα τοῦ ἀνηλίκου υἱοῦ αὐτῆς Κωνσταντίνου ς'. Ἡ Εἰρήνη ἀνῆκεν εἰς ἀθηναϊκὴν οἰκογένειαν διάσημον διὰ τὴν εἰς τὰς εἰκόνας ἀφοσίωσιν. Αὐτῆς ταύτης ἡ πρὸς τὰς εἰκόνας εὐλάβεια ἦτο τοσοῦτον πασίγνωστος, ὥστε εἶχε καταστήσῃ αὐτὴν ὑποπτον εἰς τε τὸν πενθερὸν καὶ τὸν σύζυγον. Ἀποβᾶσα δὲ μόνη κυρίαρχος τοῦ βυζαντινοῦ κόσμου ἀπεφάσισεν ἄνευ βραδύτητος νὰ ἀποκαταστήσῃ τὰ ἀντικείμενα ταῦτα τῆς λαϊκῆς εὐλαβείας εἰς τὴν προτέραν τιμὴν. Ἀλλ' ἦτο ἀνάγκη νὰ χωρήσῃ μετὰ μεγάλης περισκέψεως εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ σχεδίου της. Ἡ εἰκονοκλαστικὴ μερὶς περιλαμβάνουσα πλείστους τῶν ἐπισκόπων, μετὰ σημαντικωτάτης ἀκολουθίας λαϊκῶν καὶ στρατιωτικῶν, ἦτο καὶ πολυάριθμος καὶ ἰσχυρά. Ὅθεν ἡ Εἰρήνη ἤρξατο τοῦ ἔργου διὰ τῆς δημοσιεύσεως διατάγματος χορηγοῦντος γενικὴν ἐλευθερίαν συνειδήσεως ἐν τῷ ζητήματι. Ἀλλ' ἡ παραίτησις καὶ ὁ θάνατος τοῦ εἰκονομάχου πατριάρχου Κπ Παύλου ἐφάνη ὡς αἷσιος οἰωνὸς πρὸς ἐκτέλεσιν τῆς ἀποπείρας, ἣν ἐσχεδίαζε. Διενεργήσασα δὲ τὴν ἀνύψωσιν τοῦ λαϊκοῦ γραμματέως αὐτῆς Ταρασίου εἰς τὸ χρεῦσαν ἀξιωμα, δὲν ἐδίστασε πλέον. Τῷ 787 μετ' ἀξιοσημείωτον ἀντίδρασιν, Σύνοδος, ἡ ἑβδόμη οἰκουμενικὴ, συνήχθη ἐν Νικαίᾳ ἀποτελεσθεῖσα ἐκ 350 ἐπισκόπων. Ἡ Σύνοδος δ' αὕτη ἀκυρώσασα τὰς ἀποφάσεις τῆς ἐν Κπ εἰκονομαχικῆς Συνόδου ὁμοθυμῶς ἀπεφήνατο ὅτι ἡ προσκύνησις τῶν εἰκόνων δὲν ἀντίκειται εἰς τὰς Γραφὰς οὔτε εἰς τὸν ὀρθὸν λόγον, οὔτε εἰς τὰς γνώμας καὶ ἀποφάσεις τῶν πατέρων καὶ τῶν Συνόδων τῆς Ἐκκλησίας¹⁴⁶. Μεταξὺ τῶν ἐκ Κύπρου παρόντων εὐρίσκομεν τὰ ὀνόματα Κωνσταντίνου Κωνσταντίας, Εὐσταθίου Σόλων, Σπυρίδωνος (Χύτρων) Κύθρων, Θεοδώρου Κιτίου, Γεωργίου Τρεμιθοῦντος, καὶ Ἀλεξάνδρου Ἀμαθοῦντος. Θαυμασταὶ διηγήσεις καὶ ἀνέκδοτα ἀνεκοινώθησαν εἰς ἀπόδειξιν τῆς ἀγιότητος τῶν εἰκόνων¹⁴⁷. Ἐν δὲ τῇ δ' συνεδρίᾳ τῆς Συνόδου ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντίνος ἰδίᾳ διεκρίθη διὰ τῶν ἐκθέσεων αὐτοῦ περὶ διαφόρων θαυματουργικῶν περιστάσεων, αἵτινες συνέβησαν σχετικῶς πρὸς τὰς

¹⁴⁶ Mansi *Concil.* xii σ. 994-995.¹⁴⁷ Le Quien *O. C.* ii σ. 1052.

εἰκόνας, ἐν τε τῇ Κωνσταντίᾳ καὶ τῷ Κιτίῳ ὡς καὶ ἐν Γαβάλοις τῆς Συρίας. Τὸ ζήτημα τῶν εἰκόνων, καίπερ ἐπὶ τινα χρόνον εὐτυχῶς ἐξομαλυνθὲν διὰ τῆς ἀποφάσεως τῆς Συνόδου, δὲν ἐλύθη ὁμῶς ὀριστικῶς. Ἐξεργάγη καὶ αὐθις ἐπὶ Λέοντος ε' τοῦ ἁρμενίου, (813 - 820), καὶ ἐσυνεχίσθη ἐπὶ τε τοῦ εἰκονομάχου Μιχαὴλ τοῦ τραυλοῦ (820 - 829) καὶ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Θεοφίλου (829 - 842). Ἄλλ' ἡ νίκη τῶν εἰκόνων ἐν τέλει ἡσφαλίσθη ὑπὸ τῆς Θεοδώρας, χήρας τοῦ τελευταίου τούτου Αὐτοκράτορος, τῷ 843. Τὸ εὐτυχὲς δὲ τοῦτο γεγονὸς μέχρι σήμερον ἐορτάζεται ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων τῇ Κυριακῇ τῆς Ὁρθοδοξίας (α' Κυριακὴ τῶν Νηστειῶν). Νεωτέρα συζητήσεις περὶ τοῦ ζητήματος ἡγέρθη περὶ τὰ τέλη τῆς ια' ἐκ. ἐπὶ Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ (1081 - 1118), ὅτε Νικόλαος ὁ γραμματικὸς ἦτο πατριάρχης τῆς Κπ. Ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ συνεζητεῖτο ἐὰν τὰ ἱερὰ ταῦτα ἀντικείμενα τοῦ λαϊκοῦ σεβασμοῦ ἐκέκτηντο καθ' ἑαυτὰ ἐσωτερικὴν τινα ἀγιότητα. Ἐν τῇ Συνόδῳ, ἣτις ἔλυσε τὸ ζήτημα κατὰ φαινομένῳ, ἀπεσταλμένοι ἐκ Κύπρου ἐν οἷς καὶ ὁ Ἀρχιεπίσκοπος ἦσαν παρόντες, ἀλλὰ τὰ ὀνόματα αὐτῶν δὲν ἀναφέρονται.

77. Μετὰ τὴν ἐκ νέου ἔνωσιν αὐτῆς πρὸς τὴν ἀνατολ. Αὐτοκρατορίαν ἡ Κύπρος εἰσῆλθε, τοῦλάχιστον ἐπὶ τινα χρόνον, εἰς περίοδον σχετικῆς εἰρήνης. Πλὴν δύο ἀσημάντων ἐξεγέρσεων, εὐκόλως κατασταλεισῶν, ἡ ἱστορία αὐτῆς ἐν τῇ περιόδῳ ταύτῃ μικρὸν διαφέρον παρουσιάζει. Ἐν τῇ πρώτῃ τῶν ἀνταρσιῶν τούτων τὴν σημαίαν τῆς στάσεως ἀνύψωσεν ὁ Θεόφιλος Ἑρωτικός. Τὸ φιλόδοξον ἀλλ' ἀνίκανον τοῦτο ὑποκείμενον εἶχεν ἐμπιστευθῇ παρὰ Μιχαὴλ δ' τοῦ παφλαγόνος (1034-1041) τὴν κυβέρνησιν τῆς Σερβίας. Αἰσχυρῶς ἐκδιωχθεὶς ὑπὸ τοῦ Στεφάνου Βογισλάβου, διωρίσθη τῷ 1040 εἰς Κύπρον. Ἐπωφεληθεὶς δὲ τῆς συγχύσεως τῆς ἐπακολουθησάσης τὴν ἐκθρόνισιν τοῦ Μιχαὴλ ε' τοῦ καλιφαίτου τῷ 1042, παρώξυνε τοὺς Κυπρίους εἰς φρόνον τοῦ πρωτοσπαθαρίου Θεοφυλάκτου, ὅστις εἶχεν ἀποβῆ εἰς αὐτοὺς μισητὸς ὡς ἐκ τῶν κατὰ τὴν συλλογὴν τῶν δημοσίων προσόδων ὑπερβασίων αὐτοῦ. Ἀλλὰ Κωνσταντῖνος ι' ὁ μονομάχος (1042-1054) μόλις ἀναβὰς εἰς τὸν θρόνον ἔπληξε τὴν ἐπανάστασιν ἄνευ ἀναβολῆς. Ὁ πατρίκιος Κωνσταντῖνος ὁ Χαγὲς σταλεῖς ἐναντίον τοῦ ἐπαναστάτου ταχέως συνέλαβε καὶ ἡγάγεν αὐτὸν εἰς Κπ. Τόσον δ' εὐκαταφρόνητον ἐθεωρήθη τὸ κίνημα, ὥστε ὁ Ἑρωτικὸς ἀφ' οὗ ἐξετέθη ἐνδεδυμένος γυναικεῖα εἰς τὴν χλεύην τοῦ

λαοῦ ἐν τῷ ἵπποδρόμῳ, ἐστερήθη ἀπλῶς τὴν περιουσίαν αὐτοῦ καὶ ἐξωρίσθη ¹⁴⁸.

78. Ἡ πεντήκοντα περίπου ἔτη βραδύτερον ἐπὶ Ἀλεξίου α' τοῦ Κομνηνοῦ (1081-1118) συμβᾶσα δευτέρα τῶν στάσεων τούτων ὠφείλετο εἰς τὴν στασιαστικὴν διαγωγὴν ἑτέρου κυβερνήτου τῆς νήσου, καλουμένου Ραψομμάτου. Οὗτος συνεννοηθεὶς μετὰ τοῦ Καρύκη, ὅστις κατεῖχε παρόμοιον ἀξίωμα ἐν Κρήτῃ, ἀπέσεισε μετ' αὐτοῦ τὴν πρὸς τὸν Αὐτοκράτορα ὑποταγὴν τῷ 1092. Ἀλλ' ἡ ἄμεσος ἀποστολὴ ἰσχυροῦ στόλου ὑπὸ τὸν καίσαρα Ἰωάννην Δούκαν, γυναικάδελφον τοῦ Ἀλεξίου, διέλυσε τὰ σχέδια τῶν συνωμοτῶν. Οἱ Κρηῖτες πληροφορηθέντες τὴν προσέγγισιν τοῦ Δούκα ἀπέκτειναν τὸν Καρύκην καὶ ὑπετάγησαν ἡσυχῶς εἰς τὴν αὐτοκρατορικὴν ἐξουσίαν. Καὶ ἐν Κύπρῳ δὲ ἡ στάσις δὲν προухώρησε κάλλιον. Ὁ Ραψομμάτης μάτην ἀποπειραθεὶς νὰ ἀντιστῇ εἰς τὴν προέλασιν τῶν βυζαντιακῶν στρατευμάτων, τῶν ἀποδιβασθέντων εἰς Κερύνειαν, προσεπάθησε νὰ φύγῃ εἰς Συρίαν, ἀλλ' ἀποτυχόντος τοῦ σχεδίου τούτου κατέφυγεν εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Σταυροβουνίου. Συλληφθεὶς δ' ἐκεῖ καὶ ἄχθεις εἰς Κπ ὑπέστη τὸ τίμημα τῆς προδοσίας αὐτοῦ ¹⁴⁹.

79. Τὸ μόνον σημαντικὸν πῶς ἐκκλησιαστικὸν γεγονὸς τῆς περιόδου ταύτης συνέβη ἐπὶ Μανουὴλ α' τοῦ Κομνηνοῦ (1143-1180). Ὁ Ἀμαθοῦντος Ἰωάννης στερηθεὶς τὸν οἰκεῖον θρόνον ὑπὸ τοῦ ὁμωνύμου αὐτοῦ Ἀρχιεπισκόπου Κωνσταντίας, προσέφυγεν εἰς τὸν Αὐτοκράτορα πρὸς ἐπανόρθωσιν. Κατ' ἐντολὴν τοῦ Μανουὴλ τὸ πρᾶγμα ἀνηνέχθη εἰς τὸν πατριάρχην Κπ Λουκᾶν Χρυσοβέργην καὶ τὴν περὶ αὐτὸν Σύνοδον. Ἀποτέλεσμα δὲ τῆς ἐξετάσεως αὐτῶν, ἧς μετέσχε καὶ ἡ Σύγκλητος ἦτο ὅτι ἡ ἀπόφασις ἐκηρύχθη ἄκυρος ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι εἶχε ληφθῇ ἀντικανονικῶς. Ὁ κανὼν ια' τῆς α' ἐν Καρχηδόνι Συνόδου (348) σαφῶς ὀρίζει ὅτι πᾶσα κατηγορία κατὰ ἐπισκόπου ἐξετάζεται ὑπὸ δικαστηρίου ἐκ δώδεκα ἐπισκόπων, ὁ δὲ κανὼν δ' τῆς ἐπ' ἐγκαινίοις ἐν Ἀντιοχείᾳ Συνόδου (341) σαφῶς δεικνύει ἐκ συνεκδοχῆς ὅτι ἡ ἐκθρόνισις ἐπισκόπου ἀπόκειται ἀποκλειστικῶς εἰς ἀπόφασιν Συνόδου. Ἡ ἀπόφασις τοῦ οἴκουμ. Πατριάρχου καὶ τῶν συνέδρων αὐτοῦ ἐν τῷ προκειμένῳ φαίνεται

¹⁴⁸ Κεδρηνός (P. G. cxhii σ. 281). Ζωναράς Χρον. γ'. Finlay *Byz. and Gr. Emp.* ii 3 § 2 σ. 506. ¹⁴⁹ Ζωναράς Χρον. γ'. Γλυκᾶς Χρον. δ'. Ἄννα Κομνηνὴ Ἀλεξιάδ. θ'. (P. G. cxhxi σ. 660).

ὅτι ἐστηρίχθη ἐπὶ τοῦ καν. ιβ' τῆς ζ' ἐν Καρχηδόνι Συνόδου (419), ὅστις εἶναι προφανῶς συνδυασμὸς τῶν δύο εἰρημένων θεσμῶν. Ἀποφαίνεται δ' ὅτι πᾶσαι αἱ τοιαῦται περιπτώσεις πρέπει νὰ ἀναφέρονται εἰς δικαστήριον ἀποτελούμενον ἐκ δώδεκα τοῦλάχιστον ἐπισκόπων, ὅταν αἱ περιστάσεις καθιστῶσιν ἀδύνατον τὴν σύνοδον πλειόνων. Ἡ ὁμολογημένη πρόθεσις τῆς θεσμοθεσίας ταύτης εἶναι νὰ καταστῇ ἱκανὸς ὁ κατηγορούμενος νὰ ἀπαλλάξῃ ἑαυτὸν ἄνευ ἀναβολῆς πάσης ὑπονοίας προσαπτομένης αὐτῷ. Ἐπειδὴ ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ τὸ δικαστήριον περιελάμβανε μόνον ἔνδεκα μέλη, πλὴν τοῦ Ἀρχιεπισκόπου, εἰ καὶ δὲν ὑπῆρχε φανερὸς λόγος κωλύων τὴν ἄθροισιν ὁλοκλήρου τῆς Συνόδου, αἱ ἀποφάσεις αὐτοῦ ἠκυρώθησαν. Ἡ ἀνάμιξις τοῦ οἴκου. Πατριάρχου, ἥτις ἐκ πρώτης ὄψεως φαίνεται πρῶξις ἐκκλησιαστικῆς ἐπεμβάσεως, δύναται ἴσως νὰ ὑποστηρικθῇ διὰ προσφυγῆς εἰς τὸν καν. ιε' τῆς αὐτῆς ἐπ' ἐγκαινίοις Συνόδου, ὑφ' οὗ ὀρίζεται ὅτι «Εἴ τις ἐπίσκοπος, ἐπὶ τισιν ἐγκλήμασι κατηγορηθεὶς, κριθεῖν ὑπὸ πάντων τῶν ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ ἐπισκόπων, πάντες τε σύμφωνοι μίαν κατ' αὐτοῦ ἐξενέγκειαν ψῆφον, τοῦτον μηκέτι παρ' ἐτέροις δικάζεσθαι, ἀλλὰ μένειν βεβαίαν τὴν σύμφωνον τῶν τῆς ἐπαρχίας ἐπισκόπων ἀπόφασιν». Ἐν τῇ προκειμένῃ λοιπὸν περιπτώσει, ἐπειδὴ δὲν συνήδρευσε ὅλη ἡ Σύνοδος, δὲν δύναται νὰ ὑποστηρικθῇ ὅτι ἡ ἀπόφασις ἐλήφθη συμφώνως πρὸς τὸν εἰρημένον κανόνα. Ἀλλ' ἐὰν ἡ ἐξουσία τῆς ἀναθεωρήσεως ἀνῆκεν ἀλλαχοῦ οὐχὶ δὲ εἰς τὴν κυπριακὴν Ἐκκλησίαν, ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς ἀπόψεως τῆς ἐκτάσεως τῆς παρεχομένης εἰς τὴν ἀνεξαρτησίαν καὶ δικαιοδοσίαν αὐτῆς ¹⁵⁰.

80. Ὁ Ἰσαάκιος Κομνηνός, ὡς ὁ τελευταῖος ἑλλην κυβερνήτης τῆς νήσου, εἶναι ἄξιος πλέον ἢ παροδικῆς μνείας. Οὗτος ἦτο συνδεδεμένος πρὸς τὸν αὐτοκρατορικὸν οἶκον τῶν Κομνηνῶν, ὧν τὸ ὄνομα ἔλαβε διὰ τῆς μητρὸς αὐτοῦ, θυγατρὸς Ἰσαακίου σεβαστοκράτορος, ἀδελφοῦ τοῦ αὐτοκράτορος Μανουὴλ α'. Τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς αὐτοῦ εἶναι ἄγνωστον, εἰ καὶ ὁ Δουκάγγιος ὑποθέτει ὅτι ὑπῆρξε μέλος τοῦ οἴκου Δούκα. Ἐμπιστευθεὶς ὑπὸ τοῦ θείου τῆς μητρὸς αὐτοῦ αὐτοκράτορος Μανουὴλ τὴν διοίκησιν τῆς Ταρσοῦ ὁ Κομνηνός περιῆλθεν εἰς ἐχθροπραξίας πρὸς τοὺς Ἀρμενίους τῆς Κιλι-

¹⁵⁰ Βαλσαμὼν εἰς καν. ιβ' τῆς ζ' ἐν Καρχηδόνι Συνόδου. Beveridge *Pand.* ii Annot. σ. 204.

κίας· συλληφθεὶς δ' ὑπ' αὐτῶν ἐν μάχῃ ἀπλευθερώθη διὰ τῆς μεσολαβήσεως τῆς πρὸς μητρὸς θείας αὐτοῦ Θεοδώρας, χήρας τοῦ βασιλέως τῆς Ἱερουσαλὴμ Βαλδουίνου iii. Ἡ αὐτὴ Θεοδώρα, μεταχειρισθεῖσα πᾶσαν τὴν ἐπιρροὴν αὐτῆς ἐπὶ τὸν Ἀνδρόνικον α' (1183-1175) μετὰ πολλῆς δυσκολίας ἔπεισε τὸν ἄρπαγα τοῦτον νὰ ἐπιτρέψῃ εἰς τὸν Κομνηνὸν ὅπως λάβῃ 60.000 βυζάντια ἐκ τῶν ἐσόδων τῆς Κύπρου εἰς λύτρα τῆς ἐλευθερώσεως αὐτοῦ. Ὁ ἡγεμὼν τῆς Κιλικίας Ρουπῖνος εἶχε παραδώσῃ τὸν αἰχμάλωτον αὐτοῦ εἰς τὸν πρίγκιπα τῆς Ἀντιοχείας Βοημοῦνδον iii. Οὗτος λαβὼν τὸ ἥμισυ τῶν συμπεφωνημένων λύτρων ἐπέτρεψεν εἰς τὸν Κομνηνὸν νὰ ἀπέλθῃ εἰς Κύπρον ἵνα συλλέξῃ τὸ ὑπόλοιπον ¹⁵¹. Ὁ Κομνηνὸς ὅμως αἰσθανόμενος ἀφόρητον τὴν ἰδέαν ὅτι θὰ ὑπέκειτο ἐφεξῆς εἰς τὸν Ἀνδρόνικον, κατήρτισε σχέδιον ἀνακτήσεως τῆς ἀνεξαρτησίας αὐτοῦ. Ὅθεν ἀφικόμενος εἰς Κύπρον ἐξηπάτησε τοὺς κατοίκους διὰ πλαστῶν αὐτοκρατορικῶν γραμμάτων ἐπιτασσόντων τὸν διορισμὸν αὐτοῦ ὡς κατεπάνω ἢ κυβερνήτου. Μόλις δ' ἐγκαθιδρυθεὶς ἀσφαλῶς καὶ συλλέξας μισθοφόρων φρουρὰν περὶ ἑαυτὸν ἀπέβαλε τὸ προσωπεῖον, καὶ ἀνηγόρευsen ἑαυτὸν φανερώς ἀνεξάρτητον βασιλέα μετὰ τοῦ τίτλου τοῦ αὐτοκράτορος. Ὁ Ἀνδρόνικος μαθὼν τὰ γενόμενα κατελήφθη ὑπὸ λύσσης. Ἀδυνατῶν δὲ νὰ συλλάβῃ τὸν ἀποστάτην ἐξέσπασε τὴν ὁργὴν αὐτοῦ κατὰ τοῦ Κωνσταντίνου Μακροδούκα καὶ τοῦ Ἀνδρονίκου Δούκα, οἵτινες εἶχον πείσῃ αὐτὸν νὰ καταβάλλῃ τὸ ἀναγκαῖον διὰ λύτρα τοῦ Ἰσαακίου Κομνηνοῦ ποσόν, γενόμενοι ἐγγυηταὶ τῆς καλῆς αὐτοῦ διαγωγῆς. Τῇ προτροπῇ τοῦ Στεφάνου ἀγιοχριστοφορίτου, τοῦ ἐτοίμου ὁργάνου τῆς ἐκδικήσεως τοῦ τυράννου, οὗτοι ἐλιθοβολήθησαν μέχρι θανάτου καὶ ἀνεσκολοπίσθησαν. Ἀλλ' ὑπῆρχε καὶ ἕτερος λόγος, δι' ὃν τὸ γεγονὸς ἐτάραξε μεγάλως τὸν Ἀνδρόνικον. Εἶχε προρρηθῇ ὅτι ἄνθρωπος οὗ τὸ ὄνομα θὰ ἤρχιζεν ἀπὸ Ἰ θὰ ἀπεστέρει αὐτὸν τὴν ζωὴν καὶ τὸν θρόνον ¹⁵². Γινώσκων τὴν καθ' ἑαυτοῦ ἀπέχθειαν τῶν ὑπηκόων καὶ ὅτι οὗτοι ἦσαν ἔτοιμοι νὰ ὑποδεχθῶσι πάντα ἐλευθερωτήν, ἐφοβεῖτο μήπως ὁ ἐν Κύπρῳ ἀποστάτης ἤθελε θαρρυνθῇ ἐκ τῆς λαϊκῆς δυσφορίας καὶ

¹⁵¹ Χωνιάτης Α' 5 (P. G. cxχνix, μέρος Α' σ. 644). Du Cange *Fam. aug. Byzantinae* σ. 183. Νεοφύτου *Περὶ τῶν σκαιῶν*. Finlay *Byz. and Grk. Emp.*, bk iii ch. 2 sec. 4, σελ. 262. ¹⁵² Χωνιάτης: «ἦν γὰρ ὑφορώμενος

αἰεὶ τὸ ἰῶτα ὡς τὴν αὐτοῦ παραλῦσον ἀρχήν».

ἐπιχειρήσῃ τὴν ἀπόπειραν, ἣν τοσοῦτον οὗτος ἐφοβεῖτο. Ἄλλ' ἦτο προωρισμένον ἢ καταστροφὴ νὰ συμπληρωθῇ ὑπὸ Ἰσαακίου β' τοῦ Ἀγγέλου, ὅστις τῷ 1185 ἔθηκε τέρμα εἰς τε τὴν ζωὴν καὶ τὴν αἰμοσταγῇ βασιλείαν τοῦ Ἀνδρονίκου.

81. Ὁ Κομνηνὸς μὴ αἰσθανόμενος ἑαυτὸν ἀσφαλῆ ἐν τῇ νέᾳ θέσει καὶ γινώσκων ὅτι ἡ Αὐτοκρατορία οὐδέποτε θὰ ἀπεδέχετο ἡσυχῶς τὴν ἀπώλειαν τῆς Κύπρου, ἐζήτησε νὰ ἐνισχυθῇ διὰ συμμαχίας πρὸς τὸν νορμαννὸν βασιλέα τῆς Σικελίας Γουλιέλμον ii, οὗ τὴν θυγατέρα ἐνυμφεύθη. Ἡ ἀνάκησις τῆς νήσου, ἣν ὁ Ἀνδρόνικος δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐπιτύχῃ, ἐπεχειρήθη ὑπὸ τοῦ διαδόχου αὐτοῦ Ἰσαακίου β' τῷ 1186. Οὗτος ἀντιληφθεὶς ὅτι ὁ Κομνηνὸς δὲν ἠδύνατο διὰ τῆς πειθοῦς νὰ ὑποταχθῇ, ἀπέστειλε στόλον 70 πλοίων μετὰ πολυαρίθμου στρατοῦ ὑπὸ τὴν διπλὴν ἀρχηγίαν Ἰωάννου τοῦ Κοντοστεφάνου¹⁵³ καὶ Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ¹⁵⁴, ἵνα ὑποτάξῃ αὐτὸν βίᾳ. Ἀλλὰ τὸ ἐγχείρημα ἔληξεν ἀπαισιώτατα διὰ τὰ αὐτοκρατορικὰ ὄπλα. Ὁ σικελὸς ναύαρχος Μαργαριτώνης¹⁵⁵, ἐπιστρέφων ἐκ Τύρου μετ' ἐπιτυχῇ ἄμυναν τῆς πόλεως ταύτης κατὰ τοῦ Σαλαδίνου, αἰφνιδίως προσέβαλε τὸν στόλον τῶν ἐπιδρομέων καὶ ἠχμαλώτισε πλεῖστα τῶν πλοίων αὐτῶν. Αἱ δὲ κατὰ ξηρὰν δυνάμεις, αἵτινες εἶχον ἀποβῇ παρὰ τὴν Ἀμαθοῦντα, ἠττήθησαν ἐπίσης κατὰ

¹⁵³ Reinhard I ii 44, σ. 103, σημ. b, c, d. Ὁ οἶκος τῶν Κοντοστεφάνων ἐσυγγένευε δι' ἐπιγαμίας μετὰ τοῦ αὐτοκράτορ. οἴκου τῶν Κομνηνῶν· ὁ πατὴρ τοῦ Ἰωάννου εἶχε σύζυγον τὴν ἀδελφὴν τοῦ αὐτοκράτορος Μανουὴλ α' τοῦ Κομνηνοῦ, ἐξ ἧς ἔσχε τρεῖς υἱούς· τοῦτων ὁ πρῶτος, Ἀλέξιος, ἐβοήθησε τὸν Στέφανον iv διὰ τὸν θρόνον τῆς Οὐγγαρίας· ὁ δεύτερος, Ἀνδρόνικος, ὑπῆρξεν εἰς τῶν μεγίστων πολεμιστῶν τῆς περιόδου ταύτης, ὁ δὲ τρίτος, Ἰωάννης, ἔλαβε τὸν τίτλον τοῦ σεβαστοῦ.

¹⁵⁴ Ὁ Ἀλέξιος οὗτος ἦτο υἱὸς τοῦ σεβαστοκράτορος Ἀνδρονίκου τοῦ Κομνηνοῦ, ἀδελφοῦ τοῦ αὐτοκρ. Μανουὴλ α', ὅστις ἀπέθανε τῷ 1142. Ὁ τύραννος Ἀνδρόνικος εἶχεν ἐξορύξῃ τοὺς ὀφθαλμούς αὐτοῦ καὶ ἀποκλείσῃ αὐτὸν ἐν μοναστηρίῳ. Ὁ αὐτοκράτωρ Ἰσαάκιος β' Ἀγγελος ἀπέσπασεν αὐτὸν ἐκεῖθεν καὶ ἀπέστειλεν ὡς συναρχηγὸν τῆς κατὰ τοῦ ἀποστάτου Ἰσαακίου ἐκστρατείας.

¹⁵⁵ Ὁ Μαργαριτώνης ἦτο ἰσπανὸς τὴν καταγωγὴν καίπερ ἐν ὑπηρεσίᾳ τῆς Σικελίας διατελῶν. Ἐθεωρεῖτο ὡς εἰς τῶν μεγίστων ναυτικῶν τῶν χρόνων αὐτοῦ. Ἐπανήρχετο εἰς Σικελίαν ἀφ' οὗ ἠνάγκασε τὸν Σαλαδῖνον νὰ λύσῃ τὴν πολιορκίαν τῆς Τύρου, ὅτε προσῆλθε τοσοῦτον ἐπικαίρως εἰς βοήθειαν τοῦ Ἰσαακίου. Καὶ οὗτος, ὡς καὶ ὁ Ἰσαάκιος, νυμφευθεὶς μίαν τῶν θυγατέρων τοῦ Γουλιέλμου i, ἐσυγγένευε δι' ἐπιγαμίας πρὸς τὴν βασιλικὴν οἰκογένειαν τῶν δύο Σικελιῶν. Ὁ Χωνιάτης λέγει περὶ αὐτοῦ: «ὁ τῶν τότε κατὰ θάλατταν πειρατῶν κράτιστος, ὁ Μεγαρεΐτης καλούμενος».

κράτος. Οἱ δύο βυζαντινοὶ στρατηγοὶ μετὰ πολλῶν τῶν πλοίων αὐτῶν ἀπήχθησαν εἰς Πάνορμον ὑπὸ τῶν νικητῶν Σικελῶν, τῶν δὲ λοιπῶν αἰχμαλώτων ἄλλοι μὲν συνεχωνεύθησαν ἐν τῷ κυπριακῷ στρατῷ, ἄλλοι δὲ ἐφονεύθησαν. Ὡς δεῖγμα τῆς ἀπανθρωπίας τοῦ Κομνηνοῦ ἀναφέρεται ὅτι ἐστέρησεν οὗτος τὸν Βασίλειον Πεντακηνόν, τὸν ἄλλοτε διδάσκαλον αὐτοῦ ἐν τῇ ρητορικῇ καὶ τοῖς πολεμικοῖς, μετασχόντα δὲ τῆς ἐκστρατείας, τοῦ ἑτέρου τῶν ποδῶν, «πέ-
λέκει ἐκ τοῦ γόνατος θάτερον τῶν ποδῶν ἐκτεμών» ¹⁵⁶.

82. Ἀνενδοίαστος πλέον περὶ τῆς ἀσφαλείας αὐτοῦ ὁ Κομνηνὸς ἔδωκεν ἐλευθέραν διέξοδον εἰς τὴν οἰκείαν σκληρότητα. Πασῶν τῶν μαστίγων, ὅσας ἐγνώρισέ ποτε ἡ Κύπρος, ἀπέδειξεν ἑαυτὸν τὸν χεῖριστον. Ὁ ἐκ τῶν δυτικῶν χρονογράφων Vinisauf ¹⁵⁷ λέγει ὅτι ὁ Ἰσαάκιος ἐγένετο ὁ κάκιστος πάντων τῶν κακῶν ἀνθρώπων, ὑπερβαίνων τὸν Ἰούδαν εἰς ἀπιστίαν, τὸν Γουενελῶνα εἰς προδοσίαν, ὁ δ' ἐκ τῶν ἀνατολικῶν Νικήτας Χωνιάτης ¹⁵⁸ παρέχει ἡμῖν γραφικωτάτην προσωπικὴν περιγραφὴν τοῦ ἀξιεράστου τούτου τυράννου λέγων «ὄργιλώτατος δι' ὧν ἀνθρώπων καὶ κατὰ λήθητα καχλάζων αἰεὶ τῷ θυμῷ, παράφορά τε φθεγγόμενος ἐν τῷ χολᾷ καὶ τὴν κάτω, γένυν τρομαλέαν δεικνύς». Ὁ αὐτὸς ἱστορικὸς διέγραψε τὴν ἐξῆς τρομερὰν εἰκόνα τῆς πρὸς τὴν ἀτυχῇ Κύπρον συμπεριφορᾶς αὐτοῦ. «Καὶ τοσοῦτον ἐς τὸ τοῦ ἥθους ἀκαμπὲς καὶ ἀμείλικτον Ἀνδρόνικον ὑπερέβαλεν, ὅσον οὗτος τοὺς πώποτε διαβοήτους ἀνεπιεικεῖς εἰς τὸ προσκεκρουκὸς ὑπερήλασεν. Οὐ γὰρ διέλιπεν, ἐξ ὅτου περ ἀσφαλῶς ἤδη ἄρχειν ᾤετο, μυρί' ἄττα ἀνόσια ἐπὶ τοῖς οἰκήτορσι τῆς Κύπρου ἐργαζόμενος. Φόνοις τε γὰρ καθ' ὥραν ἀναιτίοις ἐχραίνετο, καὶ δηλήμων σωμάτων ἀνθρωπίνων ἐγίνετο ποινὰς εἰσάγων καὶ τιμωρίας οἷά τι συμφορῶν ὄργανον, ὁπόσαι κατῆγον εἰς θάνατον. Καὶ κοίταις δὲ ἀθεμίτοις καὶ φθοραῖς παρθένων ὁ παναισχῆς καὶ ἐξάγιστος ἠκολάσταινεν, οὐσίας τε ἀπάσης τοὺς εὐδαίμονας πρῶην οἴκους ἀνυπευθύνως ἐστέρησε, καὶ τοὺς χθές τε καὶ πρότετα περι-
βλεπομένους αὐτόχθονας καὶ κατὰ τὸ πολυκτῆμον τῷ Ἰωβ ἀντερί-

¹⁵⁶ Finlay *The Byz. and Grk Emprs* iii 3 1, σ. 291. Χωνιάτης.

¹⁵⁷ Vinisauf ii c. 29: Hic omnium malorum nequisissimus, Judam exsuperans perfidia, Guenelonem proditione. ¹⁵⁸ Χωνιάτης (P. G. cxxxix, σ. 732).

ζοντας διαφῆκεν ἀγυρτεύειν λιμώττοντας καὶ γυμνητεύοντας, καθ' ὅσων τέως οὐκ ἐχρήσατο τῷ ξίφει ὁ ἀκρόχολος» ¹⁵⁹.

83. Μανθάνομεν δὲ περαιτέρω ἐκ τῆς ἐπιστολῆς περὶ τῶν κατὰ τὴν χώραν Κύπρου σκαιῶν τοῦ συγχρόνου αὐτοῦ ἀναχωρητοῦ τῆς Ἐγκλείστρας Νεοφύτου, ὅτι ἐπὶ ἑπτὰ ἔτη ἡ Νῆσος ἐστέναξεν ὑπὸ τὴν τυραννίαν αὐτοῦ. Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ὁ Ἰσαάκιος περιήγαγε τοὺς Κυπρίους εἰς τοιοῦτον ἀπελπισμὸν διὰ τῶν καταλήψεων τῶν περιουσιῶν τῶν εὐπορούντων καὶ τῶν καθημερινῶν καταπιέσεων, ὥστε πάντες ἦσαν ἔτοιμοι νὰ ὑποδεχθῶσι μετὰ χαρᾶς πᾶν μέσον, ὅπερ ὑπισχνεῖτο ἀπαλλαγὴν ἀπὸ τοῦ ἀφορήτου αὐτοῦ ζυγοῦ. Ἡ ἀπολύτρωσις ἡ τοσοῦτον ζωηρῶς ἐπιθυμηθεῖσα ἦλθεν ἐπὶ τέλους καὶ ἀπὸ διευθύνσεως τὰ μάλιστα ἀπροσδοκῆτου. Τὰ γεγονότα ὁμῶς, ἅτινα ἤγαγον εἰς αὐτήν, θὰ ἐκτεθῶσιν ἐν τῷ ἐπομένῳ κεφαλαίῳ.

¹⁵⁹ Χωνιάτης ἐνθ' ἀν. σ. 646.

ΚΕΦ. Β'.

Ἡ Ἐκκλησία ὑπὸ τοὺς Λατίνους, α'.

1. Ἡ Εὐρώπη ὥδινε τότε τὸ τρίτον τῶν μεγάλων ἐκείνων κινήματων, ἅτινα ἐμφανῆ σκοπὸν προυβάλλοντο τὴν ἀνάκτησιν τῆς Παλαιστίνης ἀπὸ τοῦ ἀπίστου. Ἡ εἵδησις περὶ τῆς ἀπαισίας ἐν Χιττεῖν παρὰ τὴν Τιβεριάδα μάχης καὶ ἡ πτώσις τῆς ἁγίας Πόλεως ἐπλήρωσε σύμπασαν τὴν Χριστιανωσύνην καταπλήξεως. Μεταξὺ δὲ τῶν ἀναλαβόντων νῦν τὸν σταυρὸν πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς Πίστεως ἦσαν ὁ βασιλεὺς τῆς Ἀγγλίας Ριχάρδος καὶ ὁ τῆς Γαλλίας Φίλιππος Αὐγουστος¹. Οἱ δύο Βασιλεῖς συναντηθέντες μετὰ τῶν στρατιῶν αὐτῶν ἐν Μεσσήνῃ τῷ 1190 ἀνεχώρησαν τῷ ἔαρι τοῦ ἐπομένου ἔτους εἰς τὸν πρὸς ὄν ὄρον. Δεινὴ τρικυμία κατέλαβε καθ' ὁδὸν τὸν ἀγγλικὸν στόλον· πλοῖά τινα αὐτοῦ ἐξώκειλαν εἰς τὰς ἀκτὰς τῆς Κύπρου, τὰ δὲ πληρώματα αὐτῶν διασωθέντα εἰς τὴν ξηρὰν ἠχμαλώτισθησαν διαταγῇ τοῦ Ἰσαακίου καὶ ἀφηρέθησαν τὰ ὑπάρχοντα αὐτῶν. Ἐν τῶν πλοίων κατέφυγεν εἰς τὸν ὄρμον τῆς Λεμεσοῦ φέρον τὴν ἀδελφὴν τοῦ Ριχάρδου χήραν δὲ βασίλισσαν τῆς Σικελίας Ἰωάνναν, καὶ τὴν μνηστὴν αὐτοῦ Βερεγγαρίαν τῆς Ναβάρρας. Ὁ τύραννος πληροφορηθεὶς τοῦτο προσεπάθησε νὰ συλλάβῃ τὰς δύο ἡγεμονίδας· ἀλλ' αὗται ἀμφιβάλλουσαι περὶ τῆς εἰλικρινείας τῶν φι-

¹ En ce dit an, l'an de MCXC de Crist, le roy Phelippe de France et le roy Richart d'Engleterre passerent en Acre et asegerent Acre: et ces ii rois ne passerent mye ensemble, car le roy de France passa y de poy de tens avant dou roy d'Engleterre, et le roy d'Engleterre en son venir espouza la fille dou roy de Cezille, et laissa le roy d'Engleterre sa mere en Sezille, quy li mena sa feme à Acre. En sestuy roy Richart avoit proumis au roy Phelippe de France d'espouzer sa seur, et li failly; et prist seste fille dou roy de Sezille, et ja soit se que le roy de France l'eût à grief, il ne li en fist nul senblant, ains il meymes le roy de France son cors entra en mer et se mouilla, et prist la dame espou-zée en ses bras et la mist de la barche en terre, et fu dit que à passer que seste dame fist par Chipre et la mere dou roy d'Engleterre, et furent i jour devant Limesson, une ville de Chipre, que Qirsaquy tenoit; si se mist en say de prendre la dame, et si ne post, car il partirent selle nuit, et por ceste achaisson le roy Richart d'Engleterre ala en Chipre et la prist. Chronique de Terre Sainte, Les Gestes des Chiprois, σ. 13-14. Πρβλ. Vinisauf ii 9. Contin. de G. de Tyr xxiv 6.

λικῶν αὐτοῦ αἰσθημάτων ἡρνήθησαν, ὅτε προσεκλήθησαν ὑπ' αὐτοῦ, νὰ ἀποβῶσι. Ὅθεν ὁ 'Ισαάκιος ἀποστείλας 4 ὀπλισμένας γαλέρας ἐπεχείρησε βία ὃ τι δὲν ἡδυνήθη δόλω². 'Αλλ' αὐτὸς ὁ Ριχάρδος, ὅστις ἐν τῷ μεταξὺ εἶχε κατορθώσῃ νὰ περισυλλέξῃ τὸ μέγιστον μέρος τοῦ διασκορπισθέντος ὑπὸ τῆς τρικυμίας στόλου αὐτοῦ, ἐπεφάνη πρὸ τοῦ λιμένος τούτου τῇ 6 Μαΐου. Μαθὼν δ' ὅσα κατὰ τῶν ναυαγῶν ἐπηνέχθησαν δεινά, καὶ τὴν κατὰ τῶν ἑαυτοῦ οἰκείων ἐπίθεσιν, ἀπήτησεν ἐπιμόνως ἱκανοποιήσιν, ἀπελευθέρωσιν τῶν αἰχμαλώτων καὶ ἀπόδοσιν τῶν περιουσιῶν αὐτῶν³. Εἰς τὰ ἀξιώσεις ταύτας τοῦ Ριχάρδου ὁ 'Ισαάκιος, ὅστις εἶχε συγκεντρώσῃ ὅλον τὸν στρατὸν αὐτοῦ πρὸς ἐκδίωξιν τῶν νεηλύδων, ἀπήντησε δι' ἀπειλῶν. Ὁ Ριχάρδος τούτου ἔνεκα προέβη ἀμέσως εἰς δραστικώτερα μέτρα⁴. Ὑπῆρχον δὲ καὶ ἄλλοι λόγοι, δι' οὓς ὁ Ριχάρδος προσέφυγεν οὐχὶ ἀπροθύμως εἰς τὰ ὅπλα. Ἀφ' ἧς δηλ. ἡ Κύπρος εἶχε περιέλθῃ εἰς τὸν 'Ισαάκιον ἐπαύσατο ἔχουσα τὴν αὐτὴν καὶ πρὶν σημασίαν διὰ τὸ λατινικὸν βασιλεῖον τῆς Ἱερουσαλήμ, ὁ τύραννος δ' ἄλλως ἐλέ-

² Contin. de G. de Tyr xxiv 7. Vinisaufr ii 28-31. Rich. Devizes, anno 1191 § 60. ³ Ἀρνόλδος ὁ ἐκ Λυθέκκης (*Chron. Slav.* iii 37) ἐσφαλμένως ἀποδίδει τὴν κατὰ τῆς Κύπρου ἐπίθεσιν τοῦ Ριχάρδου εἰς τὴν περιδομένην ἀποστασίαν τοῦ 'Ισαακίου ἀπὸ τοῦ Χριστιανισμοῦ: Invaluerat rex (ὁ 'Ισαάκιος) terrae illius divitiis et in superbiam elatus recessit a Constantino-polito, similiter et a fide catholica. Hujus rei gratia eum Anglicus impetebat. Ὁ δὲ Βαρθολομαῖος Salignac, ὅστις διῆλθεν ἐκ Κύπρου τῷ 1552, διηγεῖται τὴν ἐξῆς νόστιμον ἱστορίαν, ἣτις καλῶς δια φωτίζει τὸν τρόπον καθ' ὃν ἐνίστε διαστρέφεται ἡ Ἱστορία: Regis Angliae quondam filia sanctorum locorum fruens amore Hierosolymam profecta est honesto sodalitis. Quae cum Cyprum ingressa esset, et Cypri regem salvi conductus gratia salutaret, voti quidem compos evasit, et a rege humaniter fuit recepta. Caeterum inter comedendum et colloquendum (ut fieri solet) impudicus rex speciosissimae reginae flagrans concupiscentia, et hospitalis juris oblitus, vi eam oppressit. Quae probe dissimulata interim injuria, et peracta peregrinatione in regnum suum rediens, defuncto jam patre (τ. ἐ. Ἐρρίκου ii) fratri regnanti (τῷ Ριχάρδῳ i) turpe ludibrium exposuit, et de tanto scelere vindictam postulavit. Rex nil moratus, instructa classe, navigavit Cyprum, et fugato rege Cypri, regnum demolitus est. Ὁ δὲ Νικόλαος le Huen ἔχει τὰς ἐξῆς παρατηρήσεις περὶ τοῦ αὐτοῦ πράγματος: La cause de ceste destruction fust par la seur du roy dangleterre qui sen alloit par devotion en Jherusalem, le roy de Cypre la print et la viola, dont mal luy print et a tout le pais qui la vint en secours, et destruit, tout mectant à feu et à sang. ⁴ Vinisaufr ii 32. Cont. G. de Tyr xxiv 8.

γετο καὶ φίλος τοῦ Σαλαδίνου. Ἐθρυλεῖτο μάλιστα ὅτι οἱ φίλοι οὗτοι καὶ εἶχον πῆ ἀλλήλων τὸ αἷμα εἰς σημεῖον καὶ μαρτύριον ἀμοιβαίων σπονδῶν⁵. Ἐφορμήσας λοιπὸν ἀπὸ τῆς θαλάσσης ὁ Λεοντόθυμος ἐπὶ κεφαλῆς τῶν ἑαυτοῦ ταγμάτων προσέβαλε διὰ μιᾶς ἔρρωμένως τὰς δυνάμεις τὰς παρατεταγμένας ἵνα κωλύσωσι τὴν ἀπόβασιν. Οἱ κύπριοι μισθοφόροι δὲν ἦσαν οἱ κατάλληλοι ἀντίπαλοι τῶν ἐκ Δύσεως πολεμιστῶν, ὑποστάντες δὲ δεινὴν φθορὰν εἰς νεκροὺς καὶ τραυματίας ἐτράπησαν μετὰ τοῦ Αὐτοκράτορος αὐτῶν εἰς ραγδαίαν φυγὴν. Ὁ Ἰσαάκιος ὁμως ἀναθαρρήσας⁶ ἔνεκα τοῦ μικροῦ ἀριθμοῦ τῶν ἐπιτεθέντων ἀνασυνέταξε μίλλιά τινα πέραν τοῦ πεδίου τῆς πρώτης συρράξεως τὰ στρατεύματα αὐτοῦ, προτιθέμενος νὰ δοκιμάσῃ ἐκ νέου τὴν τύχην τῶν ὅπλων. Ἀλλὰ προσβληθεὶς αἰφνιδίως ὑπὸ τῶν ἀντικάλων ὑφίσταται δευτέραν καὶ δεινότεραν ἦτταν, ἐξ ἧς ἠναγκάσθη νὰ ἀποσυρθῇ εἰς τὰ ὄρη⁷. Νῦν τῇ μεσολαβήσει τοῦ Μαγίστρου τῶν Νοσοκόμων συνέντευξις τῶν δύο Βασιλέων ἔλαβε χώραν «ἐν εὐρυτάτῳ τινὶ πεδίῳ μεταξὺ τῆς θαλάσσης καὶ τῆς λεωφόρου πλησίον τῆς πόλεως Λιμόζιμ», καθ' ἣν ὁ Ἰσαάκιος ὡμολόγησε 1) νὰ ἀναγνωρίσῃ τὸν Βασιλέα τῆς Ἀγγλίας ἐπικυρίαρχον· 2) νὰ ἀποστείλῃ εἰς τὴν ἁ. Γῆν πεντακοσίους ἱππότες ἵνα μετάσχῃ τῆς σταυροφορίας· 3) νὰ παραδώσῃ εἰς τὸν Ριχάρδον πάντα τὰ ἑαυτοῦ φρούρια ὡς ἐνέχυρα πίστεως· καὶ 4) νὰ καταβάλῃ 3.500 μάρκα εἰς ἀποζημίωσιν τῶν Ἀγγλῶν ἐκείνων, ὧν ἀπώλοντο ἢ ἐκλάπησαν αἱ περιουσίαι. Ὁ δὲ Ριχάρδος ἀνέλαβε τὴν ὑποχρέωσιν νὰ ἀποδώσῃ μετὰ τὴν ἐκστρατείαν τὴν Νῆσον εἰς τὸν πρότερον αὐτῆς κτήτορα, ἂν τούτου ἢ συμπεριφορὰ ἐν τῇ ἐπικειμένη στρατείᾳ ἤθελε δειχθῇ ἱκανοποιητικῇ.

2. Ἡ συνομολογηθεῖσα εἰρήνη πολὺ ὀλίγον διήρκεσε⁸. Ὁ Ἰσαά-

⁵ Vinisaufr ii 29: Saladino dicebatur familiaris, et mutuum singuli hausisse cruorem in signum et testimonium in itae invicem confederationis, tamquam ex commixtione sanguinis exterius re vera fierent consanguinei. ⁶ Vinisaufr ii 33. Brompton coll. 1198 (Twysden).

⁷ Ἡ σημαία τοῦ Ἰσαακίου, ἣ ἐπὶ τοῦ προκειμένου κυριευθεῖσα, κατετέθη ὑπὸ τοῦ Ριχάρδου ἐν τῇ St Edmund's Abbey τοῦ Suffolk, τῇ πρότερον λεγομένῃ Bedericsworthe ἢ Edmundestow: Sir James Burrough's Collections say that in 1191 Richard gave to the Church of St Edmund the Standard of Isaac, king of Cyprus (MS Col. xlv σ. 29). Dodsworth and Dugdale Monast. Ang. ii, σ. 104, 105. ⁸ Vinisaufr ii 37. Rich.Devizes ann. 1191 § 61.

κιος ψευδῶς πληροφορηθεὶς ὅτι ὁ Ριχάρδος ἐσκόπει νὰ συλλάβῃ αὐτὸν κατὰ τὴν νύκτα, ἔφυγεν αὐτονυκτὶ πρὸς τὴν Ἀμμόχωστον. Ὁ Λεοντόθυμος διώκων ἀκολουθεῖ αὐτὸν ἐν τάχει πρὸς τὰ ἐκεῖ, ἰδὼν δ' ὅτι ὁ πολέμιος εἶχεν ἐγκαταλίπῃ τὴν πόλιν ταύτην, ἐβάδισε μετὰ τῆς δυνάμεως αὐτοῦ πρὸς Λευκοσίαν. Κατὰ τὴν πορείαν ταύτην συνάπτεται τρίτη κρίσιμος μάχη, καθ' ἣν ὁ Ἰσαάκιος μόλις διαφυγὼν τὴν σύλληψιν φεύγει ἀνὰ κράτος πρὸς τὸ φρούριον αὐτοῦ Καντάραν. Ὁ Ριχάρδος ἐξηκολούθησε τὴν πορείαν αὐτοῦ ἄνευ περαιτέρω ἀντιστάσεως, ὅτε δὲ προσήγγισεν εἰς τὴν Λευκοσίαν οἱ κάτοικοι ἐξῆλθον ἐν σώματι ἵνα συγχαρῶσι καὶ ὁδηγήσωσιν αὐτὸν ἐντὸς τῶν τειχῶν αὐτῆς. Δεξάμενος δ' αὐτοὺς φιλικῶς ὁ Βασιλεὺς παρήγγειλε νὰ ξυρηθῶσι τὸν πώγωνα εἰς ἔνδειξιν τῆς μεταβολῆς ὑπηκοότητος, καὶ ἠξίωσε πίστιν παρὰ τῶν εὐγενῶν, οἵτινες ὥς καὶ οἱ λοιποὶ πολῖται ἐφαίνοντο μετὰ χαρᾶς ἀποτινάσσοντες τὸν ζυγὸν τοῦ τυράννου. Πάντα τὰ φρούρια περιῆλθον ἀνὰ ἓν εἰς χεῖρας αὐτοῦ, ἐντὸς δὲ 15 ἡμερῶν ὁ Ριχάρδος ἀπέβη κύριος ὅλης τῆς Νήσου⁹. Μετὰ δὲ τὴν ἄλωσιν καὶ τῆς Κερυνείας ὁ Ἰσαάκιος, ὅστις εἶχε τοποθετήσῃ αὐτόθι χάριν ἀσφαλείας τὴν θυγατέρα καὶ τοὺς θησαυροὺς αὐτοῦ, ἀπεφάσισε τέλος νὰ ἐμπιστεύσῃ ἑαυτὸν εἰς τὴν γενναιοφροσύνην τοῦ νικητοῦ, ἐπὶ τῷ μόνῳ ὄρῳ νὰ μὴ δεθῇ σιδήρῳ. Ὁ Ριχάρδος παρέδωκεν αὐτὸν πρὸς ἀσφαλῆ τήρησιν εἰς τὸν Γουΐδον Λουσινιαῖνα, τηρῶν δὲ τὴν δοθείσαν ὑπόσχασιν ἔδωκεν αὐτὸν δι' ἀργυρῶν, οὐχὶ δὲ διὰ σιδηρῶν δεσμῶν. Ἡ μετὰ ταῦτα τύχη αὐτοῦ εἶναι πῶς ἀβεβαία. Λέγεται ὅτι μετηνέχθη ὑπὸ τοῦ Ριχάρδου εἰς Πτολεμαῖδα καὶ παρεδόθη τοῖς Νοσοκόμοις ἱππόταις, ὑφ' ὧν ἐφυλακίσθη ἐν τῷ φρουρίῳ Μαρκάπῳ μέχρι τοῦ θανάτου αὐτοῦ¹⁰.

⁹ Vinisauf ii 38.40. ¹⁰ Vinisauf ii 39. Cont. G. de Tyr xxiv 8. xxv 26. xxvi 18. Αἱ διηγήσεις περὶ τῶν περαιτέρω τυχῶν τοῦ Ἰσαακίου διαφέρουσι σφόδρα. Ὁ Vinisauf καὶ εἰς τῶν συνεχιστῶν τοῦ Guillaume de Tyr ἀναφέρουσιν ὅτι ὁ Ριχάρδος τῇ αἰτήσῃ αὐτοῦ τοῦ Ἰσαακίου ἔδωκεν αὐτὸν δι' ἀργυρῶν ἀντὶ σιδηρῶν δεσμῶν. Ὁ δὲ Vinisauf ἐφεξῆς λέγει ὅτι ὁ Βασιλεὺς παρέδωκεν αὐτὸν εἰς τὸν Γουΐδον Λουσινιαῖνα, ἐν ᾧ ὁ ἕτερος ὅτι ἀπήγαγεν αὐτὸν εἰς Πτολεμαῖδα. Κατ' ἄλλας πηγὰς παρεδόθη εἰς τὴν μέριμναν τοῦ θαλαμηπόλου τοῦ Ριχάρδου. Ὁ Νεόφυτος ρητῶς ἀναφέρει ὅτι ὁ Ἰσαάκιος ἐδέθη διὰ σιδηρῶν δεσμῶν ὑπὸ τοῦ ἀγγλοῦ Βασιλέως καὶ ἐφυλακίσθη ἐν τῷ παρὰ τὴν Λαοδίκειαν τῆς Συρίας φρουρίῳ Μαρκάπῳ, ὅπερ ἦτο τότε τὸ στρατιῆγιον τῶν Νοσοκόμων. Ἄλλοι χρονογράφοι παριστῶσιν ἐπίσης τὸν Ἰσαάκιον δεθέντα πρῶτον διὰ σιδηρῶν δεσμῶν, ἅτινα εἶτα κατὰ παράκλησιν αὐτοῦ ἀντηλλάγησαν δι' ἀργυρῶν. Ἔτε-

Ἄλλαι εἰδήσεις παριστῶσιν αὐτὸν ἀπελευθερωθέντα, δηλητηριασθέντα δ' ἐν τέλει ὑπὸ τοῦ ἰδίου οἰνοχόου τῇ προτροπῇ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξίου Ἀγγέλου, καθ' οὗ συνωμότει ¹¹. Ἄλλ' εἰ καὶ ὁ Ἰσαάκιος αὐτὸς μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Ριχάρδου σύλληψιν ἐκλείπει ὅλως ἐκ τῆς Ἱστορίας, ὅμως ἐν μέλος τῆς οἰκογενείας αὐτοῦ ἐμφανίζεται αὐθις πρὸ ἡμῶν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς Κύπρου. Ἡ θυγάτηρ τοῦ Ἰσαακίου, ἣτις εἶχεν ἀνατεθῇ ὑπὸ τοῦ Ριχάρδου εἰς τὴν μέριμναν τῆς βασιλίδος Βερεγγαρίας, λέγεται ὅτι ἡλευθερώθη τῇ ἀπαιτήσῃ τοῦ συγγενοῦς αὐτῆς γερμανοῦ Αὐτοκράτορος εἰς ἐκπλήρωσιν ἑνὸς τῶν ὄρων, ἐφ' οἷς ὁ ἄγγλος Βασιλεὺς ἀνεκτήσατο τὴν ἐλευθερίαν, καὶ ἀπέβη σύζυγος τοῦ κόμιτος τῆς Τολώσης Ραϋμόνδου vi de Saint Gilles, ὅστις ὅμως βραδύτερον διεζεύχθη αὐτήν. Ὅτε δὲ περὶ τὰ τέλη τοῦ 1202 ὁ στόλος ὁ κομίζων τὸ φλαμανδικὸν μερίδιον τῆς δ' σταυροφορίας εἰσῆλθεν εἰς τὸν λιμένα τῆς Μασσαλίας, ἡ κυπρία ἡγεμονὶς ἔζη ἀκόμη ἐν τῇ πόλει ταύτῃ ¹². Συγγενὴς τις τοῦ Βαλδουίνου τῆς Φλανδρίας ἐνυμφεύθη αὐτὴν ἐνταῦθα τότε καὶ ἀπεφάσισε νὰ ἀπαιτήσῃ τὴν εἰς αὐτὴν ἀπόδοσιν τῆς Κύπρου. Ἐχόν δὲ ὑπόσχεσιν ὑποστηρίξεως τῶν συμπατριωτῶν αὐτοῦ ἐτόλμησε νὰ ἔλθῃ πρὸ τοῦ Ἀμαλαρίχου καὶ νὰ διατυπώσῃ τὴν ἀξίωσιν ταύτην. Ὁ Ἀμαλάριχος, εἰ καὶ κατ' ἀρχὰς ἠθέλησε νὰ θεωρήσῃ ἄστεϊον ἀπλῶς τὸ ζήτημα, ἐν τούτοις διέταξε τὸν ἀπαιτητὴν νὰ ἐγκαταλίπῃ ἄνευ ἀναβολῆς τὴν χώραν αὐτοῦ ἐπὶ ποινῇ θανάτου ¹³.

3. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι οἱ Κύπριοι διὰ τῶν γεγονότων τούτων εἶχον ἐλευθερωθῇ τυράννου τῆς οἰκείας φυλῆς καὶ πίστεως, ἀλλὰ ταχέως

ρος σύγχρονος ἑλλήν συγγραφεύς, ὁ Χωνιάτης, ἀναφέρει ἀπλῶς ὅτι ὁ Ἰσαάκιος ἐδέθη, χωρὶς νὰ καθορίζῃ τὸ μέταλλον ἐξ οὗ κατεσκευάσθησαν τὰ δεσμά. Κατ' αὐτὸν ὁ Ριχάρδος μετεκόμισε τὸν ἄρπαγα ἐκ Κύπρου καὶ παρέδωκεν αὐτὸν ὡς δοῦλον εἰς τινὰ τῶν ἐν Παλαιστίνῃ συμπατριωτῶν του. (Brompton, σ. 1200. Hoveden σ. 692 (Savile). B. Peterb. ii σ. 650 (Twysden and Selden Script. Anglic.). Χωνιάτης περὶ Ἀλεξ. Ἰσακ. Ἀγγ. α'). Ὁ ἐκ Peterborough Βενέδικτος ἀναφέρει ὅτι ὁ Ριχάρδος παρέδωκε τὸν Ἰσαάκιον εἰς τὸν Ralph, τὸν υἱὸν τοῦ θαλαμηπόλου του, ὃν ὅτε ἀνεχώρει ἐκ τῆς Νήσου ἀπέστειλε μετὰ τοῦ δεσμώτου εἰς Τρίπολιν, καὶ ὅτι βραδύτερον, ἀποθανόντος τοῦ Ralph, ἔθηκε τὸν αἰχμάλωτον ὑπὸ τὴν φύλαξιν τοῦ Garnier de Nablous, μεγάλου μαγίστρου τῶν Νοσοκόμων. ¹¹ Arnold Lubec, *Chron. Slav.* iii 37. Brompton σ. 1250. Hoveden σ. 739. Χωνιάτης ἐνθ' αν. α' 3. ¹² Hoveden (Savile) σ. 732. Coggeshale ann. 1193 (Martene Ampl. Coll. v σ. 833). Contin. G. de Tyr. xxiv 38. ¹³ Sanutus *Secret. Fid. Cruc.* III xi 1.

κατενόησαν ὅτι ἀπλῶς ἀντήλλαξαν ἐν εἶδος δουλείας ἀνθ' ἑτέρου. Ὁ Ριχάρδος γινώσκων τὴν ἀξίαν τῆς κατακτηθείσης χώρας δὲν ἐπεθύμει βεβαίως νὰ ἐγκαταλίπη τὴν πλουσίαν λείαν, ἥτις τοσοῦτον εὐκόλως εἶχε περιέλθῃ ὑπὸ τὴν διάθεσιν αὐτοῦ. Ὅθεν συναγαγὼν ὑπέρογκον ποσότητα λαφύρων ἀπέπλευσε μετὰ τῶν ἑαυτοῦ στρατευμάτων εἰς Πτολεμαῖδα καταλιπὼν φρουρὰς εἰς διάφορα σημεῖα τῆς Νήσου καὶ δύο ἀντιπροσώπους, τὸν Ριχ. Καμβίλλην (de Canville) καὶ τὸν Ροβέρτον Τωρνάμην (de Turnham) ἵνα διαχειρίζωνται τὴν κυβέρνησιν¹⁴. Δὲν ἐδοκίμαζε δὲ νῦν τὸ πρῶτον ἢ ἀτυχῆς Κύπρος τὴν βιαιότητα δυτικοῦ κατακτητοῦ. Τῷ 1155 εἶχε δηρωθῇ ἀγριώτατα ὑπὸ τινος γάλλου τυχοδιώκτου, τοῦ δουκὸς τοῦ λατινικοῦ πριγκιπάτου τῆς Ἀντιοχείας Ρενάλδου Σατιλλιῶνος (de Châtillon)¹⁵,

¹⁴ Καὶ αἱ περὶ τοῦ τρόπου καθ' ὃν ὁ Ριχάρδος διέθετο τὴν νέαν αὐτοῦ κτῆσιν διηγῆσεις διαφέρουσι σφόδρα. Κατὰ τὸν Vinisauf (v 37) ἐπώλησεν αὐτὴν εἰς τοὺς Ναῖτας, εἰ καὶ δὲν ἀναφέρεται τὸ τίμημα. Εἰς τῶν συνεχιστῶν τοῦ G. de Tyr (xxiv 8) παριστᾷ τὸν Ριχάρδον ἐπιθυμοῦντα νὰ ἐμπιστεύσῃ αὐτὴν ὡς δῶρον εἰς τοὺς Ἰππότες, οἵτινες ἡρνήθησαν νὰ ἀποδεχθῶσιν αὐτήν, καίπερ ἀναλαβόντες τὴν εὐθύνην τῆς ἀσφαλοῦς φυλάξεως αὐτῆς. Ἔτεροι συνεχισταὶ τοῦ αὐτοῦ Ἱστορικοῦ (Hist. de Chypre ii, σ. 7. iii, σ. 593) βεβαιοῦσιν ὅτι ἡ Νῆσος ἐπωλήθη ὑπὸ τοῦ Ριχάρδου εἰς τὸ Τάγμα ἀντὶ 100,000 σαρακηνῶν βυζαντινῶν, ὧν 40.000 πληρωτέα ἀμέσως, τὸ δ' ὑπόλοιπον ἔμελλε νὰ ληφθῇ ἐκ τῶν ἐπιχωρίων ἐσόδων. Τὸ τίμημα ἔχει ποικιλοτρόπως ὁρισθῇ εἰς 25.000 ἀργυρᾶ μάρκα (Rigord, Ann. 1193 ἐν Du Chesne. Script. tom. v), ἢ εἰς 100.000 χρυσᾶ δουκάτα (Μαχαιρᾶς σ. 63, 328: «Ὁ ποῖος (ὁ ρήγας τῆς Ἐγκλετέρας) ἐπούλησέν τὴν (τὴν Κύπρον) τοῦ ρε Οὐγγκε (!) τοῦ ρηγὸς τῶν Ἱερουσολύμων διὰ 9' χιλιάδες δουκάτα χρυσᾶ...»). Ὁ κύπριος χρονογράφος Νεόφυτος ἀναδιβάζει τὸ κοσὸν εἰς 200.000 λίτρας χρυσοῦ (Περὶ τῶν κατὰ τὴν χ. Κ. σκαιῶν: «διαπραῖσας τὴν χώραν Λατίνοις χρυσοῦ χιλιάδων λιτρῶν διακοσίων». Ἀφ' ἑτέρου ὁ Χωνιάτης βεβαιοῖ ὅτι ὁ ἄγγλος Βασιλεὺς ἐκράτησεν αὐτὴν δι' ἑαυτὸν (Περὶ Ἰσαακ. Ἀγγ. 8: «Καὶ αὐτὸς μὲν εἰς Παλαιστίνην κατέπλευσεν, ἐν δὲ τῇ Κύπρῳ καταλείψας στράτευμα ὡς οἰκείας ἤδη τῆς νήσου ἀντεποιεῖτο...»). Τὰ δὲ Gestes des Chiprois (Chronique de T. Sainte, 14) ἀναφέρουσιν ὅτι ὁ Γουῖδος ἡγόρασε τὴν Νῆσον παρὰ τῶν Ναϊτῶν, οἵτινες ἡγόρασαν αὐτὴν παρὰ τοῦ Ριχάρδου (En se dit an (mexcii) acheta le roy Guy de Lezegnian, guy estoit roy de Jerusalem, Chipre des Templiers qui l' avéent achetée dou roy Richart), ἐν ᾧ ὁ Sanutus (III x, iv σ. 198) λέγει ὅτι οὗτοι ἦσαν ἀπλῶς οἱ φύλακες αὐτῆς (Dismissaque insula sub Templariorum custodia). ¹⁵ Ὁ Renaud de Châtillon sur Loire, Seigneur de Gien sur Loire, ἦτο ὁ δεύτερος σύζυγος τῆς Constance, χήρας τοῦ Raymond de Poitiers, πρίγκιπος τῆς Ἀντιοχείας. Οὗτος εἶχε συλληφθῇ ἐν τῇ μάχῃ τοῦ Χιττεῖν (1187) ὑπὸ τοῦ Σαλαδίνου, ὅστις ἀπεκεφάλισεν αὐτὸν ἰδίᾳ χειρὶ.

διὰ τὴν ἐξῆς αἰτίαν. Ἐπὶ Μανουὴλ α' ἀρμένιός τις φύλαρχος καλούμενος Θόρος ἐπωφελούμενος τὴν ἀδυναμίαν τοῦ Κράτους καὶ τὴν μακρὰν αὐτοῦ ἀπόστασιν ἀπὸ τοῦ κέντρου τῆς βυζαντ. δυνάμεως, εἰσέβαλεν εἰς Κιλικίαν, ἐπάγων δεινὰς τοῖς κατοίκοις συμφοράς. Ἀδυνατῶν ὁ Μανουὴλ νὰ ἀποκρούσῃ αὐτὸν καθ' οἷονδ' ἴσως ἕτερον τρόπον προσέφυγεν εἰς τὸν πρίγκιπα τῆς Ἀντιοχείας, εἰς ὃν προσήνεγκεν μέγα ποσὸν χρημάτων, ἕαν ἡδύνατο νὰ ἐξώσῃ τὸν ἐπιδρομέα ἐκ τῶν αὐτοκρατορικῶν χωρῶν. Ὁ Πενάλδος ἀπήντησε προθύμως εἰς τὴν πρόσκλησιν, καὶ ἐπαγαγὼν τρομερὰν ἥτιαν ἐπὶ τὸν Ἀρμένιον ἡλευθέρωσεν ἀπὸ τῶν χειρῶν αὐτοῦ τὴν Κιλικίαν. Ἀλλ' ἡ ἀπότισις τῆς ἀμοιβῆς τοσοῦτον ἐπεβραδύνθη, ὥστε οὗτος ἀπώλεσε τέλος τὴν ὑπομονήν, καὶ ἐπὶ τῇ ἰδέᾳ ὅτι ἐξηπατήθη ἀπεφάσισε νὰ ἐκδικηθῇ. Ἐκλέξας δὲ τὴν Κύπρον ὡς τὸ ἀντικείμενον τῆς ἀγανακτῆσεως αὐτοῦ, ὥρμησεν αἰφνιδίως κατ' αὐτῆς. Οἱ νησιῶται προγινώσκοντες τοῦτο εὐρέθησαν ἔτοιμοι πρὸς ἀντίστασιν· ἀλλ' ἐν τῇ μόνῃ μάχῃ ἣτις συνήφθη τοσοῦτον ὀλοσχερῶς ἡττήθησαν ὥστε οὐδ' ἀπειράθησαν περαιτέρω ἀντίστασιν. Ὁ δὲ Πενάλδος εὐρεθεὶς οὕτω ἐν ἀναμνηρίστῳ ὑπεροχῇ προσηνέχθη πρὸς τοὺς κατοίκους μετὰ φρικτάς ἀγριότητος· «διελθὼν ἅπασαν τὴν Νῆσον κατέσκαπτε καὶ ἔφθειρεν ὅπου ἤθελε τὰς πόλεις, κατεπάτει ἀκολάστως μοναστήρια ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν, ὑποβάλλων εἰς κτηνώδη διαφθορὰν τῆς ἱερᾶς γυναικας καὶ τὰς τρυφερὰς παρθένους. Οὕτω ἐπὶ ἡμέρας τινὰς ἐμαίνοντο ἀνὰ πᾶσαν τὴν γῆν, οὐδένα εὐρίσκοντες τὸν ἀνθιστάμενον, οὔτε ἡλικίαν οὔτε φῦλον σέβοντες, πρὸς πάντας κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον φερόμενοι. Τέλος συσσωρεύσαντες ἐπὶ τὸ αὐτὸ τὰ ἅπαντα· χόθεν ἅπειρα τό τε εἶδος καὶ τὴν ποσότητα σκῦλα κατῆλθον εἰς τὴν παραλίαν· καὶ συναθροίσαντες καὶ τὰ πλοῖα αὐτῶν, διέπλευσαν εἰς τὰς ἀντιοχειανὰς χώρας» ¹⁶.

4. Ἀλλ' ἡ κατάκτησις τῆς Κύπρου ὑπὸ τοῦ Ριχάρδου εἶχε

¹⁶ Abul. Pharag *Chron. Syriac.* (Bruns and Kirsh σ. 355). Ffoulkes *Christendom's Divisions* II ii σ. 121-122: Anno Graecorum 1468 (a. D. 1157) Princeps Antiochiae dominus insulam Cyprum, Graecorum imperio subjectam, invasit, totamque diripuit, homines, oves, boves, equos et omnes divitias abduxit; Cyprii, cum ad maris littora venissent, multo auro pro se gregibusque suis promisso, a Francis dimissi sunt, qui tamen cum aliis divitiis episcopum, abbates et populi magistratus Antiochiam secum obsides abduxerunt, donec aurum persolutum esset.

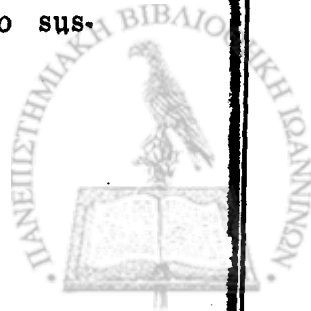
πολλῷ σπουδαιότερον ἀποτέλεσμα τῆς τοῦ Ρενάλδου. Τὰ ἐπακολουθήματα αὐτῆς ἐξείκοντο πολὺ μακρότερον· εἶχε μείζονα σημασίαν ἀπλῆς προσθήκης χώρας εἰς τὰς διηνεκῶς αὐξανομένας κτήσεις τοῦ ἄγγλου Βασιλέως. Ὅπως νεώτερός τις ἱστορικὸς καλῶς παρετήρησε, ἦτο γεγονός, ὃπερ ἀπέβη τὸ προοίμιον πασῶν τῶν ἐφεξῆς σχέσεων Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως. «Ἡ ὑποταγὴ τῶν Ἑλλήνων εἰς τοὺς Φράγκους ἤρξατο δι' ἐνὸς ἄγγλου βασιλέως. Ὁ Ριχάρδος ὁ λεοντόθυμος κυριεύων τὴν Κύπρον καὶ ὑποτάσσων τοὺς κατοίκους αὐτῆς ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τῶν Λατίνων κατήνεγκε τὸ πρῶτον καίριον πλήγμα κατὰ τῆς ἐθνικῆς ἐλευθερίας τοῦ ἑλληνικοῦ Γένους ἐκ μέρους τῶν Σταυροφόρων»¹⁷. Ὅτι δὲ καλῶς κατενοήθη ὑπὸ τῶν Σταυροφόρων τὸ δίδαγμα θὰ ὁμολογήσωμεν ἀναμιμνησκόμενοι ὅτι μόλις 15 ἔτη μετὰ ταῦτα ἕτεροι Σταυροφόροι ἐκυρίευσαν καὶ αὐτὴν τὴν Βασιλίδαν τῶν πόλεων καὶ κατέτρεμον τὰς χώρας τοῦ ἀνατολικοῦ Κράτους εἰς φεουδαρχικὰ τιμάρια.

5. Οἱ Κύπριοι ἀπέβλεψαν μετὰ φαινομένης ἀδιαφορίας πρὸς τὰ τελευταίως συμβάντα, φρονοῦντες, ἀναμφιβόλως, ὅτι οἱ ξένοι θὰ ἀνεχώρουν ταχέως καταλείποντες αὐτοὺς ἵνα ἀπολαύωσιν τὴν ἀρχαίαν ἐλευθερίαν. Ἀλλ' ὅτε εἶδον τὰς ἐλπίδας αὐτῶν τοσοῦτον ἀγρίως διαλυθείσας, καὶ ἀντελήφθησαν ὅτι ἀληθῶς εἶχον περιέλθῃ ὑπὸ τὸν ζυγὸν ξένου βασιλέως, ἀπεφάσισαν νὰ ἐπαναστατήσωσιν¹⁸ ὑπὲρ τῆς ἑαυτῶν ἐλευθερίας· καὶ οἱ κάτοικοι τῶν ν. δ. ὀρεινῶν ἐπαρχιῶν ἀνύψωσαν πρῶτοι τὴν σημαίαν τῆς ἐλευθερώσεως· ἀνακηρύξαντες δὲ δεσπότην μοναχόν τινα, ὅστις ἐλέγετο συγγενὴς τοῦ καταλυθέντος Ἰσαακίου, ἐκήρυξαν τὸν πόλεμον κατὰ τῶν νέων κυριάρχων. Τὸ κίνημα δὲν διέφυγε τὸν ἄγρυπνον ὀφθαλμὸν τοῦ τοποτηρητοῦ τοῦ Ριχάρδου Ροβέρτου Τωρνάμη, ὅστις ἐπιτεθεὶς αἰφνιδίως κατὰ τῶν ἐπαναστατῶν πρὶν ἢ τὰ σχέδια αὐτῶν ὠριμάσῃ, συνέλαβε τὸν μοναχὸν μεγαλειότατον καὶ ἀπηγχόνισεν αὐτόν¹⁹. Ἡ εἵδησις τῆς ἐπαναστάσεως ὑπέδειξεν εἰς τὸν ἐν Παλαιστίνῃ εὐρισκόμενον Ριχάρδον τὸ ἀδέβαιον

¹⁷ Finlay *Mediaeval Greece* iii § 2, σ. 88.

¹⁸ Brompton, σ. 1203.

¹⁹ Quo defuncto (τ. ἐ. τοῦ R. de Camville) Griffones et Herminii, qui in Cipro ad pacem regis nondum venerant, novum imperatorem quemdam monachum consanguineum Isaac imperatoris sibi constituerunt, sed Robertus de Thornham qui solus in Cipro Regis Justiciarius remansit, illum cum gente sua vincens cepit et in patibulo suspensit.

τῆς νέας κτήσεως· οὗτος ἀνεγνώρισε νῦν ὅτι ἡ Κύπρος κεῖται πολὺ μακρότερον τῶν εὐρωπαϊκῶν αὐτοῦ κτήσεων ἢ ὥστε νὰ ἔχη μόνιμον δι' αὐτὸν ἀξίαν, καὶ νῦν δ' ἔτι δυσκόλως θὰ ἠδύνατο νὰ ἀποσπάσῃ ἐκ Συρίας τὸν ἀπαιτούμενον πρὸς ἐδραίαν κατοχὴν αὐτῆς στρατόν. Αὗται δ' αἱ ἀντιλήψεις ἔπεισαν αὐτὸν νὰ πωλήσῃ τὴν Νῆσον εἰς τοὺς Ναῖτας ἀντὶ 100.000 βυζαντίων.

6. Εἰ καὶ ἡ κυβέρνησις τοῦ ἁγγλοῦ Βασιλέως θὰ ἦτο πάντως βαρεῖα, ἦτο ὅμως τῇ ἀληθείᾳ ἐπιεικὴς ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν τῶν Ναϊτῶν· πᾶσα ἀρχὴ αὐτῶν εἶχε σημειωθῇ πανταχοῦ ὑπὸ μεγίστης σκληρότητος πρὸς τὸ ὑπήκοον, ἡ δ' ἐν Κύπρῳ νῦν διαγωγὴ αὐτῶν δὲν ὑπῆρξεν ἐξαίρεσις τοῦ κανόνος τούτου· ἡ βαρβαρότης καὶ ἡ ἀπηνὴς φορολογία ταχέως ἀπεξένωσαν αὐτοὺς τῆς εὐνοίας τῶν κατοίκων, οἵτινες ἀπελπίσαντες τέλος ἔνεκα τῆς ἀσπλάγχχνου μεταχειρίσεως, ἀντλήσαντες δὲ θάρρος ἐκ τοῦ ὀλιγαριθμοῦ τῶν τυράννων ἀπεφάσισαν νὰ ἐκδικηθῶσι διὰ γενικῆς σφαγῆς αὐτῶν, ὁρισθείσης διὰ τὸ Πάσχα τοῦ 1192²⁰. Οἱ Ἰππῶται μαθόντες τὴν συνωμοσίαν, ἀδυνατοῦντες δὲ νὰ ἀντιμετωπίσωσι τοὺς ἐπαναστάτας ἐν πεδίῳ διὰ τὸ ὀλιγάριθμον, ἐκλείσθησαν ἐν τῷ ἐν Λευκοσίᾳ φρουρίῳ αὐτῶν, ἔνθα ἐπολιορκήθησαν ὑπὸ πλήθους μαινομένων ἐχθρῶν²¹. Ἐπειδὴ δὲ πρότασις αὐτῶν ὅπως ἀφεθῶσι νὰ ἀπέλθωσιν εἰς Συρίαν ἀβλαβεῖς ἀπερρίφθη, προυτίμησαν νὰ ἀποθάνωσι τὸ ξίφος ἐν χερσὶν ἔχοντες ἢ ὑπὸ λιμοῦ κατὰ μικρόν. Ὅθεν, ἀφ' οὗ διῆλθον τὴν νύκτα ἐξομολογούμενοι καὶ κοινωνοῦντες, ἐξώρμησαν περὶ τὴν χαυραγὴν καὶ ἐπιπεσόντες ἀπροσδοκῆτως ἐπὶ τοὺς πολιορκοῦντας ἐχθροὺς κατέκοψαν αὐτούς. Φόνον δὲ νῦν πνέοντες περιέτρεχον τὰς ὁδοὺς ἀποσφάτιοντες πάντα συναντώμενον ἀδιακρίτως φύλου ἢ ἡλικίας. Ἐν τῇ μανίᾳ αὐτῶν κατεδίωξαν τοὺς ἀθλίους φυγάδας καὶ ἐντὸς τῶν ναῶν, εἰς οὓς κατέφυγον ὥς εἰς ἄσυλον, καὶ ἐμίαναν τὰ ἱερὰ αὐτῶν ἐδάφη καὶ τὰ θυσιαστήρια δι' αἵματος. Τὸ τάγμα ὅμως διεῖδε νῦν ὅτι ἦτο ἀδύνατον νὰ ἄρξῃ τῆς Κύπρου ἐπὶ πλέον· ἐντὸς τῶν 12 μηνῶν καθ' οὓς ἐκυβέρνησε τὴν νῆσον, οἱ Ἰππῶται εἶχον ἀποβῇ παμμίσητοι· ὅθεν ἀπεφάσισαν νὰ διαλύωσι τὴν δυσοίωνον ἀγορὰν, καὶ παρεκά-

²⁰ Contin. G. de Tyr xxiv 13. Amadi 83 é. F. Boustron i σ. 50 é.

²¹ Ὁ Amadi (σ. 84) δίδει τὸν ἀκριβῆ ἀριθμὸν τῆς φρουρᾶς τῆς Λευκοσίας ὧδε: Quelli che vi entròno nel castello (di Nicosia) erano quattordice cavaglieri, settanta quatro pedoni, et altri vinti nove a cavallo.

λεσαν τὸν Ριχάρδον νὰ ἀναλάβῃ τὴν κτῆσιν αὐτοῦ· ὁ δὲ ἀπεδέξατο καὶ ἐπέστρεψεν αὐτοῖς τὸ ποσόν, ὅπερ παρ' αὐτῶν εἶχεν ἤδη λάβῃ.

7. Ἀπὸ τῶν Ναϊτῶν ἡ Κύπρος περιῆλθεν εἰς δυναστείαν²², ἥτις προώριστο νὰ διευθύνῃ ἐπὶ μακρότερον χρόνον τὰς τύχας αὐτῆς. Ὁ Γουίδος Λουσινιαν, νεώτερος υἱὸς τοῦ κόμιτος de la Marche Οὕγου τοῦ viii, ἦτο γόνος οἰκογενείας, ἥς ὁ ἰδρυτὴς Οὕγος i εἶχε διατελέσῃ αὐτοκρατορικὸς ἀρχικυνηγὸς κατὰ τὴν θ' ἐκ. Ἦτο εἰς πέντε ἀδελφῶν, ὧν δύο, ὁ Γοδοφρείδος καὶ ὁ Ἀμαλάριχος, εἶχον ἐπίσης ἐγκαταλίπῃ τὸν πατρικὸν οἶκον διώκοντες τὴν τύχην πρὸς τὴν ἀ.Γῆν. Ἐξωσθεῖς ἐκ Πικταυίας τῷ 1168 διὰ τὸν φόνον τοῦ κόμιτος τῆς Σαλισβουρίας Πάτρικ, κατήντησεν εἰς Παλαιστίνην καὶ εἰσῆλθεν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν Βαλδουίνου iv τοῦ λεπροῦ, ἐβδόμου λατίνου βασι-

²² Du Cange *Familles d'outre mer* σ.24. Ἡ βασιλικὴ τῆς Κύπρου οἰκογένεια κατῆγε τὸ ὄνομα αὐτῆς ἐκ τοῦ ἐν Πικταυία πύργου Lusignan, ὅστις λέγεται κτισθεὶς τῇ ι' ἐκ. ὑπὸ τοῦ τότε ἀρχηγοῦ αὐτῆς Οὕγου β', καὶ ὑφιστάμενος μέχρι τοῦ 1574, ὅτε κατηδαφίσθη ὑπὸ τοῦ Δουκὸς de Montpensier κατὰ τὰς θρησκευτικὰς ταραχὰς τῶν τότε χρόνων. Οἱ Λουσινιαῖνες ἐγένοντο ὑποτελεῖς τοῦ ἀγγλικοῦ Στέμματος ὅτε ἡ ἐπαρχία αὕτη περιῆλθεν εἰς τὸν Ἐρρίκον ii διὰ τοῦ τῷ 1152 γάμου αὐτοῦ μετὰ Ἐλεονώρας τῆς κληρονόμου τοῦ τελευταίου Δουκὸς τῆς Ἀκυτανίας. Πρὸς καιρὸν ἀφηρέθη ἀπὸ τῶν ἀγγλων Βασιλέων ὑπὸ τοῦ Φιλίππου Αὐγούστου, ἀπεδόθη διὰ τῆς εἰρήνης τοῦ Bretigny τῷ 1360, καὶ ἠνώθη ὀριστικῶς τῷ γαλλικῷ Στέμματι ὑπὸ Καρόλου v. Ὁ πρεσβυγενὴς κλάδος τοῦ οἴκου τούτου ἐξέλιπε τῷ 1303, ἀποθανόντος τοῦ τότε ἀντιπροσωπεύοντος αὐτὸν Οὕγου xiii.

Οὕγος viii, ὁ πατὴρ τοῦ Γουίδου, εἶχε 4 ἄλλους υἱούς, ἦτοι:

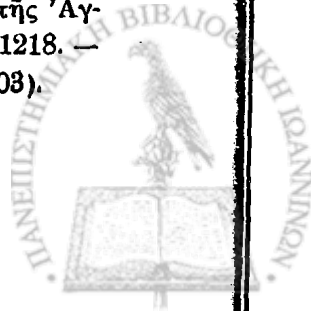
α' τὸν Οὕγον ix, ὅστις διεδέξατο αὐτόν.

β' τὸν Γοδοφρείδον, ἐπωνυμιούμενον μεγαλόδοντα (à la grande dent), ὅστις διακριθεὶς ἐν τῇ πολιορκίᾳ τῆς Πτολεμαίδος καὶ διορισθεὶς κόμης τῆς Ἰόππης καὶ τῆς Ἀσκάλωνος, ἐπανῆλθεν εἰς Γαλλίαν τῷ 1192.

γ' τὸν Ἀμαλάριχον, τὸν πρῶτον λατῖνον βασιλέα τῆς Κύπρου, ὅστις εἶχε προδιατελέσῃ κοντόσταβλος τῆς Ἱερουσαλὴμ καὶ ὡσαύτως κόμης τῆς Ἰόππης.

δ' τὸν Ραϋμόνδον, ὅστις ἐγένετο μοναχός.

Κατὰ δὲ τὸ *L'Art de vérifier les dates* (x σ.229) ὁ Hugues viii le Brun οὐδέποτε ὑπῆρξε κόμης τῆς Marche, ἀλλὰ μόνον Sire de Lusignan. Πρῶτος ὁ υἱὸς αὐτοῦ Οὕγος ix ἐκτήσατο τὸν τίτλον διὰ τῆς γυναικὸς του Μαθίλδης θυγατρὸς τοῦ δουκὸς τῆς Ἀγγουλέμης Wulgrin iii, καὶ κληρονόμου τοῦ κόμιτος τῆς Marche Ἀλδεβέρτου iv. Ἡ κατ' εὐθεΐαν γραμμὴν σειρὰ τῆς διαδοχῆς εἶναι ἡ ἑξῆς: Hugues x (1208-49). Διὰ τοῦ γάμου του μετὰ τῆς Ἰσαβέλλης, θυγατρὸς τοῦ κόμιτος τῆς Ἀγγουλέμης Aïmar, χήρας δὲ τοῦ Ἰωάννου τῆς Ἀγγλίας, ἐκτήσατο τὸν τίτλον μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πενθεροῦ του τῷ 1218. — Hugues xi (1249-60). — Hugues xii (1260-82). — Hugues xiii (1282-1303).

λέως τῆς Ἱερουσαλήμ²³. Ὁ τι ἐφρόνουν περὶ αὐτοῦ οἱ οἰκεῖοι δύναται καλῶς νὰ ἐννοηθῇ ἐκ τῶν λόγων, οὓς ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Γοδοφρεΐδος εἶπεν ὅτε ἤκουσε τὴν ἀνάβασιν αὐτοῦ εἰς τὸν θρόνον· «ἀφ' οὗ τὸν Γουΐδον ἐποίησαν βασιλέα, ἀξίως θὰ ἠδύναντο νὰ κατασκευάσωσιν αὐτὸν καὶ θεόν»²⁴. Ὡφειλε δὲ ὁ Γουΐδος τὴν προαγωγὴν ταύτην ἐξ ὀλοκλήρου εἰς εὐτυχὴ γάμον μετὰ τῆς πρεσβυτέρας ἀδελφῆς τοῦ Βαλδουίνου Σιβύλλης²⁵. Ταύτης ὁ πρῶτος σύζυγος Γουλιέλμος ὁ μακροσπάθης (*longue épée*), υἱὸς τοῦ μαρκίωνος τοῦ Μομφερράτου, εἶχεν ἀναγορευθῇ κατὰ τοὺς γάμους αὐτοῦ κόμης Ἰόππης καὶ Ἀσκάλωνος²⁶, ἀπέθανε δὲ μετ' οὗ πολὺ καταλιπὼν ἓνα

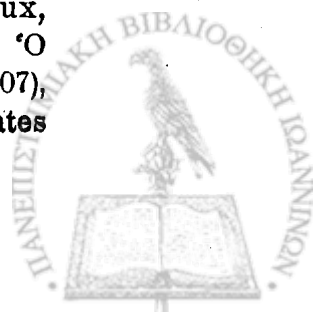
²³ Hoveden, anno 1168, σ. 514: Eodem anno Gwido [de Leszennam] interfecit Patricium comitem Salesbiriensem, redeuntem in peregrinatione a Sancto Iacobo. Unde Henricus rex Angliae plurimum iratus expulit eum de Pictavia. Qui accepta cruce peregre profectus est Jerosolymam, et ibi remansit in obsequio Baldewini leprosi regis Jerusalem; et propter probitatem illius a rege et principibus regni plurimum dilectus et honoratus.

²⁴ Bern. Thesaurarii *De acquisitione T. Sanctae* (Muratori viii σ. 783): De hoc Guidone fertur fratrem ejus Gaufridum, quum audivisset eum coronatum in Regem, dixisse, quod ejus agnoscebat ignaviam: Si Rex est, merito futurus est Deus.

Ἡ παρατήρησις τοῦ Γοδοφρεΐδου Λουσινιαῖνος ἀκούσαντος τὴν ἀνύψωσιν τοῦ ἀδελφοῦ του Γουΐδου εἰς βασιλέα τῶν Ἱεροσολύμων, ὡς παρετέθη ἐν τῷ κειμένῳ ἐκ τοῦ Γιββωνος (κφ. 59) δὲν συμφωνεῖ πρὸς τὴν διατύπωσιν τοῦ Franciscus Pipinus ἐν τῇ χρονογραφίᾳ του (βιβλ. 25), ἣν ἐδημοσίευσεν ὁ Muratori ὑπὸ τὸν ἄνωθι ψευδῇ τιτλον (δηλ. Bernardi Thesaurarii *de Acquisitione Terrae Sanctae* (vii σ. 663-848), ἥτις εἶναι λατινικὴ μετάφρασις τῆς γνωστῆς εἰς παλαιὰν γαλλικὴν Συνέχισεως τοῦ Guillaume de Tyr, τῆς τιτλοφορουμένης *La Chronique d'Ernoul et de Bernard le Trésorier*. Τὸ χωρίον ἐν τῷ πρωτοτύπῳ ἔχει ὧδε: *Donc Jofrois de Lezegnon dist, li bon chevalier, qant la novele vint à lui qe Guiz ses freres estoit roys de Jherusalem, dist: Donc deust-il estre Dex par droit.*

²⁵ W. Neubrig iii 16: Nam tempore fratris Regis voto proprio secundas contraxerat nuptias cum homine peregrino, Guidone scilicet quodam Pictaviensi, qui a facie Regis Anglorum Henrici secundi de Aquitania fugerat, et Regi Jerosolymorum egregie militabat.

²⁶ G. de Tyr xxi 13. Ὁ Du Cange καὶ οἱ κύριοι Χρονογράφοι ἐσφαλμένως παριστῶσι τὸν πρῶτον ἄνδρα τῆς Σιβύλλης Γουλιέλμον δοῦκα τοῦ Μομφερράτου, διότι οὗτος ἀληθῶς ἦτο υἱὸς Γουλιέλμου iii τοῦ γέροντος (*le vieux*, 1140-88), οὗ ἄμεσος διάδοχος ἐγένετο ὁ δεύτερος υἱὸς Κορράδος (1188-92). Ὁ Γουλιέλμος iv (1207-25) ἦτο ὁ πρεσβύτατος υἱὸς τοῦ Βονιφάτιου ii (1192-1207), ἀδελφοῦ καὶ διαδόχου τοῦ Κορράδου. Ἐν τῇ *L'Art de verifier les dates*

υῖόν. Ὁ Βαλδουίνος iv, ὃν ἡ ἀσθένεια ἐποίει καθ' ἡμέραν ἀνικανώτερον διὰ τὰς διοικητικὰς μερίμνας, ὅπως ἔχη προστασίαν ἐναντίον δύο τῶν φιλοδοξοτάτων ὑποτελῶν αὐτοῦ²⁷, συνέζευξε τὴν χήραν ἀδελφὴν Σίβυλλαν πρὸς τὸν Γουίδον, οὗ τὸ μόνον συστατικὸν ἦτο ὡραία μορφή²⁸. Οὕτω ὁ Λουσινιάν ἀναγορευθεὶς κόμης Ἰόππης καὶ Ἀσκάλωνος διωρίσθη ἀντιβασιλεὺς τοῦ Κράτους. Ἀλλ' ἀμέσως μετὰ ταῦτα τὰ αἰσθήματα τοῦ Βαλδουίνου πρὸς τὸν νέον συνάροντα ἐφάνησαν ὑποστάντα τελείαν μεταβολήν. Ὁ Γουίδος ἀφηρέθη τὴν ἀντιβασιλείαν, ὃ δὲ Βασιλεὺς ἵνα ἀφανίσῃ πᾶσαν περὶ ἐπανόδου αὐτοῦ εἰς τὸν θρόνον πιθανότητα, διενήργησεν ἵνα ὁ ἀνεψιὸς αὐτοῦ Βαλδουίνος ὁ υἱὸς τοῦ ἀποθανόντος Γουλιέλμου τοῦ μακροσπάθῃ, πενταετὲς μόλις παιδίον, στεφθῇ βασιλεὺς, δεχθῇ δὲ καὶ τὸν ὄρκον τῆς πίστεως τῶν ὑπηκόων²⁹. Ἐμφύλιος πόλεμος ἐφαίνετο νῦν ἐπικείμενος μεταξὺ τῶν ἀντιπάλων, προληφθεὶς διὰ τοῦ θανάτου τοῦ Βαλδουίνου iv. Ὁ Βαλδουίνος v μετὰ βασιλείαν 8 μηνῶν ἠκολούθησεν εἰς τὸν τάφον τὸν θεῖον αὐτοῦ³⁰, τὸ δὲ στέμμα περιῆλθεν εἰς τὴν πλησιεστάτην κληρονόμον Σίβυλλαν, ἣτις βοηθουμένη ὑπὸ

(xvii σ. 213ε.) ὁ Γουλιέλμος iii ἀναφέρεται ὅτι ὑπῆρξε πατὴρ πέντε υἱῶν, ὧν τὰ ὀνόματα ἦσαν τὰ ἑξῆς: Guillaume, Conrad, Reinier, Boniface καὶ Frederic (ἐπίσκοπος τῆς Alba).

²⁷ Οὗτοι ἦσαν 1) Βοημοῦνδος iii, ἐπωνυμούμενος le Bègue ἢ le Banbe, πρίγκιψ τῆς Ἀντιοχείας, ὁ πρεσβύτερος υἱὸς τοῦ Ραϋμόνδου de Poitiers καὶ τῆς Constance, θυγατρὸς τοῦ πρίγκιπος τῆς Ἀντιοχείας Βοημοῦνδου ii, καὶ 2) ὁ Ραϋμόνδος iii, ὁ νέος, υἱὸς τοῦ Ραϋμόνδου ii, κόμιστος τῆς Τριπόλεως, καὶ τῆς Odiarte, θυγατρὸς τοῦ Βαλδουίνου ii, βασιλέως τῆς Ἱερουσαλήμ.

²⁸ G. de Tyr xxii 1. ²⁹ Chronique de Terre Sainte (Les Gestes des Chiprois σ. 10): 38. A. MCLXXXI le roy Bauduyn, si fist en sa vie encoroner à roy de Jerusalem i enfant, son nevou quy avoit a nom Baudinet, quy n'en estoit que de vii ans d'aage, le quel dit enfant fu fis de marquis Guillaume Longue Espée et de Seville, seur dou dit Bauduyn, le roy meziau, la quele Seville estoit au jor espouze d' un haut home de France, qui avoit nom Guy de Lezignian, et avoit le roy Bauduyn, mezeau, doné à seur Seville et au dit son mary la contée de Jaffe, mais sestu franc home Guy de Lezegnian estoit si très orgueilleux que le roy et tous les barons dou royaume se tenoient mal apaiés de luy, et le haoient mout, et por ce en sa vie fist il encoroner Bauduin son nevou à roy de Jerusalem; et por ce que l'enfant fust bien veii de la gent, messire Balian d'Eyblin, quy estoit le plus grant chevalier, de persone la porta sur sa espaule le jor de son corounement. Πρβλ. G. de Tyr xxii 25. 29. xxiii 1. ³⁰ Cont. G. de Tyr xxii 7-9.

τῶν δύο ἱπποτικῶν ταγμάτων διενήργησε τὴν στέψιν ἑαυτῆς καὶ τοῦ συζύγου ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Ἡρακλείου. Ἡ ἀνάρρησις τοῦ Γουίδου εἰς τὸν θρόνον προκάλεσε τὴν μεγίστην δυσφορίαν μεταξὺ τῶν ἤδη δυσηρεστημένων εὐγενῶν. Ἀλλὰ μέγας καὶ ἐπείγων ἔξωθεν κίνδυνος ἀπέστρεψε πρὸς καιρὸν τὰς σκέψεις πάντων μακρὰν τῶν ἐσωτερικῶν διχονοιῶν.

8. Ἐν ᾧ χρόνῳ τὸ λατινικὸν βασίλειον τῆς Ἱερουσαλὴμ παρήκμαζεν, ἡ Αἴγυπτος ὑπὸ τὴν διοίκησιν τοῦ ἱκανοῦ αὐτῆς σουλτάνου Σαλαδίνου ³¹ ἠϋξάνετο εἰς δύναμιν. Ἐν κακῶς ἐκλεγείσῃ στιγμῇ οἱ Χριστιανοὶ νῦν διέρρηξαν τὴν ἀνοκωχήν, ἣτις μόνη εἶχε περισώσῃ αὐτοὺς τῆς καταστροφῆς, καὶ ἤρξαντο τῶν ἐχθροπραξιῶν. Ἀλλὰ ταχέως μετέγνωσαν διὰ τὴν ἀφροσύνην αὐτῶν. Ὁ Σαλαδῖνος ἀμέσως ἀποδεξάμενος τὴν πρόκλησιν εἰσέβαλε μετὰ τῶν στρατευμάτων αὐτοῦ εἰς Παλαιστίνην, καὶ παρὰ τὴν Τιβεριάδα κερδαίνει τὴν περιφανῆ ἐν Χιττεῖν νίκην, καθ' ἣν ὁ μὲν Γουίδος ἠχμαλωτίσθη, τὸ δ' ἄνθος τῶν ἱπποτῶν αὐτοῦ ἢ συνελήφθησαν ἢ ἔκειντο νεκροὶ ἐπὶ τοῦ πεδίου. Μετὰ ἐνὸς ἔτους παραμονὴν ἐν αἰχμαλωσίᾳ ἐν Δαμασκῷ ἠλευθερώθη τέλος ἀφ' οὗ ὑπέσχετο ὅτι θὰ παρητεῖτο πάσης ἀξιώσεως ἐπὶ τοῦ βασιλείου τῆς Ἱερουσαλὴμ, ὅτι οὐδέποτε πλέον θὰ ἡγειρεν ὅπλα κατὰ τοῦ αἰχμαλωτίσαντος αὐτόν, καὶ ὅτι θὰ ἀνεχώρει ἐκ τῆς αἰ. Γῆς ³². Ἀλλ' ὁ Γουίδος διετέλει ἀπαρηγόρητος διὰ τὴν ἀπώλειαν τῶν κτήσεων αὐτοῦ· ὅθεν ἀντὶ νὰ τηρήσῃ τοὺς ὅρους τῆς συμφωνίας πείθει τὸν κληρὸν, ἐπὶ τῇ διπλῇ προφάσει ὅτι εἶχεν ὑποκύψῃ εἰς πίεσιν καὶ ὅτι ὁ Σαλαδῖνος εἶχεν ἤδη παραβῇ τὴν συμφωνίαν, νὰ λύσῃ αὐτόν τοῦ πρὸς τὸν Σαλαδῖνον ὅρκου. Ἐν ᾧ δ' ἡσχολεῖτο εἰς πολιορκίαν τῆς Πτολεμαίδος, ἡ σύζυγος Σίβυλλα καὶ τὰ τέκνα, ἃ εἶχε γεννήσῃ ἐξ αὐτοῦ, ἀπέθανον, τούτου δ' ἔνεκα ἡ κατ' αὐτοῦ ἀντίδρασις ἀπέβη νῦν μείζων ἢ πρότερον. Ἀνταπαιτητῆς νῦν τοῦ θρόνου παρέστη εἰς τῶν ρωμαντικωτάτων χαρακτήρων τῶν τότε χρόνων, Κορράδος ὁ μομφερρατικός ³³, ὅστις ἐπωφελοῦμενος τῆς

³¹ Ἰουσεφ ἦτο τὸ κύριον αὐτοῦ ὄνομα, τὸ δὲ Σαλα'-εδ-δὶν ἦτο ἀπλῶς ἐπίθετον σημαῖνον «τιμὴ τῆς πίστεως». ³² Contin. G. Tyr xxiii 12. 13 18. 35. Vinisauf i 25.

³³ Vinisauf i 64. Ὁ Κορράδος κατήγετο ἐξ οἰκογενείας ἣτις διεδραμάτισε σπουδαῖον μέρος ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν χρόνων τούτων. Ἦτο ὁ νεώτατος τῶν 4 υἱῶν τοῦ μαρκίωνος τοῦ Μομφερράτου Γουλιέλμου iii. Ὁ πρεσβύτατος, ὁ Βονιφάτιος, διωρίσθη βασιλεὺς τῆς Θεσσαλονίκης

ἀντιδημοτικότητος τοῦ Λουσινιάνου ἤγειρεν ἀξιώσεις ἐπὶ τοῦ θρόνου ἐν ὀνόματι τῆς συζύγου αὐτοῦ Ἰσαβέλλης, νεωτέρας ἀδελφῆς τοῦ Βαλδουίνου iv. Ἀρνηθέντος δὲ τοῦ Γουΐδου νὰ ἀναγνωρίσῃ τὸ δίκαιον τῶν ἀξιώσεων τούτων, ἀπεφασίσθη νὰ ἀνατεθῇ ἡ λύσις τῆς ἔριδος εἰς τοὺς Βασιλεῖς τῆς Ἀγγλίας καὶ Γαλλίας. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Φίλ. Αὐγουστος ἐδείχθη ἐν τῷ προκειμένῳ ζητήματι θερμὸς ὑπερασπιστὴς τοῦ Κορράδου, ὁ Γουΐδος κατέφυγεν εἰς τὴν βοήθειαν τοῦ περὶ τὴν κατάκτησιν τῆς Κύπρου τότε ἀπασχολημένου Ριχάρδου, πρὸς ὃν καὶ μετέβη ἵνα αὐτοπροσώπως ὑποστηρίξῃ τὴν ἀξίωσιν αὐτοῦ. Ὁ ἄγγλος Βασιλεὺς ἔτεινεν εὐήκοον οὖς εἰς τὴν παράκλησιν τοῦ Γουΐδου καὶ ὑπέσχετο νὰ ὑπερασπίσῃ τὴν ὑπόθεσιν αὐτοῦ. Διὰ τῆς ἰσχυρᾶς δὲ τούτου μεσολαβήσεως συνεφωνήθησαν τὰ ἑξῆς· ὅτι ὁ Γουΐδος θὰ κατεῖχε τὸ στέμμα ἐφ' ὅρου ζωῆς, ἐπὶ ἐπιστροφῇ μετὰ ταῦτα εἰς τὸν Κορράδον καὶ εἰς τὰ ἐκ τῆς Ἰσαβέλλης τέκνα αὐτοῦ, ὁ δὲ Κορράδος θὰ ἐλάμβανε τὸ ἥμισυ τῶν εἰσοδημάτων τοῦ βασιλείου πρὸς τοῖς ἐκ Τύρου, Σιδῶνος καὶ Βηρυτοῦ. Πλὴν τούτου συνεφωνήθη ὅτι ἐν περιπτώσει θανάτου τοῦ Μαρκίωνος καὶ τῆς συζύγου αὐτοῦ ἐν ᾧ χρόνῳ ὁ Ριχάρδος εὕρισκετο ἀκόμῃ ἐν Ἱερουσαλὴμ, τὸ βασίλειον θὰ ἐτίθετο ἀπολύτως

ὑπὸ τοῦ κόμιστος τῆς Φλαμανδίας Βαλδουίνου μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κπ. Ὁ δεύτερος, Γουλιέλμος ὁ ἐπικαλούμενος μακροσπάθης (longue-epée), ἦτο ὁ πρῶτος σύζυγος τῆς Σιβύλλης, πρεσβυτέρας θυγατρὸς τοῦ βασιλέως τῆς Ἱερουσαλὴμ Βαλδουίνου iv. Ὁ τρίτος, ὁ Ρεϊνιέρος (Reinier), εἶχε νυμφευθῇ θυγατέρα τινὴ τοῦ αὐτοκράτορος Μανουήλ Κομνηνοῦ, ἀπέθανεν δ' ἐν Παλαιστίνῃ ὀλίγα ἔτη πρὸ τῆς ἀλώσεως τῆς ἀγίας Πόλεως ὑπὸ τῶν Σαρακηνῶν. Ὁ δὲ Κορράδος διεκρίθη πρῶτον ἐν Ἰταλίᾳ κατὰ τὰς μεταξὺ τοῦ Φρειδ. Βαρβαρόσσα καὶ τοῦ πάπα Ἀλεξάνδρου iii ἔριδας. Ὅτε βραδύτερον ταξιδεύων εἰς τὴν Ἀνατολὴν ἠναγκάσθη ὑπὸ κακοκαιρίας νὰ προσορμισθῇ εἰς Κπ, ἐβοήθησεν εἰς τὴν ἀνύψωσιν τοῦ Ἰσαακίου β' τοῦ Ἀγγέλου εἰς τὸν θρόνον κατὰ τινος ἐπαναστάτου στρατηγοῦ καλουμένου Βρανᾶ. Λιά τὰς περιφανεῖς αὐτοῦ ὑπηρεσίας ὠνομάσθη καῖσαρ καὶ ἔλαβε τὴν ἀδελφὴν τοῦ Αὐτοκράτορος Θεοδώραν σύζυγον. Ἀλλὰ βαρυνθεὶς τὸν ἐν τῇ αὐτοκρατορικῇ αὐλῇ ἐν λαμπρᾷ ἀτραξίᾳ βίον κατέλιπε λάθρα τὴν Κπ καὶ τὴν ἑλληνίδα σύζυγον καὶ ἀπελθὼν μετὰ τινων στρατευμάτων εἰς Τύρον ἀνέλαβε τὴν κατὰ τοῦ Σαλαδίνου ὑπεράσπισιν αὐτῆς ἐπὶ τῷ ὄρῳ ἡ πόλις νὰ ἀποβῇ ἰδική του ἂν ἡυδοκίμει. Δυνάμει τοῦ μετὰ τῆς Ἰσαβέλλης, νεωτέρας ἀδελφῆς τοῦ Βαλδουίνου iv, γάμου αὐτοῦ ἡξίωσεν, ἐπὶ τῷ θανάτῳ τῆς Σιβύλλης καὶ τῶν τέκνων τῆς, τὴν βασιλείαν τῶν Ἱεροσολύμων. (Χωνιάτης *Περὶ Ἰσαακ. Ἀγγέλου* α' 7. β' 1. Contin. G. Tyr xxii 3. 7. xxiii 17. 18. 29. 30. 31).

εἰς τὴν διάθεσιν τούτου ³⁴. Ἡ διάταξις αὕτη ταχέως ἀπήρесе εἰς τοὺς Σταυροφόρους αὐτοὺς, οἵτινες ἐπὶ τῇ θρυλουμένῃ ἀναχωρήσει τοῦ Ριχάρδου εἰς Εὐρώπην ἀπεφάσισαν νὰ ἐκλέξωσι τὸν Μαρκίωνα βασιλέα. Ἀλλ' ὁ θάνατος ἀνῆρπασε τὸν Κορράδον ἐκ τῆς σκηνῆς πρὶν περιβληθῇ τὸ βασιλικὸν ἄξιωμα ³⁵. Κατ' αὐτὴν τὴν ἡμέραν, καθ' ἣν ἔλαβε τὸ ἄγγελμα τῆς ἀνυψώσεως αὐτοῦ εἰς τὸν θρόνον, ἐνηδρεύθη ἐν τινι στενωπῷ τῆς Τύρου ὑπὸ δύο ἀπεσταλμένων τοῦ Σεῖχου τοῦ Ὅρους ἐν ᾧ ἐπανήρχετο ἐκ δείπνου παρὰ τῷ ἐπισκόπῳ τοῦ Beauvais, καὶ ἐφονεύθη. Ἀληθὲς ἐλατήριον τοῦ φόνου ἦτο ἐκδίκησις διὰ τινὰ ἄρπαγὴν διαπραχθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Κορράδου ἐν τῷ λιμένι τῆς Τύρου ἐπὶ ἐμπορικοῦ πλοίου ἀνήκοντος εἰς τὴν φυλὴν ταύτην. Ἀλλ' οἱ Γάλλοι διέδοσαν ὅτι ὁ φόνος ἐγένετο προτροπῇ τοῦ Λεοντοθύμου ³⁶, ὅστις ἦτο γνωστὸν ὅτι ἦτο βαθέως ἐξωργισμένος κατὰ τοῦ φονευθέντος ³⁷. Ἐνισχύθη δὲ ἡ διάδοσις αὕτη διὰ τῆς διηγήσεως τῶν δολοφόνων αὐτῶν, οἵτινες ἐμβληθέντες εἰς βασάνους ὁμολόγησαν ὅτι ὁ Βασιλεὺς τῆς Ἀγγλίας εἶχεν ἀποστείλῃ αὐτούς.

³⁴ Vinisauf iii 28. v 23.

³⁵ Contin. G. Tyr xxiv 15. Vinisauf v

26. Χωνιάτης *Περὶ Ἰσ. Ἀγγ.* β' 1.

³⁶ Vinisauf v 27. Contin. G. Tyr ἐνθ' ἀν. Rich. Devizes 1192 § 95. Sanutus III x 7. Arnold Lub. *Chron. Slav.* iii 37. Bohadin 144 (ἐκδ. Schultens σ. 225).

³⁷ Καίτοι τὸ ὄνομα τοῦ ἡθικοῦ αὐτουργοῦ οὐδέποτε ἀπεκαλύφθη, εἶναι ἀναντίρρητον ὅτι οἱ σύγχρονοι σφόδρα ὑπώπτευν τὸν Ριχάρδον διὰ τὸ ἔγκλημα ἔνεκα τῆς μεσολαβήσεως αὐτοῦ ὅπως νυμφεύσῃ τὸν Ἑρρίκον μετὰ τῆς χήρας τοῦ θύματος τρεῖς μόνον ἡμέρας μετὰ τὸ ἔγκλημα. Σφύζεται μέχρι σήμερον ἐπιστολὴ τοῦ Σεῖχου πρὸς τὸν δοῦκα τῆς Αὐστρίας Λεοπόλδον νῖ, ἣτις ὅμως ἐν ἱγένει θεωρεῖται πλαστή, ἐν ᾗ ὁ γράφων ἀπαλλάττει τὸν Λεοντόθυμον πάσης εἰς τὸν φόνον συμμετοχῆς. Καὶ ὁ Βασιλεὺς τῆς Γαλλίας δὲ λέγεται ὅτι ἠρώτησε τὸν Σεῖχην περὶ τῆς φερομένης συνενοχῆς τοῦ Ριχάρδου καὶ ὅτι ἔσχεν ἀρνητικὴν ἀπάντησιν. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι οἱ Μουσουλμᾶνοι ἀναφέρουσιν, ὡς ἀπόδειξιν τῆς ἐνοχῆς του, τὴν ὁμολογίαν τῶν δολοφόνων ὅτι εἶχον ἀποσταλῇ ὑπὸ τοῦ ἁγγλου Βασιλέως πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον, ἀλλὰ κατὰ τούτου δύναται ἄριστα νὰ ἀντιταχθῇ ἡ βεβαίωσις τοῦ Vinisauf ὅτι εἰς αὐτῶν πρὸ τοῦ θανάτου τοῦ ὁμολόγησεν ὅτι εἶχον ἐνεργήσῃ κατὰ διαταγὴν τοῦ κυρίου αὐτῶν. Ὁ αὐτὸς χρονογράφος προβάλλει τὴν ὅλην ὑπόθεσιν ὑπὸ διάφορον φῶς. Κατ' αὐτὸν ὁ γάμος ἡξιοῦτο πραγματικῶς ὑπὸ τῶν κατοίκων τῆς Τύρου καὶ τῶν γάλλων Σταυροφόρων, ἐν ᾧ ὁ Ριχάρδος ἐδεικνύετο σφόδρα ἐναντιούμενος. Ἡ μοναδικὴ τοῦ Κόμιτος τῆς Καμπανίας διαγωγὴ τοῦ νὰ ἐπισκεφθῇ ἀκολούθως τὸν προεστῶτα τῆς φυλῆς ταύτης τῶν δολοφόνων θὰ ἐφαίνετο μᾶλλον ἐνδεικνύουσα αὐτὸν ὡς τὸν πραγματικὸν ἐνοχον. (Rymer, *Act. publ. Angl.* i σ. 71. W. Neubrig v 16. Rigord (Du Chesne Script. v 36). Vinisauf v 26. 28. 34. 35. Contin. G. Tyr xxiv 27).

Ὅπωςδὴποτε ἐκποδὼν οὕτω γενομένου τοῦ Κορράδου, ἡ ἐκλογὴ τοῦ στρατοῦ ἐπεσεν εἰτα ἐπὶ τὸν κόμιτα τῆς Καμπανίας Ἑρρίκον, ἀνεψιὸν τοῦ Ριχάρδου, ὅστις συγκατανεύσαντος καὶ τοῦ θείου αὐτοῦ ἐξελέγη κανονικῶς βασιλεὺς³⁸. Ὁ ἄγγλος Μονάρχης οἰκτίρας τὴν θέσιν τοῦ Γουίδου, ὅστις νῦν ἦτο βασιλεὺς ἄνευ βασιλείου, ἐδωρήσατο αὐτῷ τὴν ἄνευ ὄρων κατοχὴν τῆς Κύπρου, εἰς ἀντιστάθμημα διὰ τὴν ἀπώλειαν τῆς Ἱερουσαλήμ³⁹.

³⁸ Vinisauf v 28. 37. ³⁹ Οἱ ὄροι ἐφ' οἷς ἡ Νῆσος προσεκλήθη ὑπὸ τοῦ Γουίδου εἶναι ἕτερον περίπλοκον ζήτημα τῆς κυπριακῆς Ἱστορίας. Ὁ Vinisauf παριστᾷ τὸ πρᾶγμα ὡς ἐλευθέραν δωρεάν παρὰ τοῦ Ριχάρδου εἰς ἀντιστήκωμα τῆς ἀπωλείας τοῦ βασιλείου τῆς Ἱερουσαλήμ, ὅπερ εἶχε χορηγηθῆ εἰς τὸν ἀνεψιὸν του Ἑρρίκον τῆς Καμπανίας, συμφωνεῖ δ' ἐν τούτῳ πρὸς τὸν Χωνιάτην λέγοντα, ὅτι «ὡς σφετέραν ἐδωρήσατο χώραν τὴν Κύπρον τῷ τῶν Ἱεροσολύμων ἡγήτορι ρηγί», ἐν ᾧ ὁ Hoveden βεβαιοῖ ὅτι ὁ Γουίδος ἦτο μόνον ισόβιος κτήτωρ. Ἀλλ' ἕτεροι ἄγγλοι χρονογράφοι ἀναφέρουσιν ὅτι ἡ Νῆσος ἐκτήθη δι' ἀγορᾶς, ἐν τούτῳ δ' ὑποστηρίζονται ὑπὸ τῶν διαφόρων συνεχιστῶν τοῦ Guillaume de Tyr. Τῶν τελευταίων τούτων εἰς παρίστησιν ὅτι ὁ Γουίδος ἀκούσας τὴν ὑπὸ τῶν Ναϊτῶν ἐπιστροφὴν αὐτῆς, ἠγόρασεν αὐτὴν κατὰ συμβουλήν τοῦ Μαγίστρου τοῦ Τάγματος τούτου. Ἄλλος ἀναφέρει ὅτι συνεφώνησε μετὰ τῶν Ἱπποτῶν νὰ ἐπιστρέψῃ αὐτοῖς τὰς 40.000 βυζαντίων, ἅτινα ἐκεῖνοι εἶχον ἤδη προκαταβάλλῃ, καὶ νὰ ἀναλάβῃ τὴν εὐθύνην τῶν εἰσέτι ὀφειλομένων 60.000, ἐπὶ τοῖς ὅροις δὲ τούτοις ἔλαβε κατοχὴν τῆς Νήσου παρ' αὐτῶν. Τρίτος βεβαιοῖ ὅτι ὁ Γουίδος μετέβη πρὸς τὸν Ριχάρδον αὐτοπροσώπως καὶ προσηνέχθη νὰ ἀγοράσῃ τὴν Νῆσον ἐπὶ τῷ αὐτῷ καὶ οἱ Ναῖται τιμήματι, καὶ ὅτι ὁ Ριχάρδος ἀπεδέξατο τὴν προσφορὰν. Ἐφ' ᾧ ὁ Γουίδος συνεσκέφθη μετὰ τοῦ καγκελλαρίου (αὐτοῦ Pierre d'Angoulême, ἐπισκόπου Τριπόλεως, περὶ δανεισμοῦ τῶν χρημάτων, ἅτινα φαίνεται ὅτι ἔπρεπε νὰ ἐξευρεθῶσιν ἐντὸς δύο μηνῶν. Ἀλλ' ἐνταῦθα παρουσιάζεται δυσχέρειά τις ἐν τῇ διηγήσει. Ἀναφέρεται ὅτι ὁ Pierre ἐδανείσθη 60.000 βυζάντια τοῦ ἀναγκαιούντος ποσοῦ παρὰ τῶν πολιτῶν τῆς Τριπόλεως, ἅτινα ὁ Γουίδος ἐπλήρωσεν εἰς τὸν Ριχάρδον, ὅστις τότε ἐγκατέστησεν αὐτὸν εἰς τὴν κτῆσιν τῆς Κύπρου. Ὅτε δὲ βραδύτερον ὁ Λεοντόθυμος ἠξίωσε τὰς ὑπολοίπους 40.000, ὁ Γουίδος τόσον ἐπιτυχῶς προέβαλε τὴν πενίαν του, ὥστε ὁ ἄγγλος Μονάρχης ἐχαρίσατο τὸ χρέος. Ἡ ἀλήθεια τοῦ τελευταίου τούτου ἰσχυρισμοῦ εἶναι ἀμφίβολος, διότι ἐξ ἄλλων πηγῶν μανθάνομεν ὅτι ὁ Ἑρρίκος τῆς Καμπανίας, ὁ ἀνεψιὸς τοῦ Ριχάρδου, ἠξίωσε τὴν πληρωμὴν τοῦ ποσοῦ παρὰ τοῦ Ἀμαλαρίχου, τοῦ ἀδελφοῦ καὶ διαδόχου τοῦ Γουίδου, καὶ ἐφυλάκισεν αὐτὸν ἐπὶ τινα χρόνον ἐν τῷ φρουρίῳ τῆς Πτολεμαίδος, ἀρνηθέντα νὰ ἀνταποκριθῇ εἰς τὴν ἀξίωσιν. Εἰς τῶν χρονογράφων τῆς Νήσου (Strambaldi σ. 8) ἀναφέρει ὅτι τὰ διὰ τὴν ἀγορὰν χρήματα ἐλήφθησαν δάνεια παρὰ τῶν Γενοατῶν, οἵτινες διὰ τοῦτο ἔλαβον πολλὰς προνομίας ἐν τῇ Νήσῳ. (Πρβλ. W. Neubrig iv 29. Hemingford (Gale ii σ. 534.) Brompton (Selden i σ. 1250). Χωνιάτης *Περὶ Ἰσ. Ἀγγ.* β' 8. Coggeshale (Martene *Amp. Coll.* v σ. 820-833). Hoveden (Savile σ. 759). Contin. G. Tyr xciv 13. Amadi σ. 87).

9. Ἡ πρώτη τοῦ Γουίδου μέριμνα ἦτο νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν νέαν αὐτοῦ θέσιν. Ὅσοι τῶν ὁπαδῶν αὐτοῦ εἶχον ἀποβάλῃ τὰς ἐν Παλαιστίνῃ κτήσεις αὐτῶν κατὰ τὰς προσφάτους ταραχάς, ἀντημείφθησαν διὰ νέων δωρεῶν ἐν Κύπρῳ. Ὡσαύτως ἡ δέουσα φροντίς ἐλήφθη διὰ τὰς χήρας καὶ τὰς θυγατέρας τῶν πεσόντων διὰ χειρὸς τῶν ἀπίστων. Τὰ δημόσια κτήματα, πολὺ ἀυξηθέντα ἐσχάτως διὰ τῶν δημεύσεων τοῦ Ἰσαακίου καὶ διὰ τῶν κτημάτων τῶν ἰθαγενῶν τῶν ἐχθρικῶς πρὸς τοὺς Λυτικούς προσενεχθέντων ἢ ἐκουσίως προκρινάντων τὸν ἐκπατρισμόν τῆς ὑποταγῆς, ἐχρησίμευσαν εἰς ἐγκατάστασιν φεουδαλισμοῦ τοῦ συνήθους τύπου. Εἰ καὶ ἦν δὲ ὑπόχρεως ὁ Γουίδος ἐν τινι μέτρῳ νὰ φροντίσῃ διὰ τὰς ἀνάγκας τῶν ἀκολουθῶν αὐτοῦ, δὲν ἦτο ὅμως κατ' οὐδένα τρόπον διατεθειμένος νὰ ἀποξενωθῇ τῶν συμπαθειῶν τῶν νέων αὐτοῦ ὑπηκόων. Προσέβλεψε μετὰ συμπαθείας τὴν μερικὴν ἐρήμωσιν, ἣν ἡ Νῆσος προσφάτως εἶχεν ὑποστῇ, καὶ ἔπραξε τὸ πᾶν ὅπως θεραπεύσῃ αὐτήν. Ὅπως δὲ προκαλέσῃ τοὺς μεταναστεύσαντας Κυπρίους νὰ ἐπανέλθωσι, διενήργησεν ἵνα προκηρυχθῇ εἰς τὰς γειτονικὰς χώρας ὅτι αἱ οἰκίαι καὶ τὰ κτήματα αὐτῶν θὰ ἀπεδίδοντο ἐπὶ τῷ ὄρῳ τῆς ἐντὸς ῥητοῦ χρόνου ἐπανόδου. Ἀλλ' ἐν περιπτώσει ἀποτυχίας τῆς ἐκκλήσεως ταύτης ἀνηγγέλλετο ὅτι αἱ περιουσίαι αὗται θὰ διετίθεντο εἰς τοὺς νεήλυδας⁴⁰. Ἀντιληφθεὶς δὲ ὅτι τὰ μέτρα ταῦτα ἦσαν ἀνεπαρκέστερα ἢ ὥστε νὰ πληρώσωσι τὰς κενὰς θέσεις τῶν μεταναστευσάντων, ἐκάλεσεν ἀποίκους ἐκ Συρίας καὶ τῶν περὶ αὐτὴν ἐπαρχιῶν. Ἡ πρόσκλησις αὐτοῦ συνήντησε πρόθυμον ἀπάντησιν. Πλήθη συνέρρευ-

Ὁ Jean d'Ypres (Johannis Iperii *Chronicon Sti Bertini*, pars vi (Martene and Durandus, *Thes. Nov. Anecd.* iii σ. 679) παρέχει τὴν ἐξῆς ἐκθεσιν τῶν περιστάσεων ὑφ' ἃς ἡ Νῆσος περιῆλθεν εἰς τὴν κατοχὴν τοῦ Γουίδου Λουσινιαῖος: Graeci Cyprenses contra Anglicos et illos qui insulam pro rege Anglorum observabant conspirantes animantur, sed auxiliante Deo Latinis victoria cessit. Quo facto Magister Templi resignat in manus regis Angliae custodiam Cyprensis insulae, quam sibi commiserat: ipsiusque Magistri consilio Wido de Luzinzano, quondam Rex Ierusalem, (terram nullam habebat), Cypri insulam a rege Angliae ibi donari poposcit, et rex sibi dedit, ipsumque in ea regem instituit sanno MCXCII. Tunc rex Guido omnes Terrae Sanctae milites suos hereditarios secum trahens in Cyprum, eis dimisit terram possidendam. Ex hujus igitur donationis titulo Rex Angliae super regem Cypri praerogativa petiit. ⁴⁰ Contin. G. Tyr xxiv 14. Hist. de Chypre ii σ. 8 iii σ. 594.

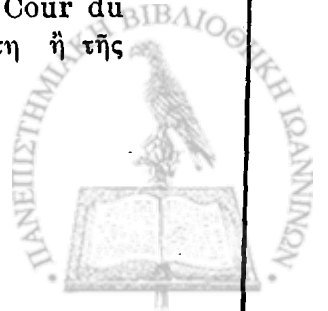

σαν εἰς Κύπρον ἐν τῇ ἐλπίδι ὅτι θὰ ἡῤῃσκον αὐτόθι τὴν εἰρήνην καὶ χαράν, ἣν ἤρνεϊτο αὐτοῖς ἀλλαχοῦ ἢ κατάστασις. Τοσοῦτο δ' ἀφειδεῖς ἦσαν αἱ δωρεαὶ αἱ γενόμεναι εἰς τοὺς οὕτω ἀφικομένους, ὥστε αἱ πρόσοδοι τοῦ Στέμματος ἐπαισθητῶς ἡλαττώθησαν. Καὶ ὄντως δὲ σύγχρονος συγγραφεὺς παραπονεῖται ὅτι πτωχοὶ σκυτοτόμοι, κτίσται καὶ πλανόδιοι γραφεῖς, πρότερον ἀποχειροβίωτοι, ἐγένοντο ἐν τῷ ἅμα ἐκ τῆς μεγαλοδωρίας τοῦ Γουϊδου εὐγενεῖς καὶ τιμαριούχοι ⁴¹.

10. Ὡς τὸ εἶκός, τὸ νέον κράτος ὁμοίαζε τὰ μέγιστα κατὰ τὴν διασκευὴν πρὸς τὸ ἐν Συρίᾳ ἀδελφὸν κράτος. Ἀμφότερα ἐκυβερνῶντο διὰ τοῦ αὐτοῦ κώδικος, ὅστις ἐκαλεῖτο «Ἀσσίζαι τῆς Ἱερουσαλήμ» ⁴². Τὸ πολίτευμα αὐτῶν ἦτο περιορισμένη μοναρχία, τοῦ βασιλέως ἔχοντος τὸ προνόμιον τῆς ἀπολύτου ἀρχῆς μόνον ἐν τῇ διαχειρίσει τῆς στρατιωτικῆς ἐξουσίας. Αἱ δημόσιαι ὑποθέσεις διεξήγοντο ὑπὸ δύο συμβουλίων, ὧν τὸ ἐν ἐκαλεῖτο «ὑψηλὴ Αὐλὴ» τὸ δ' ἕτερον «χαμηλὴ Αὐλὴ» ⁴³.

Εἰς τὴν πρώτην τῶν Αὐλῶν τούτων, ἣτις προηδρεύετο ὑπὸ τοῦ Βασιλέως ἢ τοῦ ἀντιπροσώπου αὐτοῦ καὶ συνέκειτο ἐκ τῶν εὐγενῶν, τῶν τιμαριούχων καὶ τῶν ἀνωτάτων πολιτικῶν ὑπαλλήλων τοῦ βασιλείου, ἦσαν ἀνατεθειμένα πᾶσαι αἱ σπουδαῖαι ὑποθέσεις τοῦ Κράτους. Ἄνευ τῆς συναινέσεως αὐτῆς δὲν ἠδύναντο νόμοι, ἢ ἔθιμα, ὥς ἐλέγοντο, νὰ τεθῶσι. Ἡ δευτέρα καὶ κατωτέρα αὐλὴ, ὥς καὶ τὸ

⁴¹ Contin. G. Tyr Hist. de Ch. i σ. 43, σημ. 2: Et as Griffons et as chevaliers... et as conversiers et as massons et as escrivains en sar-racineis. ⁴² Ἀσσίζαι τῆς Ἱερουσαλήμ ἦτο τὸ ὄνομα κώδικος νόμων συνταχθέντος γαλλιστὶ ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ Γοδοφρείδου τῆς Βουϊλλῶνος, βασιλέως τῆς Ἱερουσαλήμ, πρὸς χρῆσιν τοῦ βασιλείου, τῷ 1100. Ὁ κώδιξ σφραγισθεὶς ὑπὸ τοῦ Βασιλέως, τοῦ Πατριάρχου καὶ τοῦ Βισκούντη τῆς Ἱερουσαλήμ ἀπετέθη ἐν τῷ ἀγίῳ Τάφῳ, ὅθεν ἐλαμβάνετο πρὸς μελέτην ὁσάκις ἦτο ἀνάγκη. Ὁ κώδιξ ἀπολεσθεὶς τῷ 1187 κατὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Ἱερουσαλήμ ὑπὸ τοῦ Σαλαδίνου διεσώθη κατὰ παράδοσιν προφορικῶς ἕως οὗ, μεσοῦσης τῆς γ' ἐκ., κατεγράφη ἐκ νέου ὑπὸ τοῦ κόμιτος τῆς Ἰόππης Ἰωάννου Ἰβελίνου. Τελικὴ ἀναθεώρησις πρὸς χρῆσιν τῆς Κύπρου ἐγένετο τῷ 1369 ὑπὸ 16 ἐπιτρόπων ἐκλεγέντων ἐκ τῶν εὐγενῶν τῆς Νήσου. Τὸ ἔργον τῆς ἀναθεωρήσεως συνετελέσθη τῇ 3 Νο. 1369, καὶ τὸ κεῖμενον ἐσφραγίσθη διὰ 4 σφραγίδων καὶ ἀπετέθη ἐν τῷ καθεδρικῷ τῆς ἀγ. Σοφίας ἐν Λευκσίᾳ. Ἱταλικὴ μετάφρασις αὐτοῦ γενομένη ἐπὶ ἐνετοκρατίας ἐδημοσιεύθη ἐν Ἑνετίᾳ τῷ 1535. ⁴³ Τῶν αὐλῶν τούτων ἡ μὲν ὑψηλὴ Αὐλὴ (La Haute Cour) ἐκαλεῖτο καὶ Αὐλὴ τοῦ Βασιλέως (La Cour du Roi), ἡ δὲ χαμηλὴ Αὐλὴ (La Basse Cour) καὶ Αὐλὴ τοῦ Βισκούντη ἢ τῆς Βουργεσίας (La Cour du Vicomte ἢ des Bourgeois).

ὄνομα αὐτῆς δεικνύει, ἑμερίμνα περὶ πασῶν τῶν ὑποθέσεων τῶν ἀστῶν, καὶ ἥτο ὑπεύθυνος διὰ τὴν ἀστυνομίαν τοῦ βασιλείου. Προήδρευε δ' αὐτῆς ἀξιωματικὸς καλούμενος Βισκούντης.

11. Οἱ διάφοροι ἱππῶται οἱ συνοδεύσαντες τὸν Γουίδον εἰς Κύπρον μετὰ τῶν ὕστερον προσελθόντων ἐξ Εὐρώπης καὶ διαφόρων τόπων τῆς Ἀνατολῆς, ἀπετέλεσαν τὸν πυρῆνα τῆς εὐγενοῦς καὶ γεωκτῆμονος τάξεως⁴⁴. Τούτων κατώτεροι ἦσαν οἱ ἀστοί, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον οἱ ἐπαγγελματίαι καὶ τεχνῖται τῶν πόλεων, ἀντιστοιχοῦντες πρὸς τὴν τῶν νεωτέρων χρόνων μέσῃν τάξιν, εἰς οὓς εἶχον ἀπονεμηθῇ πολλαὶ προνομίαι καὶ ἀσυδοσίαι. Αἱ δὲ διάφοροι τάξεις τοῦ ἀγροτικοῦ πληθυσμοῦ, αἵτινες εἶχον καθιδρυθῇ ἐν τῇ Νήσῳ πολὺ πρὸ τῆς ἐγκαταστάσεως τῶν Δυτικῶν, ἀφείθησαν ἀμετακίνητοι ἦσαν δ' αἱ ἑξῆς:

1. Οἱ πάροικοι, οἱ πρὸς τοὺς ἐν τῇ δυτ. Εὐρώπῃ *ascriptos glebae* ἀντιστοιχοῦντες, κατεῖχον τὴν ἐσχάτην βαθμίδα ἐν τῇ κοινωνικῇ κλίμακί, καὶ ἐθεωροῦντο σχεδὸν ὡς δοῦλοι ὑπὸ τῶν κυρίων τῶν τιμαρίων ἐν οἷς ἔζων. Πλὴν δὲ τῆς ὑποχρεώσεως τοῦ νὰ πληρῶνωσιν εἰς τοὺς φεουδάρχας αὐτῶν ἐτησίως 50 βυζάντια καὶ τὸ τρίτον τοῦ προϊόντος τῶν γαιῶν αὐτῶν, ἦσαν ἠναγκασμένοι ἀκόμη νὰ δουλεύωσιν αὐτοῖς δύο καθ' ἑβδομάδα ἡμέρας ἀντὶ μόνον τροφῆς. Ὑπέκειντο δὲ καὶ εἰς πώλησιν ἢ καὶ ἀνταλλαγὴν ἀντὶ ἵππου, κυνὸς ἢ ἱέρακος, κατὰ τὴν διάθεσιν τῶν κυρίων αὐτῶν, οἵτινες εἶχον καὶ τὴν ἐξουσίαν νὰ ἐπιβάλωσιν αὐτοῖς πᾶν εἶδος ποινῆς πλὴν τοῦ θανάτου⁴⁵.

⁴⁴ Ὁ Γουίδος λέγεται ὅτι εἶχεν ἐμπιστεύσῃ φέουδα εἰς 300 ἱππῶτας καὶ 200 ἐφίππους εὐγενεῖς: *Il fief de cc chevaliers en la terre, et cc serjans à cheval, sans les borgois, cui il dona grant terre, et gran garnisont* (Contin. G. Tyr xxiv 14).

⁴⁵ Lusignan σ. 296 ἔ. Loredano i σ. 8 ἔ. Ἡ ἀρχὴ τῆς τάξεως ταύτης λέγεται χρονολογουμένη ἀπὸ τῶν ἡμερῶν τοῦ (κατεπάνω) Καλοκαίρου, ὅστις εἶχεν ἐπιβάλλῃ ἐτήσιον φόρον ἐπὶ πάντας τοὺς κατοίκους πρὸς ὑπεράσπισιν τῶν ἀκτῶν κατὰ τῶν πειρατῶν. Σὺν τῇ παρόδῳ τῶν ἐτῶν οἱ κάτοικοι τῶν πόλεων ἐξηρέθησαν τοῦ φόρου, ἐν ᾧ τῶν ἀγροτῶν αἱ συνεισφοραὶ ἠϋξήθησαν. Μέλη τῆς τάξεως ταύτης ἐπετρέπετο νὰ ἐξαγοράζωσι τὴν ἐλευθερίαν αὐτῶν. Τὸ δὲ σὺνηθες τίμημα, κατὰ τὴν βεβαίωσιν τοῦ Λουσινιάνου, ἦτο 60 δουκάτα, εἰ καὶ ἐν περιπτώσει φιλαργύρων κυρίων ἀνήρχετο ἐνίοτε εἰς 100.

Ὁ δὲ Φλώριος Βουστρώνιος (Fl. Bustron, *Appendix* σ. 461) ἐρμηνεύει τὸ ὄνομα ὡδε: *Il Parico e vocabolo greco, tratto da παρὰ τουκῆς, che*

2. Οἱ περπυριάριοι ἦσαν ὅτι καὶ οἱ πάροιχοι, πλὴν ὅτι ἦσαν προσωπικῶς ἐλεύθεροι αὐτοὶ τε καὶ τὰ τέκνα αὐτῶν· τὸ πρόνομον τοῦτο εἶχον ἐξαγοράσῃ παρὰ τινων δονκῶν ἢ κατεπάνω, οἵτινες εἶχον κυβερνήσῃ τὴν Νῆσον. Ὑπεχρεοῦντο ὁμῶς εἰς καταβολὴν ἐτησίως 15 βυζαντίων (ὑπερπύρων) εἰς τοὺς φεουδάρχας αὐτῶν ⁴⁶.

3. Οἱ ἐλεύθεροι ἦσαν πάροιχοι χειραφετηθέντες εἴτε ἐπὶ χρήμασι εἴτε εὐνοίᾳ τῶν κυρίων αὐτῶν, εἰς οὓς ὁμῶς εἶχον τὴν ὑποχρέωσιν ἐτησίας καταβολῆς ποσοστοῦ τινος τοῦ προϊόντος τῆς γῆς αὐτῶν. Τῶν δὲ τέκνων αὐτῶν μόνον τὰ μετὰ τὴν χειραφέτησιν γεννηθέντα ἦσαν ἐλεύθερα, ἐν ᾧ τὰ ἐκ γυναικῶν παροίκων τέκνα αὐτῶν καὶ μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τοῦ πατρὸς γεννώμενα ἐλογίζοντο πάροιχοι.

4. Οἱ ἀλβανοὶ ἦσαν οἱ ἀπόγονοι στρατιωτῶν τινων τῆς φυλῆς ταύτης, οἵτινες παλαιόθεν εἶχον μετενεχθῆ ἐξ Ἀλβανίας ἵνα ὑπερασπίζωσι τὴν Νῆσον ἀπὸ τῶν πειρατῶν. Εἰ καὶ οὗτοι ἐν Κύπρῳ ἀποικήσαντες ἐνυμφεύθησαν κυρίας γυναῖκας, ἐν τούτοις οἱ ἀπόγονοι αὐτῶν ἔφερον τὸ πατριον ὄνομα Ἀλβανοί, ἐξηκολούθουν νὰ μισθοφορῶσι, νὰ φέρωσιν ὅπλα καὶ νὰ κατέχωσι κτήματα ὡς οἱ πρόγονοι αὐτῶν, εἰ καὶ πλείστοι αὐτῶν τοῦ χρόνου προϊόντος εἶχον ἐκφυλισθῆ, ἀντὶ στρατιωτῶν ἀπλοῖκοι καλλιεργηταὶ τοῦ ἐδάφους ἀποβάντες. Ὁ δὲ Γουίδος εὐθὺς ὡς ἀφίκετο εἰς Κύπρον ἀφήρσεν αὐτοὺς τὸν μισθόν, καὶ ἐστέρησεν αὐτοὺς τῆς στρατιωτικῆς ιδιότητος ἕνεκα τῆς ὁμολογημένης αὐτῶν ἀνικανότητος.

5. Οἱ λευκοὶ Ἐνετοὶ ἦσαν οἱ ἀπόγονοι ὑπηκόων τινῶν τῆς Δημοκρατίας, οἵτινες συνοδεύσαντες τῷ 1123 εἰς τὴν ᾤ. Γῆν τὸν δόγην αὐτῶν Βιτάλην Μιχιέλην ἀπώκησαν ἀκολούθως ἐν Κύπρῳ. Μεταξὺ τῶν πολλῶν προνομίων καὶ ἐξαιρέσεων, αἷς ὁ Γουίδος ἀπένειμεν αὐτοῖς ἦτο καὶ τὸ δικαίωμα νὰ δικάζωνται ὑπὸ εὐγενοῦς ἑνετοῦ ἐδρεύοντος ἐν Λευκοσίᾳ καὶ καλουμένου βαΐλου, ἥτοι προξένου. Εἰ καὶ οὐδεμίαν ἀρχὴν πλὴν τοῦ Βασιλέως ἀνεγνώριζον, ἐπλή-

vuol dire huomo obligato star appresso la casa, che non si può partir da quella casa, ovvero casale, senza licentia del patron di quel casale.

⁴⁶ Ὁ Φλ. Βουστρώνιος παράγει τὸ ὄνομα αὐτῶν ὧδε: Perpiro (τ'. ἐ. ὑπέρπυρον = βυζάντιον) era una moneta che valeva bisanti tre carati quattro; la qual moneta erano tenuti pagar li habitatori nella città, per il stipendio degli stratioti.

Ὁ δὲ Λουσιναὶν λέγει ὅτι δὲν ὑπῆρχον πολλοὶ τοιοῦτοι ἐν τῇ Νήσῳ.

ρωνον εὐτελές τι ποσὸν ἐτησίως ὥς φόρον πίστεως εἰς τὸν φρου-
δάρχην, οὗτινος ἐν ταῖς κτήσεσιν ἦσαν ἐγκατεστημένοι⁴⁷.

Τοιαῦτα ἦσαν ἐν ὀλίγοις τὰ στοιχεῖα τῆς νέας κοινωνίας, ἣτις
κατὰ τὰς τρεῖς ἐφεξῆς ἑκατονταετίας ἦτο προωρισμένη νὰ ἀσκήσῃ
τοσοῦτον ἰσχυρὰν ἐπίδρασιν ἐπὶ τῶν τυχῶν τῆς Νήσου.

12. Ἡ παντοειδὴς μεταβολὴ ἐν ταῖς ἰδιοκτησίαις, ἣν τοσοῦτον
αἰφνιδίως εἶχεν ὑποστῆ ἡ Κύπρος ἐσχάτως, δὲν ἔσχεν ἄμεσον ἐπί-
δρασιν ἐπὶ τὴν ἐγγώριον Ἐκκλησίαν, ἣτις τοῦναντίον ἀφείθη ἐπί
τινα εἰσέτι χρόνον νὰ καρπῶται ἀνενόχλητος τὰς κτήσεις καὶ τὰ δι-
καιώματα αὐτῆς. Ἡ δυτικὴ ἐξουσία δὲν ἦτο ἀκόμη ἐπαρκῶς ἀσφα-
λῆς, ὥστε νὰ ἐπιτρέψῃ τοιαύτην τινὰ παρέμβασιν. Τὰ πρόσφατα
παθήματα τῶν Ναϊτῶν προέλαβον πᾶσαν ἀπόπειραν ἐν τῷ παρόντι·
ὁ Γουίτδος δὲ εἶχεν ἀρκοῦσαν πολιτικὴν ἐμπειρίαν ὥστε νὰ μὴ ἐμ-
πλακῇ εἰς θρησκευτικὰς ἔριδας πρὸς τοὺς νέους αὐτοῦ ὑπηκόους.
Ἐν τούτοις, εἰ καὶ οἱ ὀρθόδοξοι Κύπριοι δὲν εἶχον καταφανεῖς
ἀφορμὰς ἀνησυχίας, ὅμως τὰ πνεύματα αὐτῶν ἦσαν πλήρη ἀκοιμή-
των ἐνδοιασμῶν περὶ τῶν συμβησομένων ἐν τῷ μέλλοντι. Ἡ γνωστὴ
ἤδη συμπεριφορὰ τῶν Λυτικῶν πρὸς τοὺς ἀλλαχοῦ Ὀρθοδόξους εὐλό-
γως ἤγεν αὐτοὺς εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι θάττον ἢ βράδιον θὰ ἐπε-
χειρεῖτο καὶ τῆς Κύπρου ἡ θρησκευτικὴ ὑπὸ τὴν Ρώμην ὑπαγωγὴ,
δικαιότατα δ' ὑπώπτευον ὅτι ἡ παροῦσα αὐτῶν ἀσυλία μικρᾶς μό-
νον διαρκείας θὰ ἦτο, μέχρι οὗ ὁ λατινικὸς κληρὸς ἤθελεν αἰσθανθῇ
ἐαυτὸν ἱκανῶς ἰσχυρὸν ὥστε νὰ προβῇ εἰς ἔργον. Ἐπὶ τούτοις, παρὰ

⁴⁷ G. de Tyr xii 22. Ὁ De Mas Latrie (*Hist. Chypre* iii 457, σημ. 1)
ἀμφισβητεῖ τὴν περὶ τῆς καταγωγῆς τῶν λευκῶν Ἐνετῶν διήγησιν ταύτην
καὶ φρονεῖ ὅτι οὗτοι ἦσαν ἀπλῶς λεβαντίνοι, εἰς οὓς ἀπενεμήθησαν τὰ δίκαια
τοῦ ἐνετοῦ πολίτου. Εἰς ἀπόδειξιν δὲ τῆς ὀρθότητος τῆς γνώμης αὐτοῦ ἐπικα-
λεῖται τὰς ὁδηγίας τὰς δοθείσας ἐξ ὀνόματος τῆς Δημοκρατίας ὑπὸ τοῦ δόγου
Αὐγουστίνου Βαρβαρῆγου τῇ 27 Αὐγ. 1489 εἰς τὸν Βαλτάσαρ Τρεβιζάνην,
νεωστὶ διορισθέντα κυβερνήτην τῆς Κύπρου, αἵτινες ἀπαγορεύουσι πᾶσαν αὐξη-
σιν τοῦ ἀριθμοῦ τῶν λευκῶν τούτων Ἐνετῶν: De cetero autem creari ullo
pacto nequeant Veneti blanchi.

Ὁ δὲ Λορεδάνος παριστᾷ τὸν ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ δόγου Vital Michiele
στόλον ὡς ἀποτελούμενον ἐκ 200 πλοίων, ἀλλὰ τοῦτο ὑπερβαίνει σφόδρα τὸν
ἀριθμὸν τὸν διδόμενον ὑπὸ τοῦ Guillaume de Tyr: Eodem tempore audita
regni Orientalis necessitate, dux Venetiae Dominicus Michaelis, una cum
majoribus ejusdem provinciae, composita classe, cum quadraginta galeis,
gratis viginti octo, quatuor majoribus ad devehenda onera aptatis na-
vibus iter in Syriam arripiunt, κτλ.

τὴν ἔλλειψιν πάσης ἐλπίδος ὑπερισχύσεως ἐν τῇ πάλῃ, οἱ Κύπριοι εἶχον ἀποφασίσῃ νὰ ὑπερασπίσωσιν, ἐφ' ὅσον θὰ ἠδύναντο, τὴν Ἐκκλησίαν αὐτῶν καὶ τὸ πάτριον δόγμα κατὰ τῶν προσβολῶν πολεμίων, πρὸς οὓς πικρὰ πεῖρα ταχέως ἐδίδαξεν αὐτοὺς νὰ ἀτενίζωσι μετὰ τῆς μεγίστης ἀπεχθείας καὶ ἀποστροφῆς.

13. Ἐπὶ τοῦ διαδόχου τοῦ Γουΐδου Ἀμαλαρίχου ἐφάνησαν τὰ πρῶτα σημεῖα τῆς ἐπερχομένης πάλης. Ὁ Ἀμαλάρικος ἦτο ἐξ ἰδιοσυγκρασίας τὸ ἀντίθετον τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Γουΐδου, βίαιος καὶ ὤμος τὸν χαρακτῆρα. Ὑπ' αὐτὸν ἐγένοντο τὰ προκαταρκτικὰ βήματα τῆς μακρᾶς ἐκείνης ὁδοῦ τῆς ἐκκλησιαστικῆς καταδυναστεύσεως, ὑφ' ἣν ἐπὶ 4 σχεδὸν ἑκατονταετίας ἡ ἐγχώριος Ἐκκλησία εἶχεν ὑποβληθῇ. Δὲν εἶχε παρέλθῃ πολὺς χρόνος ἀπὸ τῆς εἰς τὸν θρόνον ἀναρρήσεως αὐτοῦ ὅτε ἤρξατο μηχανώμενος ἐγκατάστασιν λατινικῆς ἱεραρχίας ⁴⁸ ἐν τῇ Νήσῳ καὶ ἐκλατινισμόν ⁴⁹ τῶν ὀρθοδόξων αὐτοῦ ὑπηκόων. Πρὸς τοῦτο ἀπηυθύνθη πρὸς τὸν πάπαν Καίλεστῖνον iii αἰτούμενος τὴν ἄδειαν πρὸς ἴδρυσιν λατινικῶν ἐπισκοπῶν ἐν τῇ Νήσῳ. Ἀλλ' ἐὰν δώσωμεν πίστιν εἰς τὴν μαρτυρίαν τοῦ ἰθαγενεοῦς χρονογράφου Μαχαιρᾶ ⁵⁰, ἡ βασιλικὴ πρότασις δὲν ἔτυχεν ἐξ ἀρχῆς πολλῆς ἐπιδοκιμασίας. Ὁ Πάπας πρὶν προσχωρήσῃ εἰς τὴν αἵτησιν ἠρώτησε πῶς θὰ ἐξηυρίσκοντο οἱ ἀπαιτούμενοι πόροι. Μαθὼν δ' ὅτι προτείνεται νὰ ἐξοικονομηθῶσιν οἱ πόροι οὗτοι διὰ καταβολῆς μισθῶν, ἠρνήθη νὰ

⁴⁸ Cart. S. Sophia No 1. (*Hist. de Chypre* iii σ. 605). ⁴⁹ Αὐτόθι No 2. Βούλλα τῆς 20 Φε. 1196. Ὅτι ἡ ὑπαγωγή τῶν Ὀρθοδόξων ἦτο μία τῶν κυρίων αἰτιῶν, αἵτινες ἐπέσπευσαν τὸ διάβημα τοῦτο, καταφαίνεται ἐκ τῶν ὑπὸ τοῦ Πάπα λεγομένων: Sane, quia, sicut ex tenore litterarum dilecti filii nobilis viri A(malrici) domini Cipri perpendimus evidenter, ipse Dei scientiam, ejus inspiratione dumtaxat, in singularitate fidei possidet, et romanam Ecclesiam, caput et magistram ecclesiarum omnium recognoscens, Cipri insulam, cujus dominium divina potius credimus quam humana ei potestate collatum, a suis tandem erroribus suo diligenti studio revocatam a beluato fermentatorum scismate ad unitatem orthodoxe matris ecclesie reducere studio se contendit, sicut, per dilectum filium magistrum B. archidiaconum Laodicensem, nuntium suum, virum utique providum et discretum, nobis est manifestius intimatum...

Παράβαλε πρὸς ταῦτα τὰ ὑπὸ τοῦ πάπα Ἀλεξάνδρου iv ἐν τῇ Βούλλᾳ τοῦ 1260: Cum auctoritate felicitis recordationis Cœlestini Papae praedecessoris nostri, qui insulam Cipri propter inobedientiam et perfidiam Graecorum habitantium tunc in illa, exposuit Latinis Catholicis occupandam. (Raynaldi ad ann. 1260, § 39). ⁵⁰ σ. 66. 67.

ἀποδεχθῇ τοιαύτην διαρρύθμισιν ἐπὶ τῇ προφάσει ὅτι αὕτη θὰ ἐνέβαλλεν εἰς κίνδυνον τὴν ἀνεξαρτησίαν τοῦ κλήρου. Συγχρόνως ὅμως ὑπεδήλου ὅτι θὰ ἐπεδοκίμαζε τὸ σχέδιον, ἐὰν τὸ ζήτημα τῆς οἰκονομικῆς ἐπαρκείας τοῦ κλήρου ἦτο δυνατόν νὰ τακτοποιηθῇ οὕτως ὥστε νὰ μὴ δύναται νὰ τροποποιηθῇ ὑπὸ τινος τῶν διαδόχων τοῦ Ἀμαλαρίχου. Τὰ πράγματα ἐν τούτοις ἐλύθησαν ἐν τέλει μετὰ πλήρους ἱκανοποιήσεως τοῦ Καϊλεστίνου, διότι τῷ 1196 οὗτος διώρισε δύο πληρεξουσίους ἐπιτρόπους, τοὺς Ἀρχιδιακόνους Λαοδικείας καὶ Λύδδης ⁵¹, ἵνα ἐκπληρώσωσι τὰς ἐπιθυμίας τοῦ Βασιλέως. Ἀποτέλεσμα τῶν συσκέψεων αὐτῶν ὑπῆρξεν ὅτι λατῖνος μητροπολίτης ἰδρύθη ἐν Λευκοσίᾳ μετ' ἐπισκόπων ὑποτελούντων αὐτῷ ἐν Λεμεσῷ, Πάφῳ καὶ Ἀμμοχώστῳ, οἵτινες πάντες ἐπροικοδοτήθησαν ἐκ τῶν λαφύρων τῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας ⁵². Οἱ Κύπριοι, οἵτινες ἠτένισαν μετὰ προδήλου ἀδιαφορίας τὴν ἀφαίρεσιν τῶν πολιτικῶν αὐτῶν δικαίων, ταχέως ἔδωσαν ἀλάθητα τεκμήρια τῆς δυσαρεστῆσεως μεθ' ἧς εἶδον τὰ διαβήματα ταῦτα. Ἡ δῆλωσις αὕτη φυσικῶς ἐξηγγρίωσε

⁵¹ Cart. S. Sophia, No 2. *Hist. Chyp.* iii, σ. 600.

⁵² Αὐτόθι σ. 601. Αἱ ἐνέργειαι αὗται ἦσαν ἐντελῶς ἐν ἀρμονίᾳ πρὸς τὴν ἀμετάβλητον τακτικὴν τῶν Δυτικῶν ἐν τῇ πρὸς τὴν ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν ἐπαφῇ αὐτῶν. Ἡ Παλαισίνη ἦτο τὸ κύριον ἔδαφος τῶν ἐπισκοπικῶν τούτων ἀρπαγῶν. Ἐκεῖ, πλὴν πλήθους μικροτέρων περιπτώσεων, δύο προέχουσι κατ' ἐξοχὴν, ἡ ἰδιοποίησις τῶν πατριαρχικῶν θρόνων τῆς Ἀντιοχείας καὶ τῆς Ἱερουσαλήμ, ἐκείνου μὲν ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου τοῦ Artois Βερνάρδου τῷ 1098, (G. Tyr vi 23), τούτου δὲ ὑπὸ τοῦ ὀρχιεπισκόπου Πίσσης Δοῦμβέρτου τῷ 1100. (G. Tyr ix 15).

Ἐλαφρά τις δικαιολογία δύναται νὰ προβληθῇ διὰ τὰς ἀταξίας ταύτας ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι, προκειμένου μὲν περὶ τῆς Ἱερουσαλήμ, ὁ ὀρθόδοξος πατριάρχης Συμεὼν εἶχεν ἀποθάνῃ προηγουμένως ἐν Κύπρῳ, ἐν ᾧ ὁ τῆς Ἀντιοχείας ὑποπτεύετο ὡς ἐπιθυμῶν νὰ προδώσῃ τὴν πόλιν ταύτην εἰς τὸν αὐτοκράτορα Ἀλέξιον Κομνηνόν (Albert Aquens. vi κεφ. 39. Bongars i, σ. 285). Ἀλλὰ τοιαύτη αἰτιολογία δὲν δύναται νὰ προβληθῇ ἐν τῇ περιπτώσει τῆς Κύπρου, ἥτις, ἐξαιρέσει ἴσως τῆς ἐκλογῆς τοῦ Μοροζίνῃ εἰς τὸν θρόνον τῆς Κπ τῷ 1205, ἀποτελεῖ τὸ μάλιστα ἀδικαιολόγητον παράδειγμα ἐκκλησιαστικῆς ἐπιδρομῆς ἐξ ὧν ἀναφέρονται. Ἡ ἐνέργεια τοῦ Καϊλεστίνου iii οὕτω καθιδρύοντος τὴν ρωμαϊκὴν Ἱεραρχίαν ἐν τῇ Νήσῳ ἀπετέλει καταφανεστάτην καταπάτησιν τοῦ κανονικοῦ δικαίου. Οὐ μόνον ἐνήργει ἐν φανερᾷ ἀρνῆσει τοῦ ἡ' κανόνος τῆς γ' οἴκου. Συνόδου, ὅστις εἰδικῶς ἐξῆρει τὴν Κύπρον πάσης ἐξωθεν ἐπεμβάσεως, ἀλλὰ καὶ ἀντετίθετο εἰς τὸ δίκαιον τῆς ὅλης Ἐκκλησίας χειροτονῶν ἐν ἐπαρχίᾳ μὴ ἀνηκούσῃ εἰς αὐτόν, ἄνευ προσκλήσεως τῶν ἐπισκόπων τῆς ἐπαρχίας ταύτης (Ἀντιοχ. καν. ιγ', Κπ καν. β'), οὗ ἔνεκα ἔδει νὰ καθαιρεθῇ, ἅτε τῆς τοιαύτης κανονικῆς καταδίκης ἐκφερομένης κατὰ πάντων τῶν τοιαῦτα παραβαινόντων (Ἀποστολ. καν. λς', Ἀντιοχ. καν. κβ').

τὸν ἐγγώριον Κλήρον κατὰ τῶν λατίνων ἀντιπάλων, οὓς κατήγγελλον οὐ μόνον ὡς ἄρπαγας τῆς περιουσίας τῆς ἑαυτῶν Ἐκκλησίας⁵³, ἀλλὰ καὶ ὡς βυσσοδομοῦντας κατὰ τῆς ἑαυτῶν πίστεως. Οἱ δὲ Λατῖνοι, ὑπερασπίζοντες τὴν ἰδίαν συμπεριφορὰν, ἀντικατήγγελλον τοὺς κατηγόρους αὐτῶν ὡς σιμωνιακοὺς καὶ ὡς ὑποθάλλοντας ἐπαναστατικὰ αἰσθήματα ἐν τοῖς ὁμοδόξοις αὐτῶν. Μάτην ὁ Ἀμαλάρικος ἐζήτησε πάσῃ δυνάμει καὶ μηχανῇ νὰ κατασιγάσῃ τὰς ἔριδας ταύτας. Τῇ προτεραιᾷ τῆς ἀναχωρήσεως αὐτοῦ εἰς Παλαιστίνην, ὅπως λάβῃ τὸ στέμμα τῆς Ἱερουσαλήμ (1198), συναγαγὼν περὶ ἑαυτὸν τοὺς κορυφαίους τῶν δύο Ἐκκλησιῶν διέταξεν αὐτοὺς ἐπὶ ἀπειλῇ τῶν αὐστηροτάτων ποινῶν νὰ διάγωσιν ἐν εἰρήνῃ ἐπιμελούμενοι τῶν οἰκείων ποιμνίων· ἐδήλωσε δὲ ἅμα ὅτι ἡ διάθεσις πάσης ἐκκλησιαστικῆς κτήσεως ἦτο ἴδιον αὐτοῦ προνόμιον, ὅπερ θὰ προσεπάθει νὰ ἀσκήσῃ κατὰ τρόπον· μάλιστα ἱκανοποιοῦντα ἀμφότερα τὰ μέρη. Σύγχρονον ἔγγραφον, σφωδρόμενον εὐτυχῶς, βοηθεῖ ἵνα ἐκτιμήσωμεν ἀκριβῶς τὰ αἰσθήματα τῶν ὀρθοδόξων κατοίκων τῆς Κύπρου ὑφ' ἣν θέσιν τότε διετέλουν. Τὸ μνημεῖον τοῦτο εἶναι ἡ ἐπιστολὴ τοῦ περιωνύμου ἀναχωρητοῦ τῆς Ἑγκλείστρας Νεοφύτου «περὶ τῶν κατὰ τὴν χώραν Κύπρου σκαιῶν». Ὁ συγγραφεὺς οὗτος, οὗ ἡ κατὰ τῶν Λατίνων ἀπέχθεια καὶ περιφρόνησις εἶναι κατάδηλος, περιγράφων τὰς προσφάτους συμφορὰς τῆς πατρίδος αὐτοῦ ἔκ τε τῶν οἰκοθεν τυράννων καὶ τῶν ξένων ἐπιδρομέων, ἐπάγεται: «μαιομένης θαλάσσης ἐκ πολλῆς τρικυμίας καὶ πολλῆς καταιγίδος οὐδὲν ἀποδέει νῦν τὰ τῆς χώρας ἡμῶν, μᾶλλον δὲ καὶ χειρόν ἀγρίας θαλάσσης· ἐκείνης γὰρ τὴν ἀγριότητα διαδέχεται γαλήνη· ἐνθάδε ὁ κλύδων καθ' ἑκάστην ἐπαύξει καὶ τὸ ραγδαῖον αὐτοῦ τέλος οὐκ ἔχει»⁵⁴.

14. Οἱ δὲ Κύπριοι δὲν περιωρίσθησαν ἀπλῶς εἰς προφορικὰς διαμαρτυρίας. Ὁπλαρχηγός τις, Κανάκης ὀνόματι⁵⁵, συναγαγὼν περὶ ἑαυτὸν ἀριθμὸν τινα συμπατριωτῶν ἤρξατο ἐκδικητικοῦ κατὰ τῶν ἱεροσύλων Λατίνων ἀγῶνος. Καταστενοχωρηθεὶς ὑπὸ τῶν διωκτῶν αὐτοῦ κατέφυγε τέλος εἰς τὰς γειτονικὰς ἀκτὰς τῆς Καραμανίας, ὅθεν τῇ βοηθείᾳ τοῦ ὁμοεθνοῦς αὐτοῦ Ἰσαακίου δεσπότης τῆς ἐν Κιλικίᾳ Ἀντιοχείας ἐξοπλίσας γαλέραν, ἐποιεῖτο συνεχεῖς ἐπιδρομὰς

⁵³ Jauna viii 5.⁵⁴ Πρβλ. καὶ Excerpta Cypria σ. 48.⁵⁵ Hist. Chyp. iii σ. 596.

κατὰ τῶν κτημάτων τῶν ἐν τῇ Νήσῳ Λατίνων. Ἀκώλυτος δὲ παραμένων ἐν τῷ καταστρεπτικῷ αὐτοῦ ἔργῳ ἀπετόλμησεν ἐν τέλει νὰ ἐπιχειρήσῃ τολμηρότερον ἔργον. Πληροφορηθεὶς παρὰ τινων τῶν πολυπληθῶν αὐτοῦ κατασκόπων ὅτι ἡ σύζυγος τοῦ Ἀμαλαρίχου Ἐχίβη Ἰβελίνα παρέμενε τότε μετὰ τῶν τέκνων αὐτῆς ἐν τῷ παρὰ τὴν Ἀμμόχωστον χωρίῳ Παραδεισίῳ, ἐσχεδίασε τὴν ἀρπαγὴν αὐτῶν. Ὅθεν ἐπιπεσὼν αἰφνιδίως κατὰ τοῦ χωρίου περὶ τὴν αὐγὴν ἡχμαλώτισε τὴν βασιλικὴν οἰκογένειαν, ἣν ὠδήγησεν ἐν θριάμβῳ πρὸς τὸν προστάτην αὐτοῦ Ἰσαάκιον. Μόνον δὲ τῇ παρεμβάσει τοῦ πρίγκιπος τῆς μικρᾶς Ἀρμενίας Λέοντος de la Montagne ὁ Ἰσαάκιος ἐπείσθη νὰ ἀπολύσῃ τοὺς αἰχμαλώτους, οἵτινες ἀπεδόθησαν εἰς τὸν ἐλθόντα μετὰ στόλου πρὸς παραλαβὴν αὐτῶν τεθλιμμένον σύζυγον καὶ πατέρα ἐν τῷ λιμένι τοῦ Κουρύκου.

15. Ἄλλ' ἕτερος καὶ φοβερώτερος ἐχθρὸς παρουσιάζεται νῦν. Ἡ ἀνατολικὴ Αὐτοκρατορία οὐδέποτε πραγματικῶς ἡσύχασε διὰ τὴν ἀπώλειαν τῆς Κύπρου, ἣτις εἶχεν ἀποκοπῇ ἀπ' αὐτῆς ἐν ᾧ χρόνῳ ἦτο πλέον ἐξησθενημένη ἢ ὥστε νὰ ἀντιστῇ. Ἡ Αὐλὴ τοῦ Βυζαντίου⁵⁶ θεωροῦσα νῦν εὐνοϊκὴν τὴν περίστασιν πρὸς ἐπιδίωξιν τῶν παλαιῶν αὐτῆς ἀξιώσεων, ὑπέθαλπε τοὺς δυσηρεστημένους τῶν Κυπρίων, ἐπὶ τῷ τέλει τῆς ἐκ νέου ἐνώσεως τῆς Κύπρου εἰς τὰς ἑαυτῆς κτήσεις. Συγχρόνως δὲ ἐνήργει εὐρείας παρασκευὰς ἵνα ἐνισχύσῃ ἐν ἀνάγκῃ τὰ δίκαια αὐτῆς διὰ προσφυγῆς εἰς τὰ ὄπλα. Ἀλλὰ πρὶν προβῇ εἰς ἐχθροπραξίας ὁ αὐτοκράτωρ Ἀλέξιος γ' ὁ Ἄγγελος ἐπὶ τῇ προφάσει ὅτι δὲν ἐπεθύμει νὰ χύσῃ χριστιανικὸν αἷμα οὐδὲ νὰ προκαλέσῃ οὕτω τὴν καταστροφὴν τοῦ βασιλείου τῆς Παλαιστίνης, ἀπηυθύνθη εἰς τὸν νέον πάπαν Ἰννοκέντιον iii, παρακαλῶν νὰ διατάξῃ τὸν Ἀμαλάρικον, ἐπὶ ἀπειλῇ ἀφορισμοῦ, ἵνα ἀμαχητὶ ἀποδώσῃ τὴν Νῆσον, καὶ ὑπισχνούμενος, ἐν περιπτώσει ἀποδοχῆς τῶν ἀξιώσεων αὐτοῦ τούτων, νὰ παράσχῃ πλουσίαν χρηματικὴν βοήθειαν εἰς τὸ λατινικὸν βασίλειον καὶ τὰ στρατιωτικὰ Τάγματα πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς αἰ. Γῆς, ἀπειλῶν δ' ἐν περιπτώσει ἀρνήσεως νὰ ἐπιβάλῃ τὰς ἀπαιτήσεις αὐτοῦ διὰ τοῦ ξίφους. Ὁ Ἰννοκέντιος, ὅστις πολὺ ἐπεθύμει νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν συνεργασίαν τοῦ Αὐτοκράτορος ἐν τῇ ἐπικειμένῃ σταυροφορίᾳ, ἀπήντησε λίαν ἐπιφυλακτικῶς. Ἐβεβαίουν ὅτι, ἐπειδὴ ἡ Κύπρος δὲν ἀπετέλει τμῆμα τῆς

⁵⁶ Innocent. iii Gesta (Baluze σ. 30).

ἑλλην. Αὐτοκρατορίας ὅτε κατεκτήθη ὑπὸ τῶν Δυτικῶν, θὰ ἦτο ἀδύνατον νὰ ἀναμένῃ τις ὅτι οἱ ἐν τῷ παρόντι κτήτορες αὐτῆς, οἷτινες εἶχον λάβῃ αὐτὴν νομίμως παρὰ τοῦ ἁγγλου Βασιλέως, θὰ ἀπέδιδον αὐτήν. Συγχρόνως δὲ παρεκάλει τὸν Αὐτοκράτορα νὰ μὴ ἐνοχλήσῃ τὸν τότε ἀπασχολημένον εἰς τὴν ἄμυναν τῆς ἁ. Γῆς Ἀμαλάρικον, ἐφ' ὅσον μόνον συμφορὰ ἡδύνατο νὰ προκύψῃ διὰ τὸν ἐν Παλαιστίνῃ χριστιανικὸν ἀγῶνα, χωρὶς ἡ ἑλλην. Αὐτοκρατορία νὰ καρπώσῃται τι πλεονέκτημα. Ἡ παραίνεσις αὕτη δὲν συνεκίνησε τὸν Ἀλέξιον, ὅστις ἐξηκολούθει τὰς ἐχθρικὰς παρασκευάς. Ὁ Πάπας ἀνησυχῶν μὴ ὁ Αὐτοκράτωρ πραγματώσῃ τὰς ἀπειλὰς αὐτοῦ, ἀφ' ἑτέρου δ' ἐπιθυμῶν νὰ συγκρατήσῃ τὸν Ἀμαλάρικον ἐν Παλαιστίνῃ, ἔνθα ἡ παρουσία αὐτοῦ ἦτο ὑψίστη ἀνάγκη, οὐ μόνον ἔγραψε πρὸς τὸν Πρίγκιπα τῆς Ἀντιοχείας καὶ τοὺς Μαγίστρους τῶν στρατιωτικῶν Ταγμάτων ἵνα παρασκευάσωσιν αὐτὰ εἰς ἄμυναν τοῦ βασιλείου τῆς Κύπρου, ἀλλὰ καὶ παρεκάλει καὶ τοὺς Βασιλεῖς τῆς Γαλλίας καὶ Ἀγγλίας νὰ ἀποτρέψωσι τὸν Αὐτοκράτορα τῶν προθέσεων αὐτοῦ⁵⁷. Ἀλλὰ γεγονὸς μακροχρονιωτάτων ἐπακολουθημάτων διὰ τὰς δύο μεγάλας κοινωνίας τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως ἐπέκειτο νῦν, ὅπερ τελειωτικῶς ἀπήλλαξε τὸν Ἰννοκέντιον πάσης περαιτέρω ἐκ τοῦ σημείου τούτου ἀνησυχίας.

16. Ὁ Σαλαδῖνος, ὁ τρόμος τῆς λατινικῆς Ἀνατολῆς, εἶχεν ἤδη πρὸ πολλοῦ ἀποθάνῃ, τὸ δὲ κράτος, ὅπερ ἡ μεγαλοφυΐα αὐτοῦ εἶχεν ιδρύσῃ, εἶχεν ἐρειπωθῇ ἔνεκα τῶν διχονοιῶν τῶν πολυαριθμῶν τοῦ θρόνου αὐτοῦ ἀνταπαιτητῶν. Ὅθεν ὁ Ἰννοκέντιος, ὅστις ἀπὸ μακροῦ ἔτρεφε τὴν βουλήν νὰ ἀνακτήσῃται τὴν ἁ. Γῆν ἀπὸ τῶν χειρῶν τῶν ἀπίστων, ἐθεώρησε τὴν ὑπαρξιν τῶν μεταξὺ τῶν Σαρακηνῶν ἐρίδων τούτων ὥς παρέχουσιν τὴν κατάλληλον εὐκαιρίαν πρὸς ἔναρξιν τῆς κυοφορουμένης σταυροφορίας. Πρὸς ὑποκίνησιν τῆς σταυροφορίας λοιπὸν ἐξεπέμφθησαν ἀπεσταλμένοι εἰς πᾶσαν χώραν τῆς Δύσεως, ἡ δ' Εὐρώπη ἀντήχει ἐκ τοῦ πατάγου τῶν παρασκευῶν. Ἀπανταχοῦ ἠκούετο ἡ πρόσκλησις εἰς τὸν ἱερὸν πόλεμον, ἥτις ἄλλως μετ' ἐνθουσιασμοῦ ἐγίνετο ἀποδεκτή. Τὰ πλήθη εἴτε κατετάσσοντο ὑπὸ τὰς σημαίας τοῦ Σταυροῦ, εἴτε εἰσέφερον τὰ χρήματα αὐτῶν πρὸς διευκόλυνσιν τοῦ ἱεροῦ ἐγχειρήματος. Ἐπειδὴ δὲ νῦν εἶχεν ἀποφασισθῇ νὰ ἐπιχειρηθῇ ἡ ἀπελευθέρωσις τῆς Ἱερουσαλὴμ προσβαλ-

⁵⁷ Innocent. iii Epist. I i Ep. 438. ii Ep. 251.

λομένου τοῦ ἐχθροῦ ἐν Αἰγύπτῳ, οἱ δὲ Σταυροφόροι ἐγίνωσκον ἐκ τῆς πείρας προηγουμένων συμφορῶν τοὺς κινδύνους καὶ τὰς δυσχερείας τῆς κατὰ ξηρὰν πορείας, ἀπεφάσισαν νὰ μετενέγκωσι τὰς δυνάμεις αὐτῶν εἰς τὸν τόπον τῶν ἐπιχειρήσεων διὰ θαλάσσης. Προῆλθον λοιπὸν εἰς διαπραγματεύσεις πρὸς τὴν Ἑνετίαν⁵⁸, ἥδη ἀνεγνωρισμένην ναυτικὴν δύναμιν ἐν τῇ ἀνατολικῇ Μεσογείῳ, διὰ τὴν μεταφοράν. Ἡ δ' Ἀριστοκρατία ἀντὶ 85.000 μάρκων ἀργυρῶν ἀνεδέξατο νὰ προμηθεύσῃ αὐτοῖς τὰ ἀπαιτούμενα φορτηγὰ πλοῖα καὶ τὰ ἀναγκαῖα πεντήκοντα πολεμικά⁵⁹. Πολλὰ δ' ὁμῶς συνετέλεσαν ὅπως κωλύσωσι τὴν ἀναχώρησιν τῆς ἐκστρατείας. Ὁ κόμης τῆς Καμπανίας Θιβάλδος (Thibaut), ὁ ἐκλεγείς ἀρχηγὸς αὐτῆς, ἀπέθανε πρὶν ἀναλάβῃ τὴν ἀρχηγίαν, χρόνος δέ τις παρήλθεν πρὶν ἐκλεγῇ διάδοχος αὐτοῦ Βονιφάτιος ὁ μομφερρατικός⁶⁰. Ἐκ τῶν ἐπανεπιλημμένων δ' ἀναβολῶν πολλοὶ τῶν ἀπ' ἀρχῆς συμμετασχόντων τῆς σταυροφορίας ἀπαυδήσαντες ἐπανῆλθον εἰς τὰ ἴδια⁶¹. Ἐπειδὴ δ' οἱ ἀποφασίσαντες νὰ ἐμμένωσιν εἰς τὸ ἐγχείρημα δὲν εἶχον ἐπαρκῆ χρήματα ἵνα καταβάλωσι τὸν συμπεφωνημένον ναῦλον, ἡ ἐκστρατεία ἐφαίνετο ματαιωθεῖσα, ὅτε αἰφνης πρότασίς τις τῶν Ἑνετῶν ἐνέβαλεν εἰς αὐτὴν νέαν ἀκμήν. Ἡ Ζάρα μετὰ τινων ἄλλων πόλεων τῆς δαλματικῆς παραλίας πρὸ μικροῦ εἶχεν ἐπαναστῇ κατὰ τῆς Ἀριστοκρατίας καὶ συνταχθῇ τῷ Βασιλεῖ τῆς Οὐγγαρίας. Νῦν οἱ Ἑνετοὶ ὑπέσχοντο, ἐὰν οἱ Σταυροφόροι ἐβοήθουν εἰς τὴν ἀναδούλωσιν τῶν ἐπαναστάντων, νὰ παραιτηθῶσι τὰς περὶ χρημάτων κατὰ τῶν Σταυροφόρων ἀξιώσεις, ἔτι δὲ νὰ μετακομίσωσιν αὐτοὺς εἰς τὸ τέρμα τῆς στρατείας αὐτῶν, τὴν Ἀλεξάνδρειαν. Οὕτως οἱ Σταυροφόροι ἐπείσθησαν, παρὰ τὴν διαμαρτυρίαν τοῦ Πάπα, νὰ στρέψωσι καθ' ὁμοπίστῳ τὰ κατὰ τῶν ἀπίστων προωρισμένα ὅπλα⁶². Μετὰ δὲ τὴν τελεσφόρον ἐκβασιν τῆς εἰς Δαλματίαν ἐκστρατείας ἡ Σταυροφορία ἔμελλε νὰ ἀναλάβῃ τὸν ἀρχικὸν αὐτῆς σκοπὸν, ὅτε νέον γεγονός παρεμβληθὲν ἀπεμάκρυνεν ἔτι μᾶλλον αὐτὴν τῶν ἑαυτῆς προθέσεων.

17. Φυγὰς τις μιᾶς τῶν συχνωτάτων ἄλλως ἐν Κπ οἰκογενειακῶν ἐρίδων ἐφάνη αἰφνης ἐν τῷ συμμαχικῷ στρατοπέδῳ τῆς Ζάρας. Ἀλέξιος, ὁ υἱὸς τοῦ Ἰσαακίου β' τοῦ ἐκθρονισθέντος καὶ τυφλωθέν-

⁵⁸ Villehardouin 11 (Du Cange).⁵⁹ Αὐτόθι 14-17.⁶⁰ Cont. G. Tyr xxiv 35. Villehardouin 20.⁶¹ Villehardouin 22.⁶² Villehardouin 32. Cont. G. Tyr xxiv 37.

τος ὑπὸ τοῦ ἰδίου ἀδελφοῦ Ἀλεξίου γ', διαφυγὼν τῶν χειρῶν τοῦ θείου κατέφυγεν εἰς τὴν Δύσιν ἵνα ἐκλιπαρήσῃ τὴν βοήθειαν τοῦ ἐπὶ τῇ ἀδελφῇ Εἰρήνῃ γαμβροῦ αὐτοῦ Φιλίππου τοῦ Σουήβου. Ὁ Φίλιππος ἀπησχολημένος ὢν καθ' ὁλοκληρίαν εἰς τὴν διεκδίκησιν τῶν ἐπὶ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ στέμματος ἰδίων ἀξιώσεων κατὰ τοῦ ἀντιπάλου Ὁθωνος τοῦ σαξονικοῦ, δὲν ἠδύνατο νὰ βοηθήσῃ αὐτόν, ἀλλὰ προέτρεψεν αὐτόν ἵνα ἐπιζητήσῃ τὴν ἐπικουρίαν τῶν Ἑνετῶν καὶ τῶν Σταυροφόρων. Ὁ Ἀλέξιος εἶχεν ἤδη, ἀλλὰ μάτην, ἐπικαλεσθῇ τὴν βοήθειαν ταύτην ἐν Ἑνετίᾳ. Νῦν δ' ὅμως ὑποστηριζόμενος ὑπὸ τῶν συστάσεων τοῦ γαμβροῦ αὐτοῦ καὶ τοῦ Φιλίππου Αὐγούστου καὶ συνοδευόμενος ὑπὸ τῶν ἀπεσταλμένων τοῦ προτέρου ἐπεφάνη ἅπαξ ἔτι ἵνα αἰτησῇ τὴν βοήθειαν καὶ προστασίαν τῶν Σταυροφόρων ⁶³. Πολλαὶ σκέψεις παρώτρυναν νῦν τοὺς μαχητὰς τούτους τῆς πίστεως νὰ τείνωσιν εὐήκοον οὖς εἰς τὰς παρακλήσεις τοῦ Ἀλεξίου. Ὅτι, π.χ., ἡ ἀποκατάστασις τοῦ ἐκπιώτου Αὐτοκράτορος θὰ καθίστα εὐκολωτέραν τὴν ἀνάκτησιν τῆς Παλαιστίνης· ἡ δὲ προσφορὰ ὑπὸ τοῦ νεαροῦ Πρίγκιπος μεγίστου ποσοῦ χρημάτων διὰ τὰς δαπάνας τοῦ ἱεροῦ πολέμου ⁶⁴, καὶ ἡ ὑπόσχεσις ὅτι θὰ ἔπειθε τὸν ἑλληνικὸν Κλῆρον νὰ ἀναγνωρίσῃ τὸ πρωτεῖον τοῦ Πάπα ἐνίσχυον αὐτοὺς εἰς λῆψιν τῆς ὑπὲρ τῶν αἰτημάτων τοῦ Ἀλεξίου ἀποφάσεως. Ἡ οὕτω καταρτισθεῖσα συμφωνία ἐστέφθη ὑπὸ πλήρους ἐπιτυχίας. Ὁ ἄρπαξ τοῦ θρόνου ἐξεβλήθη καὶ ὁ νόμιμος βασιλεὺς ἀνεβιβάσθη ἐκ τῆς εἰρκτῆς εἰς τὸν θρόνον αὐτοῦ ⁶⁵. Ἀλλ' ἡ τέως βασιλεύουσα μεταξὺ τῶν παραδόξων τούτων συμμάχων ἁρμονία δὲν διήρκεσε πολὺ. Ταχέως ἠγέρθησαν ὑπὸ τῶν Λατίνων παράπονα ὅτι οἱ ὄροι τῆς συνθήκης δὲν ἐτηροῦντο. Πῶς θὰ ἀπέληγεν ἡ ἔρις αὕτη εἶναι δύσκολον νὰ εἴπωμεν. Ἀλλ' ἡ ἀμφισβήτησις τοῦ θρόνου ὑπ' ἄλλου τινὸς ἀνταγωνιστοῦ τοῦ Ἰσαακίου ἀπῆλλαξε τοὺς Σταυροφόρους ἀμνηχανίων, ἐν αἷς ἠδύναντο νὰ εὐρεθῶσιν. Ὁ δὲ φόνος τοῦ Ἀλεξίου δ' ἀφῆκεν αὐτοὺς ἐλευθέρους νὰ ἐνεργήσωσιν ὥς ἤθελον. Ἡ ὀλιγόμηνος ἐν Κπ διαμονὴ εἶχεν ἀποκαλύψῃ αὐτοῖς τὴν ἀδυναμίαν τῆς βυζαντ. Αὐτοκρατορίας, ὃ δὲ πλοῦτος τῆς Πρωτευούσης ἐξέκαυσε τὴν πλεονεξίαν αὐτῶν. Ὑπὸ τῆς μέθης τῶν κατα-

⁶³ Χωνιάτης γ' 8. 9. Villehardouin 46-49. Contin. G. Tyr xxiv 42.

⁶⁴ Sanutus III xi 1.

⁶⁵ Villehard. 94-96. 110. 117. Χωνιάτης γ'. Contin. G. Tyr xxiv 45. 46.

κτῆσεων ἐλαυνόμενοι καὶ ὑπὸ τοῦ αἱρετικοῦ φανατισμοῦ ἐκπυρούμενοι, ἐξ οὗ ἠτένιζον τοὺς Ἕλληνας μετὰ φρίκης καὶ καταφρονήσεως, ἀπεφάσισαν νὰ κυριεύσωσι τὴν Πρωτεύουσαν τῆς ἀνατολ. Αὐτοκρατορίας ὑπὲρ ἑαυτῶν, καὶ ἐξ ἑαυτῶν ἓνα νὰ ἀνυψώσωσιν ἐπὶ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ αὐτῆς θρόνου. Τὴν ἄλωσιν τῆς Κπ συνώδευσαν ὑπερβασίαι, αἵτινες θὰ ἦσαν αὐτόχρημα ἀπίστευτοι ἂν μὴ τοσοῦτο τρανῶς ἐμαρτυροῦντο. Οἱ πρόμαχοι οὗτοι τοῦ Σταυροῦ δὲν ἐδίστασαν νὰ διαπράξωσι τοιαύτας κακουργίας, ἀφ' ὧν αὐτοὶ οἱ ἐχθροὶ τῆς Πίστεως θὰ ἀπείχοντο μετὰ φρίκης⁶⁶. Ὁ εὐγλωττος ἱστορικὸς τῆς παρακμῆς καὶ πτώσεως ἐν τινι τῶν φαεινῶν κεφαλαίων αὐτοῦ ὧδέ πως ἐξωγράφησε τὰς ἐπαισχύντους σκηνάς, τὰς συμβάσας ἐπὶ τῆς ἀξιομνημονεύτου ταύτης περιστάσεως: «Οἱ ναοὶ ἐβεβηλώθησαν ὑπὸ τῆς ἀκολασίας καὶ τοῦ φανατικοῦ ζήλου τῶν Λατίνων, οἵτινες ἀφ' οὗ ἐξέσπασαν τοὺς ἀδάμαντας καὶ τοὺς μαργαρίτας μετέβαλον τὰ ἱερὰ ποτήρια εἰς κύπελλα πότου. Αἱ τράπεζαι, ἐφ' ὧν ἔπαιζον καὶ ἐκραιπάλων, ἐκαλύπτοντο διὰ τῶν εἰκόνων τοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν Ἀγίων ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτῶν κατεπάτουν τὰ ἱερώτατα σκεύη τῆς χριστιανικῆς λατρείας. Ἐν τῇ μεγ. Ἐκκλησίᾳ τῆς ἁγ. Σοφίας τὸ μέγα καταπέτασμα τοῦ Θυσιαστηρίου κατεκόπη χάριν τῶν χρυσῶν παρυφῶν ἡ δ' ἁγ. Τράπεζα, ἀριστούργημα τέχνης καὶ πλούτου, κατεκερματίσθη καὶ διενεμήθη μεταξὺ τῶν σιλητῶν. Αἱ ἡμίονοι καὶ οἱ ἵπποι αὐτῶν εἶχον φορτωθῆ κατειργασμένον ἄργυρον καὶ ἔγγλυφον χρυσόν, ἀνασπασθέντα ἐκ τῶν θυρῶν καὶ τοῦ ἄμβωνος. Καὶ ὅταν τὰ κτήνη ἐσκόνταπτον ὑπὸ τὸ βάρος, ἐκεντοῦντο ὑπὸ τῶν ἀνυπομονούντων ὀνηλατῶν, τὸ δ' ἱερὸν δάπεδον ἐμιαίνετο διὰ τοῦ ἀκαθάρτου αὐτῶν αἵματος. Πόρνη δὲ ἀνῆλθεν εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον, καὶ ἡ θυγάτηρ αὕτη τοῦ Βελίαρ, ὡς λέγεται, ἐτραγούδησε καὶ ἐχόρευσεν ἐν τῷ ναῷ ἵνα γελοιοποιήσῃ καὶ τοὺς ὕμνους καὶ τὰς τελετὰς τῶν Ἀνατολικῶν. Οὐδ' οἱ τάφοι τῶν νεκρῶν Αὐτοκρατόρων παρέμειναν ἀπαραβίαστοι· οἱ ἐν τῷ ναῷ τῶν Ἀποστόλων τάφοι τῶν Βασιλέων ἐσυλήθησαν»⁶⁷.

18. Ἡ ἀγγελία τῶν βεβηλώσεων τούτων ἐγένετο κατ' ἀρχὰς δεκτὴ ἐν τῇ Δύσει μετὰ γενικῆς κατακρίσεως καὶ ἀποστροφῆς· καὶ οὐδεμία κραυγὴ ἠκούσθη καταδικάζουσα αὐτὰς ἐντονώτερον τῆς τοῦ

⁶⁶ Ἀκροπολίτης δ'. Contin. G. Tyr xxiv 47. and fall ix.

⁶⁷ Gibbon *Decline*

Πάπα ⁶⁸. Ἀλλ' εἰ καὶ ἡ διαμαρτυρία τοῦ Ἰννοκεντίου δυνατόν νὰ ἦτο εἰλικρινής, ὅμως καὶ οὗτος ἠναγκάσθη ἐν τέλει νὰ κλίνη τὴν κεφαλὴν πρὸ τῶν τετελεσμένων γεγονότων. Οἱ κατακτῆται δὲν ἦσαν διατεθειμένοι νὰ ἐγκαταλίπωσι τὴν λείαν αὐτῶν οὐδ' ἀπειλούμενοι ὑπὸ τοῦ Διαδόχου τῶν Ἀποστόλων. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι οὗτοι εἶχον παραβῆναι τὰς ρητὰς αὐτοῦ ἐντολὰς ἵνα μὴ δηώσωσι μηδὲ καταλάβωσι χώραν ἑλληνικὴν, ἀλλ' ἐξ ἄλλου πολλὴ ἐνδόμυχος ἱκανοποίησις ἐπήγαγε διὰ τὸν Παπισμὸν ἐκ τῶν τελευταίων γεγονότων. Τὸ ἀπ' αἰῶνων ὄνειρον τῆς Παπασύνης εἶχε πραγματοποιηθῆ ἀπροσδοκῆτως. Ἡ νέα Ρώμη ἔκειτο ἐκτάδην πρὸ τῶν ποδῶν τῆς παλαιᾶς, ἡ Ἀνατολὴ ἦτο ὑποτεταγμένη τέλος εἰς τὴν Δύσιν, λατῖνος αὐτοκράτωρ κατεῖχε τὸ βυζαντηνὸν Παλάτιον, λατῖνος πατριάρχης εἶχεν ἀναβῆναι εἰς τὸν θρόνον τοῦ Χρυσοστόμου.

19. Ἡ κατάπληξις, ἣν παρήγαγε παρὰ τοῖς Ἀνατολικοῖς ἡ ἄλωσις τῆς Κπ, μᾶλλον διὰ τῆς φαντασίας δύναται νὰ νοηθῇ ἢ νὰ περιγραφῇ. Φρικίαις τρόμου διέδραμεν ὁλόκληρον τὸν ὀρθόδοξον Κόσμον ἐπὶ τῷ ἀγγέλματι τούτῳ. Οἱ Σταυροφόροι πρὸς δικαιολόγησιν τοῦ ἐγκλήματος αὐτῶν προέβαλον τὴν μέριμναν περὶ προαγωγῆς τῆς ἐνότητος τῆς Χριστιανωσύνης. Ἀλλ' ἔκτοτε ἀκριβῶς ὁ καιρὸς τῆς διαλλαγῆς τῶν δύο μεγάλων κλάδων τῆς χριστιαν. Ἐκκλησίας φαίνεται εἶπερ ποτὲ καὶ ἄλλοτε μεμακρυσμένος. Οἱ ἄπιστοι Λατῖνοι οὕς κατὰ τινα στιγμὴν ἀπεφρισκεψίας πρὸ ἑκατονταετίας καὶ πλέον οἱ Ἕλληνες εἶχον καλέσῃ εἰς βοήθειαν κατὰ τῶν Σαρακηνῶν, ἴσταντο τέλος ἀποκεκαλυμμένοι ὑπὸ τὴν ἀληθῇ αὐτῶν μορφῇ. Οἱ δὲ Ὀρθόδοξοι ταχέως ἀπέδειξαν ὅποσον ἀληθὴς ἦτο ἡ πρόρρησις τοῦ Ἰννοκεντίου, ἣν εἶπεν ἅμα τῷ ἀκούσματι τῆς εἰδήσεως, ὅτι «ἡ ἑλληνικὴ Ἐκκλησία παρὰ τοὺς κατ' αὐτῆς διωγμούς, χλευάζει τὴν ἰδέαν τῆς ἐπανόδου αὐτῆς εἰς τὴν πρὸς τὴν ἀποστολικὴν Ἑδραν ὑπακοήν· καὶ ἐφ' ὅσον πρὸς τοὺς Λατίνους συμπεριφέρεται μόνον ἐν ἔργοις ἀπάτης καὶ σκότους, τούτου ἕνεκα ἡ ἀποστολικὴ Ἑδρα μυσάττεται αὐτοὺς ἐπαξίως ὡς κύνας» ⁶⁹.

20. Οἱ Λατῖνοι, οἵτινες ἐγένοντό ποτε δεκτοὶ ἀνοικταῖς ἀγκάλαις

⁶⁸ Raynaldi ad ann. 1205, No 7. Innocent. iii *Epist.* Ep. viii 131.

⁶⁹ Innocent. iii *Epist.* viii, Ep. 133. Ffoulkes *Christendom's Divisions*, II iii, σ. 179.

καὶ προσηγορεύθησαν πρόμαχοι τῆς κοινῆς πίστεως, ἐθεωροῦντο νῦν ἀπανταχοῦ μετὰ μίσους καὶ ἀποστροφῆς· τοσαύτην δ' ἔκτασιν εἶχον προσλάβη τὰ αἰσθήματα ταῦτα, ὥστε οἱ Ἕλληνες Κληρικοὶ ἠρνοῦντο νὰ ποιήσωνται χρῆσιν καὶ αὐτῶν τῶν βωμῶν ἐφ' ὧν οἱ Λατῖνοι εἶχον ἱερουργίην, μέχρι οὗ ἤθελον καθαρθῇ ἀπὸ τοῦ μολυσμοῦ τῆς ἐπαφῆς αὐτῶν ⁷⁰.

21. Ὅθεν, ἀφ' οὗ οἱ λοιποὶ Ὅρθόδοξοι τοσοῦτον εἶχον συγκλονισθῇ, δὲν δύναται βεβαίως νὰ ὑποτεθῇ ὅτι οἱ Κύπριοι θὰ παρέμενον ἀπαθεῖς θεαταὶ τῶν γεγονότων τούτων. Εἶναι ἀληθές ὅτι δὲν εἶχον ἀφορμὰς νὰ παραπονῶνται διὰ παρομοίας ἱεροσυλίας, ἀλλὰ τὰ ἀγγέλματα τῆς πρὸς τοὺς ἀπανταχοῦ ὁμοδόξους συμπεριφορᾶς τῶν Λατίνων βεβαίως παρώξυναν ἐπὶ μᾶλλον τὴν ἐχθρότητα αὐτῶν κατὰ τῶν οἰκείων καταπιεστῶν, ἀνθρώπων τῆς αὐτῆς μισητῆς φυλῆς καὶ ληστῶν τῶν ὁμαίμων αὐτῶν.

22. Μέχρι τοῦ νῦν μόνον αἱ πρόσοδοι τῆς κυπριακῆς Ἐκκλησίας εἶχον προσβληθῇ, τὰ πνευματικὰ αὐτῆς προνόμια εἶχον παραμείνῃ σεβαστὰ ὑπὸ τῶν νεηλύδων· νῦν ὅμως ἐφαίνετο ὅτι καὶ ταῦτα δὲν θὰ παρέμενον ἐπὶ μακρὸν ἀκόμη ἄθικτα.

23. Τῷ 1220 ἐγένετο ἐνέργεια ἥτις δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ἡ πρώτη ὠρισμένη ἀπόπειρα ἀναμείξεως τῶν Λατίνων εἰς τὰ ἐσωτερικὰ τοῦ ἑλληνικοῦ Κλήρου.

Οἱ Κύπριοι ταχέως κατενόησαν ὅτι τὰ νεωστὶ ἐπιβληθέντα φεουδαλικά βάρη, εἰς ἃ δὲν ἦσαν συνειθισμένοι, ἦσαν ἀνυπόστατα, διὸ καὶ ὅπως ἀποφεύγῃ ταῦτα κατελέγοντο μεταξὺ τῶν λειτουργῶν ἐκκλησίας ἢ μοναστηρίου. Οὕτω πολλοὶ δοῦλοι κατέλιπον τὰς γαίας τῶν φεουδαρχῶν αὐτῶν καὶ προσεκολλήθησαν εἰς μικρότερόν τι τάγμα, ἵνα δυνηθῶσιν αὐτοὶ τε καὶ τὰ τέκνα αὐτῶν νὰ ἀποφύγῃ τὰ καταπιεστικά ταῦτα βάρη. Ἐν τινι συνεδρίῳ τοῦ λατινικοῦ Κλήρου καὶ τῶν εὐγενῶν φεουδαρχῶν, γενομένῳ ἐν Λεμεσῷ κατ' Ὀκτώ-

⁷⁰ Concil. Later. iv, Can. iv De superbia Graecorum contra Latinos: Postquam enim Graecorum ecclesia cum quibusdam complicitibus ac fautoribus suis ab obedientia sedis apostolicae se subtraxit, in tantum Graeci coeperunt abominari Latinos, quod inter alia quae in derogationem eorum impie committebant, si quando sacerdotes Latini super eorum celebrassent altaria, non prius ipsi sacrificare volebant in illis, quam ea tanquam per hoc inquinata lavissent.

βριον τοῦ 1220 διάφορα μέτρα ἐπενοήθησαν πρὸς ἀναστολὴν τῆς αἰ μεγεθυνομένης ταύτης συνηθείας, τὰ ἐξῆς ⁷¹:

α'. Οἱ Ἕλληνες ἱερεῖς καὶ διάκονοι ἐκηρύττοντο ἀπληλλαγμένοι πάσης φεουδαλικῆς ὑπηρεσίας καὶ βάρους, ἀλλ' ὑπὸ τὸν ὅρον ὑπακοῆς εἰς τοὺς ἀρμοδίους λατίνους ἐπισκόπους.

β'. Ἐπειδὴ οἱ ἐν τῇ Νήσῳ τότε ὑπάρχοντες κληρικοὶ ἦσαν πολυάριθμοι σφόδρα, ἐκ τοῦ φόβου μὴ ἐξεγείρωσι ταραχὰς ἀπηγορεύθη αὐτοῖς νὰ ἐγκαταλείπωσι τὰ χωρία καὶ κτήματα ἐν οἷς συνήθως διέμενον· ὥρισθη δέ, ἐν περιπτώσει ἀπειθείας εἰς τὴν διάταξιν ταύτην, νὰ ἐπανάγωνται βία εἰς τὰς προτέρας αὐτῶν κατοικίας.

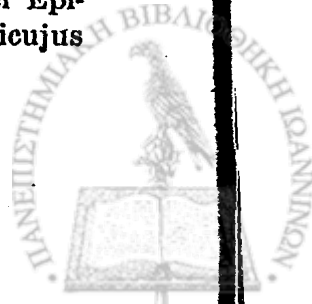
γ'. Τοῦντεῦθεν οὐδεὶς Ἕλλην ἠδύνατο νὰ καρῇ μοναχὸς ἄνευ τῆς συναινέσεως τοῦ φεουδάρχου αὐτοῦ. Οἷοςδήποτε δὲ τῶν λατίνων ἐπισκόπων ἠθέλεν ἐπιτρέψῃ τὴν κοῦράν ὑποψηφίου τινὸς κατὰ παράθεσιν τῆς διατάξεως ταύτης, θὰ ἐξηναγκάζετο νὰ ἀντικαταστήσῃ τὸν νεοκαρῇ δι' ἐτέρου ἐξ ἴσου καλοῦ δούλου.

δ'. Ἕλλην λάθρα καταλιπὼν τὴν Νῆσον, ἐν ἀγνοίᾳ τοῦ ἰδίου φεουδάρχου, καὶ καρεὶς μοναχὸς ἀλλαχοῦ, ἐπανερχόμενος ὑπέκειτο ὑπὸ τοῦ λατίνου προῖσταμένου αὐτοῦ εἰς ἀπαγόρευσιν ἀπὸ πάσης ἱεροπραξίας, πλὴν δὲ τούτου καὶ εἰς ἀκύρωσιν τῆς κοῦρᾶς καὶ ἐπαναφορὰν εἰς τὴν προτέραν δουλείαν.

ε'. Ὁρθόδοξοι ἱερεῖς καὶ διάκονοι τοῦντεῦθεν, συμφώνως τοῖς ἀνωτέρω κανονισμοῖς χειροτονούμενοι, θὰ ἐπετρέπετο τῇ ἀδείᾳ τοῦ λατίνου Ἀρχιεπισκόπου καὶ τῶν ἐπισκόπων νὰ μετατοπίζωνται ἐξ ἑνὸς χωρίου ἢ κτήματος εἰς ἕτερον, ἀλλὰ μὴ συνοδευόμενοι ὑπὸ τῶν τέκνων, οὐδὲ μετὰ ζημίας τινὸς τῶν δικαίων τῶν φεουδαρχῶν αὐτῶν· ἐν τοιαύταις περιπτώσεσιν ἕτεροι Ἕλληνες θὰ παρεχωροῦντο ἀντ' αὐτῶν ὑπὸ τοῦ χορηγοῦντος τὴν ἀδειαν ἐπισκόπου*.

⁷¹ Cart. S. Sophia, No 84. (Hist. Chyp. iii σ. 612-14).

* Ἡ συνέλευσις τῆς Ἀμμοχώστου ὥρισεν ὡς ἐξῆς τὴν ποινὴν τοῦ Ἕλληνος ἐν τῇ Νήσῳ Ἐπισκόπου, τοῦ ἄνευ ἀδείας χειροτονοῦντος: Si aliquis, sine licentia Latini episcopi et domini temporalis, a Greco episcopo in regno se fecerit ordinari, Grecus episcopus qui eum taliter promovit in regno, ab officio conferendi ordines a Latino episcopo suspendatur. Ἐπὶ πλεόν ὁ λατίνος τῆς ἐπαρχίας Ἀρχιερεὺς ἀπητεῖτο νὰ ἀντικαταστήσῃ τὸν οὕτω χειροτονηθέντα δούλον ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι τοιαύτη χειροτονία δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ εἶχε τελεσθῇ ἄνευ προσυναινέσεως ἢ συμμετοχῆς αὐτοῦ: Archiepiscopus vel Episcopi Latini, qui pro tempore erunt in Cypro, aliter vilanum alicujus

ς'. Ἡ ἐκλογὴ ἡγουμένου ἐν τινι τῶν ὀρθοδόξων μοναστηρίων θὰ διεξήγετο κατὰ τοὺς κανόνας, ὁ δὲ φεουδάρχης, οὗ ἐν τῷ τιμαρίῳ ἔκειτο τὸ μοναστήριον, θὰ εἶχε τὸ δικαίωμα τῆς κανονικῆς συναινέσεως, ἡ δὲ ἐκλογικὴ πράξις θὰ ἐκυροῦτο ὑπὸ τοῦ λατίνου Ἀρχιεπισκόπου, ἢ τοῦ ἐπισκόπου, οὗ ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ ἔκειτο τὸ μοναστήριον. Ὁ ἐκλεγείς ἡγούμενος δὲν ἠδύνατο νὰ μετατοπισθῇ ἄνευ τῶν ἀναγκαίων νομικῶν διατυπώσεων, ὑπεῖχε δὲ μετὰ τῶν λοιπῶν μοναχῶν ὑποχρέωσιν ὑπακοῆς εἰς τὸν λατίνον Ἐπίσκοπον.

ζ'. Πᾶσα ἀδούλωτος κτημοσύνη, παραχωρηθεῖσα τοῖς ὀρθοδόξοις ναοῖς καὶ μοναστηρίοις μετὰ τὴν λατινικὴν κατάκτησιν, ἀδεία καὶ δωρεᾷ τῶν λατίνων κυριάρχων, θὰ ἐξηκολούθει κατεχομένη ὑπὸ τῶν δωρεοδόχων ἰδρυμάτων ὑπὸ τοὺς αὐτοὺς ὅρους, τηρουμένων ὅμως τῶν δικαίων καὶ προνομίων, ἅτινα ἐν αὐτῇ ἐκέκτειντο οἱ δωρηταὶ ὡς πρὸς τὰ εἰσοδήματα.

η'. Οὐδεὶς Ἕλλην ἠδύνατο νὰ καταταχθῇ ἐν μοναστηρίῳ ἄνευ τῆς προτέρας συναινέσεως τοῦ οἰκείου φεουδάρχου. Ἐν περιπτώσει παραβάσεως τοῦ ὀρισμοῦ τούτου ὁ φεουδάρχης εἶχε τὴν ἐξουσίαν νὰ συλλαμβάνῃ τὸν παραβάτην καὶ νὰ ἐπαναφέρῃ αὐτὸν εἰς τὴν προτέραν δουλείαν.

24. Ὑπῆρξεν ἐλπίς ὅτι ἡ ψήφισις τῶν θεσμῶν τούτων, οἵτινες πλὴν ἄλλων ἐχορήγουν εἰς τοὺς ἐπιδρομεῖς τὸ ὅλον εἰσόδημα τῶν δεκάτων, ὅπερ πρότερον ἐκαρποῦντο οἱ ὀρθόδοξοι Κληρικοί, θὰ κατεπράννε τὰς ἀεὶ αὐξανόμενας ἀπαιτήσεις τοῦ λατινικοῦ Κλήρου. Ἀλλ' οὗτος ταχέως κατέδειξεν ὅτι οὐδέποτε θὰ ὠμολόγει ὅτι ἦτο πλήρως ἱκανοποιημένος εἰμὴ ὅταν θὰ ἐξησφάλιζε τὴν ὀλοσχερῇ ἐπικρατήσιν τῆς ἑαυτοῦ Ἐκκλησίας. Πρὸς βεβαίωσιν τῆς ἐπικρατήσεως ταύτης ὁ λατινικὸς Κλῆρος ἀπήτησεν ἵνα ὁ ἴδιος αὐτῶν Ἀρχιεπίσκοπος διορισθῇ μόνος μητροπολίτης τῆς Νήσου, μετ' ἀπολύτου ἐξουσίας ἐπὶ πασῶν τῶν ἄλλων ἐν Κύπρῳ χριστιανικῶν κοινωνιῶν. Τοὺς δὲ Ἕλληνας Ἐπισκόπους ἐδέχοντο νὰ θεωρῶσι μόνον ὡς ἐπιτρόπους τῶν λατίνων Ἐπισκόπων, ἀφ' ὧν θὰ παρήγετο πᾶσα ἡ ἐξουσία αὐτῶν. Ἴνα δ' ἔτι μᾶλλον ἐλαττώσῃ τὴν ἐξουσίαν τῆς ἐγγωρίου Ἱεραρχίας ἠξίωσαν ὅπως πάντες οἱ Ἕλληνες, κληρικοὶ τε καὶ

concesserint ordinari, cum, nonnisi de licentia Archiepiscopi et episcoporum Latinorum debeat ordinari, alium aequè bonum vilanum domino suo restituere teneantur. (Hist. Chyp. iii, σ. 620).

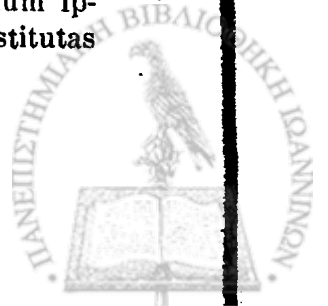

λαϊκοί, ἔχωσι τὸ δικαίωμα ἐκκλήσεως τῶν ἀποφάσεων τῶν ἰδίων Ἐπισκόπων εἰς τὸν λατῖνον Πριμαῖτον καὶ τοὺς ὑποτελοῦντας αὐτοῦ. Ἀπήτησαν ὡσαύτως ἵνα μὴ ἀξιωματοῦχος τῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας, ὅσονδήποτε ἔγκυρος καὶ ἂν ἦτο ἡ προχείρισις αὐτοῦ, ἐπιτρέπεται νὰ ἀσκήσῃ οἵανδήποτε πνευματικὴν δικαιοδοσίαν πρὶν λάβῃ καὶ τὴν ἔγκρισιν τοῦ λατίνου προϊσταμένου αὐτοῦ. Ὁ δὲ τελευταῖος καὶ ἐξευτελιστικώτατος τῶν προβληθέντων ὅρων ἦτο ἵνα πάντες οἱ ἐσχάτως χειροτονηθέντες Ἕλληνες Ἐπίσκοποι ἐμφανισθῶσι πρὸ τῶν οἰκείων λατίνων Ἐπισκόπων καὶ δώσωσι τὸν ὄρκον τῆς πίστεως καὶ τῆς ὑποταγῆς ⁷².

25. Ἡ ἀτάσθαλος αὕτη παρέμβασις εἰς τὰ πνευματικὰ αὐτῶν προνόμια ταχέως παρήγαγε τὸ φυσικὸν αὐτῆς ἀποτέλεσμα. Ἀποφασιστικωτάτη ἀντίστασις ἀμέσως ἀντιτάχθη ὑπὸ τοῦ ἐγγωρίου Κληρικοῦ κατὰ τῶν σφετερισμῶν τούτων. Ἡ δυσαρέστησις δ' αὐτοῦ ἐκ τῶν ἀτασθαλιῶν τῶν λατίνων Κληρικῶν κατεφάνη ἐν τῇ συμπεριφορᾷ τοῦ Ἡσαίου (1220), τοῦ διαδεξαμένου τὸν Συμεὼν ἐπὶ τοῦ ἀρχιεπισκοπικοῦ θρόνου τῆς Ἀμμοχώστου. Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος οὗτος φαίνεται ὅτι, ἐπὶ τινα τοῦλάχιστον χρόνον, εἶχεν ἀναγνωρίσῃ τὴν κυριαρχίαν τοῦ Πάπα. Ἀλλ' εἶτα μετανοήσας δι' ὃ τι εἶχε πράξῃ, παρουσιάσθη ἐνώπιον τῆς περὶ τὸν οἶκον. Πατριάρχην ἐν Νικαίᾳ ἱερᾶς Συνόδου, καὶ ἐκφράσας τὴν λύπην αὐτοῦ ἔτυχε συγγνώμης διὰ τὴν ὑποταγὴν αὐτοῦ ⁷³. Οἱ Λατῖνοι ἀκούσαντες τὰ γενόμενα ἀπηγόρευσαν αὐτῷ νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν γενέθλιον νῆσον. Ἄλλοι δ' ὅμως τῶν ἐλλήνων Ἐπισκόπων ὑπερηκόντισαν αὐτὸν κατὰ τὸ θάρρος καὶ τὴν ἔντασιν τῶν διαμαρτυριῶν, τολμήσαντες καὶ ἐντὸς τῶν ναῶν τῶν Λατίνων νὰ εἰσέλθωσιν πρὸς ὑπεράσπισιν τῶν προνομίων αὐτῶν ⁷⁴. Ἐν συνεδρίῳ δὲ γενομένῳ ἐν Ἀμμοχώστῳ τῇ 14 Σεπτ. 1222

⁷² Πρβλ. τὰς ἐπιστολάς τοῦ πατριάρχου Γερμανοῦ πρὸς τοὺς Κυπρίους. (Cotelerius *Monum. Eccl. Graecae* ii, σ. 462-82). ⁷³ Δοσιθέου Δωδεκάβιβλος η' 18 § 5, σ. 826.

⁷⁴ Raynaldi *Annal. Eccles.* ad ann. 1222, No 8. Ὁ ἱστορικὸς οὗτος τῆς ρωμαϊκῆς Ἐκκλησίας ὡδέ πως περιγράφει τὴν φυσικωτάτην ἀπόπειραν τῶν ἐξεωσμένων τούτων Ἐπισκόπων πρὸς ἀνάκτησιν τῶν ὧν τοσοῦτον ἀδίκως ἐστερήθησαν: Pontifex quorundam Graecorum in Cyprio episcoporum audaciam Patriarchae Hierosolymitani ac Tyrensis et Caesariensis archiepiscoporum opera reprimendam statuit, qui per summam fraudem (!) injuriamque metropolitani Latini ac praesulum ipsius suffraganeorum auctoritate legatorum Apostolicae sedis institutas dioceses sibi usurpare (!) conabantur...

ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ παπικοῦ ληγάτου καρδινάλιου Πελαγίου⁷⁵, συμπαραστατουμένου ὑπὸ τῶν ἀρχηγῶν τῶν δύο μεγάλων στρατιωτικῶν Ταγμάτων, ἡ πρὸ διετίας συνταχθεῖσα ἐν Λεμεσῷ σύμβασις ἀνενεώθη καὶ ἐκυρώθη⁷⁶. Προσετέθησαν δ' εἰς αὐτὴν καὶ διατάξεις, αἵτινες ἐχρησίμευον ἵνα ἐμπεδώσωσι στερρότερον τὰ τῶν Ἑλλήνων δεσμά. Ρητῶς ὠρίζετο ὅτι ὁ Βασιλεὺς καὶ ὁ λατῖνος Ἀρχιεπίσκοπος θὰ ἐκανόνιζον τὸν ἀριθμὸν τῶν μοναχῶν ἐκάστου ὁρθοδόξου μοναστηρίου, εἰς ᾧ ἀπηγορεύθη νὰ προσλαμβάνωσι νέους ἕως οὗ οἱ μοναχοὶ αὐτῶν ἤθελον ἐλαττωθῇ μέχρι τοῦ οὕτω καθορισθέντος ἀριθμοῦ. Ἀλλὰ πολλῶ σοβαρώτερον μέτρον, οἷον δὲν εἶχεν ἐπιχειρηθῇ μέχρι τοῦδε, ἐλήφθη νῦν. Ἡ λατινικὴ μερὶς μέχρι τοῦδε εἶχε διστάσῃ νὰ ἀναμιχθῇ εἰς τὰ τῆς ἐγγωρίου Ἱεραρχίας. Ἐπὶ τινὰ δηλαδὴ ἔτη μετὰ τὴν ἐγκαθίδρυσιν τῆς λατινικῆς Ἐκκλησίας οἱ Ὁρθόδοξοι ἐξηκολούθουν ἔχοντες ἴδιον Ἀρχιεπίσκοπον ἐδρεύοντα ἐν Ἀμμοχώστῳ, ἐν ᾧ ὁ λατῖνος Ἀρχιεπίσκοπος ἤδρευεν ἐν Λευκοσίᾳ. Ἰνα ἐξασθενωθῇ ἡ δύναμις καὶ τὸ κῦρος τῶν ὁρθοδόξων Ἱεραρχῶν ἀπεφασίσθη νῦν νὰ ἐλαττωθῶσιν αἱ ἑλληνικαὶ ἐπισκοπαὶ εἰς ὅσας ἦσαν καὶ αἱ λατινικαί. Ὅτι τὸ διάβημα τοῦτο ἦτο ἤδη ἀπὸ χρόνου τινὸς ὑπὸ σκέψιν καταφαίνεται ἐκ τῆς ἐπιστολῆς τοῦ πάπα Ὀνωρίου πρὸς τὸν Πατριάρχην τῆς Ἱερουσαλὴμ καὶ τοὺς Ἀρχιεπισκόπους Τύρου καὶ Καισαρείας, ἡτις ἐπέτασσε τὴν ὁλοσχερῇ αὐτῶν κατάργησιν. Μάτην ἡ τότε ἀντιβασιλεὺς Ἀλίκη ἡ καμπανικὴ ὑπέβαλεν αἴτησιν παρακαλοῦσα νὰ ἐπιτραπῇ, χάριν τῆς εἰρήνης, εἰς τοὺς ὁρθοδόξους Ἐπισκόπους νὰ ποιμαίνωσιν ἀκόμη τοὺς ὁμοθρήσκους αὐτῶν⁷⁷. Ὁ Πάπας ἀπαντῶν ἐδήλου μὲν ὅτι ἦτο ἔτοιμος νὰ συναινέσῃ εἰς τὰς ἐπιθυμίας αὐτῆς κατὰ τὸ δυνατόν, καὶ νὰ ἐπιτρέψῃ τὴν διατήρησιν τῶν ἰδίων τελετῶν καὶ ἐθίμων εἰς τοὺς ἐπιστραφέντας εἰς τὴν πρὸς τὴν

⁷⁵ Ἀποθανόντος τοῦ Οὐγού i τῷ 1218, ὁ πάπας Ὀνώριος iii ἐν ἐπιστολῇ ἀπὸ 12 Ἰουλίου τοῦ αὐτοῦ ἔτους εἶχε συστήσῃ τὴν χήραν βασίλισσαν Ἀλίκη τὴν καμπανικὴν, τὰ τέκνα καὶ τὸ βασιλεῖον αὐτῆς εἰς τὴν εἰδικὴν προστασίαν τοῦ Πελαγίου. (Hist. Chypre iii, σ. 610). ⁷⁶ Cart. S. Sophia, No 83. (Hist. Chypre iii, σ. 619-22). Ἡ σύμβασις αὕτη ἐκυρώθη ὑπὸ τοῦ Ὀνωρίου iii τῇ 21 Ἰαν. 1223: Archiepiscopo Nycosiensi. Confirmatur inita concordia inter regem et barones regni Cypri et archiepiscopos et episcopos ejusdem regni, mediante Pelagio Albanensi episcopo, papae legato, cujus concordiae tenor habetur insertus. Later. xii, Kal. Feb. ann. vii. (Hist. Chyp. ii, σ. 45). ⁷⁷ Raynaldi ad ann. 1222, No 8.

ἀποστολικὴν Ἑδραν ὑπακοὴν ἐκ τῶν Ἑλλήνων, ἀπεφαίνετο ὅμως ὅτι ἐπὶ περιπτώσεως ἐγκυμονούσης πνευματικὸν κίνδυνον καὶ ἀνατροπὴν τῆς ἐκκλησιαστικῆς τάξεως δὲν ἠδύνατο νὰ χορηγήσῃ τοιαύτην χάριν. Ἐν τούτοις ὁ Ληγάτος ἐν μέρει μόνον ἐξετέλεσε τὰς παπικὰς ἐπιταγὰς. Ἀντὶ νὰ καταργήσῃ πάσας τὰς ἐπισκοπὰς διετήρησε τέσσαρας τῶν θρόνων, τοὺς τῆς Λευκοσίας, Πάφου, Λεμεσοῦ καὶ Ἀμμοχώστου. Ἐπειδὴ δ' ἐν ταῖς ὁμωνύμοις πόλεσιν ἠδρενον οἱ λατῖνοι Ἐπίσκοποι, οἱ Ἕλληνες Ἱεράρχαι διετάχθησαν νὰ μετοικήσωσιν εἰς τινὰ ἄσημα χωρία, ρητῶς ὁρισθέντα αὐτοῖς. Πρὸς πρόληψιν δὲ πάσης αὐτῶν πρὸς ἐπανάστασιν τάσεως ὥς ἐκ τῆς στέρησεως τῶν κτήσεων, ἡ Ἀντιβασιλεὺς διέταξεν ἵνα ἐπιτραπῇ αὐτοῖς νὰ διατηρήσωσι διὰ βίου τὰ δικαιώματα καὶ τὰς προσόδους αὐτῶν⁷⁸. Οὕτως εὐρίσκομεν τὴν πολιτικὴν Ἀρχὴν πλέον ἢ ἅπαξ ἐπεμβαίνουσαν πρὸς καταπράνσιν τῆς δριμείας καταπιέσεως τῶν Ὀρθοδόξων. Ἡ τοιαύτη δὲ συμπεριφορὰ τῆς πολιτικῆς Ἀρχῆς δὲν ὀφείλεται τοσοῦτον ἴσως εἰς ἐλατήρια ἀφιλαρχίας ἢ εἰς πνεῦμα ἐπιεικειᾶς ὅσον εἰς λόγους πολιτικῆς συνέσεως. Ἡ λατινικὴ Ἱεραρχία πολλάκις ἤδη, ἰδίᾳ δ' ἐν τῇ ἐκλογῇ τοῦ Δυράνδου εἰς ἀρχιεπίσκοπον Λευκοσίας τῷ 1211, εἶχε δεῖξῃ ἐλάχιστον σεβασμὸν εἰς τὰ βασιλικά δικαιώματα. Ὑπῆρχε δὲ φόβος ὅτι πολλῶ ὑπερφιαλότεραι ἀποφάσεις δυνατόν νὰ ἐπηκολούθουν καὶ ἐὰν μόνον ὁ ἐπικίνδυνος ἀντίπαλος τοῦ πρωτείου αὐτῆς ἐκποδῶν ἐγίνετο. Ὑπῆρχε δὲ καὶ ὁ κίνδυνος ἀξιοσημείωτος μετανάστευσις τῶν Κυπρίων νὰ λάβῃ χώραν, ἐὰν ἡ τύχη τῶν Ἑλλήνων κατοίκων τῆς Κύπρου καθίστατο ὀλιγώτερον ἀνεκτὴ τῆς τῶν ἐν ταῖς γειτονικαῖς μωαμεθανικαῖς χώραις ἀδελφῶν αὐτῶν. Τοιαύτη δ' ἀπώλεια πληθυσμοῦ ἦτο γνωστότατον ὅτι θὰ ἦγεν εἰς καταστροφὴν οὐ μόνον τῶν γεωδεσποτῶν ἀλλὰ καὶ τῆς Ἐκκλησίας αὐτῆς. Αἱ ἀπόψεις αὗται δυνατόν νὰ εἶναι ἡ αἰτία κατὰ μέγα μέρος τῆς σημαντικῆς ἀνοχῆς, ἣτις δι' ὅλης τῆς λατινικῆς κατοχῆς ἐπεδείχθη ὑπὸ τῶν πολιτικῶν Ἀρχῶν εἰς τὸν ἐγγώριον Κλῆρον, ὅστις ἐθεωρεῖτο ὡς πρόσφορον ὄργανον, ἀεὶ δὲ πρόχειρον πρὸς ἀποκρουσιν τῆς ἀπεριορίστου φιλοδοξίας τῆς ἀντιπάλου Ἐκκλησίας. Ὁ Βασιλεὺς καὶ οἱ εὐγενεῖς διὰ τοῦτο μετὰ χαρᾶς θὰ ἐπέτρεπον εἰς τὴν ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν τὴν ἀπόλαυσιν τῶν ἀρχαίων αὐτῆς ἐλευθε-

⁷⁸ Loredano i, σ. 83.

ριῶν, ἀξιοῦντες μόνον τὴν ὀφειλομένην ἀναγνώρισιν τῆς ἑαυτῶν (πολιτικῆς) ἐξουσίας.

26. Ἡ συνέλευσις τῆς Ἀμμοχώστου βεβαίως συνεπλήρωσε τὸ ἔργον, ὅπερ εἶχεν ἀρχίσῃ ὁ Ἀμαλάρικος. Ἡ ἐγγώριος Ἐκκλησία εἶχε νῦν ἀπογυμνωθῇ ὀλοσχερῶς πασῶν τῶν κτήσεων, ἃς πρότερον κατεῖχε. Ἀλλὰ καθ' ἣν στιγμὴν αἱ τύχαι αὐτῆς ἐφαίνοντο περιστᾶσαι εἰς τὴν ἐσχάτην παρακμὴν, ἀπροσδοκῆτως ἐπεφάνη πρόμαχος ἐκ τῶν τάξεων αὐτῶν τῶν συλητῶν αὐτῆς, ὁ θεῖος τῆς Ἀντιβασιλέως καὶ ἐπίτροπος τοῦ βασιλείου Φίλιππος Ἰβελῖνος. Κατὰ τὸν Λορεδᾶνον ⁷⁰ ὅστις ἀναφέρει τὸ γεγονός τοῦτο, ἡ δωρεὰ τῶν δεκάτων εἰς τὴν λατινικὴν Ἐκκλησίαν ὠφείλετο κατὰ πᾶσαν πιθανότητα εἰς τὴν ἐπίδρασιν δομινικανοῦ τινος μοναχοῦ, πνευματικοῦ τῆς Ἀντιβασιλέως. Ὅτε ἡ ὁρθόδοξος Ἐκκλησία ἐκαρποῦτο εἰσέτι τὰ δέκατα, λέγεται ὅτι ὁ Φίλιππος εἶχεν ἀπαλλαγῇ τῆς καταβολῆς τῶν ἐκ τῶν κτήσεων αὐτοῦ δεκάτων ἀντὶ ἀξιολόγου χρηματικοῦ ποσοῦ ἐφάπαξ καταβληθέντος. Μὴ ἐπιθυμῶν δέ, φυσικῶ τῷ λόγῳ, νὰ ἀποβῇ αὐτῷς ὑπόχρεως εἰς τὴν καταβολὴν ἐκκλησιαστικῶν δεκάτων, ἡτήσατο παρὰ τῆς ἀντιβασιλευούσης ἀνεψιᾶς αὐτοῦ ὅπως ἀκυρώσῃ τὴν εἰς τὴν λατινικὴν Ἐκκλησίαν δωρεάν· ἀποτυχὼν δὲ τῆς αἰτήσεως ταύτης προσέφυγεν εἰς τὴν ὑψηλὴν Αὐλὴν, ἐντόνως ἀξιῶν ὅπως ἡ φιλοχρηματία τοῦ λατινικοῦ Κλήρου μὴ ἱκανοποιηθῇ δαπάναις τῶν Ἑλλήνων. Κατηγορεῖ δὲ τῶν Λατίνων ὅτι ἀπέβησαν μισητοὶ τοῖς ἐν Κύπρῳ διὰ τὴν ἀπληστίαν αὐτῶν, διὰ τὴν πρὸς τοὺς εὐγενεῖς κακοβουλίαν καὶ διότι ἐτίρωσκον αὐτὰς τὰς συνειδήσεις τῶν ἰδίων ὁμοδόξων πωλοῦντες αὐτοῖς τὴν θείαν Κοινωνίαν ἀντὶ χρημάτων. Ὁμολόγει δ' ὅτι ἐθεώρει τὴν ὑπ' αὐτῶν κτῆσιν περιουσίας ὡς ἐπίνοιαν τοῦ πονηροῦ, πειρωμένου νὰ ἀφανίσῃ πᾶν παρ' αὐτοῖς ὑπάρχον τυχὸν θρησκευτικὸν πνεῦμα, ἐν ᾧ συγχρόνως ηὔξανετο ἐκ τῆς τοιαύτης καταστάσεως ἡ κατ' αὐτῶν γενικὴ ἀπέχθεια τοῦ πλήθους, οἵτινες, Ἕλληνες τὸ πλεῖστον ὄντες, μετὰ μεγίστης δυσκολίας θὰ ἐπείθοντο νὰ εἰσφέρωσιν εἰς συντήρησιν τῶν λειτουργῶν ἀλλοτρίας Ἐκκλησίας. Οἱ λατῖνοι ἱερεῖς, ἰσχυρίζετο, δὲν ἔπρεπε νὰ προικοδοτηθῶσιν ἄγαν πλουσιοπαρόχως, ἀφ' οὗ πλὴν τῶν ἀξιολογωτάτων προσόδων τῶν ἐκκλησιῶν αὐτῶν εἶχον καὶ ἄφθονον πηγὴν εἰσοδημάτων τὰς εἰσπράξεις ἐκ λειτουργιῶν, κηρυγμάτων, ἐξομολογήσεων καὶ κηδειῶν

⁷⁰ Loredano i, σ. 42.

Ἐν τούτοις ἡ ὑψηλὴ Αὐλὴ ἐν τῇ ἐπιθυμίᾳ αὐτῆς νὰ μὴ προσβάλῃ τὴν Ἀντιβασιλέα οὐδεμίαν προσοχὴν ἀπένειμεν εἰς τὰς παραστάσεις ταύτας. Ὅθεν ὁ Ἰβελῖνος μετὰ πολλῶν ἄλλων εὐγενῶν ἐξίσου ἐξωργισμένων ἐκ τῆς διαγωγῆς τοῦ λατινικοῦ Κλήρου ἐξηγέρθη κατ' αὐτοῦ, ἠρνήθη νὰ ὑπακούσῃ εἰς τὸ διάταγμα τῆς Ἀντιβασιλέως καὶ παρεθάρρυνε τοὺς Ἑλληνας εἰς τὸν αὐτὸν ἀγῶνα. Κληθεὶς δὲ πρὸ τῆς ἀνεψιᾶς αὐτοῦ καὶ Ἀντιβασιλέως ἵνα δώσῃ ἐξηγήσεις τῆς τοιαύτης αὐτοῦ διαγωγῆς, εἰς ἀπάντησιν δηλώσεως αὐτῆς ὅτι ἐφ' ὅσον ἦτο Ἀντιβασιλεὺς ὥφειλεν ὡς τοιαύτῃ νὰ τυγχάνῃ ὑπακοῆς, ἀπεκρίνατο ὅτι, ἐὰν ἐπεθύμει νὰ ὑπακούηται ὥφειλε νὰ ἐκδίδῃ δικαίας διαταγὰς, ἀλλ' ὅτι ἐφ' ὅσον δὲν ἐκυβέρνηα δικαίως ἐπὶ τοσοῦτον αὐτὸς δὲν θὰ ἀνεγνώριζεν αὐτὴν οὔτε ὡς ἀνεψιὰν οὔτε ὡς Ἀντιβασιλέα. Ἐπὶ τῷ λόγῳ τούτῳ ἐξοργισθεῖσα καὶ ὑποπτεύσασα τὴν ὑπαρξιν συνωμοσίας κατὰ τῆς ἀρχῆς αὐτῆς ἡ Ἀλίκη μετὰ μικρὸν ἀνεχώρησεν ἐκτὸς τοῦ βασιλείου εἰς Τρίπολιν, ἔνθα τῷ 1223 ὑπανδρεύθη Βοημοῦνδον τὸν υἱὸν τοῦ πρίγκιπος τῆς Ἀντιοχείας καὶ κόμιτος τῆς Τριπόλεως Βοημούνδου *iv*.

Ἀλλ' εἶναι ἤδη καιρὸς νὰ στρέψωμεν τὴν προσοχὴν ἡμῶν εἰς ἄνδρα, οὗτινος ἐμνημονεύσαμεν ἤδη ἀνωτέρω, τὸν καρδινάλιον Ἐπίσκοπον τοῦ Ἀλβάνου.

27. Πᾶσαι αἱ ἐνδόμυχοι ἐλπίδες, ὅσας ὁ Ἰννοκέντιος *iii* ἔτρεφεν ἐκ τῆς ἀλώσεως τῆς Κπ, εἶχον καταδικασθῇ εἰς ταχεῖαν διάψευσιν. Εἰ καὶ αἱ ἐπαρχίαι τῆς κατακτηθείσης Αὐτοκρατορίας διεμερίσθησαν, ὡς εἶκός, μεταξὺ τῶν πειναλέων λατίνων τυχοδιωκτῶν, οἵτινες ἐπέβαλον ἐπὶ τοὺς ἀνθισταμένους κατοίκους διὰ τοῦ σιδήρου τὰ φεουδαλικά συστήματα τῆς Δύσεως, ἡ ὑποταγὴ τῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας, ἥτις ἦτο τὸ προσφιλέστατον ὄνειρον τῆς καρδίας αὐτοῦ, δὲν ἦλθεν ἐγγύτερον τῆς ἐκπληρώσεως. Ἐπὶ ἔτη, ἀλλὰ πάντοτε μάτην, κατεμέμφετο τῶν ὁμοθρήσκων αὐτοῦ ἐπὶ ἀπροθυμία, ὡς μὴ ἐκβιαζόντων τοὺς σχισματικὸς ὑπηκόους αὐτῶν νὰ εἰσέλθωσιν εἰς τὴν ρωμαϊκὴν μάνδραν. Οἱ Ἕλληνες ἀποφασιστικῶς ἠρνοῦντο πᾶσαν σχέσιν πρὸς πίστιν, ἥτις παρουσιάζετο αὐτοῖς ὑπὸ τοιοῦτον ἔνδυμα. Τέλος δ', εὐρίσκων ἀνωφελεῖς τὰς προτροπὰς, ἀπεφάσισε νὰ χρησιμοποίησιν βιαιοτέρας καί, ὡς ἤλπιζεν, ἀποτελεσματικωτέρας μεθόδους. Ὑπῆρχε δὲ πρόχειρον τὸ κατάλληλον ὄργανον ἐν τῷ προσώπῳ πορτογάλλου τινὸς κληρικοῦ καλουμένου Πελαγίου, ἔχοντος τὸ ἀξίω-

μα τοῦ καρδιναλίου ἐπισκόπου τοῦ Ἀλβάνου. Τὸ ἄτομον τοῦτο ἀπέστειλεν ὁ Πάπας νῦν εἰς Κπ⁸⁰ μετὰ πλήρους ληγατικῆς ἐξουσίας, ἵνα ἐπιχειρήσῃ διὰ τῆς βίας ὅ τι μετριοπαθέστερα μέσα δὲν ἠδυνήθησαν νὰ ἐπιτύχωσιν. Ἀλλ' αὐχεστέρα ἐκλογὴ δὲν ἠδύνατο νὰ γίνη, ἐὰν κρίνωμεν ἐκ τῶν ἀποτελεσμάτων. Πράγματι δυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν ὅτι ὁ Πελάγιος ἐφ' ὅσον ἔζη διετέλεσεν ὁ κακὸς δαίμων τοῦ Παπισμοῦ. Ἦτο ἀνὴρ χαρακτῆρος ὑπεροπτικοῦ καὶ αὐταρχικοῦ, ἐξ ἴσου καὶ ὁ προϊστάμενος αὐτοῦ ζηλωτῆς τῆς ἐπεκτάσεως τῶν συμφερόντων τῆς ἁγίας Ἐδρας, καὶ ὅλως ἀδιάφορος πρὸς τὰ χρησιμοποιοιτέα εἰς ἐπιτυχίαν τοῦ ἐπιδιωκομένου σκοποῦ μέσα. Οὐ πολὺ δὲ μετὰ τὴν εἰς Ἀνατολὴν ἐπιδημίαν αὐτοῦ ἔδωκεν ἐκπληκτικὰ δείγματα τοῦ ὁπόσον ὀλοσχερῶς ἢ πρὸς τοὺς Ὁρθοδόξους πολιτεία τοῦ Πάπα εἶχε μεταβληθῇ. Ὁ Ἀκροπολίτης παρέδωκεν ἡμῖν περιγραφὴν τῆς εἰσόδου αὐτοῦ εἰς Κπ ὅτε τὸ πρῶτον ἀνέλαβεν ὑπηρεσίαν, καὶ τῶν ἐκεῖ διαθημάτων αὐτοῦ: «Τουτουὶ δὲ τοῦ Ἑρρῆ τῆς Κωνσταντίνου κατάρχοντος ἀπεστάλη παρὰ τοῦ Πάπα πρὸς τὴν Βασιλίδαν τῶν πόλεων ἀρχιερεὺς, ὃν καὶ λεγάτον αὐτοί φασι, τοῦνομα Πελάγιον, ἅπαντα τὰ προνόμια τοῦ Πάπα φέροντα· ἐρυθροβαφῇ καὶ γὰρ ὑπεδέδετο πέδιλα, ἐκ τῆς αὐτῆς δὲ χροιάς καὶ τὰ ἐνδύματα εἶχε, καὶ ἡ ἐφεςτρὶς δὲ τοῦ ἵππου καὶ τὰ χαλινὰ τῷ τοιούτῳ ἐβάπτοντο χρώματι· ἦθους δὲ τυχὼν ἀγριωτέρου καὶ ἀλαζονεῖα χρώμενος πολλὰ δεινὰ ἐνεδείξατο ἐπὶ τοῖς τῆς Κωνσταντίνου οἰκήτορσι, καὶ ἡ σκῆψις ὥς εὐλογος· ἠνάγκαζε καὶ γὰρ τοὺς πάντας τῇ τῆς πρεσβυτέρας Ρώμης ὑποκύψαι ὑποταγῇ. Ἐντεῦθεν κατείργνυντο μοναχοί, ἱερεῖς ἐδεσμοῦντο, καὶ ναὸς ἅπας ἐκέκλειστο. Καὶ ἦν ἐν αὐτῷ δυοῖν θάτερον, ἢ ὁμολογῆσαι τὸν Πάπαν πρῶτον ἀρχιερέα καὶ τούτου τὴν μνήμην ἐν ἱεροτελεστείαις ποιεῖν, ἢ θάνατον εἶναι τῷ μὴ διαπραξαμένῳ τοῦτο τὸ ἐπιτίμιον»⁸¹. Τὰ διαθήματα ταῦτα παρώξυναν τοὺς κατοίκους τῆς Κπ εἰς μεμψιμοιρίας καὶ ἰδίᾳ τοὺς προκρίτους αὐτῶν, οἵτινες ἐλθόντες πρὸς τὸν Αὐτοκράτορα διεμαρτυρήθησαν ὧδέ πως: «Ἡμεῖς μὲν, ἔφασαν, ἄλλου γεγονότες γένους καὶ ἄλλον ἀρχιερέα ἔχοντες, ἑαυτοὺς τῷ κράτει σου ὑπετάξαμεν, ὥστε σωματικῶς κατάρχειν ἡμῶν, οὐ μὴν γε ψυχικῶς καὶ πνευματικῶς. Σοῦ μὲν γὰρ ἐν πολέμῳ ὑπερμαχεῖσθαι τῶν ἀναγκαίων· τῶν δ' ἡμετέρων ἐκστῆναι σεβασμάτων καὶ θρησκευμάτων τῶν ἀδυνάτων πάντη

⁸⁰ Raynaldi ad ann. 1213, No 6. ⁸¹ Ἀκροπολίτης ις'.

καθέστηκεν. Ἡ γοῦν λύσον ἡμῖν τὰ ἐπελθόντα δεινά, ἥ ἄφες ὥς ἐλευθέρους ἐν τοῖς ἰθαγενέσιν ἀφῆχθαι. Ταῦτ' εἶπον, κακεῖνος μὴ βουλόμενος ἐν στερήσει γενέσθαι τοσούτων καλῶν καγαθῶν ἀνθρώπων, καὶ ἄκοντος τοῦ εἰρημένου Λεγάτου τοὺς τε ναοὺς ἀνέφξε καὶ τοὺς ὅσοι ταῖς εἰρκταῖς ἦσαν κατισχημένοι μοναχοὺς τε καὶ ἱερεῖς ἀπολέλυκε, καὶ τὸν κατασχόντα τότε τὴν Κωνσταντίνου κλύδωνα κατεστόρεσε. Πολλοὶ δὲ τῶν μοναχῶν προεξιόντες τῆς Κωνσταντίνου τῷ βασιλεῖ Θεοδώρῳ προσῆλθον, καὶ αὐτοῖς προστάξει τούτου μοναὶ πρὸς καταμονὴν ἐπιδέδονται. Καὶ πρεσβύτεροι δὲ πρὸς τὴν Νίκαιαν ἀπιόντες οἱ μὲν τῷ πατριαρχικῷ κλήρῳ συγκατελέγησαν, οἱ δὲ θείοις ἐνασμενίσαντες τοῖς σηκοῖς ἐλευθέρως ἐβίωσαν».

28. Εἶναι ἀληθές ὅτι ὁ Ραϋνάλδης κατηγορεῖ τὸν βυζαντινὸν συγγραφέα ἐπὶ ὑπερβολῇ, ὀφειλομένη εἰς θρησκευτικὸν φανατισμόν· ἀλλὰ δυσκόλως δυνάμεθα νὰ πιστεύσωμεν τοιοῦτό τι περὶ ἀνθρώπου, ὅστις ὥς μέγας λογοθέτης τοῦ Μιχαὴλ Παλαιολόγου ὑπῆρξε φίλος τῶν Λατίνων. Καὶ ἡ ἐξιστόρησις δὲ τῶν ἐφεξῆς πράξεων τοῦ Πελαγίου ἐν τῷ κατὰ τοῦ γερμανοῦ αὐτοκράτορος Φρειδερίκου ἱι πολέμῳ, ἡ ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ἱστορικοῦ παρεχομένη ἡμῖν, ἱκανῶς αἶρει τὴν τοιαύτην κατὰ τοῦ Ἀκροπολίτου κατηγορίαν⁸². Ἐν τῇ ἐκστρατείᾳ ἣν ἤγαγεν εἰς Ἀπουλίαν μετὰ τῶν ὑπὸ τὸν Ἰωάννην de Brienne παπικῶν δυνάμεων, αἱ θηριωδίαί αἱ ἐν γνώσει αὐτοῦ διαπραχθεῖσαι ἦσαν τοσοῦτον τρομεραὶ ὥστε ἐπέσυραν κατ' αὐτοῦ αὐστηρὰν ἐπιτίμησιν τοῦ Γρηγορίου ix⁸³. Ἡ ἐνέργεια τοῦ Αὐτοκράτορος ὑπερασπίζοντος τοὺς διωκομένους αὐτοῦ ὑπηκόους κατὰ τοῦ φανατισμοῦ τοῦ Λεγάτου, καὶ αὐτοῦ τούτου ἡ ἀποτυχία ὑπεχρέωσαν τὸν Πάπαν νὰ ἀνακαλέσῃ αὐτὸν ἐκ Κπ. Ἡ ἐφεξῆς ἀξιοσημεῖωτος ἐμφάνισις αὐτοῦ ἐν τῇ ἱστορικῇ σκηνῇ ἐγένετο ἐπὶ τῆς ε' σταυροφορίας. Ὀφείλεται δὲ καθ' ὁλοκληρίαν εἰς τὴν ὑπ' αὐτοῦ ἐξ ὀνόματος τοῦ Πάπα ἕνεκα ἀλαζονείας καὶ οἰήσεως ἀνάληψιν τῆς ἀρχιστρατηγίας τὸ τοσοῦτον οἰκτρὸν τέλος τῆς ἐκστρατείας ταύτης⁸⁴. Διότι, ἕνεκα τῆς ὑπ' αὐτοῦ ἀπορρίψεως τῶν εὐνοϊκῶν ὄρων τῶν προταθέντων ὑπὸ τοῦ Σουλτάνου, οἱ Χριστιανοὶ ἀπώλεσαν τὴν Δαμιέττην, ἣν εἶχον κυριεύσῃ μετὰ δεινὰς θυσίας, πλὴν δὲ

⁸² Raynaldi ad ann. 1229, No 44.
ann. 1218, No 11.

⁸³ Αὐτόθι, No 45.

⁸⁴ Αὐτόθι ad

τούτου ὑπεχρεώθησαν νὰ συνάψωσι ταπεινωτικὴν πρὸς τὸν ἐχθρὸν ἐκεχειρίαν⁸⁵. Ὅτι οἱ σύγχρονοι ἐφρόνουν περὶ αὐτοῦ μαρτυρεῖται ἐκ τῆς ἐξῆς παρατηρήσεως τοῦ Συνεχιστοῦ τῆς ἱστορίας Γουλιέλμου τοῦ ἐκ Τύρου: «Οὗτος (ὁ Πάπας) μετὰ ταῦτα ἀπέστειλε δύο καρδινάλιους εἰς τὸν ἐν Δαμιέττῃ στρατὸν, τὸν Ροβέρτον (Κούρζωνα), ἄγγλον, καὶ τὸν Πελάγιον, πορτογάλλον. Ὁ καρδινάλιος Ροβέρτος ἀπέθανεν ἐκεῖ καὶ ὁ Πελάγιος ἔζησε, τοῦτο δ' ἦτο μέγιστον ἀτύχημα, διότι οὗτος ἀπειργάσατο ἐκεῖ πλείστας συμφοράς»⁸⁶. Τοιοῦτος ἦτο ὁ ἄνθρωπος, οὗ τὴν ὀλεθρίαν ἐπίδρασιν ἡσθάνθη νῦν καὶ ἡ ἐγγχώριος κυπριακὴ Ἐκκλησία.

29. Αἱ ἀποφάσεις τῆς ἐν Ἀμμοχώστῃ συνελεύσεως περιήγαγον τοὺς ὀρθοδόξους Ἐπισκόπους καὶ ἱερεῖς εἰς δυσκολωτάτην θέσιν. Ἐὰν ἤρνοῦντο νὰ συμμορφωθῶσι πρὸς αὐτὰς καθίσταντο ἔνοχοι ἐξώσεως, καὶ θὰ ἐστέρουν οὕτω τὰ ποίμνια αὐτῶν τοῦ εὐεργετήματος τῆς ἑαυτῶν ἐπαγρυπνήσεως, ἐν ᾧ ἐὰν παρέμενον ἡσυχοὶ θὰ ἐφαίνοντο προερχόμενοι εἰς συμφωνίαν πρὸς σχισματικούς, τοῦτο δὲ θὰ ἦτο κατάφωρος παραβίασις τῶν κανόνων καὶ πάσης ἐκκλησιαστικῆς συνηθείας⁸⁷. Ἀλλ' ὁ ἀρχιεπίσκοπος Νεόφυτος, ὅστις ἐσχάτως εἶχεν ἐκλεγῇ ἀντὶ τοῦ Ἡσαΐου, ἀπεφάσισε νὰ ἀντιμετωπίσῃ τὸν πρῶτον τῶν κινδύνων τούτων. Ὅθεν ἀρνηθεὶς νὰ δηλώσῃ τὴν ἀπαιτηθεῖσαν ὑποταγὴν εἰς τὸν λατίνον Πριμαῖτον ἐξεδιώχθη τῆς πατρίδος, κατέφυγε δὲ μετὰ πολλῶν συναδέλφων αὐτοῦ εἰς μ. Ἀσίαν, ἔνθα τοσοῦτοι ἄλλοι ὁμόφυλοι αὐτῶν εὗρον καταφυγὴν, καὶ ἐξ ἧς μετ'

⁸⁵ Contin. G. Tyr xxiv 80.

⁸⁶ Αὐτόθι xxiv 68: Après envoia deux cardinaus à Damiette à l'ost, li cardinaus Robert, qui Anglois estoit, et le cardinal Pelage, qui estoit de Portigal. Le cardinal Robert i fu mort et Pelage vesqui, dont ce fu grant damage, qui mult i fist de mal, si comme oires dire en aucun tans.

⁸⁷ Πρβλ. τὰς ὁδηγίας τοῦ Ὁνωρίου περὶ τοῦ πράγματος τούτου πρὸς τὸν Πατριάρχην Ἱεροσολύμων καὶ τοὺς Ἀρχιεπισκόπους Καισαρείας καὶ Τύρου (Hist. Chyp. ii, σ. 45, σημ. 1):

1. Du Theil, R. L. 54.

Patriarchae Hierosolymitano, ut episcopus Graecos ejiciat de regno Cypri, iii Non. Jan. an. vi (3 Ἰαν. 1222).

2. Patriarchae Hierosolymitano, Tyrensi et Caesariensi archiepiscopis, ut episcopus Graecòs, qui in regno Cypri a Latinorum ritibus recedebant, compescant; eosque, juxta compositionem reginae Cypri cum sui regni prelatiis, Ecclesiae romanae obedire compellant. Later. iii non. Jan. ann. vi.

οὐ πολὺ οἱ Ἕλληνες ἐπεχείρησαν τὴν ἀπόσπασιν τῆς Κπ ἀπὸ τῶν ἀσθενικῶν χειρῶν τῶν ξένων αὐτῆς κυριάρχων⁸⁸. Ὁ πατριάρχης Γερμανὸς β' διέμενε τότε ἐν Νικαίᾳ, ἔνθα εἶχε μετατοπισθῇ ἐκ Κπ καὶ ὁ πατριαρχικὸς θρόνος. Οἱ Κύπριοι ἐν τῇ ἀμηχανίᾳ αὐτῶν ἀπέστειλαν δύο ἐξ ἑαυτῶν, τὸν ἐπίσκοπον Σολίας Λεόντιον καὶ τὸν ἐπίσης Λεόντιον καλούμενον ἡγούμενον τῆς μονῆς τοῦ Ἀψινθίου, αἰτούμενοι παρὰ τοῦ Πατριάρχου παραίνεσιν καὶ καθοδήγησιν ἐν τῇ κρίσει, ἣτις νῦν ἡπείλει αὐτοὺς. Οἱ ἀπεσταλμένοι διηγήθησαν εἰς αὐτὸν καὶ τὴν ἱερὰν Σύνοδον πάσας τὰς ἀδικίας ὅσας ὑπέστησαν. Ἀλλὰ ταῦτα, ὅσα οἱ ἀκροαταὶ αὐτῶν ἐκλήθησαν νὰ ἀκούσωσιν, δὲν ἦσαν νέον δι' αὐτοὺς ἄκουσμα. Καὶ ἐφ' ὅσον μὲν ἡ παρουσία αὐτῶν μόνῃ κατεπατεῖτο, αὐτοὶ εἶχον ὑπομείνῃ ἀγογγύστως πάσας τὰς προσβολὰς τῶν ἐχθρῶν. Ἀλλὰ νῦν αὐταὶ αἱ ψυχαὶ αὐτῶν ἐκινδύνεον. Ἡ πατὴρ αὐτῶν εἶχε πλημμυρῆσῃ ἐξ ὀρδῶν λατίνων κληρικῶν, οἵτινες εἶχον ἀνατρέψῃ τὰς ἐκκλησίας καὶ ληστεύσῃ τὴν παρουσίαν αὐτῶν. Ὁ σεβάσμιος αὐτῶν Ἀρχιεπίσκοπος ἦτο ἤδη φυγὰς, ἔξωσθεις ἐκ τοῦ θρόνου αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ λατίνου Ἐπιβάτου, ὅστις δὲν ἠνείχετο ἀντίπαλον παρὰ τὸν θρόνον του οὐδ' ἐπέτρεπε τοῖς ὀρθοδόξοις Ἐπισκόποις νὰ ἀσκῶσι τὰ οἰκεῖα δικαιώματα πρὶν ἢ ὑπόσχωνται αὐτῷ ὑποταγήν. Ὅθεν παρεκάλουν αὐτοὺς νὰ λάβωσι τὸ ζήτημα αὐτῶν ὑπὸ σπουδαίαν ἔποψιν καὶ νὰ ἐπιζητήσωσι μέσα τινά, δι' ὧν νῆσος μεγάλη καὶ πολυάνθρωπος ὥς ἡ Κύπρος δὲν θὰ ἐγκατελείπετο καθ' ὁλοκληρίαν ἄνευ πνευματικῆς μερίμνης. Ὁ Πατριάρχης καὶ οἱ περὶ αὐτὸν Συνοδικοὶ ἀναγνωρίζοντες τὴν δυσχέριαν τοῦ ζητήματος ὅπερ ἐκαλοῦντο νὰ λύσωσι, συνεζήτησαν ἐπὶ πολὺ καὶ μετὰ περισκέψεως χωρὶς νὰ δυνηθῶσι νὰ καταλήξωσιν εἰς ὠρισμένην ἀπόφασιν. Τέλος ἐν τῇ ἀμηχανίᾳ αὐτῶν ἀπεφάσισαν νὰ ζητήσωσιν ἀπὸ τὴν ἀντιπροσωπείαν τῶν Κυπρίων νὰ καθορίσῃ συντόμως καὶ διὰ βραχέων τίνες ἦσαν αἱ λατινικαὶ ἀξιώσεις, καθ' ὧν οἱ Κύπριοι εἶχον ἐγείρῃ τοσαύτην ἐναντίωσιν. Εἰς ἀπάντησιν δ' ἔμαθον ὅτι αὐταὶ ἦσαν τρεῖς, αἱ ἑξῆς:

α'. Ὅτι ὁ ὀρθόδοξος Κληρὸς ἔδει νὰ ὁμόσωσι πίστιν κατὰ τὸν

⁸⁸ Πρώτη ἐπιστολὴ τοῦ πατριάρχου Γερμανοῦ πρὸς τοὺς Κυπρίους (1223), Σάθα Μ. Β. β' σ. 5-14. Cotelierius *Monum. Eccl. Graecae* ii, σ. 462-74. Reinhard i, σ. 16-28. Mansi *Concil.* xxii, σ. 1081 ἐ.

φρουδαλικὸν τρόπον, γονατίζοντες καὶ ἐμβάλλοντες τὰς χεῖρας αὐτῶν ἐν ταῖς τῶν Λατίνων.

β'. Ὅτι οὐδεὶς Ἑλλήν ἐκλεγείς εἰς οἶονδῆποτε ἐκκλησιαστικὸν ἀξίωμα θὰ ἐτόλμα νὰ ἀναλάβῃ τὸ ἀξίωμα ἄνευ τῆς ἐκ τῶν προτέρων γνώσεως καὶ ἐγκρίσεως τοῦ προϊσταμένου λατίνου Ἐπισκόπου.

γ'. Ὅτι πᾶς Ἑλλήν, λαϊκὸς ἢ κληρικὸς, δυσαρεστούμενος ἐκ τῆς ἀποφάσεως τοῦ οἰκείου Ἐπισκόπου θὰ εἶχε τὸ δικαίωμα ἐκκλήσεως τῆς ὑποθέσεως αὐτοῦ πρὸ τοῦ λατίνου Ἀρχιεπισκόπου.

30. Μετὰ τὰς δηλώσεις ταύτας ὁ Πατριάρχης καὶ ἡ περὶ αὐτὸν Σύνοδος ἀπεφάσισαν ὅτι ἐφ' ὅσον οἱ κανόνες, αἱ παραδόσεις καὶ τὰ ἔθιμα τῆς πίστεως αὐτῶν δὲν ἐκινδύνευον νὰ παραβιασθῶσιν, ἡδύνατο δὲ τὸ πρᾶγμα νὰ γένηται ἄνευ λύμης τῆς Ἐκκλησίας, οἱ κύριοι Ἐπίσκοποι θὰ ἡδύναντο ἐν τῷ πνεύματι τοῦ ἀπο. Παύλου, ὅστις «τοῖς πᾶσι γέγονε τὰ πάντα ἵνα πάντως τινὰς σώσῃ», νὰ παράσχωσι φαινομενικὴν τινα ὑποταγὴν εἰς τὰς ἀξιώσεις ταύτας, εἰν οὕτω ποιοῦντες ἔμελλον νὰ ὑπηρετήσωσι τὰ ποίμνια αὐτῶν καὶ νὰ ἀποτρέψωνται ἀπειλουμένας πνευματικὰς συμφοράς. Αὐτὸς μάλιστα ὁ Γερμανὸς ὡς ἰδίαν γνώμην προσέθηκεν ὅτι, ὡς ἐκ τῶν περιστάσεων, τοιαύτη διπροσωπία θὰ ἦτο πλήρως δεδικαιολογημένη. Ἀλλὰ μόλις ἡ ἀπόφασις αὕτη εἶχεν ἀναγγελθῇ, ὅτε ἀπρόοπτον γέγονος ἤγαγεν εἰς ἀκύρωσιν αὐτῆς. Πολυπληθῇ θύματα τῆς λατινικῆς βίας, κληρικοί, μοναχοὶ καὶ λαϊκοί, οἵτινες εἶχον διαφύγῃ ἐκ Κπ καὶ ἀλλαχόθεν, πληροφορηθέντες τὴν ληφθεῖσαν ἀπόφασιν εἰσώρμησαν εἰς τὴν αἴθουσαν τῆς Συνόδου, ὅπου ὁ Πατριάρχης καὶ ἡ Σύνοδος συνήδρευον. Ἰσχυρῶς δὲ κραυγάζοντες «Λαμψάτω δὴ τὸ φῶς ὑμῶν ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων οὐ μόνον ἐκ τῶν ἔργων ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν λόγων» παρώτρυνον αὐτοὺς νὰ μεριμνήσωσιν ὅπως ἡ ἀπόφασις αὐτῶν ἦ πλήρως καθωρισμένη. Ἡ ἰδία αὐτῶν πεῖρα καὶ τὰ δεινὰ ἐδίδαξαν αὐτούς, ὡς ἐβεβαίουν, τὴν οὐσίαν τῆς λατινικῆς διπλότητος. Οἱ ἀντίπαλοι αὐτῶν πάντοτε ἄλλα ἔλεγον καὶ ἄλλα διανοοῦντο. Αὕτη ἡ ἐμβολὴ τῆς χειρὸς ἐν ταῖς τῶν Λατίνων, εἰ καὶ παρουσιάζετο ὡς πρᾶγμα, εἰς ὃ ἴσως δὲν ἦτο ἀπολύτως ἀναγκαῖον νὰ προσδοθῇ σημασία προσβολῆς, ἦτο πραγματικὴ ἀπάρνησις τῆς πατροπαράδοτου πίστεως καὶ τὸ πρῶτον βῆμα πρὸς τὴν τελείαν ὑποταγὴν εἰς τὴν ρωμαϊκὴν Ἐκκλησίαν. Οἱ λατῖνοι κληρικοὶ ὡς καὶ οἱ λαϊκοὶ ἦσαν πάντες πολεμισταὶ καὶ καλῶς ἐγνώριζον τὰ πολεμικὰ

ἔθιμα. Παρ' αὐτοῖς ἡ πρᾶξις αὕτη ἐθεωρεῖτο ὡς σημεῖον ἡττης καὶ παραδόσεως, ἀφ' οὗ αὕτη ἦτο τὸ πᾶν ὅπερ οἱ ἐν μάχῃ συλλαμβανόμενοι αἰχμάλωτοι ὑπεχρεοῦντο νὰ πράξωσιν. Ὅθεν οὗτοι ἀπήτησαν παρὰ τοῦ Γερμανοῦ καὶ τῆς Συνόδου νὰ ἀπαγορεύσῃ αὐστηρῶς τοῖς Κυπρίοις τὴν ἐμβολὴν τῶν χειρῶν αὐτῶν ἐν ταῖς τῶν Λατίνων, εἰ καὶ τοῦτο δὲν ἦτο πρᾶγμα κριθὲν ἄξιον ἰδίας μνείας ἐν τοῖς Κανόσιν.

31. Τέλος αὐστηρότεραι σκέψεις ἐκράτησαν. Ἐκπεπληγμένοι ἐκ τῆς βιαιότητος τοῦ ἐξωργισμένου πλήθους καὶ διαβλέποντες ὅτι ἡ φαινομενικὴ αὐτῶν ὑποχώρησις θὰ ἦγε κατὰ πᾶσαν πιθανότητα εἰς ἐπανάστασιν μεταξὺ τῶν ἰδίων αὐτῶν ὁπαδῶν, ὁ Πατριάρχης καὶ ἡ Σύνοδος ἀπεφάσισαν νὰ ἐνεργήσωσι συμφωνότερον τῇ περιστάσει. Ἀπηγορεύθη λοιπὸν ρητῶς τοῖς Κυπρίοις νὰ δίδωσι τὰ ἀπαιτούμενα σημεῖα πίστεως καὶ ὑποταγῆς. Ὡς πρὸς τὰ λοιπὰ δύο σημεῖα ἐφ' ὅσον ἐφαίνοντο μικροῦ λόγου ἄξια, κατὰ τὰς ὑποδείξεις δὲ καὶ αὐτῶν τῶν κυπρίων Ἀντιπροσώπων ὠφείλοντο μόνον εἰς φιλαργυρίαν καὶ πλεονεξίαν, ὁ Πατριάρχης καὶ οἱ περὶ αὐτὸν συνεβούλευσαν τοὺς ὀρθοδόξους Ποιμένας νὰ μὴ προβάλωσιν ἀντίστασιν.

32. Ἡ συνοδικὴ ἐπιστολὴ ἡ περιέχουσα τὰς ἀποφάσεις ταύτας ἔφερε τὴν ὑπογραφὴν καὶ τὴν σφραγίδα τοῦ Θεοδώρου Στιλβῆ, χαρτοφύλακος τοῦ οἰκουμενικοῦ Θρόνου. Ἐτελεύτα δὲ ἐν τῇ ἐξῆς παραινέσει: «Καὶ ἡ ἡμῶν Μετριότης συμβουλεύει τοῖς τῶν Κυπρίων ποιμέσιν, ἐν ὅσοις ἐνστατικοί τινες καὶ φιλόνηκοι φαίνονται οἱ Λατῖνοι ἐφέσει λημματισμῶν, ἐνδιδόναι τούτοις καὶ μὴ ἀνθίστασθαι, ἐπαινετὸν γὰρ σωματικῆς ζημίας ψυχικὸν ἀλλάττεσθαι κέρδος, καθάπερ καὶ τὸ χαλκῶν ἀνταμείβεσθαι χρύσεια. Ἴσως γὰρ πληρώσαντες χρημάτων τὰς χεῖρας ἀπολύσουσι τούτους τοῦ τῆς χειροδοσίας ζητήματος, κἀκείνων κατασπασθεισῶν κάτω τῷ βάρει, ἐξέσται αὐτοῖς ὁσίας χεῖρας ἐπαίρειν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ δίχα σκινδαλμοῦ τινος καὶ προκρίματος τὰ τῆς ἱεροτελεστίας ἀποπληροῦν».

Τὴν πρώτην ταύτην ἐπιστολὴν μετὰ ἕξ ἔτη ἠκολούθησε δευτέρα τῷ 1229. Ἐν ἀρχῇ ὁ Γερμανὸς ἐπαινεῖ τοὺς ἐν Κύπρῳ Ἑλληνάς τε καὶ Σύρους ὀρθοδόξους ἀδελφούς διὰ τὴν προθυμίαν μεθ' ἧς ἀπεδέξαντο καὶ ἐπολιτεύθησαν ἐπὶ ταῖς πρώταις αὐτοῦ συμβουλαῖς. Εἶτα ἀποδεικνύει ὅτι ἡ λατινικὴ Ἐκκλησία ἐξέπεσε τῶν ἀρχαίων παραδόσεων, ἀποδειχθεῖσα ἐπίβουλος τῶν δικαίων τῶν ἄλλων ὡς ταῦτα

ὠρίσθησαν ὑπὸ τῶν Συνόδων ἐν τοῖς κανόσι, καὶ ἀκύρους προσθήκας ἐμβαλοῦσα εἰς τὰ σύμβολα τῆς πίστεως τοῦ Χριστιανισμοῦ. Ἐν ταῖς προσπαθείαις αὐτῆς πρὸς παγκόσμιον κυριαρχίαν δὲν ἐδίστασε νὰ διώξη καὶ ἀνατρέψῃ τὰ λοιπὰ Πατριαρχεῖα. Ἐν τέλει δὲ ἡ φιλοδοξία αὐτῆς εἶχεν ὠθήσῃ αὐτὴν νὰ ἀντικαταστήσῃ διὰ τοῦ Πάπα τὸν Χριστόν, τὴν ἀληθῆ κεφαλὴν τῆς Ἐκκλησίας. Οἱ τελευταῖοι Ποντίφικες διὰ τῶν ἔργων αὐτῶν εἶχον ἀπαρνηθῇ τοὺς ἰδίους προκατόχους, οἵτινες διὰ τῶν ἑαυτῶν ἀντιπροσώπων εἶχον συμφωνήσῃ εἰς τὴν θέσπισιν τῶν κανόνων καὶ τῶν ἀποφάσεων τῶν οἰκουμένων. Συνόδων καὶ εἶχον κυρώσῃ αὐτοὺς ὥς καὶ οἱ Ἕλληνες. Οἱ Ἰταλοὶ ἔχουσι εἰσαγάγῃ νέαν πίστιν καὶ νέα δόγματα, καὶ ἐφεύρη κανόνας διαφόρους. Ζητησάτωσαν λοιπὸν νέον Χριστόν καὶ νέους Ἀποστόλους. Ὁ Πατριάρχης βεβαιοῖ ὅτι ὁ σκοπὸς αὐτοῦ, προβάλλοντος ταῦτα διὰ βραχέων εἰς γνῶσιν τῶν ἀναγνωστῶν αὐτοῦ, ἦτο νὰ ἀντιληφθῶσι πόσον μέγα κακὸν εἶναι ἡ πνευματικὴ ὑποταγὴ καὶ ὑπακοὴ εἰς τὰ ἰδιόρρυθμα δόγματα τῆς πρεσβυτέρας Ρώμης. Ὅθεν αὐστηρῶς ἐντέλλεται αὐτοῖς νὰ ἀποφεύγωσι τὴν κοινωνίαν καὶ τὰς ἱεροτελεστίας ἱερῶν, οἵτινες δι' οἷονδήποτε λόγον ὑπετάγησαν τοῖς Λατίνοις καὶ ἀνεγνώρισαν τὴν κυριαρχίαν τοῦ Πάπα. Βεβαιοῖ αὐτοὺς ὅτι κάλλιον νὰ προσεύχωνται κατ' οἶκον ἰδιαίτερος ἢ ἐν δημοσίᾳ λατρείᾳ νὰ κοινωνῶσιν πρὸς τοὺς συνταχθέντας τοῖς διώκταις αὐτῶν. Οἱ τοιοῦτοι δὲ παραβάται θὰ ἀποκαθίσταντο μόνον ἐὰν δημοσίᾳ ἐξωμολογοῦντο τὴν πλάνην αὐτῶν κατὰ πρόσωπον τοῦ λατίνου Ἀρχιεπισκόπου καὶ ἐπανήρχοντο εἰς τὴν πρὸς τὸν Πατριάρχην καὶ τὴν ἱερὰν Σύνοδον πειθαρχίαν. Κληρικοὶ δὲ ἐμμένοντες πιστοὶ εἰς τὴν ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν, εἶναι λελυμένοι τῆς πρὸς τοὺς ὑποταχθέντας ἐπισκόπους αὐτῶν κανονικῆς ὑπακοῆς, οὐδεμίαν παρ' αὐτῶν ἐξενεχθεῖσαν ἀπειλὴν ἀφορισμοῦ φοβούμενοι. Πᾶσαι αἱ τοιαῦται ἀπειλαὶ οὐ μόνον εἶναι ἀνίσχυροι, ἀλλὰ μᾶλλον ἐκσπῶσι κατὰ τῶν ἐξενεγκάντων αὐτάς, οἵτινες ἡγείραν σκάνδαλον ἐν τῷ λαῷ τοῦ Θεοῦ καταπατοῦντες ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτῶν τὴν πειθαρχίαν τῶν κανόνων, δεχόμενοι παραβάτας καὶ πανούργους καὶ διδόντες αὐτοῖς χεῖρας, σημεῖον ὑποταγῆς καὶ δουλείας. Καὶ ἂν δὲ τοιαῦτα πρόσωπα ἰσχυρισθῶσιν ὅτι δὲν προὔδοσαν τὰ πατροπαράδοτα αὐτῶν θέσμια οὐδὲ ἐνήργησάν τι παρὰ τοὺς κανόνας, ὅμως ἡ ὑπεράσπισις αὐτῶν οὐδεμίαν ἀξίαν ἔχει, διότι οἱ κανόνες ὑποβάλλ-

λουσιν εἰς ἀφορισμὸν τοὺς ἐπιβαίνοντας ξένης ἐπαρχίας ἐπισκόπους καὶ ἀναθεματίζουσι τοὺς εἰσάγοντας νεωτερισμοὺς ἐν τῷ Χριστιανισμῷ. Μετὰ παραίνεσιν δὲ πρὸς τοὺς Ὁρθοδόξους ἵνα ἐξακολουθήσωσιν εὐσταθεῖς ἐν τῇ πίστει ἡ ἐπιστολὴ καταλήγει ἐπικαλουμένη τὴν θεῖαν προστασίαν ἐπὶ πάντας τοὺς κληρικοὺς Ἑλλήνας τε καὶ Σύρους, καὶ εὐχομένη ἵνα διατηρῶσι τὰς ψυχὰς αὐτῶν ἀπηλλαγμένας τῆς νέας περὶ τὴν πίστιν πλάνης καὶ ἵνα ὁ λαὸς παραμείνῃ θερμὸς τῆς Ὁρθοδοξίας πρόμαχος ⁸⁹.

33. Αἱ ἐπιστολαὶ αὗται καὶ αἱ συμβουλαὶ αἷς περιεῖχον, δὲν ἦτο βεβαίως πιθανὸν ὅτι θὰ συνεβίβαζον μᾶλλον τοὺς Ὁρθοδόξους πρὸς τὴν τυραννίαν τοῦ λατινικοῦ κλήρου. Καὶ δὲν εἶχε μὲν ἀκόμη ἡ κυπριακὴ Ἐκκλησία ἐντείνῃ τὴν ἀντίστασιν αὐτῆς μέχρι αἵματος, ἀλλ' εὐκαιρία τις νῦν παρουσιάσθη.

✠ 34. Δύο μοναχοὶ ἑξαιρέτου εὐσεβείας καὶ ἀναμφισβητήτου ὑπὲρ τῆς Ὁρθοδοξίας ζήλου, Ἰωάννης καὶ Κόνων καλούμενοι, ἀνήκοντες εἰς ἐν τῶν πολυαριθμῶν μοναστηρίων τῶν περιστεφόντων τὴν ἱερὰν κορυφὴν τοῦ Ἄθω, ἀκούοντες περὶ τῶν ἐν Κύπρῳ διωγμῶν ἀπεφάσισαν πλήρεις ἐνθουσιασμοῦ νὰ μετάσχωσι τῶν ἐνταῦθα ἀγώνων τῶν ἀδελφῶν αὐτῶν χάριν τῆς πίστεως. Ὅθεν καταλιπόντες τὸν Ἄθων ἦλθον εἰς τὴν Νῆσον τῷ 1228 καὶ κατέλυσαν κατ' ἀρχὰς ἐν τῷ μοναστηρίῳ τοῦ Μαχαίρᾳ, ὅθεν μετεκινήθησαν μετ' ὀλίγον εἰς τὸ μοναστήριον τοῦ Χρυσοστόμου ἐπὶ τοῦ Κουτσουβέντη τῆς βορείας ὁροσειρᾶς. Εὗρόντες δὲ καὶ τὸ Μοναστήριον τοῦτο ἀπρόσφορον εἰς τοὺς σκοποὺς αὐτῶν ἐγκατέλιπον καὶ τοῦτο καὶ ἐγκατέστησαν ὀριστικῶς ἐν τῷ μοναστηρίῳ τῆς Καντάρας ἐπὶ τῆς αὐτῆς ὁροσειρᾶς. Ἐνταῦθα εἴλκυσαν περὶ ἑαυτοὺς ἀριθμὸν τινα μαθητῶν προσελκυσθέντων εἰς τὴν Μονὴν ἐκ τῆς φήμης τῆς αὐστηρεᾶς αὐτῶν ἀσκήσεως καὶ τῶν ἀγαθοεργιῶν. Ὅτε εἰδήσεις περὶ τοῦ ἱεροῦ τούτου ὁμίλου ἔφθασαν εἰς τὰ ὦτα τῶν Λατίνων, οὗτοι ἀπεφάσισαν νὰ ἀντιληφθῶσιν αὐτοπροσώπως τὴν ἀλήθειαν ὅσων ἤκουσαν. Ὅθεν δύο ἐξ αὐτῶν ἀνέβησαν εἰς τὸ Μοναστήριον καὶ κατὰ τρόπον φαινομενικῶς φιλικὸν ἤρξαντο ἐρωτῶντες αὐτοὺς περὶ τῶν θρησκευτικῶν αὐτῶν ἰδεῶν. Αἱ λαμβανόμεναι ἀπαντήσεις ἐκρίνοντο ἱκανοποιητικαί, μέχρι

⁸⁹ Β' Ἐπιστολὴ τοῦ Γερμανοῦ πρὸς τοὺς Κυπρίους, ἐν Σάθα *M.B.* β', σ. 14 - 19. Cotelierius ἐν 0' ἀν. ii, σ. 475-82. Reinhardt i, σημ. σ. 29-37.

οὗ οἱ ἐξετασταὶ ἡγγισαν ζήτημα τοσοῦτον γόνιμον ἐρίδων μεταξύ τῶν δύο Ἐκκλησιῶν, τὸ τῆς χρήσεως τῶν ἀζύμων. Προκληθέντες οἱ μοναχοὶ νὰ ἐκφράσωσι τὴν γνώμην αὐτῶν περὶ τοῦ λατινικοῦ ἔθους ἀπεφώνησαν αὐτὸ ἀπεριφράστως ὥς παρὰ τὰς Γραφὰς γινόμενον. Ἵνα δὲ ἀποδείξωσι τὴν ὀρθότητα τῶν δοξασιῶν αὐτῶν προύτειναν δοκιμασίαν, ἥτις εἰς ἡμᾶς μὲν δύναται νὰ φανῇ γελοία, ἀλλ' ἐκείνοις ἱκανὴ νὰ λύσῃ ὀριστικῶς τὸ ζήτημα. Ὑπέδειξαν τὴν ἐκλογὴν δύο ἀντιπροσώπων ἐξ ἑκατέρας Ἐκκλησίας, οἵτινες νὰ εἰσέλθωσιν εἰς πεφυρωμένον κλίβανον, φέροντες ἐν χερσὶν οἱ μὲν Ὁρθόδοξοι τεμάχιον ἐνζύμου, οἱ δὲ Λατῖνοι τεμάχιον ἀζύμου ἄρτου, ὡμολόγουν δ' ὅτι θὰ παρεδέχοντο ὥς ὀρθοτομοῦσαν ἐκείνην τὴν Ἐκκλησίαν, ἥς ὁ ὑπέρμαχος θὰ διήρχετο ἀβλαβῆς διὰ τῆς δοκιμασίας. Ἀκούσας τὴν πρότασιν ταύτην εἰς τῶν λατίνων ἀπεσταλμένων, Ἀνδρέας ὀνόματι, δομινικανὸς μοναχός, ἀποβαλὼν τὸ προσωπεῖον τῆς φιλίας, ὑφ' ὃ τέως ἐκρύπτετο, διέταξε τοὺς τολμηροὺς μοναχοὺς νὰ ἀπολογηθῶσιν ἐν ρητῷ χρόνῳ ἐνώπιον τοῦ ἐν Λευκοσίᾳ λατίνου Ἀρχιεπισκόπου διὰ τὸν ἀσεβῆ τρόπον, μεθ' οὗ ἐλάλησαν περὶ τῆς ρωμαϊκῆς λειτουργίας. Οἱ ἀτρόμητοι ἄνδρες, ἀποδεξάμενοι ἐν χαρᾷ τὴν προσέγγισιν τοῦ πολυποθήτου αὐτῶν μαρτυρίου, ἀπήντησαν ὅτι ἦσαν ἔτοιμοι νὰ ἔλθωσι καὶ ὑποστῶσι μυρίους ἐν ἀνάγκῃ θανάτους χάριν τῆς ὀρθοδόξου Πίστεως. Τὴν πρὸ τῆς ἐκ Καντάρας ἀναχωρήσεως αὐτῶν νύκτα διῆλθον ἐν τῷ ναῷ τοῦ Μοναστηρίου αἰνοῦντες τὸν Θεόν, προσευχόμενοι καὶ μεταλαμβάνοντες τῆς θείας εὐχαριστίας. Τὸ πρῶτ' ἀνεχώρησαν εἰς Λευκοσίαν, ἔνθα ἀφιχθέντες κατέλυσαν ἐν τῷ μοναστηρίῳ τοῦ ἁγίου Γεωργίου τῶν Μαγκάνων ⁹⁰, ἔξω τῶν τειχῶν. Ὁ ἐγερθεὶς ἐκ τῆς ἀφίξεως αὐτῶν ἐνθουσιασμός ἦτο ἀκράτητος. Πλήθη Ὁρθοδόξων ἐξῆλθον ὅπως συναντήσωσι καὶ ἐπικαλεσθῶσι τὰς εὐλογίας αὐτῶν. Εὐθὺς ὥς ἡ ἀφίξις αὐτῶν ἀνηγγέλθη εἰς τὸν ἐχθρὸν αὐτῶν Ἀνδρέαν, οὗτος ἐγνώρισε τὴν αἰτίαν τῆς ἀφίξεως εἰς τὸν λατῖνον ἀρχιεπίσκοπον Εὐστόργιον, ὅστις διέταξε νὰ ἀχθῶσιν ἐνώπιον αὐτοῦ οἱ ἱεροὶ μοναχοί. Οὗτοι ὑπήκουσαν παραχρῆμα εἰς τὴν διαταγὴν, ἔχοντες δ' ἐπὶ κεφαλῆς τὸν Ἰωάννην καὶ τὸν Κό-

⁹⁰ Παρὰ ταῦτα τὸ Μοναστήριον τοῦτο δὲν εἶχε κτισθῇ εἰμὴ μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κπ ὑπὸ τῶν Τούρκων, τῷ 1453. Τὸ γεγονὸς τοῦτο, ὡς εἰκός, τείνει νὰ ἀποδείξῃ ὅτι ἡ διήγησις αὕτη δὲν ἀποτελεῖ σύγχρονον τῶν γεγονότων συγγραφὴν (Strambaldi, σ. 288).

νωνα κατηύθυναν τὰ βήματα αὐτῶν πρὸς τὸ μέγαρον τοῦ Ἀρχιεπισκόπου, ψάλλοντες καθ' ὁδὸν τὸν ψαλμὸν ριθ'. "Οτε παρουσιάσθησαν ὁ Εὐστόργιος ἠρώτησεν ἂν ὅσα ἤκουσε περὶ αὐτῶν ἦσαν ἀληθῆ, ἐπὶ δὲ τῇ καταφατικῇ αὐτῶν ἀπαντήσει ἔβαλεν αὐτοὺς εἰς φυλακὴν, ἐλπίζων ὅτι διὰ τοῦ μέσου τούτου θὰ ἐκλόνιζε τὴν εὐστάθειαν αὐτῶν. Εἰς τὴν φυλακὴν ἀπήχθησαν ἀμέσως, καθ' ὁδὸν δ' ὑπεβλήθησαν ὑπὸ τῶν ἀκάρδων δεσμοφυλάκων εἰς τὰς ἀπανθρωποτάτας τῶν βασάνων, καὶ ἰβρίζοντο διὰ τῶν ἐπιθέτων κύνες καὶ αἰρετικοί. Ἐπὶ τρία ὁλόκληρα ἔτη οἱ εὐλαβεῖς οὗτοι ἄνδρες ὑπέμειναν ἄνευ γογγυσμοῦ πάσας τὰς κακουχίας ἀπεχθεστάτης φυλακίσεως, ἀλλ' ἡ εὐστάθεια αὐτῶν παρέμεινεν ἀδιάσειστος. Τελευταῖον αἱ κακουχίαι τοσοῦτον ἐπέδρασαν ἐπὶ τοῦ ἐξ Ἀθῶ συναθλητοῦ αὐτῶν Θεοδωρήτου, ὥστε οὗτος ὑπέκνυψεν εἰς τὸ μοιραῖον. Τὸ νεκρὸν αὐτοῦ σῶμα ὑπεβλήθη εἰς τὴν ἀτίμασιν νὰ συρθῇ διὰ τῆς ἀγορᾶς καὶ μετὰ ταῦτα νὰ καῇ. Ὁ Εὐστόργιος ἀπελπίσας ὅτι θὰ ἡδύνατό ποτε νὰ ἀγάγῃ αὐτοὺς εἰς ὑποταγὴν, ἀνηνέχθη πρὸς τὸν Γρηγόριον ιχ, ὅστις διέταξεν αὐτὸν ἵνα, ἐν ἡ περιπτώσει ἡθελον ἐξακολουθήσῃ ἀνθιστάμενοι, ἐνεργήσῃ κατ' αὐτῶν ὡς καθ' αἰρετικῶν. Κατ' ἀκολουθίαν τῆς διαταγῆς ταύτης ὁ Εὐστόργιος παρέδωκεν αὐτοὺς, ἐπειδὴ αὐτοῦ ἡ παρουσία ἦτο ἀναγκαία ἀλλαχθῶ, εἰς τὰς τρυφεράς περιποιήσεις τοῦ κακοτρόπου αὐτῶν κατηγόρου Ἀνδρέου, ὅστις ἀπεφάσισε νὰ μὴ χρονοτριβήσῃ περὶ αὐτῶν. Ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ ὁ ἐκ τοῦ ἡρωικοῦ ὁμίλου μαχαιριώτης μοναχὸς Γεννάδιος συμβουλευθεὶς παρὰ λατίνου φίλου νὰ ἐπιδιώξῃ τὴν ἰδίαν σωτηρίαν διὰ προσωρινῆς ὑποταγῆς, ἀπέρριψε μετ' ἀποσιροφῆς τὴν συμβουλίην, προτιμήσας νὰ συγκακοπαθήσῃ μετὰ τῶν λοιπῶν συναδέλφων. Τρεῖς μετὰ τὴν εἰς τὸν ἀρχιεχθρὸν αὐτῶν Ἀνδρέαν παραδόσιν των ἡμέρας ἤχθησαν τὸ ὕστατον ἐνώπιον αὐτοῦ. Ἐνταῦθα ἐπὶ παρουσίᾳ τοῦ Βασιλέως, τῶν εὐγενῶν καὶ τῶν λοιπῶν μελῶν τῆς ὑψηλῆς Αὐλῆς ὁ Ἀνδρέας ἀπὸ ῥίθμηνεν αὐτοῖς πάσας τὰς πρὸς ὑποταγὴν αὐτῶν γενομένας ἀτελεσφορήτους ἀποπείρας. Ὁ Βασιλεὺς πληροφορηθεὶς ἐκ τούτων τὸ ἀμετάπειστον αὐτῶν, ἔδωκεν εἰς τὸν Ἀνδρέαν, ὡς ἀνώτατον ἐκκλησιαστικὸν ἄρχοντα ἐν τῷ βασιλείῳ, πλήρη ἀδείαν νὰ ἐπιβάλῃ αὐτοῖς οἰανδὴποτε ἡθελε ποινὴν. Ἀλλ' ὁ Ἀνδρέας ἠρνεῖτο νὰ ποιήσῃται χρῆσιν τῆς ἀδείας ταύτης, προφασιζόμενος ὅτι δὲν ἦτο ἔννομον νὰ ἐπιβάλῃ κληρικὸς θάνατον. Ἐν τούτοις οἱ δισταγμοὶ οὗτοι δὲν

ἐκώλυσαν αὐτὸν νὰ ἀποφασίσῃ κατὰ τίνα τρόπον θὰ ἀπέθνησκον. Ὅθεν καταδικάσας αὐτοὺς παρέδωκεν εἰς τὴν πολιτικὴν ἐξουσίαν πρὸς ἐκτέλεσιν. Ἡ δὲ καταδίκη ἦτο νὰ δεθῶσιν ἐκ τῶν ποδῶν εἰς τὰς οὐρὰς ἵππων καὶ ἡμιόνων καὶ οὕτω νὰ συρθῶσιν ὑπεράνω τῶν τραχέων λίθων τῆς ἀγορᾶς ἢ τῆς κοίτης τοῦ ποταμοῦ ἕως οὗ αἱ σάρκες αὐτῶν ἀποσπασθῶσι τῶν ὀστέων, εἶτα δὲ νὰ καῶσι. Λατῖνος δέ τις εὐγενής, ὥς μανθάνομεν παρ' ἑτέρου χρονογράφου, παριστάμενος κατὰ τὸ φρικαλέον θέαμα καὶ ἰδὼν τὸν ἡγούμενον Ἰωάννην ἱστάμενον καὶ προσευχόμενον ἐν τῇ πυρᾷ ἐπὶ πολὺ, τοσοῦτον ἐξηγριώθη ἐπὶ τῷ θεάματι ὥστε ἐκσφενδονήσας ξύλον κατέρριπεν αὐτὸν εἰς τὸ μέσον τῶν φλογῶν. Μετὰ δὲ τὴν σθέσιν τοῦ πυρὸς τὰ ἱερὰ λείψανα ἀνευρέθησαν ἀπαρανάλωτα. Διὸ πλῆθος ὀστέων ζώων καὶ ἀκαθάρτων θηρίων συγκομισθέντα ἐσωρεύθησαν ἐπ' αὐτῶν, καὶ τὸ πῦρ ἀνῆφθη ἐκ νέου ἕως οὗ τέλος πάντα μετεβλήθησαν εἰς τέφραν⁹¹.

35. Καὶ ὁμως ἐκ πάντων τῶν ἀνθρώπων εἰς Ἑλλήν, μέλος ποτὲ καὶ οὗτος αὐτῆς τῆς Ἐκκλησίας, ἣν μετὰ ταῦτα περιύβρισε, ζητεῖ μεθ' ὅλου τοῦ κακομηχάνου ζήλου τοῦ ἐξωμότου⁹² νὰ δικαιολογήσῃ τὴν ἀγρίαν διαγωγὴν τῶν φίλων αὐτοῦ Λατίνων ὧδέ πως: «Πῶς ἄνδρες καθολικοὶ καὶ ἀφωσιωμένοι ὁπαδοὶ τῆς λατιν. Ἐκκλησίας θὰ ἐπέτρεπον ἵνα, ἐν ταῖς χώραις ἃς εἶχον κατακτήσῃ διὰ τοῦ αἵματος καὶ τοῦ ξίφους αὐτῶν, οἱ Ἕλληνες σοβῶσιν ἀτιμώρητοι; Οὐχὶ ἐξορία ἀλλὰ πῦρ καὶ σίδηρος ἦσαν ἀναγκαῖα ἵνα ἐπαναγάγῃ εἰς λογικωτέραν διάθεσιν τοὺς ἀτάκτους καὶ τοὺς τῆς οἰκείας πίστεως ἀποστάτας καὶ τῆς ἀληθείας ἐχθρούς. Μὴ αὐτοὶ οἱ Ἕλληνες, ὅτε ἐπ' αὐτοῖς ἦν ἡ δύναμις καὶ ἡ θέλησις, δὲν μετεχειρίσαντο αὐτοὺς τοὺς Λατίνους σκληρότερον; Οἱ αἵρετικοὶ πρέπει νὰ προγράφωνται, νὰ ἐξελαύνωνται καὶ νὰ τιμωρῶνται, οἱ δὲ σκληρο-

⁹¹ Ἡ ἐξιστόρησις τοῦ μαρτυρίου τῶν μοναχῶν τούτων, φέρουσα τὸν τίτλον «Διήγησις τῶν ἁγίων τριῶν καὶ δέκα ὁσίων πατέρων τῶν διὰ πυρὸς τελειωθέντων παρὰ τῶν Λατίνων ἐν τῇ νήσῳ Κύπρῳ» ἐλήφθη ἐκ τοῦ ὑπ' ἀριθ. 575 ἑλληνικοῦ χειρογράφου τῆς ἐν Ἑνετίᾳ Βιβλιοθήκης τοῦ ἁγ. Μάρκου καὶ ἐδημοσιεύθη τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ Σάθα ἐν Μ. Β. 6' σ. 20-39.

⁹² Ὁ Λέων Ἀλλάτιος, γεννηθεὶς ἐξ Ἑλλήνων ἐν Χίῳ τῷ 1586, ἦλθεν εἰς Ρώμην τῷ 1600 καὶ ἐσπούδασεν ἐν τῷ ἐκεῖ ἑλλήν. Κολλεγίῳ. Μετὰ τὴν συμπλήρωσιν τῶν σπουδῶν του ὁ Βερνάρδος Justiniani, ἐπίσκοπος Ἀγκῶνος, διώρισε αὐτὸν γενικόν του βικάριον. Ὁ πάπας Ἀλέξανδρος vii διώρισε αὐτὸν βιβλιοθηκάριον τοῦ Βατικανοῦ τῷ 1661. Ἀπέθανε κατ' Ἰανουάριον τοῦ 1669, 83 ἐτῶν. Ὁ Κυπριανὸς καλεῖ αὐτὸν λατινόφρονα καὶ παράσιτον τῆς Ρώμης.

τράχηλοι νὰ διελαύνωνται διὰ πυρὸς καὶ σιδήρου. Οὕτως οἱ νόμοι δορίζουσιν, ἡ ἀρχαιότης ἔχει κυρώσῃ τὴν προᾶξιν ταύτην, καὶ ἡ νεωτέρα Ἐκκλησία, ἥ τε ἑλληνικὴ ἐφ' ὅσον ἡ Αὐτοκρατορία ὑφίστατο, καὶ ἡ λατινικὴ οὐδεμίαν ἄλλην μέθοδον ἀναγνωρίζει. Ἀγνοῶ ἂν ποτε οἱ Ἕλληνες θὰ ἐκινούντο εἰς οἶκτον καὶ φιλανθρωπίαν ἐκ τῶν παθημάτων τῶν Λατίνων. Τίς λοιπὸν μέμφεται τοὺς Λατίνους ἐπὶ σκληρότητι καὶ τυραννικότητι; Οἱ ἐν Κύπρῳ καέντες πρῶτοι ἐγένοντο ἄξιοι τῆς ἑαυτῶν τύχης διὰ τὸ σκληροτράχηλον καὶ τὴν θρασύτητα αὐτῶν. Δὲν εἶναι ἄδικος δικαστὴς ὁ καθιστῶν τὴν ποινὴν ἀνάλογον τῷ ἔγκλήματι. Ἡ δὲ διασπορὰ τῶν ὁστέων τῶν αἱρετικῶν μετ' ἀνάμixin πρὸς ὁστᾶ ζῶων, δὲν εἶναι ἐπίσης ἐνδειξις ἀγριότητος. Ἀπλῶς στεροῦνται διὰ τούτου οἱ παράφρονες μιᾶς εὐκαιρίας πρὸς περαιτέρω ἐξάσκησιν τῆς φρενοβλαβείας αὐτῶν».†

Ὁ αὐτὸς συγγραφεὺς τῆς ἀνωτέρω πολυτίμου ὑπερασπίσεως διέσωσεν ἡμῖν ἐτίραν τρομερωτάτην ἐνδειξιν ἀνωνύμου συγγραφέως, λίαν, φεῦ! ἀληθοῦς, περὶ τῶν δεινῶν τῶν ἐπενεχθέντων ὑπὸ τῶν Λατίνων ἐπὶ τοὺς Ὁρθοδόξους κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου.

«Ἀπὸ τῆς βασιλείας Μανουὴλ τοῦ πορφυρογεννήτου μέχρι τῆς τοῦ αὐτοκράτορος Ἰωάννου Βατάτζη πᾶν ὃ τι ἐπραττον ἦτο δῆλως πόλεων καὶ νήσων ἐν τῇ μανίᾳ αὐτῶν· ἐξ ἐκείνων δὲ ὡς κατελάμβανον ἐξέβαλλον τοὺς ὁρθοδόξους Ἀρχιερεῖς, ἐγκαθιστῶντες ἀντ' αὐτῶν καρδινάλιους τῆς οἰκείας μερίδος, οἷον ἐν Κωνσταντινουπόλει, Κύπρῳ, Ἀντιοχείᾳ, καὶ ἄλλαις πόλεσιν· ἀλλὰ δὲν ἦτο τοῦτο τὸ πᾶν· διότι ἐξηνάγκαζον τὸν ὅλον πληθυσμὸν μετὰ τῶν ἱερέων καὶ μοναχῶν νὰ ἀποδεχθῶσι τὰ δόγματα καὶ τὴν κοινωνίαν αὐτῶν καὶ νὰ μνημονεύωσι τοῦ Πάπα ἐν τῇ λειτουργίᾳ αὐτῶν. Καὶ πρὸς ἐκείνους μὲν, οἵτινες ἐκουσίως ἐπραττον οὕτω, ἐδεικνύοντό πως φιλικῶς διακείμενοι, ἀλλὰ τοὺς ἀποδοκιμάζοντας αὐτοὺς ὡς αἱρετικούς καὶ ἀρνούμενους πᾶσαν πρὸς αὐτοὺς ἐπιμιξίαν φανερώς ἐτιμώρουν καὶ ὑπέβαλλον εἰς μαρτύριον, καθ' ὃν τρόπον οἱ ἀρχαῖοι βασιλεῖς καὶ τύραννοι μετεχειρίζοντο τοὺς ὁρθοδόξους Χριστιανούς»⁹³.

36. Ὡς ἐξῆς δὲ ὁ αὐτὸς προειρημένος ἀπολογητὴς ζητεῖ ἐπίσης νὰ ἐλαττώσῃ τὴν δύναμιν τῆς ἐπιβλαβοῦς ταύτης κατηγορίας· «Ἐν τῇ ἐκθέσει ταύτῃ πολλὰ ἔχομεν νὰ παρατηρήσωμεν. Οἱ Λατῖνοι οἱ κατακτεήσαντες τὴν ἀνατολικὴν Αὐτοκρατορίαν οὐδέποτε ἐδίωξαν τοὺς

⁹³ Allatius *De Eccl. occid. et orient. perpet. cons.* ii, σ. 695. 696. 700.

Ὁρθοδόξους. Ἐὰν διὰ τοῦ Ἑλληνες ὁ συγγραφεὺς ἐνόει ἐκείνους οἵτινες ἐχόμενοι τοῦ τυπικοῦ αὐτῶν ἠκολούθουν κατὰ τὰ ἄλλα τῇ ἀληθείᾳ, ὁ ἰσχυρισμὸς αὐτοῦ εἶναι ψευδής, διότι ἀντὶ τοῦ νὰ ἐκδιώξωσιν αὐτοὺς οἱ Λατῖνοι, ἐχρησιμοποίησαν τὴν βοήθειαν αὐτῶν ὅπου ἦτο ἀνάγκη. Ἐὰν ὅμως ὑπονοῇ τοὺς σχισματικούς καὶ τοὺς ὑπερασπίζοντας τὰς πλάνας τῶν Ἑλλήνων εἶναι ἄτοπος. Οἱ Λατῖνοι διώρισαν ὄντως καρδινάλιους καὶ ἐπισκόπους τῆς μερίδος αὐτῶν. Ἀλλὰ δὲν ἦσαν ἐν τῷ δικαίῳ οὕτω ποιοῦντες; Ἐνεπίστευον τοὺς ὑπηκόους αὐτῶν εἰς ἐπισκόπους ἰδίους, εἰς οὓς ἠδύναντο νὰ ἔχωσιν ἐμπιστοσύνην. Οἱ Ἑλληνες κλέπτουσι τὰ μὴ ἀνήκοντα αὐτοῖς καὶ καταπατοῦσι τὰς ἐπαρχίας ἄλλων, καὶ περιφρονοῦντες τὴν ἐξουσίαν τοῦ Πάπα διορίζουσιν ἐν αὐταῖς ἐπισκόπους δεκτοὺς εἰς ἑαυτούς, καὶ ἐὰν οἱ Λατῖνοι διαμαρτύρωνται ἐπὶ τῇ κλοπῇ περιγελῶσιν αὐτούς. Ὅταν οἱ Λατῖνοι ἀνακτῇσονται καὶ ὑπερασπίζωσιν ὃ τι ἀνήκει αὐτοῖς, οἱ Ἑλληνες ἐγείρουσι μέγαν θόρυβον, ὥς εἰ ἐστερήθησαν τούτου ἀδίκως. Ὅταν ὁ Ἑλλήν ἐυρεθῇ ἐν τῇ ἐξουσίᾳ δρᾶ κατὰ βούλησιν, καὶ δὲν θὰ δράσῃ οὕτω καὶ ὁ Λατῖνος ὁσάκις εὐρεθῇ ἐν τῇ ἐξουσίᾳ; Ποία τις δικαιοσύνη εἶναι αὕτη; Ἐφ' ὅσον οἱ Ἑλληνες εἶναι ὑποτεταγμένοι ἅς ὑπακούωσι καὶ ἅς ἐκτελῶσι τὰς διαταγὰς τοῦ ἡγεμόνος αὐτῶν, καὶ ἔστω καὶ ἀκουσίως ἅς δέχωνται τὴν ἀληθινὴν πίστιν ἣν ἐξευτελίζουσιν. Καὶ ἔδει λοιπὸν ἄνδρες τοῦ λατινικοῦ δόγματος, εἰς οὓς τὸ τμήμα ἐκείνο τῆς γῆς, ὃ διὰ τῆς βίας τῶν ὀπλῶν ἐκτήσαντο, ἀπέβη κατ' οὐσίαν πατρίς, νὰ διευθύνωνται ὑπὸ ἐλλήνων ἐπισκόπων ἐν τοῖς ἔθουσιν ἐκείνοις, ἅτινα εἰσήγαγον μεθ' ἑαυτῶν, ἰδίως ὅταν οἱ Ἑλληνες ἐκείνοι ἔχωνται διαφόρων ἀντιλήψεων ἢ ἡ ρωμαϊκὴ Ἐκκλησία ἐν τῷ ζητήματι πίστεως καὶ θρησκείας; Ἀπαγε τῆς βλασφημίας! Οἱ Ἑλληνες κατ' ἀλήθειαν ἐπεικῶς πῶς ἐδοκιμάσθησαν, ἀφ' οὗ διετήρησαν τοὺς ἐπισκόπους αὐτῶν μετ' ἀνελαττώτου ἐξουσίας, εἰς δὲ τοὺς ἱερεῖς αὐτῶν ἐπετράπη νὰ ζῶσιν ἀσκοῦντες τὰ ἑαυτῶν θέσμια, ὥς ἦσαν εἰθισμένοι ἐπὶ τῶν οἰκείων Αὐτοκρατόρων, ἐπὶ τῷ ὄρω, ὥς εἶναι φυσικόν, μόνον τῆς ἀναγνωρίσεως τῆς κεφαλῆς τῆς Ἐκκλησίας⁹⁴. Ἐὰν ἀρνηθῶσι καὶ μὴ παύσωνται ἐνισχύοντες τὰς πλάνας,

⁹⁴ Τὸ χωρίον τοῦτο, ὅπερ φαίνεται πῶς ἑλλιπές, ἔχει ἐν τῷ πρωτοτύπῳ ὧδε: «An etiam Latini ritus homines, quem una secum duxerant, et quibus jam patria armis parta terrae (terra?) facta erat, Graecis Praesulibus dirigendi erant, et praecipue si Graeci illi aliter ac Romana

σκληρῶς δοκιµάζονται ὅταν, μετὰ προηγηθείσας παραινέσεις, ὑποβάλλωνται εἰς παθήματα καὶ τιμωρῶνται διὰ πυρὸς καὶ σιδήρου; Οἱ Λατῖνοι τῇ ἐγκρίσει τοῦ ὑπερτάτου Ἀρχιερέως, κατέλιπον τοὺς Ἕλληνας τοῖς Ἕλλησιν Ἐπισκόποις καὶ Ἱερεῦσιν μετὰ τῆς αὐτῆς ἦν καὶ πρότερον ἐκέκτηντο ἐξουσίας. Διὰ τοὺς ἑαυτῶν συμπατριώτας ἐμερίμνησαν κατὰ τὸν προσφορώτατον δόξαντα τρόπον. Καὶ παρπονεῖται ὁ Ἕλλην ὡς ἡδίκηµένος; Μενοῦνγε, αὐτοὶ οἱ Ἕλληνες, καίπερ ἐχθροὶ τοῖς Λατίνοις, ὁμολογοῦσιν ὅτι ὅτε οὗτοι διώκουν τὴν Αὐτοκρατορίαν ἦσαν φιλικώτατοι τοῖς Ἕλλησιν, ἀνατιθέμενοι αὐτοῖς διάφορα ἀξιώματα καὶ τιμὰς καὶ ἐπιτρέποντες αὐτοῖς, παρὰ τὰς διαμαρτυρίας τῶν παπικῶν ληγάτων, οἵτινες ἐνζήλως ἠγωνίσθησαν νὰ ἀγάγωσιν αὐτοὺς εἰς ὀρθοφροσύνην, νὰ παραμένωσιν ἀνενόχλητοι ἐν ταῖς δοξασταῖς αὐτῶν.⁹⁵

37. Ἡ ἀγγελία τῆς ἀγριότητος ταύτης συνεκλόνισε τὴν ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν ἐξ αὐτῶν τῶν μυχῶν. Εἰ καὶ ὁ Γερμανὸς ἠδυνάττει τότε νὰ πράξῃ τι πρὸς μετριασμόν τῶν σκληροτήτων τούτων, ὅμως εὐθὺς μετὰ ταῦτα παρουσιάσθη αὐτῷ εὐκαιρία πρὸς μεσολάβησιν ὑπὲρ τῶν διωκομένων ὁμοθρήσκων αὐτοῦ. Πέντε λατῖνοι μοναχοὶ ἀποδράντες ἐκ τουρκικῆς φυλακῆς ἐνεφανίσθησαν αἴφνης ἐν Νικαίᾳ ἐπικαλούμενοι τὴν προστασίαν τοῦ Ἕλληνος Αὐτοκράτορος. Ἀφ' οὗ ἀπέλαυσαν φιλοξένων περιποιήσεων καὶ ἐγένοντο δεκτοὶ εἰς ἐπανειληµµένας συνδιαλέξεις μετὰ τοῦ Πατριάρχου, ἐν αἷς ἡ συζητήσις περιστράφη κυρίως περὶ τὸ χρονίζον σχίσμα καὶ τὰς ἐλπίδας τῆς ἐνώσεως, ἀνεχώρησαν πλήρεις εὐγνωμοσύνης διὰ τὰς περιποιήσεις ὧν ἀπέλαυσαν κοµίζοντες ἐπιστολὰς τοῦ Γερμανοῦ πρὸς τὸν Πάπαν καὶ τοὺς Καρδιναλίους⁹⁶. Ἐν τῇ πρὸς τὸν Γρηγόριον ἐπιστολῇ αὐτοῦ ὁ Γερμανὸς θρηνῶν ἐπὶ ταῖς διαφωνίαις ταῖς ἀπὸ τοσοῦτου χρόνου κρατούσαις ἀπεσχισµένας τὰς δύο Ἐκκλησίας, ἐπιρρίπτει τοῖς Λατίνοις τὰς εὐθύνas. Εἰς τούτους καὶ οὐχὶ εἰς τοὺς Ἕλληνας, ἀνακράζει, ἀνήκει τὸ ἀνάθεµα τοῦ ἀπο. Παύλου κατὰ τῶν νεωτεριζόντων ἐν τῇ διδασκαλίᾳ. Εἰς τὴν παρ' αὐτοῖς ἔλλειψιν ἁρ-

ecclesia de fide ac religione sentirent? Apage sceles! Mitius sane cum Graecis actum est, dum suos Praesules cum integra facultate, et Sacerdotes, ut Graecis imperantibus sueverant, suis ritibus vivere permittuntur, dummodo, uti par erat, caput Ecclesiae agnoscant...» Ἴσως ἡ λέξις habent ἢ ὁμοία τις ἐξέπεσεν μετὰ τὸ cum integra facultate.

⁹⁵ Allatius ἐνθ' ἀν. σ. 696 - 7.

⁹⁶ Raynaldi ad ann. 1232, No 46.

μονίας, δογμάτων ἐναντιότητα, κανόνων κατάλυσιν, καὶ πατροπαραδότων ἐθῶν ἀλλοίωσιν προσγράφει τὸν ἄσπονδον πόλεμον μεταξὺ τῶν δύο Ἐκκλησιῶν, τοὺς πόλεων ἀφανισμούς, τὰς σφραγίδας τὰς ἀπρωρημένας κατὰ τῶν ἐκκλησιαστικῶν θυρῶν ἱεροπραξίαις παντοίαις, ἵνα μὴ γραιοκαῖς φωναῖς δοξολογῇται Θεός. «Ἐν ἐλείπετο μόνον, ἀνακράζει πλήρης πόνου, καὶ γέγονε καὶ αὐτό, ἵνα μαρτυρίας καιρὸς ἐνστῇ, καὶ βῆμα τυραννικὸν προτεθῇ, καὶ θρόνος μαρτυρικὸς ἀνοιγῇ, καὶ ἡμεῖς πρὸς τὸ στάδιον τῆς μαρτυρίας ἀναβησώμεθα τὸν ἀγῶνα τὸν καλὸν ἀγωνισόμενοι, καὶ παντοκρατορικῇ στεφθησώμεθα δεξιᾷ· οἶδεν ἃ λέγω ἢ Κύπρος, ἢ περιώνυμος νῆσος, νέους μάρτυρας θεασαμένη καὶ στρατιώτας Χριστοῦ, οἳ πρότερον δι' ὕδατος διελθόντες δακρύων τῆς κατανύξεως καὶ τοῖς ἰδρῶσι λουσάμενοι τοῖς ἐκ τῶν ἀσκητικῶν τοῦ σώματος πόνων ἐπὶ χρόνοις μακροῖς, τὸ τελευταῖον διῆλθον διὰ πυρὸς καὶ ὕδατος· καὶ ἐξήγαγεν αὐτοὺς ὁ ἀγωνοθέτης Θεὸς εἰς τὴν οὐράνιον ἀναψυχὴν. Καλὰ γε ταῦτα, ἀγιώτατε καὶ τοῦ ἀποστόλου Πέτρου διάδοχε; Ταῦτα παραγγέλλει ὁ τοῦ πράου καὶ ταπεινοῦ τῇ καρδίᾳ Χριστοῦ μαθητής; οὕτω καταρτίζει τοὺς πρεσβυτέρους διὰ τῆς ἐπιστολῆς; πρεσβυτέρους, φησί, τοὺς ἐν ὑμῖν παρακαλῶ ὁ συμπρεσβύτερος καὶ μάρτυς τῶν Χριστοῦ παθημάτων, ὁ καὶ τῆς μελλούσης ἀποκαλύπτεσθαι δόξης κοινωνός, ποιμάνετε τὸ ἐν ὑμῖν ποιμνιον τοῦ Θεοῦ, ἐπισκοποῦντες μὴ ἀναγκαστῶς ἀλλ' ἐκουσίως, μηδὲ αἰσχροκερδῶς ἀλλὰ προθύμως, μηδ' ὥς κατακυριεύοντες τοῦ κλήρου ἀλλὰ τύποι γινόμενοι τοῦ ποιμνίου· καὶ φανερωθέντος τοῦ Ἀρχιποίμενος κομιεῖσθε τὸν ἁμαράντινον τῆς δόξης στέφανον. Αὕτη ἐστὶν ἡ τοῦ Πέτρου διδασκαλία, καὶ ὄψονται οἱ μὴ πειθαρχοῦντες αὐτῇ». Αἰτούμενος δὲ συγγνώμην διὰ τὴν δριμύτητα τῶν ρημάτων αὐτοῦ ἅτινα καθορίζει ὥς παθαινομένης καρδίας γεννήματα, δηλοῖ ὅτι εἶναι ἕτοιμος νὰ βοηθήσῃ τῇ Αὐτοῦ Ἀγιότητι ἐν πάσῃ προσπαθείᾳ ὑπὲρ τῆς ἐνώσεως, καὶ καταλήγει προτείνων ὅπως τὰ ζητήματα τὰ ὑπὸ τῶν δύο Ἐκκλησιῶν ἀμφισβητούμενα, ἀφ' οὗ ἑκατέρω αὐτῶν φρονεῖ ὅτι εὐρίσκεται πλήρως ἐν τῷ δικαίῳ, λυθῶσιν δι' ἀναδρομῆς εἰς τὴν ἁ. Γραφὴν καὶ τοὺς Πατέρας⁹⁷.

38. Ἡ ἐπιστολὴ αὕτη, ἥτις λαμβανομένων ὑπ' ὄψει τῶν προκα-

⁹⁷ Σάθα *M. B.* β' σ. 39 - 46. *Mansi Concil.* xxiii σ. 47 - 62. *Raynaldi ad ann.* 1231, Nos 46 - 49. *Matt. Paris*, *Henry iii ad ann.* 1237.

λεσάντων αὐτὴν γεγονότων, ἦτο ἡπία καὶ μετριοπαθής, ἔχει χαρακτηρισθῇ ὑπὸ τῶν ἱστοριογράφων τῆς ρωμαϊκῆς Ἐκκλησίας ὡς αὐθάδης κατὰ τὸν τόνον καὶ ψευδὴς ἐν οἷς διηγείται. Εἰς τῶν μάλιστα διακεκριμένων ἐν αὐτοῖς γράφει περὶ τῆς ἐπιστολῆς καὶ τοῦ συγγραφέως αὐτῆς ὧδε: «Κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο, εὐκαιρίας δοθείσης ὑπὸ τινων μινωριτῶν, ἡγέρθη συζήτησις περὶ τῆς ἐνώσεως τῆς ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας πρὸς τὴν λατινικὴν. Ὁ ἀρχιεπίσκοπος τῶν Ἑλλήνων Γερμανός, ὅστις ἤδρευε τότε ἐν Νικαίᾳ τῆς Βιθυνίας, ἔγραψε περὶ τοῦ πράγματος πρὸς τὸν ὑπέρτατον Ποντίφικα. Εἰ καὶ δὲ ἐν τῇ ἐπιστολῇ αὐτοῦ ἐφαίνετο ἐκφράζων ἔχνη τινὰ νομιμοφροσύνης καὶ ἐξεδήλου τὴν ἐπιθυμίαν ὅπως αἱ δύο Ἐκκλησίαι ἐνωθῶσιν ἐν πίστει καὶ ὁμοφωνίᾳ, οὐδὲν ἤττον ἐκακολόγει τὴν ρωμαϊκὴν Ἐκκλησίαν ἐν γλώσσει αὐθάδει καὶ πλήρει τοῦ ἀρχαίου φανατισμοῦ ὡς εἰ αὕτη, τῇ ἀληθείᾳ, εἶχε χωρισθῇ τῆς ἑλληνικῆς, καὶ προυκάλει τὸν Ποντίφικα νὰ ἀποφανθῇ ἐπὶ τῇ βάσει τῆς Γραφῆς περὶ τοῦ ζητήματος ὁποτέρᾳ τῶν Ἐκκλησιῶν εἶχεν ἀφορισθῇ ὑπὸ Χριστοῦ τοῦ ἀρχηγοῦ. Ἐπεξετείνετο δὲ ἐν πομπῶδει φρασεολογία ἐπὶ τινὰ σοβαρώτερα παράπονα ἢ μᾶλλον μομφάς, ἥτοι ὅτι ὁ Πάπας εἶχεν ἀπαγορεύσει τὴν λατρείαν τοῦ Θεοῦ κατὰ τὸ ἑλληνικὸν δόγμα, τοσοῦτον δ' εἶχεν ἐξάψει διωγμὸν κατὰ τῶν Ἑλλήνων ἐν Κύπρῳ, ὥστε τινὲς αὐτῶν, ἀφοῦ ὑπέστησαν τὰ δεινοπαθήματα μακρᾶς καθεύξεως, ἐκάησαν. Περὶ τούτων σεμνύνεται ὡς λαβόντων τὸν περίλαμπρον στέφανον τοῦ μαρτυρίου. Ἀλλὰ πᾶς τις δύναται νὰ ἀντιληφθῇ ὅτι ψευδῶς ὁ Γερμανὸς ἐκυκλοφόρησε τὰς κατηγορίας ταύτας τὰς τόσον ἀντικειμένας εἰς τὴν ἀλήθειαν καὶ τὴν μεγαλοψυχίαν τῆς ρωμαϊκῆς Ἐκκλησίας»⁹⁸.

39. Ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Γερμανοῦ προυκάλει ἀπὸ τοῦ Πάπα δύο ἀπαντήσεις. Ἐν τῇ πρώτῃ (26 Ἰουλ. 1232) ὁ Γρηγόριος σαφῶς δεικνύει ὅτι ὁ ἀπὸ τῆς Ρώμης χωρισμὸς ἦτο ἡ αἰτία πάντων τῶν δεινῶν, ἃ ἡ ὀρθόδοξος Ἐκκλησία ὑφίστατο τότε. «Ἀφ' ὅτου ἡ Ἐκκλησία τῶν Ἑλλήνων, λέγει, ἀπεσπάρθη ἀπὸ τῆς πρὸς τὴν ρωμαϊκὴν Ἐκκλησίαν ἐνότητος, ἀμέσως ἀπέβαλε τὴν προνομίαν τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐλευθερίας, καὶ ἡ ποτε ἐλευθέρα ἐγένετο θεραπαινὶς τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας, ἵνα κατὰ τὴν δικαίαν κρίσιν τοῦ Θεοῦ αὕτη, ἥτις ἠρνήσατο νὰ ἀναγνωρίσῃ τὸ θεῖον πρωτεῖον τὸ ἐν τῷ Πέτρῳ, ὑποτα-

⁹⁸ Raynaldi ad ann. 1232, No 46.

χθῆ ἀκουσίως εἰς τὴν πολιτικὴν δύναμιν» ⁹⁹. Ἐν δὲ τῇ δευτέρᾳ (18 Μαΐου 1233) ἀναγγέλλει εἰς τὸν Πατριάρχην τὴν ἀποστολὴν τεσσάρων ἀπεσταλμένων ¹⁰⁰ ἵνα καταστρώσωσι μετ' αὐτοῦ τοὺς ὅρους τῆς προταθείσης συμφωνίας. Ἀλλ' ἡ ἐπακολουθήσασα συζήτησις εἰς οὐδὲν ὀριστικὸν ἀπέληξεν, αἱ δὲ δύο μερίδες ἀπεχωρίσθησαν μετὰ μείζονος, εἰ δυνατόν εἶπεῖν, ἀπεχθείας καὶ δυσπιστίας πρὸς ἀλλήλας ἢ πρότερον ¹⁰¹.

41. Νῦν οἱ Ὀρθόδοξοι φαίνονται, πρὸς καιρὸν τοῦλάχιστον, παραινέοντες ἀπηλλαγμένοι περαιτέρω κακώσεως. Οἱ λατῖνοι αὐτῶν δυνάσται ἦσαν λίαν πολυμερίμως ἀπησχολημένοι εἰς ἀντίστασιν κατὰ τῶν ἀξιώσεων τοῦ αὐτοκράτορος Φρειδερίκου ἱι ἐπὶ τῆς Νήσου, καὶ δὲν εἶχον χρόνον περισσεύοντα δι' ἄλλο τι ¹⁰². Ἀναμφιβόλως πολλοὶ τῶν ὀρθοδόξων Ἱεραρχῶν καὶ κληρικῶν ἐπωφελήθησαν τοῦ διαλείμματος τούτου ἵνα ἐπανέλθωσιν εἰς τὰ πρότερα αὐτῶν δικαιώματα. Ἀλλ' ἡ ἀνοκωχὴ αὕτη ἦτο βραχεῖα, διότι τῷ 1240 ἐνεργεῖα αὐτοῦ τοῦ Γρηγορίου τὸ παλαιὸν σύνηθες ἔργον τοῦ διωγμοῦ ἐπανελήφθη μεθ' ὅλης τῆς συνήθους σφοδρότητος. Ἐξ ἐπιστολῆς αὐτοῦ ἀπὸ 13 Ἀπρ. τοῦ ἔτους ἐκείνου μανθάνομεν ὅτι ὁ Πάπας ἐπεφόρτισε τὸν λατῖνον Μητροπολίτην ἵνα διατάξῃ τοὺς ὑπ' αὐτὸν Ἐπισκόπους νὰ μὴ ἐπιτρέπωσιν εἰς μηδένα ἑλληνα κληρικὸν νὰ λειτουργῇ ἐν ταῖς ἐπαρχίαις αὐτῶν πρὶν ἢ ἐνώπιον τῶν ἐντεταλμένων ὑπ' αὐτῶν ὁμόσῃ τὸν ὅρκον ὑποταγῆς εἰς τὴν ρωμαϊκὴν Ἐκκλησίαν, καὶ ἀποπτύσῃ πάσας τὰς αἵρετικὰς αὐτοῦ δοξασίας, ἰδίᾳ δὲ τὴν λέγουσαν ψευδῶς τοὺς Λατίνους αἵρετικούς διὰ τὴν ὑπ' αὐτῶν χρῆσιν ἁζύμων ¹⁰³. Ὑπακούων εἰς τὰς παπικὰς διαταγὰς ὁ Εὐστόργιος συνεκάλεσε τὸν ἑλληνα Ἀρχιεπίσκοπον καὶ τοὺς ὑποτελοῦντας αὐτῷ Ἐπισκόπους καὶ ἀνεκοίνωσεν αὐτοῖς ταύτας. Οὗτοι ἀπαντῶντες ἐζήτησαν καιρὸν πρὸς σύσκεψιν πρὶν ἀποφασίσωσι περὶ τοῦ πρακτέου. Ὅτε δὲ ἡ ταχθεῖσα προθεσμία ἔληξεν οὗτοι ἀπογυμνώσαντες τοὺς ναοὺς καὶ τὰ μοναστήρια τῶν τιμαλφῶν αὐτῶν κατέλιπον κρύφα τὴν Νήσον καὶ ἀπέπλευσαν εἰς Κιλικίαν, συνοδευόμενοι ὑπὸ τῶν ἐπισημοτέρων μονα-

⁹⁹ Raynaldi ad ann. 1232, No 51. Wadding *Annal. Min.* ii, ann. 1232, σ. 305. ¹⁰⁰ Οὗτοι ἦσαν δύο δομινικανοὶ μοναχοὶ Οὐγὸς καὶ Πέτρος, καὶ δύο φραγκισκανοὶ Ραδοῦλφος καὶ Χάιμος καλούμενοι.

¹⁰¹ Σάθας *M. B.* β', σ. 46 - 49.

¹⁰² Contin. G. Tyr xxv 7ε.

¹⁰³ Raynaldi ad ann.

1240, Nos 44 - 45.

χῶν καὶ ἱερέων, καὶ ἄφ' οὗ ὁ 'Αρχιεπίσκοπος ἠπειλήσεν ἀφορισμὸν ἐκ τῶν παραμεινάντων ἀδελφῶν αὐτοῦ κατ' ἐκείνων, οἵτινες ἤθελον ὑποκύψει εἰς τὰς παπικὰς ἀξιώσεις. 'Ο λατῖνος 'Αρχιεπίσκοπος ἐν τῇ ἀμνηχανίᾳ αὐτοῦ ἀπηυθύνθη πρὸς τὸν Γρηγόριον, ὅστις παρήγγειλεν αὐτῷ νὰ ἐξώσῃ ἐπισήμως τοὺς ἀνυποτάκτους κληρικούς ἐκ τῆς χώρας καὶ νὰ πληρώσῃ τοὺς θρόνους καὶ τὰ μοναστήρια τῶν ἀπελθόντων διὰ λατίνων κληρικῶν καὶ ἄλλων καταλλήλων προσώπων.

41. 'Αλλ' ἡ αὐγὴ λαμπροτέρων σχετικῶς ἡμερῶν ἤγγιζεν. 'Η βία εἶχε χρεοκοπήσῃ. 'Ο διωγμὸς ἐχρησίμευσε μόνον ἵνα ἐξεγείρῃ ἠϋξημένας δυνάμεις ἀντιστάσεως. 'Οθεν ἔδει νῦν νὰ ἐπιδιωχθῇ συνδιαλλαγή. Κυρίως δὲ λόγοι ἀνάγκης ὑπηγόρευον τὴν τοιαύτην ἀλλαγὴν πολιτείας. 'Υπὸ τὴν συνετὴν καὶ ἰσχυρὰν διοίκησιν τοῦ Θεοδώρου Λασκάρεως καὶ τοῦ 'Ιωάννου Βατάτζη ἡ ἐλληνικὴ Αὐτοκρατορία, ἣτις ἐθεωρήθη ὅτι διὰ τῆς ἀλώσεως τῆς Κπ εἶχε λάβῃ τὸ θανάσιμον πληγμῖα, προσεκτήσατο νέας δυνάμεις ἐν τῇ νέᾳ ἔδρᾳ αὐτῆς Νικαίᾳ. 'Ηλθε νῦν ἡ σειρὰ τῶν λατίνων Αὐτοκρατόρων τῆς 'Ανατολῆς νὰ ἀπειλῶνται δι' ἐξώσεως ἐκ τῆς Βασιλίδος τῶν πόλεων ὑπὸ τῶν ἀπογόνων ἐκείνων, οἷς προηγουμένως αὐτοὶ εἶχον ἀφαιρέσῃ τὰς κτήσεις. Οὐχὶ πολὺ ἄφ' ὅτου διεδέξατο τὸν Γρηγόριον ἰκ' ὁ 'Ιννοκέντιος ἰν, ἔδωκε πειστικὰ τεκμήρια τῆς προθέσεως νὰ μεταβάλλῃ τὴν πρὸς τοὺς 'Ελλήνας συμπεριφορὰν τῶν προκατόχων αὐτοῦ. Τῷ 1247 διώρισε τὸν φραγκισκανὸν πνευματικὸν αὐτοῦ Λαυρέντιον ληγάτον ἐν τῇ 'Ανατολῇ. «'Ενεκα τῆς πλήρους ἐμπιστοσύνης, ἔλεγεν αὐτῷ, ἣν ἔχομεν ἐν Κυρίῳ εἰς τὴν σὴν περίνοιαν, ἐθεωρήσαμεν πρόσφορον νὰ σε ἀποστείλωμεν πέραν τῶν θαλασσῶν ἄγγελον εἰρήνης, μετὰ πλήρους ληγατικῆς ἐξουσίας ἀνὰ τὴν 'Αρμενίαν, 'Ικόνιον, Τουρκίαν, 'Ελλάδα, Βαβυλωνίαν ἐπὶ πάντας τοὺς 'Ελλήνας τοὺς οἰκοῦντας ἐν τοῖς Πατριαρχείοις 'Αντιοχείας καὶ 'Ιερουσαλὴμ ἢ ἐν τῇ νήσῳ Κύπρῳ· καὶ ἐπὶ πάντας τοὺς 'Ιακωβίτας, Μαρωνίτας καὶ Νεστοριανούς ὁμοίως· ὅτι κατὰ τὴν παρὰ Θεοῦ σύνεσίν σου δύνασαι νὰ θερίσῃς καὶ σπείρῃς, νὰ οἰκοδομήσῃς καὶ φυτεύσῃς· ἐφ' ᾧ καὶ ἐντελλόμεθά σοι ἵνα ὑπερασπίζῃς τῶν 'Ελλήνων οἰαςδήποτε κατηγορίας ἐν τοῖς τόποις ἐκείνοις, τῇ παρ' ἡμῶν παρεχομένη σοι ἀποστολικῇ ἐξουσίᾳ, μὴ ἐπιτρέπων ἵνα οὗτοι κακῶνται ἢ ἐνοχλῶνται καθ' οἷονδῆποτε τρόπον· ἐπιβάλλων ἵνα πᾶσα κάκωσις ἢ ἀδικία, ἣν οὗτοι δυνατὸν νὰ ὑπέστησαν παρὰ τῶν Λατίνων ἀποκαθίσταται

δεκαπλασία· καὶ ἐντελλόμενος τοῖς Λατίνοις αὐτοῖς ἐπὶ ἰδίῳ κινδύνῳ νὰ ἀπέχονται τοιούτων ἐνεργειῶν εἰς τὸ ἐξῆς» ¹⁰⁴. Ἐν νεωτέρῳ δ' ἐπιστολῇ ἀπὸ 7 Αὐγ. 1247 διαγράφει ὁδηγίας περὶ τῆς συμπεριφορᾶς αὐτοῦ πρὸς τοὺς ἐκ τῶν ἐλλήνων Ἱεραρχῶν δεικνύοντας οἰανδήποτε διάθεσιν ἐπιστροφῆς εἰς νομιμοφροσύνην καὶ ὑπακοὴν εἰς τὴν ἁγίαν Ἐδραν ὧδέ πως:

1. Οἱ γνωστοὶ ὥς διατελέσαντες πρότερον ὑποτεταγμένοι εἰς τοὺς λατίνους Πατριάρχας τῆς Ἀντιοχείας ἢ τῆς Ἱερουσαλὴμ ἢ εἰς ἄλλους τινὰς Ἀρχιερεῖς τῆς αὐτῆς Ἐκκλησίας δὲν θὰ ἀπαλλάσσονται τῶν ὑποχρεώσεων αὐτῶν.

2. Οἱ γνωστοὶ ὅτι οὐδέποτε διετέλεσαν ὑποτεταγμένοι εἰς τοὺς Πατριάρχας ἢ Ἀρχιερεῖς τούτους, θὰ γίνωνται δεκτοὶ εἰς ἄμεσον ἐξάρτησιν ἀπὸ τοῦ Πάπα, σφζομένων πάντων τῶν ὑφισταμένων δικαίων καὶ προνομίων.

3. Καθ' ὅμοιον τρόπον οἱ ὀρθόδοξοι Πατριάρχαι Ἀντιοχείας καὶ Ἱεροσολύμων, ἐὰν ἀποδειχθῇ ὅτι οὐδέποτε ὑπῆρξαν ἐξηρητημένοι ἀπὸ τινος τῶν λατίνων Πατριαρχῶν ἢ Ἐπισκόπων ὁμοῦ μετὰ τῶν ὑποτελούντων αὐτοῖς, ἐὰν καὶ οὗτοι ἀπολαύσιν ὁμοίας ἐλευθερίας, θὰ τεθῶσιν ἐπίσης ἐν ἁμέσῳ ἐξαρτήσιν ἀπὸ τῆς ἁγίας Ἐδρας. Οἱ Πατριάρχαι οὗτοι, ἐὰν μὴ δύνωνται νὰ ἐπισκεφθῶσιν αὐτοπροσώπως τὸν ὑπέρτατον Ποντίφικα, θὰ ἀποστείλῃσι κατάλληλα πρόσωπα ὅπως ἀντιπροσωπεύσωσιν αὐτοὺς καὶ τοὺς ὑποτελοῦντας αὐτοῖς. Ἐν ἡ περιπτώσει ἑλλειψίς πόρων ἤθελε κωλύσῃ αὐτοὺς τοῦ ταξειδίου ὁ Λαυρέντιος διετάσσειτο νὰ καταβάλῃ τὰς ἀναγκαίας δαπάνας ἐκ τοῦ παπικοῦ θησαυροφυλακίου ¹⁰⁵. Τὰ συνδιαλλακτικὰ ταῦτα μέτρα ἔσχον εὐτυχέστατα ἀποτελέσματα. Πολλοὶ τῶν Ἑλλήνων κληρικῶν ἐν οἷς καὶ ὁ Ἀρχιεπίσκοπος, οἵτινες εἶχον ἀπέλθῃ εἰς ἐξορίαν κατ' ἀκολουθίαν τῶν ὑπερφιάλων μέτρων τοῦ Γρηγορίου, ἐπείσθησαν ὑπὸ τοῦ Λαυρεντίου νὰ ἐπανέλθωσιν εἰς Κύπρον ¹⁰⁶. Ἀλλ' ἔτι σπουδαιότερα ἀποτελέσματα ἔμελλον νὰ ἐπακολουθήσωσιν ἐκ τῆς τοιαύτης μεταλλαγῆς πολιτείας. Τῷ 1248, ὅτε ὁ σταυροφορικὸς στρατὸς ὑπὸ Λουδοβίκου τὸν ἅγιον προσήγγισεν εἰς Κύπρον, συνώδευε τὰ γαλλικὰ στρατεύματα ἕτερος ἄγγελος εἰρήνης ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ καρδινά-

¹⁰⁴ Raynaldi ad ann. 1247, No 30. Ffoulkes *Christendom's Divisions*, II v. σ. 244. ¹⁰⁵ Raynaldi ad ann. 1247, No 31. ¹⁰⁶ Αὐτόθι ad ann. 1250, No 40, ad ann. 1248, No 33. Joinville, ii, A. D. 1248.

λίου Ὁδωνος (Eudes) ἐκ Chateauroux, ἐπισκόπου Τούσκλου. Διὰ τῶν προσπαθειῶν αὐτοῦ ἡ μακροχρόνιος ἔρις τῶν δύο Ἐκκλησιῶν τοσοῦτο, προσωρινῶς τοῦλάχιστον, ἐλησμονήθη, ὥστε ὁ Ἕλλην Ἀρχιεπίσκοπος ἐλθὼν μετὰ τῶν ἑαυτοῦ κληρικῶν πρὸς τὸν Ληγάτον οἰκεία προαιρέσει ὑπέσχετο ὑπακοὴν εἰς τὴν ρωμαϊκὴν Ἐκκλησίαν, βαλὼν, ἐπὶ πλέον, τὰς οἰκείας χεῖρας ἐν ταῖς τοῦ Καρδινάλιου κατὰ τὸν φεουδαλικὸν τρόπον εἰς σημεῖον ὑποταγῆς ¹⁰⁷.

42. Οἱ ἐν τῇ Νήσῳ Ὁρθόδοξοι, κατανοήσαντες τὴν προφανῆ ἐπιθυμίαν τῆς ἁγ. Ἐδρας ὅπως ἀσφαλισθῇ τὴν εὐνοίαν αὐτῶν, προέβαλον νῦν διὰ τοῦ Ἀρχιεπισκόπου αὐτῶν πολλὰ αἰτήματα, ἅτινα κατ' οὐσίαν ἰσοῦντο πρὸς κατάργησιν τῶν καθ' ὧν ἡναντιοῦντο ἀποφάσεων τῆς ἐν Ἀμμοχώστῳ συνελεύσεως τοῦ 1222. Μεταξὺ ἄλλων ἀπῆλθον:

¹⁰⁷ Raynaldi ad ann. 1250, No 40. Ὁ Ffoulkes σχολιάζει τὰ γεγονότα ταῦτα ὡς ἐξῆς: «Ὁ φραγκισκανὸς Λαυρέντιος ἐνεργῶν ὡς ληγάτος τοῦ Ἰννοκεντίου τῷ 1247, ὡς εἶδομεν, ἔπεισέ τινας αὐτῶν νὰ ἐπανέλθωσιν, ὀλίγα δ' ἔτη βραδύτερον, ὅτε Ὁδων ὁ ἐπίσκοπος τοῦ Frascati (Tusculum) ἦλθεν εἰς Κύπρον ὡς ληγάτος, εἰς τούτων, ὁμώνυμος τοῦ Ἕλληνος πατριάρχου Γερμανοῦ, ὑπῆντησεν αὐτῷ ἐπαγγελλόμενος ὑπακοὴν εἰς τὴν ρωμαϊκὴν Ἐκκλησίαν· ἐφ' ᾧ ὁ ληγάτος φαίνεται ἐπιτρέψας αὐτῷ νὰ χειροτονηθῇ ὑπὸ τῶν οἰκείων ἐπισκόπων ἀρχιεπίσκοπος τῶν ἐν Κύπρῳ Ἑλλήνων, λαβὼν παρ' αὐτοῦ μετὰ τὴν χειροτονίαν καὶ παρὰ τῶν ὑποτελούντων αὐτῷ ὑπῆσχεσιν ὑπακοῆς ἐν ὀνόματι τῆς ρωμαϊκῆς Ἐκκλησίας...». Ἐν σημ. 704 ἐξακολουθεῖ: «οὕτω μανθάνομεν ἐκ τῆς Διατάξεως τοῦ Ἀλεξάνδρου ιν, ἄλλως θὰ ἡδύνατο νὰ ἐξαχθῇ ἐκ τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Ἰννοκεντίου πρὸς τὸν Ὁδωνα (Raynaldi ad ann. 1260, No 37. Hist. de Chypre ii, σ. 65) ὅτι ὁ Γερμανὸς ἦτο ἀρχιεπίσκοπος κατὰ τὸν χρόνον τῆς ἐξώσεώς του». Ἐπειδὴ ἡ ἄδεια τῆς χειροτονίας αὐτοῦ δὲν εἶχεν ἐκδοθῇ μέχρι τῆς 20 Δεκ. 1251, ἡ δ' ἐπιστολὴ τοῦ Ἰννοκεντίου χρονολογεῖται τῇ 21 Ἰουλ. 1250 πᾶς γινώσκων τὰ γεγονότα ταῦτα οὐδαμῶς θὰ ἦτο εὐλογον νὰ καταλήξῃ εἰς τοιοῦτο συμπέρασμα. Ἐπὶ πλέον ἡ περὶ ἧς πρόκειται ἐπιστολὴ ἀρχεταί: Venerabilis fratris nostri Archiepiscopi Graecorum in Cyprio, ἐν ᾧ ἡ ἄδεια περιλαμβάνει τὰς λέξεις archiepiscopo jampridem defuncto, δεικνύουσα σαφῶς ὅτι ἡ χρεία τοῦ θρόνου, ἣτις ἔδωκε τῷ Γερμανῷ τὴν ἀρχιεπισκοπὴν, εἶχεν ἐπισυμβῇ ἐν τῷ μεταξύ.

Τίς ἦτο ὁ ὑπὸ τοῦ Ἰννοκεντίου ὑποδηλούμενος ὡς ἀποθανὼν ἀρχιεπίσκοπος εἶναι ἀδύνατον νὰ λεχθῇ. Τὸ ἀμέσως πρὸ τοῦ Γερμανοῦ ὄνομα ἐν τῷ πίνακι τῶν ὀρθόδοξων Ἀρχιεπισκόπων εἶναι τὸ τοῦ Νεοφύτου. Ἐὰν τὸ πρόσωπον ἐκεῖνο ἐκαλεῖτο Νεόφυτος, εἶναι φανερόν ὅτι ὁ περιώνυμος ἀναχωρητὴς τῆς Ἐγκλείστρας οὐδέποτε δύναται νὰ ὑπῆρξεν ἀρχιεπίσκοπος, ὡς πολλοὶ ὑπέθεσαν, διότι οὗτος τότε θὰ εἶχε φθάσῃ εἰς τὴν μυθώδη ἡλικίαν τῶν 116 ἐτῶν, ἀφ' οὗ εἶχε γεννηθῇ τῷ 1134.

1. Τὴν ἀνίδρυσιν τῶν 14 ἀρχικῶν ἐπισκοπῶν.
2. Πλήρη ἀνεξαρτησίαν ἀπὸ τῆς ἐν τῇ Νήσῳ λατιν. Ἱεραρχίας, ἀντ' αὐτῆς δὲ ἄμεσον ἐξάρτησιν ἀπὸ τοῦ Πάπα.
3. Τὴν ἀποκατάστασιν τῆς ἐπὶ τοῦ κλήρου καὶ τοῦ λαοῦ τοῦ οἰκείου δόγματος δικαιοδοσίας αὐτῶν, ἣν οἱ ἐπίσκοποι ἐκέκτηντο πρὸ τῆς κατὰ τῆς ρωμαϊκῆς Ἐκκλησίας ἐξεγέρσεως, ὥστε τὰ μέλη τῆς ἑαυτῶν κοινότητος νὰ δεικνύωσιν τὴν αὐτὴν εἰς αὐτοὺς ὑποταγὴν, ἣν καὶ οἱ Λατῖνοι εἰς τοὺς οἰκείους Ἐπισκόπους.
4. Τὴν ἄρσιν παντὸς περιορισμοῦ διὰ τοὺς ἐπιθυμοῦντας νὰ καταταχθῶσιν εἰς τὸν κλῆρον ἢ νὰ ἀσπασθῶσι τὸν μοναχικὸν βίον, καὶ πλήρη ἐλευθερίαν ἐν τοῖς ζητήμασι τούτοις, ὡς ἦτο σύνηθες πρὸ τῆς λατινικῆς κατακτήσεως.
5. Τὴν ἐπαναφορὰν εἰς τοὺς ὀρθοδόξους Ἐπισκόπους τοῦ δικαιοῦματος τῶν δεκάτων, ἅτινα κατεβάλλοντο ὑπὸ τῶν ἐλληνικῶν Μοναστηρίων, τῶν ὀρθοδόξων Σύρων καὶ τῶν Ἑλλήνων ἐλευθέρων εἰς τοὺς λατίνους Ἐπισκόπους, οἵτινες ἔδει καὶ μέρος τῶν δεκάτων τῶν προερχομένων ἐκ τῶν γεωργικῶν καὶ κτηνοτροφικῶν ἀσχολιῶν τῶν Ἑλλήνων νὰ ἀφιερῶσωσιν εἰς ἐνίσχυσιν τῶν ἰθαγενῶν ἐπισκόπων καὶ κληρικῶν ¹⁰⁸.
6. Τὸ δικαίωμα τῶν Ἐπισκόπων τοῦ ἀκούειν καὶ ἀποφασίζειν κατὰ τοὺς κανόνας καὶ τὰ ἀρχαῖα ἔθη περὶ πάντων τῶν πνευματικῶν ζητημάτων τῶν ἀφορώντων εἰς τοὺς Ἑλληνας κατοίκους. Αἱ δὲ κατὰ τῶν ἀποφάσεων αὐτῶν ἐφέσεις νὰ ἐκκαλῶνται οὐχὶ ἐπὶ τῶν λατίνων Ἀρχιεπισκόπου ἢ Ἐπισκόπων ἀλλ' ἐπὶ τοῦ Πάπα αὐτοῦ ἢ ἐπὶ τοῦ ἐν ταῖς χώραις ταύταις Ληγάτου αὐτοῦ.
7. Ὁ Ληγᾶτος νὰ δέχεται ὑπὲρ τοῦ Πάπα τὴν ὑπόσχεσιν τῆς ὑποταγῆς καὶ τοῦ σεβασμοῦ παρὰ τοῦ ἐκάστοτε ὀρθοδόξου Ἀρχιεπισκόπου, νὰ ὑπερασπίζῃ δ' αὐτοῦ καὶ τῶν ὑποτελούντων εἰς αὐτὸν ἐπισκόπων κατὰ πάσης ἀσκόπου ἐπεμβάσεως καὶ ὀχλήσεως.
8. Τὴν ἄρσιν πασῶν τῶν ποινῶν τῶν ἀπαγγελθεισῶν ὑπὸ τοῦ Πελαγίου καὶ ἄλλων κατὰ τῶν ὀρθοδόξων ἐπισκόπων, κληρικῶν καὶ λαϊκῶν τῆς Νήσου διὰ τὴν προτέραν αὐτῶν ἀνυποταξίαν, λογιζομέ-

¹⁰⁸ Et nihilominus eorundem ac suorum sustentationi clericorum a memoratis archiepiscopo et episcopis Latinis aliqua decimarum, quae ipsis de laboribus et nutrimentis animalium Graecorum praefatae insulae proveniunt, portio assignetur

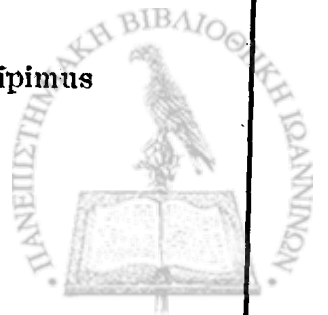
νου ὅτι ἀφ' οὗ ἡ αἰτία τῆς προσβολῆς νῦν αἴρεται καὶ ἡ ποινὴ πρέπει ὁμοίως νὰ ἀρθῇ ¹⁰⁹.

43. Ὁ Πάπας λαβὼν τὰ αἰτήματα ταῦτα, ἀναγνωρίζων δ' ὅτι ἡ μακρὰ αὐτοῦ ἀπὸ τῆς Κύπρου ἀπόστασις καθίστα ἀδύνατον εἰς αὐτὸν νὰ ἐκδώσῃ ἱκανοποιητικὴν ἀπόφασιν, παρέπεμψε τὸ πρᾶγμα εἰς τὸν Ὁδωνα, ἐντειλάμενος ἵνα, μετὰ τὴν δέουσαν σύσκεψιν μετὰ τῶν ἀρμοδιωτάτων ὅπως δώσωσι γνώμην, λύσῃ τὸ ζήτημα κατὰ τὸν τρόπον τὸν ἄριστα προάγοντα τὴν σωτηρίαν τῶν ψυχῶν, τὴν εἰρήνην τῆς Ἐκκλησίας καὶ τὴν καθολικὴν ὑπακοήν ¹¹⁰. Ἀπὸ λατινικῆς ἀπόψεως ἦτο, ὡς εἰκός, ὅλως ἀδύνατον νὰ παραχωρηθῶσι τὰ αἰτήματα ταῦτα. Οὕτω πράττοντες οἱ Δυτικοὶ θὰ ἐπέφερον κατ' οὐσίαν τὴν καταστροφὴν τοῦ ὅλου μηχανισμοῦ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ὑπεροχῆς, ἣν μετὰ τοσούτων κόπων ᾤκοδόμουν. Ἀλλὰ πᾶσαι αἱ καλόβουλοι αὐταὶ ἀπόπειραι εἰρηνεύσεως κατὰ μέγα μέρος ἐματαιώθησαν διὰ τῆς ὑπερφιάλου διαγωγῆς τοῦ λατίνου μητροπολίτου Οὐγὸν Φαγιάνου, ὅστις εἶχεν ἐσχάτως ἀναρρηθῇ εἰς τὸν θρόνον τῆς Λευκοσίας. Ἡ μεγάλη φιλοδοξία αὐτοῦ ἦτο νὰ ἐπεκτείνῃ τὴν ἐξουσίαν τῆς ρωμαϊκῆς Ἐκκλησίας ἐπὶ σύμπαντα τὸν ἐγγώριον πληθυσμόν. Διό, φυσικῶς, οὗτος ἐθεώρει τὴν συνδιαλλακτικὴν ταύτην πολιτείαν μετὰ τῆς μεγίστης δυσμενείας. Παρὰ τὴν ἀπαγόρευσιν τοῦ Ἰννοκεντίου ὅπως ἀναμιγνύηται εἰς τὰ τῶν Ἑλλήνων, δι' ἐγκυκλίου ἀναγνωσθείσης εἰς τὸν λαὸν ἐν τῷ μεγάλῳ κοιμητηρίῳ τοῦ καθεδρικοῦ τῆς ἁγίας Σοφίας τῇ Κυριακῇ τῶν Βαΐων τοῦ 1251 διέτασεν ἐπὶ ποινῇ ἀφορισμοῦ, ἵνα πάντες οἱ Ἕλληνες οἱ χρισθέντες καὶ νυμφευθέντες κατὰ τὰ θέσμια τῶν Ἐκκλησιῶν Ρώμης καὶ Λευκοσίας καὶ τὰ τέκνα αὐτῶν ἀκροῶνται τῆς λειτουργίας ἅπαξ τοῦλάχιστον τῆς ἑβδομάδος — τ'. ἐ. κατὰ Κυριακὴν — ἐν τῷ λατινικῷ καθεδρικῷ ναῷ τῆς Λευκοσίας, καὶ ἐξομολογῶνται αὐτόθι ἅπαξ τοῦ ἔτους εἰς λατῖνον ἱερέα, ἐν δὲ τῷ μέλλοντι νὰ μετέχωσι τῶν μυστηρίων ἐκεῖ κατὰ τὸν λατινικὸν τρόπον, οὐδέποτε δὲ πλέον κατὰ τὰ θέσμια καὶ τὰ ἔθνη τῶν Ἑλλήνων εἰμὴ ἐν ἀπολύτῳ ἀνάγκῃ. Περαιτέρω δὲ ἡπεῖλει διὰ τῆς αὐτῆς ποινῆς πάντας τοὺς ὀρθοδόξους ἱερεῖς καὶ διακόνους, οἵτινες δὲν εἶχον ὑποσχεθῇ ἢ εἶχον ἀρνηθῇ νὰ ὑποσχεθῶσιν ὑπακοὴν εἰς τὰς Ἐκκλησίας Ρώμης καὶ Λευκοσίας ¹¹¹.

¹⁰⁹ Raynaldi ad ann. 1250, No 40. 41. 42.

¹¹⁰ Αὐτόθι No 43.

¹¹¹ Mansi xxvi 336. Labbe XI, ii, 2399: «Item praecipimus

44. Τὰ ἐπιθετικά ταῦτα διαθήματα θὰ ἦσαν καὶ καθ' ἑαυτὰ ἱκανὰ νὰ ἀναζωπυρήσωσι τὰ πάθη τὰ τοσοῦτον καταπραϋνθέντα ἐσχάτως. Ἀλλὰ καὶ ἡ ἐνέργεια τοῦ Ληγάτου ἀσυνειδήτως ἐπέσπευσε τὰ πράγματα. Ἐπειδὴ ὁ ἑλλην. ἀρχιεπισκοπικὸς θρόνος τῆς Κύπρου ἐχόρευε τότε, ἀπεφασίσθη νὰ ἐπιτραπῇ εἰς τοὺς Ὁρθοδόξους νὰ ἐκλέξωσι διάδοχον εἰς τὸν θρόνον τοῦτον ὡς ἀποζημίωσιν τινα διὰ τὴν ἄρνησιν τῶν τελευταίων αὐτῶν αἰτημάτων. Ὅθεν, λαβόντες τὴν ἀναγκαίαν παρὰ τοῦ Πάπα ἄδειαν οἱ Ἕλληνες Ἐπίσκοποι προέβησαν εἰς ἐκλογὴν τοῦ Γερμανοῦ Πησιμάνδρου. Ἡ ἐκλογή ἐνεκρίθη ὑπὸ τοῦ Ληγάτου καὶ ἐπεκυρώθη εἰτα ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Ἰννοκεντίου. Παρορῶν δὲ τὰς παρὰ τῶν ἀντιπροσώπων τοῦ τότε ἀπόντος ἐκ τῆς Νήσου λατίνου Μητροπολίτου γενομένης διαμαρτυρίας ὁ Ὅδων διενήργησε τὴν χειροτονίαν τοῦ νεωστὶ ἐκλεγέντος ὑπὸ τῶν ὑποτελούντων αὐτῷ Ἐπισκόπων εἰς ὀρθόδοξον Ἀρχιεπίσκοπον Κύπρου, λαβὼν παρ' ἐκείνου καὶ αὐτῶν μετὰ τὴν τελετὴν ὑπόσχεσιν ὑπακοῆς εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ρώμης — οὐδεμιᾶς μνείας γενομένης τῆς ἐπιχωρίου λατινικῆς Ἱεραρχίας — καὶ ἑτέραν ὑπόσχεσιν τῶν ὑποτελούντων Ἐπισκόπων περὶ κανονικῆς ὑπακοῆς εἰς τὸν Γερμανὸν ὡς ἀρχιεπίσκοπον αὐτῶν ¹¹². Ὁ Οὐῖγος, καίπερ ἐκμανεῖς ἐπὶ τοῖς γενομένοις, δὲν εἶχε τὴν δύναμιν νὰ ἀντιστῇ εἰς τὸ κῦρος τοῦ Ληγάτου. Θεωρῶν δὲ τὴν ὑπαρξιν ἑλληνος Ἀρχιεπισκόπου προσβλητικὴν τοῦ ἑαυτοῦ ἀξιώματος καὶ ὀλεθρίαν εἰς τὴν ὑπεροχὴν τῆς ἑαυτοῦ Ἐκκλησίας, ἐκήρυξε τὸ βασίλειον ὑπὸ ἀπαγόρευσιν καὶ ἀπεσύρθη μετ' ὀλίγον εἰς Τοσκάναν, ἔνθα παρέμεινε μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ βασιλέως Ἑρρίκου ¹¹³.

districte et sub pœna excommunicationis universis Graecis qui sacramenta confirmationis et matrimonii juxta morem ecclesiae Romanae et ecclesiae Nicosiensis receperunt, et etiam iis qui ex praedictis sunt procreati, ut de caetero semel saltem in hebdomada, die scilicet Dominica, in majore ecclesia Latinorum Nicosiensi ad audiendum divinum officium conveniant, et ibidem confiteantur Latino presbytero, saltem semel in anno, sua peccata, et ab eadem ecclesia juxta morem Latinorum omnia ecclesiastica recipiant sacramenta eadem de caetero, nisi forte in necessitate, juxta mores et ritus Graecorum nullatenus recepturi. Item omnes presbyteros et diaconos Graecos qui non fecerunt, nec facere volunt, obedientiam ecclesiae Romanae et ecclesiae Nicosiensi. ¹¹² Raynaldi ad ann. 1260, No 37.

¹¹³ Ὁ θάνατος τοῦ Ἑρρίκου ⁱ χρονολογεῖται διττῶς ὑπὸ τῶν χρονογράφων· ὁ Φλ. Βουστρώνιος, ὁ Amadi καὶ ὁ Συνεχιστὴς τοῦ G. de Tyr ὀρθῶς παριστῶσιν αὐτὸν συμβάντα τῷ 1253, ἐν ᾧ ὁ Μαχαιρᾶς

45. Ὅτε ἤσκει τὰ τοῦ ληγάτου εἰσέτι ὁ Ὁδων ἐκλήθη ἵνα με-
 σολαθήσῃ μεταξὺ τῶν δύο Ἐκκλησιῶν ἐπὶ τινων ἀμφοισθητήσεων
 ἐγερθεῖσων ἐν σχέσει πρὸς τὸ βάπτισμα, τὸ χρῖσμα, τὴν εὐχαριστίαν
 καὶ ἄλλα ἔθιμα καὶ τελετάς. Ὁ Πάπας, εἰς ὃν τὸ πρᾶγμα ἐν τέλει
 ἀννενέχθη, ἐξέδωκε μετὰ ἐπιμελῇ ἔρευναν τὴν ἐξῆς ἀπόφασιν, ἣν ἐνε-
 τέλλετο τῷ Ληγάτῳ ἵνα διασαφήσῃ εἰς πάντας τοὺς ἔλληνας Ἐπι-
 σκόπους τοῦ βασιλείου, ἀξιῶν ἅμα παρ' αὐτῶν τὴν τήρησιν τῶν δια-
 τάξεων αὐτῆς καὶ τὴν ἐπίβλεψιν ἵνα καὶ ὑπὸ τῶν ὁμοδόξων αὐτῶν
 τηρῶνται. Ἀλλ' ἡ γλῶσσα ἐν ἣ ἔγραφε πρὸς τὸν ἀντιπρόσωπον
 αὐτοῦ ἐδείκνυνεν ὅτι εἴ πέρ ποτε εἶχε τὴν ἀπόφασιν νὰ συνεχίσῃ τὴν
 διαλλακτικὴν αὐτοῦ πολιτείαν. «Ἐπειδὴ τινες τῶν Ἑλλήνων ἐπεστρά-
 φησαν εἰς τὸ πρὸς τὸν ἀποστολικὸν Θρόνον καθῆκον, καὶ ἐπὶ τινὰ
 χρόνον ἐν τῷ παρελθόντι διετελέσαν σεβόμενοι καὶ ὑπακούοντες εἰς
 αὐτὸν εὐλαβῶς, ἔννομόν τε καὶ ἐπάναγκές ἐστιν ἀνεχομένους ὅσον
 ἔξεστιν ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ τὰ θέσμια καὶ ἔθνη αὐτῶν, τηρεῖν αὐτοὺς
 ἐν τῇ οἰκείᾳ εἰς τὸν αὐτὸν Θρόνον ὑποταγῇ· καίτοιγε οὔτε ὀφείλομεν
 οὔτε ὑπονοοῦμεν ὑποχωρῆσαι αὐτοῖς οὐδαμῶς ἐπὶ οἰουδήποτε σημείον
 ἐν ᾧ φθείρονται τὰ συμφέροντα ταῖς ψυχαῖς ἢ ἐν ᾧ ἀδυνατοῦμεν
 ὑποχωρῆσαι ἐν τιμῇ».

1. Ἐν τῇ τελέσει τοῦ χρίσματος τὸ ρωμαϊκὸν ἔθος ἔδει νὰ τη-
 ρῇται ¹¹⁴, ἀλλ' οἱ Ἕλληνες ἦσαν ἐλεύθεροι νὰ ἐξακολουθήσωσι κατὰ

καὶ ὁ Strambaldi ἐσφαλμένως μεταθέτουσιν αὐτὸν τῷ 1261, Αὐγ. 29: In
 detto tempo (1253) morì il re Henrico de Cipro a Nicosia, alli 18 di
 gennaio (Φλ. Βουτρών. σ. 109). - Morìte Henrico re de Cipro à Nicossia,
 a di 18 zenner (1253) (Amadi, σ. 202). - A MCCLIII - moururent li
 rois Henri de Chipre etc. (Contin. G. Tyr xxvi iii). - «καὶ ὁ αὐτὸς
 ρὲ Χαρὴν ἐπέθανε τῇ κθ' Αὐγούστου ροξά» Μαχαιράς, σ. 74). E morse il
 preditto re Charin 1261 a di 29 Agost (Strambaldi, σ. 18).

¹¹⁴ Ἡ ρωμ. Ἐκκλησία μεταχειρίζεται τρεῖς χρίσεις, ἧτοι 1) Oleum ca-
 techumenorum, 2) Oleum infirmorum, καὶ 3) Chrisma sanctum, πάντα
 ἀγιαζόμενα ὑπὸ τοῦ Ἐπισκόπου τῇ μεγ. Πέμπτῃ μετὰ τὸ Per quem haec
 omnia, Domine, semper bona creas τοῦ κανόνος τῆς λειτουργίας. Τὸ πρῶ-
 τον χρησιμεύει ἐν τῷ βαπτίσματι, τῷ χρίσματι καὶ τοῖς ἐγκαινίοις τῶν θυ-
 σιαστηρίων· τὸ δεύτερον ἐπὶ ἀρρώστοις καὶ ἐπὶ καθιερώσει κωδῶνων· τὸ τρίτον
 ἐν τῇ χειροτονίᾳ ἐπισκόπων, ἱερέων κτλ., καὶ ἐν τῇ καθιερώσει ναῶν καὶ ἐκ-
 κλησιαστικῶν κοσμημάτων.

Ἡ ὁρθόδοξος Ἐκκλησία ὡσαύτως τρία εἶδη ἐλαίου μεταχειρίζεται, ἧτοι 1)
 τὸ ἐλαῖον τῶν κατηχουμένων, ὅπερ εὐλογεῖται ἀπλῶς ὑπὸ τοῦ ἱερέως κατὰ τὴν
 τελετὴν τοῦ βαπτίσματος· 2) τὸ εὐχέλαιον, ἐν τῇ ἐπισκέψει τῶν ἀσθενῶν, εὐλο-
 γούμενον ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ ἀρρώστου ὑπὲρ αὐτοῦ καὶ ἐν τοῖς ναοῖς κατὰ τὰς πα-

τὸ ἔθος αὐτῶν χρίοντες ὁλόκληρον τὸ σῶμα τοῦ χρισμένου, ἐὰν ἡ πρᾶξις αὕτη δὲν ἡδύνατο νὰ καταργηθῇ χωρὶς νὰ προκαλέσῃ ταραχήν, ἀφ' οὗ ἦτο ὅλως ἀδιάφορος εἰς τὸ ἀποτελεσματικὸν καὶ τὴν κανονικὴν ἐκτέλεσιν τοῦ μυστηρίου. Ἡ δὲ χρῆσις θερμοῦ ἢ ψυχροῦ ὕδατος κατὰ τὸ βάπτισμα ἀπεφαίνεται ἐπίσης ὥς τι ἄνευ συνεπειῶν, ἐφ' ὅσον ἀνεφέρετο ὅτι οἱ Ἕλληνες ἐβεβαίουν ὅτι τὸ βάπτισμα καθ' ὁποῖτον τῶν τρόπων τούτων τελούμενον ἦτο ἐξ ἴσου ἀποτελεσματικόν.

Σημ. Ἐν τῇ Διατάξει τοῦ ἀρχιεπισκόπου Ραφαήλ οἱ Ἕλληνες Ἐπίσκοποι παραγγέλλονται νὰ διατάξωσι τοὺς ἱερεῖς αὐτῶν ἵνα τελῶσι τὴν χρῆσιν κατὰ τὸ ρωμαϊκὸν ἔθος, τ.ἔ. χρίοντες τὸ παιδίον πρὸ τῆς βαπτίσεως διὰ τοῦ ἀντίχειρος ἐλαίου, ποιῶντες τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ ἐπὶ τοῦ στήθους μεταξὺ τῶν ὤμων ¹¹⁵.

2. Ἐν τῇ ἐλληνικῇ Ἐκκλησίᾳ ἐπεκράτει ἵνα ὁ ἱερεὺς προβαίῃ ἀμέσως μετὰ τὸ βάπτισμα εἰς τὸ χρῖσμα. Ἀλλὰ τὸ μυστήριον τοῦτο ἔμελλε νῦν νὰ ἐπιφυλαχθῇ τοῖς Ἐπισκόποις, ἐπὶ τῷ ὅτι πρὸκειται περὶ τελετῆς, ἣν οὗτοι μόνον ἐδικαιοῦντο νὰ τελῶσιν ὡς ἀντιπρόσωποι τῶν Ἀποστόλων. Διὰ τῆς ἀποφάσεως ταύτης ἄρα τὸ χρῖσμα ἀνεβάλλετο κατ' οὐσίαν ἐπὶ τινὰ ἔτη.

3. Οἱ Ἕλληνες Ἐπίσκοποι παραγγέλλοντο νὰ ἀγιάζωσι τὸ μύρον ἐν τοῖς καθεδρικοῖς αὐτῶν ναοῖς τῇ μ. Πέμπτῃ κατὰ τὸ ἔθος τῆς ρωμαϊκῆς Ἐκκλησίας. Τὸ δὲ μύρον καθ' ἑαυτὸ θὰ ἀπετελεῖτο ἐκ βαλσάμου καὶ ἐλαίου. Ἀλλ' ἐὰν ἐν τούτῳ οἱ Ἕλληνες προυτίμων νὰ τηρῶσι τὸ ἀρχαῖον ἑαυτῶν ἔθος, καθ' ὃ Πατριάρχαι καὶ Ἀρχιεπίσκοποι ἡγίαζον αὐτὸ ἐν συλλειτουργίᾳ μετὰ τῶν ὑποτελούντων αὐτοῖς Ἐπισκόπων, ἐλεύθεροι ἦσαν.

Σημ. Ἡ Διατάξις τοῦ ἀρχιεπισκόπου Ραφαήλ ἐντέλλεται τοῖς

ραμονὰς τῶν τακτικῶν πρὸς μετάληψιν τῶν ἀχράντων μυστηρίων ὑπὸ τοῦ λαοῦ καὶ ὑπὲρ ἀφέσεως τῶν ἁμαρτιῶν αὐτοῦ μεγάλων ἑορτῶν ὑπὸ ἑπτὰ ἱερέων, καὶ 3) τὸ ἅγιον μύρον, ἐπισήμως ἀγιαζόμενον κατ' ἀρχαῖον ἔθος ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως τῇ μεγ. Πέμπτῃ, καὶ χρησιμοποιούμενον εὐθὺς μετὰ τὸ βάπτισμα εἰς τὴν τέλεσιν τοῦ μυστηρίου τοῦ Χρίσματος.

Διὰ τοῦ ἐλαίου τῶν κατηχουμένων, οὗ μέρος ἐγγεῖται σταυροειδῶς εἰς τὸ ὕδωρ τῆς βαπτίσεως, σφραγίζεται σταυροειδῶς τὸ μέτωπον, τὸ στήθος, τὸ μετὰφρενον, τὰ ὦτα, οἱ πόδες καὶ αἱ χεῖρες τοῦ βαπτιζομένου (Εὐχολόγιον. Neale, *Holy Eastern Church* ii, σ. 695-6).

¹¹⁵ Mansi xxvi, 322. Labbe XI ii, 2388.

ὁρθοδόξοις Ἐπισκόποις ἵνα παρασκευάζωσι τὸ μύρον, τὸ ἅγιον ἔλαιον καὶ τὸ ἔλαιον τῶν κλινικῶν ἐν ταῖς καθεδρικαῖς πόλεσι τῶν λατίνων Ἐπισκόπων. Τὰ δύο τελευταῖα θὰ συνέκιντο μόνον ἐξ ἐλαίου. Καὶ τὰ τρία θὰ ἐφυλάττοντο ἐπιμελῶς ἐσφραγισμένα ἐν ἀσφαλέσι καὶ καθαροῖς τόποις, ἐνθα θὰ ἦσαν ἐκτὸς προσπελάσεως βεβήλων χειρῶν, καὶ θὰ διενέμοντο πρὸς χρῆσιν τοῖς ἱερεῦσι κατὰ τὴν ὑπάρχουσαν ἀνάγκην. Ὅτι ἤθελεν ἀπομείνῃ μέχρι τῆς ἐπομένης μ. Πέμπτης θὰ ἐκαίετο τότε, ἡ δὲ τέφρα θὰ ἐθάπτετο ἐν τῷ Βήματι. Ἐὰν τὰ ὁρθόδοξα λειτουργικὰ βιβλία μὴ περιεῖχον ἀκολουθίας ἁγιασμοῦ τῶν ἐλαίων τούτων, οἱ Ἕλληνες παρηγγέλλοντο νὰ χρησιμοποιοῦσι τὰς τῶν ρωμαϊκῶν εὐχολογιῶν ¹¹⁶.

4. Ἐν τῇ ἀνατολικῇ Ἐκκλησίᾳ συνηθίζεται νὰ χρίωνται δι' εὐχέλαιου οἱ ἐν τῇ συνειδήσει ἐνοχῆς θανασίμου ἁμαρτήματος μετανοοῦντες ¹¹⁷. Τὸ μυστήριον, ὅπερ τελεῖται ὑπὸ τοῦ ἀρχιεπισκόπου

¹¹⁶ Mansi ἐνθ' ἀν. Labbe ἐνθ' ἀν., 2389. — Walcott, *Sacred Archeology*, σ. 151-2: Τὸ χρίσμα κατ' ἀρχὰς ἐτελεῖτο ὑπὸ τε Ἑλλήνων καὶ Λατίνων δι' ἁπλοῦ ἐλαίου. Κατὰ τὴν 5' ἐκ. ἐκομίσθη βάλαμον ἐξ Ἰουδαίας καὶ ἀνemίχθη μετὰ τοῦ ἐλαίου, τὸ μίγμα δὲ τοῦτο ἐχρησιμοποιεῖτο ἐν τῇ Δύσει μέχρι τῆς 15' ἐκ. ὅτε οἱ Ἰσπανοὶ τῇ ἀδείᾳ τῶν παπῶν Παύλου iii καὶ Πίου iv ἐχρησιμοποίησαν βάλαμον ἐξ Ἰνδιῶν. Οἱ Ἕλληνες ἀντὶ βαλσάμου χρησιμοποιοῦσι 40 διάφορα εἶδη ἀρωμάτων. Ὁ ἁγιασμός τοῦ μύρου ἐπεφυλάχθη μόνοις τοῖς Ἐπισκόποις, οἵτινες διένεμον αὐτὸ τοῖς ἐφημερίοις. Κατὰ τὴν 6' ἐκ. ἡ τελετὴ αὕτη ὠρίσθη τῇ μεγ. Πέμπτῃ, καὶ κατὰ τὴν δευτέραν τῶν κατὰ τὴν ἡμέραν ταύτην τελουμένων τριῶν λειτουργιῶν, ἡτις ἐντεῦθεν ἐκλήθη λειτουργία τοῦ μύρου. Ἐν Γαλλίᾳ ὅμως ἡ Σύνοδος τοῦ Meaux τῷ 845 ἐπέτρεψε τὸν ἐν οἰκδήποτε ἡμέρᾳ ἁγιασμόν, ὡς ἐν τοῖς ἀρχαίοις χρόνοις· καὶ οἱ Ἕλληνες καίπερ τηροῦντες τὴν μεγ. Πέμπτην ὡς τὸν κύριον καιρὸν, ἀκολουθοῦσι τὸ αὐτὸ ἔθος, ἀλλ' ἐπιφυλάττουσι τὴν τελετὴν τοῖς Πατριάρχεις, οἵτινες διεξάγουσιν αὐτὴν μετὰ μεγάλης πομπῆς. Τὸ μύρον καὶ τὸ ἅγιον ἔλαιον ἐφυλάσσοντο ὑπὸ κλεῖδας καὶ σφραγίδας, πρὸς πρόληψιν καταχρήσεως αὐτῶν εἰς μαγείας καὶ μαγανείας κατὰ τὴν 19' ἐκ.

¹¹⁷ Τὸ εὐχέλαιον διαφέρει τῆς παρὰ Λατίνοις ἐσχάτης χρήσεως ἐν πλείοσι τῆς μιᾶς λεπτομερείαις. 1. Τὸ ἔλαιον δὲν προαγιάζεται ὑπὸ τοῦ Ἐπισκόπου, ἀλλὰ ἐν τῷ καιρῷ τῆς ἀνάγκης ὑπὸ ἐπτά, ἐν ἀνάγκῃ καὶ ὑπὸ ὀλιγωτέρων, ἱερέων. 2. Ἡ χρῆσις δὲν τελεῖται μόνον in extremis ἀλλὰ καὶ ἐπὶ ἐλαφροτέρων ἀσθενειῶν, εἰ δυνατόν δ' ἐν τῷ ναῷ. 3. Δὲν θεωρεῖται συνήθως ἔχον ἰσχὺν ἂν μὴ τρεῖς τοῦλάχιστον ἱερεῖς μετέσχον τῆς τελετουργίας (! Neale *Holy Eastern Church* ii, σ. 1035). Ἐκ τούτων δύναται τις νὰ κατανοήσῃ πόσον δύσκολον ἔργον εἶναι ἡ ἄρσις τῶν κατὰ τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας ἐν τῇ Δύσει κρατουσῶν διαστροφῶν ἀντιλήψεων, ἀφ' οὗ συγγραφεὺς πάσης τιμῆς ἐπὶ εὐσεβείᾳ καὶ σοφίᾳ ἄξιος, ὅλος ὁ εἰδικῶς μελετήσας τὰ τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας Neale, περιπίπτει εἰς τοιαύτας ἀνακριβείας. Πρβλ. Hook *Ch. Dict.* σ. 321.

ἢ τοῦ ἐπισκόπου βοηθουμένου ὑπὸ ἐπτὰ ἱερέων, ἔγκειται ἐν τῇ χρήσει τοῦ μετανοοῦντος σταυροειδῶς ἐπὶ τοῦ μετώπου, τοῦ πώγωνος, τῶν δύο παρειῶν, τοῦ θέναρος καὶ τῶν παλαμῶν τῶν χειρῶν. Ἡ πρῶξις αὕτη ἀπηγορεύετο νῦν αὐστηρῶς ἐν Κύπρῳ, οἱ δὲ ἱερεῖς καὶ οἱ πνευματικοὶ ἐκωλύοντο νῦν τοῦ παρέχειν οἵανδήποτε χρῶσιν εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν.

5. Ἡ ἐσχάτη χρῆσις ἔδει νὰ τελεῖται ἐπὶ τῶν κλινικῶν.

6. Ἐπειρέπετο τοῖς Ἑλλησι νὰ τηρῶσι τὸ ἴδιον ἔθος τῆς χρήσεως ζέοντος ὕδατος καὶ οἴνου ἐν τῇ εὐχαριστίᾳ, νοουμένου ὅτι ἐπίστευον καὶ ἀπεδέχοντο ὅτι, ἐφ' ὅσον ὁ τύπος τοῦ κανόνος ἐτηρεῖτο, τὸ μυστήριον ἦτο ἐξ ἴσου ἀποτελεσματικὸν διὰ ψυχροῦ, ζέοντος ἢ χλιαροῦ ὕδατος.

7. Ἡ εὐχαριστία ἡ ἀγιαζομένη τῇ μ. Πέμπτῃ πρὸς χρῆσιν τῶν κλινικῶν δὲν θὰ ἐφυλάττετο μέχρι τῆς αὐτῆς ἡμέρας τοῦ ἐπιόντος ἔτους. Τὰ τίμια δῶρα τὰ ἀγιαζόμενα πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον δὲν ἠδύναντο νὰ φυλάττωνται πέρα τοῦ δεκαπενθημέρου. Ὁ δὲ λόγος τῆς ἀπαγορεύσεως ταύτης ἦτο μήπως δι' ἀλλοιώσεως τῶν εἰδῶν ὥς ἐκ τῆς μακροχρονίου διαφυλάξεως ἀποβῶσι ταῦτα ἥττον εὐληπτα, εἰ καὶ ἡ οὐσία καὶ ἡ ἀποτελεσματικότης αὐτῶν ἀπεφαίνετο πάντοτε ἡ αὐτή, οὐδέποτε φθειρομένων ἢ καταστρεφομένων ἐκ τῆς παρόδου τοῦ χρόνου.

8. Ὅσον ἀφορᾷ δὲ εἰς τὴν τέλεσιν τῆς συνήθους καὶ τῶν ἄλλων λειτουργιῶν, καὶ εἰς τὸν χρόνον τῆς τελέσεως, οἱ Ἕλληνες ἦσαν ἐλεύθεροι νὰ ἀκολουθήσωσι τὰ οἰκεῖα ἔθη, ἐπὶ τῷ ὅρῳ ὅτι θὰ ἐχρῶντο ταῖς ὀρθαῖς λειτουργικαῖς λέξεσιν, ἡ δὲ τελετὴ δὲν θὰ διεξήγετο μετὰ τὴν ἐνάτην ὥραν. Πλὴν τῆς ἡμέρας τῆς τοῦ Χριστοῦ γεννήσεως καὶ ἐν περιπτώσεσιν ἀνάγκης ἀπηγορεύετο τοῖς ἱερεῦσιν ὑπὸ τῆς Διατάξεως τοῦ ἀρχιεπισκόπου Ραφαὴλ νὰ τελῶσι πλείονας τῆς μιᾶς λειτουργίας καθ' ἡμέραν.

9. Ἐπειρέπετο τοῖς ἱερεῦσιν ἡ ἀνάγνωσις τῶν κανονικῶν ὡρῶν κατὰ τὰ οἰκεῖα ἔθη (*more suo*), ἀλλ' ἀπηγορεύετο αὐτοῖς ἡ τέλεσις λειτουργίας πρὸ τῆς συμπληρώσεως τοῦ ὁρθρου ¹¹⁸.

¹¹⁸ Ἐν τῇ ὀρθοδόξῳ Ἐκκλησίᾳ αἱ κανονικαὶ ὥραι εἶναι αἱ ἑξῆς: 1. Ἐσπερινός. 2. Ἀπόδειπνον. 3. Μεσονυκτικόν. 4. Ὁρθρος. 5. Πρώτη ὥρα. Μεσῶριον τῆς πρώτης ὥρας. 6. Τρίτη ὥρα. Μεσῶριον τῆς τρίτης ὥρας. 7. Ἑκτη ὥρα. Μεσῶριον τῆς ἑκτῆς ὥρας. 8. Ἐνάτη ὥρα. Μεσῶριον τῆς ἐνάτης ὥρας. (Neale *H. Eastern Church* ii, σ. 894).

10. Ὑποψήφιοι εἰς ἱερωσύνην καὶ ἱερεῖς διοριζόμενοι εἰς ἐφημερίας ἔδει νὰ ἐξετάζωνται ἐπιμελῶς ἰδίᾳ πρὸς πίστωσιν ὅτι ἦσαν δεόντως δεδιδαγμένοι τὴν προσήκουσαν διεξαγωγὴν τῶν κανονικῶν ὥρῶν καὶ τῆς ἀκολουθίας τῆς λειτουργίας ἐν ταῖς ἐκάστοτε μεταβολαῖς αὐτῆς (*secundum distinctionem temporum*).

Σημ. Ὁ ἀρχιεπίσκοπος Ραφαὴλ ἐν τῇ Διατάξει αὐτοῦ ἐπαναλαμβάνων τὴν διαταγὴν ταύτην βεβαιοῖ ὅτι ἔχει πληροφορηθῇ παρ' ἱερέων ἀξιοπίστων ὅτι οἱ Ἕλληνες κληρικοὶ ὀλίγα ἢ οὐδὲν ἐγίνωσκον περὶ τῶν κανονικῶν ὥρῶν, ἰδίᾳ τοῦ ὁρθοῦ, ἠγνόουν δὲ καὶ τὴν ἀκολουθίαν τῆς λειτουργίας ¹¹⁹.

11. Οἱ ἱερεῖς διετάσσοντο νὰ χρῶνται ἐν τῇ Εὐχαριστίᾳ ποτηρίοις μόνον ἐκ χρυσοῦ, ἀργύρου ἢ τοῦλάχιστον κασσιτέρου ¹²⁰, νὰ ἔχωσι στιχάριον ἐκ καθαροῦ λευκοῦ λινοῦ ὑφάσματος καὶ νὰ προσέχωσιν ὥστε αἱ ἅγιοι τράπεζαι αὐτῶν νὰ ᾧσι κεκαλυμμέναι διὰ λευκῶν ἀμφίων ἢ καταλλήλων πετασμάτων (*paramenta*).

Σημ. Καὶ ἡ Διάταξις τοῦ ἀρχιεπ. Ραφαὴλ ἐντέλλεται τοῖς ἱερεῦσι νὰ προμηθευθῶσι κατάλληλα καθαρὰ λινὰ ἐνδύματα, πετάσματα τῆς ἁγ. Τραπέζης καὶ ἄλλα ἐκκλησιαστικὰ ἄμφια. Παρηγγέλλοντο νὰ σπογγίζωσι μετὰ τὴν χρῆσιν τὸ ποτήριον διὰ καθαροῦ λευκοῦ λινοῦ ὑφάσματος ἔσωθεν τε καὶ ἔξωθεν, καὶ νὰ περιτυλίσσωσιν αὐτὸ ἐν ὑφάσματι τοῦ αὐτοῦ εἵδους. Ὁ αὐτὸς κῶδιξ τῶν ὁδηγιῶν κωλύει τὴν χρῆσιν ξυλίνων ἢ πηλίνων ποτηρίων, ἅτινα πιθανώτατα ἐκ πενίας εἶχον ἀναγκασθῇ νὰ καθιερώσωσιν ¹²¹.

12. Γυναῖκες δὲν θὰ ἐπετρέπετο νὰ μετέχωσι τῆς ὑπηρεσίας τοῦ

¹¹⁹ Mansi xxvi, 332. Labbe XI ii, 2390. ¹²⁰ Walcott *Sacred Archeology* σ. 129: Ξύλινα ἅγια ποτήρια ἦσαν ἐν χρήσει μέχρι τῆς θ' ἐκ. Ἡ ἐν Ρήμοις (Reims) Σύνοδος τοῦ 826 (;) ἀπηγόρευσε τὴν ὕαλον, καὶ τῷ 883 τὴν χρῆσιν ξύλου, λευκοσιδήρου, ὕαλου καὶ χαλκοῦ. Ὁ πάπας Λέων τῷ 847 ἀπηγόρευσε τὸ ξύλον καὶ τὴν ὕαλον· ἡ Σύνοδος τοῦ Tribur τῷ 897 διέγραψε τὸ ξύλον· ἡ Σύνοδος τοῦ Cealcythe τῷ 785 ἀπηγόρευσε τὸ ξύλον· ἀλλ' οἱ κανόνες τοῦ Aelfric τῷ 957 ἐπέτρεψαν τὸ ξύλον, πιθανῶς ἐνεκα τῆς ὑπὸ τῶν Δανῶν δηλώσεως· ἀλλὰ τρία ἔτη βραδύτερον οἱ κανόνες τοῦ βασιλέως Edgar ἐπέτρεψαν μόνον τηκτὸν μέταλλον. Ἡ ὕαλος ἐθεωρεῖτο ἀκατάλληλος διὰ τὸ εὐθραυστον· τὸ κέρας διὰ τὸ ὅτι ἐκ τῶν συστατικῶν αὐτοῦ ἦτο καὶ αἷμα, ὑπὸ τῆς Συνόδου τοῦ Cealcythe τὸ ξύλον διὰ τὸ πορῶδες καὶ ἀπορροφητικόν· καὶ ὁ χαλκὸς καὶ ὁ ὀρείχαλκος διὰ τὸ ὀξειδοῦσθαι. Τῷ 1222 ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Καντουαρίας ἀπηγόρευσε τὸν λευκοσιδήρον καὶ τὸν κασίτερον.

¹²¹ Mansi xxvi, 322, Labbe XI ii, 2390.

Θυσιαστηρίου, ἀλλ' ὥφειλον ὁλοσχερῶς νὰ ἀποκλεισθῶσι πάσης σχε-
τικῆς πρὸς αὐτὸ ὑπηρεσίας.

13. Εἰς τοὺς Ἑλλήνας θὰ ἐπετρέπετο νὰ διατηρήσωσι τὸ ἔθιμον
αὐτῶν τοῦ μὴ νηστεύειν τὰ Σάββατα τῆς μεγ. Τεσσαρακοστῆς ¹²²,
εἰ καὶ ὁ Πάπας ἐξέφραζε τὴν γνώμην ὅτι θὰ ἦτο καλλίτερον ἂν
ἐνήστευον ὁλοσχερῶς καθ' ὅλην ταύτην τὴν περίοδον.

14. Οἱ τε ἔγγαμοι καὶ οἱ ἄγαμοι ἱερεῖς, οἱ ὑπὸ τῶν ἐπισκόπων
διαπεπιστευμένοι ἐφημερίας ἢ τὴν ἐποπτείαν ἐνοριακῶν ἐκκλησιῶν,
ἠδύναντο νὰ ἐξομολογῶσι τοὺς ἐνορίτας αὐτῶν καὶ νὰ ἐπιβάλλωσιν
αὐτοῖς ἐπιτίμια διὰ τὰς ἁμαρτίας αὐτῶν.

Σημ. Ὁ ἀρχιεπ. Ραφαήλ ἐν τῇ Διατάξει αὐτοῦ παραπονεῖται
ὅτι οἱ Ἕλληνες καὶ οἱ Σύροι ἦσαν πολὺ ἄμελεῖς ἐν τῇ τηρήσει
τῶν ἐπιτιμίων. Κατ' αὐτόν τινες σπανίως ἢ οὐδέποτε ἐξωμολογοῦν-
το, οὐδέποτε δ' εἰς τὸν ἑαυτῶν ἱερέα ἕτεροι ἀποφεύγοντες τοὺς
ὑποταγέντας εἰς τὰς Ἐκκλησίας Ρώμης καὶ Λευκοσίας ἱερεῖς, ἐξέλε-
γον ἐξομολογητὰς αὐτῶν τοὺς ἀπειθοῦντας καὶ περιβοήτους ἐπὶ
αἵρέσει, αὐτοὶ ἐκ τούτου ἀποβαίνοντες μεμιασμένοι ἐκ τῶν αὐτῶν
πλανῶν. Καὶ οἱ ἱερεῖς δ' ἐνίοτε μετέδιδον τῶν μυστηρίων εἰς ἀνε-
ξομολογήτους ἢ εἰς ἐξομολογηθέντας τοιοῦτοις ἱερεῦσιν, ἢ καὶ εἰς
περιπτώσεις καθ' ἃς ἦτο ἀμφίβολον ἂν οἱ μεταλαμβάνοντες εἶχον
καθόλου ἐξομολογηθῇ. Πρὸς θεραπείαν τῆς τοιαύτης καταστάσεως
πραγμάτων ὁ Ἀρχιεπίσκοπος ἀπεφάσισεν ὅπως ἐτησίως, ἀρχομένης
τῆς μεγ. Τεσσαρακοστῆς, ἐν πάσῃ ἐνορίᾳ ἀναγινώσκηται καὶ ἐξηγῇ-
ται εἰς τὸν λαὸν ἡ διάταξις τῆς δ' ἐν Λατερανῶ Συνόδου (κφ. 21)
ἡ ἀρχομένη *Omnis utriusque sexus fidelis*. Ἐξίωσε δὲ τὴν αὐ-
στηράν τήρησιν τῆς διατάξεως ταύτης ἐπὶ ἀπειλῇ ἀφορισμοῦ παρὰ
πάντων τῶν Ἑλλήνων καὶ Σύρων κληρικῶν τε καὶ λαϊκῶν. Περαι-
τέρω οὐδεὶς ἱερεὺς θὰ μετέδιδε τῆς εὐχαριστίας ἢ θὰ ἐτέλει ἕτερον
μυστήριον εἰς ἀσθενῆ, πρὶν ἢ ἤθελε βεβαιωθῇ ὅτι οὗτος εἶχε πρό-
τερον ἐξομολογηθῇ εἰς τινα κανονικῶς τεταγμένον ἐξομολογητὴν.
Ἑλλήνες καὶ Σύροι ἱερεῖς καὶ μοναχοὶ ἀπηγορεύετο νὰ ἀκούωσιν
ἐξομολογήσεις καὶ πάντες, κληρικοὶ τε καὶ λαϊκοί, ἐπὶ ἀπειλῇ ἀφο-

¹²² Walcott *Sacred Archeology*, 349: Μέχρι τῆς 5' ἐκ. νηστεία ἐν
Σαββάτῳ δὲν ὠρίζετο ἐν τῇ Δύσει· ἀλλὰ τότε ἡ Σύνοδος τοῦ Agde καὶ ἡ ἐν
Αὐρηλία τετάρτη ἐξήρesan μόνον τὴν Κυριακὴν. Ἡ Ἀνατολὴ τηρεῖ ἀκόμη τὴν
ἀρχαίαν αὐτῆς συνήθειαν.

18. Οἱ Ἕλληνες παρηγγέλλοντο νὰ μὴ κατακρίνωσι πλέον τὸν δεύτερον, τρίτον καὶ αὐτὸν τὸν τέταρτον γάμον ¹²⁷. Ἀλλ' οἱ ἱερεῖς αὐτῶν δὲν θὰ προήρχοντο εἰς δεύτερον γάμον. Γάμοι συγγενῶν ὀγδόου βαθμοῦ κατὰ τὸν ἑλληνικὸν ὑπολογισμόν ἢ τετάρτου κατὰ τὸν λατινικὸν αὐστηρῶς ἀπηγορεύοντο ἐν τῷ μέλλοντι. Ἀλλὰ γάμοι τοιοῦτοι ἤδη συναφθέντες ἀνεγνωρίζοντο κατ' οἰκονομίαν ἔγκυροι.

Σημ. Ἡ Διάταξις τοῦ ἀρχιεπ. Ραφαήλ ἐπαναλαμβάνει τὴν ἀπαγόρευσιν ταύτην, ἐπιτάσσει δὲ καὶ τὴν δημοσίευσιν προκηρύξεων κατὰ τὸ ἔθος τῆς ρωμ. Ἐκκλησίας, ἐπὶ τῷ σκοπῷ προλήψεως τοιούτων γάμων μεταξὺ Λατίνων καὶ Ἑλλήνων.

19. Οἱ Ἕλληνες θὰ ἀπητοῦντο ἐν τῷ μέλλοντι νὰ ἀποδεχθῶσι τὴν ρωμαϊκὴν περὶ καθαρτηρίου διδασκαλίαν ¹²⁸. Ὁ Πάπας ἀποφαίνεται ὅτι οὗτοι εἶχον ἤδη δεχθῇ ταύτην σιωπηλῶς, ἀλλὰ μέχρι τοῦδε εἶχον ἀρνηθῇ νὰ πράξωσι τοῦτο καὶ δημοσίᾳ, διότι οὐδεὶς τῶν θεολόγων αὐτῶν εἶχε ρητῶς μνημονεύσῃ αὐτῆς ὀνομασί.

¹²⁷ Ἡ αὐστηρότης τῆς ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας πολὺ ὑπερβάλλει τὴν τῆς Δυτικῆς ἐν τῷ ζητήματι τοῦ δευτέρου γάμου. Ἡ ἐπὶ κεφαλῆς τῆς Ἀκολουθίας εἰς δῖγαμον ἐν τῷ Εὐχολογίῳ εἰδήσις ἔχει ὧδε:

«Κεφάλαιον Νικηφόρου Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως τοῦ ὁμολογητοῦ. Ὁ δῖγαμος οὐ στεφανοῦται, ἀλλὰ καὶ ἐπιτιμᾶται μὴ μεταλαβεῖν τῶν ἀχράντων μυστηρίων ἔτη δύο. Ὁ δὲ τρίγαμος πέντε».

«Ἐκ τῶν Ἀποκρίσεων τοῦ μακαρίου Νικήτα Μητροπολίτου Ἡρακλείας, ἐξ ὧν ἠρωτήθη παρὰ τοῦ Κωνσταντίνου ἐπισκόπου: Ἡ μὲν ἀκρίβεια τοὺς διγάμους οὐκ εἴωθε στεφανοῦν, ἡ δὲ τῆς μεγάλης Ἐκκλησίας συνήθεια τὰ τοιαῦτα οὐ παρατηρεῖται, ἀλλὰ καὶ τοῖς διγάμοις καὶ τριγάμοις τοὺς νυμφικοὺς στεφάνους ἐπιτίθῃσι, καὶ οὐδεὶς οὐδέποτε παρὰ τοῦτο ἐνεκλήθη· πλὴν ἓνα ἢ δεύτερον χρόνον τῆς θείας εἰργονται Κοινωνίας· ἀλλὰ καὶ τὸν ἱερολογήσαντα τούτους πρεσβύτερον συνδειπνεῖν αὐτοῖς οὐ νενόμισται, κατὰ τὸν ζ' κανόνα τῆς ἐν Νεοκαισαρείᾳ Συνόδου».

Ἡ χαλάρωσις τῆς περὶ στεφανώσεως διατάξεως ἀναφέρεται εἰς τοὺς χρόνους καθ' οὓς Κωνσταντῖνος ὁ κοπρώνυμος ἠγάγετο τὴν Εὐδοκίαν ὡς τρίτην σύζυγον. Ἀλλ' ὁ τέταρτος γάμος καταδικάζεται ὡς ὅλως ἀθέμιτος. Ὁ αὐτοκράτωρ Λέων ὁ φιλόσοφος ἀφορίσθη ἐπὶ τοιαύτῃ παραβάσει (Neale *H. Eastern Church* ii, σ. 1034.)

¹²⁸ Ἡ διδασκαλία αὕτη ἀποτελεῖ ἐν τῶν μεγίστων ἀμφισβητημάτων μεταξὺ τῶν δύο Ἐκκλησιῶν, τῆς Ὀρθοδόξου οὐδέποτε ἀποδεξαμένης αὐτήν. Εἰ καὶ οἱ Ἕλληνες Ἀπεσταλμένοι εἰς Φλωρεντίαν τῷ 1439 ἠναγκάσθησαν νὰ ἀναγνωρίσωσι τὴν ὑπαρξιν τοῦ καθαρτηρίου, αἱ δ' ἀποφάσεις τῆς Συνόδου ὑπεγράφησαν ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Ἰωάννου Παλαιολόγου καὶ 18 ἀνατολικῶν Ἐπισκόπων, ἐν τούτοις αἱ ἀποφάσεις αὗται συνολικῶς ἀπερρίφθησαν ἐν τῇ Ἀνατολῇ, ἥ ἢ δὲ Σύνοδος οὐδέποτε ἀνεγνωρίσθη.

20. Πᾶς ἀποθνήσκων ἀμετανόητος ἀπὸ θανάσιμου ἁμαρτήματος θὰ ἐλογίζετο τιμωρητέος αἰωνίως ἐν τῷ πυρὶ τῆς γεέννης.

21. Αἱ ψυχὰι τῶν βεβαπτισμένων νηπίων καὶ τῶν ἐν εἰρήνῃ ἀποθνησκόντων παίδων, τῶν μὴ τελούντων ὑπὸ δεσμὰ ἁμαρτίας οὐδ' ὑποβεβλημένων εἰς ἐπιτίμιον δι' αὐτήν, ἀνέρχονται ἀμέσως εἰς τὸν οὐρανόν.

22. Οἱ Ἕλληνες Ἑγούμενοι καὶ μοναχοὶ ἔδει νὰ τηρῶσιν ἐπιμελῶς τὰς ὑπὸ τῶν Πατέρων συνταχθείσας διατάξεις καὶ κανονισμοὺς περὶ τοῦ βίου καὶ τῆς διαγωγῆς τῶν μοναχῶν.

Σημ. Ἡ Διάταξις τοῦ ἀρχιεπ. Ραφαὴλ ἀπαιτεῖ παρ' αὐτῶν αὐστηρῶς νὰ ἀκολουθῶσι καὶ τηρῶσι τὸν κανόνα τοῦ μ. Βασιλείου, κατὰ τὴν εὐχὴν αὐτῶν, ἰδίᾳ ἐν τοῖς περὶ ὑπακοῆς, ἐγκρατείας καὶ παραιτήσεως περιουσιῶν. Διετάσσοντο ὡσαύτως νὰ κοιμῶνται ὑπὸ τὴν αὐτὴν στέγην, νὰ συντρῶγωσιν ἐν τῷ αὐτῷ ἐστιατορίῳ καὶ νὰ μὴ ὑπερβαίνωσι τὸν περίβολον τοῦ μοναστηρίου ἄνευ ἀδείας τοῦ ἡγουμένου ἢ ἐπιστάτου. Οἱ περιπλανώμενοι μοναχοὶ θὰ παρεπέμποντο εἰς τὰ οἰκεῖα μοναστήρια. Ἀπηγορεύετο αὐτοῖς νὰ ἀσχολῶνται εἰς ἔργα κοσμικά, νὰ κυνηγῶσι, νὰ συντηρῶσι κυνηγετικούς κύνας ἢ ἰέρακας, ἢ γυναῖκας νὰ περιθάλπωσιν ἐν τοῖς ἰδρύμασιν αὐτῶν. Δὲν θὰ ἀνελάμβανον ἔργον δουλικὸν οἷονδῆποτε εἰμὴ ἐν ἀπολύτῳ ἀνάγκῃ, καὶ τοῦτο μόνον μετὰ διαταγὴν τοῦ ἡγουμένου αὐτῶν ἢ ἐπιστάτου ¹²⁹.

Ὁ Πάπας κλείει τὰς ὁδηγίας ταύτας διὰ παραινέσεως, ἣν παραγγέλλει τῷ Ληγάτῳ νὰ ἀνακοινώσῃ τῷ λατίνῳ Ἀρχιεπισκόπῳ καὶ τοῖς Ἐπισκόποις αὐτοῦ, ὅτι ὀφείλουσι νὰ μὴ ἐνοχλῶσι ἢ κακῶσι τοὺς Ἕλληνας κατὰ παράβασιν τῶν ὑπ' αὐτοῦ ὀριζομένων καὶ κανονιζομένων ἐν τοῖς ἄνωθι ζητήμασι ¹³⁰.

46. Ἄλλ' ὁ πρόωρος θάνατος τοῦ Ἰννοκεντίου ιν ἐν Νεαπόλει τῇ 7 Δεκ. 1254, ὀλίγους μόλις μῆνας μετὰ τὴν δημοσίευσιν τῶν ἀποφάσεων τούτων, ἀνέκοψε πᾶσαν περαιτέρω πρόοδον ἐν τῇ πολιτείᾳ τοῦ συμβιβασμοῦ. Ὁ Οὐγὸς Φαγιᾶνος, ἐπανελθὼν ἐν τῷ μεταξύ, ἐпанέλαβε τὸ παλαιὸν καταδιωκτικὸν αὐτοῦ ἔργον, ἀδεῆς νῦν παπικῶν ἐπιτιμήσεων καὶ ἀπηλλαγμένος τῆς συνεχούσης ἐπιβολῆς τοῦ καρδινάλιου Ὁδωνός, ὅστις εἶχεν ἀπέλθῃ ἐκ τῆς Νήσου. Ὁ Γερμανός, ὡς κεφαλὴ τῆς ἀντιπάλου Ἐκκλησίας καὶ ἴσος αὐτῷ κατὰ τὸ

¹²⁹ Mansi xxvi, 322. Labbe XI ii, 2394.

¹³⁰ Raynaldi ad ann. 1254, Nos 7. 8. 9. 10. 11.

ἐπισκοπικὸν ἀξίωμα, ἐξελέγη ὥς ὁ κύριος στόχος. Τέλος δὲ ἡ ἔρις ἥτις ἐπὶ τινα χρόνον εἶχε διατελέσῃ λανθάνουσα, προσέλαβεν ὀξεῖαν μορφήν διὰ τῆς τυραννικῆς διαγωγῆς τοῦ λατίνου Μητροπολίτου.

47. Ὅτε γεγονότα τινά, σχετιζόμενα πρὸς τὴν ἐν τῇ ἰδίᾳ ἐπαρχίᾳ διοίκησιν τοῦ Γερμανοῦ, περιῆλθον εἰς γνῶσιν τοῦ λατίνου Μητροπολίτου, οὗτος διέταξε τὸν Ἕλληνα Ἀρχιεπίσκοπον νὰ ἐμφανισθῇ ἐνώπιον αὐτοῦ καὶ ἐξηγήσῃ τὴν διαγωγὴν του. Ὁ Γερμανός, ὥς εἰκός, ἠρνήθη νὰ ὑπακούσῃ εἰς διαταγὴν ἀνθρώπου, ὃν ἐθεώρει ἀπλῶς ἴσον. Ὑποβαλὼν δ' ἑαυτόν, τὴν Ἐκκλησίαν καὶ τὸ ποίμνιον αὐτοῦ ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς ἀγίας Ἐδρας, παρουσιάσθη αὐτοπροσώπως μετὰ τῶν τριῶν αὐτοῦ Ἐπισκόπων ¹⁸¹ εἰς Ρώμην ἵνα διαμαρτυρηθῇ πρὸ τοῦ νέου πάπα Ἀλεξάνδρου ἰν διὰ τοὺς διωγμοὺς οὓς ὑφίστατο. Ἡ ἀπάντησις τοῦ Οὐγόν, ἀκούσαντος τὸ διάβημα τοῦ Ἕλληνος Ἀρχιεπισκόπου, ἦτο νὰ ἐκβάλλῃ βία τοὺς ἀντιπροσώπους οὓς οὗτος εἶχε καταλίπῃ, νὰ προσπαθήσῃ διὰ βιαίων μέσων νὰ ἐξαναγκάσῃ τοὺς Ἕλληνας νὰ ἀρνηθῶσι τὴν πρὸς αὐτὸν ὑπακοήν, νὰ λύσῃ τοὺς ἀφορισμοὺς εἰς οὓς ὁ Γερμανὸς ἐν τῇ ἀρχιεπισκοπικῇ αὐτοῦ ἐξουσίᾳ εἶχεν ὑποβάλλῃ διάφορα πρόσωπα τῆς ἑαυτοῦ Ἐκκλησίας, καὶ νὰ ἀπειλήσῃ ἀφορισμὸν κατ' αὐτοῦ τοῦ Γερμανοῦ ¹⁸².

48. Ὁ πάπας Ἀλέξανδρος ἀφ' οὗ ἤκουσε τὴν ὑπὸ τοῦ Γερμανοῦ ἐξιστόρησιν τῶν ἀδικημάτων, ὅσα ἐπηνέχθησαν αὐτῷ ὑπὸ τοῦ λατίνου συναδέλφου του, ἀποκρινόμενος εἰς παράκλησιν αὐτοῦ ὅπως παῦσις τις δοθῇ ἐν τῷ μέλλοντι εἰς τὰς αὐθαιρέτους ταύτας ἐπεμβάσεις, ἀνέθηκε τὴν λύσιν τοῦ ζητήματος εἰς τὸν Ὁδωνα de Chateauroux, ἀρμοδιώτατον πρὸς τοῦτο ὥς ἐκ τῆς προτέρας αὐτοῦ πείρας περὶ τῶν ὑπὸ ἐξέτασιν ζητημάτων. Ἀντιπρόσωποί τινες τοῦ λατίνου Ἀρχιεπισκόπου ἠύρισκοντο τότε ἐν τῇ αἰωνίᾳ Πόλει. Τούτους ὁ Καρδινάλιος διέταξε νὰ ἐμφανισθῶσιν ἐνώπιον αὐτοῦ ἵνα ἀπαντήσωσιν ἐν ὀνόματι τοῦ κυρίου αὐτῶν εἰς τὰς αἰτιάσεις τοῦ Ἕλληνος Ἀρχιεπισκόπου. Οὗτοι κατ' ἀρχὰς ἠρνήθησαν νὰ ὑπακούσωσιν εἰς τὴν πρόσκλησιν, προβάλλοντες ὅτι οὐδεμία ἀγωγὴ ἐξεδόθη κατὰ τοῦ λατίνου Μητροπολίτου, καὶ ὅτι αὐτοὶ δὲν ἀπεστάλησαν ὑπ' αὐτοῦ εἰς Ρώμην πρὸς τοιοῦτον σκοπόν. Ἀλλ' ἐν τέλει ἐδέχθησαν νὰ ἐμφα-

¹⁸¹ Τὰ ὀνόματα τούτων κατὰ τὸ κείμενον τῆς βούλλας ἦσαν: Νήφων Σολίας, Ἰωακεῖμ Καρπασίας καὶ Ματθίας Λευκάρων.

¹⁸² Περὶ τούτων καὶ τῶν ἐξῆς ἰδὲ Raynaldi ad ann. 1260, Nos 36, 37, 38, 39.

νισθῶσιν ἄφ' οὗ ἔλαβον ρητὴν διαταγὴν ἀπὸ τοῦ Πάπα, ὅστις, ὑπὸ τὸ πρόσχημα ὅτι ἐπεθύμει νὰ ἀπονεύμῃ πλήρη δικαιοσύνην τῷ Γερμανῷ, ἐξέδωκε τὴν διαταγὴν ταύτην. Ἡ πρώτη τῶν ἀπεσταλμένων τούτων πρᾶξις ἐλθόντων πρὸ τοῦ Δικαστηρίου, ἦτο νὰ θέσωσιν ὑπὸ ἀμφισβήτησιν τὴν νομιμότητα τῆς ἐκλογῆς τοῦ Γερμανοῦ, ἣν προσέβαλλον ἐπὶ τῶν ἑξῆς σημείων:

1. Ὅτι οἱ ἐκλέξαντες αὐτὸν ἀρχιερεῖς δὲν εἶχον τοιαύτην δύναμιν, ἅτε κατὰ τὸν τῆς λεγομένης ἐκλογῆς χρόνον αὐτοὶ ὑπὸ ἀφορισμὸν διατελοῦντες· ὅτι, πρὸς τούτοις, ἡ ἀποστολικὴ ἐπιστολὴ ἡ ἐξουσιοδοτήσασα αὐτοὺς πρὸς ἐκλογὴν εἶχε ληφθῇ ὑπὸ ἀφωρισμένων προσώπων· διὸ καὶ οἱ ἀντιπρόσωποι τοῦ ἀπόντος τότε ἐκ τῆς Νήσου λατίνου Μητροπολίτου διεμαρτυρήθησαν ἐξ ὀνόματος αὐτοῦ κατὰ παντὸς σχετικοῦ πρὸς τὴν ἐκλογὴν, χειροτονίαν ἢ προχείρισιν τοῦ Γερμανοῦ.

2. Ἐκ τῆς πράξεως τοῦ Καίσετινου iii ἰδρύνοντος 4 λατινικὰς ἐπισκοπὰς ἐν τῇ Νήσῳ καὶ προικίζοντος μίαν αὐτῶν τῇ μητροπολιτικῇ ἀξίᾳ, καὶ ἐκ τῆς μεταγενεστέρας πράξεως τοῦ καρδινάλιου Πελαγίου, ἐλαττοῦντος τὸν ἀριθμὸν τῶν ἐλληνικῶν ἐπισκοπῶν εἰς τέσσαρας, μετὰ ὠρισμένων τόπων διαμονῆς τῶν Ἐπισκόπων ἐν τῷ μέσῳ τῶν λατινικῶν ἐπισκοπικῶν περιφερειῶν, καὶ ἐκ τῆς ὑποσχέσεως κανονικῆς ὑποταγῆς τῆς διδομένης ὑπὸ τῶν Ἐπισκόπων τούτων εἰς τὸν λατίνον Ἀρχιεπίσκοπον Λευκοσίας ὡς μητροπολίτην αὐτῶν καὶ εἰς τοὺς ἄλλους λατίνους Ἐπισκόπους, ὧν ἐν ταῖς ἐπαρχίαις ἕκαστος διετέλουν ὄντες, συνῆγον τὸ πόρισμα ὅτι δὲν ἡδύνατο οὔτε ὥφειλε νὰ ὑπάρχῃ ἐν τῇ Νήσῳ, ἣτις ἐκκλησιαστικῶς ἀπετέλει μίαν μόνην μητρόπολιν, ἕτερος μητροπολίτης πλὴν τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Λευκοσίας.

49. Ἐπὶ τούτων τῶν σημείων οἱ ἀντιπρόσωποι τοῦ Οὐγίου Φαγιάνου παρεκάλεσαν τὸ δικαστήριον νὰ ἀκυρώσῃ τὸν διορισμὸν τοῦ Γερμανοῦ ὡς ἐπιζήμιον τῇ Ἐκκλησίᾳ Λευκοσίας, καὶ νὰ κωλύσῃ αὐτὸν τοῦ νὰ σφετερίζηται τὰ δικαιώματα τοῦ λατίνου Ἀρχιεπισκόπου. Ὁ ὅλος σκοπὸς αὐτῶν ἦτο, φαίνεται, νὰ ἐπιβραδύνωσιν ὅσον ἡδύναντο τὴν ἀπόφασιν. Ἀλλ' ἀφοῦ ἐδαπανήθη χρόνος τις εἰς συζητήσεις ἄνευ ἐνδεύξεως ἀμέσου λύσεως, ὁ Γερμανός, ἔχων ὑπ' ὄψει τὰς δαπάνας ἃς οἱ ἀγῶνες ἀπῆτουν, καθικέτευσε τὸν Πάπαν νὰ συμπαθήσῃ τῇ πενίᾳ τῆς ὀρθοδόξου Κοινότητος καὶ νὰ ἐξαγγείλῃ ἄνευ περαιτέρω ἀναβολῆς ἀπόφασιν τοιαύτην, οἷα θὰ ἐπέτρεπε τοῖς

ὁμοθρήσκοις αὐτοῦ νὰ διαγάγωσιν ἐν εἰρήνῃ μετὰ τῶν λατίνων γειτόνων αὐτῶν. Ὁ Ἀλέξανδρος προσχωρῶν εἰς τὴν αἴτησιν ἐξέδωκεν ὑπὸ τύπον διαιτησίας ἐνώπιον πάντων τῶν ἐλλήνων Ἐπισκόπων καὶ τῶν ἀντιπροσώπων τοῦ λατίνου Μητροπολίτου γενικόν τινα κανονισμόν, γνωστὸν ὑπὸ τὸ ὄνομα Βοῦλλα ἢ Σύνταγμα κυπριακὸν (Bulla ἢ Constitutio Cypria), ἐν Ἀνάγνῳ τῇ 3 Ἰουλίου 1260, φέροντα τὰς ὑπογραφὰς αὐτοῦ τε καὶ ὀκτὼ καρδινάλιων ¹³³.

1. Ἡ ὑπὸ τοῦ καρδινάλιου Πελαγίου πρότερον γενομένη ἐλάττωσις τῶν ἐλληνικῶν ἐπισκοπῶν ἐκυροῦτο. Ρητῶς ὠρίσθη αὐταὶ νὰ μὴ ὑπερβαίνωσι κατὰ τὸν ἀριθμὸν τὰς λατινικάς, νὰ ἔχωσι τὴν αὐτὴν ἔκτασιν καὶ νὰ περιέχωνται ἐντὸς τῶν αὐτῶν ὁρίων. Ὅπως καὶ οἱ λατινικοὶ θρόνοι, θὰ ὑπήγοντο καὶ οἱ ἐλληνικοὶ ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν τοῦ λατίνου Ἀρχιεπισκόπου, ὅστις ἀνεγνωρίζετο ἀπὸ τοῦ νῦν ὁ μόνος ἐν τῇ Νήσῳ Μητροπολίτης. Πρὸς πρόληψιν δὲ δυσχερειῶν δυναμένων νὰ προκύψωσιν ἐν τισιν ἐπαρχίαις ἐκ τῆς παρουσίας ἀρχιερέων διαφόρου δόγματος ἐν τῷ αὐτῷ τόπῳ, διετάσσετο περαιτέρω ὅτι οἱ ὀρθόδοξοι ἐπίσκοποι θὰ ἐξηκολούθουν νὰ ἐδρεύωσιν ἐν τοῖς τόποις, οὓς εἶχεν ἤδη ὁρίση πρὸς τοῦτο ἡ Συνέλευσις τῆς Ἀμμοχώστου ¹³⁴.

2. Ἐν περιπτώσει κενώσεως ἐλληνικοῦ τινος θρόνου ὠρίζετο ὅτι ἕτερος κληρικὸς τῆς αὐτῆς ἐπαρχίας θὰ ἐξελέγετο εἰς πλήρωσιν αὐτοῦ. Ὁ λατίνος Ἐπίσκοπος, ἐν οὗ τῇ δικαιοδοσίᾳ θὰ ἔκειτο ὁ κενωθείς θρόνος, διετάσσετο νὰ βεβαιοῖ τὴν ἐκλογὴν ἀφ' οὗ πρότερον ἐπείθετο ὅτι προσηκόντως εἶχε διεξαχθῇ αὕτη, ὁ δ' ὑποψήφιος ἦτο ἱκανὸν καὶ κατάλληλον πρόσωπον. Οὗτος θὰ προσεκάλει μετὰ ταῦτα

¹³³ Mansi xxiii, 1037. Labbe XI ii, 1037. Hardouin vii, σ. 447. Chernbini *Bull. Magn.* i, σ. 100. Πρὸς Raynaldi ad ann. 1260, Nos 40-50. Ἡ Βοῦλλα αὕτη εἶναι γνωστὴ καὶ ὑπὸ τὸ ὄνομα Summa Alexandrina, αἱ δ' ὑπ' αὐτὴν ὑπογραφαὶ ἔχουσιν ὧδε κατὰ σειρὰν:

1. Alexander Catholicae Ecclesiae Episcopus. 2. Odo Tusculanus episcopus. 3. Stephanus Praenestinus episcopus. 4. Frater Joannes tituli sancti Laurentii in Lucina presbyter cardinalis. 5. Frater Hugo tituli sanctae Sabinae presbyter cardinalis. 6. Ricardus Sancti Angeli diaconus cardinalis. 7. Octavianus Sanctae Mariae in Via Lata diaconus cardinalis. 8. Joannes Sancti Nicolai in carcere Tulliano diaconus cardinalis. 9. Otobonus Sancti Adriani diaconus cardinalis.

¹³⁴ Cart. de S. Sophia, No 83 (Hist. de Chyp. iii, σ. 622): Loca autem sunt: in diocesi Nicosiensi, in Solia; in diocesi Paphensi, in Archino (ἤτοι Ἀρσινόῃ); in diocesi Nimosiensi, in Lefkara; in diocesi Famagustana, in Carpasio.

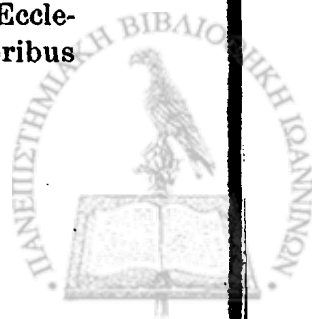

τοὺς Ἕλληνας Ἀρχιερεῖς τῶν ὁμόρων ἐπαρχιῶν ἵνα τελέσωσι τὴν ἱερολογίαν τῆς χειροτονίας, αὐτὸς δ' ἅμα παρηγγέλλετο νὰ λαμβάνη παρὰ τοῦ νεωστὶ ἐκλεγέντος ὄρκον πίστεως πρὶν ἐγκαταστήσῃ αὐτὸν ἐπὶ τοῦ θρόνου καὶ περιβάλλῃ διὰ τῶν προνομιῶν τοῦ ἀξιώματος αὐτοῦ ¹⁸⁵.

3. Ὁ τύπος, καθ' ὃν ὁ ὄρκος οὗτος ὥφειλε νὰ δίδηται ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου Σολίας ἦτο ρητῶς καθωρισμένος ἐν τῇ Βούλλᾳ, ὠρίζετο δὲ κατὰ τὸ δέον μεταβαλλόμενος νὰ ἀπαγγέλληται καὶ ὑπὸ τῶν ἄλλων ἑλλήνων Ἀρχιερέων πρὸς τοὺς ἀντιστοίχους λατίνους προϊσταμένους αὐτῶν. Ἔχει δὲ ὧδε: «Ἐγὼ... ἐπίσκοπος Σολίας ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Λευκοσίας ἀπὸ τοῦδε ἔσομαι πιστὸς καὶ εὐπειθὴς τῷ μακαρίῳ Πέτρῳ καὶ τῇ ἁγίᾳ ρωμαϊκῇ Ἐκκλησίᾳ καὶ τῷ κυρίῳ μοι... ἀρχιεπισκόπῳ Λευκοσίας καὶ τοῖς κανονικῶς προκεχειρισμένοις διαδόχοις αὐτοῦ. Οὐ μεθέξω συνωμοσίας ἢ ἐνεργείας, δι' ἧς δύναται ἀποβαλεῖν τὴν ζωὴν ἢ μέλος τι τοῦ σώματος ἢ ὑποστῆναι ἀπώλειάν τινα. Πᾶσαν βουλήν, ἣν μοι ἀποκαλύψειαν προσωπικῶς ἢ δι' ἀπεσταλμένον ἢ δι' ἐπιστολῆς, οὐδενὶ ἀνακοινώσω ἐπὶ ζημίᾳ αὐτῶν. Παραστήσομαι ὑπερασπίζων καὶ στηρίζων τὴν παπικὴν ἀξίαν τῆς ρωμαϊκῆς Ἐκκλησίας καὶ τὴν ἀρχιεπισκοπικὴν τῆς Ἐκκλησίας τῆς Λευκοσίας καὶ τοὺς κανόνας τῶν ἁγίων Πατέρων, τῆς τάξεώς μου σφζομένης, κατὰ πάντων ἀνθρώπων. Καλούμενος εἰς σύνοδον παρέσομαι ἐὰν μὴ κωλύωμαι κανονικῶς κωλύματι. Τῷ λιγᾶτῳ τῆς ἀποστολικῆς Ἐδρας, ὃν ἂν γινῶ βέβαιον, τὰς εἰσόδους αὐτοῦ καὶ τὰς ἐξόδους ποιουμένῳ ἐντίμως χρήσομαι, καὶ ταῖς χρεαίαις αὐτοῦ διακονήσω. Οὕτως εἴη μοι βοηθὸς ὁ Θεὸς καὶ τὰ ἅγια αὐτοῦ Εὐαγγέλια!» ¹⁸⁶.

¹⁸⁵ Ὁ Δοσίθεος (Δωδεκάβιβλος γ' 17, § 5, σ. 824) παρατηρεῖ ἐν σχέσει πρὸς τὴν λήψιν ὄρκου ἐπὶ τοιούτων περιπτώσεων, ὅτι τὸ πρᾶγμα εἶναι χαρακτηριστικὸν τῶν αἰρετικῶν, παρατίθεται δὲ τὸ παράδειγμα τοῦ σχισματικοῦ Νοουατιανοῦ, ὅστις κατὰ τὸν Εὐσέβιον (Ε' Γ. ζ' 43) «ποιήσας τὰς προσφορὰς καὶ διανέμων ἐκάστῳ (τῶν ὁπαδῶν αὐτοῦ) τὸ μέρος καὶ ἐπιδιδούς τοῦτο, ὁμνύειν ἀντὶ τοῦ εὐλογεῖν τοὺς ταιλαιπώρους ἀνθρώπους ἀναγκάζει, κατέχων ἀμφοτέραις ταῖς χερσὶ τὰς τοῦ λαβόντος καὶ μὴ ἀφείς ἔστ' ἂν ὁμνύοντες εἴπωσι ταῦτα (τοῖς γὰρ ἐκεῖνου χρήσομιν λόγοις): ὁμοσὸν μοι κατὰ τοῦ σώματος καὶ τοῦ αἵματος τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ μηδέποτε με καταλιπεῖν καὶ ἐπιστρέψαι πρὸς Κορνήλιον. Καὶ ὁ ἄθλιος ἄνθρωπος οὐ πρότερον γεύεται εἰμὴ πρότερον αὐτῷ καταράσαιοτο, καὶ ἀντὶ τοῦ εἰπεῖν λαμβάνοντα τὸν ἄρτον ἐκεῖνον τὸ Ἀμήν, Ὁυκέτι ἀνήξω πρὸς Κορνήλιον» λέγει.

¹⁸⁶ Ego... episcopus de Solia, Nicosiensis diæcesis, ab hac hora inantea fidelis ero et obediens beato Petro sanctaeque Romanae Ecclesiae, dominoque meo... archiepiscopo Nicosiensi ejusque successoribus

Σημ. Ὁ Λουσινιάν, ὅστις, ὡς πληροφορεῖ ἡμᾶς, ὡς ἀπεσταλμένος τοῦ λατίνου Ἐπισκόπου Λεμεσοῦ εἶχεν ἐνθρονίσῃ τὸν ὀρθόδοξον Ἐπίσκοπον Λευκάρων, ὧδέ πως περιγράφει τὴν τελετὴν. Ἀφ' οὗ ἡ ἐκλογὴ ἐπεκυροῦτο ὑπὸ τοῦ Βασιλέως ἢ ὑπὸ τῆς Συγκλήτου, ὅτε ἡ Νῆσος κατελήφθη ὑπὸ τῆς Ἑνετίας, τὰ κατὰ τὴν ἐκλογὴν ὑπεβάλλοντο γραπτῶς εἰς τὸν λατῖνον Ἐπίσκοπον τῆς περὶ ἧς προύκειτο ἐπαρχίας, ὅστις, ἐὰν ἐπείθετο ὅτι ταῦτα κανονικῶς διεξήχθησαν, ἢ αὐτὸς μετέβαινεν εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἐπισκοπὴν ἢ ἔπεμπε τὸν ἀντιπρόσωπον αὐτοῦ. Ἐνταῦθα εἰσερχόμενος εἰς τὸ ἅγιον Βῆμα, ἄγων καὶ τὸν καγκελλάριον αὐτοῦ ἵνα καταγράψῃ τὰς ἀπαντήσεις, ἐκάλει ἐνώπιον ἑαυτοῦ τὸν κλῆρον τοῦ θρόνου, 29 τὸν ἀριθμόν, καὶ ἡρώτα αὐτοὺς ἕνα ἕκαστον ἐπὶ ὅρκῳ ἐὰν ἐγνώριζόν τι κατὰ τοῦ ὑποψηφίου δυνάμενον νὰ ἀπαξιώσῃ αὐτὸν τοῦ θρόνου, καὶ ἂν ἀπεδέχοντο αὐτὸν ἀρχιερέα. Μετὰ τὴν ἐξέτασιν τοῦ κλήρου ὁ Ἐπίσκοπος ἐκάλει τὸν ὑποψήφιον νὰ πλησιάσῃ καὶ ἐδέχετο παρ'

canonice intransibus. Non ero in concilio nec in facto, ut vitam perdant, aut membrum, vel capiantur mala captione. Consilium quod mihi aut per se, aut per nuntium, vel per litteras manifestaverint, ad eorum damnum nulli pandam. Papatum Romanae Ecclesiae ac pontificatum Nicosiensis Ecclesiae, et regulas sanctorum patrum auditor ero ad defendendum, retinendum, salvo ordine meo, contra omnes homines. Vocatus ad Synodum veniam, nisi praepeditus fuero canonica praepeditione. Legatum Sedis Apostolicae, quem certum esse cognovero, in eundo et redeundo honorifice tractabo, et in suis necessitatibus adjuvabo. Sic Deus me adjuvet, et haec sancta Dei Evangelia.— Ὁ ὅρκος οὗτος τῆς κανονικῆς ὑποταγῆς φαίνεται χρησιμεύσας ὡς πρότυπον τοῦ ὅρκου, ὃν ὁ ὀρθόδοξος Μητροπολίτης Ρόδου βραδύτερον ὑπεχρεώθη νὰ δίδῃ εἰς τὸν λατῖνον προϊστάμενον αὐτοῦ μετὰ τὴν κατάληψιν τῆς νήσου ὑπὸ τῶν Ἰωαννιτῶν: «Io N. eletto metropolitano de' Greci di Rodi da hora innanzi sarò fedele et obediante à San Pietro, alla Santa Romana Chiesa, e al mio Signore l'arcivescovo Colosense, in questo 'per Apostolica antorità Delegato, e a' successori suoi. Non farò in consiglio, dove si machini contra la vita e honor suo, ne di tradirlo. Non darò ajuto, consiglio, ne favore a malevoli e nemici suoi. Sarò sottoposto al Papato di Roma, e al Pontificato Colosensi; con tutte le forze mie gli ajutarò, et difenderò, osservando le regole de' santi Padri. Chiamato essendo al sinodo provinciale v' andarò, non essendo però legittimamente impedito, e nelle necessità sue lo soccorrerò. Così Iddio m' ajuti, e questi sacrosanti Evangelii, per i quali giurò... (Bosio, parte II, lib. ix, σ. 277).

Τὸ δὲ salvo ordine ἐρμηνεύεται ὡς ἀποκλείειν τὸν ἀρχαῖον φεουδαλικὸν τύπον ὑποταγῆς (Robertson *Christ. Ch.* v, σ. 68).

αὐτοῦ τὸν ὄρκον ὑπακοῆς εἰς τὴν ρωμαϊκὴν Ἐκκλησίαν. Τούτων συντελεσθέντων διέτασσε τὸν καγγελλάριον αὐτοῦ νὰ ἀναγνώσῃ μεγαλοφώνως τὴν πρᾶξιν τοῦ διορισμοῦ, ἐν ᾗ ἐδηλυῖτο ὅτι μὴ εὐρίσκων κώλυμα ἢ παράλειψιν ἐν τῇ ἐκλογῇ ἐκύρου αὐτὴν καὶ περιέβαλλε τὸν ὑποψήφιον διὰ τῶν συνήθων ἐξουσιῶν καὶ προνομιῶν. Μετὰ τοῦτο ὁ λατῖνος Ἐπίσκοπος ἐλάμβανε τὸν ὑποψήφιον ἀπὸ τῆς χειρὸς καὶ ὠδήγει εἰς τὸν θρόνον αὐτοῦ, ἐνῶ οἱ Ἕλληνες ἱερεῖς ἤρχοντο τῆς ψαλμωδίας. Τούτου γενομένου ὁ λατῖνος Ἐπίσκοπος καὶ μετ' αὐτὸν οἱ λατῖνοι κληρικοὶ ἔδιδον εἰς τὸν ὑποψήφιον τὸν εἰρηνικὸν ἄσπασμόν, μεθ' ὃ οἱ ἴδιοι τοῦ ὑποψηφίου κληρικοὶ καὶ ὁ λαὸς ἡσπάζοντο αὐτοῦ τὴν χεῖρα. Τέλος ἡ χειροτονία ἐτελεῖτο ὑπὸ τῶν τριῶν ἄλλων ἐλλήνων Ἐπισκόπων, ὧν τινα τυχὸν ἀπόντα ἀνεπλήρου ὁ ἡγούμενος τῆς Μονῆς τοῦ Ἀντρίου ¹³⁷.

¹³⁷ Λουσινιαν, σ. 31β-32α. Ὁ Βρυέννιος, ὅστις κατὰ τὴν ἐν τῇ Νήσῳ διαμονὴν αὐτοῦ ἔσχε πιθανῶς εὐκαιρίαν νὰ παρακολουθήσῃ αὐτόπτης τοιαύτην τελετὴν, περιγράφει αὐτὴν κατὰ διάφορόν πως τρόπον, ὡς ἔξῃς: «Προκαθήμενος συνοδικῶς ὁ τῶν Λατίνων Ἐπίσκοπος, παρεστῶτα τὸν Ὑποψήφιον ἐρωτᾷ: Ὑποτάσῃ τῇ Ἐκκλησίᾳ τῆς Ρώμης ὁ δεῖνα; Ὁ δὲ παρησιᾶ εὐθὺς ἀποκρίνεται. Ναί, Δέσποτά μου ἅγιε· τούτου γὰρ ἔνεκεν πάρεμι. Εἰτα μικρὰς σιγῆς γενομένης, πάλιν τοῦ προβιβαζομένου πυνθάνεται ρητῶς οὕτως: Ὁμολογεῖς τὸν τῆς Ρώμης Πάπαν ἅγιον, καὶ τὴν ἁγίαν Ἐκκλησίαν τῆς Ρώμης ὀρθόδοξον καὶ καθολικὴν Ἐκκλησίαν; Ὁμολογεῖ καὶ ταῦτα ὁ Ὑποψήπιος· διὸ καὶ αὐθις ἀκούει: Ὁμολογεῖς ἀληθείᾳ τοῦ λοιποῦ πιστὸς εἶναι τοῦ τῶν Λατίνων Ἐπισκόπου τῆς Λευκουσίας ἐν πᾶσι, καὶ ἔχειν αὐτὸν κατὰ πάντα καὶ τιμᾶν ὡς οἰκεῖον μητροπολίτην, καὶ πρὸς τούτοις ὅταν κληθῇ εἰς σύνοδον ἀπαντᾶν ἀκωλύτως, εἰ δ' οὐ, ὑποκεῖσθαι ἐπιτιμίαις; καὶ ὅταν ἔλθῃ ὁ Λεγάτος ἀπὸ τοῦ Πάπα τιμᾶν ἐκεῖνον μετὰ λιτῆς ἐν τῷ εἰσέρχεσθαι αὐτὸν καὶ ἐξέρχεσθαι, σύ τε καὶ πάντες οἱ ὑπὸ σέ, συνοδεύειν τε αὐτῷ καὶ συμπράττειν καθ' ὃ ἂν χωρήσῃ τὸ δυνατόν, ὥσπερ ἄρα καὶ οἱ πρὸ σοῦ; Συγκατατίθεται ταῦτα πάντα καὶ στέργειν ἀπαράβατως ὁμολογεῖ πάντων ἐνώπιον· καὶ εἰς πίστωσιν προφανῇ τῶν λεγομένων τὸ τηνικαῦτα καὶ πρᾶττομένων, τῶν θείων ἐκεῖ προκειμένων Εὐαγγελίων, πάντων ὁρώντων, ἐκτείνας τὴν χεῖρα καὶ τιθεὶς ὑπερθεὶν τῶν ἱερῶν ἐκείνων γραμμάτων, ὁμνύει παρὰ πᾶσαν αὐτοῦ τὴν ζωὴν πάντα φυλάττειν αὐτὸς τε καὶ πάντες οἱ ὑπ' αὐτόν, ὅσα ρητῶς, ἐγγράφως τε καὶ ἐμπράκτως ἐκεῖ παρῶν ἐπαγγέλλεται.

Οὕτω γοῦν τελεσθέντος ἀριδὴλως τοῦ ὄρκου, ἱερολογίας χρῆζων καὶ προβιάσεως ἐπὶ τοιούτοις, οἰκειότερον δὲ εἰπεῖν χειρουργίας λατινικῆς, ὁ μὲν αὐτίκα κλίνει τὴν κεφαλὴν εἰς γόνατα τοῦ Λατίνου, ὁ δὲ θέμενος βίβλον οἰκειάν ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ Ὑποψηφίου, τελεσιουργῶν αὐτόν ἱερολογεῖ, ψάλλοντος μὲν μετ' ᾧδῆς φιλοτίμου τὸ Λόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ τοῦ τῶν Λατίνων κλήρου, διόντος δὲ τὴν ἐν τῇ βίβλῳ εὐχὴν μυστικῶς τοῦ Φραγκεπισκόπου· ἥς ὁπὲρ τελεσθείσης, προσκυνῶν μετ' αἰδοῦς τὸν Ἐπίσκοπον, καὶ ἄσπαζόμενος αὐτόν εἰς τὴν χεῖρα καὶ εἰς τὸ στόμα, καὶ εὐλογούμενος παρ' αὐτοῦ, δύο παραλαβόντων αὐτόν

4. Τὰ περὶ καθαιρέσεως, ἐκπτώσεως, μεταθέσεως ἢ παραιτήσεως τῶν ἐλλήνων Ἐπισκόπων ζητήματα ὥφειλον νὰ ἀναφέρονται εἰς τὴν ἁγίαν Ἐδραν, ἥτις ἐπεφύλαξεν ἑαυτῇ τὸ δικαίωμα τῆς ἐπὶ τούτων ἀποφάσεως.

5. Ἀπηγορεύετο τοῖς λατίνοις Ἀρχιερεῦσι νὰ διορίζωσιν αὐτεπαγγέλτως ἐπίσκοπον ὀρθοδόξου θρόνου, πλὴν ἐὰν ἐκεῖνοι, εἰς οὓς τὸ δικαίωμα τοῦ διορισμοῦ ἀνῆκεν, ἡμέλουν νὰ συντελέσωσι τὴν πληρῶσιν τοῦ κενοῦ θρόνου ἐντὸς τῶν νενομισμένων τριῶν μηνῶν, τῶν ὑπὸ οἰκουμενικῆς Συνόδου ὠρισμένων. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ὁ ὑπὸ τοῦ λατίνου Ἐπισκόπου διοριζόμενος ὥφειλε νὰ εἶναι Ἕλλην καὶ ἄξιος κατὰ πάντα τῆς θέσεως. Ἐφ' ὅσον δὲ χρόνον παρέμενε θρόνος τις κενός, ὁ ἐκκλησιαστικὸς Ἐπίτροπος καὶ τὸ περὶ αὐτὸν Συμβούλιον θὰ συνεκέντρουν τὰς προσόδους τοῦ θρόνου, ἃς θὰ παρέδιδον εἰς τὸν Ἐπίσκοπον ἅμα ἐγκαθιστάμενον.

6. Αἱ ἐκκλησιαστικαὶ δικαστικαὶ ὑποθέσεις, ἐὰν οἱ διαμαχόμενοι ἦσαν Ἕλληνες, ἔδει νὰ ἀναφέρονται τῷ Ἕλληνι Ἐπισκόπῳ πρὸς λύσιν. Ἄλλ' ἐὰν τὸ ζήτημα ἦτο μεταξὺ Λατίνου καὶ Ἕλληнос ἢ Ἕλλην τις ἦτο ἐνάγων ἢ ἐναγόμενος ἐν τινι μικτῇ ὑποθέσει, ἔδει τοῦτο νὰ κρίνηται ἐνώπιον τοῦ λατίνου Ἐπισκόπου τῆς ἐπαρχίας. Τὸ δικαίωμα ἐκκλήσεως ἐπὶ τὴν ἁγίαν Ἐδραν διὰ πάσας τὰς ἐθνότητας παρεχωρεῖτο ρητῶς. Ἄλλ' αἱ ὑποθέσεις αἱ ἀφορῶσαι μόνον εἰς Ἕλληνας ἠδύναντο νὰ ἐκκαλῶνται ἀπὸ τοῦ Ἕλληнос Ἐπισκόπου εἰς τὸν λατίνον Ἐπίσκοπον τῆς ἐπαρχίας, καὶ ἀπὸ τούτου, ἐν ἀνάγκῃ, ἐπὶ τὸν λατίνον Ἀρχιεπίσκοπον Λευκοσίας.

7. Πάντες οἱ κανονικῶς προχειρισθέντες Ἕλληνες ἐν τῇ Νήσῳ Ἐπίσκοποι εἶχον τὴν ἄδειαν νὰ ἀσκῶσιν ἐλευθέρως πάσας τὰς προνομίας, τὰς ὑπὸ τοῦ κοινοῦ δικαίου ἀναγνωριζομένας τῷ ἀξιώματι αὐτῶν, ἄνευ ἐπεμβάσεως τῶν ἀντιστοίχων λατίνων Ἀρχιερέων, πλὴν ἐν αἷς περιπτώσεσιν ὁ Μητροπολίτης αὐτεπαγγέλτως εἶχε δικαιοδοσίαν.

8. Οἱ Ἕλληνες Ἐπίσκοποι περιωρίσθησαν νὰ διατηρῶσιν ἕκαστος

ιερέων λατίνων καὶ διαβασταζόντων ἔνθεν κάκειθεν καὶ νοταρίου προτρέχοντος, ληψόμενος ἅπεισι τὴν Ἐκκλησίαν, ἧς ὑποψήφιος γέγονε. Πλὴν οἱ ὀψικεύσαντες τοῦτον ἄχρι τῆς ἐπισκοπῆς τῶν Ρωμαίων Λατίνοι, κλείσαντες ταύτης τὰς θύρας καὶ ἱστάμενοι πρὸ πυλῶν, στρεφόμενοι λέγουσι πρὸς αὐτόν: Λάβε τὴν Ἐκκλησίαν ταύτην, ἣν ἐγχειρίζεις σοι δι' ἡμῶν ὁ δεῖνα τῶν Λατίνων Ἐπίσκοπος, Ὑποψήφιε». (Ἰωσήφ Βρυεννίου, *Μελέτη περὶ τῆς τῶν Κυπρίων ἐνώσεως*).

ἐν μόνον πνευματικὸν δικαστήριον ἐν ταῖς ἐπαρχίαις τῶν ἀντιστοιχῶν λατίνων Ἐπισκόπων. Ἐξαιρέσεις ἐπετρέπετο διὰ τὰς ἐκκλησιαστικὰς περιοχὰς τὰς ἐποπτευομένας ὑπὸ ἀρχidiaκόνων ἢ ἄλλων ἀξιωματούχων, εἰς ἃς πνευματικὸν δικαστήριον ἐτύγχανε προσηρτημένον ἀπ' ἀρχαίων χρόνων. Ταῦτα ἐπετράπη νὰ διατηρηθῶσιν ἄλλ' ὑπὸ τὸν ὅρον ὅτι ἐν ἀνάγκῃ ἐκκλησίαις ἀπ' αὐτῶν θὰ ἐγίνοντο ἐπὶ τὸν Ἕλληνα καὶ ἀπ' αὐτοῦ ἐπὶ τὸν λατῖνον Ἐπίσκοπον.

Σημ. Ἡ διάταξις τοῦ ἀρχιεπισκόπου Ραφαήλ ἐπιφυλάσσει εἰς τὴν κρίσιν τοῦ λατίνου Ἀρχιεπισκόπου καὶ τῶν Ἐπισκόπων αὐτοῦ τὰ ἐξῆς ἐγκλήματα.

Φόνον, ἱεροσυλίαν, παρὰ φύσιν παραπτώματα, αἱμομιξίαν, βιασμόν, προσβολὴν γονέων, βρεφοκτονίαν, ἐπιорκίαν, ἐμπρησμόν, ἀποκατάστασιν ιδιοκτησιῶν, ἐπιβολὴν μετανοίας, λύσιν ἀφορισμῶν, ἀντικατάστασιν ἢ ἄφεσιν εὐχῶν προσκυνημάτων ¹⁸⁸.

9. Ὡρίζετο ὅτι οἱ λατῖνοι Ἀρχιεπίσκοπος καὶ Ἐπίσκοποι θὰ εἶχον ἐπὶ τῶν Ἑλλήνων ὡς εἶχον ἤδη ἐπὶ τῶν Λατίνων τὴν αὐτὴν δύναμιν τοῦ τιμωρεῖν δι' ἐκκλησιαστικῶν ποινῶν πάσας τὰς καθ' ἑαυτῶν προσβολὰς πρὸς προάσπισιν τῶν τε ἑαυτῶν καὶ τῶν τῶν ἐκκλησιῶν αὐτῶν δικαίων.

10. Οἱ Ἕλληνες Ἐπίσκοποι παρηγγέλλοντο νὰ παρουσιάζωσιν εἰς τὴν ἐπαρχιακὴν σύνοδον, ἣν ἐτησίως συνῆγον οἱ ἀντίστοιχοι αὐτοῖς λατῖνοι Ἐπίσκοποι, συνοδευόμενοι ὑπὸ πάντων τῶν ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ αὐτῶν ἡγουμένων καὶ τῶν πνευματικῶν ἱερέων. Περαιτέρω παρηγγέλλοντο νὰ ἀποδέχωνται καὶ τηρῶσι πάσας τὰς ὑπὸ τῶν συνόδων τούτων καθοριζομένας διατάξεις, ὅσαι δὲν ἀντέκειντο ταῖς παραδόσεσιν αὐτῶν, συνεφώνουν τῇ καθολικῇ πίστει καὶ ἐπετρέποντο ὑπὸ τῆς ρωμαϊκῆς Ἐκκλησίας. Ἀλλ' ἡδύναντο νὰ μὴ προσέρχωνται εἰς τὴν μητροπολιτικὴν σύνοδον τὴν καλουμένην ὑπὸ τοῦ λατίνου Ἀρχιεπισκόπου.

Σημ. Κατὰ τὰς Διατάξεις τῆς Μητροπόλεως Λευκοσίας, τὰς συνταχθείσας ὑπὸ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Οὐγίου Φαγιάνου, σύνοδοι ἔδει νὰ καλῶνται δις τοῦ ἔτους, ἥτοι α') τῇ μετὰ τὴν ἀπόδοσιν τῶν Θεοφανίων Παρασκευῇ, καὶ β') τῇ μετὰ τὴν ἀπόδοσιν τῆς Πεντηκοστῆς Πέμπτῃ. Περαιτέρω ἐν ταῖς Διατάξεσι ταύταις ὠρίζετο ὅτι ἡ σύνοδος θὰ συνήγετο ἐνωρὶς τὴν πρωΐαν ἐν τῷ ναῷ τῆς ἀγ. Σο-

¹⁸⁸ Labbe XI ii, 2397, § 25. Mansi xxvi.

φίας, καὶ ὅτι πάντα τὰ μέλη, ἐπὶ ἀπειλῇ τιμωρίας, ὥφειλον νὰ εὐρίσκωνται εἰς τὰς θέσεις αὐτῶν κατὰ τὴν λήξιν τῆς κρούσεως τοῦ κώδωνος. Κατὰ τὸν χειμῶνα παρηγγέλλοντο νὰ προσέρχωνται φέροντες ἐπιτραχήλιον ἢ φαινόλην, κατὰ δὲ τὸ θέρος ἐπιτραχήλιον μόνον, καὶ νὰ καταλαμβάνωσι τὰς ὠρισμένας αὐτοῖς θέσεις κατὰ σειράν καὶ κατὰ τὸ ἀξίωμα αὐτῶν, νὰ τηρῶσι σιγὴν κατὰ τὰς συζητήσεις, καὶ ἰσχυρῶς παρηγοῦντο νὰ μὴ θορυβῶσι κατὰ τὴν ἀπαγγελίαν τῆς εὐλογίας (!), καὶ μηδεὶς νὰ καταλείπη τὴν σύνοδον συνεδριάζουσαν εἰμὴ ἐν ἐπείγούσῃ ἀνάγκῃ ¹³⁹.

11. Οἱ λατῖνοι Ἐπίσκοποι κατὰ τὴν διάβασιν αὐτῶν μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων τῶν ἰδίων ἐπαρχιῶν θὰ εἶχον οἶαν καὶ οἱ Μητροπολίται ἔξουσίαν οἱ διερχόμενοι διὰ τῶν ἐπαρχιῶν τῶν ἐπισκόπων αὐτῶν. Οἱ λατῖνοι ὁμῶς Ἀρχιεπίσκοπος καὶ Ἐπίσκοποι παρηγοῦντο νὰ χρῶνται ἐπιεικείᾳ ἐν τῇ παρὰ τῶν Ἑλλήνων ἀπαιτήσει τῶν δαπανῶν τῶν περιοδεῶν τούτων. Τὸ σύνολον τῆς φορολογίας, ὅπερ θὰ ἐλαμβάνετο ἐτησίως ὑφ' ἐκάστου τῶν λατίνων Ἀρχιερέων εἶναι σαφῶς καθωρισμένον ἐν τῇ Βούλλᾳ.

Τὸ ποσὸν τὸ ἀπαιτητέον ὑπὸ τοῦ Ἀρχιεπισκόπου δὲν θὰ ὑπερέβαινε τοὺς πέντε ἑράνους ¹⁴⁰, τοῦ Ἐπισκόπου Πάφου ὠρίζετο εἰς τέσσαρας, τῶν δ' Ἐπισκόπων Ἀμμοχώστου καὶ Λεμεσοῦ εἰς τρεῖς δι' ἐκάτερον. Τὸ ποσὸν δ' ἐκάστου ἑράνου ὠρίζετο εἰς τριάκοντα λίρας τουραινικὰς ἢ εἰς ἴσον ἀριθμὸν βυζαντίων. Καθωρίζετο δ' ἐφεξῆς ὅτι μετὰ τὴν παραίτησιν ἢ τὸν θάνατον τοῦ Γερμανοῦ ὁ λατῖνος Ἀρχιεπίσκοπος, εἰς ὃν περιήρχοντο τὰ μητροπολιτικὰ καθήκοντα καὶ ἐπὶ τῶν Ἑλλήνων, θὰ ἐλάμβανεν ἐτησίως παρ' αὐτῶν ἕξ ἐκάστης ἐπαρχίας κατὰ τὰς ἐπαρχιακὰς αὐτοῦ περιοδείας ποσὸν ἰσάξιον ἑξήκοντα τουραινικαῖς λίραις ἢ ἰσαρίθμοις βυζαντίοις. Πλὴν

¹³⁹ Mansi xxvi, 311. Labbe XI ii, 2376. ¹⁴⁰ Διὰ τοῦ «ἑράνος» μετεφράσαμεν τὴν Procuracionem, ἥτις ἐσήμαινε τὴν δαπάνην τὴν γινομένην διὰ τὴν ὑποδοχὴν περιοδεύοντος ἐπισκόπου. Κατὰ τὴν τοῦ Walcott *Sacred Archeology*, σ. 478, «τῷ 1336 χρηματικὴ συνεισφορά ἐπετράπη, ὑπὸ τοῦ πάπα Βενεδίktου xii, νὰ προσφέρηται, μία δὲ μόνη procuratio ἡδύνατο νὰ ἀπαιτηται καὶ ἐν ἡ περιπτώσει ὁ ἐπίσκοπος ἐπεσκέπτετο πλείονας τῆς μιᾶς ἐκκλησίας ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ. Τὸ ποσὸν ἐποίκιλλε κατὰ τὰς διαφόρους χώρας. Ἐν Ἀγγλίᾳ ὁ ἀρχιεπίσκοπος ἐλάμβανε 220 τουραινικὰς λίρας, ὁ ἐπίσκοπος 150, ὁ ἀρχιδιάκονος 50, καὶ ὁ πρωθιερεὺς ἢ ἀγροτικὸς ἀρχιμανδρίτης 10». Ἀλλ' ἡ μαρτυρία τῆς κυπριακῆς Βούλλας ἀποδεικνύει ὅτι χρηματικὸς ἑράνος ἐπετράπη εἰς παλαιότερους χρόνους τῶν ὑπὸ τοῦ Walcott ἀναφερομένων, τοῦλάχιστον ἐν Κύπρῳ.

δὲ τῶν χρηματικῶν τούτων εἰσφορῶν, κατὰ τὸν Λουσινιᾶνα, ἐδίδοντο ἐτησίως παρ' ἐκάστου ὀρθοδόξου Ἐπισκόπου εἰς τὸν ἀντίστοιχον λατῖνον καὶ εἰς τινὰς ἄλλους ἀξιωματούχους ρητὸν μέρος τῶν δώρων, ἅτινα οὗτος ἐλάμβανεν εἰς εἶδος παρὰ τῶν ἑαυτοῦ ἱερέων καὶ λαοῦ. Εὐτυχῶς διεσώθη καταγραφή τις τῆς εἰσφορᾶς τοῦ ἐπισκόπου Σολίας εἰς τὸν λατῖνον Ἀρχιεπίσκοπον τῷ ἔτει 1547, ἐξ ἧς δυνάμεθα νὰ μάθωμεν τὸ εἶδος τῆς φορολογίας ταύτης ¹⁴¹. Ἡ καταγραφή αὕτη διαιρεῖται εἰς δύο, θερινὴν καὶ χειμερινήν. Κατὰ τὴν πρώτην ἐποχὴν αἱ εἰσφοραὶ ἦσαν αἱ ἑξῆς :

Εἰς τὸν Ἀρχιεπίσκοπον :	12 μέτρα ροδελαίου, 12 ὄρμαθοι σκορόδων.
» » ἐπίτροπον αὐτοῦ	6 » » 6 » »
» » Ἀρχιμανδρίτην	} ἀνὰ 4 » » 4 » »
» » Ἐξαρχον	
» » Ψάλτην	} ἀνὰ 3 » » 3 » »
» » Ὑποψάλτην	
» » Ἀρχιδιάκονον	} ἀνὰ 2 » » 2 » »
» » Ἐφημέριον	
» » Νεωκόρον	
» » Ταμίαν	

Αἱ δὲ κατὰ τὸν χειμῶνα εἰσφοραί, αἵτινες φαίνεται ὅτι ἦσαν βαρύτεραι, ἦσαν :

Εἰς τὸν Ἀρχιεπίσκοπον κάρυα 600, σύκων μέτρα 4, οἴνου μέτρα 6, χοῖροι 12, ὄρνιθες 12.

Εἰς τὸν Ἀρχιμανδρίτην | ἀνὰ κάρυα 500, σύκων μέτρα 6, οἴνου μέτρα 4, χοί-
» » Ἐπίτροπον | ρους 8, εἰς τὸν Ἀρχιμ. ἰδίᾳ ὄρνιθες 8, εἰς τὸν Ἐπί-
τροπον ἰδίᾳ ὄρνιθες 6.

Εἰς τὸν Ἐξαρχον καὶ εἰς τοὺς ὑπαλλήλους ἀνά : κάρυα 400, σύκων μέτρα 2, οἴνου μέτρα 3, χοίρους 6, ὄρνιθας 6.

Εἰς τὸν Ψάλτην καὶ τὸν Ὑποψάλτην ἀνά : κάρυα 300, σύκων μέτρα 2, οἴνου μέτρα 2, χοίρους 4, ὄρνιθας 3.

Εἰς τὸν Ἐφημέριον, τὸν Ταμίαν καὶ τὸν Νεωκόρον ἀνά : κάρυα 200, σύκων μέτρα 2, οἴνου μέτρα 2, χοίρους 4, ὄρνιθας 2.

Εἰς τὸν Ἀρχιδιάκονον : κάρυα 300, σύκων μέτρα 2, οἴνου μέτρα 2, ὄρνιθες 40, χοῖροι 4.

12. Τέλος περὶ τοῦ ἀκανθώδους ζητήματος τῶν δεκάτων, τῆς συνήθους πηγῆς τοσούτων ἐρίδων μεταξὺ τῶν ἀντιπάλων Ἐκκλησιῶν,

¹⁴¹ Ἐκ τῆς αὐτῆς πηγῆς (Hist. de Chypre iii, σ. 538-9) μαθαίνομεν ὅτι ὁ ἑλλην Ἐπίσκοπος Σολίας ὤφειλε νὰ πληρώνῃ τοὺς ἐξῆς φόρους εἰς τοὺς λατίνους προεστώτας αὐτοῦ κατὰ τὴν χειροτονίαν του : Quando il monsignore vescovo greco di Solia si consacrara, per consuetudine si suol dare al reverendissimo arcivescovo di Nicosia bisanti 200, al reverendo vicario bisanti 25, alli canonici, à ciascuno, bisanti 25.

ὠρίζετο ρητῶς ὅτι ταῦτα ἦσαν κτῆμα τοῦ λατινικοῦ Κλήρου, οἵτινες ἐγκαθίσταντο ἐν τῇ ἰδιοκτησίᾳ διὰ τῆς Βούλλας, καὶ ἤξουσιοδοτοῦντο νὰ συλλέγωσι ταῦτα κατὰ τὸν συνήθη αὐτοῖς τρόπον. Ὡς ὑπόμνησις δὲ διὰ τὴν τάξιν τῶν εὐγενῶν, οἵτινες συχνότατα ἡμέλουν τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν ὑποχρεώσεων τούτων, ὠρίζετο ὅτι οὐδεὶς ἠδύνατο νὰ θεωρῇ ἑαυτὸν ἐξαιρούμενον τῆς καταβολῆς αὐτῶν, ἀφ' οὗ ἡ ἐπιβολὴ αὐτῶν εἶχε λάβῃ τὴν ἔγκρισιν τοῦ τε θείου καὶ τοῦ κανονικοῦ δικαίου.

Συντελέσας οὕτω τοὺς γενικοὺς κανονισμοὺς τῆς διαβιώσεως τῶν δύο Ἐκκλησιῶν ἐν ταῖς πρὸς ἀλλήλας σχέσεσιν αὐτῶν ὁ Πάπας προβαίνει ἐφεξῆς εἰς τὸν καθορισμὸν εἰδικῶν τινων διατάξεων ἀναφερομένων εἰς τὴν θέσιν τοῦ ἀρχιεπισκόπου Γερμανοῦ.

50. Εἰ καὶ ἡ Βούλλα ἐστέρει τοὺς Ὁρθοδόξους τοῦ Ἀρχιεπισκόπου αὐτῶν, ἐξαίρεσιν τινὰ ἐποιεῖτο χάριν τοῦ Γερμανοῦ, εἰς ὃν ἐπετρέπετο νὰ τηρήσῃ τὸν τίτλον καὶ τὸ ἀξίωμα τοῦ Ἀρχιεπισκόπου ἐφ' ὅσον ἔζη, μετὰ πλήρους ἀνεξαρτησίας ἀπὸ τοῦ λατίνου Ἀρχιεπισκόπου. Ἄλλ' ὅμως ἐμφαντικώτατα ἐδηλοῦτο ὅτι ἐν περιπτώσει θανάτου ἢ παραιτήσεως τοῦ Γερμανοῦ διάδοχος αὐτοῦ δὲν θὰ ἐξελέγετο. Εἰ καὶ οἱ Ἕλληνες Ἀρχιεπίσκοποι πάντοτε εἶχον τὴν ἔδραν αὐτῶν ἐν Ἀμμοχώστῃ καὶ μετὰ τὴν δυτικὴν κατοχὴν, μετετοπίσθησαν νῦν εἰς Σολίαν, ἔδωκε δὲ τὴν εὐκαιρίαν εἰς τοῦτο χηρεία τοῦ θρόνου τῆς Ἀρσινόης, εἰς ὃν ἐγκατέστη ὁ Νήφων, ἐπίσκοπος τῆς προειρημένης ἐπαρχίας. Ὅθεν ἐδόθη εἰς τὸν Γερμανὸν ἐλευθερία νὰ παραμείνῃ ἐν Σολίᾳ ἢ ἐν τῷ ναῷ τοῦ ἀγίου Βαρνάβα ἐν Λευκοσίᾳ, ὅστις ὠρίζετο ὑπὸ τῆς Βούλλας διὰ παντὸς προσηρτημένος εἰς τὸν θρόνον Σολίας. Μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ ἢ τὴν παραίτησιν ὁ διάδοχος αὐτοῦ δὲν θὰ ἐσεμνύνετο τῷ τίτλῳ τοῦ Ἀρχιεπισκόπου ἀλλὰ θὰ ὑπέκειτο τῷ λατίνῳ Μητροπολίτῃ Λευκοσίας, ὃν τρόπον οἱ συνάδελφοι αὐτοῦ ὑπέκειντο τοῖς ἀντιστοίχοις λατίνοις Ἐπισκόποις. Ὁ δὲ Γερμανὸς θὰ εἶχε τὴν αὐτὴν ἐξουσίαν ἐν τοῖς πνευματικοῖς ἐπὶ τὸν ἑλληνικὸν πληθυσμὸν Λευκοσίας, ἣν καὶ οἱ λοιποὶ Ἕλληνες Ἐπίσκοποι ἐπὶ τοὺς ἐν ταῖς ἐπαρχίαις αὐτῶν ὁμοθρήσκους.

51. Πρὸς πρόληψιν δὲ πάσης ἀφορμῆς ἐρίδων ὠρίζετο περαιτέρω ὅτι ἐφ' ὅσον θὰ ἔζη ὁ Γερμανὸς ἢ ἐφ' ὅσον θὰ ἤσκει τὰ μητροπολιτικὰ αὐτοῦ καθήκοντα, πᾶσα χρῆσις ἐξουσίας ἐπὶ τοὺς Ἕλληνας ὑπὸ τοῦ λατίνου Ἀρχιεπισκόπου καὶ τῶν Ἐπισκόπων αὐτοῦ θὰ ἀνεστελλετο. Τῷ Γερμανῷ εἶχε δοθῇ τὸ μοναδικὸν δικαίωμα τῆς

χειροτονίας εἰς κενούμενον θρόνον, ἀλλ' ὑπὸ τὸν ὅρον διὰ τὸ ὑποψήφιος ἤθελεν ἐγκριθῆναι ὑπὸ τοῦ ἀντιστοίχου λατίνου Ἐπισκόπου, καὶ ὅτι εἰς τὴν χειροτονίαν ἤθελον κληθῆναι ὑπ' αὐτοῦ ἵνα παραστῶσι καὶ οἱ λοιποὶ Ἕλληνες Ἐπίσκοποι. Ἡδύνατο ὡσαύτως νὰ περιοδεύῃ μεταξὺ τῶν ὁμοδόξων αὐτοῦ ὡσάκις ἤθελε παραστῇ ἀνάγκη, περὶ τὰ τοιαῦτα δὲ καὶ τὰ παρόμοια καθήκοντα διατελῶν θὰ ἦτο περιβεβλημένος τὰς ὑπὸ τῶν κανόνων παρεχομένας τοῖς Μητροπολίταις ἐξουσίας. Οἱ λατῖνοι Ἀρχιερεῖς ἰσχυρῶς παρηγγέλλοντο νὰ μὴ ἀντιφέρωνται εἰς τὰς ἐπιθυμίας αὐτοῦ ὡσάκις περὶ τὰ τοιαῦτα διέτριβε, εἰ καὶ ταῦτα καὶ ὅμοια καθήκοντα θὰ περιήρχοντο αὐτοῖς ἐν περιπτώσει θανάτου ἢ παραιτήσεως ἐκείνου. Ἀφ' ἑτέρου δ' ὁ Γερμανὸς ἀπηγορεύετο νὰ ἀσκῇ ἐξουσίαν ἐπὶ ὑποθέσεων, τὴν ἐφ' ᾧ ἐξουσίαν ἡ Βουλὰ ἀνέφερεν εἰς τὸν λατῖνον Ἀρχιεπίσκοπον Λευκοσίας ἐν τῇ ἀρχιεπισκοπικῇ αὐτοῦ ιδιότητι, καὶ εἰς τοὺς λατίνους Ἀρχιερεῖς ὡς ἐπαρχιακοὺς ἐπισκόπους.

52. Ἐπὶ ζητημάτων ἐφέσεως καὶ ἄλλων ὑποθέσεων ὁ λατῖνος Ἀρχιεπίσκοπος καὶ ζῶντος τοῦ Γερμανοῦ καὶ μετέπειτα, πλὴν εἰ προύκειτο περὶ τοῦ Γερμανοῦ αὐτοῦ, θὰ ἤσκει δικαιοδοσίαν ἐπὶ τῶν Ἑλλήνων τῆς ἐπαρχίας Λευκοσίας, τὴν αὐτὴν δὲ δικαιοδοσίαν παρεῖχεν ἡ Βουλὰ καὶ εἰς τοὺς λοιποὺς λατίνους Ἐπισκόπους ἐπὶ τῶν Ἑλλήνων τῶν οἰκείων ἐπαρχιῶν. Εἰ καὶ τὸ πρόσωπον τοῦ Γερμανοῦ ἐξηρεῖτο τῆς δικαιοδοσίας τοῦ λατίνου Ἀρχιεπισκόπου, διετάσσεται ὅμως καὶ ἐκεῖνος νὰ δώσῃ τούτῳ τὸν νεομισμένον ὄρκον πίστεως ὅτε θὰ ἀνήρχετο εἰς τὸν θρόνον Σολίας. Τούτου δὲ γενομένου ὁ λατῖνος Μητροπολίτης οὐδεμίαν ἐξουσίαν θὰ εἶχε νὰ ἐπιτιμᾷ αὐτὸν ἢ νὰ δίδῃ αὐτῷ διαταγὰς ἐπὶ οἱαδήποτε προφάσει. Ἀλλ' ὁ Γερμανὸς ἐδικαιοῦτο νὰ ποιῇται ἐκκλήσεις πρὸς αὐτόν, ἐὰν ἐπεθύμει, λαμβανομένων προσηκόντως ὑπ' ὄψει τῶν προνομίων τῆς ἁγίας Ἐδρας.

Μετὰ ἰσχυρὰν δὲ προτροπὴν πρὸς ἀμφοτέρας τὰς Ἐκκλησίας ὅπως τηρῶσι στερρῶς τοὺς ὅρους τῆς διακανονίσεως ταύτης, ᾧ ἡ ἰσχὺς ἐξετείνεται καὶ ἐπὶ τοὺς ἐν τῇ Νήσῳ Σύρους, ἅτε τελούοντας ἐν κοινωνίᾳ πρὸς τὴν ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν, ὁ Πάπας κατέληγεν ἐν προσειχῇ, ἥτις θὰ ἠκούσθῃ ὡς πανηγυρικὸς ἐμπαιγμὸς κατὰ τῶν Ἑλλήνων, ὅπως αἱ δύο Ἐκκλησίαι δι' ἀμοιβαίας ἐνοχῆς καὶ βοήθειας ἀποβῶσιν ἡνωμέναι ὡς ἐν σῶμα ὑπὸ μίαν κεφαλὴν ἐν Χριστῷ, τῇ ἀληθεῖ πάντων εἰρήνῃ.

53. Οὕτω μετὰ ἀγῶνα πλέον ἢ ἑξήκοντα ἔτη διαρκέσαντα ἡ κυπριακὴ Ἐκκλησία, ἥτις ἐπὶ 12 ὅλας ἑκατονταετίας εἶχε διατηρήσῃ τὴν αὐτονομίαν καὶ τὴν ἀνεξαρτησίαν αὐτῆς, ὑπεδουλώθη τέλος εἰς τοὺς ἐπὶ ἡλύδας λατίνους κληρικούς. Ἀλλ' ἡ Βούλλα ἀντὶ νὰ παραγάγῃ τὴν εἰρήνην, ἣν ὁ ἐκδότης αὐτῆς ἰσχυρίζετο ὅτι ἐσκόπει, ἐξήγειρε νέαν σειρὰν ταραχῶν. Ὁ Οὐγος Φαγιᾶνος μὴ ἱκανοποιηθεὶς ἐκ τοῦ θριᾶμβου ὃν εἶχε καταγάγῃ, ἐξεμάνη ἰδίως ἐπὶ τῇ ματαίᾳ τιμῇ τῇ ἀπονεμηθείσῃ εἰς τὸν Γερμανόν, ὅπως ἐπιτραπῇ αὐτῷ νὰ φέρῃ ἐφ' ὅρου ζωῆς τὸν τίτλον τοῦ Ἀρχιεπισκόπου. Μὴ δυνάμενος δὲ νὰ στερήσῃ αὐτὸν καὶ τοῦ ψυχίου τούτου τῆς παπικῆς εὐσπλαγχνίας, παρητήθη τοῦ θρόνου αὐτοῦ καὶ ἐπανελθὼν εἰς τὴν γενέθλιον Τοσκάναν διήγαγε τὸν ὑπόλοιπον βίον ἐν μοναστηρίῳ ὃπερ εἶχεν ἰδρύσῃ παρὰ τὴν Πῖσαν καὶ ὀνομάσῃ Ἐπισκοπίαν.

54. Ἐν τούτοις παρὰ τὴν εὐνοίαν, ἣν αἱ πολιτικαὶ Ἀρχαὶ ἐξηκολούθουν ἐπιδεικνύουσαι τῷ ἑλληνικῷ Κλήρῳ, ἡ θέσις αὐτοῦ μετὰ τὴν δημοσίευσιν τῆς Βούλλας ἦτο βεβαίως χειρὼν ἢ ποτε πρότερον. Νῦν εἶχον στερηθῇ πάσης ἐλπίδος τοῦ νὰ ἀναγνωρισθῶσιν ἴσοι τοῖς λατίνοις ἀντιπάλοις αὐτῶν. Αἱ παραχωρήσεις τοῦ Ἰννοκεντίου ἰν εἶχον ἀνακληθῇ, καὶ τὰ μέτρα τὰ ἐπινοηθέντα ὑπὸ τοῦ Καίσεστίνου ἰῖ καὶ τοῦ καρδινάλιου Πελαγίου ἐπεβλήθησαν ἐκ νέου ὑπὸ τύπον ἔτι μᾶλλον ἀπρόσδεκτον. Πᾶσα ἐξουσία ἐδόθη πλήρης εἰς τὸν λατῖνον Ἀρχιεπίσκοπον καὶ τοὺς Ἐπισκόπους αὐτοῦ. Οἱ Ἕλληνες Ἐπίσκοποι ἐθεωροῦντο ἀπλῶς ὡς ἐπίτροποι ἐκείνων μεταξὺ τῶν μελῶν τοῦ ἑαυτῶν δόγματος. Ὁ ἀρχιεπίσκοπος Ραφαήλ οὐ πολὺ μετὰ τὴν δημοσίευσιν τῆς Βούλλας ἐξέδωκε Διάταξιν ¹⁴², ἣν οἱ Ἕλληνες Ἐπίσκοποι παρηγγέλλοντο νὰ ἀναγινώσκωσι τετράκις τοῦ ἐνιαυτοῦ εἰς τὸν κλῆρον αὐτῶν καὶ εἰς τὸν λαόν, εἰδικῶς συγκαλοῦντες αὐτοὺς πρὸς τοῦτο. Ἐν ταύτῃ λίαν σαφῶς ἐξετίθετο τὸ πρᾶγμα, διότι ὁ Ραφαήλ κομπαστικῶς διεκήρυττεν ὅτι οἱ λατῖνοι Ἐπίσκοποι ἦσαν οἱ πραγματικοὶ ποιμένες τῆς Κύπρου, οἱ δὲ Ἕλληνες μόνον ἀνεκτοὶ ἦσαν. Τοιαῦται διαδηλώσεις βεβαίως δὲν ἔτεινον εἰς καταστολὴν τοῦ αἰσθήματος ἀμοιβαίας ἀποστροφῆς, ὃπερ ἐνέπνεε τὰς δύο Ἐκκλησίας. Οἱ Ἕλληνες ἐξωργίζοντο ἐπὶ μᾶλλον διὰ τῶν τοιούτων ἐνδείξεων

¹⁴² Τῆς Διατάξεως ταύτης, ἥς μνεία ἐγένετο πολλάκις ἀνωτέρω, ἡ μὲν ἐπιγραφή *Constitutio instruens Graecos et alios*, τὸ δὲ κείμενον παρὰ Mans xxvi, 322ε., καὶ Labbe XI ii, 2386ε.

ἀδιαφορίας καὶ περιφρονήσεως, εἰς ἃς ὑπεβάλλοντο ὑπὸ τῶν νικη-
τῶν ἀντιπάλων. Τὸ πνεῦμα δὲ τοῦτο τῆς ἀντιστάσεως κατέστησεν
ἐμφανῆ τὴν ὑπαρξιν αὐτοῦ ἐν ποικίλοις τρόποις, μόνον δ' εὐκαιρον
περίστασιν ἀνέμενεν ὅπως ἐκδηλωθῇ ἀποτελεσματικῶς. Τοῦτο ἦτο τὸ
καθιστῶν τοὺς Ἑλληνας αἰεὶ ἐτοιμοὺς εἰς ὑποδοχὴν παντὸς ἐλευθε-
ρωτοῦ, ὑπὸ οἰανδῆποτε μορφὴν ἐρχομένον, ὅστις ἤθελε φανῇ ἐπαγ-
γελλόμενος αὐτοῖς ἀπολύτρωσιν ἀπὸ τοῦ ἀφορήτου ζυγοῦ τῆς Ρώμης.
Τοιαύτη δὲ περίστασις ἐφάνη παρουσιασθεῖσα αὐτοῖς ταχέως μετὰ
τὴν δημοσίευσιν τῆς ἀπαισίας Βούλλας. Ἡ Κπ ἀπαξ ἔτι περιήρχετο
εἰς τοὺς ἀρχαίους αὐτῆς κυρίους, ἀφ' οὗ διετέλεσεν ἐν χερσὶ τῶν
Λατίνων πλείω ἢ πεντήκοντα ἔτη. Τῇ 25 Ἰουλίου τοῦ 1261 ὁ Ἀλέ-
ξιος Στρατηγόπουλος, ὁ τοῦ Μιχαὴλ η' τοῦ Παλαιολόγου στρατη-
γός, κυριεύει ἐξ ἐφόδου τὴν Βασιλίδαν τῶν πόλεων, ἐν ᾧ ὁ αὐτο-
κράτωρ Βαλδουῖνος ιι ἦτο φυγὰς ἐν Εὐρώπῃ μάτην ἐπαιτῶν βοή-
θειαν παρὰ τῶν λατίνων Ἑγεμόνων. Οἱ ὀφθαλμοὶ τῶν Κυπρίων
ἐστράφησαν ἐξ ἐνστίκτου πρὸς τὸν Αὐτοκράτορα, προσδοκῶντες
ὑπεράσπισιν κατὰ τοῦ διωγμοῦ, εἰς ὃν ἀπαξ ἔτι ὑπεβλήθησαν. Εἶχε
γνωσθῇ ὅτι ὁ Παλαιολόγος ἐξαρθεὶς ἐκ τῶν τελευταίων ἐπιτυχιῶν
ἐσχεδίαζε νὰ προσβάλῃ τοὺς Ἑνετοὺς ἐν Κρήτῃ βοηθούμενος ὑπὸ
τῶν Γενοατῶν. Ἐπιστεύετο δὲ ὅτι θὰ ἐλάμβανε διαφέρον περὶ τῆς
ἐπικρατοῦσης δυσφορίας παρὰ τοῖς Ἑλλησι τῆς Κύπρου, ὥστε νὰ
κατέλθῃ αἰφνιδίως ἐπὶ τὴν Νῆσον ταύτην μετὰ τοῦ στόλου, ὃν αὐτὸς
καὶ οἱ σύμμαχοι αὐτοῦ παρεσκεύασαν πρὸς κατάκτησιν τῆς προει-
ρημένης Νήσου. Ἐμφοβος περὶ τῶν ἀποτελεσμάτων τῶν σχεδίων
τούτων ὁ νέος πάπας Οὐρβανὸς ιν ἔγραψεν ἐξ Ὁβριέτου τῇ 12
Ἰανουαρίου τοῦ 1263 πρὸς τὸν Ἀντιβασιλέα ¹⁴⁸ καὶ τοὺς Βαρώ-
νους τῆς Κύπρου προειδοποιῶν αὐτοὺς περὶ τοῦ εἰκαζομένου ἐγγει-
ρήματος καὶ παραινῶν ὅπως ἐτοιμασθῶσιν ἄνευ ἀναβολῆς πρὸς
ἄμυναν. Τὴν πρώτην ταύτην ἐπιστολὴν ἠκολούθησε δευτέρα ἀπὸ 23
τοῦ αὐτοῦ μηνός, ἐν ᾗ ὁ γράφων παρεπονεῖτο πρὸς τὸν Ἀντιבаси-
λέα ὅτι ἀκριβῶς ἡ ἀνοχὴ ἢ ἐπιδειχθεῖσα πρὸς τοὺς Ἑλληνας ἦτο

¹⁴⁸ Raynaldi ad ann. 1263, No 18. Οὗτος ἦτο Οὐγὸς ὁ υἱὸς Ἑρρίκου τοῦ
πρίγκιπος τῆς Ἀντιοχείας καὶ τῆς Ἰσαβέλλης, θυγατρὸς τοῦ Οὐγὸν ι Λουσινια-
νος, ἐγένετο δὲ βασιλεὺς τῆς Κύπρου μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ἐξαδέλφου αὐτοῦ
Οὐγὸν ιι τῷ 1267. Πρὸ τῆς ἀναρρήσεως αὐτοῦ ὑπῆρξεν ἐπίτροπος καὶ ἀντι-
βασιλεὺς τοῦ βασιλείου.

ἡ παραθαρρύνασα αὐτοὺς πρὸς ἀντίστασιν. Θὰ εἶχε φανῇ ὅτι ὀρθόδοξοί τινες κληρικοὶ εἶχον πεισθῇ νὰ ὑποταχθῶσιν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ρώμης καὶ νὰ ἀναγνωρίσωσι τὴν ἐξουσίαν τοῦ λατίνου Μητροπολίτου. Ἄλλ' ἡ πρᾶξις αὐτῶν ἐξέθετεν αὐτοὺς εἰς τὴν ἀποστροφὴν τῶν ὁμοδόξων, οἵτινες εἶχον ἀφορίσῃ αὐτοὺς καὶ ἀπαγορεύσῃ εἰς αὐτοὺς νὰ ἱεουργῶσι, στιγματίζοντες αὐτοὺς ἅμα ὡς αἵρετικούς καὶ σχισματικούς διὰ τὸ διάδημα τοῦτο. Μὴ ἀρκούμενοι δὲ εἰς τὴν τοιαύτην ἐπίδειξιν ἀπεχθείας εἶχον προβῇ εἰς ἔτι βιαιότερα μέτρα, ἀρνούμενοι αὐτοῖς καὶ τρόφιμα, φθείροντες τὰς ιδιοκτησίας αὐτῶν, καὶ περιάγοντες αὐτοὺς εἰς τοιαύτας στενοχωρίας ὥστε ὁ λατῖνος Μητροπολίτης εὐρίσκετο ὑποχρεωμένος κατὰ καιροὺς νὰ παρέχῃ αὐτοῖς στέγην καὶ νὰ ἐφοδιάζῃ αὐτοὺς καὶ αὐτὰ τὰ πρὸς τὸ ζῆν. Εἰ καὶ δὲ ὁ Ἀρχιεπίσκοπος εἶχε διαμαρτυρηθῇ κατὰ τῶν παρανόμων τούτων ἐνεργημάτων πρὸς τε τὸν Ἀντιβασιλέα καὶ τοὺς Εὐγενεῖς, καὶ εἶχε ζητήσῃ τὴν βοήθειαν αὐτῶν ὅπως ἄρῃ τὴν τοιαύτην πραγμάτων κατάστασιν, ἡ ἔκκλησις αὐτοῦ, λέγει ὁ Πάπας, ἐλαχίστης προσοχῆς ἠξιώθη. Ὁ Οὐρβανὸς εἶτα ὑπενθυμίζει εἰς τὸν Ἀντιβασιλέα τὸν σεβασμόν, ὃν οὗτος ὡς καθολικὸς καὶ ὡς ἀφωσιωμένος υἱὸς τῆς Ἐκκλησίας ὥφειλε τοῖς Ἐκκλησιαστικοῖς καὶ ἰδίᾳ τῷ Ἀρχιεπισκόπῳ ὡς πνευματικῷ αὐτοῦ πατρί, καὶ τὸ καθῆκον τοῦ νὰ συντηρῇ αὐτοὺς ἐν τοῖς δικαιώμασι καὶ τοῖς προνομίοις αὐτῶν, καὶ νὰ ὑπερασπίζῃ τὴν καθολικὴν Πίστιν καὶ τὰς ἐλευθερίας τῆς Ἐκκλησίας κατὰ παντὸς ἐπιδρομέως. Παραγγέλλει αὐτῷ πρὸς τούτοις νὰ ὑπερασπίζῃ τοὺς διωκομένους ἔλληνας Κληρικοὺς κατὰ τῶν ὁμοθρήσκων αὐτῶν, καὶ νὰ βοηθῇ τῷ λατίνῳ Μητροπολίτῃ ἐν ταῖς προσπάθειαις αὐτοῦ πρὸς καταστολὴν τῆς θρασύτητος τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν Σύρων, ὅσας κίς ἤθελε κληθῇ πρὸς τοῦτο. Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος, προσέθετεν, εἶχε λάβῃ ὁδηγίας παρ' αὐτοῦ ὅπως αἰτῆται τῆς πολιτικῆς δυνάμεως τὴν βοήθειαν ὅσας κίς ἦτο ἀνάγκη, καὶ νὰ τιμωρῇ πάντας τοὺς παραπίπτοντας διὰ πνευματικῶν ἐπιτιμιῶν, εἰ καὶ ἡ ἀπαλλαγὴ αὐτῶν ἀπὸ ἀφορισμοῦ καὶ τῶν περιοχῶν αὐτῶν ἀπὸ ἐπιβολῆς ἀπαγορεύσεως, διὰ καθολικῆς τινος ἐπιστολῆς τοῦ Πάπα εἶχε χορηγηθῇ εἰς τινὰς αὐτῶν ὑπὸ τῆς ἁγίας Ἐδρας ¹⁴⁴.

55. Ἡ ἐπιστολὴ αὕτη φαίνεται ἀποτυχοῦσα τοῦ σκοποῦ, διότι ὁ λατῖνος Ἀρχιεπίσκοπος ταχέως μετὰ ταῦτα παρουσιάσθη ἑαυτοπρο-

¹⁴⁴ Cart. S. Sophia No 75. (Hist. Chyp. iii, 655-7).

σώπως παραπονούμενος πρὸς τὸν Πάπαν ¹⁴⁵. Παρίστα ὅτι ἔνεκα τῆς ἀπαθείας τῆς Ἐξουσίας τὸ κῦρος αὐτοῦ ἐνεπαίζετο, αὐτὸς δὲ ἐθεωρεῖτο ὡς ἀπλοῦς ἱερεὺς. Ὅσακις εἶχεν ἀποπειραθῆ νὰ χρησιμοποιήσῃ τὰς μητροπολιτικὰς αὐτοῦ ἐξουσίας πρὸς καταστολὴν τοῦ ἐγκλήματος καὶ τιμωρίαν τῶν κακοποιῶν, ἤκουσεν ὅτι τοιαῦτα ζητήματα δὲν ὑπάρχονται εἰς τὴν δικαιοδοσίαν αὐτοῦ, καὶ ὅτι ὥφειλε νὰ περιορισθῇ αὐστηρῶς εἰς τὴν ἐποπτείαν τῶν ἰδίων κληρικῶν καὶ πνευματικῶν τέκνων. Ἀποτέλεσμα τῶν παραλόνων τούτων ἦτο ὅτι ὁ Οὐρβανὸς ἔγραψεν αὐθις τῇ 13 Ἀπριλίου τοῦ 1264 πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν, πληροφορῶν τὸν Ἀντιβασιλέα καὶ τοὺς Εὐγενεῖς ὅτι ἐὰν ἐνέμενον εἰς τὴν ἄρνησιν τῆς βοηθείας αὐτῶν, αὐτὸς θὰ ἐνέκρινε πᾶν μέτρον ὅπερ ὁ Ἀρχιεπίσκοπος ἤθελε λάβῃ κατ' αὐτῶν ἔνεκα τῆς τοιαύτης ἀμελείας ¹⁴⁶.

56. Σαφὲς δὲ μαρτύριον τῆς ὁργῆς ἣν ἡσθάνοντο οἱ Ὁρθόδοξοι ἐπὶ τῇ ἐμμόνῳ ταύτῃ ἐπεμβάσει εἰς τὴν θρησκευτικὴν αὐτῶν ἐλευθερίαν, καὶ τῆς ἐτοιμότητος ἣν τοσοῦτο συνεχῶς ἐπεδείκνυνον ὅπως διατρανῶσι τὴν δυσφορίαν αὐτῶν, εἶναι τὸ ἐξῆς γεγονός, συμβάν ἐν Λευκοσίᾳ τῷ 1313. Ὁ παπικὸς ληγάτος Πέτρος, ἀρχιεπίσκοπος Ρόδης ¹⁴⁷, εἶχε συζητήσιν πρὸς τοὺς Ἕλληνας Ἐπισκόπους. Οὗτοι παρεγένοντο εἰς τὴν Πρωτεύουσάν τῇ 1 Μαΐου τοῦ ἔτους τούτου, καὶ συνεννοηθέντες πρὸς ἀλλήλους μετέβαινον ἐν σώματι εἰς τὸ οἶκημα τοῦ Ἀρχιεπισκόπου ὅπως συνδιαλεχθῶσι μετὰ τοῦ Ἀντιπροσώπου τοῦ Πάπα. Τινὲς τοῦ λαοῦ ἰδόντες αὐτοὺς μεταβαίνοντας καὶ νομίσαντες ὅτι ὁ Ληγάτος θὰ μετεχειρίζετο δόλον τινὰ κατ' αὐτῶν, συνώδευσαν αὐτοὺς ἐκεῖσε. Οἱ Ἐπίσκοποι βλέποντες αὐτοὺς παρακολουθοῦντας καὶ φοβούμενοι μήπως ταραχὴ τις προκληθῇ, ἐπέστρεψαν. Ἀλλ' ὁ λαὸς ἐξηκολούθησαν πορευόμενοι πρὸς τὸ μέγαρον, καὶ ἀφικόμενοι ἐκεῖ θραύουσι τὰς θύρας τῶν διαφόρων δωματίων σκοποῦντες

¹⁴⁵ (Hist. Chyp. iii, σ. 657, σημ. 1). Τὸ γεγονός τοῦτο ρητῶς ἀναφέρεται ἐν τῇ τρίτῃ τοῦ Πάπα ἐπιστολῇ ἀπὸ Ὁβριέτου, 13 Ἀπρ. 1264, εἰ καὶ τὸ ὄνομα τοῦ Ἱεράρχου δὲν ἀπαντᾷ ἐν αὐτῇ: *Accedens, non absque multis periculis et laboribus, ad Apostolicam Sedem venerabilis frater noster Nicosiensis archiepiscopus.* ¹⁴⁶ Cart. S. Sophia, No 76 (Hist. Chyp. iii, σ. 655, σημ. 1). Raynaldi ad ann. 1264, No 66. ¹⁴⁷ Ὁ ἀρχιερεὺς οὗτος φαίνεται ὅτι ἦτο πραγματικῶς ὁ Pierre de Pleine Chassaigne, ἐπίσκοπος Ρόδης, ὅστις εἶχε διορισθῇ ἀποστολικὸς ληγάτος τῆς Ἀνατολῆς ἀρχομένου τοῦ 1308. Τῷ 1313 ἦτο ἀπασχολημένος περὶ τὴν καταστολὴν τῶν Ναϊτῶν ἐν Κύπρῳ. Τῷ 1314 ἀνυψώθη εἰς τὸ ἀξίωμα τοῦ πατριάρχου Ἱεροσολύμων. Τῷ 1315 ἦτο ἀκόμῃ ἐν Λευκοσίᾳ, τῷ δὲ ἐπομένῳ ἔτει ἐν Παρισίῳ. Ἀπέθανε τῷ 1318.

νὰ κακοποιήσωσι τὸν Ληγάτον. Ἐκμανέντες ὅτε ἀντελήφθησαν ὅτι ἡ λεία διεξέφυγεν αὐτούς, εἰσορμῶσιν εἰς τὸ μαγειρεῖον καὶ ἄρπάσαντες πῦρ ἐκ τῆς ἐστίας προσεπάθουν νὰ πυρπολήσωσι τὸ κτίριον, ἐλπίζοντες ὅτι οὕτω θὰ συγκατέστρεφον τὸν καταζητούμενον. Εὐτυχῶς πρὶν μεγάλη τις φθορὰ ἐπισυμβῇ ὁ Βισκούντης Λευκοσίας ἐπεφάνη μετ' ἐνόπλου ἀστυνομικῆς δυνάμεως καὶ ἀπεδίωξε τοὺς στασιώτας, ἀπειλῶν πάντα ὅστις ἤθελεν ἐπανελθῇ διὰ στερήσεως τῆς ἐτέρας τῶν χειρῶν καὶ τῶν ποδῶν. Ἀνακρίσεως δὲ γενομένης συνελήφθησαν καὶ ἐφυλακίσθησάν τινες τῶν ἐνόχων, ἀλλ' ἀποδειχθέντες ὅτι ἐν ἀγνοίᾳ ἐνήργησαν, ἀπληλευθερώθησαν. Αναφέρεται δὲ ὅτι καὶ οἱ Ἕλληνες Ἐπίσκοποι ἐκρατήθησαν ἐν τῇ Ἀρχιεπισκοπῇ ἐπὶ τινα χρόνον ἐν φυλακῇ ἐπὶ τῇ ὑπονοίᾳ συμμετοχῆς εἰς τὴν ταραχὴν ταύτην ¹⁴⁸.

57. Παρὰ τὰς ἐκδηλώσεις ταύτας τοῦ λαϊκοῦ ἐρεθισμοῦ αἱ παπικαὶ Ἀρχαὶ οὐδόλως ἐπαύοντο ἐνοχλοῦσαι τοὺς Ὁρθοδόξους ἐν τῷ ζητήματι τῶν θρησκευτικῶν αὐτῶν πεποιθήσεων. Ἐν ἐπιστολῇ ἐξ Ἀβενιῶνος τῇ 1 Ὀκτ. 1326 ὁ Ἰωάννης xxii παραγγέλλει εἰς τὸν πατριάρχην Ἱεροσολύμων Ραϋμόνδον νὰ προβῇ εἰς τὴν ἐκρίζωσιν τῆς αἵρέσεως ἐκ τῆς Κύπρου. Ἐπικαλούμενος τὴν προσοχὴν αὐτοῦ ἐπὶ τὰς ἰδιαζούσας τοῖς Ἰακωβίταις καὶ τοῖς Νεστοριανοῖς πλάνας, προχωρεῖ εἰς τὴν ἀπαρίθμησην κακοδοξιῶν πρεσβευομένων ὑπὸ τῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας. Μεταξὺ ἄλλων εἰδικῶς μνημονεύει τῆς ἀρνήσεως τῆς ὑπάρξεως Καθαρηρίου καὶ Ἄδου, καὶ τῆς γνώμης ὅτι αἱ ψυχαὶ τῶν Ἀγίων δὲν διαμένουσιν ἐν τῷ Παραδείσῳ μέχρι τῆς Κρίσεως, ἀλλ' ὅτι αἱ ψυχαὶ πάντων, καὶ αὐτῶν τῶν κακῶν, διάγουσιν ἐν τῷ μεταξὺ ἀναπαύομεναι, ἀπληλλαγμένοι τῶν ἐν τῷ Καθαρηρίῳ δεινῶν. Καταγγέλλει τινὰς αὐτῶν ὡς ἀρνούμενους νὰ κοινωνήσωσι τῶν μυστηρίων ἐὰν μὴ ταῦτα ἐκομίσθησαν ἐκ Κπ, καὶ κατηγορεῖ ἄλλους διὰ τὴν ἀπίστευτον καὶ δεισιδαίμονα συνήθειαν ὅτι χορηγοῦσι ταῦτα εἰς τὰ ζῶα αὐτῶν ὡς φάρμακον. Ἡ ἐπιστολὴ καταλήγει προτρέπουσα τὸν Πατριάρχην ὅπως ἐκρίζωσῃ πᾶσαν τοιαύτην ἀποτρόπαιον διδασκαλίαν καὶ αἵρεσιν· ὁ δὲ γράφων ἐκφράζει τὴν πεποίθησιν αὐτοῦ ἐπὶ τὴν πασίγνωστον αὐτοῦ σύνεσιν καὶ περὶσκεψιν, ἣν πιστεύει ἀνάλογον πρὸς τὸ ἐγχείρημα ¹⁴⁹.

¹⁴⁸ Amadi, σ. 344, σημ. 2. σ. 396. Raynaldi ad ann. 1309, Nos 33-34. Wadding *Annal. Minor.* ad ann. 1309, vi, σ. 150. Fl. Boustron iii, σ. 247-8.

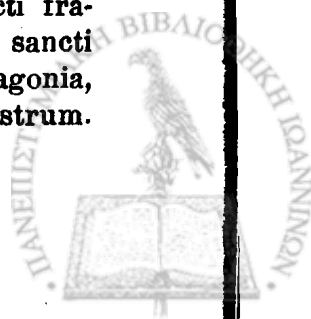
¹⁴⁹ Raynaldi ad ann. 1326, No. 28.

58. Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ρώμης προφανῶς ἀπολέσασα πᾶσαν ὑπομονὴν διὰ τὴν πολὺ χρονίζουσαν ἐπιστροφὴν τῶν εἰς αὐτὴν ὑποτεταγμένων Ὁρθοδόξων, ἅπαξ ἔτι ἐπεχείρησε βίᾳ ὅτι δὲν ἡδυνήθη νὰ ἐπιτύχῃ διὰ μέσων ἡπίων. Εἶχε νῦν πρόχειρον ὄργανον ἐπιτήδειον πρὸς τοῦτο ἐν τῷ προσώπῳ ἀνδρός, οὗ αἱ μέθοδοι ἰσχυρῶς ἀνακαλοῦσιν εἰς τὸν νοῦν τὸν προκατόχον τῆς θέσεως ταύτης Πελάγιον, τὸν ἐπίσκοπον Ἀλβάνου. Πράγματι δυνατόν νὰ εἶχον χυθῇ ἀμφοτέροι ἐν τῷ αὐτῷ τύπῳ, τοσοῦτο ὁμοιάζον πρὸς ἀλλήλους κατὰ τὸν τρόπον τῆς δράσεως. Παρ' ἀμφοτέροις ἡ αὐτὴ φλογερὰ ὑπῆρχεν ἐπιθυμία ἀνυψώσεως τῆς Ἐκκλησίας αὐτῶν καὶ ἡ αὐτὴ ἐν συνόλῳ ἀδιαφορία ὡς πρὸς τὰ χρησιμοποιούμενα μέσα. Ὁ ἄνθρωπος ὁ νῦν τετιμημένος διὰ τῆς παπικῆς ἐμπιστοσύνης ἦτο καρμηλῆτης μοναχός, καλούμενος Πέτρος Θωμάς. Ἡ πρώτη ἐμφάνις αὐτοῦ ἐν τῇ Ἀνατολῇ χρονολογεῖται ἀπὸ τῆς ἀποστολῆς τῆς πεμφθείσης τῷ 1356 ὑπὸ Ἰννοκεντίου νι πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Ἰωάννην α' Παλαιολόγον, περὶ τῆς σχεδιαζομένης ἐνώσεως τῶν δύο Ἐκκλησιῶν. Εὗρίσκομεν εἶτα αὐτὸν ἐπίσκοπον Κορώνης τῆς Πελοποννήσου, ἐξ ἧς μικρὸν μετὰ ταῦτα ἀνυψώθη εἰς τὸ ἀξίωμα τοῦ ἀποστολικοῦ ληγάτου τῆς Ἀνατολῆς¹⁶⁰. Πολλὰ βιογραφία αὐτοῦ ἐξεδόθησαν, ὧν ἡ σπουδαιοτάτη¹⁶¹ ὑπὸ τοῦ στενοῦ αὐτοῦ φίλου Φιλίππου Μαιζιέρη, καγκελλαρίου τῆς Κύπρου. Ἐν αὐτῇ ἡ ἀηδεστάτη κολακεία παραδόξως ἀναμιγνύεται πρὸς πίνακας ἐκπληκτικωτάτων θαυμάτων. Ὁ συγγραφεὺς σοβαρῶς πληροφορεῖ τοὺς ἀναγνώστας αὐτοῦ ὅτι τοσαύτη ἦτο ἡ τοῦ ἥρωος αὐτοῦ ἐπὶ ἀγιότητι φήμη ἐν Κύπρῳ, ὥστε κατὰ τὴν μαρτυρίαν αὐτῶν τῶν Ἀρμενίων, Ἑλλήνων καὶ ἄλλων σχισματικῶν, φῶς ἐσυνήθιζε νὰ καταβαίνει ἐκ τοῦ οὐρανοῦ εἰς τὸ κελλίον αὐτοῦ καθ' ὃν χρόνον προσήυχετο! "Οτε ποτὲ ἔπλεεν ἐκ Ρόδου εἰς Κύπρον, τὸ πλοῖον συνήντησε τοιαύτην τρικυμίαν ὥστε ἐκ πνιγμοῦ θάνατος ἡπείλει ἀνὰ πᾶσαν στιγμὴν νὰ

¹⁶⁰ Raynaldi ad ann. 1359, No 16. 17.

¹⁶¹ Ἡ ὑπὸ τοῦ Philippe de Maizières βιογραφία αὕτη ἐδημοσιεύθη ὑπὸ τῶν Βολλανδιστῶν ὑπὸ ἡμερομην. 29 Ἰανουαρίου. Ὁ De Mas Latrie (*Hist. Chyp.* ii, σ. 281-4) παρέχει ἀποσπάσματα ἐτέρας χειρογράφου βιογραφίας τιτοφορουμένης: «Legenda gloriosi patriarche Constantinopolitani sancti fratris Petri Thome, ordinis intemeratæ Virginis de Carmello, legati sancti passagii, compilata per fratrem Johannem Carmessoni de Arragonia, magistrum in sacra pagina, ac fratrum Minorum Terre Sancte ministrum.

ἀφαρπάσῃ πάντας τοὺς ἐντὸς αὐτοῦ. Οἱ ναῦται ἔρριψαν 16 ἰσχυροτάτας ἀγκύρας, ἀλλ' ἀνωφελῶς ἕνεκα τοῦ βάθους τῆς θαλάσσης. Βλέποντες οἱ ναῦται ὅτι πᾶσαι αὐτῶν αἱ προσπάθειαι ἐματαιοῦντο, προσέφυγον εἰς τὸν Ληγάτον ἐπικαλούμενοι βοήθειαν. Οὗτος τὸ μέτωπον ἐπὶ τοῦ καταστρώματος ἔχων προσηύξατο ἐκτενῶς, ἠγέρθη καὶ ἔρριψε τὸν Ἐσταυρωμένον, ὃν συνήθως ἔφερεν, ἐντὸς τῶν ἀφριζόντων κυμάτων. Τὸ ἐκ τῆς ἐνεργείας ταύτης ἀποτέλεσμα ἦτο θαυμαστὸν ἰδεῖν· πλήρης γαλήνη ἀμέσως ἐπηκολούθησε. Πάντες οἱ ἐν τῷ πλοίῳ, ὡς ὁ ἱστορῶν τὸ θαυμαστὸν τοῦτο κατόρθωμα λαμβάνει τὸν κόπον νὰ διηγηθῇ, ἐξεπλάγησαν σφόδρα ἐπὶ τῷ θαυμασίῳ τούτῳ γεγονότι καὶ ἀπέδωσαν εὐχαριστίας τῷ Θεῷ, ὅστις διὰ τῆς ἀξιολογίας τοῦ δούλου Αὐτοῦ ἐλύτρωσεν αὐτοὺς τῆς ἐν ὕδασι ταφῆς ¹⁵². Κατὰ τῶν ἀντικειμένων τῇ ρωμαϊκῇ Ἐκκλησίᾳ, οἵτινες εὗρον ἐν αὐτῷ ἐπικινδυνότατον ἀνταγωνιστήν, ἐπεχείρει ἀκαταπαύστους ἐχθροπραξίας, ἀμεριμνῶν περὶ τῶν κινδύνων οὓς διέτρεχε. Οὐδὲ ἦσαν τὰ ὅπλα τῶν ἀγώνων αὐτοῦ τοιαῦτα, οἷα θὰ ἀνεμένομεν παρ' ἀνδρὶ τοιοῦτο ἱερὸν ἔργον ἀσκοῦντι. Τὸ σιδηροῦν ξίφος ἦτο ἐξ ἴσου καὶ τὰ μᾶλλον πνευματικὰ ὅπλα πρόχειρον αὐτῷ. Ἐν Σμύρνῃ, Ρόδῳ, Κπ καὶ ἀλλαχοῦ ἀπέδειξεν ὅτι ἡδύνατο μετ' ἴσης εὐχερείας νὰ περιβληθῇ τὴν πανοπλίαν τοῦ πολεμιστοῦ καὶ τὰ ἄμφια τοῦ ἱερέως. Οἱ πόνοι οὓς ὑπέστη καὶ οἱ κίνδυνοι δι' ὧν διῆλθεν ἐπὶ τε γῆς καὶ θαλάσσης ἀναγινώσκονται ὡς αἱ περιπέτειαι δευτέρου τινὸς Παύλου. Τοσαύτη δὲ ἦτο ἡ φήμη ἣν οὕτως ἐκτίσαστο, ὥστε διὰ μόνου τοῦ τρόμου τοῦ ὀνόματός του ἠνάγκασεν ἓνα τῶν ἰσχυροτάτων τούρκων ἐμιρῶν νὰ πληρώνῃ φόρον τοῖς Χριστιανοῖς, κατόρθωμα ὃπερ οὐδεὶς τῶν ἡγεμόνων ἢ ληγάτων εἶχε κατορθώσῃ ποτὲ νὰ ἐπιτελέσῃ ¹⁵³. Ὁ θαυμαστὴς βιογράφος αὐτοῦ μνημονεύει πολλῶν παραδειγμάτων τοῦ ἀτρομήτου τούτου θάρρους ἐνώπιον τοῦ κινδύνου, δι' ὃ τοσοῦτον ἐθαυμάσθη. Ἀκούσας ποτὲ ὅτι ἐκτάκτως ἀποτρόπαιος τύπος αἰρέσεως ἐπεκράτει μεταξὺ τῶν εὐγενῶν καὶ τῶν πρώτων κατοίκων τῆς Κρήτης, ἀπεφάσισε νὰ ἐκριζώσῃ αὐτήν, καὶ πρὸς τοῦτο ἀφίκετο ἐκεῖ σὺν πάσῃ ταχύτητι. Ἀλλ' ἡ πληροφορία περὶ τῶν προθέσεων αὐτοῦ προηγήθη ὅπωςδὴποτε, διότι ἀναγινώσκομεν ὅτι ἅμα ἀφικόμενος ἐγένετο δεκτὸς οὐχὶ ὡς ληγάτος καὶ φίλος ἀλλ' ὡς ἐχθρός. Μετ' ἐπιμελεῖς ἐρεῦνας προσεκάλεσε τοὺς ἐνόχους, ὧν ἀρχι-

¹⁵² Raynaldi ad ann.1362, No 10.¹⁵³ Raynaldi ad ann.1359, No 17.

γὸς ἦτο συγγενὴς τις τῆς συζύγου τοῦ ἐνετοῦ Κυβερνήτου, νὰ ἐμφανισθῶσιν ἐνώπιον αὐτοῦ. Οἱ παρανομήσαντες πλήρεις ὀργῆς καὶ ἀγανακτήσεως παρουσιάσθησαν, ὑπακούοντες εἰς τὴν ἀξίωσιν τοῦ Ληγάτου, ἀλλ' ἠρνήθησαν νὰ ἀπαντήσωσιν ἱκανοποιητικῶς εἰς τινὰ τῶν ἐρωτήσεων αὐτοῦ. Ὁ Ληγάτος ἐντεῦθεν ἀπηυθύνθη ἐν ὀνόματι τῆς ρωμαϊκῆς Ἐκκλησίας εἰς τὴν πολιτικὴν ἐξουσίαν. Ἀλλ' ὁ Κυβερνήτης ἀντὶ νὰ ἀνταποκριθῇ εἰς τὴν ἔκκλησιν ἠπέιλησεν αὐτόν, τῇ προτροπῇ τῆς συζύγου, διὰ θανάτου, ἐὰν ἐνέμενεν εἰς τὰς προσπάθειάς αὐτοῦ. Ὁ ἀτρόμητος Πέτρος Θωμάς, ἀπτόητος πρὸ τῶν τοιούτων ἀπειλῶν ἐκσφενδονᾷ κατὰ τοῦ Κυβερνήτου καὶ ὅλης τῆς παροικίας τὴν ἀπαγορεύσιν, διατάξας νὰ κλεισθῶσιν αἱ Ἐκκλησίαι καὶ ἀπαγορεύσας νὰ κρούωνται οἱ κώδωνες. Μετὰ τῆς ἰταμότητος δ' ἐκείνης, ἣν οἱ ἀπεσταλμένοι τῆς Ρώμης τόσον καλῶς ἐγίνωσκον νὰ μεταχειρίζονται κατὰ τὰς περιστάσεις, ἐπληροφόρει τὸν κατάπληκτον Κυβερνήτην ὅτι ἡ Ἐκκλησία αὐτοῦ, ἣτις παρεχόρει βασιλεία εἰς τὰ πιστὰ αὐτῆς τέκνα καὶ ἀφηγεῖτο ταῦτα τοὺς ἀπειθεῖς, διὰ τὴν αὐθάδειαν αὐτοῦ καὶ τὴν πρὸς τοὺς αἵρετικούς εὐνοίαν θὰ ἐστέρει αὐτόν τῶν κτήσεων καὶ θὰ ἐνεπίστευεν αὐτὰς εἰς ἀξιωτέρους ἀποδέκτας. Αἱ θρασεῖαι αὗται λέξεις τοσοῦτο κατέπληξαν καὶ ἐφόβισαν τὸν Κυβερνήτην, ὥστε οὗτος ἠτήσατο συγγνώμην παρὰ τοῦ Πέτρου Θωμά, ὅστις ἀμέσως παρέσχε ταύτην. Οἱ αἵρετικοὶ ἰδόντες ἑαυτοὺς οὕτως ἐστερημένους προστασίας, ἐφ' ἣ τοσοῦτον χρόνον ἐπίστευσαν, ὡμολόγησαν τὴν πλάνην αὐτῶν καὶ ἀποπτύσαντες αὐτὴν συνεχωρήθησαν γενναιοφρόνως, καίπερ προηγουμένως καταδικασθέντες εἰς τὸν διὰ πυρὸς θάνατον. Ἀλλ' ὁ συγγενὴς τῆς συζύγου τοῦ Κυβερνήτου αὐθαδῶς ἔτι ἐμμένοντας καὶ ἀρνηθεὶς νὰ παλινωδῇ ἐπυρπολήθη. Οὕτως ἡ ὀλεθρία αἵρεσις ἐξερριζώθη καὶ ἡ Κρήτη ἅπαξ ἔτι ἐφωτίσθη διὰ τῆς λάμψεως τῆς ἀληθινῆς πίστεως, ὡς ὁ βιογράφος αὐτοῦ ἐνθουσιῶν ἀνακράζει. Ἀλλ' ἡ δυσμένεια τοῦ Ληγάτου κατὰ τῶν ἐχθρῶν τῆς πίστεως δὲν περιορίσθη ἐφ' ὅσον ἔζων οὗτοι· κατεδίωκεν αὐτοὺς καὶ νεκρούς. Κατὰ τὴν αὐτὴν περίστασιν διερχόμενος τὴν Νῆσον ἦλθεν εἰς πόλιν καλουμένην Κανίλαν, ἔνθα διέταξεν ὅπως ἐκταφῶσι τὰ ὀστᾶ αἵρετικοῦ τινος καὶ πυρποληθῶσι. Συμπληρώσας δὲ τὴν ἀποτελεσματικωτάτην ταύτην ἐπιχείρησιν κατέλιπεν ἀμέσως τὴν Νῆσον, παρακολουθούμενος, ὡς βεβαιούμεθα, ὑπὸ τῶν ἐπευφημιῶν καὶ τῶν εὐλογιῶν τῶν Κρητῶν!¹⁵⁴.

¹⁵⁴ Raynaldi ad ann. 1359, No 19.

59. Ἔτερον ἀξιοσημείωτον δείγμα τῆς ἀτρομότητος διαγωγῆς αὐτοῦ, ἐπιδειχθὲν κατὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Ἀλεξανδρείας τῷ 1365, ὡδέ πως μνημονεύεται ὑπὸ τοῦ ἐμβροντήτου βιογράφου αὐτοῦ. «Οὐ δύναμαι σιωπῆσαι τὴν δραστηριότητα τοῦ πατρός μου Ληγάτου, καὶ τὴν ζέουσαν αὐτοῦ πρὸς τὸ μαρτύριον ἐπιθυμίαν. Οἱ Σαρακηνοί, ταχθέντες σοφῶς καὶ δεξιῶς ἐν πυκνῷ στοίχῳ ἐπὶ τῶν ὁχθῶν τοῦ λιμένος, ἀνέμενον ἐν ἀλαλχμῷ τὴν ἀπόβασιν τῶν ἡμετέρων ἀνδρῶν. Ὁ Ληγάτος, ἀγνοῶν μέχρι τότε τὴν αἰτίαν τὴν ἐπιβραδύνουσαν τὴν ἡμετέραν ἐπίθεσιν, ἀνεβόησε πρὸς με ἐν μεγάλῃ ζέσει ἐνθουσιασμοῦ: Ἀγαπητὲ ἀδελφὲ Καγκελλάριε, εἰς μνήμην τοῦ πάθους τοῦ Κυρίου ἡμῶν, ὃς ὁρμήσωμεν ἐπὶ τὴν ξηρὰν μετὰ τοῦ πλοίου ἡμῶν. Δὲν δύναμαι νὰ ὑπομείνω τοιαύτας ὕβρεις. Ἄς προσβάλωμεν τοὺς Σαρακηνοὺς, τὸν σταυρὸν ἐπὶ κεφαλῆς ἔχοντες, καὶ τὰ πλοῖα ἡμῶν πάντα ὥς ἀκολουθήσωσιν αὐτόν. Ἐγώ, βλέπων τὴν τόλμην αὐτοῦ καὶ τὴν πρὸς τὸ θανεῖν ἐτοιμότητα, καίπερ μεγάλως θαυμάζων, ἀπήντησα μειδιῶν: Πάτερ μου, ἐφ' ὅσον δὲν ἐπῆλθεν ἡμῖν ὁ καιρὸς νὰ ἀποθάνωμεν, παρὰ πάντα σεβασμὸν δὲν θὰ ὑποβληθῶ εἰς τοῦτο. Ἡ θλίψις αὐτοῦ ἐπὶ τῇ ἀποκρίσει μου ἦτο ἀπερίγραπτος. Ὁρθρου βαθέος ἀπεφασίσθη ὑπὸ τοῦ Βασιλέως καὶ τοῦ Συμβουλίου, Θεοῦ βοηθοῦντος, νὰ ἀποβῶμεν καὶ ἀρχίσωμεν τὸν ἱερὸν πόλεμον. Ὁ πατήρ μου τότε ἠδύνατο νὰ θεαθῇ τελείως περιβεβλημένος στολὴν μεγαλοπρεποῦς πανοπλίας, ἱστάμενος ἐπὶ προέχοντος σημείου τοῦ πλοίου ἡμῶν, τὸν σταυρὸν ἐν χερσὶν ἔχων καὶ εὐλογῶν τὸν δεξιᾶ καὶ ἀριστερᾶ αὐτοῦ στρατόν. Ἀλλὰ μή, ἐφ' ὅσον ἡ μάχη προέβαινε, καὶ τὰ βέλη βροχηδὸν ἔπιπτον, ἐφοβήθη νὰ προχωρήσῃ; Οὐδαμῶς· διότι, ἐπὶ Θεῷ μάρτυρι, εἶδον τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἀμετάβλητον καὶ ἄνευ σημείου τινὸς φόβου ἐπ' αὐτοῦ, καὶ ὅτε ἦτο ἐν τῇ θαλάσῃ καὶ ὅτε ἀπέβη εἰς τὴν γῆν. Τοσοῦτο δ' ὁρμητικὸς ἦτο εἰς ἀπόβασιν ὥστε εἰ καὶ τὰ βέλη περιεδινοῦντο ἀναρίθμητα, ἐκεῖνος ἡρνεῖτο νὰ καλυφθῇ δι' ἀσπίδος, καὶ ὅτε ἔτι ἐγὼ πολλάκις συνεβούλευσα αὐτὸν νὰ πράξῃ τοῦτο»¹⁵⁵.

60. Περὶ τὸ ἔτος λοιπὸν 1360¹⁵⁶ ὁ τρομερὸς οὗτος κληρικὸς

¹⁵⁵ Raynaldi ad ann. 1365, No. 19.

¹⁵⁶ Ὁ ἀκριβὴς χρόνος τῆς εἰς Κύπρον ἀφίξεως αὐτοῦ ἦτο κατὰ Δεκέμβριον τοῦ 1359, ἀλλ' οἱ ἐπιχώριοι χρονογράφοι διαφέρουσι περὶ τὸν καθορισμὸν τῆς ἡμερομηνίας, ὡς τὰ ἐξῆς ἀποσπάσματα δεικνύουσι:

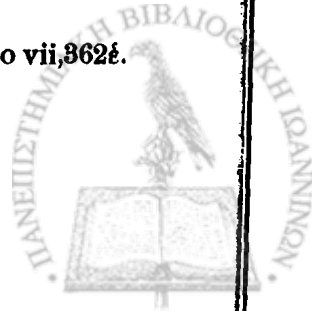

ἐμφανίζεται ἐνώπιον ἡμῶν σχετικῶς πρὸς τὴν Κύπρον. Ἐκεῖτο ἀσθενῶν σοβαρῶς ἐν Ρόδῳ, ὅτε ἔλαβε πρόσκλησιν νὰ μεταβῇ εἰς Κύπρον διὰ τὴν στέψιν τοῦ Πέτρου ἰ Λουσινιαῖνος. Ὑπακούων εἰς τὴν πρόσκλησιν ἠγέρθη τῆς κλίνης καὶ ἐπέβη πλοίου, ἀλλὰ κατὰ τὸν πλοῦν τοσοῦτον ἐχειροτέρευσε, ὥστε ἦτο σχεδὸν ἐπὶ θύραις θανάτου, ὅτε, ὡς εἰς ἀπάντησιν τῶν προσευχῶν αὐτοῦ, ἀποκατέστη θαυμασιῶς εἰς πλήρη ὑγίειαν¹⁵⁷. Οὐ πολὺ μετὰ τὴν εἰς Κύπρον ἀφίξιν αὐτοῦ ἀπεφάσισε νὰ ὑπαγάγῃ βίᾳ τοὺς Ὁρθοδόξους εἰς τὴν ρωμαϊκὴν Πίστιν. Ἡ ἀπόπειρα καὶ τὰ ἐπακόλουθα αὐτῆς περιγράφονται ὑπὸ τοῦ βιογράφου αὐτοῦ ὧδε: «Ἀκούσας ὅτι οἱ Ἕλληνες Ἐπίσκοποι καὶ ἱερεῖς μετὰ τοῦ λοιποῦ ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ τῆς Κύπρου ἦσαν σχισματικοὶ καὶ δὲν ἤθελον νὰ ὑπακούωσιν εἰς τὴν ρωμ. Ἐκκλησίαν, προσεπάθουν δὲ πάσῃ δυνάμει νὰ πείθωσι πιστοὺς χριστιανοὺς νὰ ἐξακολουθῶσιν ἐν ταῖς ἑαυτῶν παραδόσεσι καὶ τελεταῖς, τῇ ἀδείᾳ τοῦ Βασιλέως προσεκάλεσεν ἐνώπιον ἑαυτοῦ τὸν Ἀρχιεπίσκοπον τῶν Ἑλλήνων μετὰ παντὸς τοῦ κλήρου αὐτοῦ εἰς τὸν μέγιστον ναὸν τῆς Λευκοσίας (τὴν ἁγίαν Σοφίαν). Ἀφικομένων πάντων ὁ Πέτρος Θωμᾶς διέταξε νὰ κλεισθῶσιν αἱ θύραι, φοβούμενος ταραχὴν τινα ἐκ μέρους τῶν Ἑλλήνων, καὶ καθίσας πρὸ τοῦ ὑψηλοῦ θυσιαστηρίου ἀπέδειξεν αὐτοῖς τὴν πλάνην αὐτῶν ἀκριβῶς καὶ διὰ βραχέων, διὰ χωρίων τῆς Γραφῆς προσπαθῶν νὰ ἐπαναγάγῃ αὐτοὺς εἰς τὴν ἀληθινὴν πίστιν καὶ εἰς ὑποταγὴν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ρώμης. Ἐπὶ τούτοις πολλοὶ ἀναγνωρίζοντες τὴν πλάνην αὐτῶν καὶ ὁμολογοῦντες τὸ σφάλμα μετενόουν. Ἀλλ' ὁ πονηρός, φθονῶν τὸ τοιοῦτον κέρδος καὶ ἐπιτυχίαν τῆς Ἐκκλησίας, διὰ μέσου ἀδιαλλάκτου καὶ σκληροτραχήλου ἱερέως ἐξηρέθισε τοὺς λοιποὺς καὶ ἐκίνησεν αὐ-

«τῇ δευτέρᾳ τῆς κ' Δικεμβρίου αὐτῷ ἀνάφανεν εἰς τὸν λιμῖονα τῆς Κερυνίας ἕναν κάτεργον ἄρματωμένον καὶ ἀπάνω ἤρτεν ἕνας ληγάτος τοῦ πάπα, τὸν ποῖον ἐκράζαν τον φρέρε Πιέρην τέ Τουμᾶς ἀπὲ τὸ ὄρδινον τοῦ Κάρμε...» (Μαχαιρᾶς σ. 98). — A di 8 Decembrio arivò una galia a Cerines et menò un legato del papa nominato fra Piero de Tomaso, de l'ordine de Carmeni (Amadi σ. 409-10). — Et a di 8 Decembrio 1359 de Christo apparve una gallera in Cerines, et vene un legato del papa nominato fra Pier de Thomaso de l'ordine Carmelitano (Strambaldi, σ. 39).

Ἡ ἀκριβὴς χρονολογία φαίνεται ἡ 8 Δεκ., τοῦ ἐκδότου τοῦ Μαχαιρᾶ μακαρίτου Σάθα ἐξ ἀπροσεξίας οὐχὶ ἀσυνήθους αὐτῷ ἐκλαβόντος τὸ ἐν τῷ χειρογράφῳ πιδανῶς ὑπάρχον ἢ ὡς κ'.

¹⁵⁷ Raynaldi ad ann. 1360, No 16. Fl. Boustron iii, 258. Loredano vii, 362ε.

τοὺς εἰς χλευασμὸν τοῦ Πέτρου Θωμᾶ. Τὸ ἔξω συνηθροισμένον πλῆθος ἀκούσαντες τὸν θόρυβον ἤρξαντο νὰ ὀργίζωνται καὶ νὰ βοῶσι κατὰ τοῦ Πέτρου Θωμᾶ, αἰφνιδίως δὲ εἰσῆλθον εἰς τὸν Ναὸν κραυγάζοντες: Θάνατος εἰς τὸν Ληγάτον. Οἱ ἀχρεῖοι Ἕλληνες ἱερεῖς βλέποντες τὴν λύσσαν καὶ τὴν μανίαν τοῦ ὄχλου ἀνέφξαν τὰς θύρας, ὅτε τὸ πλῆθος εἰσώρμησε μαινόμενον ἐκ λύσσης. Ὁ Πέτρος Θωμᾶς ἰδὼν τὰ συμβαίνοντα, εἰ καὶ πλείστοι τῶν συντρόφων αὐτοῦ ἐτράπησαν εἰς φυγὴν, παρεθάρρυνε τοὺς εἰσέτι παραμένοντας λέγων: «Ἐλπίσατε ἐπὶ τὸν Θεόν! θέσθε τὸν Σταυρὸν πρὸ ἐμοῦ καὶ ἅς ἀποθάνωμεν ὑπερασπίζοντες τὴν καθολικὴν Πίστιν». Ἐξεφώνησε δὲ τὰς λέξεις ταύτας χωρὶς νὰ κινηθῇ τῆς ἑδρας αὐτοῦ, ἐπιδεικνύμενος ἐπὶ μᾶλλον ἀτρόμητος ἐφ' ὅσον οἱ ἐχθροὶ αὐτοῦ ἐπλησίαζον, καὶ ἀναμένων ἀνὰ πᾶσαν στιγμὴν τὸν θάνατον. Ὁ Βασιλεὺς τέλος ἀκούσας τὰ συμβαίνοντα ἀπέστειλε τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ πρίγκιπα τῆς Ἀντιοχείας, ὅστις ἔφιππος καὶ ἀκολουθούμενος ὑπὸ σώματος στρατιωτῶν ὤρμησε πρὸς τὸν Ναόν. Οὗτος ἀποδιώξας μετὰ δυσκολίας τὸν ὄχλον ἐλύτρωσε τὸν Πέτρον Θωμᾶν τῆς κινδυνώδους αὐτοῦ θέσεως, ἐφ' ᾧ πάντες οἱ πιστοὶ ἀνέπεμψαν εὐχαριστίας τῷ Θεῷ»¹⁵⁸.

6). Ἀλλ' ὥς ἡ διήγησις αὕτη ἀναφέρεται ὑπὸ πλείστων ἐπιχωρίων χρονογράφων διαφέρει ἀξιοσημειώτως τῆς ἀνωτέρω. Παρ' αὐτοῖς ὁ Ληγάτος παρίσταται ἐπιχειρήσας τὴν ἐπιστροφὴν τῶν Ἑλλήνων διὰ τῆς βίας μᾶλλον ἢ διὰ πειθοῦς. Τὸ δὲ προκαλέσαν τὴν συρροὴν τῶν Ὁρθοδόξων ἐπὶ τόπου ἦτο ὁ θόρυβος ὁ γενόμενος ἐκ τῆς ἀντιστάσεως ἣν προέβαλον οἱ Ἕλληνες κληρικοί. Οἱ συρρεύσαντες μαθόντες τὰ ἔνδον συμβαίνοντα κατέρρηξαν τὰς θύρας διὰ βαρέος μοχλοῦ καὶ εἰσώρμησαν πρὸς ἀπολύτρωσιν τῶν αἰκιζομένων ποιμένων αὐτῶν, ἐν ᾧ τινὰ τολμηρότερα πνεύματα ἐπεχείρησαν καὶ νὰ πυρπολήσωσι τὸ κτίριον ἐλπίζοντες νὰ συγκατακαύσωσι καὶ τὸν Ληγάτον¹⁵⁹. Εἰς

¹⁵⁸ Raynaldi ad ann. 1360, No 16. ¹⁵⁹ Μαχαιρᾶς σ.98: «Ὁ ποῖος ἐθέλησε νὰ ποίησιν τοὺς Ῥωμαίους λατίνους, καὶ ἐθέλησε νὰ τοὺς κουφερμιᾶσιν (Σ.τ. Μετ: ἡ λέξις κουφερμιᾶσι εἶναι τὸ γαλλικὸν confirmer=τελεῖν τὸ μυστήριον τοῦ χρίσματος) καὶ ἐγένηεν μέγαν σκάνταλον μετὰ τοὺς Ῥωμαίους καὶ μετὰ τοὺς Λατίνους· καὶ ἐπεὶ νὰ φέρῃ τοὺς πεισκόπους καὶ γουμένους, καὶ ἦσαν μίαν ἡμέραν εἰς τὴν ἁγίαν Σοφίαν, καὶ οἱ πεισκόποι δὲν ἔβουλον τὸ θέλημά του· καὶ ἄνταν ἐπῆκαν εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἐσφαλίσαν ταῖς πόρταις καὶ ἐκουφερμιᾶσαν ἕνα παπᾶν, τὸ παρανόμιον τοῦ ὁ Μαντζᾶς· καὶ οἱ ἄλλοι ἐδιαφεντεύγονταν, καὶ οἱ Φράνγκοι ἐδυναστεύγαν τοὺς. Ἐγχοίκεσεν ὁ λαὸς τὴν ταραχὴν καὶ ἐτρέξαν νὰ ἴμωσιν εἰς

τῶν τελευταίων ἐκ τῶν ἱστορικῶν τούτων διηγεῖται τὰ γεγονότα διαφορώτερόν πως. Λέγει ὅτι τὸ πλῆθος ἔξεκαύθη εἰς μανίαν ὑπὸ τῆς ἀπερισκέπτου γλώσσης τοῦ Ληγάτου αὐτοῦ, ὅστις εἶχε δηλώσῃ ὅτι ἦτο ἡξουσιοδοτημένος ὑπὸ τοῦ Πάπα νὰ καταργήσῃ τὰς ἑλληνικὰς ἐπισκοπὰς καὶ νὰ παραδώσῃ τοὺς Ὀρθοδόξους εἰς τὴν ἀπόλυτον διάκρισιν τῆς λατινικῆς Ἱεραρχίας. Ἡ εἵδησις αὕτη τοσοῦτον ἐξηγρίωσε τοὺς Ἕλληνας, ὥστε οὗτοι ὥρμησαν ἔνοπλοι εἰς τὴν κατοικίαν τοῦ Ληγάτου, ἵνα λάβωσιν ἐκδίκησιν κατ' αὐτοῦ. Ὁ δέ, προεικάζων τὴν ἐχθρικὴν διάθεσιν τῆς προσόδου αὐτῶν, κατέφυγεν εἰς τὴν ἁγίαν Σοφίαν, ἔνθα θὰ ἀπεσφάτιετο ὑπὸ τῶν διωκόντων, ἀν μὴ ἐμεσολάβει ἡ ἔγκαιρος παρέμβασις τῶν λυτρωτῶν αὐτοῦ ¹⁶⁰.

62. Ἐὰν πιστεύσωμεν εἰς τὴν ἀμφίβολον βεβαίωσιν τοῦ φίλου καὶ βιογράφου αὐτοῦ, τὸ αὐστηρὸν τοῦτο μάθημα δὲν ἀπέτρεψεν αὐτὸν τῶν ἀποπειρῶν πρὸς ἐπιστροφὴν τῶν Ὀρθοδόξων, διότι ἐν μέρει μὲν δι' ἀπειλῶν, ἐν μέρει δὲ διὰ κολακειῶν, λέγεται, κατέπεισε τὸν Ἕλληνα Ἀρχιεπίσκοπον καὶ τοὺς Ἐπισκόπους αὐτοῦ καὶ τὸ μείζον μέρος τῶν ἱερέων νὰ ὑποταχθῶσιν εἰς τὴν ρωμ. Ἐκκλησίαν. Τοῦτο, ὡς ὁ αὐτὸς συγγραφεὺς παρατηρεῖ, οὐδεὶς ἐπίσκοπος ἢ ληγάτος πρὸ αὐτοῦ εἶχε δυνήθῃ νὰ κατορθώσῃ ¹⁶¹. Διὰ τοῦτο δὲ αὐτὸ καὶ ἡμεῖς δυνάμεθα νὰ ἀμφιβάλωμεν περὶ τοῦ κατορθώματος τούτου.

63. Ἐτέρα καὶ πολὺ πιθανωτέρα μαρτυρία παρίστησιν αὐτὸν ἐλθόντα πρὸς τὸν Βασιλέα, διαμαρτυρηθέντα ὅτι οὐδὲν ἀσύνηθες εἶχεν ἀποπειραθῇ, καὶ ἀπαιτοῦντα τὴν τιμωρίαν τῶν προσβαλόντων αὐτόν, ἐπὶ τῷ ὅτι ἐν τῷ προσώπῳ αὐτοῦ εἶχε προσβληθῇ ἡ ἁγία Ἔδρα. Ὁ Βασιλεὺς ἀπαντῶν ὑπέδειξεν ὅτι δὲν συνέφερεν εἰς αὐτόν ἐν ἀρχῇ τῆς ἑαυτοῦ βασιλείας νὰ προκαλέσῃ τὸ μῖσος τῶν Ἑλλήνων

τὴν ἁγίαν Σοφίαν, καὶ δὲν τοὺς ἀφῆκαν, ἀλλὰ ῥωμανίστησαν. Τότες ἐπῆγαν καὶ ἐφέραν μίαν νευρίαν (νευκίαν;) μεγάλην νὰ τσακίσουν τοῖς πόρταις, καὶ ἄλλοι βάλαν λαμπρόν. Γροικῶντα τὰ γενόμενα ὁ Ρήγας ἔπεψεν τὸν ἀδελφόν του τὸν πρίντζην (=Ἰωάννην Λουσινιᾶνα, τὸν δοῦκα τῆς Ἀντιοχείας) καὶ τὸν ἀμιράλλην (=Ἰωάννην Τεσσούρ (de Sur), ναύαρχον τῆς Κύπρου) καὶ τὸν βισκούντην τῆς Λευκουσίας (Ἐρρίκον de Giblest,) καὶ ὥρισαν καὶ ἀνοῖξαν τὴν ἁγίαν Σοφίαν, καὶ ἐδιαφεντέψαν τὸν λαόν, καὶ ἐσύρτησαν εἰς μίαν μεριάν· καὶ μοναῦτα ἐβγάλαν τοὺς ἐπισκόπους καὶ παπάδες τοὺς ρωμαίους, καὶ ὥρισαν τοὺς νὰ πολιορκῶν κατὰ τὸ ἦσαν συνειθισμένοι· καὶ τὸν ληγάτον ὥρισαν τὸν ναύκαιρέση τὸ νησί· καὶ εἰς τούτην τὴν στράτην ἔπαψεν τὸ σκάνταλον· καὶ ὅσους ἐκουφερμίασεν ἐρρίψαν τὸ πανπάκιν καὶ ἐπτύσαν το·. ¹⁶⁰ Κυπριανός, σ. 233.

¹⁶¹ Raynaldi ad ann. 1360, No. 16.

οἷτινες σφόδρα ὑπερέβαινον εἰς ἀριθμὸν τοὺς Λατίνους· ὅτι δὲν ἦτο κύριος τῶν συνειδήσεων αὐτῶν, καὶ ὅτι ἐὰν ἐτιμώρει αὐτοὺς θὰ ἐφαίνετο ὅτι διετέλει ἐν συνεννοήσει πρὸς τὸν Ληγάτον, τοιαύτην δὲ ἰδέαν οὐδαμῶς ἤθελε νὰ σχηματίσωσι· ὅτι προκειμένου περὶ θρησκείας ἦτο δύσκολος ἢ ἀνεύρεσις τῶν ἀτομικῶς ὑπευθύνων προσβολῆς· καὶ ὅτι συνετώτερον ἦτο νὰ προσποιηθῇ ἄγνοιαν τῶν γενομένων, ἅφ' οὗ οἰαδήποτε τιμωρία θὰ ἐθεωρεῖτο ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ἀπλῶς ὡς προσβολὴ κατὰ τῆς πίστεως αὐτῶν. Εἰς τὴν ἀπάντησιν ταύτην ἐδέησε νὰ ἀρκεσθῇ ὁ πολυπράγμων κληρικός, ἀποδεχόμενος τὴν προσγενομένην εἰς αὐτὸν προσβολήν, ἅφ' οὗ ἔβλεπεν ὅτι οἰαδήποτε ἐπιμονὴ ἤθελεν ἐκθέσῃ αὐτὸν εἰς τὴν κατασχύνην περαιτέρω ἀρνήσεων ¹⁶².

64. Ἐκ δικαιοσύνης πρὸς τὴν μνήμην τοῦ εἰλικρινοῦς καὶ ἐξ ὅλης ψυχῆς θρησκομανοῦς τούτου δύναται νὰ γένηται μνεῖα τῶν ὑπηρεσιῶν, ἃς ἀναφέρεται ὅτι προσήνεγκεν εἰς τὴν Κύπρον κατὰ τινὰ ἐπιδημίαν λοιμοῦ. Ἐν ᾧ ἡ ἀνηλεὲς νόσος ἐμαίνετο ἐν Ἀμμοχώστῳ, ἀφαρπάζουσα καθ' ἑκάστην 30 - 40 θύματα, ὁ Ληγάτος περιφρονῶν τοὺς κινδύνους, οὓς διέτρεχε, ἐπεσκέπτετο τὴν θανατόπληκτον πόλιν καὶ διὰ τοῦ παραδείγματος αὐτοῦ ἐνεστάλαζε θάρρος εἰς τοὺς ἐπιζῶντας. Πρὸς ἀποτροπὴν τῆς δικαίας ὀργῆς τοῦ οὐρανοῦ, ὅθεν, κατὰ τὴν γνώμην αὐτοῦ, εἶχε καταβῇ ἡ θλίψις αὕτη ἐπὶ τοὺς κατοίκους πρὸς τιμωρίαν τῶν ἁμαρτιῶν αὐτῶν, ὠργάνωσε πανηγυρικὴν λιτανείαν, διατάξας τοὺς ἐπιθυμοῦντας νὰ μετάρχωσιν ὅπως προσέλθωσι γυμνόποδες καὶ παρασκευασθῶσι διὰ νηστείας. Κατὰ τὴν ὁρισθεῖσαν ἡμέραν ὁ Ληγάτος περιβεβλημένος τὴν ἐπισκοπικὴν αὐτοῦ στολὴν προηγήσατο τῆς πομπῆς, καὶ τοσοῦτον ἐπέδρασεν ἐπὶ τοῦ πλήθους διὰ τῆς ζέσεως τῶν παραινέσεων αὐτοῦ, ὥστε οὐ μόνον οἱ Χριστιανοί, ἀλλὰ καὶ οἱ Τοῦρκοι, οἱ Σαρακηνοὶ καὶ οἱ Ἰουδαῖοι εἰς δάκρυα κινηθέντες ὑπὸ τῆς δυνάμεως τῶν λόγων αὐτοῦ ἐπορεύοντο γυμνόποδες μετὰ τῶν λοιπῶν. Μόλις δ' ἔληξεν ἡ τελετὴ καὶ τὰ εὐεργετήματα αὐτῆς ἐγένοντο ἐν τῷ ἅμα κατάδηλα. Εἰ καὶ οἱ ἀσθενεῖς καὶ οἱ ἐτοιμοθάνατοι ἔκειντο τότε ἀνὰ τὴν πόλιν ἐν ταῖς γωνίαις τῶν πλατειῶν, ἡ ἀπὸ τῆς νόσου φθορὰ ἀμέσως ἔληξε καὶ θάνατοι δὲν συνέβησαν πλέον ¹⁶³. Ὅτι δὲ καθιστᾷ τὸ θαῦμα μᾶλλον ἀξιοσημεῖωτον εἶναι τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ σελήνη ἦτο τότε εἰς τὸ τε-

¹⁶² Loredano σ. 363.¹⁶³ Raynaldi ad ann. 1361, No 9.

λευταῖον αὐτῆς τέταρτον, ὅτε, κατὰ τὸν ἀξιόλογον Καγκελλάριον, κατὰ τὴν πεῖραν τῶν ἱατρῶν ὀλίγοι συνήθως ἀναλαμβάνουσι ¹⁶⁴.

65. Ὁ ἡγαπημένος οὗτος τοῦ Οὐρανοῦ ἀπέθανεν ἐν Ἀμμοχώστῳ τῇ 6 Ἰανουαρίου 1366 ἐκ πληγῆς ἣν ἔσχε κατὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Ἀλεξανδρείας, καὶ ἐτάφη ἐν τῷ ἐν τῇ πόλει ἐκείνῃ ναῷ τοῦ Τάγματος αὐτοῦ ¹⁶⁵. Ἡ ὑστάτη αὐτοῦ θέλησις ἦτο ὅπως τὸ σῶμά του ταφῇ κατὰ τὴν πρὸς τὸν Χορὸν εἴσοδον, ὥστε πάντες καὶ αὐτοὶ οἱ κύνες καὶ αἱ αἶγες νὰ ἔχωσι τὴν εὐκαιρίαν νὰ βαδίζωσιν ἐπ' αὐτοῦ. Καὶ μετὰ θάνατον δὲ ἡ θαυματουργικὴ δύναμις, ἣτις τοσοῦτο διέκρινεν αὐτὸν ζῶντα, δὲν ἐγκατέλιπεν αὐτόν. Τὸ ἅγιον αὐτοῦ σῶμα ἀναφέρεται ὅτι παρέμεινεν ἀπαλὸν τὴν ἀφήν, καὶ ὅτι ἀπέπνεεν εὐαρεστοτάτην ὁσμὴν, οἱ δὲ διψήσαντές ποτε τὸ αἷμα αὐτοῦ σχισματικοὶ νῦν ἀπένεμον τὸν μέγιστον σεβασμὸν εἰς τὰ ἱερὰ αὐτοῦ λείψανα ¹⁶⁶

¹⁶⁴ Quodque miraculum effecit majus, revolutionem luna peragebat, et tunc pro medicorum sententia pauci solent evadere. (Raynaldi ἐνθ' ἀν.).

¹⁶⁵ Ἀλλ' ὁ Strambaldi (σ. 60) ἀναφέρει ὅτι ἀπέθανεν ἐν Ρόδῳ: et andò anche il legato a Rhodi e morse, ἐν ᾧ ὁ Μαχαιρᾶς (σ. 131) βεβαίως ὅτι ἀπέθανεν ἐν Ἀμμοχώστῳ «τῇ 5' Ἰουνίου τῆς Χριστοῦ».

¹⁶⁶ Raynaldi ad ann. 1366, No 18.

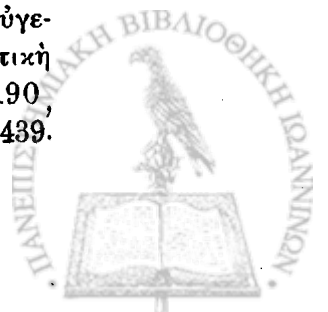

ΚΕΦ. Γ'.

Ἡ Ἐκκλησία ὑπὸ τοὺς Λατίνους, β'.

1. Ἡ ἀποτυχία τοῦ Πέτρου Θωμᾶ φαίνεται ὅτι εἶχε διδάξῃ ἐπὶ τέλους τὴν Παπwsύνην τὸ ἀνωφελὲς πάσης περαιτέρω προσπαθείας πρὸς βιαίαν ὑποταγὴν. Ὅθεν προσέδραμε νῦν εἰς ἄλλα μέσα. Διὰ στόματος ἔκφρονός τινος σουηδῆς ἀγίας καλουμένης Βριγίτης ἠπείλησε νῦν κατὰ τῶν Ὁρθοδόξων τὴν θεῖαν ὁργὴν διὰ τὸ σκληροτράχηλον αὐτῶν ¹. Ἡ ὀπτασιάστρια αὕτη διετείνετο ὅτι ἐν Ἱερουσαλὴμ ἔσχεν εἰδικὴν ἀποκάλυψιν περὶ ἐπικειμένης κρίσεως κατὰ τῆς Κύπρου. Τὸ ἄγγελμα τοῦτο τοῦ ὀλέθρου ἀνεκοίνωσεν αὕτη πρῶτον δι' ἐπιστολῆς πρὸς τὸν βασιλέα Πέτρον β' ², ἀκολούθως δὲ ἐξήγγειλεν αὐτὴ ἐν Ἀμμοχώστῃ κατὰ τὴν πρὸς τὰ ἴδια ἐπάνοδον. Παραστήσασα πρῶτον τὸν Σωτῆρα παραινοῦντα τοὺς κατοίκους γενικῶς εἰς μετάνοιαν ἐπὶ ἀπειλῇ ἐκφραγελλώσεως αὐτῶν καὶ ἀντικαταστάσεως διὰ πιστοτέρων Χριστιανῶν, παρουσιάζει Αὐτὸν περαιτέρω προσαγορεύοντα τοὺς ἀνυποτάκτους Ἑλλήνας ὧδε: «Ἐνα μόνον ἔχω τοποτηρητὴν ἐπὶ τῆς γῆς, τὸν ἄκρον Ἀρχιερέα τῆς Ρώμης. Ὅσοι ἐξ ἀλαζονείας ἢ ἄλλων ἐγκοσμίων ἁμαρτημάτων ἀπειθοῦσιν αὐτῷ, ἔσονται ἀνάξιοι τῆς παρουσίας Μου μετὰ θάνατον. Μάθετε, ὦ Ἕλληνες, ὅτι οὔτε ἡ Αὐτοκρατορία ὑμῶν οὔτε αἱ λοιπαὶ ὑμῶν δυνάμεις θὰ ἐξακολουθήσωσι διάγουσαι ἐν ἀσφαλείᾳ καὶ εἰρήνῃ, ἀλλ' ἔσονται ἀεὶ ἐκτεθειμέναι εἰς τὰς προσβολὰς τῶν ἐχθρῶν, ἐὰν μὴ σπεύσητε ἐν μετανοίᾳ πρὸς τὴν ρωμαϊκὴν Ἐκκλησίαν καὶ συμμορφωθῆτε ὅλως τοῖς νόμοις καὶ τῇ διδασκαλίᾳ αὐτῆς» ³. Ἀλλ' οἱ ὀρθόδοξοι παρέμειναν

¹ Acta Sanctorum, 8 Ὀκτ.—Ἡ Βριγίτα, ἥτις κατήγετο ἐκ βασιλικοῦ αἵματος τῆς Σουηδίας καὶ εἶχεν ὑπανδρευθῇ τῷ πρίγκιπι τῆς Νερικίας Ulf, ἔζησε κυρίως ἐν Ρώμῃ ἀπὸ τοῦ ἰωβιλαίου τοῦ 1350 μέχρι τοῦ θανάτου αὐτῆς τῷ 1373. Ἰδρυσε τάγμα μοναχικὸν ἔχον τὴν ἑδρὰν αὐτοῦ ἐν Wadstena τῆς Σουηδίας, εἰς τὴν ἀρχηγίαν δὲ τούτου διεδέξατο αὐτὴν ἡ ἰδία θυγάτηρ Αἰκατερίνη. Ἡ Βριγίτα κατετάχθη ἐν τοῖς Ἀγίοις ὑπὸ τοῦ πάπα Βονιφατίου ix. Ἀπόπειραι ἐγένοντο πρὸς ἐπίτευξιν παρὰ τῆς Συνόδου τῆς Βασιλείας καὶ τοῦ πάπα Εὐγενίου iv νομίμου ἀναγνωρίσεως τῶν προφητειῶν αὐτῆς, ἀλλ' οὐδεμία ὀριστικὴ ἀπόφασις ἐλήφθη περὶ τούτου. (Robertson *Hist. of the Chr. Ch.* vii, σ. 190, σημ. g). ² Raynaldi ad ann. 1374, No. 4. ³ Loredano viii, σ. 439.

ἐξ Ἰσου πρὸς τοὺς πνευματικοὺς τούτοις ἐκφοβισμοὺς ἀτάραχοι ὥς καὶ προηγουμένως ἀπέναντι τῶν ὑλικωτέρων τοιούτων. Ὁ σοφὸς Δοσίθεος διὰ τῆς περιφρονητικῆς μνείας τῶν προρρήσεων τούτων ὥς ἔργου γυναικὸς σχισματικῆς καὶ ἐγγαστριμύθου, ἀντιπροσωπεύει τὴν γνώμην, ἣν αἰεὶ ἔσχεν ἡ Ἐκκλησία αὐτοῦ περὶ τούτων⁴. Καταγγέλλει τὴν Βριγίταν ἐπὶ ψευδολογίᾳ ἐὰν ὄντως εἶχεν εἴπη τὰς προφητείας ταύτας, ἔκτος ἑάν, ὥς ὑπώπτευνεν, αὗται ἦσαν χαλκεύματα μᾶλλον τῶν ρωμαϊστῶν. Οὗτοι, ἐν πάσῃ περιπτώσει, ἀποφαίνεται, οὐδένα λόγον καυχήσεως εἶχον, ἀφ' οὗ τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ θεία ἔμπνευσις ἐνεπιστεύθη εἰς γυναῖκα ἦτο σαφὲς τεκμήριον ὅτι οὐδεὶς ἐν αὐτοῖς ὑπελείπετο πλεόν θεόφρων ἀνὴρ. Ἐπίσης παρατηρεῖ ὅτι αἱ προσφυγαὶ εἰς ὑπερφυσικὰς ἀποκαλύψεις ἦσαν πολὺ κοινὰ ἐφευρέσεις τῶν αἵρετικῶν Σαβελλίου καὶ Μαρκέλλου πρὸς ἀνατροπὴν τῆς ὀρθοδόξου διδασκαλίας. Τὸ περὶ πρωτείου τοῦ Πάπα δόγμα ἦτο νεωτερισμὸς ἐκ διαμέτρου ἐναντίος πρὸς τὴν Γραφὴν καὶ τὴν Ἱστορίαν τῆς Ἐκκλησίας. Πλὴν τούτων ἡ ἀνατολικὴ Ἐκκλησία ἐστήριζε τὴν πίστιν αὐτῆς ἐπὶ τῶν Γραφῶν καὶ τῶν Συνόδων μᾶλλον ἢ ἐπὶ ἀποκαλύψεων καὶ θαυματουργιῶν — ἥκιστα δὲ ὅταν αὗται προήρχοντο ἐκ γυναικὸς ἥτις ἦτο καὶ σχισματικὴ καὶ προφανῶς ψευδολόγος.

Ἀλλ' ἡ προσοχὴ τῆς Παπασύνης ταχέως ἐστράφη εἰς πρᾶγμα στενωτέρου ἀφορῶν αὐτήν. Κίνημα φυσικὸν καὶ ἀναπόφευκτον ὕφ' αἷς περιστάσεις προέκυψεν, ἡπεῖλει νῦν νὰ καταλύσῃ τὴν ἐπιβολὴν αὐτῆς ἐπὶ τῶν ιδίων ἐν τῇ Νήσῳ ὀπαδῶν.

2. Ἡ τελευταία τῶν ἀξιοσημειώτων ἐκείνων θρησκευτικῶν ἐπιχειρήσεων, τῶν γνωστῶν ὑπὸ τὸ ὄνομα τῶν Σταυροφοριῶν, ἀπέληξεν εἰς τὸν πρὸ τοῦ Τύνητος θάνατον τοῦ Λουδοβίκου Ἀγίου (25 Αὐγ. 1270) καὶ εἰς τὴν ἐπονείδιστον ἀποχώρησιν τῶν γάλλων Ἱπποτῶν. Ἡ Πτολεμαῖς, τὸ μόνον ἔτι ἐν χερσὶ τῶν Χριστιανῶν ἐν Παλαιστίνῃ φρούριον, ἐκυριεύθη ὑπὸ τοῦ νικηφόρου Χαλήλ εἰκοσιν ἔτη μετὰ ταῦτα. Μάτην οἱ Πάπαι ἐκάλουν τοὺς πιστοὺς εἰς τὰ ὅπλα πρὸς ἀνάκτησιν τῶν προτέρων κτήσεων, ὑπικνούμενοι δαψιλεῖς τὰς ἐν τῷ Παραδείσῳ ἀμοιβὰς εἰς πάντας, ὅσοι ἤθελον διακινδυνεύσῃ τὴν ζωὴν καὶ τὸν πλοῦτον ὑπὲρ τοιούτου ἐγχειρήματος. Αἱ ἐκκλήσεις

⁴ Δοσιθέου Δωδεκάβιβλ. ΙΑ' α' § 3, σ. 1150-51: «Πρόβλημα Λατίνων τρίτον, ὅτι Βριγίτη τινὶ γυναικὶ σχισματικῇ καὶ ἐγγαστριμύθῳ ἀπεκαλύφθη ὁ ἀφανισμὸς τῆς βασιλείας τῶν Ρωμάνων...»

αὐτῶν δὲν ἡδυνήθησαν νὰ ἐξεγείρωσι τὸν ἐνθουσιασμόν, ὃν ποτε τοσοῦτον εὐκόλως ἀνέφλεγον. Ἡ Εὐρώπη μετὰ δύο ἑκατονταετιῶν ἀκάρπους προσπαθείας εἶχεν ἀποκάμῃ ἐκχέουσα τὸ αἷμα καὶ τοὺς θησαυροὺς αὐτῆς εἰς τὰς διψαλέας ἐρήμους τῆς Συρίας. Ἐφ' ὅσον ἡ Κύπρος ἐχρησιμοποιεῖτο ὡς βάσις, ἐξ ἧς αἱ στρατιαὶ τοῦ Σταυροῦ ὥρμων πρὸς καταπολέμησιν τοῦ ἀπίστου, ἡ ἀμοιβαία ἀντιπάθεια τῶν Ἀνατολικῶν καὶ Δυτικῶν παρέμενεν ὡς καὶ πρότερον ἰσχυρά. Ἐκάστη νέα ἄφιξις Δυτικῶν ἐβοήθει εἰς τὴν διατήρησιν τῆς φυλετικῆς ἐκείνης ἀπεχθείας, ἣτις ἐφ' ὅσον διήρκει ἐξουδετέρου πᾶσαν πιθανότητα συγχωνεύσεως. Ἀλλὰ σὺν τῇ λήξει τῶν Σταυροφοριῶν νέα περίοδος ἤρξατο. Ἡ Κύπρος ἀπέβαλε νῦν τὴν πάλαι σπουδαιότητα καὶ ἐπαύσατο ἐφελκύνουσα τὰ φιλοκίνδυνα πνεύματα τῆς Δύσεως. Οἱ δὲ λατῖνοι ἔποικοι ἀποκλεισθέντες οὕτω ἐν μεγάλῳ μέτρῳ τῆς πρὸς τοὺς ἔξω ὁμοδόξους ἐπικοινωνίας, ἐκλιναν ἀνεπαισθήτως πρὸς ἐκείνους, οὓς ἄλλοτε εἶχον παραμελήσῃ καὶ περιφρονήσῃ. Ἡ κατάστασις φαίνεται ὅτι ὑπῆρξε πολὺ ἀνάλογος πρὸς τὴν ἐν Ἀγγλίᾳ κατὰ προγενεστέρους χρόνους δημιουργηθεῖσαν, ὅτε ἡ νορμαννικὴ ἀριστοκρατία διέκοψε τὰς σχέσεις πρὸς τοὺς ἐν Γαλλίᾳ προγονικοὺς αὐτῆς οἴκους. Ἐκεῖ ἡ δύναμις τῶν πραγμάτων ἐξηνάγκασε τέλος αὐτοὺς νὰ συγχωνευθῶσι πρὸς τοὺς ἄλλοτε περιφρονουμένους σάξονας δούλους. Αἱ αὐταὶ δυνάμεις ἐν Κύπρῳ ἤδη ἐνεργοῦσαι θὰ παρῆγον ἀνάλογον ἀποτέλεσμα, ἐὰν μὴ ἐξωτερικαὶ περιστάσεις ἀποτόμως ἀνέστελλον τὴν αὕξησιν τοῦ ἐθνικοῦ αἰσθήματος πρὶν τοῦτο προλάβῃ νὰ ὠριμάσῃ. Ὅτι ἡ ρωμαϊκὴ Ἐκκλησία ἐπὶ τινὰ χρόνον εἶχεν ἀναγνωρίσῃ τὸν κίνδυνον ὃν διέτρεχεν ἐκ τῆς αὐξανομένης ταύτης τάσεως καὶ εἶχε προσπαθήσῃ νὰ καταπολεμήσῃ αὐτόν, εἶναι λίαν φανερόν. Μαρτύριον πρὸς ὑποστήριξιν τῆς γνώμης ταύτης εἶναι ἡ Διάταξις τοῦ ἀρχιεπισκόπου Φιλίππου, ἐκδοθεῖσα ἐν Λευκοσίᾳ τῷ 1350⁵, ἣτις περιελάμβανε δύο σπουδαίας προτάσεις εἰς τοῦτον ἀκριβῶς τὸν σκοπὸν ἀφορώσας. Ἡ πρώτη τούτων, ἀπευθυνομένη κατὰ τῶν μικτῶν γάμων, οὔτινες ἀνεγνωρίζοντο ὡς ἡ καταφανεστάτη πηγὴ τοῦ φοβεροῦ κινδύνου, ἐκώλυε τὴν τέλεσιν αὐτῶν πρὶν γραπτῶς προκηρυχθῶσι τρεῖς κατὰ τὸν παραδεδομένον τύπον ἐν τινὶ λατινικῷ ναῷ. Πλὴν τούτου ὁ ἐκ τῶν εἰς μικτὸν γάμον συναπτομένων Ἑλλήνων διετάσσετο πρὸ τῆς τελέσεως νὰ δεχθῇ τὸ λατινικὸν χρῖσμα. Περαι-

⁵ Labbe *Concil.* XI ii, σ. 2439.

τέρω δὲ καθορίζετο εἰδικῶς ὅτι τὰ ἐκ τοιούτων γάμων τέκνα θὰ ἐθωροῦντο καὶ θὰ ἀναιρέφοντο ὡς λαῖνοι, καὶ θὰ μετεῖχον τῶν μυστηρίων κατὰ ταύτης τῆς Ἐκκλησίας τὸν τύπον⁶. — Ἡ δὲ δευτέρα πρότασις ἀπηγόρευεν εἰς πάντα Ἑλληνα ἱερέα νὰ τελεῇ ἐπὶ Λατίνοις τὰ μυστήρια εἰμὴ ἐν ἀπολύτῳ ἀνάγκῃ· ἡ αὐτὴ ἀπαγόρευσις ἔσχυε καὶ ἀντιστρόφως. Πάντες οἱ κληρικοὶ παραβάται τοῦ κανονισμοῦ τούτου καὶ πάντες οἱ τολμῶντες νὰ τελεῶσι γάμους ἐναντίως πρὸς τὰ ἀνωτέρω ὀριζόμενα ἐκηρύττοντο ἔνοχοι τῆς ἐπὶ τοὺς τελοῦντας λαθραίους γάμους ποινῆς, οἱ δὲ λαϊκοὶ συνεργοὶ τῶν τοιούτων παραβάσεων ἠπειλοῦντο ipso facto δι' ἀφορισμοῦ⁷.

3. Ἀλλὰ τὸ μάταιον τῶν μέτρων τούτων διατρανοῦται πλήρως ἐν τῇ ἐπιστολῇ, ἣν ὁ πάπας Οὐρβανὸς ν ἀπηύθυνε πρὸς τὸν ἀρχι-

⁶ De Franco contrahente cum Graeca. — Statuimus et ordinamus et in nostris constitutionibus scribi mandamus, quod de caetero nullus Francus audeat contrahere cum Graeca, vel Graecus cum Franca, nisi tribus edictis propositis more solito in Ecclesiis Francorum, secundum formam per praedecessores nostros editam, cum ad invicem contrahunt Franci. Et quod teneatur mulier Graeca quae contrahet, seu contrahere velit cum Franco, primo recipere sacramentum confirmationis more Francorum; et e converso si sit Graecus qui velit cum muliere Franca contrahere, primo antequam ad contrahendum admittatur, confirmetur, et banna etiam proponantur juxta mores, ut supra; ita quod liberi ex eis procreati seu nati, pro Francis habeantur et teneantur, et more Francorum vivere debeant, super omnibus sacramentis recipiendis et perficiendis, et aliis quibuscumque negotiis per ipsos agendis et sciendis.

⁷ Ut nec Graecus Franco, nec Francus Graeco ministret sacramenta. — Item statuimus et ordinamus, quod de caetero nullus presbyter Graecus, cujuscumque status et conditionis existat, audeat sacramenta ecclesiastica vel eorum aliquod ministrare alicui Franco, nisi in casu necessitatis evidentis: et e converso, quod nullus Francus eodem modo sacramenta ecclesiastica, vel eorum aliquod ministrare audeat alicui Graeco; nisi, ut praemissum est, necessitate cogente evidenti. Et quia praemissa consueverunt, et solent inter Francos et Graecos plura scandala generare, viam quibuscumque scandalis et malitiis volentes pracludere, cum non simus sola praemissorum excessuum prohibitione contenti, una cum praemissis canonicis et capitulo nostro deliberavimus poenam imponere, ut quos Dei timor a malo non retrahit, saltem coercionis poena restringat; videlicet, ut sacerdotes et clerici omnes, qui ausi fuerunt contra nostras prohibitiones praemissas matrimonia solemnizare, vel sacramenta ministrare, puniantur poenis statutis et declaratis in constitutionibus matrimonia clandestina prohibentibus; et laici excommunicationis sententiam incurrant ipso facto.

ἐπίσκοπον Ραϋμόνδον de la Pradèle⁸ ἐκ Μοντεφιασκόνε τῇ 29 Μαΐου 1368. Ἐν τῇ ἐπιστολῇ ταύτῃ ὁ Πάπας πληροφορεῖ τὸν Ἀρχιεπίσκοπον ὅτι ὁ βασιλεὺς Πέτρος I, ὅστις τότε εἶχεν ἐπισκεφθῇ τὴν ἐν Ἀβενιῶνι παπικὴν Αὐλὴν, εἶχεν ἐπιβάλῃ εἰς τοὺς λατίνοὺς αὐτοῦ ὑπηκόους δύο σοβαρὰς παραβάσεις, αἷς οὗτος, ὡς ὑπάτη κεφαλὴ τῆς Ἐκκλησίας, ἀπήτησε παρ' αὐτοῦ νὰ διορθώσῃ. Ἡ πρώτη τῶν παραβάσεων τούτων ἦτο ὅτι πλεῖστοι τῶν κατοίκων τῆς πρωτευούσης, εὐγενεῖς τε καὶ ἄστοι, ἐπὶ ζημίᾳ τῆς ἐκκλησιαστικῆς εὐταξίας καὶ τῶν συμφερόντων τοῦ θρόνου εἶχον καταλίπῃ τὴν ἐν τῇ Μητροπόλει δημοσίαν λατρείαν, καὶ ἀντ' αὐτῆς εἶχον καθιερώσῃ λειτουργίας ἐν ταῖς ἰδίαις αὐτῶν οἰκίαις. Ἐν δὲ τῇ δευτέρᾳ καὶ πολὺ σοβαρωτέρᾳ κατηγορίᾳ διευτυποῦτο ἡ μομφὴ ὅτι πλήθι γυναικῶν πασῶν τῶν τάξεων, εἰ καὶ ὀνόματι ἦσαν μέλη τῆς ρωμαϊκῆς Ἐκκλησίας, ἐσυνήθιζον νὰ προσέρχωνται εἰς τὰς ἑλληνικὰς λειτουργίας ἐπὶ φθορᾷ τῆς ἑαυτῶν πίστεως. Πρὸς θεραπείαν τῶν καταχρήσεων τούτων ὁ Πάπας παραγγέλλει τῷ Ἀρχιεπισκόπῳ δυνάμει τῆς κανονικῆς αὐτοῦ ἐξουσίας καὶ ἐπὶ ἀπειλῇ ἀφορισμοῦ ἐν ᾗ περιπτώσει ἤθελε παραλίπῃ νὰ πράξῃ ταῦτα, νὰ μεταχειρισθῇ πάσας αὐτοῦ τὰς δυνάμεις ὅπως τοὺς τοιούτους παραβάτας ἀναγκάσῃ πάντας οὐ μόνον ἐν τῇ Πρωτεύουσῃ ἀλλὰ καὶ ἀπανταχοῦ τῆς Νήσου νὰ παρακολουθῶσι τὰς τελετὰς τῶν οἰκείων Ἐκκλησιῶν. Ἐν περιπτώσει δ' ἀνυποταξίας παρηγγέλλετο νὰ ἐπικαλῇται τὴν βοήθειαν τῆς βασιλικῆς ἐξουσίας ὅπως ἐξασφαλίσῃ τὴν συμμόρφωσιν πρὸς τὰς διαταγὰς ταύτας⁹.

4. Μικρὸν μετὰ τὴν ἀνάρρησιν τοῦ Πέτρου II συνέβη γεγονός, ὃπερ δικαίως δυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν ὡς τὸ κύριον αἷτιον πασῶν τῶν ἐφεξῆς ἐνσκηψασῶν εἰς τὴν Νῆσον συμφορῶν. Κατ' Ὀκτώβριον τοῦ 1372 ὁ Βασιλεὺς οὗτος ἐστέφθη ἐν Ἀμμοχώστῳ κατὰ τὰ εἰωθότα βασιλεὺς τῆς Ἱερουσαλήμ¹⁰. Ἡ πόλις αὕτη περιελάμβανε τότε

⁸ Τοῦτο τὸ ὄνομα τίθεται μόνον κατ' εἰκασίαν, διότι ἀτυχῶς ὁ Πάπας δὲν μνημονεύει αὐτοῦ ὀνομαστί. Οὗτος θεωρεῖται ὑπὸ τοῦ De Mas Latrie ὡς ὁ ἄμεσος διάδοχος τοῦ ἀρχιεπισκόπου Φιλίππου de Chambarlhac, ὅστις ἀπέθανε κατ' Ἰούνιον τοῦ 1361. Ὁ χρόνος τοῦ θανάτου αὐτοῦ ἀγνοεῖται, ἀλλ' ἐκ μαρτυριῶν τῶν ἐγγράφων ἀποδεικνύεται ὅτι δὲν ἔζη τῷ 1382.

⁹ Cart. S. Sophia, No 131 (Hist. Chyp. iii, σ. 757-8).

¹⁰ Μαχαιρᾶς, σ.215. Strambaldi, σ.131. Οἱ Βασιλεῖς τῆς Κύπρου ἐσυνήθιζον νὰ στέφονται βασιλεῖς τῆς Κύπρου καὶ Ἀρμενίας ἐν τῷ καθεδρικῷ τῆς ἁγ. Σοφίας τῆς Λευκοσίας, βασιλεῖς δὲ τῆς Ἱερουσαλήμ ἐν τῷ καθεδρικῷ τοῦ ἁγ. Νικολάου τῆς Ἀμμοχώστου.

ἐντὸς τῶν τειχῶν αὐτῆς πλείστους Γενοάτας καὶ Ἐνετούς, προσελκυσθέντας ἐκ τῆς ἐμπορίας τοῦ τόπου. Ἡ ἀντιζηλία ἢ ἐπικρατοῦσα μεταξὺ τῶν πολιτῶν τῶν δύο τούτων πολυπραγμόνων δημοκρατιῶν, ἤγεν εἰκότως εἰς συχνὰς διαμάχας. Ἀκριβῶς δὲ τοιαύτη εὐκαιρία πρὸς ἐπίδειξιν φυλετικοῦ μίσους παρουσιάσθη τότε. Ἐν ᾧ ἡ πομπὴ ἐπανήρχετο ἐκ τῆς Μητροπόλεως ἕρις ἠγέρθη μεταξὺ τῶν Προξένων τῶν δύο Πολιτειῶν περὶ τῆς τιμῆς τοῦ κρατεῖν τὸν δεξιὸν χαλινὸν τοῦ ἵππου τοῦ Βασιλέως ¹¹. Ὁ Ἐνετὸς ἤρπασεν αὐτόν, παρὰ τὰς διαμαρτυρίας τοῦ Γενοάτου, ὅστις ἠξίου τὴν τιμὴν ὡς οἰκείαν ἐξ ἀρχαίου προνομίου ¹². Ὅπως καθησυχάσῃ τὴν ἕριν, ἥτις ἀνὰ πᾶσαν στιγμὴν ἠπειλεῖ νὰ ἀποβῇ σοβαρωτέρα, ὁ θεῖος τοῦ Βασιλέως Ἰωάννης ¹³, πρίγκιψ τῆς Ἀντιοχείας, ἀπεμάκρυνε τοὺς ἐρίζοντας, καὶ

¹¹ Amadi, σ. 432. F. Boustron iii, σ. 288. Loredano viii, σ. 445ε. Ὁ Aeneas Sylvius, ὡς τὸ ἐφεξῆς ἀπόσπασμα δεικνύει, λίαν ἐσφαλμένως παριστᾷ τὸ ἐπεισόδιον συμβάν ἐπὶ Ἰακώβου i ἐν συμποσίῳ ὅπερ ἐσυνηθίζετο κατ' ἔτος: Post varias successiones regnum ad duos fratres pervenit, quorum alter nomine Petrus (ὁ i). Hic multo postea, ut nulla reperitur sancta regni societas, a fratre (Ἰακώβου i) interfectus est, et regnum ad occisorem delatum, cui nec longa quies, neque impune parricidium cessit. Cum sollemne convivium instituisset, quod annis singulis instruere mos erat, dira calamitas obtigit. ... — Ὁ αὐτὸς συγγραφεὺς μεταξὺ ἄλλων ἱστορικῶν ἀνακριθειῶν παριστᾷ τὴν γενοατικὴν εἰσβολὴν συμβάσαν βασιλεύοντος τοῦ Ἰακώβου, ἀντὶ ἐπὶ τοῦ ἀνεψιοῦ καὶ προκατόχου αὐτοῦ Πέτρου ii, ὃν τελείως ἀγνοεῖ, ἐν ᾧ ἀφ' ἑτέρου ἐπαναλαμβάνει τὴν νῦν γενικῶς ἀπορριπτομένην διήγησιν ὅτι ὁ Ἰακώβος ἦτο κοινωνὸς τῆς δολοφονίας τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Πέτρου i. Πρβλ. Amadi, σ. 425.

¹² Ὁ Loredano, ὡς ἐνετός, ἐν τῇ ἐξιστορήσει τῶν συμβάντων φαίνεται θυσιάσας τὴν ἀλήθειαν εἰς τὸν πατριωτισμόν. Καταψεύδεται ἀποτόμως τῶν Γενοατῶν ὡς προκαλεσάντων τὴν προσβολήν, ἥτις ἀπέληξεν εἰς τὴν ἐφεξῆς συμπλοκήν: Cedevano sempre li consoli Genovesi tutte le funzioni e nella coronatione dei re senza pretesione e senza contrasto il luogo ai Venetiani. Ἐν τούτοις πάντες οἱ ἐγγῶριοι χρονογράφοι ἀνεξαιρέτως βεβαιοῦσιν ὅτι τὸ προνόμιον τοῦ κρατεῖν τὸν δεξιὸν χαλινὸν τοῦ βασιλικοῦ ἵππου ἐν τοιαύταις περιπτώσεσιν ἀνῆκε δικαιοματικῶς εἰς τοὺς Γενοάτας.

¹³ Ὁ Ἰωάννης Λουσινιὰν διωρίσθη πρίγκιψ τῆς Ἀντιοχείας καὶ κοντόσταβλος τῆς Κύπρου ὑπὸ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ Οὕγου iv, καθ' ὃν χρόνον οὗτος ἐνήργησε τὴν στέψιν τοῦ πρεσβυτάτου τῶν υἱῶν αὐτοῦ Πέτρου (τοῦ i) ὡς βασιλέως τῆς Κύπρου (24 No. 1358. Amadi, σ. 408). Ὁ Μαχαιρᾶς ἀναφέρει ὅτι τὸν δεξιὸν χαλινὸν ἐκράτησαν ὁμοῦ ὁ Πρίγκιψ τῆς Ἀντιοχείας καὶ ὁ Συνεσκάρδος τῆς Κύπρου, ὅστις τότε ἦτο ὁ Ἰακώβος Λουσινιὰν, ὁ μετὰ ταῦτα βασιλεὺς Ἰακώβος i, ἕτερος υἱὸς τοῦ Οὕγου iv καὶ θετός ἐπίσης τοῦ Βασιλέως, ἐν ᾧ ὁ Αὐθέντης τῆς Τύρου ἐκράτησε τὸν ἀριστερόν. Καὶ ὁ Amadi βεβαιοῖ ὅτι ὁ κρατήσας τὸν

λαβὼν αὐτὸς τὸν δεξιὸν χαλινὸν ἔδωκε τὸν ἀριστερὸν τῷ αὐθέντῃ τῆς Τύρου. Ἄλλ' εἰ καὶ προελήφθη οὕτω ἡ αἵματοχυσία, τὰ ἐχθρικά αἰσθήματα τὰ ἐκ τοῦ ἐπεισοδίου προκληθέντα ὑπελάνθανον, καὶ ἐλαχίστην ἀφορμὴν ἐζήτουν ὅπως ἐξεγείρουν αὐτοὺς εἰς τὰ ἔργα. Ἀτυχῶς δὲ ἡ ἀναγκαία πρόκλησις δὲν ἀνεβλήθη ἐπὶ μακρόν. Κατὰ τὸ συμπόσιον τὸ δοθὲν μετὰ τὴν τελετὴν, κατὰ διαταγὴν τοῦ Βασιλέως ὠρίσθησαν τοῖς Γενοαταῖς καὶ τοῖς Ἑνετοῖς ἰδιαίτεραι θέσεις δεξιᾷ καὶ ἀριστερᾷ αὐτοῦ. Ἐνταῦθα τὸ μῖσος τῶν φιλοπολέμων τούτων δαιτυμόνων ἐξεδηλώθη δι' ἀμοιβαίων προσβολῶν καὶ προκλήσεων. Μόλις ὁ Πέτρος ἀπεσύρθη κατὰ τὸ πέρας τοῦ συμποσίου, τρεῖς Γενοᾶται ὥρμησαν κατὰ τῶν Ἑνετῶν, οἵτινες ἠναγκάσθησαν νὰ ἀνασπάσωνται τὰ ξίφη αὐτῶν πρὸς ἄμυναν. Ἄλλοι τῶν διαπληκτιζομένων ἰστάμενοι ἔξω καὶ ἀκούσαντες τὸν ἐκ τῆς συρράξεως θόρυβον εἰσώρμησαν πρὸς τὴν κλίμακα τοῦ Ἀνακτόρου, πρὸς βοήθειαν τῶν συμπατριωτῶν, ἀλλ' ἀφωπλίσθησαν ὑπὸ τῶν φυλάκων. Τινὲς τῶν εὐγενῶν ἐπὶ τῷ ἀκούσματι τῆς περὶ τῶν ταραχῶν πληροφορίας ὥρμησαν ἐπὶ τόπου, καὶ ἰδόντες ξίφη ἐσπασμένα καὶ ἀνθρώπους προσπαθοῦντας νὰ ἐκβιάσωσι τὴν εἴσοδον εἰς τὸν βασιλικὸν θάλαμον, διέταξαν τὸν στρατὸν νὰ συλλάβῃ τοὺς ταραχοποιούς. Ἐν τῇ ἐπακολουθησάσῃ συμπλοκῇ 4 Γενοᾶται ἐφονεύθησαν. Οἱ λοιποὶ τραπέντες εἰς φυγὴν κατεδιώχθησαν, καὶ συλληφθέντες κατεκρημνίσθησαν ἐκ τῶν παραθύρων τῶν οἰκιῶν, εἰς ἃς εἶχον καταφύγη. Τὸ πλῆθος ἐν τῷ μετὰ ὅλως ἐξωργισμένον κατὰ τῶν Γενοατῶν, οὓς ἀπὸ μακροῦ ἐμίσουν διὰ τὴν ἀλαζονείαν αὐτῶν καὶ τὴν πλεονεξίαν, ὀρμῶσι κατὰ τοῦ Προξενείου, καὶ ἀφ' οὗ ἔκαυσαν τὰ ἀρχεῖα, θὰ διέπραττον καὶ ἄλλας ζημίας ἐὰν μὴ ἐκωλύοντο ¹⁴. Ἡ Γένουα δὲν ἐβράδυνε νὰ προβῇ εἰς μέτρα πρὸς ἐκδίκησιν τοῦ θανάτου τῶν σφαγέντων πολιτῶν αὐτῆς. Ὁ Βασιλεὺς προβλέπων ὅτι ὁ πόλεμος ἦτο ἀναπόφευκτος ἐπεκαλέσθη τὴν βοήθειαν τῆς Ἑνετίας, ἀλλ' ἡ Πολιτεία αὕτη ἡρνήθη τὴν βοήθειαν ἐπὶ τῇ προφάσει ὅτι αἱ δυνάμεις αὐτῆς ἦσαν τότε καθ' ὁλοκληρίαν ἀπασχολημέναι ἀλλαχοῦ ¹⁵. Τέλος ὁ γενοατικὸς στόλος

ἀριστερὸν χαλινὸν ἦτο ὁ Αὐθέντης τῆς Τύρου, ὅστις θὰ ἦτο πιθανῶς ὁ Φίλιππος Ἰβελῖνος, τοποτηρητῆς τοῦ συνεσκάλλου Ἰακώβου Λουσινιᾶνος.

¹⁴ Μαχαιρᾶς, σ. 216έ. Strambaldi, σ. 132έ. Amadi, σ. 432έ. F. Boustron iii, σ. 589έ. Loredano viii, σ. 474. Aeneas Sylvius *Comment.* vii, σ. 320.321.

¹⁵ Hist. Chyp. ii, σ. 359-60. Ἡ Ἀριστοκρατία ἦτο τότε ἀπασχολημένη εἰς υπεράσπισιν τῶν δαλματικῶν αὐτῆς κτήσεων κατὰ τοῦ βασιλέως τῆς Οὐγ-

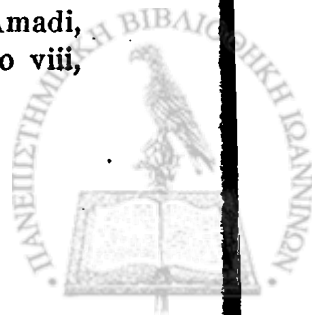
ὑπὸ τὸν ναύαρχον Πέτρον di Campo Fregoso ἐνεφανίσθη εἰς τὰς ἀκτὰς, τὸ δ' ἔργον τῆς καταστροφῆς καὶ τῆς δηλώσεως ἤρξατο ἀμέσως. Τὸ ἀποτέλεσμα εἰκόλως θὰ ἡδύνατο νὰ προεικασθῇ. Ἡ Κύπρος μεμονωμένη δὲν ἀπεδείχθη ἰσόπαλος πρὸς τὸν ἰσχυρὸν ἐχθρόν. Ἡ Λευκοσία καὶ ἄλλαι πόλεις ἐδηλώθησαν, καταθλιπτικὴ ἀποζημιώσεις ἐπεβλήθη εἰς τὴν Νῆσον, ἡ δ' Ἀμμόχωστος, τὸ σπουδαιότατον φρούριον αὐτῆς, ἐκρατήθη ὡς ἐνέχυρον διὰ τὴν ἀπότισιν τῆς ἀποζημιώσεως. Οὕτως ἐδοκίμασεν ἡ Κύπρος τὸ πρῶτον τῶν διαδοχικῶν ἐκείνων πλιγμάων, ἅτινα διὰ τῆς ἐξασθενώσεως τῶν δυνάμεών της βραδέως μὲν ἀλλ' ἀσφαλῶς παρεσκεύασαν τὴν ὁδὸν εἰς τὴν βραδύτερον ἐπελθοῦσαν ὑποταγὴν ὑπὸ τοὺς Μουσουλμάνους ¹⁶.

5. Σὺν τῷ χρόνῳ προΐοντι ὁ διὰ τῆς Βούλλας τοῦ Ἀλεξάνδρου ἰν ἐπιβληθεὶς ἐπὶ τὴν ἰθαγενῇ Ἐκκλησίαν ζυγὸς ἀπέβαινεν ἐπαχθέστερος. Ἀποτέλεσμα δ' αὐτῆς ὑπῆρξεν ἡ τελεία ἀπομόνωσης τῆς ἐν Κύπρῳ

γαρίας Λουδοβίκου τοῦ μεγάλου. Ὁ De Mas Latrie παραθέτει ἐκ τῶν ἐπισήμων Ἀρχείων αὐτολεξεῖ τοὺς λόγους, δι' ὧν οἱ Pregadi ἐξέθηκαν πρὸς τὸν κύπριον πρεσβευτὴν, τὸν Ἀρχιεπίσκοπον τῆς Ταρσοῦ, τοὺς λόγους δι' οὓς ἡρνοῦντο τὴν αἰτηθεῖσαν βοήθειαν (13 Μαΐου 1373): De auxilio autem et favore respondeatur quod toto mundo potest esse notoria guerra magna quam habemus: que non est parva, consideratis personis que de ea se impediunt, ita quod oportet pro conservatione nostri honoris ut cum toto nostro posse attendamus ad illam.

Ἡ κατὰ τῆς Κύπρου ἐπιδρομὴ τῆς Γενούης ἀπεδείχθη ἐν τέλει ἀπαισιωτάτη εἰς τὴν Πολιτείαν ταύτην. Ὁ Πέτρος ii Λουσιναῖος, πνέων ἐκδίκησιν διὰ τὰς καθ' ἑαυτοῦ τῶν Γενοατῶν προσβολάς, μετὰ τὸν μετὰ τῆς Βαλεντίνης, θυγατρὸς τοῦ δουκὸς τοῦ Μεδιολάνου Bernabò Visconti γάμον αὐτοῦ, συνῆψε τῇ 14 Νο. 1377 συμμαχίαν κατὰ τῆς Γενούης μετὰ τοῦ πενθεροῦ αὐτοῦ καὶ τῆς Ἑνετίας. Ἡ τελευταία εἶχεν ἰδιαιτέρας ἀφορμὰς παραπόνων κατὰ τῆς Γενούης τὴν ἀμφισβήτησιν τῆς κτήσεως τῆς Τενέδου. Ἡ Γένουα συνέπηξεν ἀντισυμμαχίαν μετὰ τοῦ Βασιλέως τῆς Οὐγγαρίας, τοῦ αὐθέντου τῆς Παδοῦς Francesco Carrara καὶ τοῦ Marquarden Πατριάρχου τῆς Ἀκυλητίας. Ὁ πόλεμος διεξήχθη ἀμφίροπος ἕως οὗ ὁ ἀποκλεισμός καὶ ἡ σύλληψις τοῦ γενοατικοῦ στόλου τῷ 1380 ἐν Chioggia ὑπὸ τοῦ ἐνετοῦ ναυάρχου Vittore Pisani ἔκρινεν κατ' οὐσίαν τὴν πάλην. Τῇ μεσολαβήσει τοῦ κόμιτος τῆς Σαβοΐας Ἀμεδαίου νι ἐκλείσθη τέλος εἰρήνη ἐν Τουρίν τῇ 8 Αὐγ. 1381. Ἡ Γένουα οὐδέποτε ἀνέλαβεν ἐκ τοῦ πλήγματος, ὅπερ ἡ ναυτικὴ αὐτῆς ὑπεροχὴ ὑπέστη ἐν Chioggia, καὶ ἡ ἐμπορικὴ αὐτῆς ἀκμὴ βαθμηδὸν ἡφανίσθη ὑπὸ τῆς ἀκμῆς τῆς ἐπιχειρηματικωτέρας ἐν τῇ Ἀδριατικῇ ἀντιζήλου.

¹⁶ Μαχαιράς, σ. 231ε. 253. 268. 277. 328. Strambaldi, σ. 144ε. 173. 221. Amadi, σ. 439ε. 454. 469. F. Boustron iii, σ. 294. 302. 312. 327. 332. Loredano viii, σ. 455. 489. 496.

ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας. Ἔνεκα τῆς βιαίας αὐτῶν ὑποταγῆς εἰς τὴν λατίν. Ἐκκλησίαν εὗρον ἑαυτοὺς θεωρουμένους ὑπὸ τῶν ἀπανταχοῦ ὁμοδόξων ἀποστάτας τῆς πατρίου πίστεως καὶ ἀναξίους πάσης μετ' αὐτῶν κοινωνίας. Οἱ ἔμποροι αὐτῶν καὶ προσκυνηταὶ κατεφρονοῦντο ὡς ἀφωρισμένοι καὶ ἀπαράδεκτοι ἐν ταῖς Ἐκκλησίαις, ἰδίᾳ δ' ἐν τῷ Πατριαρχεῖῳ τῶν Ἱεροσολύμων, ἐνῷ συγχρόνως οἱ Ἐπίσκοποι αὐτῶν ἐδοκίμαζον τὴν αὐτὴν σκληρὰν συμπεριφορὰν ἔνεκα τοῦ γεγονότος ὅτι ἡ ἐκλογὴ αὐτῶν ἔπρεπε νὰ ἐγκρίνηται ὑπὸ τῆς περὶ τὸν Βασιλέα Αὐλῆς καὶ νὰ βεβαιωθῇ ὑπὸ τῶν λατίνων Ἀρχιερέων ¹⁷. Πρὸς θεραπείαν τῆς τοιαύτης τῶν πραγμάτων καταστάσεως ἀρχομένης τῆς ιε' ἐκ. προτάσεις ἐγένοντο ὑπὸ τῶν Κυπρίων πρὸς ἐπανάληψιν κανονικῶν σχέσεων μετὰ τῆς Ἐκκλησίας Κωνσταντινουπόλεως. Προέβαλον ὡς λόγον, δι' ὃν ἡ αἵτησις αὐτῶν ἔδει νὰ γένηται δεκτὴ, ὅτι οὐδαμῶς εἶχον παρεκκλίνῃ τῶν ὁμολογημένων θεσμίων τῆς Ὁρθοδοξίας, ἀφ' ἑτέρου δὲ εἶχον ἀρνηθῇ ἐπιμόνως τὸ μνημόσυνον τοῦ Πάπα ἐν τῇ λειτουργίᾳ αὐτῶν. Ἡ πρότασις αὐτῶν τοσοῦτον προώδευσεν, ὥστε τῷ 1405 εὐγλωττος καὶ πεπαιδευμένος μοναχός, ὁ Ἰωσήφ Βρυέννιος, ἐλεφορτίσθη νὰ ἔλθῃ εἰς Κύπρον καὶ διὰ προσωπικῶν συνεννοήσεων μετὰ τῶν Ἐπισκόπων νὰ ρυθμίσῃ, εἰ δυνατόν, τὴν ἀπολύτρωσιν τῆς Ἐκκλησίας τῆς Νήσου ἀπὸ τοῦ παπικοῦ ζυγοῦ καὶ τὴν ἀποκατάστασιν τῶν κανονικῶν αὐτῆς σχέσεων πρὸς τὸ οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον. Αἱ ὁδηγίαι αἷς εἶχε λάβῃ πρὶν ἀναχωρήσῃ εἰς τὴν ἀποστολὴν αὐτοῦ ἦσαν σαφέσταται. Ἐὰν ἤθελεν εὖρῃ ὅτι οἱ ἐν Κύπρῳ Ὁρθόδοξοι παρεδέχοντο τὸν Πάπαν ἅγιον καὶ ἀνεγνώριζον τοὺς λατίνους Ἀρχιερεῖς, ἡ πρὸς αὐτοὺς κοινωνία ὠρίζετο ἀδύνατος. Τὰ συμπεράσματα εἰς ἃ ὁ Ἀπεσταλμένος ἤχθη ἐκ τῶν ἐρευνῶν αὐτοῦ ἦσαν τοσοῦτον δυσμένῃ, ὥστε οὐδεμία ἀποψις τῆς εὐκταίας ἐνώσεως ἠδύνατο τότε νὰ μελετηθῇ. Ἐπτά ἔτη μετὰ ταῦτα, ἐπὶ πατριάρχου Εὐθυμίου β' τὸ ζήτημα ἀνεκινήθη πάλιν ὑπὸ τῶν Ἐπισκόπων τῆς Νήσου. Νῦν ὑπισχνοῦντο οὗτοι ὅτι ἦσαν ἔτοιμοι νὰ τάξω-

¹⁷ Φ. Γεωργίου, σ. 69. Ἀγγ. Καλεπιανὸς παρὰ Λουσινιᾶνι, σ. 122α: Esso Patriarcha (τ'. ἐ. τῆς Κπ) et li altri greci Patriarchi, massime quelli di Hierusalem, quando che li poveri Ciprioti mercanti et pellegrini andavano nelle loro Chiese, essi gli abborrivano tenendoli per excommunicati, perche in Cipro davano obedientia alli Latini, et il simile dicevano imo di piu alli Vescovi greci di Cipro, perche erano eletti dal consiglio regale latino, et dalli Vescovi Latini erano confirmati.

σιν ἑαυτοὺς εἰς τὰς διαθέσεις τοῦ οἰκουμεν. Πατριαρχείου, καὶ - ὥς ἦτο αὐτονόητον - νὰ ἐκτελέσωσι τὰς ἐπιταγὰς αὐτοῦ. Ἡ Σύνοδος ἐφαίνετο εὐνοϊκῶς διατεθειμένη ὑπὲρ τοῦ πόθου αὐτῶν μέχρι οὗ ἐνεφανίσθη ἐπὶ τῆς σκηνῆς ὁ Βρυέννιος, οὗτινος αἱ ἔντονοι παραστάσεις ἤγαγον αὐτὴν νὰ ἀποφῆνται καὶ αὐθις ἀδύνατον τὴν αἴτησιν. Ὁ λόγος ὃν οὗτος ἐπὶ τοῦ προκειμένου εἶπεν ἐνώπιον τῆς συνελεύσεως ἐν τῷ ναῷ τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας τῇ 17 Μαρτ. 1412 περιέχει σειρὰν ἐπιχειρημάτων κατὰ τοῦ προταθέντος μέτρου, ἅτινα δύνανται νὰ συνοψισθῶσιν ὥδε ¹⁸: Ἡ ἐχθρική διάθεσις τοῦ ρήτορος εἶναι καταφανὴς ἐξ αὐτῶν τῶν ἐναρκητρίων προτάσεων τῆς ὁμιλίας αὐτοῦ. Ἀφ' οὗ ἐξήτασε τίνα ὠφέλειαν ἤθελε πιθανῶς πορισθῇ ἡ Ἐκκλησία Κπ ἐκ τῆς εἰς κοινωνίαν παραδοχῆς τῶν Κυπρίων, κατηγορεῖ αὐτοὺς ὅτι ἐξήτουν ἔνωσιν τοῖς Ὁρθοδόξοις, ἐν ᾧ ἅμα ἐπεθύμουν νὰ τηρήσωσιν ὅλας ἐκείνας τὰς ἐξωτερικὰς ἐνδείξεις ὑποταγῆς, ἅστινας ἦσαν ὑποχρεωμένοι νὰ παρέχωσι τοῖς Λατίνοις. Ἐπὶ πλεόν ἢ συμφωνία αὕτη θὰ ἐτηρεῖτο μυστική, μήπως, δι' ὄνομα Θεοῦ, οἱ τύραννοι αὐτῶν πληροφορηθέντες αὐτήν, ἐξηνάγκαζον αὐτοὺς νὰ ἀπομόσῃ καὶ τὰ μικρὰ λείψανα ὀρθοδοξίας, ἅτινα ἐφαίνοντο κατέχοντες ἔτι. Ἀποτέλεσμα τοιαύτης συμφωνίας θὰ ἦτο οὐχὶ ἔνωσις τῆς κυπριακῆς Ἐκκλησίας πρὸς τὴν Οἰκουμενικήν, ἀλλὰ μυστικὴ ὑπαγωγὴ τοῦ Πατριάρχου καὶ τοῦ λαοῦ αὐτοῦ ὑπὸ τὸν Ἐπίσκοπον Ρώμης, ἀφ' οὗ οὗτος οὐδέποτε ἀπῆλθε τοὺς Ὁρθοδόξους πλεόν τι τῆς ἀναγνωρίσεως αὐτοῦ ὡς ἁγίου καὶ τῆς εἰς λατρείαν συμμετοχῆς μετὰ τῶν ὁπαδῶν αὐτοῦ. Ἀλλὰ τοιαύτην ὁμολογίαν πίστεως, μυστικὴν ἢ δημοσίαν, καὶ τοιαύτην ἐκουσίαν σινοποταγὴν ἐλευθέρας μετὰ δεδουλωμένης Ἐκκλησίας οὐδέποτε ἐμνημόνευσεν ἡ Ἱστορία. Ἡ ὀρθόδοξος Ἐκκλησία οὐδέποτε ὑπετάγη ἢ ὑπέκυψεν εἰς τὴν βίαν, οὔτε θὰ συναινέσῃ εἰς ἔνωσιν μετὰ ὑποτεταγμένων, μήπως λεληθότως καὶ αὕτη ἀποβάλλῃ τὴν ἐλευθερίαν, καὶ ἄλλους μεριμνῶσα νὰ λυτρώσῃται,

¹⁸ Ὁ λόγος οὗτος τοῦ Ἰωσήφ Βρυεννίου ἐπιγραφόμενος *Μελέτη περὶ τῆς τῶν Κυπρίων πρὸς τὴν ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν μελετηθείσης ἐνώσεως* περιέχεται ἐν τῇ ἐν Λειψίᾳ τῷ 1768 γενομένῃ ἐκδόσει τῶν σωζομένων αὐτοῦ ὑπὸ τὸν τίτλον: «Ἰωσήφ μοναχοῦ τοῦ Βρυεννίου Τὰ εὐρεθέντα, ἀξιῶσι τοῦ ὑψηλοτάτου καὶ εὐσεβεστάτου πρῶην ἡγεμόνος Μολδοβλαχίας κυρίου κυρίου Γρηγορίου Ἀλεξάνδρου Γκίκα βοεβόδα, δι' ἐπιμελείας Εὐγενίου διακόνου τοῦ Βουλγάρεως, ἥδη τὸ πρῶτον τύποις ἐκδοθέντα. Ἐν Λειψίᾳ Σαξονίας ἐν τῇ Τυπογραφίᾳ τοῦ Βρειτκόφφ, ἔτει αψξή'»,

αὐτὴ παρασυρθῇ ὑπ' ἐκείνων εἰς τὸ βάραθρον τῆς δουλосύνης. Πρὸς τούτοις, πῶς δύνανται οἱ Κύπριοι νὰ ὑποσχεθῶσιν ὅτι θὰ ἐμπιστεύσωσι καὶ θὰ ἐγγυηθῶσιν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν Κων/πόλεως τὴν ἀνεξαρτησίαν ἐκείνην, ἣν αὐτοὶ εἴτε βία εἴτε ἐκουσίως ἀπέβαλον ἤδη; Ἡμεῖς ἐνταῦθα νομίζομεν ὅτι ἐν Κύπρῳ ὑφίσταται μία αὐτόνομος ἐκκλησιαστικὴ ἀρχή, ἐν ᾗ ἐν τῇ πραγματικότητι ὑπάρχουσι τόσαι τοιαῦται ἀρχαὶ ὅσοι καὶ ἐπίσκοποι, ἀφ' οὗ ἕκαστος τῶν Ἐπισκόπων, καίπερ ὑποτεταγμένος ὑπὸ τὸν ἀμέσως προϊστάμενον αὐτοῦ λατῖνον, εἶναι ἀνεξάρτητος τῶν λοιπῶν. Τοιαύτη κατάστασις εἶναι τεκμήριον σχίσματος καὶ οὐχὶ ὀρθοδοξίας. Ἀλλ' ἐὰν προβάλωσι τὸν ἐξαναγκασμὸν ὡς αἰτίαν τῆς τοιαύτης καταστάσεως, αὐτὴ αὕτη ἢ πρόφασις μαρτυρεῖ ὅτι οὗτοι εἶναι ἀκατάλληλοι εἰς τὴν μεθ' ἡμῶν κοινωνίαν, διότι καὶ ἐὰν δεχθῶμεν ὅτι ἡ κατάστασις αὕτη ὑφίσταται παρὰ τὴν θέλησιν αὐτῶν, ἐν τούτοις οὗτοι εὐπειθῶς ὑποτάσσονται εἰς αὐτήν. Ἄς συναδελφωθῶσι λοιπὸν καὶ οὗτοι πρὸς τοὺς Καλαβροὺς καὶ Σικελοὺς καὶ τὰ λοιπὰ θύματα τοῦ διὰ λόγους συνειδήσεως διωγμοῦ. Διακόσια τεσσαράκοντα ἔτη παρῆλθον ἀφ' ὅτου οἱ Κύπριοι ὑπέκνυψαν ὑπὸ τὸν λατινικὸν ζυγόν, κατὰ τὸν χρόνον δὲ τοῦτον ἡ Κπ ἐγνώρισε τεσσαράκοντα δύο Πατριάρχας καὶ δεκαεπτὰ Αὐτοκράτορας, καὶ ἐν τούτοις οὐδενὶ αὐτῶν συνέβη νὰ δεχθῇ αὐτοὺς εἰς κοινωνίαν¹⁹. Θὰ ὑποδεχθῶμεν λοιπὸν ἡμεῖς εἰς τὰς τάξεις τῆς Ὀρθοδοξίας πρόσωπα, ἅτινα ἐκεῖνοι ἀντιπαρῆλθον ὡς ἀνάξια τῆς χάριτος ταύτης, ὡς εἰ ἡμεθα ἀγιώτεροι καὶ σοφώτεροι αὐτῶν; Ἐὰν πράξωμεν τοῦτο δυοῖν θάτερον ἐλέγχομεν, ἢ αὐτοὺς ἐπὶ ὑπερβολῇ ἀμελείας ἢ ἡμᾶς αὐτοὺς μεγάλως ἐστερημένους νοῦ. Τὸ καθ' ἑαυτὸν θὰ ὑφίστατο χιλίους θανάτους μᾶλλον ἢ νὰ ἴδῃ τὴν ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν ἡνωμένην πρὸς τοὺς Κυπρίους, οἵτινες δὲν ἦσαν πλέον ἀνεξάρτητος Ἐκκλησία, ἀφ' οὗ πολυτρόπως ὑπέκειντο εἰς ξένην. Πῶς δύναται τῳόντι νὰ ὑπάρχῃ πραγματικὴ ἔνωσις ὅταν χίλια κωλύματα παρεμβάλλωνται, ἢ πῶς δύναται νὰ ὑπάρξῃ γνησία Σύνοδος τῶν δύο Ἐκκλησιῶν, ὅταν οἱ ἐκπρόσωποι τῆς ἐτέρας ἡναγκασμένως θὰ ἀπουσιάζωσι; Εἰς τὸ ἐπιχείρημα ὅτι οἱ κύπριοι Ἐπίσκοποι

¹⁹ Ἡ χρονολογία τοῦ Βρυεννίου εἰναί πως ἐσφαλμένη ἐνταῦθα. Ἡ ὑπὸ τοῦ Λεοντοθύμου κατάληψις τῆς Κύπρου ἐγένετο τῷ 1191. Τὸ ἔκτοτε μέχρι τῆς ἐκφωνήσεως τοῦ λόγου τούτου (17 Μαρτ. 1412) χρονικὸν διάστημα ἀνέρχεται εἰς 221 μόνον ἔτη.

οὐσιωδῶς δὲν διαφέρουσι τῶν τοῦ οἰκουμενικοῦ Θρόνου, ἀφ' οὗ δὲν μνημονεύουσι ρητῶς τοῦ Πάπα, ἀντιτάσσει ὅτι χειρόν ποιοῦσιν, διότι οὗτοι ἀναγνωρίζουσιν αὐτὸν καὶ γραπτῶς καὶ ἐνόρκως ὡς ἁγιώτατον καὶ μόνον διάδοχον τοῦ Πέτρου, τοῦ κορυφαίου τῶν Ἀποστόλων, ὑπισχνοῦνται δ' ἅμα ὑπὲρ τε ἑαυτῶν καὶ τοῦ οἰκείου λαοῦ ὑπακοὴν εἰς αὐτὸν καὶ εἰς τοὺς ὑπ' αὐτὸν Ἐπισκόπους, ὡς ἐμφαίνεται ἐκ τῶν ὅρων τοῦ ὅρκου, ὃν ἕκαστος τῶν Ἐπισκόπων δημοσίᾳ ἀπαγγέλλει πρὸ τῆς ἑαυτοῦ χειροτονίας. Ὅτι ἡ ὑπόσχεσις αὕτη καθ' ἑαυτὴν ἰσοδυνάμει πρὸς ἀπόπτυσιν τῆς Ὁρθοδοξίας καὶ σύνταξιν τοῖς αἵρετικοῖς ἀποδεικνύεται περαιτέρω ἐκ τῆς διαδικασίας τῆς ἐφαρμοζομένης ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει. Ἐπὶ πλεον οἱ Ἕλληνες Ἀρχιερεῖς μετὰ τοῦ ἑαυτῶν κλήρου ὑποχρεοῦνται νὰ προσέρχωνται εἰς τὰς τελεῖας τὰς γινομένας ἐν ταῖς διαφόροις λατινικαῖς Μητροπόλεσι κατὰ τὰς μεγάλας ἑορτάς, ὅτε ὁ πρῶτος τῶν ἱερέων ἀναγινώσκει τὸν Ἀπόστολον ἀπὸ τοῦ ἁμβωνος, ὁ δ' Ἐπίσκοπος τὸ Εὐαγγέλιον ἀπὸ τῆς σολέας, ἀφ' οὗ προηγουμένως εἶπη πρὸς τὸν λατῖνον συνάδελφον αὐτοῦ κατὰ τὸ ἡμέτερον ἔθος «Δέσποτα, εὐλόγησον τὸν Εὐαγγελιστὴν», καὶ κλῖνας πρὸ αὐτοῦ ὡς ἀνωτέρου ἀσπασθῇ τὴν δεξιὰν αὐτοῦ. Οἱ Ἐπίσκοποι ὡσαύτως καλοῦνται εἰς κηδεῖας καὶ μνημόσυνα ἀποθανόντων Λατίνων, οἱ δὲ ἱερεῖς ὑποχρεοῦνται νὰ προσέρχωνται εἰς πάντα τὰ κηρύγματα τὰ γινόμενα ἐπ' εὐκαιρίᾳ ἑορτῶν, πληρωνόμενοι διὰ τὴν προσέλευσιν καὶ τὴν συμμετοχὴν εἰς τὰς τελετὰς ὡς οἱ λατῖνοι συνάδελφοί των, ὡς εἰ μὴ ὑπῆρχε διαφορὰ τις μεταξὺ αὐτῶν. Ἄλλος λόγος ἀπορρίψεως τῆς αἰτήσεως εὐρέθη ἐν τῇ ἀνειμένη διδασκαλίᾳ τῇ κρατούσῃ τότε ἐν τῇ ἰθαγενεῖ Ἐκκλησίᾳ, ἥτις δὲν ὠφείλετο εἰς ἔξωθεν βίαν ἀλλ' εἶχε γίνῃ δεκτὴ ἐξ ἐλευθέρας ἐκλογῆς. Μεταξὺ τῶν ὑπὸ τοῦ Βρυεννίου καταλεγόμενων ὡς ἀποκρουστέων ἡθῶν ἦσαν ἡ χειροτονία ὑποψηφίων γνωστῶν ὡς διγάμων, ἡ ἐπικοινωνία ἐν τῇ λατρείᾳ μετ' ἀνθρώπων μετὰ τὴν χειροτονίαν ἐκ νέου νυμφευθέντων, καὶ ἐχόντων ἀναφανδὸν οἰκογενείας ἐκ παλλακίδων καὶ ἐταίρων. Τοσοῦτο δ' εὐρέως ἦτο ἐξηπλωμένη ἡ ἀνηθικότης κατὰ τοὺς χρόνους τούτους μεταξὺ τοῦ ὀρθοδόξου κλήρου, ὥστε, κατὰ τὸν Βρυέννιον πάντοτε, οὐδεὶς ἦτο ἐν ταῖς ἱερατικαῖς τάξεσιν ὁ μὴ συντηρῶν δημοσίᾳ ἑταίραν καὶ ἐφ' ὅσον ἔζη ἡ νόμιμος αὐτοῦ σύζυγος καὶ μετὰ τὸν θάνατον αὐτῆς καὶ πρὸ τοῦ γάμου ἀκόμη. Τοιαῦτα δὲ πρόσωπα τολμῶσι νὰ τελῶσι τὴν δημοσίαν λατρείαν τῆς Ἐκκλησίας, καὶ ἐπι-

τρέπεται νὰ συλλειτουργῶσι τῷ Ἐπισκόπῳ διὰ τὸν ἀπλούστατον λόγον ὅτι αὐτοὶ οἱ Ἐπίσκοποι εἶναι ἐξ Ἰσου ἔνοχοι τῶν αὐτῶν παραπτωμάτων. Ἐν τῇ ἱερουργίᾳ πολλῶν μυστηρίων συμμορφοῦνται τοῖς ἔθεσιν οὐ μόνον τῆς λατινικῆς Ἐκκλησίας, ἀλλὰ καὶ τῶν ποικίλων αἱρετικῶν κοινωνιῶν αἵτινες εἶναι διεσπαρμέναι ἀνὰ τὴν Νῆσον. Ἐν ᾧ χρόνῳ οἱ Λατῖνοι καὶ οἱ ἄλλοι αἱρετικοὶ σφύζουσι τὰς ἑαυτῶν παραδόσεις καὶ τὰ δόγματα ἀμετάβλητα, μόνοι οἱ Ἕλληνες Ἐπίσκοποι παρουσιάζονται οὕτω συμμορφούμενοι πρὸς τὰς γνώμας τῶν ἄλλων. Παρὰ πάσας τὰς προσπάθειάς αὐτῶν οὗτοι δὲν δύνανται νὰ ἐκφύγῃ τὴν παροῦσαν ἐξευτελιστικὴν δουλείαν, ὅσονδήποτε καὶ ἂν θέλωσι τοῦτο, οὐδὲ θὰ ἡδυνάμεθα καὶ μετὰ τὴν συντέλειαν τῆς πραγματευομένης ἐνώσεως νὰ κωλύσωμεν τὴν ἐκπλήρωσιν οἵαςδήποτε τῶν διατυπώσεων ὑποταγῆς, ὅσας εἶναι νῦν ἡναγκασμένοι νὰ τηρῶσι πρὸς τοὺς Λατίνους. Ἐν τι μόνον δυνάμεθα νὰ πράξωμεν, νὰ συνενωθῶμεν αὐτοῖς ἐν τῇ εἰς τὸν Πάπαν ὑποταγῇ. Ἐνώπιον τοιαύτης σκέψεως πᾶν σχέδιον ἐνώσεως πρέπει νὰ ἐγκαταλειφθῇ. Θὰ προβληθῇ εἰς ἀπάντησιν ὅτι οἱ Κύπριοι ὑπισχνοῦνται προφορικῶς τε καὶ γραπτῶς ὅτι θὰ ἐκτελέσωσι πάσας τὰς ἐπιταγὰς τοῦ οἴκου μὲν. Θρόνου. Ἀλλ' ἐν τούτοις οὐδεὶς αὐτῶν θὰ τολμήσῃ νὰ ἔλθῃ εἰς Κπ ὅταν προσκληθῇ, οὐδὲ θὰ τολμήσωσι νὰ διακηρύξωσιν ἑαυτοὺς ἐμφανῶς μέλη τῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας. Καὶ ἡ ἀλήθεια τοῦ ἰσχυρισμοῦ τούτου κεῖται ἐν τοῖς ὅροις τῆς Βούλλας τοῦ Ἀλεξάνδρου ἱν, ἣν δὲν τολμῶσι νὰ παραβῶσιν παρὰ πάσας τὰς λοιπὰς αὐτῶν ὑποσχέσεις, διότι ἡ Διάταξις αὕτη καθιστᾷ ἀμφοτέρας τὰς ἐν τῇ Νήσῳ Ἐκκλησίας μίαν κατ' οὐσίαν, ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Πάπα, ὡς ὁ ἀγορητὴς ἀντελήφθη ἐκ προσωπικῆς παρατηρήσεως κατὰ τὸν χρόνον τῆς ἐν Κύπρῳ διαμονῆς αὐτοῦ. Βεβαιοῖ τὸ ἀκροατήριον αὐτοῦ ὅτι δὲν θὰ ἐδίσταζε νὰ προβῇ εἰς οἵανδήποτε προσωπικὴν θυσίαν, ἂν ἐνόμιζεν ὅτι ἡ πραγματευομένη αὕτη ἐνωσις θὰ ἀπετέλει οὐσιαστικὴν τινα ὑπηρεσίαν πρὸς τοὺς Κυπρίους· ἀλλ' ἐφ' ὅσον τοῦτο δὲν δύναται νὰ συμβαίνει, καλεῖ τοὺς ὁμοθρήσκους αὐτοῦ νὰ πρόσχωσιν μήπως, προσπαθοῦντες νὰ σώσωσιν ἐκείνους, ἀνεπαισθήτως διακινδυνεύσωσι τὴν σωτηρίαν οὐ μόνον ἑαυτῶν καὶ ἀναριθμῶν ἄλλων Χριστιανῶν ὀρθοδόξων, ἀλλὰ καὶ τῶν ἐπερχομένων γενεῶν. Ἡ ἐχθρότης αὐτοῦ πρὸς τὸ ὑπὸ συζήτησιν θέμα δὲν ὠφείλετο εἰς προσωπικόν τι ἐλατήριον οὔτε εἰς κακίαν, ἀλλ' ἀπλῶς ἐπήγαγεν ἐκ

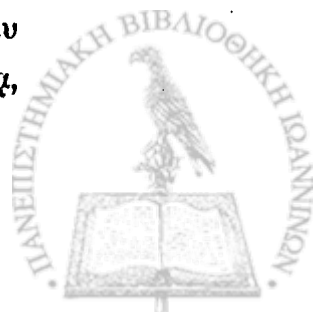

τῆς σπουδῆς αὐτοῦ ὅπως διασώσῃ ἀπαρabiαστον τὴν ὀρθόδοξον Πίστιν. Πρὸς τὸν σκοπὸν δὲ τοῦτον ἐπεθύμει ὅπως αἱ ὁδηγίαι, ἃς πρότερον εἶχε λάβῃ κατὰ τὰς παραμονὰς τῆς εἰς τὴν Νῆσον ἀναχωρήσεώς του, αὐστηρῶς τηρηθῶσιν.

6. Εἰς δὲ τὰς παραστάσεις ἐνίων ὅτι ἡ αἵτησις τῶν Κυπρίων ἡδύνατο νὰ γίνῃ δεκτὴ, ὅπως προληφθῇ ἡ τελεία αὐτῶν πρὸς τὴν λατινικὴν Ἐκκλησίαν ἀποστασία, ἀπαντᾷ ὅτι ὑπάρχει καὶ ἑτέρα τις ἄποψις, ἣτις πρέπει πρότερον νὰ ληφθῇ ὑπ' ὄψει, ὅτι δηλ. τοιαύτη ἐνέργεια δύναται νὰ ἀποβῇ μέσον πειθοῦς χιλιάδων ἄλλων ἀλλοχοῦ, ὅπως καὶ οὗτοι προσχωρήσωσι τῇ Ρώμῃ. Ἡ πραγματευομένη αὕτη ἔνωσις μέχρι τοῦδε ὀλίγον εἴλκυσε τὴν προσοχήν, ἀλλ' ὅταν ἅπαξ πραγματοποιηθῇ, τὸ πρᾶγμα θὰ εἶναι πολὺ διάφορον. Διεστραμμέναι ἐκθέσεις θὰ διασπαρῶσι, διατυμπανίζουσαι ὅτι ὁ οἰκουμεν. Πατριάρχης, ὁ Αὐτοκράτωρ καὶ πάντες οἱ Μητροπολίται τοῦ Θρόνου τούτου μετὰ τῶν ἐπισκόπων αὐτῶν μετὰ μακρὰν ἐπὶ συνόδου συζήτησιν ἔχουσιν ἐπὶ τέλους ὑποταχθῇ εἰς τὸν Ἐπίσκοπον Ρώμης. Ὡς πρὸς δὲ τοὺς Κυπρίους αὐτοὺς, εὐθὺς ὥς ἡ εἵδησις τῆς ἐνώσεως φθάσῃ εἰς τὴν Νῆσον, θὰ θεωρηθῶσιν ὥς προδόται τῆς λατινικῆς Ἐκκλησίας καὶ θὰ ἐξαναγκασθῶσι νὰ συμμορφωθῶσι στενότερον ἢ πρὶν. Τὸ ἀποτέλεσμα τοῦ κακῶς σχεδιασθέντος τούτου ἐγχειρήματος θὰ ὑπάρξῃ αἰσθητὸν καὶ εἰς τοὺς ὀρθοδόξους κατοίκους τῆς Κρήτης, Ρόδου, Λέσβου καὶ τῶν ἄλλων νήσων, οἵτινες θὰ ἐξαναγκασθῶσι νὰ ὑποταγῶσιν εἰς τοὺς λατίνους Ἀρχιερεῖς, ἢ μᾶλλον θὰ χρησιμοποιήσωσι τὸ προηγούμενον τοῦτο ὡς πρόσχημα πρὸς ἐκουσίαν ὑποταγήν. Καὶ τὸ ἔτι χειρόν, πολλοὶ θεωρούμενοι ἐνταῦθα στῦλοι τῆς Ὀρθοδοξίας, θὰ ἀπέλθωσιν εἰς Ἰταλίαν καὶ θὰ πυκνώσωσι τὰς τάξεις τῆς λατινικῆς μερίδος, ἐνῶ ληγᾷτοι εὐστροφοὶ τὴν γλῶσσαν καὶ δεξιοὶ εἰς τὴν συζήτησιν θὰ ἐξαποσταλῶσιν ἐκ Ρώμης ἵνα ἀπεικονίσωσιν ἐν φλογερᾷ εὐγλωττίᾳ πρὸς τοὺς Ὀρθοδόξους τὴν χαρὰν τοῦ ἁγίου Πατρὸς καὶ τῶν Καθολικῶν τῆς πρεσβυτέρας Ρώμης ἐπὶ τῷ ἀγγέλματι τῆς ἐπιστροφῆς αὐτῶν καὶ τῆς ἐνώσεως τῶν δύο Ἐκκλησιῶν. Καὶ πῶς ἔσται δυνατόν νὰ ἀντεῖπῃ τις εἰς τὰς τοιαύτας διαβεβαιώσεις; Τὰ συνοδικὰ γράμματα ὑπογεγραμμένα καὶ ἐσφραγισμένα ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου καὶ τοῦ Αὐτοκράτορος θὰ κατασιγάζωσι πᾶσαν ἄρνησιν. Ἐν ἐκ τριῶν τινων ἀφεύκτως θὰ ἐπακολουθήσῃ: ἢ ἡ καθαίρεσις καὶ ὁ ἀφορισμὸς τῶν ὑπογραψάντων τὰ γράμ-

ματα ἐκεῖνα, ἢ συμμόρφωσις τοῖς Λατίνοις, ἢ ἐμφάνισις πολυπληθῶν σχισμάτων. Τὸ δ' ἀποτέλεσμα ἔσται ὅτι ὁ μὲν οἴκουμεν. Θρόνος θὰ ἔξαπατηθῇ, οἱ Κύπριοι θὰ κερδήσωσιν εὐκόλον θρίαμβον κατ' αὐτοῦ, οἱ δ' ἀπανταχοῦ Ὁρθόδοξοι θὰ πλησθῶσιν αἰσχύνης ἐπὶ τῷ ἀμελεῖ καὶ παράφρονι τρόπῳ καθ' ὃν ἐγένοντο εἰς κοινωνίαν δεκτοί. Ὅθεν μενέτωσαν δὴ ἐν τῇ παρούσῃ αὐτῶν πρὸς τοὺς αἰρετικούς ἐπαφῇ, ἀφ' οὗ πᾶσα προσπάθεια πρὸς ἀπολύτρωσιν αὐτῶν ἀπὸ τῆς καταστάσεώς των θὰ ἀπολήξῃ ὥστε καὶ ἄλλοι νὰ παρασυρθῶσιν ὑπ' αὐτῶν εἰς τὸ βάραθρον τῆς ἀπωλείας. Ἡ πίστις εἶναι τὸ μόνον ὑπολειπόμενον τοῖς Ὁρθοδόξοις κτῆμα. Δὲν ἀρκεῖ ὅτι ἐξεβλήθησαν ἔκ τε τῆς Ἀνατολῆς καὶ ἐκ τῆς Δύσεως, ἔκ τε γῆς καὶ θαλάσσης, ἀλλὰ πρέπει ὁ πονηρὸς τῇ ἐνεργείᾳ τῶν Κυπρίων νὰ ζητήσῃ νὰ στερήσῃ αὐτοὺς καὶ τὴν θρησκείαν αὐτῶν ; Ἀλλ' ἡ ἀπόπειρα αὕτη δὲν θὰ προκόψῃ. Πλὴν δὲ τούτων ἡ παροῦσα Σύνοδος δὲν εἶναι δεόντως συγκεκροτημένη ἵνα λύσῃ τοιοῦτο ζήτημα, ἅτε στερουμένη ἀντιπροσώπων τῶν ἐν Συρίᾳ Πατριαρχῶν. ὥς καὶ ἐκ Κύπρου, ἐν ᾧ ἀφ' ἑτέρου καὶ ἡ πλειονότης τῶν Μητροπολιτῶν ὥφειλον νὰ ᾔσαν παρόντες ἐν τόσον κρισίμῳ περιστάσει, τοῦ προκειμένου ζητήματος ὄντος τοιούτου, οἷον δὲν δύναται νὰ λυθῇ ἐπὶ τοῦ χάρτου ἀλλὰ δεῖται καὶ προσωπικῆς συζητήσεως. Εἰς ἐκείνους δὲ οἵτινες ἤθελον τυχὸν προβάλλῃ ὑπὲρ τῶν Κυπρίων ὅτι, ὥς ὁ Χριστὸς δὲν ἀποβάλλει ἁμαρτωλὸν ἐρχόμενον πρὸς αὐτόν, οὕτως τόσαι χιλιάδες Χριστιανῶν ἐπιστρεφόντων εἰς τὴν μετὰ τῆς Ἐκκλησίας ἔνωσιν δὲν ὥφειλον νὰ ἀποβληθῶσιν, καὶ ὅτι, ἐὰν χαρὰ γίνηται ἐν τῷ οὐρανῷ ἐπὶ ἐνὶ ἁμαρτωλῷ μετανοοῦντι, ὁπόσον μεγάλη ἔσται ἡ χαρὰ ἐν τε τῷ οὐρανῷ καὶ ἐπὶ τῆς γῆς ἐπὶ τῇ παραδοχῇ τῶν Κυπρίων εἰς κοινωνίαν, εὐκόλως δύναται νὰ δοθῇ ἡ ἀπάντησις ὅτι ὁ Θεὸς ἀποδέχεται τὸν μετανοοῦντα ἐπὶ ταῖς ἁμαρτίαις αὐτοῦ ἁμαρτωλὸν μόνον, καὶ ὅτι μόνον ἐπὶ τοιούτῳ ἁμαρτωλῷ χαίρουσιν οἱ ἄγγελοι ἐν οὐρανοῖς. Τί δέ; Ἐν περιπτώσει ἀνθρώπου, ὅστις μετὰ τὴν διάπραξιν θανασίμου ἁμαρτήματος ἐπιθυμεῖ ἐξομολογούμενος αὐτὸ νὰ μεταλάβῃ τῶν μυστηρίων, οἱ Ἐπίσκοποι τῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας δὲν δύνανται νὰ μεταδώσωσιν εἰς αὐτόν τὰ φρικτὰ μυστήρια πρὶν οὗτος ἀποσιῇ τῶν πονηρῶν αὐτοῦ ὁδῶν, καὶ ἐὰν ἔτι οὗτος μυρίας προφορικὰς καὶ γραπτὰς ὑποσχέσεις παράσχῃ περὶ τούτου, ἀφ' οὗ οἱ λόγοι ἄνευ τῶν ἔργων οὐδεμίαν ἀξίαν ἔχουσι, καὶ ἐὰν τις αὐτῶν, τῇ ἀληθείᾳ,

ἤθελε τολμήσῃ νὰ ἀθετήσῃ τὸν νόμον τοῦτον ὑπόκειται τῇ αὐτῇ καὶ ὁ παραπεσὼν ποινῇ, καὶ νῦν θὰ γίνωσι δεκτοὶ εἰς κοινωνίαν τοσαῦται μυριάδες καθ' ὃν χρόνον δὲν δύνανται νὰ ἀποσιῶσι καταφανοὺς πλάνης; Τὸ πρᾶγμα θὰ ἦτο καὶ ἀνόητον καὶ ἄτοπον. Διότι ἐὰν οἱ ἑξακολουθοῦντες ἐν ταῖς πλάναις αὐτῶν ἢ οἱ μὴ δυνάμενοι ἢ καὶ ὅλως μὴ θέλοντες νὰ ἀποπύσωσιν αὐτάς, γένωνται δεκτοί, ἐπικαιρότατόν ἐστι νὰ παραδεχθῶμεν εἰς κοινωνίαν τοὺς Ἀρμενίους, τοὺς Ἰακωβίτας, τοὺς Νεστοριανοὺς καὶ ἐπὶ πᾶσι τὰ λατινικὰ ἔθνη ὥς καὶ πάντα βέβηλον, κλέπτην καὶ φονέα, ἑξακολουθοῦντα τὸν ἁμαρτωλὸν αὐτοῦ βίον. Παρὰ ταῦτα, ἐὰν δύναται τρόπονι νὰ ἀποδειχθῇ ὅτι οἱ Κύπριοι, μετὰ τὴν ἔνωσιν αὐτῶν πρὸς τὸν οἰκουμέν. Θρόνον, δύνανται νὰ ἀποσιῶσιν ἀπὸ πασῶν ἐκείνων τῶν κακῶν συνηθειῶν, αἵτινες ἐκράτησαν αὐτοὺς μακρὰν ἐπὶ 200 ἔτη, πᾶς ὁ ἀρνούμενος νὰ δεχθῇ αὐτοὺς ἀνάθεμα ἔστω. Ἀλλ' ὑπεστηρίχθη ὅτι δύνανται νὰ γίνωσι δεκτοὶ καὶ νὰ δοκιμασθῶσι, καὶ ἐὰν ἀποδειχθῶσι τηροῦντες τὰς ὑποσχέσεις αὐτῶν, νὰ ἐπιτραπῇ νὰ παραμείνωσιν ἐν κοινωνίᾳ· ἐνῷ ἐὰν ἀποτύχωσι τῆς τηρήσεως τῶν ὑπεσχημένων, θὰ ὑπάρξῃ εὐλόγος αἰτία πρὸς ἀπόρριψιν αὐτῶν. Ὡς ὑποθέσωμεν, χάριν διασαφήσεως, ὅτι ἡ ὁρησκευτικὴ ἔνωσις μετὰ τῶν Κυπρίων ἐλάβανε χώραν σήμερον, καὶ ὅτι ἐντὸς τῶν τριῶν ἐξῆς μηνῶν λατίνος τις, ὥς εἶναι πιθανώτατον, ἤθελεν ἀποθάνῃ ἐν τῇ Νήσῳ· οἱ ἐκεῖ ἐπίσκοποι καὶ ἡγούμενοι προσκληθέντες νὰ συνοδεύσωσιν, ὥς μέχρι τοῦδε, τὴν κηδείαν τοῦ ἀποθανόντος μετὰ τοῦ Σταυροῦ αὐτῶν καὶ τοῦ κλήρου, θὰ δυνηθῶσι νὰ ἀρνηθῶσιν; Οὐχὶ βεβαίως. Κατὰ δὲ τὰς ἐτησίας πανηγύρεις τῶν Λατίνων θὰ παρασιῶσιν, ὥς παρίσταντο κατὰ τὸ τελευταῖον καὶ τὰ 200 προηγούμενα ἔτη, ἢ θὰ ἔχωσι τὸ θάρρος νὰ παρακούσωσιν ὅταν κληθῶσι; Εἶναι προφανὲς καὶ εἰς τὰ παιδία ὅτι θὰ πράξωσιν ὥς ἤθελον διαταχθῇ. Τίς ἢ ἀνάγκη λοιπὸν τοιαύτης δοκιμῆς, ἀφ' οὗ εἶναι φανερόν ὅτι ὅταν ἀντιμετωπίσωσι τὴν παπικὴν διαταγὴν καὶ τὴν βασιλικὴν ἐπιταγὴν θὰ εἶναι ἐν ἀδυναμίᾳ νὰ ἀρνηθῶσιν οἵανδήποτε τῶν συνήθων τούτων εὐλαβειῶν; Κατ' οὐσίαν ἡ δοκιμὴ αὕτη ἐπεχειρήθη ἤδη καὶ ἀπέτυχε πανηγυρικῶς. Οἱ αὐτοὶ οὗτοι ἐπίσκοποι πρὸ ἐπταετίας, παρατηρεῖ ὁ Βρυέννιος, καθομολογήσαντες δι' ἐπιστολῆς ὅτι θὰ ἑξεπλήρουν πάσας τὰς ἀξιώσεις τῆς Ἐκκλησίας, ὅτε ἐν Συνόδῳ συνηντήθησαν μετ' αὐτοῦ ἐν Κύπρῳ, δὲν ἠδυνήθησαν νὰ ἐκπληρώσωσιν οἵανδήποτε τῶν ὑπο-

σχέσεων, ὥς τότε ρητῶς καὶ δημοσίᾳ εἶχον δώση. Ἀκριβῶς δὲ ὥς τότε ἐνέπαιξαν τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Χριστοῦ, οὕτω πειρῶνται καὶ νῦν νὰ ἐξαπατήσωσιν αὐτήν. Παρὰ ταῦτα, ἐὰν δοκιμὴ τις ἐπιμόνως ἀπαιτῆται, αὕτη θὰ ἔπρεπε νὰ προηγηθῇ καὶ ὄχι νὰ ἐπακολουθήσῃ τὴν πραγματειομένην ταύτην ἔνωσιν, διότι ἐὰν ἐπακολουθήσῃ τὸ ἔργον τοῦτο, ἤθελεν ἀποδειχθῇ ρύδαμῶς μὲν δοκιμὴ, ἀπλῶς δὲ χλευασμὸς καὶ ἐμπαιγμός. Ἄλλως ὅμως ὑπὸ τὰς παρούσας περιστάσεις, ἡ ὀρθὴ ἐνέργεια θὰ ἦτο μήτε νὰ δεχθῶμεν μήτε ἀποτόμως νὰ ἀποκρούσωμεν αὐτούς, διότι ἐν τῇ δευτέρᾳ περιπτώσει οὗτοι ἐξ ἀπλῆς ἐκδικήσεως θὰ ἠδύναντο ἐκουσίως νὰ ἀποστῶσιν ὁλοσχερῶς τῆς Πίστεως, ἐν ᾗ ἐν τῇ προτέρᾳ οἱ Λατῖνοι θὰ ἐξεβίαζον αὐτοὺς ἀμέσως νὰ συμμορφωθῶσιν ἐξ ὁλοκλήρου, ἵνα καταστρέψωσιν τὴν ἔνωσιν ταύτην· ἐν ἑκατέρᾳ ἄρα περιπτώσει τὸ ἀποτέλεσμα θὰ ἦτο τέλειος χωρισμὸς ἀπὸ τῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας. «Ἡμῖν μὲν οὖν, ἐπάγεται ὁ Βρυέννιος, ταῦτ' ἐπακολουθήσει καὶ πλείω, ἐκ τῆς πραχθησομένης ἀπράκτως ἐνώσεως ταύτης, ὅπερ καὶ ἔφθην εἰλῶν, εἶπερ ἐγκαταλείψει Θεοῦ αὕτη γένηται· τοῖς δὲ Κυπρίοις σύγχυσις ἅμα καὶ διωγμὸς ἔψεται πρὸς τῶν αἵρετιζόντων ἐκεῖ καὶ τῶν τῆς Νήσου πάσης ἀρχόντων καὶ τῶν φραγκεπισκόπων αὐτῶν, καὶ μάλιστα νῦν ὅτε ὁ τοῦ Ρηγὸς αὐτάδελφος τῷ τῆς ἀρχιεπισκοπῆς τετίμηται ἀξιώματι, καὶ τῇ κοσμικῇ ἀρχῇ τὰ τῆς Ἐκκλησίας τῶν Λατίνων εἰς πάντα συνέρχεται». Τὸ γεγονὸς τοῦτο καθ' ἑαυτὸ ἀρκεῖ νὰ ἀσφαλίσῃ αὐτοῖς τὸν συνδεδεασμένον διωγμὸν τῆς λατινικῆς Εὐγενείας καὶ Ἱεραρχίας ²⁰.

7. Τὰ ἐπιχειρήματα καταλήγουσιν εἰς τὴν ἐξῆς ἔντονον ἔκκλησιν εἰς τὰς συμπαθείας καὶ εἰς τὰς προκαταλήψεις τοῦ ἀκροατηρίου του, ἥτις ἴσως κάλλιον εἶναι νὰ παρατεθῇ αὐτολεξεῖ. Τίς, μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν αὐτῆς, δύναται νὰ ἐκπλαγῇ διὰ τὸ ἐχθρικὸν ἀποτέλεσμα, ὅπερ ὁ λόγος προεκάλεσεν εἰς τὰ πνεύματα τῶν ἀκουσάντων αὐτόν;

«Ἀλλὰ τοῦτο, φησί, τὸ διεῖργον αὐτοὺς ἀφ' ἡμῶν, οὐδέν ἐστιν ἢ τί τῶν Ὀρθοδόξων ὀχλεῖ εἰς (τὴν;) ὀρθοδοξίαν τὸ τὸν Πάπαν

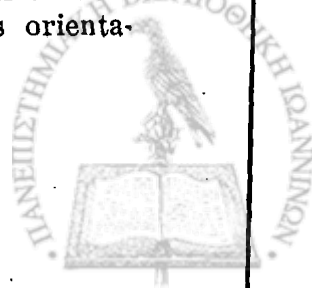
²⁰ Ὁ ὑπαινιγμὸς ἀναφέρεται εἰς τὸν Οὐγον Λουσινιᾶνα, τρίτον υἱὸν τοῦ Ἰακώβου i καὶ ἀδελφὸν τοῦ βασιλέως Ἰάννου. Κατὰ τὸν Le Quien οὗτος ἐτοποθετήθη προσχωρινὸς ἀρχιεπίσκοπος τῷ 1413. Ἄλλ' ἡ μαρτυρία τοῦ λόγου τούτου, ἐκφωνηθέντος τῇ 17 Μαρτ. 1412, δεικνύει ὅτι ἡ σχέσις αὐτοῦ πρὸς τὸν θρόνον πρέπει πῶς νὰ προχρονολογηθῇ. Ὁ Οὐγὸς προήχθη εἰς καρδινάλιον ὑπὸ τοῦ πάπα Μαρτίνου v τῷ 1426.

καλεῖν αὐτοὺς ἅγιον; καὶ τὸ εἰς κηδεῖαν ἢ μνημόσυνα Λατίνων ἢ εἰς τὰς λειτουργίας αὐτῶν συμφοραίνειν ἱερέα ὁρθόδοξον; οὐκοῦν ἀλεραίων τῶν συνήθων φυλαττομένων, ὧν οἱ Κύπριοι πρὸς τοὺς Λατίνους ὀφείλουσι, συλλειτουργῆσαι ἡμῖν αὐτοὺς βούλεσθε; λοιπὸν μηχανᾶσθε λαθραίως λατινίσαι ἡμᾶς; ἢ οὐκ ἴστε ὥς ἕκαστον μέγα κακὸν ἀπὸ μικροῦ ἄρχεται, καὶ οὕτω γίνεται μέγα; καὶ ἀεὶ ἐκ τῶν δοκούντων ἀδιαφόρων ἢ πλάνη γίνεται, καὶ ἐκ τοῦ συγκατατίθεσθαι τοῖς δοκοῦσι μικροῖς παραπτώμασιν ἐρχόμεθα καὶ εἰς τὸ περιπίπτειν ἐν τοῖς μεγάλοις, καὶ ἐστὶν ὁδός, ἢ δοκεῖ τοῖς ἀνθρώποις ὁρθὴ εἶναι· τὰ δὲ τελευταῖα αὐτῆς ἔρχεται εἰς πυθμένα Ἰδου; οὐδὲν ἐστὶ τοῦτο· οὐδὲν ἐκεῖνο· οὐκοῦν πάντα συγχωρητέα; Οὐκουν· ἀπόστα· ἄπαγε τῆς ὁλεθρίου ταύτης βουλῆς· ὥς ἀπόλοιτο αὕτη ἢ γνώμη μετὰ τῶν συνιστάντων αὐτήν! Οὐκ ἀρνησόμεθά σε, φίλη ὁρθοδοξία! οὐ ψευ-
σόμεθά σε πατροπαράδοτον σέβας! οὐκ ἀφιστάμεθά σοι, μήτερ εὐ-
σέβεια! ἐν σοὶ ἐγεννήθημεν καὶ σοὶ ζῶμεν καὶ ἐν σοὶ κοιμηθησόμεθα· εἰ δὲ καλέσει καιρὸς καὶ μυριάκις ὑπὲρ σοῦ τεθνηξόμεθα. Τῶν τοῦ Χριστοῦ Ἀποστόλων ἐσμὲν μαθηταί, τῶν λεγόντων «ὁ τοῖς ἀκοινωνήτοις κοινωνῶν καὶ αὐτὸς ἀκοινώνητος» καὶ «εἴ τις ἀκοινω-
νήτῳ κἂν ἐν οἴκῳ συνεύξηται, καὶ οὗτος ἀφοριζέσθω» ²¹.

8. Βασιλεύοντος τοῦ Ἰάνου (1398-1432) ἑτέρα συμφορὰ ἐνέσκη-
ψεν ἐπὶ τὸ βασίλειον τῆς Νήσου. Ἐπὶ ἔτη πρότερον οἱ Κύπριοι εἶχον προξενήσῃ μεγάλην προσβολὴν κατὰ τῶν Σουλτάνων τῆς Αἰ-
γύπτου προστατεύοντες τοὺς Καταλανοὺς καὶ ἄλλους πειρατὰς λη-
στεύοντας τὴν αἰγυπτιακὴν ναυτιλίαν ²². Οἱ πειραταὶ οὗτοι ἐχρησι-
μοποιοῦν τοὺς πολυαρίθμους τῆς Νήσου λιμένας ὥς ἐπιτήδεια ὁρμη-
τήρια, ἐξ ὧν ἐποιοῦντο τὰς προσβολάς, καὶ ὥς ἀγορὰς ἀσφαλοῦς
ἐκποιήσεως τῶν πλουσίων αὐτῶν λειῶν. Ἡ σχετικὴ ἀπομόνωσις τῶν

²¹ Καν. Ἀποστ. ια'. ²² Διήγησις τῆς ἐπιδρομῆς τῶν Μамελούκων συνε-
τάχθη ὑπὸ τοῦ Χαλήλ Δαχερῆ, βεζύρου τοῦ σουλτάνου Μέλεκ-έλ-Ἀσραφ Ἐδὶ-
έλ-Νάσρ Βαρσεβαί, ἔτει ἐγίρας 831 (1427-8), μόλις δύο ἔτη μετὰ τὴν κατάλη-
ψιν τῆς Κύπρου. Ἡ διήγησις αὕτη ἀποτελεῖ τὸ δ' κεφάλαιον τοῦ ια' βιβλίου
τοῦ συγγραφέως τούτου, καὶ μετεφράσθη μετὰ τοῦ λοιποῦ ἔργου ἐκ τοῦ ἀρα-
βικοῦ εἰς τὸ γαλλικὸν ὑπὸ τοῦ κ. Venture de Paradis. Ἡ μετάφρασις φέρει
τὸν ἐξῆς τίτλον: Abrégé géographique et politique de l'Empire de Mam-
louks, composé par Khalil, fils de Schahin-el-Zhahiri (ou Dhahéri), vezir
du Sultan Melik-el-Eschref, Ebi-el-Nasr Bersabaï, et traduit par M. Ven-
ture de Paradis, secrétaire interprète du roi pour les langues orienta-
les. (Τὸ περὶ Κύπρου κεφάλαιον ἐν Hist. Chyp. ii, σ. 506ε.).

Κυπρίων ὥφειλε νὰ διδάξῃ αὐτοὺς ὅποσον ἀναγκαῖον ἦτο διὰ τὴν ἰδίαν αὐτῶν ἀσφάλειαν τὸ ζῆν ἐν εἰρήνῃ μετὰ τῶν ἰσχυρῶν αὐτῶν μουσουλμάνων γειτόνων. Ἄλλ' ἡ ἐμπορία ἦν διεξήγον μετὰ τῶν πειρατῶν ἀπεδείχθη τόσον ἐπικερδής, ὥστε ἐπέτρεψαν ἡ ἀπληστία αὐτῶν τοῦ κέρδους νὰ ἐπικρατήσῃ πασῶν τῶν συνετῶν ἀπόψεων. Ἐπὶ τινα χρόνον οἱ Σουλτᾶνοι ἠρκέσθησάν ἀπλῶς εἰς παραστάσεις πρὸς τὴν Αὐλὴν τῆς Λευκοσίας διὰ τὴν μὴ φιλικὴν διαγωγὴν τῶν ὑπηκόων αὐτῆς. Ἀλλὰ τέλος ἡ ἐνόχλησις καὶ ἡ φθορὰ αἱ ἐπενεχθεῖσαι ὑπὸ τῶν διηνεκῶν τούτων διαρπαγῶν ἀπέβησαν τόσον μεγάλαι, ὥστε ὁ Μέλεκ-ἐλ-Ἀσραφ, ὁ τότε κατέχων τὸν αἰγυπτιακὸν θρόνον, ἀπεφάσισε νὰ ἐκδικηθῇ, καὶ πρὸς τοῦτο ἐξήρτυσεν ἰσχυρὸν στόλον²³. Λέγεται ὅτι ὑπὸ τῆς ἐπιθυμίας νὰ ἐκδικήσῃ τὴν ὑπὸ τοῦ Πέτρου ἰ καταστροφὴν τῷ 1365 τῆς Ἀλεξανδρείας παρωξύνθη τόσον ὅσον καὶ ὑπὸ οἰαςδήποτε ἄλλης αἰτίας²⁴. Πολὺν ἄργα τότε οἱ ὀφθαλμοὶ τῶν Κυπρίων ἀνεφύχθησαν ἵνα ἴδωσι τὸν κίνδυνον, εἰς ὃν ἡ διαγωγὴ των ἐξέθηκεν αὐτοὺς. Πᾶσα νῦν προσπάθεια κατεβλήθη πρὸς ἀντιμετώπισιν τῆς ἐπερχομένης θυέλλης. Ὁ ἐπίσκοπος Ἀμμοχώστου Νικόλαος ἐστάλη εἰς τὴν Δύσιν ἵνα ἐπικαλεσθῇ τὴν βοήθειαν τῶν χριστιαν. Δυνάμεων. Ἀλλά, καίπερ ἐφωδιασμένος διὰ τῆς συστάσεως τοῦ Μαρτίνου ν, ἐλάχιστα ἠδυνήθη νὰ κατορθώσῃ ἐν τοῖς τόποις ἐκείνοις. Τῷ 1425 ἐχθρικός στόλος πεντήκοντα γαλερῶν ἐνεφανίσθη εἰς τὰς ἀκτὰς τῆς Νήσου, ὅστις κυριεύσας καὶ καταστρέψας τὴν Λεμεσὸν ἀπῆρεν εἰς Αἴγυπτον κατάφορτος λείας. Τῷ ἐπιόντι ἔτει ἰσχυρότερος στόλος 150 πλοίων ἐξεπέμφθη πρὸς τὰ ἐκεῖ, ἔχων ἐπιβαίνοντα ἀποβατικὸν στρατὸν ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ ἐμίρου Ταγκριβέρδη-ἐλ-Μαχμουδῆ. Οἱ ἐπιδρομεῖς κυριεύσαντες καὶ αὐθις τὴν Λεμεσὸν ἐβάδισαν πρὸς τὰ κατὰ τὴν διεύθυνσιν τῆς Λευκοσίας ὄρη.

9. Ὁ Ἰάνος ἀκούσας τὴν προέλασιν αὐτῶν ἀπῆλθε τῆς πρωτεύουσας εἰς ἀπάντησιν αὐτῶν ἄγων πάσας τὰς δυνάμεις ὧς ἠδύνατο νὰ συναγείρῃ. Οἱ δύο στρατοὶ συνηγήθησαν ἐν τῷ χωρίῳ Χοιροκοιτία παρὰ τὸν Βασιλοπόταμον. Ἐκεῖ συνήφθη μάχη τῇ 7 Ἰουλίου 1426. Ἡ νίκη κατὰ πρῶτον ἐφάνη κλίνουσα πρὸς τοὺς

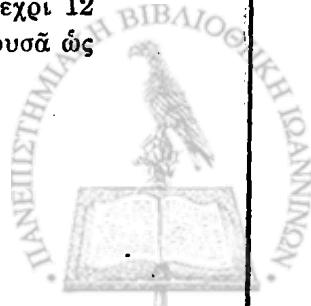
²³ Μαχαιράς, σ.383έ. 395έ. 403-408. Strambaldi, σ.267έ. 277έ. 282έ. Amadi σ. 498έ. 501. 504έ. 509. 513. 514. F. Boustron iii, σ. 356έ. 361έ. 366. 369³⁷⁰. Loredano ix, σ. 563έ. 567έ. 578έ. 584. 586. 589.

²⁴ Aeneas Sylvius *Comment.* vii, σ. 321-2.

Χριστιανούς. Ἄλλ' οἱ Κύπριοι ἰδόντες τὸν βασιλέα αὐτῶν πεσόντα ἀπὸ τοῦ ἵππου καὶ ὑποθέσαντες ὅτι ἐφονεύθη κατελήφθησαν ὑπὸ πανικοῦ καὶ ἔστρεψαν τὰ νῶτα εἰς τὸν ἐχθρόν. Αὐτὸς δ' Ἰάνος συνελήφθη αἰχμάλωτος μετ' ἀπεγνωσμένην ἀντίστασιν. Πλεῖστοι τῶν εὐγενῶν ἢ μετέσχον τῆς τύχης αὐτοῦ ἢ ἔμειναν νεκροὶ ἐπὶ τοῦ πεδίου. Μεταξὺ τῶν νεκρῶν ἦτο καὶ ὁ πρίγκηψ τῆς Γαλιλαίας Ἑρρίκος, ἀδελφὸς τοῦ Βασιλέως. Ὁ νικητὴς ἐχθρὸς ἐξηκολούθησεν ἄνευ περαιτέρω ἀντιστάσεως τὴν πρὸς τὴν Λευκοσίαν πορείαν, καὶ ἐδῆλωσε τὴν πόλιν ἀποκομίσας ὑπερόγκους ποσότητας λείας εἰς τὰ πλοῖα. Τὴν λείαν ταύτην μετὰ τοῦ Βασιλέως καὶ ἄλλων αἰχμαλώτων ἀπήγαγον μεθ' ἑαυτῶν εἰς Αἴγυπτον. Ἡ εἵδησις τῆς τρομερᾶς ἐν Χοιροκοιτίᾳ συμφορᾶς ἐνέβαλε τὴν Νῆσον εἰς τὴν ἐσχάτην ταραχὴν καὶ ἀπόγνωσιν. Ἡ βασιλικὴ Οἰκογένεια κατέφυγεν εἰς τὸ ἀπόρθητον παράλιον φρούριον τῆς Κερυνείας²⁵, ὅθεν ἡ κυβέρνησις διεξήγετο ἐν ὀνόματι τοῦ Βασιλέως ὑπὸ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Οὔγου, τοῦ καρδινάλιου καὶ ἀρχιεπισκόπου τῆς Λευκοσίας. Ἐπωφελοῦμενοι τῆς γενικῆς ἀταξίας οἱ χωρικοὶ ἐξηγέρθησαν ἐν διαφόροις σημείοις τῆς Νήσου, ἰταλὸς τις δὲ τυχοδιώκτης, Σφόρτζας καλούμενος, πρότερον ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ τοῦ Βασιλέως, ἐπεχείρησε νὰ ἀρπάσῃ δι' ἑαυτὸν τὴν ὑπερτάτην ἀρχήν. Ἀλλὰ πάντα ταῦτα τὰ κινήματα κατεστάλησαν ἄνευ πολλῆς δυσκολίας. Μετὰ δεκάμηνον²⁶ αἰχμαλωσίαν ὁ Ἰάνος ἐξηγόρασε τέλος τὴν ἐλευθερίαν αὐτοῦ ἀντὶ 200.000 δουκάτων²⁷, σὺν τῇ ὑποσχέσει ἐτησίως πληρωμῆς 5.000 καὶ τῆς ἀναγνωρίσεως τοῦ Σουλτάνου ὡς ἐπικυριάρχου. Οὕτω μετὰ πάροdon πολλῶν ἑκατονταετιῶν ἡ ὀλεθρία παρουσία τοῦ Μουσουλμάνου εἰσελαύνει πάλιν εἰς τὴν Ἱστορίαν τῆς Κύπρου. Ἐὰν πιστεύσωμεν τοὺς χρονογράφους πολλοὶ παράδοχοι καὶ ἐκπληκτικοὶ οἰωνοὶ σαφέστατα προεσήμαινον τὴν προσεγγίζουσαν συμφοράν. Χριστιανὸς νεινίας πορευόμενος εἰς προσκύνησιν τῆς ἁγ. Γῆς εἶδεν ὄρασιν τριῶν νεαρῶν πολεμιστῶν. Οἱ οὐράνιοι οὗτοι ἐπισκέπται ἐπληροφόρησαν αὐτὸν ὅτι προυτίθεντο νὰ βοηθήσωσι τοὺς Κυπρίους κατὰ τῶν Αἰγυπτίων ἐχθρῶν αὐτῶν, ἀλλ' ἀπηγορεύθη αὐτοῖς τοῦτο ὑπὸ τοῦ Παντοδυνάμου, διότι

²⁵ Ὁ Λορεδᾶνος λέγει ὅτι τὸ φρούριον τοῦ Κουτσουβέντη ἦτο ὁ τόπος τῆς καταφυγῆς. ²⁶ Ἡ αἰχμαλωσία αὐτοῦ διήρκεσεν ἀπὸ 7 Ἰουλ. 1426 μέχρι 12 Ἀπριλ. 1427. ²⁷ Ὁ Aeneas Sylvius ἀναφέρει 125.000 νομίσματα χρυσᾶ ὡς τίμημα τῆς λύτρώσεώς του.

οἱ Νησιῶται ἐπίστευον περισσότερον εἰς τὰ ὑλικά αὐτῶν ξίφη ἢ εἰς Αὐτόν. Ἐν Λευκοσίᾳ περὶ τὴν Ἀκρόπολιν καὶ τὸ Ἀνάκτορον οἱ κύνες παραδόξως ἔγρυζον, ἐν ᾧ αἱ κορῶναι καὶ αἱ γλαῦκες ἐπέμενον διηνεκῶς κρώζουσαι. Κατὰ δὲ τὴν μοιραίαν Κυριακὴν, καθ' ἣν ἡ συμπλοκὴ συνήφθη, πυκνὴ ὁμίχλη ἐκάλυψεν ὅλην τὴν Νῆσον, καὶ πρὸ τῆς συρράξεως λαμπρὸν μετέωρον, ἐν σχήματι μεγάλου ἀστέρος, ἔξερράγη ὑπὲρ τὸ χριστιανικὸν στρατόπεδον, προκαλέσαν μεγάλην ταραχήν ²⁸.

10. Τῷ 1439 ἐν τῇ Συνόδῳ τῆς Φλωρεντίας ἐγένετο τελευταία ἀπόπειρα πρὸς ἐπίτευξιν τῆς πολυποθήτου ἐνώσεως τῆς ἀνατολικῆς καὶ τῆς δυτικῆς Ἐκκλησίας. Ἀλλ' ἡ θεραπεία τῶν διαιρέσεων, αἵτινες ἐπὶ τοσοῦτον ἐκράτησαν κεχωρισμένας τὰς δύο Ἐκκλησίας, ἦτο μᾶλλον φαινομένη ἢ πραγματικὴ. Αἱ ἀποφάσεις τῆς Συνόδου ἐξηγείραν βαθυτάτην ἀγανάκτησιν μεταξὺ τῶν Ὁρθοδόξων, οἵτινες ἠρνήθησαν νὰ ἀναγνωρίσωσι τὴν συμφωνίαν εἰς ἣν προῆλθον οἱ ἀντιπρόσωποι αὐτῶν. Οἱ ἀπεσταλμένοι ἐπανελθόντες εἰς τὴν Ἀνατολὴν ἐγένοντο δεκτοὶ διὰ καταιγίδος καταρῶν, καὶ ἐστηλιτεύθησαν ὡς προδότηι τῆς πατροπαραδότου πίστεως.

11. Ἐκ τῆς ἀμφιβόλου ἀξιοπιστίας τοῦ Raynaldi ²⁹ πληροφορούμεθα ὅτι παράπονα ἐγένοντο τῷ 1441 πρὸς τὸν Εὐγένιον ἰν ὑπότινων ἐλλήνων κληρικῶν ἐκ Κύπρου ἐν σχέσει πρὸς τὰς ἀποφάσεις τῆς Συνόδου ταύτης. Οὗτοι παρέστησαν ὅτι αἱ ἀποφάσεις αὐτῆς αἱ ἀποκαθιστῶσαι ἔνωσιν τῶν δύο Ἐκκλησιῶν παρεβλέποντο ὑπὸ τοῦ λατινικοῦ κλήρου, ὅστις ἠρνεῖτο αὐτοῖς τὴν ἄδειαν νὰ λαμβάνωσι μέρος εἰς γάμους, κηδεῖας καὶ ἄλλας δημοσίας τελετάς. Ἐτόνιζον ὅτι τοιαύτη διαγωγή οἶονεὶ παρεβίαζε τὴν ἄρτι συντελεσθεῖσαν ἔνωσιν καὶ θὰ παρῆγε περαιτέρω ταραχάς, καὶ κατέληγον ταπεινῶς ἱκετεύοντες τὸν Πάπαν ὅπως διατάξῃ τοὺς λατίνους Ἀρχιερεῖς καὶ κληρικοὺς νὰ μὴ ἀποκλείωσιν αὐτοὺς ἐφεξῆς τῆς εἰς τὰ τοιαῦτα συμμετοχῆς. Ὁ Πάπας λαβὼν τὸ ὑπόμνημα διεβίβασεν αὐτὸ εἰς τὸν Ἀρχιεπίσκοπον Ρόδου μεθ' ὁδηγιῶν ὅπως ἀναγκάσῃ τοὺς Λατίνους νὰ συμμορφωθῶσι πρὸς τὰς ἀποφάσεις τῆς Συνόδου καὶ δεχθῶσι τοὺς Ἕλληνας εἰς τὴν μεθ' ἑαυτῶν κοινωνίαν. Ἀλλ' ἡ ἀκρίβεια τῆς μαρτυρίας ταύτης ἐπιδέχεται πολλὴν ἀμφισβήτησιν. Ἐν θρησκευτικοῖς

²⁸ Μαχαίρας, σ. 392-4. 398. 403. Strambaldi, σ. 275-6. Amadi, σ. 505. F. Boustron iii, σ. 363. Loredano ix, σ. 580. ²⁹ Raynaldi ad ann. 1441, No 6.

ζητήμασιν οὐδέποτε οἱ Ὀρθόδοξοι ἔδειξαν ἐπιθυμίαν κοινωνίας μετὰ τῶν δυτικῶν αὐτῶν γειτόνων. Πᾶν ὃ τί ποτε ἐπεθύμησαν ἦτο ἀπαλλαγὴ ἀπὸ ἐπεμβάσεων. Πρὸς τούτοις τὰ ἑλληνικὰ ἐν τῇ Νήσῳ συμφέροντα τόσον νῦν ἠυδοκίμουν, ὥστε θὰ ἤρκει αὐτοῖς ἂν ἦσαν ἀνεξάρτητοι. Ὁμόφυλοι αὐτῶν ραγδαίως διεκρίνοντο ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ τοῦ Κράτους, ἡ δὲ γλῶσσα αὐτῶν ἀπέβαινεν ἐν ἀξιολόγῳ κλίμακι ἢ ἐπίσημος γλῶσσα καὶ τὸ ὄργανον τῆς διπλωματίας.

12. Ἄλλ' εἰ καὶ ἡ ἐν Φλωρεντίᾳ Σύνοδος ἀπέτυχε νὰ ἀσφαλίσῃ τὴν διηνεκὴ ἔνωσιν τῶν δύο Ἐκκλησιῶν, ἔσχεν ἕτερον ἀποτέλεσμα οὐδέποτε εἰκασθὲν ὑπὸ τῶν προκαλεσάντων αὐτήν. Ἐν τοῖς διαφόροις λατινικοῖς πριγκιπάτοις τοῖς διεσπαρμένοις ἀνὰ τὴν ἀνατολικὴν Μεσόγειον οἱ ὁπαδοὶ τῆς ρωμαϊκῆς Ἐκκλησίας, οἵτινες ἀπετέλουν τὴν ἄρχουσαν τάξιν, ἐσχημάτιζον πάντοτε ἀσήμαντον μόνον μειονότητα. Ἡ διαφορὰ τῶν θρησκευτικῶν βλέψεων ἐχρησίμευε μέχρι τοῦδε νὰ κρατῇ αὐτοὺς κεχωρισμένους ἐκείνων, πρὸς οὓς διὰ τὰ ὕλικά αὐτῶν συμφέροντα ἔδει νὰ ἦσαν στενώτατα συνδεδεμένοι. Ὅτε ὅμως ὁ πάπας Εὐγένιος ἀνήγγειλεν εἰς τὰ ἔθνη τῆς Δύσεως ὅτι ἀποτέλεσμα τῆς Συνόδου ἦτο ὅτι οἱ ποτε περιφρονούμενοι Ὀρθόδοξοι ἦσαν νῦν οὐ μόνον τῆς αὐτῆς σαρκὸς καὶ αἵματος ἀλλὰ καὶ τῆς αὐτῆς μετ' ἐκείνων πίστεως, εἰς πολλοὺς τῶν λατίνων τούτων ἀποίκων ἐφάνη ὅτι δὲν ἦτο πρᾶξις ἀποστασίας ἢ ἐγκατάλειψις τοῦ πατρίου αὐτῶν δόγματος ἀνθ' ἑτέρου, ὅπερ ὑπὸ τῆς ἰδίας αὐτῶν πνευματικῆς Κεφαλῆς εἶχε προκηρυχθῇ τοσοῦτον ἀπολύτως ταυτιζόμενον πρὸς τὸ ἴδιον αὐτῶν⁸⁰. Ἡ τάσις αὕτη, ἥτις κατέστησεν ἑαυτὴν αἰσθητὴν ἐν βραχυτάτῳ μετὰ τὴν λήξιν τῆς Συνόδου χρόνῳ, προκάλεσε τὰς ἐρρωμενεστάτας τῆς Παπασύνης προσπάθειας πρὸς ἀναστολὴν τῆς προόδου αὐτῆς. Τῷ 1448 ὁ ἄμεσος διάδοχος τοῦ Εὐγενίου Νικόλαος ν εὐρέθη εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ γράψῃ πρὸς τὸν Ἱεροεξεταστὴν καὶ τὸν ἑξαρχον τῆς ἐπαρχίας τῆς Ἑλλάδος περὶ τοῦ πράγματος. Κατὰ τὰς ἰδίας αὐτοῦ ἐνδείξεις πολλοὶ δυτικοὶ εἶχον ἤδη, δυνάμει τῆς ἐνώσεως τῶν δύο Ἐκκλησιῶν, ἐγκαταλίπῃ τὴν Ἐκκλησίαν ἐν ἣ ἐγεννήθησαν καὶ ἐτρέφθησαν, χάριν τοῦ ὀρθοδόξου δόγματος. Ὁ Πάπας καίπερ ἀποκρουόμενος πᾶσαν ὑπόνοιαν ὅτι καταδικάζει τὰ δόγματα τῶν Ὀρθοδόξων διαμαρτύρεται ὅτι δὲν εἶναι ἐπιτρεπτὴ ἡ τοιαύτη ἀνάμιξις τῶν δύο

⁸⁰ Raynaldi ad ann. 1443, Nos. 14-19; ad ann. 1444, No 8.

συστημάτων - πράγμα ὅπερ οὔτε προέθετο οὔτε ἐνέκρινεν ἡ ἐν Φλωρεντία Σύνοδος. Ὅθεν ἀξιοῖ παρὰ τῶν δύο τούτων ἀξιωματικῶν, ἐπὶ τῇ ὑπακοῇ αὐτῶν, νὰ λάβωσι μέτρα πρὸς ἀναστολὴν τοῦ κακοῦ, ἐπικαλούμενοι ἐν ἀνάγκῃ καὶ τὴν βοήθειαν τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας³¹. Ἀλλ' ἡ κίνησις αὕτη, ὅσον τοῦλάχιστον ἀφορᾷ εἰς τὴν Κύπρον φαίνεται ὅτι ἐπιτυχῶς ἀντεμετώπισε πάσας τὰς προσπάθειάς τῆς Παπωσύνης πρὸς ἐκρίζωσιν αὐτῆς. Τοσοῦτο μάλιστα ραγδαία ἦτο ἡ πρόοδος αὐτῆς, ὥστε ὅτε ὁ Φῆλιξ Φάβερους ἐπεσκέψατο τὴν Νῆσον πᾶσαι αἱ μεταξὺ τῶν δύο Ἐκκλησιῶν διακρίσεις ἐφαίνοντο ταχέως ἀποσθεννύμεναι. Μετ' ἰσχυρᾶς ἀποδοκιμασίας ἀναφέρει περίπτωσιν, ἣν αὐτὸς ἀντελήφθη κατὰ τὴν εἰς Σταυροβούνιον ἐπίσκεψιν αὐτοῦ, καθ' ἣν ὁ αὐτὸς κληρικὸς ἐλειτούργει ἐν τε τῷ ἑλληνικῷ καὶ ἐν τῷ λατινικῷ ναῷ. Ἀλλὰ τὸ γεγονός, μετὰ τῶν ἐπ' αὐτοῦ παρατηρήσεών του, κάλλιστα περιγράφεται διὰ τῶν ἰδίων αὐτοῦ λόγων: «Καθημένων ἡμῶν ἐκεῖ (τ. ἐ. ἐν ἑλληνικῷ ναῷ τοῦ χωρίου τοῦ τιμίου Σταυροῦ) ἀναγνώστης ἐλθὼν εἶπεν ἡμῖν λατινιστί: Τί ποιεῖτε ἐν τῇ ἑλληνικῇ Ἐκκλησίᾳ; Ἴδου ἐγγὺς ναὸς λατινικός, τοῦ ὑμετέρου δόγματος ἐκεῖ ἔδει ὑμᾶς προσεύξασθαι καὶ ἀναπαύσασθαι. Οὕτως ἠγέρθημεν καὶ ἤλθομεν σὺν αὐτῷ εἰς τὸν λατινικὸν ναόν. Ἐμαθον δ' ὅτι ὁ ἀναγνώστης οὗτος ἦτο μοναχός, ὅπερ δὲ δὲν ἠδυνάμην νὰ κατανοήσω ἐκ τοῦ ἐνδύματος αὐτοῦ, ἐπειδὴ ἦτο περιβεβλημένος μάλλινον ἐπενδύτην, καὶ ὅτι ἦτο ἐφημέριος ἀμφοτέρων τῶν ναῶν, τοῦ τε ἑλληνικοῦ καὶ τοῦ λατινικοῦ, καὶ ὅτι κατὰ πάντα συνεμορφοῦτο πρὸς τὰ θέσμια ἑκατέρων· διότι κατὰ τὴν Κυριακὴν ἐλειτούργει πρῶτον ἐν τῷ λατινικῷ ναῷ κατὰ τὸν δυτικὸν τρόπον δι' ἄζύμου ἄρτου· καὶ ὅτε ἡ ὑπηρεσία αὕτη ἐπληροῦτο διέβαιnen εἰς τὸν ἑλληνικὸν ναὸν καὶ ἐλειτούργει κατὰ τὸν ἀνατολικὸν τρόπον μετ' ἐνζύμου ἄρτου. Τοῦτό με δυσηρέστησε σφόδρα καὶ ἐθεώρησα τὸν ἱερέα τοῦτον αἰρετικὸν τοῦ χειρίστου εἴδους, ἀποπλανῶντα τὸν λαὸν τῇδε καὶ κεῖσε· διότι τὰ δύο συστήματα δὲν δύνανται νὰ ὑπηρετῶνται ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ προσώπου, οὐδ' ἐν τῇ αὐτῇ κἄν πόλει, ὥς ἐκ τῆς ἀσυμφωνίας αὐτῶν ἐν πολλοῖς σπουδαίοις σημείοις. Πῶς δύναται ἔντιμος ἄνθρωπος καὶ καλὸς καθολικὸς νὰ εἶναι λατῖνος καὶ Ἕλλην ἐφημέριος ταυτοχρόνως; Οὐδεὶς πράττει οὕτω εἰμὴ ἵνα ἱκανοποιήσῃ τὴν φιλαργυρίαν ἢ τὴν φιληδονίαν αὐτοῦ, διότι οἱ τοιοῦτοι ἀποδέχονται τὸ

³¹ Raynaldi ad ann. 1449, No 10.

ἐν ἑκατέρῳ συστήματι εὐάρεστον, καὶ ἀποκρούουσιν ὅσα δυσκόλως καὶ χαλεπῶς δύναται νὰ ὑποστῇ τις, εἴτε ἐν τούτῳ εἴτε ἐν ἐκείνῳ τῷ συστήματι ἀπαντῶσι ταῦτα. Πολλοὶ λατῖνοι ἱερεῖς μεταπηδῶσιν εἰς τὸ ἑλληνικὸν ἔθος ἵνα δύνανται νὰ τολμῶσι νὰ νυμφεύωνται, ἀλλ' ἐν τούτοις ἅμα ἐπιθυμοῦσι νὰ ἀπολαύωσι τῆς ἐλευθερίας τῶν ἱερέων τοῦ λατινικοῦ συστήματος, ὅπερ δὲν ἀνήκει αὐτοῖς» ³².

13. Ὅτι ὁ συμβιβαστικὸς οὗτος κληρικὸς ἦτο ἀπλῶς τύπος πολλῶν συναδέλφων του δὲν δύναται νὰ ὑπάρχῃ πολλὴ ἀμφιβολία, ὅτι δὲ ἡ ἀδιαφορία αὕτη πρὸς τὰς θρησκευτικὰς διαφορὰς ἐξηκολούθησε μέχρι τῆς λήξεως τῆς φραγκοκρατίας καταφαίνεται ἐκ τῆς μαρτυρίας τοῦ Raynaldi. Κατ' αὐτὸν ³³ ὅτε ὁ Φίλιππος Μοκενίγος, ὁ τελευταῖος λατῖνος ἀρχιεπίσκοπος Λευκοσίας, ἀνέβη εἰς τὸν θρόνον, ἦτο σύνηθες νὰ εὐρίσκωνται ἐν τῇ αὐτῇ οἰκίᾳ ἀνὴρ, γυνή καὶ τέκνα ὁμολογοῦντες ἕκαστος διάφορον δόγμα. Ἡ βεβαίωσις αὕτη μάλιστα ρητῶς ἐπικυροῦται δι' ὧν ὁ ἱστορικὸς Λουσινιὰν ἀναφέρει περὶ τῆς θρησκευτικῆς καταστάσεως τῆς ἰδίας οἰκογενείας. Εἰ καὶ αὐτὸς ἦτο δομινικανός, ἀπέθανε δὲ ὡς ἐπίσκοπος Λεμεσοῦ in partibus, ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Ἰωάννης ἐγένετο βασιλειανὸς μοναχός, μετονομασθεὶς Ἰλαρίων, καὶ διὰ τὴν ἀγιότητά του προυβλήθη εἰς τὸν ὀρθόδοξον θρόνον τῆς Λευκοσίας, ἐν ᾧ μία τῶν ἀδελφῶν αὐτοῦ, ἡ Ἰσάβελλα, μετονομασθεῖσα Ἀθανασία, εἰσῆλθεν εἰς τὸ αὐτὸ τάγμα ὡς μοναχή. Ὁ ἐξάδελφος αὐτοῦ Φίλιππος ἐγένετο κανονικὸς τῆς Μητροπόλεως Πάφου καὶ λατῖνος ἀρχιδιάκονος Λεμεσοῦ, ἐν οἷς ἀξιώμασιν, ἀποθανών, ἔσχε διάδοχον τὸν ἴδιον ἀδελφὸν Ἰερώνυμον ³⁴.

³² *Evagator*. F. Fabri, Palest. Pilg. Text Soc. I i, σ. 199-200.

³³ Raynaldi ad ann. 1560, No 91.

³⁴ Λουσινιὰν σ. 79 (α): Giovanni figliuolo di Jasone si fece monaco di San Basilio, et fù di una vita buona, et riputato santo, per laquale concorse nell' elettione del Vescovado di Nicosia, et ciò fù contra ogni sua voluntà, et lo chiamavano Hilario, fatto monaco nel casale nostro detto Antifoniti, et fece una morte santa, come testifica il Reverendissimo Ragazzoni Vescovo di Famagosta.

Isabella figliuola di Jasone fù fatta monaca di San Basilio chiamata Athanasia.

Filippo figliuolo di Hettore fù canonico di Paffo et Archidiacono di Limissò, morto Hieronimo figliuolo di Hettore hebbe il Canonicato di Paffo et Archidiacono di Limissò, et altri et è al presente a Roma favorito da molti Signori et di sua Santità.

Ἡ ὑπὸ τοσούτων μελῶν τῆς οἰκογενείας του προτίμησις τῆς ὀρθοδοξίας

14. Ὀλίγοι, τῶντι, κατὰ τοὺς χρόνους τούτους εἶχοντο ὁλοσχερῶς καὶ σταθερῶς ὥρισμένης τινὸς ὁμολογίας, ἀπλῶς δὲ ἐτήρουν καὶ ἤσκουν ἐκεῖνα μόνον αὐτῆς τὰ μέρη, ὅσα ἰσχυρότατα προσηρμόζοντο εἰς τὰς ἰδίας αὐτῶν ἀντιλήψεις. Οὕτω πρόσωπον, ὅπερ κατὰ τὰς ἄλλας ἡμέρας παρουσιάζετο ὡς μέλος τῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας, ἡδύνατο κατὰ τὴν Τετάρτην, ὅτε ἀπαγορεύεται τοῖς Ὀρθοδόξοις ἡ κρεοφαγία, νὰ ἀκολουθῇ τὰ λατινικὰ ἔθιμα, ἐν ᾧ τὰνάπαλιν Λατῖνοι, οἵτινες κατὰ τὰς λοιπὰς ἡμέρας ἐτήρουν αὐστηρῶς τὰς διατάξεις τῆς Ἐκκλησίας αὐτῶν, ἡδύναντο κατὰ τὸ Σάββατον, ὅτε ἡ χρῆσις κρέατος ἀπηγορεύετο, νὰ συμμορφῶνται πρὸς τὴν πρᾶξιν τῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας. Ὡσαύτως πολλοὶ λατῖνοι κληρικοί, ὡς καὶ οἱ ὀρθόδοξοι συνάδελφοι αὐτῶν, ἦσαν ἑγγαμοί, πρὸς μέγα σκάνδαλον τοῦ νέου αὐτῶν Ἀρχιεπισκόπου.

15. Ἄλλ' ἰδίως ἐπὶ Ἰωάννου ii, τοῦ υἱοῦ καὶ διαδόχου τοῦ ἀτυχοῦς Ἰάνου, ἐδόθη ἡ πρώτη μεγάλη ὥθησις ἐν Κύπρῳ εἰς τὴν νέαν ταύτην ἐθνικὴν κίνησιν. Αἱ σύζυγοι τῶν Βασιλέων μέχρι τοῦδε ἀνεζητοῦντο ἐν τῇ Δύσει. Ὁ γάμος τοῦ Ἰωάννου ii μετὰ τῆς θυγατρὸς τοῦ Ἰωάννου Ἰακώβου Παλαιολόγου, τοῦ ἡμιέλληνος μαρκίωνος τοῦ Μομφερράτου, Μηδείας τῷ 1440 ἦτο σιωπηρὰ ἀναγνώρισις τῆς μεταβληθείσης τῶν πραγμάτων καταστάσεως. Ἄλλ' ἡ κυρία αὕτη ὀλίγους μόνον μῆνας ἔζησε μετὰ τὸν γάμον αὐτῆς³⁵. Ὁ δευτερός τοῦ Ἰωάννου γαμήλιος δεσμός ἔδειξεν ἔτι καταφανέστερον τὴν πρὸς τὸν ἑλληνισμόν τάσιν. Τῷ ἐπιόντι ἔτει ὁ Βασιλεὺς ἔλαβεν ὡς δευτέραν σύζυγον Ἑλένην τὴν θυγατέρα τοῦ δεσπότη τοῦ Μωρέως Θεοδώρου Παλαιολόγου³⁶ καὶ ἀνεψιὰν τοῦ αὐτοκράτορος Κωνσταν-

φαίνεται ἀλγεινῶς ἐπιδρῶσα ἐπὶ τὸν Συγγραφέα, ἐὰν κρίνωμεν ἐκ τῆς ζωηρότητος μεθ' ἧς ἐκδηλοῖ τὴν πρόθεσιν αὐτοῦ νὰ παραμείνῃ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τῶν πατέρων του: Giacomo, figliuolo di Jasone, presente scrittore, si fece frate di San Dominico, et persevererà insino alla morte con questo santo proposito.

Ἡ ἐπικρατοῦσα τότε ἐν Κύπρῳ σύγχυσις ἀπεικονίζεται περαιτέρω ὑπὸ τοῦ Λουσινιαῦος (σ. 85α) ὧδε: Per esservi il rito latino et greco alcuni nobili seguitano il loro antico costume di viver alla latina, altri fanno alla greca, et molti altri, quali sono cavalli senza freno, non fanno ne alla greca ne alla latina, mescolando insieme il rito latino con il greco.

³⁵ Raynaldi ad ann. 1458, No 45; ad ann. 1459, No 85. Μαχαίρας, σ. 408. Strambaldi, σ. 288. F. Boustron iii, σ. 371-2.

³⁶ Κατὰ τὴν παρακμὴν τῆς βυζαντ. Αὐτοκρατορίας οἱ δύο τίτλοι τοῦ δουκὸς τῆς Σπάρτης καὶ τοῦ δεσπότη τοῦ Μωρέως ἠνώθησαν εἰς τὸ αὐτὸ πρόσω-

τίνου ια'. Ἡ δραστηρία αὕτη ἡγεμονίς ταχέως ἀπήλλαξε τὸν ῥαθυμον αὐτῆς σύζυγον τῶν κυβερνητικῶν μεριμνῶν. Αὕτη λέγεται, ὅτι διετέλει ἐξ ὀλοκλήρου ὑπὸ τὴν ἐπιρροὴν τῆς τροφοῦ αὐτῆς, ἥτις πάλιν διετέλει ὑπὸ τὴν χειραγωγίαν τοῦ ἰδίου υἱοῦ Θωμᾶ, ὅστις οὕτως ἀπέβη ὁ πραγματικὸς κυβερνήτης τοῦ βασιλείου. Ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς Βασιλίσσης ἡ Ὁρθοδοξία ἀνεκτέσαστο πολὺ τῆς προτέρας αὐτῆς σπουδαιότητος. Μεταξὺ τῶν πρὸς τὴν ἰθαγενῇ Ἐκκλησίαν εὐεργεσιῶν αὐτῆς ἦτο καὶ ἡ ἰδρυσις τοῦ παρὰ τὴν Λευκοσίαν Μοναστηρίου τοῦ ἁγίου Γεωργίου τῶν Μαγκάνων ⁸⁷. Καθ' ὅλην τὴν σταδιοδρομίαν αὐτῆς ἀπεδείχθη δεινὴ ἀντίπαλος τοῦ ρωμαϊκοῦ πρωτείου. Ὅθεν πολλοὶ τῶν Λατίνων, παρατηροῦντες πρὸς ποίαν κατεύθυνσιν ἔτεινον αἱ κλίσεις τῆς Βασιλίσσης, ἐπετηδεύοντο τὸ ἐλληνικὸν δόγμα ὅπως ἐφελκύνονται τὴν εὐνοίαν αὐτῆς ⁸⁸. Ἡ Παπασύνη ταχέως ἀνεγνώρισεν ὅτι ἐν αὐτῇ εἶχεν ἀσπονδότατον πολέμιον. Ὁ Αἰνείας Σύλβιος, ὁ μετὰ ταῦτα πάπας Πῖος ii, περιγράφει αὐτὴν ὡς «εὐφυᾶ καὶ θαυραλέαν, ἀλλὰ ἐντριβῇ περὶ τὴν ἐλληνικὴν ἀπιστίαν, ἐχθρὰν τῶν λατινικῶν ἱερῶν καὶ πολεμίαν τῇ ρωμαϊκῇ Ἐκκλησίᾳ» ⁸⁹. Δὲν ἐβράδυνε δὲ νὰ δοθῇ εὐκαιρία ὅπως δοκιμασθῇ ἡ δύναμις τῶν δύο τούτων ἀποφασιστικῶν ἐχθρῶν.

16. Ἀποθανόντος τῷ 1442 τοῦ καρδινάλιου Οὔγου, θείου τοῦ Βασιλέως καὶ ἀρχιεπισκόπου τῆς Κύπρου, ἐκενώθη ὁ μητροπολιτικὸς θρόνος. Ἡ Ἑλένη τῇ ὑποκινήσει τῆς τροφοῦ αὐτῆς διώρισε διάδοχον αὐτοῦ συγγενῇ τινα ταύτης, καὶ ἠξίωσε παρὰ τοῦ Πάπα νὰ κυρώσῃ τὸν διορισμὸν τοῦτον. Ἀλλ' ὁ Εὐγένιος iν ἐδήλωσεν ἀδυναμίαν νὰ συμμορφωθῇ πρὸς τὰς ἐπιθυμίας αὐτῆς, διότι τὸ χηρεῦον ἀξίωμα εἶχεν ἤδη δοθῇ εἰς ἀξιώτερον ἀποδοχέα, τὸν Γαλέσιον Μοντολήφ, ἄνδρα διακεκριμένον ἐπὶ εὐσεβείᾳ καὶ παιδείᾳ ⁴⁰. Ἡ Βασίλισσα, εἰθισμένη εἰς ἀναντίρρητον ὑπακοήν, ἐξωργίσθη μεγάλως τοιαύτην λαβοῦσα ἀπάντησιν. Δὲν ἐδίστασε νὰ φυλακίσῃ τὸν κομιστὴν τῆς ἀπαντήσεως, καὶ θὰ ἐθανάτωνεν αὐτὸν ἂν μὴ ὁ βισκούν-

πον. Ὁ Θεόδωρος, ὁ πατὴρ τῆς δευτέρας συζύγου τοῦ Ἰωάννου, ἦτο υἱὸς τοῦ αὐτοκράτορος Μανουήλ β', διεδέξατο δὲ τὸ διπλοῦν ἀξίωμα τῷ 1407.

⁸⁷ Loredano ix, σ. 596-600. Aeneas Sylvius *Comment.* vii, σ. 322ε. G. Boustron, σ. 413. ⁸⁸ Loredano ix, σ. 598. ⁸⁹ Ingeniosa et cordata

mulier, verum graeca instituta perfidia, latinis inimica sacris, et Romanae hostis ecclesiae. ⁴⁰ Loredano ix, σ. 601ε.

της τῆς Λευκοσίας ⁴¹, τῇ μυστικῇ συναινέσει καὶ τοῦ Βασιλέως, ἐβό-
 ήθει αὐτὸν ἵνα διαφύγῃ. Ταυτοχρόνως ἀνακοίνωσις διεβιβάσθη εἰς
 τὸν Γαλέσιον ὅτι ἡδύνατο μὲν νὰ ἀπολαύσῃ τὸ κενὸν ἀξίωμα τοῦ
 Ἀρχιεπισκόπου, δὲν θὰ ἐπετρέπετο ὅμως αὐτῷ νὰ θέσῃ χεῖρα ἐπὶ
 τῶν προσόδων τοῦ θρόνου ⁴². Ὅθεν ὁ Γαλέσιος ἀπηνθύνθη πρὸς τὸν
 Πάπαν, ὅστις οὕτω εὗρεν ἑαυτὸν ἐν δυσκόλῳ πως θέσει, ὡς ἐκ τῆς
 ρητῆς ταύτης ἀρνητικῆς ἐνεργείας. Φοβηθεὶς νὰ προσφύγῃ εἰς ἔσχατα
 μέτρα, μήπως οὕτω ποιῶν ἀλλοτριώσῃ τοὺς κυπρίους Λατίνους, οἵτινες
 ἤδη εἶχον δείξῃ ἰσχυρὰς τάσεις πρὸς τὴν ὀρθόδοξον πίστιν, προσέ-
 φυγεν εἰς τὴν διπλωματίαν. Ἡ λύσις τοῦ ζητήματος ἀνετέθη εἰς
 δύο καρδιναλίους, τὸν ἐπίσκοπον Πραϊνέστης Ἰωάννην καὶ Ἰωάν-
 νην τὸν ἱερέα τοῦ ἐν Λουκίνη ἀγ. Λαυρεντίου. Ἀποτέλεσμα τῆς
 ἐνεργείας αὐτῶν ἦτο ὅτι ὁ Γαλέσιος διωρίσθη προσωρινῶς ἀρχιεπίσκο-
 πος Καισαρείας τῆς Καππαδοκίας, ἡ δὲ διεύθυνσις τοῦ θρόνου τῆς
 Λευκοσίας ἀνετέθη εἰς τὸν Ἰάκωβον Βενεδέττον (Giacomo Bene-
 detto) ἐπίσκοπον Ὁδριέτου. Ὁ ἱεράρχης οὗτος παρηγγέλθη νὰ ἀπει-
 λήσῃ τὸν Βασιλέα δι' ἐκκλησιαστικῶν ποινῶν ἐὰν μὴ ἀπέδιδε τὰ
 ἀρχιεπισκοπικὰ εἰσοδήματα, ἅτινα εἶχε κατάσχη. Τέλος τῷ 1446 διὰ
 μεσολαβήσεως τοῦ μεγάλου μαγίστρου τῆς Ρόδου Ἰωάννου Δελα-
 στικ (de Lastic) ὁ Βασιλεὺς ἐπείσθη νὰ δεχθῇ τὸν ἐψηφισμένον
 τῆς Ρώμης. Ὁ Δελαστικ ἐπωφελοῦμενος τὴν εὐκαιρίαν ἀπουσίας ἐκ

⁴¹ Τὸ ἀξίωμα τοῦ βισκούντη δὲν ἦτο τίτλος εὐγενείας ἀλλὰ ὁ τίτλος τοῦ
 κυριωτάτου πολιτικοῦ ἀρχοντος τῆς Λευκοσίας. Κατὰ τὰς Ἀσσίζας ἐξελέγετο
 ἐκ τῶν φεουδαρχῶν τοῦ βασιλείου, ὑπὸ τοὺς Ἑνετοὺς δὲ διετήρει τὴν ἀρχὴν
 ἐπὶ διετίαν. Προήδρευε τῆς Αὐλῆς τῆς βουργεσίας, ἡ ἐξουσία δ' αὐτοῦ ἐξετεί-
 νετο εἰς ἀκτίνα τριῶν λευγῶν περὶ τὴν πόλιν, οὗ ἕνεκα ἡ περιοχὴ αὕτη ἐκαλεῖτο
 βισκουντία (Vicomtē). Οὗτος ἦτο ἅμα καὶ ἀρχιαστυνόμος καὶ νυκτάρχος (sei-
 gneur du nuit), ὑπὸ ταύτην δὲ τὴν ιδιότητα ἤσκει ἐξουσίαν ἐπὶ πάντων, εὐ-
 γενῶν τε καὶ ἀστῶν, ὅσοι ἤθελον κατὰ παράβασιν τῶν κανονισμῶν εὐρεθῇ ἐν
 ταῖς ὁδοῖς δύο ὥρας μετὰ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου, οὗς εἶχε τὴν ἐξουσίαν νὰ φυ-
 λακίξῃ ἢ νὰ τιμωρῇ διὰ τοῦ strappado. Πρὸς τούτοις καθῆκον εἶχε νὰ μερι-
 μνᾷ ὅπως ἡ πόλις διατελῇ καλῶς ἐφωδιασμένη διὰ ζωοτροφιῶν. Ὅτε διέβαιναν
 ἐποχούμενος διὰ τῶν ὁδῶν ἔφερεν ὡς σύμβολον τοῦ ἀξιώματος αὐτοῦ ἐπὶ χρυσοῦ
 ράβδον στεφομένην διὰ δύο σφαιρῶν, καὶ συνωδεύετο ὑπὸ ἀποσπάσματος εἰκοσι
 τοξοτῶν. Ὁ τοποτηρητὴς ἢ ἀντιπρόσωπος αὐτοῦ ἔφερε τὸν τίτλον τοῦ μαθεσ-
 σέπ ἢ μακτασιβ. (Ὁ τίτλος οὗτος εἶναι ἀραβικὸς, ματ'ασέβ, σημαίνων λογιστῆς.
 Conder. *Latin Kingdom of Jerusalem*, σ. 173). Καὶ ἡ Ἀμμόχωστος εἶχεν, ὡς
 ἡ Λευκοσία, ἴδιον βισκούντην καὶ ἀντιπρόσωπον αὐτοῦ. (Πρβλ. *Hist. Chyp.* iii,
 σ. 852ε.). ⁴² Raynaldi ad ann. 1445, No 20.

τῆς πρωτεύουσας τῆς Βασιλείας, παρουσιάσθη ἐν Λευκοσίᾳ συνοδευόμενος ὑπὸ τοῦ Γαλεσίου καὶ τοῦ παπικοῦ Ληγάτου καὶ ἔπεισε τὸν μικρόνουν Βασιλέα νὰ ἄρῃ τὴν ἀπαγόρευσιν, ἣν εἶχεν ἐκδῶση κατὰ τῆς ὑπὸ τοῦ Γαλεσίου καταλήψεως τοῦ θρόνου. Ἡ Ἑλένη ἰδοῦσα ὅτι οἱ ἀντίπαλοι κατεπανουργεύσαντο αὐτήν, πονήρως ἐφυσύχαζεν ἐπὶ τῇ λύσει ταύτῃ. Ἀλλ' ὁ Ἀρχιεπίσκοπος δὲν ἀπέλυσεν ἐπὶ πολὺ τὸν θρίαμβον αὐτοῦ, διότι ἀπέθανε μῆνās τινας ἔπειτα, οὐχὶ ἄνευ ὑπονοίας ὅτι εἶχε δηλητηριασθῇ ὑπὸ τῆς ἐκδικητικῆς αὐτοῦ ἀντιπάλου.

17. Ἡ λατινικὴ μερὶς περίτρομος ἐκ τῆς πρὸς αὐτὴν ἐχθρικῆς στάσεως τῆς Ἑλένης προσεπάθησε νὰ εὔρῃ μέσα ἀντιδράσεως κατὰ τῆς κραταιᾶς ἐπιρροῆς, ἣν αὕτη ἤσκει ἐπὶ τὸν Βασιλέα. Ὡς προχειρότατον δὲ τρόπον πρὸς τοῦτο ἔπεισαν οὗτοι τὸν Βασιλέα ἵνα νυμφεύσῃ τὴν μόνην αὐτοῦ θυγατέρα καὶ κληρονόμον Καρλότταν μετὰ τινος δυτικοῦ πρίγκιπος, οὗ διὰ τῆς συνεργασίας ἤλπιζον νὰ ἀποκαταστήσωσι τὸ φθῖνον γόητρον τῆς Ἐκκλησίας αὐτῶν ⁴³.

18. Ἡ ἐκλογὴ ἔπescen ἐπὶ τὸν πορτογάλλον πρίγκιπα Ἰωάννην, δοῦκα τῆς Κοϊμβρας, ἔγγονον τοῦ βασιλέως τῆς Πορτογαλλίας Ἰωάννου i, ὁ πρίγκηψ δ' οὗτος τῷ 1456 ἐγένετο σύζυγος τῆς Καρλόττης ⁴⁴. Αἱ προσδοκίαι τῶν συνηγορησάντων ὑπὲρ τοῦ γάμου τούτου δὲν διεψεύσθησαν. Ταχέως μετὰ τὴν εἰς τὴν Νῆσον ἄφιξιν αὐτοῦ ὁ Ἰωάννης διωρίσθη πρίγκηψ τῆς Ἀντιοχείας, μεθ' ὃ διὰ τῆς δεξιᾶς αὐτοῦ διαχειρίσεως τῶν πραγμάτων ἐνεποίησε τοιαύτην εὐνοϊκὴν ἐντύπωσιν ὥστε διωρίσθη ἀντιβασιλεύς. Ἡ Βασίλισσα καὶ οἱ εὐνοούμενοι αὐτῆς ἀπώλεσαν νῦν τὴν δύναμιν ἣν ἐκέκτηντο, ἐν ᾧ ὁ νέος σύμβουλος εἰργάζετο δραστηρίως ὅπως ἀποκαταστήσῃ τὴν λατινικὴν Ἐκκλησίαν εἰς τὴν θέσιν ἣν κατεῖχε πρότερον. Ἀλλ' ἡ Ἑλένη δὲν ἦτο διατεθειμένη νὰ ὑπομείνῃ ἡσύχως τὴν ἀνατροπὴν πασῶν τῶν προσπαθειῶν αὐτῆς. Κατεῖδεν ὅτι ἵνα ἀναλάβῃ τὴν ἀπολεσθεῖσαν ἐπιρροήν της ὥφειλε νὰ ἀπομακρύνῃ τὸν γαμβρόν, καὶ ἀφιέρωσε πάσας τὰς ἐνεργείας αὐτῆς εἰς τὸ ἔργον τοῦτο. Ὑποβάλλουσα εἰς τὸν Βασιλέα ὅποσον ἐπικίνδυνος ἀντίζηλος ἀπέβαινε ταχέως ὁ Ἰωάννης, τοσοῦτον ἐξέκαυσε τοὺς ζηλοτύπους αὐτοῦ φόβους, ὥστε οὗτος ἀπέκλεισεν αὐτὸν πάσης ἐφεξῆς συμμετοχῆς εἰς

⁴³ Aeneas Sylvius *Comment.* vii, σ. 322ε. Loredano ix, σ. 608ε.

⁴⁴ Loredano ix, σ. 611. 614.

τὴν κυβέρνησιν. Ὁ δὲ Πρίγκηψ μεγάλως ἐξαφθεὶς ἐπὶ τῇ ἀπαγορεύσει ταύτῃ ἀπεμακρύνθη μετὰ τῆς συζύγου αὐτοῦ ἀπὸ τῆς Αὐλῆς. Ἀλλὰ δὲν ἔζησε πολὺ μετὰ τὴν ἀπομάκρυνσιν ἀπὸ τῶν δημοσίων πραγμάτων, ἀποθανὼν αἰφνιδίως ἐν ἔτος μετὰ τὸν γάμον του ⁴⁵. Ἐπιστεύετο δὲ κοινῶς ὅτι εἶχε δηλητηριασθῇ ὑπὸ οἰκιακοῦ τῆς Ἑλένης προσώπου, τῆς ἑλληνίδος αὐτῆς τροφοῦ, τῇ ἐπιβολῇ τοῦ υἱοῦ αὐτῆς, ὅστις ἐπὶ τῇ ἀφίξει τοῦ Πρίγκιπος εἰς τὴν Νῆσον εἶχε καταφύγῃ εἰς τὴν ὑπὸ τῶν Γενοατῶν τότε κατεχομένην Ἀμμόχωστον.

19. Νῦν ἀναφαίνεται ἐπὶ τῆς σκηνῆς ἀνὴρ, ὅστις, ὅσονδῆποτε καὶ ἂν κατακρίνωμεν τὴν δρᾶσιν αὐτοῦ, εἶναι εἰς τῶν ἀξιοσημειωτοτάτων χαρακτήρων, ὅσοι ποτὲ ἐνεφανίσθησαν ἐν τῇ κυπριακῇ Ἱστορίᾳ. Αἱ ἱκανότητες αὐτοῦ ἦσαν τοσοῦτον ἀξιόλογοι, ὥστε, ἐὰν οὗτος εἶχεν εὐρύτερον πεδῖον δράσεως δὲν θὰ ἦτο δυνατόν νὰ καθορισθῇ μέχρι ποίου σημείου διακρίσεως ἤθελεν ἀνυψωθῇ.

20. Κατὰ τὸν μεταξὺ τοῦ θανάτου τῆς πρώτης καὶ τῆς ἀφίξεως τῆς δευτέρας αὐτοῦ συζύγου χρόνον ὁ Ἰωάννης ἱι εἶχε συνάψῃ ἀθεμίτους σχέσεις πρὸς ἑλληνίδα κυρίαν ὀνόματι Μαρίαν, καταγομένην ἐκ Πατρῶν ⁴⁶. Ἐκ ταύτης ἔσχεν υἱὸν ὅστις βραδύτερον διεδέξατο τὸν θρόνον ὡς Ἰάκωβος ἱι. Μικρὸν πρὸ τῆς γεννήσεως αὐτοῦ ἡ Ἑλένη, πληροφορηθεῖσα τὴν κατάστασιν τῆς φίλης τοῦ Βασιλέως ἐκάλεσεν αὐτὴν εἰς τὸ Ἀνάκτορον. Μόλις αὕτη ἐνεφανίσθη ἡ Βασίλισσα μὴ ἀρκουμένη εἰς τὴν ἐπισώρευσιν ὕδρεων κατ' αὐτῆς προέβη μέχρι λακτισμάτων καὶ μωλωπισμῶν ⁴⁷. Τοσοῦτο μάλιστα ἀλόγιστος ἦτο

⁴⁵ Γ. Βουστρών. σ. 414έ. F. Boustron iii, σ. 373έ.

⁴⁶ F. Boustron iii, σ. 372-3. Loredano x, σ. 598έ.

⁴⁷ Ἡ Ἑλένη δὲν ἦτο ἡ μόνη κυρία βασίλισσα ἡ οὕτως ἐκδικηθεῖσα τὴν καθ' ἑαυτῆς ἀδικίαν εἰς βάρος τῆς συνενόχου τῆς ἀπιστίας τοῦ συζύγου της. Ἡ Ἑλεονώρα τῆς Ἀραγωνίας, ἡ δευτέρα σύζυγος τοῦ Πέτρου i, μετεχειρίσθη κατὰ τρόπον ἔτι ἀπανθρωπότερον τὴν φίλην αὐτοῦ Ἰωάνναν Λαλεμάν, χήραν τοῦ σίρ Ἰωάννου Μοντολήφ, αὐθέντου τῆς Χούλλους. Κατὰ τὴν δευτέραν ἐν Εὐρώπῃ ἀπουσίαν τοῦ Βασιλέως τῷ 1367 ἡ Βασίλισσα μαθοῦσα τὴν ἀπιστίαν προσεκάλεσε τὴν Ἰωάνναν, καὶ ἵνα καταστρέψῃ τὸ ἀγέννητον ἔτι τέκνον αὐτῆς ὑπέβαλεν αὐτὴν εἰς τοσοῦτον ἀπεχθῆ βασανιστήρια, οἷα ἡ εὐσχημοσύνη δὲν ἐπιτρέπει νὰ ἐκτεθῶσιν. Εἰ καὶ ἀπέτυχεν ἐν τῷ κακοβούλῳ αὐτῆς σχεδίῳ, ὅμως διέταξεν ἵνα μετὰ τὴν γέννησιν κομισθῇ εἰς αὐτὴν τὸ νεογνόν, καὶ ἐξηφάνισεν αὐτό. Αὕτη ἡ ταλαίπωρος Ἰωάννα κατεδικάσθη εἰς κάθειρξιν ἐν τῷ φρουρίῳ τῆς Κερυνείας, ὅθεν μετὰ ἐν ἔτος μετετοπίσθη εἰς τὸ μοναστήριον τῆς ἁγίας Κλάρας ἐν Λευκοσίᾳ. (Μαχαιρᾶς, σ. 164. Amadi, σ. 419-20. Strambaldi, σ. 92-4. F. Boustron, σ. 268. Loredano vii, σ. 402έ.).

ἡ καταλαβοῦσα τὴν Ἑλένην ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ μανία, ὥστε ἀναφέρεται ὅτι αὐτὴ δῆξασα ἀπέκοψε τὴν ρῖνα τῆς Μαρίας, ἣτις διὰ τοῦτο ὠνομάσθη κορμομούταινα ⁴⁸. Ἀναμφιβόλως διὰ τῆς ἀγρίας ταύτης μεταχειρίσεως ἤλπιζεν οὐ μόνον νὰ ἀποξενώσει τῆς ἀγάπης τοῦ Βασιλέως τὴν μητέρα, ἀλλὰ καὶ τὴν ζωὴν τοῦ ἀγεννήτου τέκνου αὐτῆς νὰ θέσῃ ἐν κινδύνῳ. Ἀλλ' ἐν τούτῳ διεψεύσθη. Εὐθύς ἐξ ἀρχῆς ὁ Βασιλεὺς τοσοῦτον ἀήθη στοργὴν ἔσχε πρὸς τὸν προῖον τοῦτο τοῦ ἀθεμίτου αὐτοῦ ἔρωτος, ὥστε ἀπέβη τυφλὸς πρὸς πάντα αὐτοῦ τὰ ἐλαττώματα. Οὐχ οὕτως ὅμως ἡ Ἑλένη. Αὕτη οὐδέποτε ἐπαύσατο ὑποπτεύουσα καὶ μυσαιομένη αὐτόν. Ἐφ' ὅσον ὁ χαρὰκτηρ τοῦ παιδὸς ἐξειλίσσετο, αὕτη ἀνεγνώριζεν ἐν αὐτῷ ἀντιστοίχους διαθέσεις, καὶ ἔτρεμεν ἀναλογιζομένη ὅποσον φοβερόν ἀντίπαλον θὰ ἀπῆντα ἐν αὐτῷ ἡ θυγάτηρ τῆς διὰ τὸν θρόνον ⁴⁹. Ὅπως παρακάμψῃ πάντα τοιοῦτον κίνδυνον ἀπεφάσισε νὰ καθιερώσῃ αὐτὸν εἰς τὸν κλῆρον, καὶ ἔπεισε τὸν Βασιλέα νὰ ἀνυψώσῃ αὐτόν, μόλις δεκαεξαετῇ, εἰς τὸν τότε χηρεύοντα θρόνον τῆς Λευκοσίας ⁵⁰. Ἀλλ' ἡ ἐφεξῆς σταδιοδρομία αὐτοῦ δεικνύει ὅποσον μάταια ἦσαν τὰ προληπτικὰ ταῦτα μέτρα.

21. Πλήρης θλίψεως ἐπὶ τῷ θανάτῳ τοῦ συζύγου καὶ πνέουσα

Οἱ ἔνοχοι ἔρωτες τοῦ Πέτρου ἰ καὶ τῆς Ἰωάννας Λαλεμὰν ἐνέπνευσαν τὴν μεσαιωνικὴν κυπριακὴν μοῦσαν ποίημα, ἐν ᾧ ὁ Πέτρος καλεῖται «ὁ Ρῆας τῆς Ἀνατολῆς καὶ ὁ Βασιλεὺς τῆς Δύσης», ἡ δὲ Ἰωάννα ἐμφανίζεται ὑπὸ τὸ μυθολογικὸν ὄνομα Ἀροδαφνοῦσα. (Σακελλάριος γ', σ. 39-46).

⁴⁸ Du Cange *Glossarium med. et inf. graecitatis* i, col. 700. 929: Κορμομούταινα, θηλ. τοῦ κορμομούτης, σύνθ. ἐκ τοῦ κόπτω καὶ μούτη = μύτη· παράγονται δ' ἅπαντα ἐκ τοῦ μυκτῆρ.

⁴⁹ Ἀπ' αὐτῶν ἤδη τῶν πρώτων του ἐτῶν ὁ Ἰάκωβος παρέσχεν ἐνδείξεις τοῦ ἀρχικοῦ ἐκείνου πνεύματος, ὅπερ τοσοῦτον διέκρινε τὴν ἐφεξῆς αὐτοῦ σταδιοδρομίαν: Quando fù il tempo lo mandava alla scuola a imparar lettere: ma lui era tanto fiero, et haveva tanta forza, che tutti li scolari erano da lui battuti ancorchè di età molto maggiori di lui fossero. Andava più volontieri a veder a giuocar di scrimia che alla scola delle lettere; ma dove trovava cavallo da cavalcare non lo dismantava se non lo faceva arivar sangue, ne si vedeva mai stracco per fatica che facesse; e se alcun scolaro gli diceva alcuna parola a lui spiacevole, o faceva alcun atto meno che honesto, guai a lui et agli suoi compagni, perchè non dormiva, se non faceva vendetta, tanto gli dispiaceva d'esser tocco dall' honore. Di modo che tutta la città haveva rispetto di lui, et alcuni cominciavano a dubitare di qualche grandezza, che doveva aspirare, vedendolo di sì elevato animo (F. Boustron, σ. 372). ⁵⁰ Γ. Βουστρών. σ. 415. F. Boustron iii, σ. 373. Aen. Sylv. *Comment.* vii, σ. 323.

ἐκδίκησιν κατὰ τοῦ ὑποτιθεμένου φονέως αὐτοῦ ἡ Καρλόττα ἐζήτησε τὴν προστασίαν τοῦ ἑτεροθαλοῦς ἀδελφοῦ της κατὰ τῶν προπηλακισμῶν τοῦ Θωμᾶ, ὅστις νῦν ἐπανῆλθεν εἰς Λευκοσίαν. Ὁ Ἰάκωβος ὑπέσχετο προθύμως τὴν βοήθειαν αὐτοῦ⁵¹. Εἰς τοῦτο δ' ἤχθη ἀναμφιβόλως ὑπὸ σκέψεων προσωπικοῦ συμφέροντος μᾶλλον ἢ ὑπὸ ἑτέρου τινὸς ἐλατηρίου. Ἔβλεπεν ὅτι ἐφ' ὅσον ὁ νεοδύναμος οὗτος Ἕλληνα ἔζη θὰ ἠδύνατο νὰ ἀποδειχθῇ φοβερὸν ἐμπόδιον εἰς τὰ ἴδια αὐτοῦ φιλόδοξα σχέδια. Ὅθεν λαβὼν μεθ' ἑαυτοῦ δύο σικελοὺς ἀποφασισμένους (*desperado*) εἰς οὓς ἠδύνατο νὰ ἔχη ἐμπιστοσύνην, μετέβη ὑπὸ νύκτα εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Παρακοιμωμένου. Εἰσελθὼν δὲ εἰς τὴν οἰκίαν διέταξεν αὐτοὺς νὰ σφάξωσιν ἐκεῖνον, ἐν ᾧ αὐτὸς ἔθεᾶτο τὸ ἔργον τελούμενον⁵². Ἡ εἴδησις τοῦ φρικτοῦ τούτου ἐγκλήματος ἐπλήρωσε τὴν κοινωνίαν ὅλην τρόμου καὶ καταπλήξεως. Ὁ Ἰάκωβος ἐστερήθη τὰ εἰσοδήματα τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς, καὶ ἵνα ἀποφύγῃ τὴν ἐκδίκησιν τῶν φίλων τοῦ θύματος ἀπεσύρθη εἰς Ρόδον, ἔνθα ἐγένετο μετὰ τιμῶν δεκτὸς ὑπὸ τῶν Ἱπποτῶν. Ἐνταῦθα μετ' ὀλίγον συνηντήθη μετ' ἀνδρός, οὗτινος αἱ συμβουλαὶ καὶ αἱ ἐμπνεύσεις ἤσκησαν τὴν μεγίστην ἐπιρροὴν ἐπὶ τὸν μετέπειτα αὐτοῦ βίον.

22. Ὁ Γουλιέλμος Γονέμης (*Guillaume Goneme*), τοῦτο ἦτο τὸ ὄνομα τοῦ ἀνθρώπου τούτου, ἦτο γόνος ἀρχαίας κυπριακῆς οἰκογενείας καὶ μέλος τῆς ἀδελφότητος τῶν Αὐγουστινιανῶν. Προηγούμενος εἶχε διατελέσῃ πνευματικὸς τοῦ Βασιλέως, ἀλλ' ἔνεκα τῆς ὑπὸ τῆς Βασιλίσσης ἐπιδειχθείσης εἰς αὐτὸν ἔχθρας ὑπεχρεώθη νὰ ἀποσυρθῇ τῆς Αὐλῆς. Ἀναγνωρίσας δὲ τὴν φιλοδοξίαν καὶ τὴν ἀξίαν τοῦ νεαροῦ Πρίγκιπος ταχέως προσεκολλήθη εἰς τὴν μερίδα αὐτοῦ, καὶ ἐξηκολούθησε μέχρι τοῦ θανάτου αὐτοῦ νὰ διατελῇ ὁ ἐμπιστότατος τῶν συμβούλων του⁵³.

23. Ὁ Ἰάκωβος ἀντιλαμβανόμενος ὅτι ἡ ἐν Ρόδῳ διαμονὴ αὐτοῦ ἀπέβαινεν ὁσημέραι ἐπαχθεστέρα, ἀπεφάσισε νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν γενέθλιον γῆν. Ὅθεν ἐπιβάς καταλανικοῦ πλοίου ἐν συνοδείᾳ τοῦ ἐμπίστου φίλου αὐτοῦ Γονέμη καὶ ἀπεσταλμένου τινὸς τοῦ Πάπα καλουμένου Σουλπικίου, ὃν εἶχε κερδήσῃ ὑπὲρ ἑαυτοῦ κατὰ τὴν ἐν Ρόδῳ διατριβήν, ἀπέβη αἰφνιδίως μετὰ μικρᾶς ἐνόπλου δυνάμεως

⁵¹ Γ. Βουστρών. καὶ *Aen. Sylv.* ἐνθ' ἀν. 374-5.

⁵² Γ. Βουστρών. σ. 418. *F. Boustron* iii, σ. 376.

⁵³ *F. Boustron* iii, σ.

εἰς Κερύνειαν τῇ 1 Μαΐου 1457 καὶ αὐτονυκτὶ ἐβάδισεν εἰς Λευκοσίαν ⁵⁴. Ἡ πρώτη αὐτοῦ πρᾶξις εὐθὺς ὥς ὑπερέβη τὰ τεῖχη τῆς πόλεως ἦτο νὰ βαδίσῃ πρὸς τὴν οἰκίαν τοῦ βισκούντη τῆς Λευκοσίας Ἰακώβου Γούρρη, ὅστις, ὥς δημιούργημα τῆς Βασιλίσσης, ἦτο ἐκ τῶν ἀσπονδοτάτων αὐτοῦ ἐχθρῶν. Βιάσας αἰφνιδίως τὰς θύρας εἰσώρμησεν εἰς τὸ δωμάτιον ἐν ᾧ ὁ ἐχθρὸς αὐτοῦ ἐκοιμᾶτο, καὶ διενήργησε τὸν θάνατον αὐτοῦ δι' ἐπανειλημμένων πληγμάτων ἐγχειριδίου. Ἐτερον τμήμα τῶν ὁπαδῶν αὐτοῦ ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν τοῦ παπικοῦ Ἀπεσταλμένου ταυτοχρόνως μετέβησαν πρὸς ὅμοιον σκοπὸν εἰς τὴν κατοικίαν τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Βισκούντη Θωμᾶ. Ἀλλ' οὗτος κατῴρθωσε νὰ σώσῃ τὴν ζωὴν δι' ἐγκαίρου φυγῆς. Ἡ εἵδησις τῆς δευτέρας ταύτης αἵματοχυσίας προυκάλεσε τὴν μεγίστην κατάπληξιν. Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Ἰάκωβος ἀπεσύρθη εἰς τὴν Ἀρχιεπισκοπὴν, ἐνθα μετ' ἐκλεκτοῦ ὁμίλου ἐταίρων πανόπλων ἀνέμενε τὴν ἔκβασιν τῶν πραγμάτων. Ἀπαξ ἔτι ἡ ἄτοπος στοργὴ τοῦ πατρὸς του ἐπετράπη νὰ παρεντεθῇ μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τῆς ποινῆς, ἥς τοσοῦτον εἶχεν ἀποθῇ ἄξιος. Ὁ Βασιλεὺς, ὅστις κατ' ἀρχὰς ἐπιδεικτικῶς ἐφάνη ὅτι θὰ ἦγεν αὐτὸν ἐνώπιον τῆς δικαιοσύνης, ἀπέστη αἰφνιδίως τῆς προθέσεως αὐτοῦ, καὶ συνδιαλλαγὴ ἐπετεύχθη μεταξὺ αὐτῶν ἐπὶ τοῖς ἑξῆς ὅροις:

1. Ὅτι πλήρης συγγνώμη θὰ ἐδίδετο εἰς πάντας τοὺς βοηθήσαντας τὸν Ἰάκωβον εἰς τὸ τελευταῖον ἐγχείρημα.

2. Ὅτι οἱ ὁπαδοὶ αὐτοῦ θὰ ἐκράτουν πᾶσαν τὴν λείαν ἣν διήρπασαν ἐν ταῖς οἰκίαις τῶν ἀδελφῶν Γούρρη.

3. Ὅτι θὰ ἀπεδίδοντο εἰς αὐτὸν τὰ ἔσοδα τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς ⁵⁵.

24. Ἐφεξῆς ὁ Ἰάκωβος ἀπέβη τὸ ἰσχυρότατον ἐν τῷ βασιλείῳ πρόσωπον. Ἐχοντες ὑπ' ὄψει τὴν τύχην τοῦ Παρακοιμωμένου καὶ τοῦ Βισκούντη οἱ ἄνθρωποι δὲν ἐτόλμων νὰ ἀντιταχθῶσιν αὐτῷ. Ἀλλ' εἰς τὴν Βασίλισσαν ὁ θρίαμβος οὗτος τοῦ θανασιμωτάτου αὐτῆς ἐχθροῦ ὑπῆρξε τραῦμα θανάσιμον. Ἡ λύσσα ἣν ἠσθάνθη ἐπὶ τῇ κατατροπῶσει πάντων τῶν σχεδίων αὐτῆς ἀπέβη εἰς ἀσθένειαν, ἥτις κατέληξεν εἰς τὸ μοιραῖον τῇ 11 Ἀπρ. 1458. Οὕτω τὸ τελευταῖον ἐμπόδιον εἰς τὴν ὁλοσχερῇ ἐπικράτησιν τοῦ Ἀρχιεπισκόπου ἦρθη ⁵⁶. Ἡ ἀδυναμία τοῦ Βασιλέως πρὸς τὸν υἱὸν του ἀπέβη ἐν

⁵⁴ Γ. Βουστρών. σ. 419-421, F. Boustron iii, σ. 376-7. σ. 423, F. Boustron iii, σ. 378.

⁵⁵ Γ. Βουστρών. σ. 426-7, 430-433, 435, 440.

⁵⁶ Γ. Βουστρών.

τέλει τοσοῦτον ὑπερβολική, ὥστε λέγεται ὅτι προυτίθετο νὰ ἀποδείξῃ αὐτὸν διάδοχον, ἀποκλείων τὴν νόμιμον κληρονόμον Καρλότταν. Ἀλλὰ καὶ ἐὰν ἀληθῶς ἐσχεδίασε τοιοῦτο διάθημα, ὁ θάνατος (26 Ἰουλ. 1458) προκατέλαβεν αὐτόν, πᾶσαι δ' αἱ ἐλπίδες, ὥς ἡ μεροληψία τοῦ ἀποθανόντος Βασιλέως πιθανῶς ἤγαγε τὸν Ἰάκωβον νὰ συλλάβῃ, διὰ τοῦ γεγονότος τούτου ὁλοσχερῶς διεσκεδάσθησαν. Ἡ Καρλόττα ἀνηγορεύθη ἀμέσως Βασίλισσα, καὶ ὁ πρῶτος δοῦς τὸν ὄρκον τῆς πίστεως εἰς τὴν νέαν Μεγαλειότητα ἦτο ὁ ἐπίφοβος Ἀρχιεπίσκοπος⁵⁷. Εἰ καὶ ὁ Ἰάκωβος κατηγορεῖτο ἐπὶ μεγάλη διπλοπροσωπία, κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον δὲν ὑπάρχει λόγος ἀμφισβητήσεως τῆς εἰλικρινείας τῶν νομιμοφρόνων αὐτοῦ δηλώσεων. Ἀλλ' οἱ ἐχθροὶ αὐτοῦ εἶχον ἀποφασίσῃ νὰ καταστρέψωσι τὰς ἀγαθὰς σχέσεις τὰς ὑφισταμένας μεταξὺ τοῦ ἀδελφοῦ καὶ τῆς ἀδελφῆς. Αἱ ἐπίμονοι δ' ὑπ' αὐτῶν διαστροφῇ τῶν προθέσεων τοῦ Ἰακώβου ἠυδοκίμησαν τέλος. Ἡ πρώτη σοβαρὰ ἔνδειξις τῆς μεταβολῆς ἦτο διάταγμα τῆς Βασιλείσσης κωλῦον αὐτὸν νὰ ἱερουργήσῃ κατὰ τὴν στέψιν αὐτῆς⁵⁸. Τοιαύτη προσβολὴ δὲν ἦτο δυνατόν νὰ γίνῃ ὑπὸ τοῦ Ἰακώβου ἡρέμα δεκτὴ. Ἡ ρῆξις νῦν ἀπέβαινε ραγδαίως εὐρυτέρα ἕως οὗ τέλος ὁ Ἰάκωβος φοβούμενος μὴ πέσῃ θῦμα τῆς μοχθηρίας τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ ἀπεφάσισε νὰ ζητήσῃ σωτηρίαν ἐν τῇ φυγῇ. Ὅθεν καταλιπὼν τὴν Λευκοσίαν λάθρα μετ' ὀλίγων πιστῶν συντρόφων περὶ τὰ τέλη τοῦ 1458, κατήλθεν ἔφιππος ὑπὸ νύκτα εἰς Λάρνακα, καὶ ἐπέβη πλοίου δι' Αἴγυπτον.

25. Ἡ μεταξὺ τοῦ Ἰακώβου καὶ τῆς ἀδελφῆς αὐτοῦ ἔρις καὶ ἄλλως ἔχει ἐξηγηθῇ. Ἀναφέρεται δηλ. ὅτι ὅτε ὁ Ἰάκωβος ἠτήσατο παρὰ τοῦ Πάπα τὴν εἰς ἑαυτὸν ἀπόδοσιν τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς, ἣν εἶχε στερηθῇ ὥς ἐκ τοῦ φόνου τοῦ Παρακοιμωμένου, ἡ Καρλόττα καὶ ἡ μήτηρ αὐτῆς ἔγραψαν εἰς τὸν Πάπαν παριστῶσαι αὐτὸν ὥς ἀκατάλληλον ἔνεκα τοῦ ἐγκλήματός του, καὶ ὅτι αἱ ὑβριστικαὶ αὐταὶ ἐπιστολαὶ ἀκολούθως περιῆλθον εἰς χεῖρας αὐτοῦ⁵⁹. Ἀλλ' ἡ ἐξήγησις αὕτη φαίνεται ἄγνωστος εἰς τοὺς ἐγχωρίους χρονογράφους.

26. Ἡ εἵδησις τῆς φυγῆς τοῦ Ἀρχιεπισκόπου προκάλεσε τὰς σοβαρωτάτας στενοχωρίας ἐν τῇ Αὐλῇ, διότι κατενοήθη ὀρθῶς ὅτι τὸ ταξείδιον αὐτοῦ οὐδὲν ἀγαθὸν προοιωνίζετο διὰ τὴν Βασίλισ-

⁵⁷ F. Boustron iii, σ.380. 384. 391.

⁵⁸ F. Boustron iii, σ.386-7. 390.

⁵⁹ Aen. Sylv. *Comment.* vii, σ.323-4: Per amicos apud Nicolaum pon-

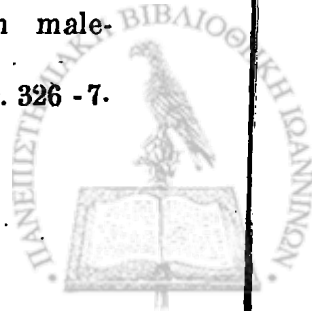
σαν ⁶⁰. Ὁ Ἰάκωβος ἀφικόμενος εἰς Κάιρον ἀπέβαλε τὸ προσωπεῖον καὶ ἔδειξεν ὅτι τὸ ἀντικείμενον τῆς φιλοδοξίας αὐτοῦ ἦτο ὁ θρόνος τῆς Κύπρου. Παρουσιασθεῖς ἐνώπιον τοῦ σουλτάνου Μέλεκ-ελ-Δάχερ παρεπονέθη ὅτι, εἰ καὶ αὐτὸς ἦτο ὁ ἐγγύτατος ἄρσην κληρονόμος τοῦ θρόνου, εἶχεν ἐκδιωχθῆ τῆς γενεθλίου γῆς, καὶ ἐποιεῖτο ἔκκλησιν πρὸς αὐτόν, ὡς ἐπικυρίαρχον, πρὸς ἐπανόρθωσιν. Ἡ ἐμφάνισις αὐτοῦ καὶ αἱ παρυσιάσεις τοσοῦτον ἐκέρδησαν τὸν Σουλτάνον καὶ τοὺς αὐλικοὺς αὐτοῦ, ὥστε ἀπεφασίσθη νὰ ἀναγορεύσωιν αὐτὸν βασιλέα τῆς Κύπρου καὶ νὰ βοηθήσωσιν αὐτὸν ὅπως ἀνακτήσῃ τὴν ἑαυτοῦ κληρονομίαν ⁶¹. Ἀλλὰ πρεσβεία, ἣν ἡ Καρλόττα ἀπέστειλεν ὅπως ἀντιδράσῃ εἰς τὰ σχέδια τοῦ φυγάδος ἀδελφοῦ, παρ' ὀλίγον ἐπέτυχε τοῦ σκοποῦ αὐτῆς ⁶². Ἀλλ' ἡ λήψις ἐπιστολῆς παρὰ τοῦ τούρκου μονάρχου Μωάμεθ 6', ἀπειλοῦντος τὸν Μέλεκ-ελ-Δάχερ διὰ τῆς ἑαυτοῦ ἐκδικήσεως ἐὰν μὴ ἐβοήθῃ τὸν Ἰάκωβον, ἠνάγκασεν αὐτὸν νὰ ἐμμείνη εἰς τὴν ἀρχικὴν αὐτοῦ πρόθεσιν ⁶³. Τῇ 18 Σεπτ. 1460 ὁ φυγάς συνοδευόμενος ὑπὸ αἰγυπτιακοῦ στόλου ὀγδοήκοντα γαλερῶν ἀπέβη ἀπαξ ἔτι εἰς τὴν γενέτειραν. Πανταχοῦ οἱ Κύπριοι, δισηρησθημένοι ἐκ τῆς ὑπεροπτικῆς διαγωγῆς τῶν Σαβοϊανῶν, οὕς

tificem maximum instat, ut Ecclesiae Nicosiensi praeficiatur. Sed Helena et Carlotta contra nituntur, negantque sanguinarium hominem, et qui regnum seditionibus agitet, in ecclesiae militia recipiendum. Litterae casu a Jacobo intercipiuntur etc. ⁶⁰ F. Boustron iii, σ. 392-4.

⁶¹ Raynaldi ad ann. 1460, No. 95. F. Boustron iii, σ. 442. Μεταξὺ ἄλλων μομφῶν κυκλοφορουμένων κατὰ τοῦ Ἰακώβου ἦτο καὶ τις φέρουσα ὅτι οὗτος εἶχεν ἀπομόσῃ τὸν Χρ/σμόν ἵνα ἀσφαλισθῇ τὴν βοήθειαν τοῦ Σουλτάνου τῆς Αἰγύπτου. Ὁ κακοτροπώτατος τῶν διαβολέων αὐτοῦ ἦτο ὁ πάπας Πῖος ii, ὅστις διὰ λόγους ἰδιαιτέρους ἔτρεφε πικρότατον κατ' αὐτοῦ μῖσος. Ὁ φιλήθης οὗτος Ποντίφηξ ἐν τοῖς Ἀπομνημονεύμασιν αὐτοῦ (Aen. Sylv. *Comment.* vii, σ. 325) ἀξιοῖ ὅτι παρέχει αὐτὰς τὰς λέξεις τοῦ ὁρκου πίστεως ὃν ἔδωκεν ὁ Ἰάκωβος πρὸ τῆς ὑπὸ τοῦ Σουλτάνου ἀναγνωρίσεώς του ὡς βασιλέως τῆς Κύπρου. Ἀλλὰ τὸ ἄτοπόν τινων ἐκ τῶν ἐν αὐτῷ περιεχομένων ὑποσχέσεων ἐγείρει σοβαρὰς ἀμφιβολίας ὡς πρὸς τὴν γνησιότητα τοῦ συνόλου, π.χ.: Quod si aliquid horum neglexerim, ero apostata, et mandatorum sancti Evangelii Christianaeque fidei praevaricator; dicam Evangelium falsum esse; negabo Christum vivere, et matrem ejus Mariam virginem fuisse: super fonte baptismatis camelum interficiam, et altaris presbyteris maledicam: divinitatem negabo et Jesu nuncii humanitatem adorabo: super altari cum Judaea fornicabor, et sanctorum patrum maledictiones in me omnes recipiam.

⁶² Γ. Βουστρών. σ. 443-4.

⁶³ Aen. Sylv. *Comment.* vii, σ. 326-7.

ὁ δεύτερος τῆς Καρλόττης σύζυγος Λουδοβίκος ὁ υἱὸς τοῦ δουκὸς τῆς Σαβοΐας εἶχε κομίση ἐν τῇ ἀκολουθίᾳ αὐτοῦ, ὑπεδέξαντο αὐτὸν ἀνοικταῖς ἀγκάλαις καὶ συνέρρευσαν ὑπὸ τὴν σημαίαν του. Ἐπὶ τῇ ἀγγελίᾳ τῆς προσεγγίσεως αὐτοῦ ἡ Καρλόττα καὶ ὁ σύζυγος αὐτῆς ἐγκατέλιπον τὴν πρωτεύουσαν καὶ ἀπεσύρθησαν εἰς Κερύνειαν⁶⁴. Οὕτως ὁ Ἰάκωβος ἀπέβη κύριος ὅλης τῆς Νήσου, πλὴν τοῦ φρουρίου ἐκείνου, ὃπερ μετὰ τριετῇ πολιορκίαν παρεδόθη τέλος (1463) διὰ προδοσίας τοῦ φρουράρχου αὐτοῦ⁶⁵. Ἡ Καρλόττα πολλάκις ἀπεπειράθη νὰ ἀνακτήσῃ τὸ βασίλειον αὐτῆς. Τέλος ἀπέθανεν ἐν Ρώμῃ τῇ 16 Ἰουλ. 1487, κληροδοτήσασα τὰς ἀξιώσεις αὐτῆς εἰς τὸν Οἶκον τῆς Σαβοΐας⁶⁶.

27. Ἡ πρώτη φροντὶς τοῦ ἄρπαγος ἦτο νὰ ἀσφαλίσῃ τὴν ἀναγνώρισιν τῆς ἀναρρήσεώς του ὑπὸ τῆς Αὐλῆς τῆς Ρώμης. Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἀπέστειλεν εἰς τὴν αἰωνίαν Πόλιν τῷ 1461 δύο ἀπεσταλμένους, ὧν ὁ ἕτερος ἦτο ὁ ἐπίσκοπος Λεμεσοῦ. Ἄλλ' οὗτοι ἐγένοντο δεκτοὶ μετ' ὀλιγοσπῆς φιλοφροσύνης ὑπὸ τοῦ πάπα Πίου ii, ὅστις ἦτο θερμὸς υποστηρικτὴς τῆς Καρλόττης, καὶ ἀφ' οὗ ἐλιδορήθησαν διὰ τὴν θρυλουμένην τοῦ κυρίου αὐτῶν ἀποστασίαν ἀπὸ τοῦ Χριστιανισμοῦ ὑβριστικῶς ἀπεπέμφθησαν⁶⁷. Ἄλλ' ἡ ἐχθρική στάσις τοῦ ἄκρου Ἀρχιερέως ἀποδίδεται ὑπὸ τοῦ Φλ. Βουστρωνίου οὕχῃ

⁶⁴ Γ. Βουστρών. σ. 426. 442. 444. 469. F. Boustron, σ. 392. 394. 411.

⁶⁵ Οὗτος ἦτο σικελὸς καλούμενος Σὸρ τε Νάβες (Sor de Naves), ὃν ἡ Καρλόττα εἶχε προσλάβῃ εἰς τὴν ὑπηρεσίαν αὐτῆς ὅτε ἀπεσύρθη εἰς Κερύνειαν τῷ 1460. Ὅτε ἀνεχώρει ἐκ Κύπρου ἐτοποθέτησεν αὐτὸν φρούραρχον τοῦ φρουρίου τούτου, ὃπερ οὗτος παρέδωκεν εἰς τὸν Ἰάκωβον τῷ 1463, ἀφ' οὗ ἡ φρουρὰ εἶχε καταντήσῃ μέχρι λιμοκτονίας, ὥς καταφαίνεται ἐκ τῆς μαρτυρίας τοῦ Γ. Βουστρωνίου: «καὶ εἰς τοὺς ἀνδρῶν ἐστενοχώρησεν ὁ δὲ Τζάκ τὴν Κιρινίαν τόσον πολλά, ὅτι πικρὰ ζωὴν δὲν εἶχαν καὶ ἔφαγαν καὶ σκύλλους καὶ κάτταις, καὶ ἕναν αὐγὸν ἔφαζεν ἕναν λοκοτίνιν» (Γ. Βουστρών. σ. 426. 442. 444. 469). Τὸ τίμημα τῆς προδοσίας τοῦ Σὸρ δε Νάβες λέγεται ὅτι ὑπῆρξεν ἡ χεὶρ τῆς νόθου θυγατρὸς τοῦ Ἰακώβου Καρλόττης, ἣτις ἀπέθανε τῷ 1469. Ὁ προδότης ἀπέλαυσε μεγίστης εὐνοίας παρὰ τοῦ ἄρπαγος, διορισθεὶς ὑπ' αὐτοῦ πρίγκηψ τῆς Ἀντιοχείας καὶ κοντοσταβλῆς τῆς Κύπρου.

⁶⁶ Ἐτάφη ἐν τῷ ἀγίῳ Πέτρῳ μετὰ τῶν παρεκκλησίων τοῦ ἀγ. Θωμᾶ καὶ τῆς Παναγίας, ἐπὶ τοῦ τάφου δ' αὐτῆς ἐτέθη ἡ ἐπιγραφή:

Carola Hierusalem Cypri et Armeniae regina.

Obiit xvi Julii, Ann. Dom. MCCCCLXXXVII.

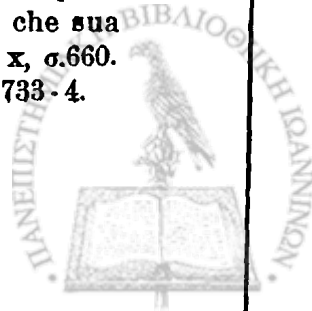
⁶⁷ Raynaldi ad ann. 1461, No. 31. Γ. Βουστρών. σ. 474 - 5. Aen. Sylv. *Comment.* vi, σ. 301. vii, σ. 327.

εἰς θρησκευτικὸν ζῆλον ἀλλὰ μᾶλλον εἰς προσωπικὸν πάθος. Φαίνεται ὅτι ὁ Πάπας ἐπεθύμει νὰ δώσῃ εἰς αὐτὸν σύζυγον μίαν τῶν ἑαυτοῦ ἀνεψιῶν, ὁ δὲ Βασιλεὺς ἀπέκρουσε τὸ προταθὲν συνοικέσιον ἔνεκα δυσαρέστων τινῶν διαδόσεων, ἃς εἶχεν ἀκούσῃ περὶ αὐτῆς. Ἐξ οὗ ὁ Πάπας, ἐρεθισθεὶς διὰ τὴν ἄρνησιν αὐτοῦ, ἔγραψε κατ' αὐτοῦ ὡς χεῖριστα ἡδύνατο. Ἀλλά, παρατηρεῖ ὁ χρονογράφος, ἐὰν ὁ Ἰάκωβος ἐλάμβανεν ἀπλῶς τὴν κυρίαν ἐκείνην ὡς σύζυγον, θὰ ἀπέβαιναν εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ Πάπα ὁ ὑποδειγματικώτατος ἐν τῷ κόσμῳ χριστιανός ⁶⁸.

28. Τῷ 1468 ὁ Βασιλεὺς προέβη εἰς διάβημα, ὅπερ ἦτο προωρισμένον νὰ ἔχῃ σπουδαιότατα ἀποτελέσματα ἐπὶ τῶν τυχῶν τοῦ βασιλείου του ⁶⁹. Μεταξὺ τῶν ἀπολαυόντων τῆς μεγίστης βασιλικῆς εὐνοίας ἦτο καὶ ἐνετός τις εὐγενής, ἐξ ἀρχαίου οἴκου, ὁ Ἀνδρέας Κορνάρος, ὅστις εἶχε διορισθῇ ἐλεγκτὴς τῆς Κύπρου. Οὗτος λέγεται ὅτι εἶχεν ἐφελκύσῃ τὴν εὐγνωμοσύνην τοῦ Βασιλέως προκαταβαλὼν εἰς αὐτὸν μεγάλα χρηματικὰ ποσὰ καθ' ὃν χρόνον οὗτος ἐπάλαιε κατὰ τῆς ἀδελφῆς αὐτοῦ Καρλόττης. Ὁ Κορνάρος ἡμέραν τινά, σκοπίμως ἢ τυχαίως, ἀφῆκε νὰ πέσῃ ἔκ τινος ἐπιστολῆς, ἣν ἀνεγίνωσκεν ἐπὶ παρουσίᾳ τοῦ Ἰακώβου, ἡ μικρογραφία τῆς ἀνεψιᾶς αὐτοῦ Αἰκατερίνης, θυγατρὸς τοῦ ἀδελφοῦ του Μάρκου. Πλήρης περιεργίας ὁ Βασιλεὺς ἐζήτησε νὰ ἴδῃ τὴν εἰκόνα, τόσον δὲ ἐτρώθη ἐκ τοῦ κάλλους τῆς εἰκονιζομένης, ὥστε ἀπεφάσισεν ἀμέσως νὰ νυμφευθῇ αὐτήν. Ἡ ἐκλογὴ τοῦ Ἰακώβου δὲν ἐπηρεάσθη ἐξ ὀλοκλήρου ὑπὸ τῶν ὑπαγορεύσεων τοῦ πάθους μόνον, ἀλλ' ὠφείλετο καὶ εἰς πολιτικὰ ἐλατήρια. Ἐκτεθειμένος εἰς τὰς συχνὰς ἐπιθέσεις ἐχθρῶν ἀκοιμήτων οἰοὶ ἡ Καρλόττα καὶ ὁ Οἶκος τῆς Σαβοΐας, ἡσθάνετο τὸ ἐπικίνδυνον τῆς παρούσης αὐτοῦ θέσεως, συμμαχία δὲ πρὸς τὴν ἰσχυρὰν δημοκρατίαν τῆς Ἑνετίας ἐφαίνετο ὑπισχνουμένη αὐτῷ τὴν προστασίαν, ἥς

⁶⁸ S'ha detto da molti malivoli et falsi raportatori, che il re fece giuramento al Soldan, e renegò la Croce, et altre ciancie, le quali non solamente credette papa Pio ii, ma le scrisse anco in mala forma: pur non si deve maravigliar alcuno, perochè il detto papa trattava di darli per moglie date della detta novica; onde sdegnato per questo il papa scrisse del re ogni male; ma quando havesse tolta per moglie sua nepote, saria stato il miglior christiano del mondo basta che si conosce che sua Santità scrisse con passione. ⁶⁹ Γ. Βουστρών. σ. 475. Loredano x, σ. 660. Πρὸς Aen. Sylv. *Comment.* vii, σ. 324. Loredano xi, σ. 728-30. 733-4.

τοσαύτην εἶχεν ἀνάγκην ⁷⁰. Ὅθεν ἀπέστειλε πρεσβευτὴν εἰς Ἑνετίαν ἵνα αἰτησῇται τὴν ἔγκρισιν τῆς Δημοκρατίας πρὸς τὸν μετὰ τῆς Αἰκατερίνης γάμον αὐτοῦ, καὶ ἵνα προτείνῃ διηνεκῇ συμμαχίαν. Ἀπὸ μακροῦ ἡ Πολιτεία αὕτη εἶχε ρίψη ἀδηφάγα βλέμματα ἐπὶ τὸ νησιωτικὸν βασίλειον. Ἡ κτῆσις αὐτοῦ θὰ προσέφερε μεγίστην ὑπηρεσίαν εἰς τὸ ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἐμπόριον αὐτῆς, τὰ δὲ ἀξιόλογα τῆς Νήσου δάση ὑπισχνοῦντο ἄφθονον προμήθειαν ξύλων διὰ τὴν κατασκευὴν τῶν στόλων της. Ἐν τῷ προσώπῳ τῆς Αἰκατερίνης Κορνάρου ἡ Ἑνετία διέγνω ὅτι εἶχεν ἐν χερσὶν ἀρμόδιον ὄργανον πρὸς ἐκπλήρωσιν τῶν μυχιῶν αὐτῆς σκοπῶν, οὕτω δὲ προθύμως συνήνεσεν εἰς τὰς προτάσεις τοῦ Βασιλέως. Ἐν ἐπισήμῳ ἐν τῷ καθεδρικῷ τοῦ ἁγίου Μάρκου τελετῇ ἡ Αἰκατερίνη περιεβλήθη τὰ βασιλικά ἐμβλήματα, ἀνερρήθη δημοσία θετὴ θυγάτηρ τῆς Δημοκρατίας, καὶ ἐπροικοδοτήθη δι' 100.000 δουκάτων. Κατὰ τὴν ὀρισθεῖσαν διὰ τὴν ἀναχώρησιν αὐτῆς ἡμέραν συνωδεύθη ὑπὸ τοῦ Δόγου καὶ τῆς Συγκλήτου ἐπιβαινόντων τοῦ ἐπισήμου πλοίου Βουκενταύρου μέχρι τοῦ Λίδου, ἔνθα παρεδόθη εἰς εἰδικῶς διαπεπιστευμένον ἀπεσταλμένον καὶ συνωδεύθη ὑπὸ τοῦ ἐνετικοῦ στόλου εἰς τὴν νέαν αὐτῆς πατρίδα. Τῷ 1472 ἀπέβη εἰς Ἀμμόχωστον, ἔνθα ἐγένετο δεκτὴ ὑπὸ τοῦ Βασιλέως, τῶν εὐγενῶν καὶ τοῦ λαοῦ μετ' ἐξάλλου ἐνθουσιασμοῦ. Τὸ κάλλος αὐτῆς ἐξήγειρε τοιοῦτον γενικὸν θαυμασμόν, ὥστε ἐλέγετο ὅτι ἡ Ἀφροδίτη εἶχεν ἐπανέλθῃ εἰς τὴν εὐνοουμένην αὐτῆς Νήσον ⁷¹. Ἀλλ' ὁ ἔγγαμος βίος τοῦ Ἰακώβου ἦτο εἰμαρμέναν νὰ ὑπάρξῃ βραχείας διαρκείας. Τῇ 6 Ἰουλίου τοῦ ἐπιόντος ἔτους ὁ Βασιλεὺς ἀπέθανεν ἐν Ἀμμοχώστῳ μετὰ βραχεῖαν ἀσθένειαν ἐννέα ἡμερῶν, τῷ 33 τῆς ἡλικίας καὶ τῷ 13 τῆς βασιλείας αὐτοῦ ἔτει. Σοβαραὶ ὁμως ὑπόνοιαι ἠγέρθησαν τότε ὅτι ὁ θάνατος αὐτοῦ δὲν ὤφειλετο εἰς φυσικὰ αἷτια. Τινὲς κατηγοροῦσαν τοὺς ὀπαδοὺς τῆς ἐκπτώτου Καρλόττης ὅτι εἶχον δηλητηριάσῃ αὐτόν. Οὗτοι ἀποκρουόμενοι ἀφ' ἑαυτῶν τὴν ὑπόνοιαν κατηγοροῦσαν τοὺς συγγενεῖς τῆς Βασιλίσσης Ἀνδρέαν Κορνάρον καὶ Μᾶρκον Βέμβον ὅτι αὐτοὶ ἐγένοντο οἱ αὐτουργοὶ τοῦ ἐγκλήματος. Ἡ διάδοσις αὕτη, ἥτις πλὴν ἄλλων ἐπιστεύθη καὶ ὑπὸ τοῦ πάπα Σίξτου ιν, προσέλαβεν ἀξιοσημεῖωτον ἐνίσχυσιν ἐκ τῆς παραδόξου διαγωγῆς τῶν κατηγορουμένων, οἵτινες οὐδενὶ ἐπέτρεψαν νὰ ἴδῃ τὸν Βασιλέα ἀφ' ἧς ἡσθένησε. Οὕτω προώρως ἐξέλιπεν ὁ

⁷⁰ F. Boustron iii, σ. 433.⁷¹ Λουσιναίαν, σ. 72α.

ἀξιολογώτατος οὗτος ἀνὴρ, περὶ οὗ τῶν ἀρετῶν οἱ σύγχρονοι ἰσχυρῶς διαφωνοῦσιν. Ἄλλοι ἐθεώρουν αὐτὸν τέρας ἀπιστίας, τελείως ἀμεριμνοῦντα περὶ τῶν μέσων ἅτινα μετεχειρίζετο πρὸς ἐπίτευξιν τῶν σκοπῶν αὐτοῦ, ἄλλοι δὲ διετήρουν προσφιλῇ τὴν ἀνάμνησιν αὐτοῦ διὰ τὰς πολλὰς καλὰς ιδιότητας τῆς τε καρδίας καὶ τῆς διανοίας του. Οἱ τελευταῖοι οὗτοι ἐβεβαίουν ὅτι οὐδέποτε εἶχε προσφύγῃ εἰς τὰ ὄπλα μέχρι οὗ ἐξηναγκάσθη νὰ πράξῃ τοῦτο χάριν τῆς ἰδίας ἀσφαλείας καὶ πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς ἰδίας ἀξιοπρεπείας· ὅτι πρὸς πολλὰς ἄλλαις ὑπηρεσίαις παρασχεθείσαις εἰς τὴν πατρίδα, εἶχεν ἐλευθερώσῃ αὐτὴν ἀπὸ ἐχθρῶν οἵτινες ἀπὸ μακροῦ ἐτρομοκράτουν αὐτήν ⁷², καὶ ὅτι καίπερ ἀναγκαζόμενος κατὰ καιροὺς ὑπὸ τῶν περιστάσεων νὰ διαπράττῃ ἔργα ὠμότητος καὶ βίας, ἐκ φύσεως ἡσθάνετο τὴν μεγίστην πρὸς αὐτὰ ἀποστροφὴν.

29. Μικρὸν πρὸ τοῦ θανάτου ὁ Ἰάκωβος ἐδέχθη τὴν ἐπίσκεψιν τοῦ σταθεροῦ αὐτοῦ φίλου, τοῦ ἐνετοῦ ναυάρχου Πέτρου Μοκενίγου, ὅστις πληροφορηθεὶς τὴν ἀσθενείαν του εἰσῆλθε μετὰ τοῦ στόλου εἰς τὸν λιμένα τῆς Ἀμμοχώστου. Εἰς τοῦτον ὁ ἀποθνήσκων Βασιλεὺς ἀνέθετο τὴν φροντίδα περὶ τοῦ βασιλείου καὶ τοῦ διαδόχου αὐτοῦ ⁷³. Ἡ διαχείρισις τῶν πραγμάτων ἀνετέθη εἰς συμβούλιον ἀντιβασιλείας ἐξ ὀκτὼ προσώπων ἀποτελούμενον, ἐν οἷς ἦσαν καὶ οἱ φερόμενοι φονεῖς αὐτοῦ. Ἡ Αἰκατερίνη ὠνομάσθη Βασίλισσα μέχρι τῆς γεννήσεως τοῦ κληρονόμου, ἣτις συντόμως ἀνεμένετο, καὶ ἕτεραι προβλέψεις περὶ τῆς διαδοχῆς ἐλήφθησαν ἐν ἧ περιπτώσει οὗτος ἀπέθνησκε πρὶν ἀνέλθῃ εἰς τὸν θρόνον ⁷⁴.

30. Οἱ Ἐνετοί, ἤδη πολυάριθμοι καὶ ἰσχυροὶ ἐν τῇ Νήσῳ ὄντες, ἐκτῆσαντο νῦν ὥς εἰκὸς μείζονα σπουδαιότητα ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι νῦν τὸ στέμμα ἦτο ἐν χερσὶν ἰδίας αὐτῶν συμπολίτιδος. Καὶ ἐκείνη δὲ δὲν ἐβράδυνε νὰ δείξῃ ποῦ ἐφέροντο αἱ συμπάθειαι αὐτῆς. Κατὰ τὴν βάπτισιν τοῦ νεαροῦ κληρονόμου τοῦ βασιλείου, ὅστις ἐγεννήθη τῇ 28 Αὐγούστου τοῦ αὐτοῦ ἔτους, ἡ τιμὴ τοῦ πρὸ τῆς κολυμβήθρας ἀναδόχου ἐδόθη εἰς τὸν ναύαρχον Μοκενίγον. Ἡ προτίμησις

⁷² Τὸ φρούριον τῆς Ἀμμοχώστου, ματαίως πολιορκηθὲν ὑπὸ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ Ἰωάννου ἡ τῷ 1441, παρεδόθη εἰς αὐτὸν ὑπὸ τῶν Γενοατῶν τῇ 6 Ἰαν. 1464, ἀφ' οὗ διετέλεσεν ἐν χερσὶν αὐτῶν ἀπὸ τοῦ 1373.

⁷³ Loredano xi, σ. 732.

⁷⁴ Γ. Βουστράν. σ. 475-6. F. Boustron iii, σ. 433.

αὕτη τῶν συμπατριωτῶν της βαθέως προσέβαλε τοὺς ἀντιβασιλεῖς καὶ τοὺς κυπρίους εὐγενεῖς ⁷⁵.

31. Μεταξὺ τῶν δυσηρεσθημένων προεῖχε μικρὸς ὄμιλος ξένων, κυρίως 'Ισπανῶν, οὓς ὁ 'Ιάκωβος εἶχεν ἀνυψώσῃ εἰς τινὰ τῶν ὑψίστων ἀξιωματῶν καὶ ὑπουργημάτων ἐν τῷ βασιλείῳ. Ἡ πρὸς τοὺς 'Ενετοὺς ἐχθρότης αὐτῶν ἐπετάθη ἐκ τοῦ φόβου, ὃν ἡσθάνοντο, μήπως ἡ ἐπιρροή καὶ ἡ θέσις αὐτῶν, μέχρι τότε παντοδύναμος, τεθῇ ἐν κινδύνῳ ἐκ τῆς πορείας, ἣν τὰ πράγματα ἐλάμβανον. Ἐπὶ κεφαλῇ τῆς μερίδος ταύτης ἦτο ὁ Λουδοβίκος Φαβρίκιος, διάδοχος τοῦ Γονέμη ἐπὶ τοῦ ἀρχιεπισκοπικοῦ θρόνου, καὶ ἀδελφὸς τοῦ 'Ιωάννου Περὲξ Φαβρικίου, κόμιτος τῆς 'Ιόππης καὶ τῆς Καρπατίας. Ὅτε ἐπῆλθεν ὁ θάνατος τοῦ 'Ιακώβου, οὗτος ἔλειπεν ἐκ τῆς Νήσου, διαπραττόμενος γάμον τοῦ 'Αλφόνσου, νόθου υἱοῦ τοῦ βασιλέως τῆς Νεαπόλεως Φερδινάνδου, πρὸς τινὰ παράνομον θυγατέρα τοῦ 'Ιακώβου καλουμένην Καρλότταν. Βλέπων ὅτι μικρά τινα εἶχε νὰ ἀναμένη παρὰ τῶν 'Ενετῶν, προσήνεγκε τὴν ἐπιρροὴν αὐτοῦ ὅπως προμηθεύσῃ τὸ χρεῦσαν βασίλειον εἰς τὸν 'Αλφόνσον, παριστῶν ὅτι τὸ πρᾶγμα δὲν θὰ εἶχε δυσκολίας. Ὁ ἀδιάλλακτος ἐχθρὸς τῆς 'Ενετίας Φερδινάνδος ἐπελάβετο μετὰ ζέσεως τοῦ προταθέντος, μεριμνῶν ἅμα ὅπως μετατοπίσῃ τὸν 'Αλφόνσον ἐκ Νεαπόλεως, ἅτε μισούμενον ὑπὸ τῆς Βασιλίσσης καὶ τῶν νομίμων αὐτοῦ τέκνων. Ἐπὶ τούτοις ὁ Φαβρίκιος ἐπανῆλθεν εἰς Κύπρον συνοδευόμενος ὑπὸ νεαπολίτου ἀπεσταλμένου μετὰ δύο ἐξωπλισμένων γαλερῶν καὶ ἀφθόνων χρημάτων πρὸς ἐξαγορὰν πάσης ἀντιστάσεως. Τὸ σχέδιον αὐτοῦ ἐνεκρίθη μετὰ θερμῆς ὑπὸ τῶν μελῶν τῆς ἑαυτοῦ μερίδος καὶ ὑπὸ τῆς πλειονότητος τῶν 'Αντιβασιλέων, οἵτινες ἦσαν βαθέως ἐξημμένοι ἐκ τῆς ὑπερφιάλου διαγωγῆς τοῦ Κορνάρου ⁷⁶. Ἡ δ' ἀνάγνωσις ἀπὸ τῶν βαθμίδων τῆς ἀγ. Σοφίας ἐπιστολῆς τοῦ Σίξτου ιν, ἐν ἣ οὗτος ἐξέφραζε τὴν ἐκπληξιν αὐτοῦ πῶς ὁ Κορνάρος καὶ ὁ Βέμβος ἐπετράπη νὰ ἀρπάσωσι τὸ βασίλειον ἀφοῦ ἐδηλητηρίασαν τὸν Βασιλέα, ἤγαγε τὰ πράγματα εἰς κρίσιν ⁷⁷. Ἐξαφθεῖσα μέχρι μανίας ὑπὸ τῶν παπικῶν ἐλέγχων ἡ ἰσπανικὴ μερίς ὤμοσαν νὰ φονεύσωσι τοὺς συγγενεῖς τῆς Βασιλίσσης καὶ ἀπῆλθον εἰς Ἀμμόχωστον ἵνα ἐκκληρώσωσι τὸν

⁷⁵ Γ. Βουστρών. σ. 483. Loredano viii, σ. 471.

⁷⁶ Γ. Βουστρών. σ. 488-493. 512. Loredano xi, σ. 743-5έ.

⁷⁷ F. Boustron iii, σ. 438-9έ.

ὄρκον αὐτῶν. Ἀλλὰ κατὰ τὴν τελευταίαν στιγμήν τινες, οὓς ἀπέλιπε τὸ θάρος, ἡρνήθησαν νὰ μετάρχωσι τοῦ ἐγχειρήματος. Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος προβλέπων ὅτι αὐτὸς θὰ ἐκινδύνευεν ἐὰν ἐκεῖνοι ἀπεχώρουν, ἀπεφάσισε νὰ ἐκτελέσῃ τὸν σκοπὸν αὐτοῦ διὰ στρατηγήματος. Προσποιήθη ὅτι εἶχεν ἀνακαλύψῃ ἀντισυνωμοσίαν μεταξὺ τοῦ Κορνάρου καὶ τοῦ Ἰωάννου Βισκόντη, ἀρχηγοῦ τῶν ἰταλικῶν στρατευμάτων, καθ' ἣν ὁ τελευταῖος ἐλὶ τῇ κρούσει τοῦ κώδωνος θὰ ἐφόνευε τοὺς Ἀντιβασιλεῖς καὶ θὰ ἐφυλάκιζε τοὺς λοιποὺς συνωμότες. Οὗτοι ἀκούσαντες ταῦτα ἀπεφάσισαν νὰ συναθροισθῶσιν ἔνοπλοι, καὶ ἐπὶ τῇ κρούσει τοῦ κώδωνος νὰ προλάβωσι τὴν ἐαυτῶν καταστροφὴν φρονεῦντες τὸν Κορνάρου καὶ τὸν Βέμβιον. Τρεῖς ὥρας πρὶν ἐξημερῶσῃ ἡ 15 Νοεμβρίου ὁ πανοῦργος Ἀρχιεπίσκοπος ἐδωροδότησεν ἓνα τῶν ὑπηρετῶν τοῦ Ἀνακτόρου ἵνα κρούσῃ τὸ προσδοκώμενον σύνθημα. Οἱ πρῶτοι τῶν συνωμοτῶν οἵτινες ἔδει νὰ ἔλθωσιν εἰς τὸ Ἀνάκτορον ἦσαν ὁ κόμης τῆς Τριπλόεως⁷⁸ καὶ ὁ παρακοιμώμενος Ρίζος Μαρῖνος⁷⁹. Καθ' ὃν χρόνον μάτην ἀνεζήτουν τοὺς θεῖους τῆς

⁷⁸ Ὁ Ἰω. Ταφουρὲς ἦτο τῶν μάλιστα ἀφωσιωμένων ὁπαδῶν τοῦ Ἰακώβου ii. Ἀρχικῶς ἦτο πλοίαρχος τοῦ πλοίου τοῦ ἀγαγόντος τὸν Ἰακώβου εἰς Ρόδον μετὰ τὸν φόνον τοῦ παρακοιμωμένου Θωμᾶ. Προεξήρχεν ἐν τῇ δολοφονίᾳ τοῦ Ἰακώβου Γούρρη, βισκούντη τῆς Λευκοσίας. Ἀνυψωθέντος τοῦ πατρωνος αὐτοῦ εἰς τὸν θρόνον διωρίσθη κόμης τῆς Τριπλόεως καὶ διοικητὴς τῆς Ἀμμοχώστου, ὠνομάσθη δ' ὑπὸ τοῦ Ἰακώβου πρὸ τοῦ θανάτου του πρῶτος κυβερνήτης τοῦ βασιλείου. Ἠνώθη μετὰ τῆς νεαπολιτικῆς μερίδος κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τοὺς Ἑνετοὺς, καὶ ἐπομένως ἠναγκάσθη νὰ ἐγκαταλίπῃ τὴν Νῆσον. Τῷ 1476 καὶ ἡ οἰκογένεια αὐτοῦ μετετοπίσθη ἐκ Κύπρου εἰς Ἑνετίαν κατὰ διαταγὴν τῆς Αὐθεντίας.

⁷⁹ Ὁ νεαπολίτης Rizzo di Marino ἦλθεν εἰς Κύπρον μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἰωάννου ii καὶ προσεκολλήθη εἰς τὴν μερίδα τοῦ Ἰακώβου. Συνώδευσε τοῦτον εἰς Αἴγυπτον καὶ διωρίσθη εἴτα ὑπ' αὐτοῦ παρακοιμώμενος, ὁ τελευταῖος σχὼν τὸ διακεκριμένον τοῦτο ἄξίωμα. Ὀνομασθεὶς ὑπὸ τοῦ Ἰακώβου ἀποθνήσκοντος μέλος τοῦ Συμβουλίου τῆς ἀντιβασιλείας ἀπεδείχθη ἀποφασιστικώτατος ἀντίπαλος τῶν Ἑνετῶν καὶ θερμῶς ὑπεστήριξε τὸ σχέδιον τοῦ ἀρχιεπισκόπου Φαβρικίου περὶ γάμου τοῦ Ἀλφόνσου, νόθου υἱοῦ τοῦ Φερδινάνδου τῆς Νεαπόλεως, μετὰ τινος τῶν νόθων θυγατέρων τοῦ Ἰακώβου καὶ ἀννυώσεως αὐτοῦ εἰς τὸν κυπριακὸν θρόνον. Οὗτος ἦτο ὁ διαδραματίσας τὸ σπουδαιότατον πρόσωπον ἐν τῇ τραγωδίᾳ τῆς Ἀμμοχώστου, ἀποκτείνας ἰδιοχείρως οὐ μόνον τὸν Κορνάρου ἀλλὰ καὶ τὸν Ζάπτην (Zappe) καὶ τὸν Γεντίλην (Gentile). Ὅπως ἀποφύγῃ τὴν ἐκδίκησιν τῆς Ἑνετίας διὰ τὴν συμμετοχὴν του εἰς τοὺς φόνους τούτους ἠναγκάσθη νὰ καταλίπῃ τὴν Κύπρον, ὅπερ ἐπραξε διὰ νεαπολιτικοῦ πλοίου ἐξ Ἀμμοχώστου (Δεκ. 1473) ἐν συνοδείᾳ τοῦ Ἀρχιεπισκόπου καὶ ἄλλων συνωμοτῶν. Ἡ Ἀριστοκρατία ἀναγνωρίζουσα αὐτὸν ἐπικινδυνότατον ἐχθρὸν ἐπεκέρυξεν αὐτὸν ζῶντα μὲν ἀντὶ 10.000 δουκάτων, νεκρὸν δὲ ἀντὶ τοῦ

Βασιλίσσης, συνήντησαν εὐγενῇ τινα Κύπριον, καλούμενον Παῦλον Ζάππην (Paolo Zappe), ἔμπιστον σύμβουλον τῆς Βασιλίσσης, καὶ τὸν ἱατρὸν αὐτῆς Γεντίλην (Gentile), οὓς ἐθανάτωσαν. Ὁ τελευταῖος μάλιστα πρὸς στιγμὴν ἐξέφυγε τοὺς διώκτας του κρυβείς ἐν τῷ κοιτῶνι τῆς Βασιλίσσης, ἀλλ' ὁ Ρίτζος ἐφόνευσεν αὐτὸν ἐν τέλει ἐκεῖ, παρὰ πάσας ἐκείνης τὰς προσπάθειάς ὅπως σώσῃ αὐτόν. Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Κορνάρος καὶ ὁ Βέμβος ἤρχοντο ἔνοπλοι εἰς τὸ Ἀνάκτορον ἵνα ἐξακριβώσωσι διατί εἶχε κρουσθῇ τὸ σημεῖον τοῦ κινδύνου. Ἀλλὰ πληροφορηθέντες τὰ τῶν φόνων, οὔτινες ἤδη εἶχον ἐκτελεσθῇ, ἦλθον εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ ἐνετοῦ Ποδεστᾶ, καὶ ἐζήτησαν φρουρὰν πρὸς προστασίαν αὐτῶν. Ἀλλ' οὗτος ἡρνήθη ἐπὶ τῇ προφάσει ὅτι δὲν ἐπεθύμει νὰ περιπλέξῃ τὴν κυβέρνησίν του εἰς οἵανδήποτε δυσχέρειαν, ἥτις ἦτο δυνατόν νὰ προκύψῃ. Λαβόντες τὴν ἀπάντησιν ταύτην ἐβάδισαν πρὸς καταφύγιον εἰς τὴν Ἀκρόπολιν, ἧς ὁ φρούραρχος ἦτο φίλος αὐτῶν. Οὗτος ἡρνήθη νὰ δεχθῇ αὐτοὺς προβαλλόμενος ὅτι αἱ παρὰ τῶν Ἀντιβασιλέων διαταγαὶ αὐτοῦ ἦσαν μὴδ' εἰς τὴν Βασίλισσαν αὐτὴν νὰ ἐπιτρέπῃ τὴν εἴσοδον μετὰ τὴν νύκτωσιν. Ταχέως μετὰ ταῦτα ἀνεκαλύφθησαν ὑπὸ ἀνιχνευτικοῦ ἀποσπάσματος ἀγομένου ὑπὸ τοῦ Παρακοιμωμένου καὶ τοῦ Κόμιτος τῆς Τριπόλεως καὶ ἐφονεύθησαν.

32. Ὅτε μετὰ ταῦτα οἱ συνωμόται εὗρον καιρὸν νὰ ἀναλογισθῶσι τί εἶχον διαπραῖξῃ, ἐπληρώθησαν φόβου περὶ τῆς ἰδίας αὐτῶν ἀσφαλείας. Ἐγνώριζον ὅτι ἡ Ἑνετία δὲν θὰ ἐδέχετο νὰ μείνῃ ἀνεκδίκητος ὁ φόνος πολιτῶν αὐτῆς. Καὶ ἐπὶ πλέον ἀπεγοητεύθησαν ἐκ

ἡμίσεος τούτου ποσοῦ. Τέλος συνελήφθη ἐν Κύπρῳ παρὰ τὴν Πηγὴν τοῦ ἔρωτος ἐπὶ τῆς βδ ἀκτῆς τῷ 1488, καθ' ὃν χρόνον ἐπεσκέψατο τὴν Νῆσον μετημφιεσμένος, καὶ ἀπήχθη εἰς Ἑνετίαν, ἔνθα τῷ ἐπιόντι ἔτει ἐστραγγαλίσθη μυστικῶς ὑπὸ νύκτα ἐν τῇ ὀπλοθήκῃ τοῦ Συμβουλίου τῶν Δέκα. Ἡ διαταγὴ τῆς θανατώσεως αὐτοῦ σφύζεται ἀκόμη ἐν τοῖς ἀρχείοις τοῦ τρομεροῦ τούτου δικαστηρίου, ὑπὸ ἡμερομην. 13 Μαΐου 1489, ἔχει δ' ὧδε: *Volunt quod iste Ritius, infra terminum dierum trium proximorum, stranguletur sive suffocetur, per illum secretiorem modum et sicut capitibus hujus concilii videbitur et ordinabitur, sic quod moriatur et anima a corpore separetur. Utque hujusmodi executio tam mortis quam sepulture sue, quanto fieri possit, transeat secreta, faciant illum reduci et poni ex carcere forti in turricellam, sub illa custodia que videbitur capitibus prefatis: cui in illo loco conducto, per unum ex secretariis hujus concilii, notificetur sibi presens deliberatio mortis sue, sed non genus mortis, ut possit disponere super omnia sua.* (Hist. Chyp. iii, σ. 433).

τῆς ἐχθρικῆς στάσεως τοῦ ἐγχωρίου πληθυσμοῦ, οἵτινες ἀπέκλινον τὴν ἀντικατάστασιν τοῦ ἐνετικοῦ διὰ νεαπολιτικοῦ ζυγοῦ. Ἡ δ' ἀδόκητος ἀφίξις δύο ἐνετικῶν γαλερῶν εἰς τὸν λιμένα τῆς Ἀμμοχώστου ἐχρησίμευσε νὰ αὐξήσῃ μόνον τοὺς φόβους των. Ἵνα αἰτιολογήσωσι τοὺς θανάτους τοῦ Κορνάρου καὶ τοῦ Βέμβου ἤξίωσαν παρὰ τῆς Αἰκατερίνης καὶ τοῦ ἐνετοῦ Ποδεσιᾶ ὅπως ἐκθέσωσιν εἰς τὴν Αὐθεντίαν ὅτι ὁ πρῶτος εἶχε φονευθῇ ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν του διότι εἶχε κρατήσῃ μισθοὺς ὀφειλομένους αὐτοῖς. Ἡ Βασίλισσα ἵνα κερδήσῃ χρόνον καὶ κατακοιμίσῃ τὰς ὑπονοίας αὐτῶν προσεποιήθη ὅτι θὰ πράξῃ ὥς ἐκεῖνοι ἤξίωσαν⁸⁰. Ταυτοχρόνως ἐξέπεμψαν ἀπεσταλμένον εἰς Ἑνετίαν ὅπως προσπαθήσῃ νὰ ἐλαττώσῃ ὥς οἷόν τε πλεῖστον τὴν μῆνιν τῆς Δημοκρατίας. Μεριμνήσαντες οὕτω οἱ συνωμόται, ὥς ἐφρόνουν, περὶ τῆς ἀσφαλείας αὐτῶν, προέβησαν ἔπειτα εἰς τὴν δημοσίᾳ ἀναγγελίαν τῶν ἀρραβώνων τοῦ Ἀλφόνσου καὶ τῆς Καρλόττης⁸¹. Ἀλλ' ἡ μικρὸν μετὰ ταῦτα ἀφίξις τοῦ προβλέπτου Βικτωρίου Σοράνζου (Vittorio Soranzo) μετὰ στολίσκου δέκα πλοίων, προφυλακῆς τοῦ ὅλου ἐνετικοῦ στόλου, καὶ ἡ αἵτησις αὐτοῦ περὶ παραδόσεως τῶν φρουρίων Κερυνείας καὶ Ἀμμοχώστου, ἀνέφθε τέλος τοὺς ὀφθαλμούς των εἰς τοὺς κινδύνους τῆς θέσεώς των⁸². Παρατηρήσαντες δὲ ὅτι οἱ ἀντίπαλοι αὐτῶν καθ' ἡμέραν ηὔξανοντο εἰς δύναμιν, ἐν ᾧ ἡ μερὶς αὐτῶν βαθμηδὸν ἐξησθενοῦτο, ἀπεφάσισαν, πρὶν αἱ παγίδες τελειωτικῶς συγκλεισθῶσι περὶ αὐτούς, νὰ ζητήσωσι τὴν σωτηρίαν ἐν τῇ φυγῇ. Ὅθεν συλλέξαντες πάντα τὰ τιμαλφῇ ἐφ' ὧν ἠδύναντο νὰ θέσωσι χεῖρα, ἐπέβησαν λάθρα νύκτα τινὰ (Δεκ. τοῦ 1473) πλοίου τεθέντος εἰς ὑπηρεσίαν αὐτῶν ὑπὸ τοῦ Φερδινάνδου καὶ ἐξέφυγον ἐκ τῆς Νήσου. Μικρὸν μετὰ ταῦτα τὸ ὑπόλοιπον τοῦ ἐνετικοῦ στόλου ἐφάνη πρὸ τῆς Ἀμμοχώστου. Ἡ παρουσία αὐτοῦ ἐχρησίμευσεν ἵνα καταπλήξῃ τοὺς δυσηρεστημένους καὶ ἀποκαταστήσῃ τὸ κύρος τῆς Βασιλίσσης. Ὁ δὲ Μοκενίγος ἀφ' οὗ ἐξεδικήθη ὅσον ἠδύνατο τοὺς αὐτουργοὺς τῶν τελευταίων φόνων καὶ ἐξεργίζωσε τὰ τελευταῖα ἵχνη τῆς συνωμοσίας ἀπέπλευσε καταλιπὼν στολίσκον δεκατριῶν πλοίων ὑπὸ τὸν Σοράνζον πρὸς τήρησιν τῆς τάξεως.

33. Ἡ Ἑνετία ἦτο νῦν ἐλευθέρα νὰ ἐπιδιώξῃ τὰ ἴδια αὐτῆς

⁸⁰ Loredano ix, σ. 748-53.
F. Boustron iii, σ. 451.

⁸¹ Γ. Βουστρών. σ. 495-6. 503-4. 514. 518.

⁸² F. Boustron iii, σ. 442. 445-7. 452.

σχέδια ἄνευ κινδύνου ἄλλοθεν ἐπεμβάσεως. Πάντες ὅσοι ἦτο γνωστόν ὅτι διέκειντο ἐχθρικῶς εἰς τὰ συμφέροντά της ἢ ἦτο πιθανὸν ὅτι θὰ προεκάλουν ταραχάς, μετετοπίσθησαν εἰς Ἑνετίαν⁸³, ἐνετοὶ δὲ ἀξιωματικοὶ καὶ φρουραὶ εἰσῆχθησαν εἰς τὰς πόλεις καὶ τὰ φρούρια τῆς Νήσου. Τοσοῦτο δὲ πρόέβησαν αἱ προπαρασκευαὶ αὐτῆς ὥστε καὶ προυτάθη ποτὲ νὰ ἀποικισθῶσιν ἐν Κύπρῳ ἑκατὸν μέλη τῆς ἐνετικῆς ἀριστοκρατίας ἵνα χρησιμεύσωσιν ἐν εἵδει ἐπιτοπίου φρουρᾶς⁸⁴. Ἀλλ' ἡ πρότασις ἐματαιώθη ἔνεκα τῶν χρηματικῶν δυσχερειῶν τῶν σχετικῶν πρὸς τὴν ἐκτέλεσιν αὐτῆς⁸⁵.

34. Ὁ ἐπίκαιρος θάνατος τοῦ Ἰακώβου iii, τοῦ νεαροῦ διαδόχου τοῦ θρόνου, ἐπελθὼν τῇ 26 Αὐγ. 1474, ἤρε τὸ τελευταῖον σοβαρὸν κώλυμα εἰς τὴν πραγμάτωσιν τῶν σχεδίων τῆς Ἑνετίας. Εἶναι ἀληθές ὅτι ἡ Αἰκατερίνη ἐπετράπη ἐπὶ τινὰ εἰσέτι χρόνον ὅπως παρίσταται ὡς κυβερνήτρια τῆς Κύπρου. Καίτοι δὲ εἶχε τὸ ὄνομα τῆς Βασιλίσσης, ἐν τοῖς πράγμασι μόνον τὴν ἐπίφασιν τῆς βασιλείας

⁸³ Μεταξὺ τούτων ἦσαν ἡ Μαρία, ἡ μήτηρ τοῦ Ἰακώβου ii, καὶ τὰ τρία νόθα τέκνα αὐτῆς, Καρλόττα (ἐτέρα παρὰ τὴν σύζυγον τοῦ Sor de Naves καὶ ἦν ὁ Navagiero καλεῖ Carola), Εὐγένιος καὶ Ἰωάννης. Οὗτοι περιορίσθησαν χάριν ἀσφαλοῦς φυλακῆς ἐν Παδούῃ, ἔνθα ἡ Καρλόττα ἀπέθανε τῇ 24 Ἰουλ. 1480 ἐν ἡλικίᾳ 12 ἐτῶν καὶ 3 μηνῶν, ἐν ᾧ ἡ Μαρία ἔζησε μέχρι τῆς 12 Ἀπρ. 1503. Ὁ De Mas Latrie βεβαιοῖ ὅτι ἐν ταύτῃ τῇ πόλει ἀπέθανον καὶ οἱ δύο υἱοὶ τοῦ Ἰωάννου, ἀλλ' ἡ μαρτυρία τοῦ Λουσιניάνος φαίνεται ρίπτουσα ἀμφιβολίαν ἐπὶ τῆς γνώμης ταύτης, τοῦλάχιστον ὅσον ἀφορᾷ τὸν Εὐγένιον. Οὗτος παρίστησιν αὐτὸν ἐλθόντα εἰς τὴν Νήσον ὑπὸ τὸ ἔνδυμα μινωρίτου μοναχοῦ, ὅπως ἀνακτήσῃ τὴν πατρῶαν κληρονομίαν, ἀνακαλυφθέντα δὲ καὶ φυγόντα. Οἱ λόγοι δ' ὁμῶς αὐτοῦ, οἵτινες πιθανῶς σκοπίμως εἶναι σκοτεινοί, κάλλιον νὰ παρατεθῶσιν αὐτολεξεῖ: *Li altri duo bastardi (τ'. ἐ. Ianno καὶ Giovanni) vissero alcuni anni dipoi, et massime l'ultimo; il quale già 15 anni in circa era vivo, et l'altro fù spento in un canale, et si annegò; et questi alcuni anni innanti andò in Cipro vestito da Fra Minore, chiamato Frà Bernardino, era nobile ancho dalla madre di Casa di Flatrì, et cercava d'impatronirsi di Cipro: ma essendo discoperto, si fuggì, et di questi poneremo silentio.* (Λουσινιάν, σ. 74β. Πρὸς. Navagiero *Hist. Venet.* Muratori xxiii, 1137. 1146. 1156. H. de Chypre, iii, σ. 346, σημ. 3).

⁸⁴ Hist. Chyp. iii, σ. 822. Εἶχεν ἀποφασισθῇ νὰ κατανεμηθῶσιν ὡς ἑξῆς: Del numero delli cento, 25 habbino a star a Famagosta, 25 a Cerines, et 50 in la città de Nicossia. Περαιτέρω ἀπεφασίσθη ὅτι ἐπὶ πενταετίαν, ἐπὶ ποινῇ ἀπωλείας τῶν κτημάτων των, δὲν θὰ ἐγκατέλειπον τὴν Νήσον ἐπὶ οἰκδῆ-ποτε προφάσει: No possano partirse de Cipro per cinque anni continui, sotto pena de privation del feudo, ne con linentia, ne senza.

⁸⁵ Γ. Βουστρών. σ. 540. Hist. Cyp. iii, σ. 408ε. 822. F. Boustron iii, σ. 453.

ἀπέλαυε. Πάντα τὰ σπουδαιότατα ὑπουργήματα καὶ ἀξιώματα ἦσαν ἐν χερσὶν Ἑνετῶν. Ἦτο γνωστὸν εἰς τὰς ἐν Ἑνετίᾳ Ἀρχὰς ὅτι ἡ Αἰκατερίνη, ἥτις κατὰ πᾶσαν ἐξωτερικὴν ἐπίφασιν ἐφησύχαζεν ἐπὶ τῇ τοιαύτῃ τῶν πραγμάτων καταστάσει, κατ' ἰδίαν ἐδυσφόρει διὰ τὴν κατάθλιψιν εἰς ἣν ἦτο ὑποβεβλημένη. Ἐπειδὴ δὲ ἦτο ἀκόμη ἐντελῶς νέα, ὑπῆρχε πιθανότης νὰ προέλθῃ εἰς νέον γάμον καὶ νὰ καταλίπῃ ἀπογόνους ὅπως κληρονομήσωσι τὰ δικαιώματά της. Ὡσαύτως ὑπῆρχε πάντοτε ὁ κίνδυνος νὰ ἀρνηθῇ νὰ ὑπομείνῃ περισσότερον τὴν παροῦσαν κατάστασιν ἐξαρτήσεώς της, καὶ νὰ πείσῃ τὸν ἐπικυρίαρχον αὐτῆς Σουλτᾶνον τῆς Αἰγύπτου καὶ τοὺς εὐγενεῖς τοῦ βασιλείου νὰ λάβωσι τὰ ὅπλα πρὸς ὑπεράσπισιν τῶν δικαίων της. Οὕτως ἡ Αὐθεντία, ἵνα φυλαχθῇ κατὰ τῶν ἀπειλητικῶν τούτων πιθανοτήτων, αἵτινες ἠδύναντο νὰ ἀνακόψωσι τὴν πρόοδον τῶν σκοπῶν της, ἀπεφάσισε νὰ ἀποβάλῃ τέλος τὸ προσωπεῖον, καὶ μεταφέρουσα τὴν Αἰκατερίνην εἰς Ἑνετίαν, νὰ κατάρχη δι' ἑαυτὴν τὴν Νῆσον. Ὡς ἀποζημίωσιν δ' αὐτῆς διὰ τὴν ἀπώλειαν τοῦ θρόνου της ἡ Αὐθεντία προέτεινε νὰ ἐπιτρέψῃ αὐτῇ διὰ βίου τὸν κενὸν τίτλον τῆς Βασιλίσσης μετὰ πλουσίας χορηγίας ὅπως τηρῇ τὴν ἀξιοπρέπειαν τῆς θέσεώς της. Ὁ πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἐκλεγείς πράκτωρ ἦτο αὐτὴ ἡ μήτηρ τῆς Αἰκατερίνης⁸⁶, ἣν

⁸⁶ Ὁ Γ. Βουστρώνιος σαφῶς ὀρίζει ὅτι ἡ μήτηρ τῆς Αἰκατερίνης ἦτο ὁ πρῶτος πράκτωρ ὁ χρησιμοποιοηθεὶς εἰς τὸ ἔργον τῆς παραπείσεως, μετὰ ταῦτα δ' ὁ ἀδελφός της Γεώργιος Κορνάρος, ὡς τὸ συναπτόμενον κατωτέρω ἀποσπασμα θὰ δείξῃ. Ἀλλὰ ὁ Φλ. Βουστρώνιος οὐδεμίαν μνείαν ποιεῖται τῆς μητρὸς τῆς Αἰκατερίνης ἐν τῷ ἐγχειρήματι τούτῳ, ταῦτόν δὲ ποιεῖ καὶ ἡ τοῦ Συμβουλίου τῶν Δέκα διαταγὴ πρὸς τὸν γενικὸν ἀρχηγὸν τοῦ στόλου Φραγκίσκον Πριούλην τῆς 3 No.1488 (Hist. Chyp. iii, σ.425ε.). Ἡ φαινομένη διαφωνία δύναται νὰ ἀρθῇ ὑποτιθεμένου ὅτι ὁ Giorgio Cornaro ἦτο ὁ ἐπίσημος πράκτωρ τῆς Δημοκρατίας, ἡ δὲ μήτηρ τῆς Αἰκατερίνης ἐξεπέμφθη μόνον ὅπως ἐξασφαλίσῃ τὴν ἐπιτυχίαν τῆς ἀποστολῆς. Ἡ χρονολογία ἡ τιθεμένη ὑπὸ τοῦ Γ. Βουστρωνίου εἰς τὴν ἀφίξιν αὐτῆς εἰς τὴν Νῆσον, τὸ ἔτος 1486, φαίνεται ἐνισχύουσα τὴν ὑπόθεσιν ταύτην, εἰ καὶ ἡ χρονολογία ἦν δίδει εἰς τὴν τοῦ Κορνάρου ἀφίξιν, δὲν συμφωνεῖ πρὸς τὴν τῆς διαταγῆς: «Καὶ ἡ Ἀφεντία ἔπεμψεν τὴν μάναν τῆς Ρήγαινας καὶ ἤρτεν εἰς τὴν Κύπρον διὰ νὰ τὴν ποίση νὰ πάγῃ εἰς τὴν Βενετιάν, φυγῆς Χριστοῦ, καὶ μὲ πολλαῖς στράταις ἀποῦ εἶχεν νὰ ποίση, εἰπέν της πῶς τὴν παρακαλεῖ ἡ Ἀφεντία τῆς Βενετίας νὰ πάγῃ νὰ ποίση κανέναν χρόνον, καὶ πάλε νὰ στραφῇ. Καὶ ἐπρουμουτιάσέν της νὰ πάγῃ καὶ πηγαίνοντα ἡ μάνα της εἰπέν της: πάγω, καὶ πέμπω τὸν ἀδελφόν σου νᾶρτη νὰ σὲ συντροφιᾶσῃ εἰς τὴν Βενετιάν. Καὶ ἤρτεν ὁ ἀδελφός της εἰς τοὺς φυγῆς ὁ μισὲρ Τζόρτζους εἰς τὴν Κύπρον».

ἡ Δημοκρατία τῷ 1486 ἀπέστειλεν εἰς Κύπρον ὅπως πείσῃ τὴν θυγατέρα της νὰ μεταβῇ εἰς Ἑνετίαν. Κατ' ἀρχὰς ἡ Αἰκατερίνη ἠρνήθη νὰ ἀναχωρήσῃ, ἀλλ' ἐπὶ τῷ ὄρω ὅτι ἤθελεν ἐπιτραπῇ αὐτῇ νὰ ἐπανέλθῃ συνήνεσε. Ὅθεν τῷ 1489 ἀπέπλευσεν ἐξ Ἀμμοχώστου πρὸς τὴν γενέθλιον πόλιν ὑπὸ συνοδείαν τοῦ ἀδελφοῦ αὐτῆς Γεωργ. Κορνάρου⁸⁷. Οὐδέποτε δ' ἐπανῆλθε, καθ' ὅσον ἡ Αὐθεντία ἐκράτησεν αὐτὴν ἀντὶ τούτου ἐν τιμητικῇ ἐξορίᾳ ἐν Ἀζόλῳ τῆς ἐπαρχίας τοῦ Τρεβίου.

Πολλὴ ἀβεβαιότης ὡσαύτως κρατεῖ ὡς πρὸς τὴν ἀκριβῆ ἡμέραν καθ' ἣν ἡ Αἰκατερίνη ἀπῆλθε τῆς Κύπρου. Ὁ Γ. Βουστρώνιος ὀρίζει τὴν 1 Μαρτίου 1488: «καὶ τῇ α' μαρτίου αὐτῇ Χριστοῦ ἐμπῆκεν εἰς τὸ κάτεργον καὶ ἐπῆγεν εἰς τὴν Βενετίαν». Ἡ ἐξῆς ἐπιγραφή, ἀναφερομένη εἰς τὴν ἀνύψωσιν τῆς σημαίας τοῦ ἁγίου Μάρκου, εὗρεθεῖσα ἐν Ἀμμοχώστῳ τῷ 1873 ἢ 1874, ἣν ὁ Führer ἀναφέρει ὅτι εἶδεν ὀπισθεν τοῦ κυρίου βωμοῦ τοῦ ἁγ. Νικολάου (*L'île de Chypre*, σ. 400), δύναται νὰ θεωρηθῇ τείνουσα νὰ βεβαιώσῃ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Γ. Βουστρωνίου:

Fran. de Priulis Venetae class.

Imper. Divi Marci Vess.

Cypri feliciter erectum est.

Anno MCCCCLXXXVIII, 28 Febru.

Ὁ συνδυασμὸς ταύτης πρὸς ὃ τι λέγει ὁ Γ. Βουστρώνιος θὰ ὥριζεν ὡς χρονολογίαν τῆς ἀναχωρήσεως τῆς Αἰκατερίνης τὴν ὑστεραίαν τῆς παραδόσεως τῆς Νήσου εἰς τὴν Δημοκρατίαν. Ἀλλ' ὁ Φλ. Βουστρώνιος ὡς πραγματικὴν ἡμέραν τῆς μεταφορᾶς τῆς Νήσου εἰς τὴν Ἑνετίαν δίδει τὴν 14 Μαρτίου τοῦ 1489: E a questo modo fù redotto il regno di Cipro in provincia, del 1489, alli 14 marzo. Ὁ δὲ Navagiero (*Hist. Venet.*: Muratori xxiii, 1198) ἀναφέρει ὅτι ἡ παραίτησις τῆς Αἰκατερίνης καὶ ἡ ἀνύψωσις τῆς σημαίας τοῦ ἁγ. Μάρκου ἐπὶ παρουσίᾳ τοῦ Φρ. Πριούλη ἐλαβε χώραν ἐν Ἀμμοχώστῳ ἡμέρᾳ Πέμπτη, 26 Φε. 1489. Οὗτος προσθέτει καὶ ὅτι ἡ Βασιλίσα δὲν κατέλιπε τὴν Νήσον μέχρι τῆς 14 τοῦ ἐπιόντος Μαΐου. Σύγχρονα δ' ἐγγράφα μαρτυροῦσιν ὅτι αὕτη ἀφίκετο εἰς Ἑνετίαν τῇ 5 Ἰουνίου (*Hist. Chyp.* iii, σ. 432).

Εἰς τὴν Αἰκατερίνην ἐπετράπη ὁ κενὸς τίτλος τῆς Βασιλείσης τῆς Κύπρου, καὶ ἐχορηγήθη ἐτήσια χορηγία παρὰ τῆς Κυβερνήσεως 8.000 δουκάτων ἐφ' ὅρου ζωῆς. Ἀπέθανεν ἐν Ἑνετίᾳ τῇ 10 Ἰουλίου 1510, ἐν ἡλικίᾳ 56 ἐτῶν, καὶ ἐτάφη ἐν τῷ ἐν τῇ πόλει ταύτῃ ναῷ τῶν ἁγίων Ἀποστόλων.

⁸⁷ Ὁ Γεώργ. Κορνάρος διεδραμάτισεν ἀκολούθως ἔτι σπουδαιότερον πρόσωπον ἐν τῇ Ἱστορίᾳ τῆς Ἑνετίας. Δις ἐχρημάτισε πρεσβευτὴς παρὰ τῇ γαλλικῇ Αὐλῇ. Τῷ 1503 διωρίσθη ποδεστᾶς ἐν Παδούῃ, τῷ 1507 γενικὸς προβλέπτης Φριούλων κατὰ τὸν πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Μαξιμιλιανὸν πόλεμον. Κατέλαβε τὴν αὐτὴν θέσιν τῷ ἐπιόντι ἔτει κατὰ τὴν σύναψιν τῆς συμμαχίας τοῦ Cambrai, ὅτε προήχθη εἰς τὸ ἀξίωμα τοῦ προβλέπτου τοῦ ἁγ. Μάρκου. Τῷ 1517 ὑπερέστη ὡς προβλέπτης τῶν κατὰ ξηρὰν δυνάμεων (*Proveditore di terra firma*), τῷ δὲ 1521 ὑπῆρξεν ὑποψήφιος διὰ τὸ ἀξίωμα τοῦ Δόγου. Τῷ 1524 ἀπέθανεν ἐν ἡλικίᾳ ἐβδομήκοντα ἐτῶν καὶ ἐτάφη ἐν Ἑνετίᾳ ἐν τῷ ναῷ τῶν ἁγίων Ἀποστόλων.

35. Ἡ Ἑνετία ἵνα συμβιβάσῃ τοὺς εὐγενεῖς καὶ τὸν κλῆρον πρὸς τὰς νῦν ἐπερχομένας μεταβολὰς ἀνεγνώρισεν αὐτοῖς τὰς ἀρχαίας προνομίας καὶ κτήσεις, καὶ ὑπέσχετο νὰ κυβερνᾷ συμφώνως τῷ νομοθετικῷ κώδικι τῷ εἰσαχθέντι ὑπὸ τῶν πρώτων Λουσινιαίων Βασιλέων. Περαιτέρω συνεφωνήθη ὅτι οἱ μὲν συνήθεις φόροι καὶ δέκατα θὰ ἐξηκολούθουν καταβαλλόμενοι ὡς μέχρι τοῦδε, νέοι δὲ φόροι ἢ βάρη οἵαδήποτε οὐδαμῶς θὰ ἐπεβάλλοντο⁸⁸. Ἡ διαχείρισις τῶν τοπικῶν πραγμάτων ἀντιτίθετο εἰς Ἐπίτροπον (Luogotenente) ἐκλεγόμενον ἐκ τῶν εὐγενεστάτων οἴκων τῆς Δημοκρατίας καὶ ἀποστελλόμενον κατὰ διετίαν ἐξ Ἑνετίας. Μετ' αὐτοῦ συνειργάζοντο ἐν τῇ διοικήσει δύο ἕτεροι εὐγενεῖς καλούμενοι Σύμβουλοι (Consiglieri). Οἱ τρεῖς οὗτοι κοινῷ ὀνόματι ἐκαλοῦντο Διευθυνταὶ ἢ Κυβερνήται (Rettori) τοῦ βασιλείου, καὶ ἤδρευον ἐν Λευκοσίᾳ. Ἅλλος ἀξιωματικὸς καλούμενος Προβλέπτης (Provveditore) διεῖπε τὰ στρατιωτικά, περὶ δὲ τῆς συλλογῆς τῶν ἐσόδων ἐμερίμων δύο ἕτεροι καλούμενοι θησαιροφύλακες (Camerlenghi). Καὶ οἱ τρεῖς οὗτοι, ὡς καὶ οἱ Κυβερνήται, ἦσαν ἐνετοὶ τὴν ἐθνικότητα.

36. Ἡ Δημοκρατία, πιστὴ εἰς τὴν τρομοκρατικὴν ἐκείνην πολιτείαν, ἣτις φαίνεται χαρακτηρίζουσα ὅλην αὐτῆς τὴν διπλωματίαν, ἐφήρμοσε τὰς παραδοξοτάτας τῶν προφυλάξεων ὅπως ἀσφαλίσῃ τὴν νέαν αὐτῆς κτῆσιν. Ὁ Φάβερ, οὗτινος αἱ δύο ἐπισκέψεις εἰς τὴν Νῆσον ἐγένοντο μικρὸν πρὸ τῆς πραγματικῆς παραιτήσεως τῆς Αἰκατερίνης, διαδηλοῖ ὅτι οἱ Ἑνετοὶ σκοπίμως ἐκυκλοφόρουν ψευδεῖς ἐκθέσεις περὶ τῆς νοσηρότητος τῆς Νήσου ὥστε νὰ ἀποτρέψωσι τοὺς πρίγκιπας τῆς Χριστιανωσύνης ἀποπειρῶν πρὸς ἐπανίδρυσιν τοῦ προτέρου αὐτῆς βασιλείου. Ἀπεσταλμένοι εἶχον διασπαρῇ ἀνὰ πᾶσαν τὴν Νῆσον ἵνα ἐπισκεφθῶσι τὰς διαφόρους θέσεις, πᾶς δ' ὅστις ἤθελεν ἀκουσθῇ ὑπ' αὐτῶν συνηγορῶν ὑπὲρ τῆς ἀποκαταστάσεως τῶν ἀρχαίων Βασιλέων, ἢ εὐρίσκων ἐλλείψεις ἐν τῷ παρόντι καθεστῶτι, ἐστέλλετο ἀλυσίδετος εἰς Ἑνετίαν, ἵνα ἀπολογηθῇ διὰ τὰ ὑπ' αὐτοῦ λεχθέντα εἰς τὴν Σύγκλητον⁸⁹. «Κατὰ τὸ πρῶτόν μου ταξείδιον, λέγει ὁ Φάβερ, ὅτε διῆλθον πολλὰς ἡμέρας ἐν τῇ Νήσῳ, παρετήρουν ἐν τῇ πόλει Λευκοσίᾳ μοναχόν τινα τοῦ ἡμετέρου τάγματος συχνάκις διελαύνοντα διὰ τῆς πόλεως ἐπὶ πλουσίως σεσαγμένης ἡμιόνου, ὡς εἰ ἦτο ἐπίσκοπος. Ὅτε ἐπεβιβάσθημεν πρὸς

⁸⁸ Λουσινιάν, σ. 74β.

ἀπόπλουν οὗτος ἐπέβη τοῦ ἡμετέρου πλοίου μετὰ τινων τῶν τῆς Βασιλείσης ὑπηρετῶν καὶ ἀπέπλευσε μεθ' ἡμῶν. Οὗτος πάντοτε κατεβαινε πρὸς με εἰς τὸν θάλαμόν μου ἐνωρὶς τὴν πρωΐαν ἵνα ἀναγνώσῃ μετ' ἐμοῦ τὴν ἀκολουθίαν, ἐπειδὴ δὲν εἶχεν ἴδιον προσευχητάριον. Ὅτε ἠρώτησα αὐτὸν ποῦ ἦτο ἡ Σύνοψις του, μετὰ στεναγμῶν καὶ δακρῶν μοὶ εἶπε χαμηλοφώνως ὅτι ἦτο δεσμώτης, ἐπειδὴ ἐν τινι ἀπροσέκτῳ συνομιλίᾳ εἶχεν ὑπαινιχθῆ ἔκλογὴν βασιλέως διὰ τὴν Κύπρον. Διὰ τοῦτο εἶχεν αἰφνιδίως συλληφθῆ καὶ ἐπιβιασθῆ τῆς γαλέρας, οὐδὲ ἐπειράπη αὐτῷ νὰ ἐπιστρέψῃ οἴκαδε ἵνα λάβῃ ἔστω καὶ τὴν Σύνοψιν καὶ τὸν ἐπενδύτην αὐτοῦ μόνον»⁸⁹.

37. Ἑτέρα ἐνέργεια ἦν διανοήθη ἡ Ἑνετία πρὸς τὴν κρείττονα ἀσφάλειαν τῆς δι' ἀπάτης προσκτηθείσης ταύτης προσθήκης εἰς τὸ κράτος αὐτῆς, ἦτο ἡ οἰκοδομὴ ἰσχυροῦ φρουρίου ἐν Ἀκρωτηρίῳ κατὰ τὴν νοτίαν ἐσχατιὰν τῆς Νήσου. Ἐκεῖ προυτείνεται νὰ μετατοπισθῇ ἡ ἐγγώριος ἀριστοκρατία, περὶ ἧς τῆς νομιμοφροσύνης ἡ Δημοκρατία ἀπὸ πολλοῦ ἀμφέβαλλε. Ἐν τοιούτῳ τόπῳ, περιβρεχομένῳ ὑπὸ τῆς θαλάσσης καὶ κατ' ἀκολουθίαν εὐπροσίτῳ εἰς τὸν ἐνετικὸν στόλον, ἔθεωρεῖτο ὅτι οὗτοι μικρὰν βλάβην ἠδύναντο νὰ προξενῶσιν. Ἀλλὰ τὸ σχέδιον ἐγκατελείφθη διὰ τὴν ἔλλειψιν ὕδατος ἐν τῇ περιχώρῳ⁹¹.

38. Ἡ παρουσία τῶν νέων τούτων κυρίων μικρὰν καθόλου φαίνεται ἀσκήσασα ἐπιρροὴν ἐπὶ τῶν σχέσεων τῶν δύο Ἐκκλησιῶν. Ζητήματα ἐκκλησιαστικῆς πολιτικῆς ὀλίγον εἴλκυνον φύσει τοὺς ἐμπόρους ἄρχοντας τῆς Ἑνετίας. Εἰ καὶ δὲν ἦσαν διατεθειμένοι νὰ παρέμβωσιν εἰς τὰς μεταξὺ τῶν δύο ἀντιπάλων Ἐκκλησιῶν ἔριδας,

⁸⁹ Hist. Chyp. iii, σ. 481-5.

⁹⁰ *Evagat.* Felicis Fabri iii, σ. 229:

In prima peregrinatione mea multis diebus in insula degens vidi in civitate Nicosina quemdam fratrem ordinis nostri, per civitatem in mulo ornato frequente spatiantem ac si fuisset episcopus; et in nostro recessu intravit ad nos in galeam cum quibusdam reginae clientibus et recessit nobiscum. Semper autem mane descendit ad me in cumbam meam ad dicendum mecum officium, quia per se librum non habuit. Quem dum interrogarem ubi suum haberet breviarium, cum gemitu et lachrimis occulte dixit mihi se esse captivum pro eo, quod mentionem fecisset in quadam vaga locutione de rege eligendo in Cyprio, propter quod subito eum rapuissent in galeam, nec ei redditum in suam habitationem ad tollendum breviarium et cappam indulsissent.

⁹¹ Δουσιανόν, σ. 8α.

ἐν τούτοις ὡς ἐκ τῶν ὄρων τῶν συμφωνιῶν αὐτῶν ἦσαν ὑποχρεωμένοι νὰ ὑποστηρίξωσι τὴν κρατοῦσαν τάξιν πραγμάτων. Οὕτω, εἰ καὶ οἱ ἰθαγενεῖς πολλάκις ἐγίνοντο δεκτοὶ εἰς ὑψηλὰς πολιτικὰς θέσεις, ἡ κυριαρχία τῆς ἀπεχθοῦς ξένης Ἐκκλησίας διετηρεῖτο εἰσέτι. Οἱ νεήλυδες ἐξηκολούθουν διεξάγοντες τὰ ἐκκλησιαστικὰ ἐπὶ τῶν αὐτῶν καὶ οἱ προκάτοχοί των γραμμῶν. Οἱ λατῖνοι Ἀρχιερεῖς ἀπέλαυνον οὐχὶ μεῖζονος ὑπὸ τοὺς Ἑνετοὺς ἐλευθερίας ἢ ὑπὸ τοὺς Λουσινιαῖνας. Εἶχον εἰσέτι ἀφορμὰς νὰ παραπονῶνται διὰ τὴν μετριοπάθειαν καὶ εὐμένειαν τὴν ἐπιδεικνυομένην πρὸς τὸν ἑλληνικὸν Κλῆρον ὑπὸ τῶν Ἀρχῶν. Ὡσαύτως οἱ ἄθλιοι χωρικοί, οἵτινες εἶχον περιχθῆ εἰς κατάστασιν δούλων ὑπὸ τῆς τυραννίας τῶν φεουδαλικῶν αὐτῶν κυρίων, καὶ ἐθεωροῦντο ἥττονος ἀξίας τῶν κυνῶν καὶ τῶν ἱππῶν, ἀπελυτρώθησαν κατὰ μέγα μέρος τῆς καταθλίψεως ὑφ' ἣν ἐπὶ τοσοῦτον χρόνον εἶχον διατελέσῃ, καὶ ἔλαβον τὴν ἄδειαν νὰ ἐξαγοράσωσι τὴν ἐλευθερίαν αὐτῶν ἀντὶ ὠρισμένου χρηματικοῦ ποσοῦ⁹². Ἀλλ' ἀπὸ πάσης ἄλλης ἀπόψεως ἢ Ἑνετία ἐτήρει τὴν ἐκ παραδόσεως πολιτείαν, ἣτις διεῖπε τὴν ὑπ' αὐτῆς διαχείρισιν πασῶν τῶν ἀποικιῶν της: «Ἐὰν οἱ εὐγενεῖς τῶν ἀποικιῶν τούτων τυραννῶσι τὰ χωρία τῆς δικαιοδοσίας αὐτῶν, τὸ ἄριστον εἶναι νὰ μὴ φαίνεται τις ὅτι βλέπει τοῦτο, ὥστε νὰ μὴ εἶναι δυνατόν νὰ ὑπάρχῃ εὐμένεια μεταξὺ αὐτῶν καὶ τῶν ὑπηκόων. Ἀλλ' ἐὰν ἀμαρτάνωσιν ἐν ἄλλῳ τινί, καλὸν θὰ εἶναι νὰ τιμωρῶνται αὐστηρῶς, ὥστε νὰ μὴ δύνανται νὰ ὑπερηφανεύωνται ἐπὶ πλείοσι τῶν λοιπῶν προνομίαις»⁹³. Παρὰ ταῦτα ἐὰν ἡ Αὐθεντία ἡλπιζεν ὅτι διὰ τοιούτων εὐτελῶν παραχωρήσεων θὰ ἐκέρδαινε τὴν ἐκτίμησιν καὶ νομιμοφροσύνην τῶν νέων αὐτῆς ὑπηκόων, τὰ γεγονότα ἀπέδειξαν ὀπόσον μεγάλως ἐσφάλῃ ἐν τοῖς ὑπολογισμοῖς αὐτῆς. Ἐκατονταεταίαι καταδυναστεύσεως καὶ χλευασμῶν τοσοῦτον εἶχον καταπικράνῃ τοὺς Ἕλληνας κατὰ τῶν λατίνων αὐτῶν τυράννων ὥστε οὐδεμία ποσότης παραχωρήσεων θὰ ἠδύνατο νῦν νὰ ἄρῃ τὰ ὑφιστάμενα αἰσθήματα μίσους. Οἱ Ἕλληνες ἦσαν ἀποφασισμένοι ἐν οὐδενὶ ἐτέρῳ νὰ ἱκανοποιηθῶσιν εἰμὴ ἐν τῇ πλήρει ἀπομακρύνσει ἀπὸ τῆς Νήσου τῆς ρωμαϊκῆς Ἐκκλησίας, ἥς τὴν παρουσίαν ἐθεώρουν ὡς προσβολὴν κατὰ τῆς ἑαυτῶν Ἐκκλησίας, καὶ ὡς σημεῖον τῆς ἑαυτῶν ὑποδουλώσεως, ὡς καὶ ἐν

⁹² Paruta i, σ. 6.
⁹³ Finlay *Greece under Ottoman and Venetian domination*, σ. 100.

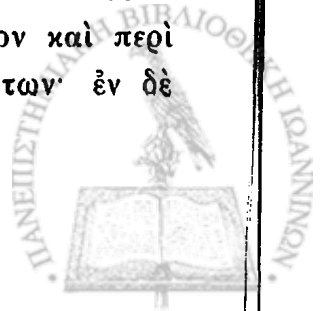

ἀποκαταστάσει τῆς ἰθαγενοῦς Ἱεραρχίας εἰς τὴν θέσιν, ἐξ ἧς τόσον ἀδίκως εἶχεν ἐκτοπισθῇ. Εἰς τοῦτο, ὡς εἰκός, οἱ Ἑνετοί, ὡς ὁμολογοῦντες τὸ πρωτεῖον τῆς ἁγίας Ἐδρας, δὲν ἠδύναντο νὰ συναινέσιν. Οὕτως οἱ Ὀρδόδοξοι ἤχθησαν ἵνα ζητήσωσιν ἀλλαχοῦ τὴν ἀπολύτρωσιν ἐλείνην, περὶ ἧς τῆς ἐν τέλει ἐπιτεύξεως φαίνεται ὅτι οὐδέποτε εἶχον ἀπελπίσῃ ἐντελῶς. Οἱ ὀφθαλμοὶ τῶν φυσικῶς ἐστράφησαν ἐπὶ βοηθείᾳ πρὸς δύναμιν, ἣτις ἐπὶ ἔτη εἶχεν ὑπάρξει ὁ τρόμος τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου ὁλοκλήρου. Ἀπὸ ἑκατονταετιῶν οἱ τοῦρκοι Σουλτᾶνοι ἐξηκολούθουν προελαύνοντες πρὸς νέας αἰεὶ κατακτήσεις. Ἀλλεπάλληλα τὰ λατινικὰ βασίλεια τῆς Ἀνατολῆς, ἅτινα ἢ εὐσέβεια καὶ ἢ ἀνδρεία τῶν παρελθουσῶν γενεῶν εἶχεν ἐγείρῃ ὡς προτειχίσματα κατὰ τῆς μυκωμένης πλημμυρίδος τοῦ μουσουλμανικοῦ φανατισμοῦ, εἶχον ἐξαφανισθῇ. Ἡ Ρόδος εἶχεν ἐξαναγκασθῇ νὰ ὑποκύψῃ (12 Δεκ. 1522) ἐν τῇ ἀνίσφῳ πάλῃ μετ' ἐνδοξον ἀλλ' ἄκαρπον ἀντίστασιν. Ἡ Κύπρος μόνη ἔμενεν ἡ μοναδικὴ ἐν τῇ Ἀνατολῇ προφυλακὴ τοῦ Σταυροῦ, ἀνυπότακτος ἔτι ὑπὸ τῆς νικηφόρου Ἡμισελήνου. Ἡ δὲ θύελλα, ἣτις ἐπὶ τέλους ἐξερράγη ἐπὶ τὸ τελευταῖον ἐν τῇ ἀνατολικῇ Μεσογείῳ φρούριον τοῦ Χριστιανισμοῦ, ἐπὶ μακρὸν εἶχε προεικασθῇ. Ἀλλ' ὅτε ἦλθεν, ἡ εὐκολία μετ' ἧς παρέσυρε τὰ πάντα πρὸ αὐτῆς ὠφείλετο οὐχὶ τοσοῦτον εἰς τὴν ἀπάθειαν καὶ ἀδιαφορίαν τῆς Ἑνετίας, οὐδὲ εἰς τὴν ἀνδρείαν τῶν τούρκων στρατιωτῶν καὶ τὴν δεξιότητα τῶν τούρκων ἀρχηγῶν, ὅσον εἰς τὴν στάσιν τοῦ ἰθαγενοῦς πληθυσμοῦ. Ἡ πλήρης ὑποταγὴ τῆς Νήσου ἣτις, ἑκατονταετίας πρότερον, ἀπησχόλησεν ἐπὶ ἔτη τοὺς Λατίνους ὅπως κατορθωθῇ, συνεπληρώθη νῦν ἐν τῷ βραχεῖ χρόνῳ ὀλίγων μηνῶν. Οἱ Ἕλληνες κάτοικοι πανταχοῦ ἐτοιμῶς ὑπεδέξαντο τὰς εἰσβαλούσας δυνάμεις, ἀφοῦ ἅπαξ ἡ ἐλπίς τῆς ἀπολυτρώσεως ἀπὸ τῶν ἀπεχθῶν Λατίνων ἐφαίνετο ἐπὶ τέλους ὅτι πράγματι εἶχεν ἔλθῃ. Ἀλλ' ἔμαθον μετὰ ταῦτα νὰ θρηνῶσι διὰ τὸ μέρος, ὅπερ εἶχον λάβῃ κατὰ τῶν προτέρων αὐτῶν κυρίων, ὅτε ἀνεκάλυψαν ἐκ πικρᾶς πείρας ὅτι ὁ μικρὸς δάκτυλος τοῦ Σουλτάνου ἦτο παχύτερος τῶν μηρίων τοῦ Πάπα.

39. Οὐδὲν ἐκκλησιαστικὸν γεγονὸς ἰδιαζούσης σημασίας φαίνεται συμβᾶν ἐπὶ τῆς ἐνετικῆς κατοχῆς, πλὴν τῆς ὑπὸ τοῦ πάπα Λέοντος χ ἐκδόσεως τῷ 1521 βούλλας ἐπιβαλλούσης τὸς ἀποφάσεις τῆς ἐν Φλωρεντίᾳ Συνόδου. Ὁ Πάπας ἐν τῇ βούλλᾳ ταύτῃ ἀπαριθμῆσας πρῶτον τὰς τότε ἐπιτευχθείσας ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων παραχωρή-

σεις, προχωρεῖ λέγων ὅτι περιῆλθεν εἰς γνῶσιν αὐτοῦ ὅτι οἱ λατῖνοι κληρικοί, κατὰ παραγνώρισιν τῆς Συνόδου, εἶχον ἀποπειραθῆναι νὰ ματαιώσωσιν αὐτάς. Ὅθεν αὐτὸς ἐπικυροῖ ἐκ νέου τὰς παραχωρήσεις ταύτας καὶ ὁρίζει ὅτι οἱ Ὁρθόδοξοι οὐδαμῶς ἔδει νὰ κακοπαθῶσι διὰ τὴν τήρησιν τῶν ἀρχαίων αὐτῶν ἡθῶν καὶ ἐθίμων. Οἱ Ἐπίσκοποι ἑκατέρας τῶν Ἐκκλησιῶν ἀπηγορεύετο νὰ δέχωνται εἰς τὰς κληρικὰς τάξεις μέλη τῆς ἐτέρας Ἐκκλησίας. Ἐν ἐπαρχίαις οἰκουμέναις ὑπὸ μικτοῦ πληθυσμοῦ, ἐν αἷς συνέβαινε νὰ μὴ ὑπάρχῃ ὁρθόδοξος ἐπίσκοπος, ὁ λατῖνος ἀρχιερεὺς ἐν πάσαις ταῖς ἀποκλειστικῶς εἰς τοὺς Ἕλληνας ἀφορώσαις ὑποθέσεσιν ἔδει νὰ ἐκπροσωπῇται ὑπὸ ἐντολοδόχου τοῦ ὁμοεθνοῦς αὐτῶν, εἴτε ὑπ' αὐτῶν εἴτε τῇ συναινέσει αὐτῶν τοῦλάχιστον ἐκλεγομένου. Ἡ αὐτὴ ταῖς ἔδει νὰ τηρῇται καὶ ἐν περιπτώσει ἐκκλήσεων, ὅπου δὲν ὑπῆρχεν ὁρθόδοξος Μητροπολίτης. Ὁ λατῖνος Μητροπολίτης τότε παρηγγέλλετο νὰ διορίζῃ Ἕλληνα ὡς ἀντιπρόσωπον αὐτοῦ ἐν πάσαις ταῖς ὑποθέσεσι ταῖς ἀπτομέναις Ἑλλήνων μόνον. Ὁ Πάπας ἐπιτιμᾷ τὴν συνήθειαν τῶν λατίνων ἱερέων τοῦ νὰ εἰσβάλλωσι βίβλιν εἰς τοὺς ναοὺς τῶν Ὁρθοδόξων καὶ νὰ προλαμβάνωσι τὸν κανονικὸν λειτουργὸν ἐν τῇ τελέσει τῆς λειτουργίας. Ἐπειδὴ παρὰ τοῖς Ἕλλησιν ἐκράτει ἡ συνήθεια ἅπαξ μόνον καθ' ἡμέραν νὰ λειτουργῶσιν ἐν ἑκάστῳ ναῷ, τὸ τοιοῦτο διάθημα τῶν λατίνων ἱερέων, παρατηρεῖ, ἐκώλυε πλήθη Ἑλλήνων, ἐπὶ μεγάλῃ ζημίᾳ τῶν ψυχῶν αὐτῶν, τοῦ νὰ ἀκροῶνται καθόλου λειτουργίας. Ὅθεν ἀπηγορεύετο τοῖς Λατίνοις νὰ λειτουργῶσιν ἢ τελῶσιν οἵασδήποτε ἀκολουθίας ἐν τοῖς ἑλληνικοῖς ναοῖς, ἐφιστᾷτο δὲ περαιτέρω ἢ προσοχὴ αὐτῶν ὥστε νὰ μὴ κατακρίνωσιν ἢ λαλῶσιν εὐτελιστικῶς περὶ ἐθίμων ἢ τελετῶν ἐγκριμένων ὑπὸ τῆς ἐν Φλωρεντίᾳ ἢ ἄλλης Συνόδου. Ἐν οἷς τόποις ἀμφότεραι αἱ Ἐκκλησίαι προηδρεύοντο ὑπὸ ἰδίων Ἐπισκόπων, ὁ λατῖνος παρηγγέλλετο μηδαμῶς νὰ ἐπεμβαίνει εἰς τὰ τοῦ ὁρθοδόξου αὐτοῦ συναδέλφου, ἀλλὰ νὰ περιορίζῃ αὐστηρῶς τὴν προσοχὴν αὐτοῦ εἰς τὰ πράγματα τῆς ἰδίας ἐπαρχίας. Λατῖνοι κληρικοὶ κατ' οὐδένα τρόπον ἔδει νὰ παρίστανται ἢ λαμβάνωσι μέρος εἰς γάμους, βαπτίσεις καὶ κηδείας τῆς ἐτέρας Ἐκκλησίας ἄνευ ρητῆς προσκλήσεως. Οἱ Ἕλληνες Ἐκκλησιαστικοὶ ἔδει νὰ ἀπολαύωσι τῶν αὐτῶν προνομίων, ἐξαιρέσεων καὶ ἀτελειῶν, περὶ τε τὸ ἄτομον καὶ περὶ τὴν κτημοσύνην αὐτῶν, ὧν καὶ οἱ λατῖνοι συνάδελφοί των ἐν δὲ

τοῖς μοναστηριακοῖς πράγμασι καὶ τῇ μοναστηρ. οὐσίᾳ οἱ ἔνοικοι τῶν ἰδρυμάτων τούτων θὰ ἐκέκτειντο τὰ αὐτὰ δίκαια, ἅτινα εἶχον χορηγηθῇ τοῖς Φραγκισκανοῖς διὰ τῆς βούλλας *Mare magnum* καὶ ἄλλων ἐγγράφων. Τέλος αἱ χῆραι τῶν ἐλλήνων Ἐκκλησιαστικῶν, ζῶσαι συμφώνως πρὸς τοὺς κανονισμοὺς τῆς Ἐκκλησίας των, θὰ διετήρουν τὴν αὐτὴν κατάστασιν καὶ θέσιν, ἥς ἀπέλαυον ζώντων τῶν συζύγων αὐτῶν.

40. Οἱ παραβάται τῶν διατάξεων τούτων, οἵουδήποτε βαθμοῦ καὶ ἂν ᾖσαν, ἡπειλοῦντο διὰ διαφορῶν αὐστηρῶν ποινῶν καὶ ἐπιτιμίων. Τοῖς δ' ἐπισκόποις Καζέρτης (Caserta) καὶ Ἀσκόλων (Ascoli) ἀνετέθη τὸ ἔργον τῆς ἐποπτείας ὅπως οἱ Ἕλληνες καταλείπωνται ἀνενόχλητοι. Πρὸς τὸν σκοπὸν δὲ τοῦτον οὗτοι περιεβλήθησαν πλήρεις ἐμπιστευτικᾶς ἐξουσίας, καὶ παρηγγέλθησαν νὰ προστρέχωσιν, ἐν ἀνάγκῃ, καὶ εἰς τὴν βοήθειαν τῶν πολιτικῶν ἀρχῶν⁹⁴.

41. Ἡ βούλλα αὕτη ἀνενεώθη καὶ ἐκυρώθη ὑπὸ τοῦ πάπα Κλήμεντος vii τῷ 1526. Ὅτι δὲ αὕτη παρέμεινε κατ' οὐσίαν γράμμα νεκρόν, τοῦλάχιστον ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν Κέρκυραν, μανθάνομεν ἐκ νέας διακηρύξεως ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ πράγματος, ἐκδοθείσης τῷ 1540 ὑπὸ τοῦ πάπα Παύλου iii εἰς ἀπάντησιν παραπόνων τοῦ ἑλλήνος Πρωθιερέως τῆς νήσου ἐκείνης. Ἐκ νέου ἐπετάσσετο συμμόρφωσις πρὸς τὰς ἀποφάσεις τῆς ἐν Φλωρεντίᾳ Συνόδου ἐπὶ ὁμοίαις ἀπειλαῖς, ἐπὶ πλεόν δὲ προυκαλεῖτο ἡ βοήθεια τοῦ Δόγου πρὸς προστασίαν τῶν Ὁρθοδόξων τῆς Κερκύρας κατὰ πάσης περαιτέρω ἐνοχλήσεως αὐτῶν ἐν τοῖς θρησκευτικοῖς.

42. Ὅτι καὶ ἐν Κύπρῳ ἡ αὕτη ὑπὸ τῶν Λατίνων περιφρόνησις τῶν ἀποφάσεων τῆς ἐν Φλωρεντίᾳ Συνόδου ἐπεδείκνυτο εἶναι φανερόν ἐκ τῆς μαρτυρίας ἑνὸς αὐτῶν, τοῦ Ἀγγέλου Καλεπίου, γενικοῦ βικαρίου τῆς δομινικανῆς ἐπαρχίας τῆς ἁγίας Γῆς κατὰ τὸν χρόνον τῆς τουρκικῆς εἰσβολῆς, ὅστις καλῶς ἔχει ἀπεικονίσῃ τὴν καταθλιπτικὴν συμπεριφορὰν τοῦ Ἀρχιεπισκόπου του πρὸς τοὺς Ὁρθοδόξους καὶ τὴν ἐξ αὐτῆς προκληθεῖσαν ἀγανάκτησιν. «Ὅτε ὁ σεβασμιώτατος ἀρχιεπίσκοπος Φίλιππος Μοκενῖγος (Filippo Moccionico) ἐπανῆλθεν ἐκ τῆς ἐν Τριδέντῳ Συνόδου καὶ ὥς ποιμὴν προσεκτικώτατος μετὰ πάσης λεπτότητος καὶ μετριοτήτος ἐκάλεσεν

⁹⁴ Bulla beatissimi Papae Leonis x de privilegiis Graecorum etc., Venetiis, apud Bartoli.

αὐτοὺς εἰς ἀποδοχὴν τῆς ἁγίας οἰκουμενικῆς Συνόδου τοῦ Τριδέντου, οὗτοι μετ' οὐ σμικρᾶς ζέσεως ἠρνήθησαν νὰ ὑποκύψωσιν, καὶ ἀπέδειξαν ὅποσον θανάσιμον ἦτο τὸ δηλητήριο τῆς ἀπειθείας τὸ βαθέως κεκρυμμένον ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν. Πᾶς τις δύναται νὰ ἴδῃ τὸ μῖσος ὃπερ ἔτρεφον κατὰ τῶν δογμάτων τῆς λατινικῆς Ἐκκλησίας, καὶ γνωρίζει ὅτι οὗτοι θεωροῦσιν αὐτὴν αἰρετικὴν. Ὅθεν δὲν ἤθελον νὰ ἐπιτρέψωσιν εἰς οἶονδῆποτε Λατῖνον νὰ λειτουργήσῃ ἐπὶ τῶν θυσιαστηρίων αὐτῶν, ἀλλ' ἐθεώρουν τοὺς ἱερεῖς ἐκείνων βεβήλους, καὶ ὅτε οἱ Ἀρχοντες τῆς Πολιτείας ἐπεθύμουν νὰ ἀκροασθῶσι τὴν λειτουργίαν ἐν τοῖς ναοῖς αὐτῶν, οὗτοι κατεσκεύαζον κινητὰ θυσιαστήρια. Καὶ καθ' ὅλον τὸν χρόνον μέχρι τῆς πολιορκίας τί δὲν ὑπέστη ὁ δυστυχὴς Ἀρχιεπίσκοπος! Πῶς ἐπέμεινε παραινῶν τοὺς Ἕλληνας, Ἀρμενίους, Κόπτας, Μαρωνίτας, Ἰακωβίτας καὶ Νεστοριανούς! Καὶ παρὰ ταῦτα πολλάκις οἱ Ἕλληνες οὗτοι ἐπαγίδευσαν αὐτόν. Μάρτυς τὰ ὅπλα ἅτινα ἔφερον ὑπὸ τὰ ἐνδύματά των ἵνα ἔξοντώσωσι τοὺς Λατίνους! Οὐδέποτε ἤθελον νὰ ἀποδεχθῶσι τὴν Σύνοδον οὔτε τὰς ἀποφάσεις αὐτῆς, οὔτε τὴν ὁγδόην Σύνοδον τῆς Φλωρεντίας. Μάλιστα ὁ Ἕλλην ἐπίσκοπος Λοαράς μοι εἶπε ρητῶς, ὅτε ἀπεστάλην ὑπὸ τοῦ εἰρημένου Ἀρχιεπισκόπου ἵνα διαφωτίσω καὶ παραινέσω αὐτόν νὰ ὑπακούῃ εἰς τὴν ἁγίαν ἡμῶν Ἐκκλησίαν καὶ τηρῇ τὸν ὄρκον του: «Τέκνον μου, εἶπε, ὑπάρχουσιν ὅρια κείμενα μεταξὺ ἡμῶν τῶν Ἑλλήνων καὶ ὑμῶν τῶν Λατίνων, καὶ εἶναι διακεκριμέναι μεταξὺ ἡμῶν αἱ περὶ τῶν ποιμνίων μέριμναι, ὥστε ἐπ' ἐμοὶ μὲν κεῖται ἡ περὶ τῶν Ἑλλήνων μου φροντίς, ἐπὶ δὲ τῷ Ἀρχιεπισκόπῳ σου ἡ περὶ τῶν Λατίνων. Ἡ ὁγδοὴ καὶ ἡ ἐνάτη Σύνοδος συνήχθησαν περὶ πραγμάτων ἀναφερομένων εἰς ὑμᾶς τοὺς Λατίνους, ἀλλὰ πρὸς ἡμᾶς οὐδεμίαν σχέσιν ἔχουσιν». Μήπως δὲ ὁ Ἀρχιεπίσκοπος δὲν ἐπέδωκεν αὐτῷ κλήσιν ὅπως ἐμφανισθῇ εἰς Ρώμην; Ἀλλ' οὗτος ἦλθεν εἰς Ἑνετίαν, εἰς Ρώμην δὲ δὲν μετέβη, ἐπειδὴ ἡ Αὐθεντία ἐξαπέστειλεν αὐτόν ὀπίσω, ἐναβρυνόμενον ἐπὶ τῷ πλουσίῳ δώρῳ ὃπερ ἐκείνη ἔδωκεν αὐτῷ. Ἀλλὰ μὴ ὁ Θεὸς οὐκ ἐπεσκέψατο αὐτόν σαφῶς ἐν ἐκδικήσει Αὐτοῦ καὶ ἐν τιμωρίᾳ τῆς ἀπειθείας του; Διότι εὐθὺς ὥς ἐπανῆλθεν ἐξ Ἑνετίας ἀπέθανεν αἰφνιδίως, ἵνα μὴ τὸ σχίσμα τοῦτο ἐξαπλωθῇ, εἰ καὶ οὗτος εἶπεν ὅτι εἶχεν ἐνεργήσῃ ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἀνευλαβῶς χάριν τοῦ λαοῦ»⁹⁵.

⁹⁵ Λουσιναίαν, σ. 108α. *Excerpta Cypria* σ. 164. Ὅτι ἡ ἡμῶν αὕτη τῆς

43. Καίτοι ἡ Κύπρος ἀπὸ τοῦ 1426 ἦτο κατ' ὄνομα τιμάριον τοῦ ἐν Αἰγύπτῳ Καλίου, ἡ ἀνεξαρτησία αὐτῆς δὲν ἡπειλήθη σοβαρῶς εἰμὴ ὅτε τῷ 1517 οἱ Τοῦρκοι ἐκτήσαντο τὴν κυρίαρχον ἐξουσίαν. Ἀπὸ τοῦ χρόνου τούτου οἱ ὀθωμανοὶ Σουλτᾶνοι ἐθεώ-

ἐπεμβάσεως δὲν περιορίζετο ἐν τῷ λατινικῷ κλήρῳ καταφαίνεται ἐκ τῆς γλώσσης τοῦ Bernardo Sagredo ἐν τῇ πρὸς τὴν Σύγκλητον ἐκθέσει αὐτοῦ περὶ τὸ 1562 (Hist. Chyp. iii, 542). Οὗτος περιγράφων τὴν ἀπαιδευσίαν τῶν ὀρθοδόξων Ἐπισκόπων καὶ τὸ κακότροπον αὐτῶν ἀπέναντι τῶν ὁπαδῶν τῆς ρωμαϊκῆς Ἐκκλησίας καὶ καταγγέλλων αὐτοὺς ἐπὶ καταχρῆσει τῶν προνομίων των, καθόσον σιμωνιακῶς παρεδέχοντο ἐγκληματίας εἰς τὰς ἱερατικὰς τάξεις ὅπως ἐξαρπάσωσιν αὐτοὺς τῆς δικαιοσύνης, συνιστᾷ τὴν κατάργησιν αὐτῶν ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι ἡ πρᾶξις αὕτη θὰ καθίστα τὸν ὀρθόδοξον πληθυσμὸν εὐπειθέστερον εἰς τὴν ρωμαϊκὴν ἱεραρχίαν. Πρὸς δικαιολογίαν δὲ τῆς προτάσεως ταύτης προβάλλεται τὴν ἀνίστασιν ἣν οὗτοι ἀντέταξαν εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Μοκενίου δημοσίευσιν τῶν ἀποφάσεων τῆς ἐν Τριδέντῳ, καὶ λέγει ὅτι ἐχρησιμοποίησαν τὴν περίστασιν ἵνα ἐξεγείρωσι τοὺς ὁμοθρήσκους των κατὰ τῶν λατίνων Ἐπισκόπων. Βεβαίῳ ὅτι ἡ κατάλυσις αὐτῶν οὐ μόνον θὰ ἐξέκοπτε πᾶσαν ἐν τῷ μέλλοντι αἰτίαν σκανδάλου καὶ διαφωνίας μεταξὺ τῶν δύο Ἐκκλησιῶν, ἀλλὰ καὶ θὰ ἠνάγκαζε τοὺς προτιθεμένους νὰ ἐγκληματήσωσι νὰ διστάζωσιν εἰς τοῦτο, γινώσκοντες ὅτι δὲν θὰ ἠδύναντο πλέον νὰ ὑπολογίζωσι τὴν προστασίαν τῶν ὀρθοδόξων Ἀρχιερέων, ἐν ᾧ ἅμα θὰ κατεπράυνε τὴν ὀργὴν ἣν ἐν τῷ παρόντι αἰσθάνονται οἱ ἔχοντες οἰκείους καὶ φίλους τρωθέντας καὶ φονευθέντας, ἐπὶ τῇ θεᾷ τῶν αὐτουργῶν τῶν ἐγκλημάτων διαβαινόντων ἀνὰ τὴν Νῆσον ἀτιμωρήτων. Ἄλλ' ἴσως τὸ χωρίον προτιμότερον νὰ παρατεθῇ ἐν τῷ πρωτοτύπῳ: Sono ignoranti et maligni contra quelli che osservano il rito della corte romana, tenendoci per scomunicati. Non è malo che per danari no fanno, per il che guadagnano assai, massime per in far zagbi, perchè, dopo che uno havera fatto qualche debito, li fanno privilegio d'esser zago, et se fa parere che sia fatto molti anni davanti; et con tal modo i rei s'assolvono, per il che loro non li danno alcuno castigo. Finalmente credero, anzi son certissimo, che saria bene, con bel modo, fare che detti vescovi non stessero sopra l'isola, massime quel di Nicosia. Che non essendo detti vescovi, tutti quelli populi sariano obediendi all' arcivescovo et altri vescovi italiani, nè mai li saria alcuna controversia, come fu quando l' arcivescovo volse publicare il sacro concilio, che detti vescovi non solamente non volsero publicarlo, ma cercavano di suscitare i populi contra l' arcivescovo et vescovi nostri. Con il levar detti vescovi, cessaria ogni dissensione et scandalo che potesse succedere, et anco quelli che hanno animo di far qualche delitto, col scuso l' essere o farsi zago, s' asteneriano, perchè non essendo dimandato dal vescovo come huomini sotto la giurisdittion sua, saperiano d'esser castigati certamente, il che saria cagione d'ovviare qualche scandalo che potria succeder da gli offesi, vedendo che quelli che hanno ferito o amazzato qualche suo parente di parentela over amicitia caminino per le città et luoghi, senz'esser puniti.

ρουν πάντοτε τὴν Νῆσον ἀποτελοῦσαν τμῆμα τῆς αὐτοκρατορίας των ὡς ἐκ τῆς προτέρας ὑποταγῆς αὐτῆς εἰς τοὺς ἄρχοντας τῆς Αἰγύπτου⁹⁶. Καὶ τὴν ἀξίωσιν ταύτην σιωπηρῶς παρεδέξαντο οἱ Ἑνετοὶ διὰ τῆς εἰς αὐτοὺς καταβολῆς τοῦ ἐτησίου φόρου τῶν 8.000 δουκάτων, τοῦ πρότερον καταβαλλομένου εἰς τοὺς μαμελούκους Βασιλεῖς⁹⁷. Ἡ ὑπὸ τῶν Δυτικῶν κατοχὴ τῆς Κύπρου πρέπει νὰ εἴχε καταστήσῃ αὐτὴν μόνιμον ἀπειλὴν κατὰ τῆς ἀκεραιότητος τῶν τουρκικῶν κτήσεων. Ἀλλ' ἰδίως τὸ ἄσυλον τὸ παρεχόμενον ὑπὸ τῶν λιμένων αὐτῆς εἰς τὰς γαλέρας τῶν ἱπποτῶν τοῦ ἁγ. Ἰωάννου ἐν ταῖς ἀδιαλείπτοις αὐτῶν κατὰ τῶν ὀθωμανῶν προσκυνητῶν καὶ τῆς ὀθωμαν. ναυτιλίας ἐπιθέσειν εἴχε διδάξῃ τοὺς Σουλτάνους τὴν ἀνάγκην τῆς ἀποσπάσεως τῆς Νήσου ἀπὸ τῶν χειρῶν τῶν Χριστιανῶν.

44. Οἱ Ἑνετοὶ ἀπὸ μακροῦ εἶχον προῖδῃ ὅτι ἐν τέλει θὰ ὤφειλον νὰ δικαιολογήσωσι τὴν ὑφ' ἑαυτῶν κατοχὴν τῆς Νήσου διὰ τῆς δυνάμεως τῶν ὀπλων⁹⁸. Ὅθεν τῷ 1563 ἐξαπέστειλαν εἰς Κύπρον τὸν διακεκριμένον μηχανικὸν Ἰούλιον Σαβορνιᾶνον (Giulio Savorgnano) μετὰ τῆς ἐντολῆς νὰ θέσῃ αὐτὴν ἐν καταστάσει ἀμύνης. Ἡ μέριμνα αὕτη τοσοῦτον ἐξώργισε τὸν σουλτᾶνον Σουλεῦμὰν 2 τὸν μεγαλοπρεπῆ, ὥστε οὗτος ὤμοσεν ἐκδίκησιν κατὰ τῆς ἀλαζόνο

⁹⁶ Paruta i, σ. 5. Ludovici Tuberonis, dalmatae abbatis, *Comment. vi* σ. 244. ⁹⁷ Sereno i, σ. 9.

⁹⁸ Τὸ ἐπισφαλὲς τῆς ὑπὸ τῶν Ἑνετῶν κατοχῆς τῆς Νήσου καὶ τὸ ἀντιδημοτικὸν τῆς διοικήσεως αὐτῶν δὲν διέφυγον τὸν ὀξυδερκῆ ὀφθαλμὸν τοῦ Nicole le Huen, ὅστις ἤδη τῷ 1487 γράφει τάδε: Et est (τ' ἐ. ἡ Κύπρος) aujourd'hui soubz les Venitiens; et sont en danger de la perdre briefment, car les soudars ou gendarmes qu'ilz ont ne sont païés, et si n'ont de quoy vivre que en chestiveté et en grant desplaisir. Partir ne peut quelque homme sans congé; par quoy plusieurs qui la ont demeuré aulcune fois s'en vont avec les Turcs soy rendre, comme pour éviter ce lieu et la jurisdiction. Ὁ δ' Enlart (L'art gothique etc. I, Av.-Propos, σ. ii, iii) λέγει τὰ ἐξῆς: «Τοῦτο ἐνισχύεται ὑπὸ τῆς μαρτυρίας τοῦ νορμάννου περιηγητοῦ Πέτρου Mesenge, τῷ 1507: Tout le pays est subiect à la Seigneurie de Venise, depuys dix-huit ou vinght ans ença; depuys lequel temps ils ont changé tout l'ordre et manière de faire accoustumée, car en paravant ilz faisoient leurs procès et escriptures et plaidoient en françoys, et maintenant ilz les font en italien; de quoy les habitans sont bien mal contens, car tous ceulx du pays et speciallement les gentilh-hommes sont aussy bons françoys que nous sommes en France, et sont merveilleusement mal contens d'estre à la subgection de la Seigneurie de Venise.

Δημοκρατίας διότι αὕτη ὠχύρωσε κατ' αὐτοῦ τμήμα τῶν ἰδίων αὐτοῦ κτήσεων (τ'. ἐ. τὴν Κύπρον) ⁹⁹. Πλὴν ὁ ἐπικαιρος αὐτοῦ θάνατος τῷ 1566 ἐν τῇ πολιορκίᾳ τοῦ Σεγεδίνου τῆς Οὐγγαρίας ἀνέστειλεν εὐτυχῶς ἐπὶ τινὰ χρόνον τὸν ἀπειληθέντα κίνδυνον. Ἄλλ' ἡ πάλαι ἐπικρεμαμένη καταστροφή ἐπηνέχθη τέλος ὑπὸ τοῦ υἱοῦ καὶ διαδόχου αὐτοῦ Σελήμ 2 τοῦ ἐπικαλουμένου μεθύσου ¹⁰⁰. Οὗτος εἰς ἀνάμνησιν τῆς ἀναρρήσεώς του ἀπεφάσισε νὰ ἐγείρῃ ὠραῖον τέμενος ἐν Ἀδριανουπόλει. Ὅτε ὁμως ἐξεδήλωσε τὴν πρόθεσιν αὐτοῦ, ἐπληροφορήθη ὑπὸ τοῦ Μουφτῆ ὅτι οἱ μουσουλμανικοὶ νόμοι ἀπηγόρευον τὴν εἰς τοιοῦτο ἱδρυμα δαπάνην χρημάτων πλὴν ἐὰν ταῦτα προήρχοντο ἀπὸ ἡττηθέντων πολεμίων ¹⁰¹. Ὅθεν ἐθεωρήθη ὅτι ἡ κατάκτησις τῆς Κύπρου θὰ παρεῖχε τὰ ἀπαιτούμενα κεφάλαια, καὶ ἀμέσως ἀπεφασίσθη. Ἄλλως δὲ τὸ ἐγχείρημα ἀπὸ μακροῦ ἐσχεδίαζεν ὁ Σελήμ, λέγεται δ' ὅτι προήχθη εἰς τὴν ἀνάληψιν αὐτοῦ κυρίως ἐκ τῆς φήμης τῶν περιφήμων τῆς Νήσου οἴνων ¹⁰². Ζῶντος ἔτι τοῦ πατρὸς αὐτοῦ κυβερνήτης τῆς Κιλικίας ὧν εἶχε προκαλέσῃ ἐμπεριστατωμένας ἐρεύνας περὶ τῆς ἐκτάσεως, τοῦ κλίματος, τῆς εὐφορίας καὶ τοῦ πλούτου τῆς Νήσου ¹⁰³. Ἡ δὲ γειτνίασις αὐτῆς πρὸς τὰς ἑαυτοῦ κτήσεις καὶ ἡ ἀπόστασις αὐτῆς ἀπὸ τῆς Ἑνετίας ἐφαίνετο ὑπισχνουμένη εὐκόλον τὴν νίκην εἰς τὰ ὀθωμανικὰ ὄπλα. Ἐνεθαρρύνθη δ' εἰς τὰς προθέσεις αὐτοῦ ὁ Σελήμ ὑπὸ τινος πορτογάλλου Ἰουδαίου καλουμένου Μικουέξ (Miquez), ἐμπιστοτάτου φίλου καὶ συμβούλου του ¹⁰⁴. Τὸ ἄτομον τοῦτο, ὅπερ εἶχεν ἀποδεχθῇ τὸν Χρι-

⁹⁹ Sereno i, σ. 9. 10. Paruta i, σ. 77. ¹⁰⁰ Sereno σ. 379, σημ. 1: Amò tanto il vino che i suoi sudditi medesimi il chiamavano Sarkok e Mest-

¹⁰¹ Λουσιγιάν, σ. 93α. Paruta i, σ. 9.

¹⁰² Κατὰ παραδόξως ἰδιότροπον νέμεσιν ὁ θάνατος τοῦ Σελήμ φαίνεται ἐπελθὼν ἐξ ἀμέτρου ἀπολαύσεως τοῦ εὐνοουμένου ποτοῦ· ὑπὸ τὴν ἐπήρειαν δηλ. τοῦ κυπρίου οἴνου ὀλισθήσας ἐπὶ τοῦ λεῖου μαρμαρίνου ἐδάφους τοῦ λουτροῦ συνέθλασε τὸ κρανίον του. Ἄλλαι ὁμως εἰδήσεις ἀποδίδουσι τὸν θάνατόν του εἰς ἀποπληξίαν. Ἡ τοῦ Σελήμ μοῖρα δὲν εἶναι τὸ μόνον μνημονευόμενον παράδειγμα τοῦ κινδύνου τοῦ παρομαρτοῦντος τῇ καταχρῆσει τῶν κυπρίων οἴνων. Ἐν τῷ ἡμερολογίῳ ὁδοιπορίας εἰς Ἱερουσαλὴμ κυρίου τινὸς John Locke τῷ 1553 ἀπαντᾷ τὸ ἐξῆς σημεῖωμα: The 4 of November. This day departed this present life one of our company named Anthonie Gelber of Prussia —μετὰ τῆς προσθήκης— who onely took his surfet of Cyprus wine, ὡς εἰ τοῦτο ἦτο ἐπαρκὴς αἰτιολογία διὰ τὴν πρόωγον τελευτὴν τοῦ ἄγαν φιλοπότου Τεύτονος! (Harkluyt's Voyages ii, σ. 110).

¹⁰³ Sereno i, σ. 6. 10. Paruta i, σ. 8. 9, ¹⁰⁴ Paruta i, σ. 66.

στιανισμόν ἐν τῇ γενεθλίῳ του γῆ ἵνα ἀποφύγῃ τὰς δυσχερείας τὰς παρομαρτούσας τῷ Ἰουδαϊσμῷ, κατέληξεν εἰς Κπ, ἔνθα ἐπανῆλθεν εἰς τὴν πατριὸν θρησκείαν. Πλήρης ἀγανακτήσεως κατὰ τῆς Δημοκρατίας διὰ τινὰ φαντασιώδη ἀδικήματα ἅτινα εἶχεν ὑποστῆ, ἐπιδεξίως ἐξῆπτε τὴν φιλοδοξίαν τοῦ Σουλτάνου ὅπως ἐπιδιώξῃ τὰ ἴδια ἐκδικητικὰ σχέδια. Ὁ γελοῖος Ἑβραῖος λέγεται ὅτι προσφκειώθη τὰ σήματα καὶ τὸν τίτλον τοῦ Βασιλέως τῆς Κύπρου δυνάμει ὑποσχέσεως δοθείσης ὑπὸ τοῦ πατρωνος αὐτοῦ ἐν μέθῃ διατελοῦντος, ὅτι θὰ ἐλάμβανεν αὐτὸς τὴν βασιλείαν τῆς Νήσου ἐν ᾗ περιπτώσει ἢ ἐπιχείρησις κατέληγεν εἰς ἐπιτυχίαν. Ἀλλ' ἡ Κύπρος δὲν ἦτο εἰμαρμένον νὰ λάβῃ τὸν Ἰουδαῖον βασιλέα, οὗτος δ' ἠναγκάσθη ἀντὶ τούτου νὰ ἀρκεσθῇ εἰς τὸ δουκᾶτον τῆς Νάξου ¹⁰⁵.

45. Ὁ Σελήμ ὅπως κάλλιον ἀποκρύψῃ τὰ σχέδια αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ ἀγρύπνου βλέμματος τοῦ ἐνετοῦ Πρεσβευτοῦ, συνεκάλεσεν ἔφιππον διβάνιον ἐπὶ προφάσει κυνηγίου ἐν τοῖς προαστίοις τῆς Κπ, ἔνθα ἀπεκάλυψε τὸ σκοπούμενον. Μάτην ὁ μέγας βεζίρης Μεχμέτ Σοκόλλης διεμαρτυρήθη κατὰ τοῦ σχεδίου, παραστήσας τὸ ἄτιμον καὶ ἄδικον τῆς ἐπιθέσεως ἐν καιρῷ βαθείας εἰρήνης κατὰ ἔθνους, μεθ' οὗ μόλις εἶχε συναφθῇ συνθήκη φιλίας. Ἰσχυρίσθη ὅτι ἐὰν ἡ Α. Μεγαλειότης ἔπρεπε νὰ πολεμήσῃ, ὥφειλε νὰ στρέψῃ τὰ ὅπλα μᾶλλον κατὰ τοῦ Φιλίππου ii, τοῦ ἀμειλίκτου διώκτου τῶν Ἰσπανῶν Μουσουλμάνων ¹⁰⁶. Ἀλλ' αἱ γινῶμαι τοῦ Πιαλῆ καὶ τοῦ Λαλὰ Μουσταφᾶ, δύο τῶν πρωτευόντων πασσάδων τῆς τουρκικῆς Αὐλῆς, ὑπερίσχυσαν ¹⁰⁷. Οὗτοι ἦσαν προσωπικοὶ ἐχθροὶ τοῦ μεγάλου Βεζίρου, καὶ ἐν ᾧ ἄφ' ἐνὸς ἠλπιζον νὰ προκαλέσωσι τὴν πτώσιν αὐτοῦ, ἄφ' ἑτέρου ἠλπιζον νὰ ἐπιτύχωσι τὰς ἀρχιστρατηγίας τῆς ἐπικειμένης ἐκστρατείας. Προέβαλον ὑπὲρ αὐτῆς τὴν ἀδυναμίαν τῆς Δημοκρατίας νὰ ἀντιστῇ εἰς τὴν ἐπιδρομήν, καὶ τὴν μικρὰν βοήθειαν ἣτις ἦτο

¹⁰⁵ Thuanus xlix, σ. 925. Paruta i, σ. 13. Ἡ Νάξος προηγουμένως εἶχε διατελέσῃ ὑπὸ τὴν κατοχὴν τῆς ἑλληνικῆς οἰκογενείας τῶν Κρίσπων, ἣτις κατεῖχε καὶ τὰς παρακειμένας νήσους Πάρον καὶ Μῆλον. Τῷ 1265 διὰ τὸν ζήλον ὃν ἐπεδείξατο ὁ οἶκος οὗτος ἐν τῇ διαφορᾷ τῆς Ἑνετίας κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος Μιχαὴλ Παλαιολόγου ἐνεγράφη ἐν τῷ χρυσῷ βιβλίῳ (Libro d' oro) τῆς Δημοκρατίας. Τῷ 1537 ὁ οἶκος τῶν Κρίσπων ἀφηρέθη τὴν Νάξον ὑπὸ τοῦ περιδοήτου τούρκου πειρατοῦ Χαϊρεδδίν (τοῦ Βαρθαρόσσα), τῷ δὲ 1570 ὑπέστη καὶ τῶν λοιπῶν αὐτοῦ κτήσεων τὴν ἀπώλειαν διὰ χειρὸς τῶν Τούρκων. Ἀπεσύρθη δ' εἰς τὴν Ἑνετίαν, ἔνθα καὶ ἐξέλιπε τῷ 1600.

¹⁰⁶ Λουσινιάν, σ. 936. Sereno i, σ. 18ε. Paruta i, σ. 13. 14. 17-23. 71.

δυνατὸν νὰ προσδοκᾶται ἐκ τῶν ἄλλων χριστιανικῶν Δυνάμεων, τὴν εὐνοϊκὴν θέσιν τῆς Κύπρου, ἣτις ἠγγυᾶτο τὴν εὐόδωσιν τῆς ἐπιχειρήσεως, τὴν ἀνάγκην τῆς κατακτιήσεώς της χάριν τῆς ἀσφαλείας τοῦ τουρκικοῦ ἐμπορίου, καὶ τὴν καταισχύνην ἣτις προσήπτετο εἰς τὴν ὀθωμανικὴν Αὐτοκρατορίαν, ἐὰν αὕτη ἐπέτρεπε νὰ παραμένῃ ἐπὶ πλεόν ἢ Νῆσος καταφύγιον τῶν πειρατῶν, ὧν αἱ ἐπιδρομαὶ τοσοῦτο σπουδαίως ἐκώλυνον τὸ ἐτήσιον προσκύνημα εἰς Μέκκαν. Τοῦ Διβανίου ὁμοθύμως ἀποφηναμένου ὑπὲρ τοῦ ἐγχειρήματος, μόνον ἡ ἐμφάνις εὐνοϊκῆς εὐκαιρίας ὑπελείπετο ὅπως τοῦτο τεθῇ εἰς ἐκτέλεσιν ¹⁰⁷. Ἡ εὐκαιρία αὕτη ἐφάνη παρουσιασθεῖσα ταχέως μετὰ ταῦτα, κομισθείσης εἰς Κπ εἰδήσεως περὶ τρομερᾶς ἐκρήξεως ἐν τῷ Ναυστάθμῳ τῆς Ἑνετίας (13 Σε. 1569), ἔργου ἐμπρηστῶν καθ' ἃ ὑπετέθη, ἐξ ἧς ὑπέρογκος ποσότης πυρομαχικῶν κατεστράφη ¹⁰⁸. Ὁ Σουλτᾶνος ἀμέσως ἐξέδωκε διαταγὰς γενικοῦ ἐξοπλισμοῦ καὶ συγκεντρώσεως τῶν δυνάμεών του. Αἱ πολεμικαὶ αὗται παρασκευαὶ δὲν διέλαθον τὸν ἄγρυπνον ὀφθαλμὸν τοῦ παρὰ τῇ Πύλῃ ἐνετοῦ ἀπεσταλμένου Μαρκαντωνίου Βαρβάρου, ὅστις ταχέως διέγνω τὸν πραγματικὸν αὐτῶν σκοπὸν. Ἄλλ' αἱ ὑποδείξεις αὐτοῦ ἤχησαν εἰς ὧτα μὴ ἀκούοντα. Ἡ Αὐθεντία ἐβεβαίωσεν αὐτὸν ὅτι πάντως ἐσφάλλετο, καθ' ὅσον ἡ Πολιτεία οὐδὲν εἶχε νὰ φοβηθῇ ἐκ τῆς ὁμολογημένης φιλίας τοῦ Σουλτάνου· ἐπὶ πλεόν μέτρα προνοίας, ὑπονοοῦντα δυσπιστίαν, δυνατὸν νὰ εἶχον ὡς ἀποτέλεσμα νὰ προκαλέσωσιν αὐτὸν εἰς ἐπιχείρησιν σκοπῶν, δι' οὓς ἐπὶ τοσοῦτον χρόνον οὐδεμίαν διάθεσιν εἶχε δεῖξῃ. Ἄλλ' ἐπιστολαὶ μᾶλλον ἐπείγουσαι, ληφθεῖσαι ἀρχομένου τοῦ 1570, φέρουσαι δὲ τὴν ἐκπληκτικὴν πληροφορίαν ὅτι τὰ τουρκικὰ στρατεύματα ἐβάδιζον πρὸς τὰ νότια παράλια τῆς μ. Ἀσίας, ἐξήγειραν τέλος τοὺς Ἑνετοὺς ἐκ τῆς ἀπαθείας αὐτῶν. Διαταγαὶ ἀμέσως ἐξεπέμφθησαν πρὸς τοὺς διοικητὰς τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου ὅπως ἐτοιμασθῶσι κατ' αἰφνιδίας ἐπιθέσεως. Οἱκοὶ δ' ὁ προκουράτωρ τοῦ ἁγ. Μάρκου Ἰερώνυμος Ζάνες (Giralamo Zane), δεξιὸς καὶ εὐδόκιμος μέχρι τοῦδε ἀρχηγός, διωρίσθη ἀνώτατος ἀρχηγός τοῦ στόλου ¹⁰⁹. Ἄλλ' αἱ κατὰ γῆν δυνάμεις, δι' ὧν

¹⁰⁷ Λουσινιάν, σ. 93α. Ὁ Πιαλῆς καὶ ὁ Μουσταφᾶς εἶχον ὑπηρετήσῃ ἐν τῇ ὀλεθρῇ ἐκστρατείᾳ κατὰ τῆς Μάλτας τῷ 1565, ὁ μὲν ὡς ναύαρχος τῶν κατὰ θάλασσαν, ὁ δὲ ὡς ἀρχιστράτηγος τῶν κατὰ γῆν δυνάμεων. Εἶχον δ' ἀποβάλλῃ τὴν εὐνοίαν τοῦ Σουλτάνου διὰ τῶν ρεδιουργιῶν τοῦ μ. Βεζίρου.

¹⁰⁸ Sereno i, σ. 16. ¹⁰⁹ Sereno i, σ. 47.

ἡ Δημοκρατία προυτίθετο νὰ ἀντιμετωπίσῃ τὴν ἐπίθεσιν τῆς μεγίστης στρατιωτικῆς αὐτοκρατορίας τοῦ αἰῶνος, ἦσαν γελοῖαι ὑπὸ ἔποψιν ἀριθμοῦ¹¹⁰. Τρισχίλιοι ἰταλοὶ πεζοὶ ὑπὸ τὸν Ἱερώνυμον Μαρτινέγκον, ἀποσταλέντες εἰς ἐνίσχυσιν τῆς φρουρᾶς τῆς Ἀμμοχώστου, ἀπέτελεσαν τὴν μόνην ἐπικουρίαν. Τοῦ δ' ἀρχηγοῦ αὐτῶν ἀποθανόντος παρὰ τὴν Κέρκυραν, μέρος μόνον τῶν στρατευμάτων τούτων προυχώρησαν μέχρι τοῦ προορισμοῦ των.

46. Ἐν τῷ μεταξὺ τὸ ἔργον τῆς προετοιμασίας προυχώρει ἐν τῷ Ναυστάθμῳ τῆς Κπ ὑπὸ τὴν προσωπικὴν ἐπίβλεψιν τοῦ Σουλτάνου. Τέλος ὅτε τὸ πᾶν συνεπληρώθη αἱ στρατιωτικαὶ καὶ ναυτικαὶ δυνάμεις ἐτέθησαν ὑπὸ τὰς διαταγὰς αἱ μὲν τοῦ Μουσταφᾶ αἱ δὲ τοῦ Πιαλῆ¹¹¹. Ἀλλ' αἱ ἐχθροπραξίαι οὐδὲ τότε ἤρξαντο ἀμέσως. Διότι τοῦ Βαρβάρου παραστήσαντος εἰς τὸν μ. Βεζίρην ὁπόσον ἐπονείδιστον θὰ ἦτο διὰ τὸν Σουλτᾶνον νὰ προσβάλλῃ ἔθνος, μεθ' οὗ εἶχε συνάψῃ εἰρήνην καὶ ὅπερ ἐβασίσθη ἐπὶ τῶν διαβεβαιώσεών του, καὶ ὅτι ἡ Α. Μεγαλειότης ὤφειλε πρότερον νὰ πληροφορήσῃ τοὺς Ἑνετοὺς τίνα αἰτίαν παραπόνου εἶχε κατ' αὐτῶν ὥστε, ἐὰν αὕτη ἦτο βάσιμος, οὗτοι νὰ δυνηθῶσι νὰ προβῶσιν εἰς ἐπανόρθωσιν, ἀπεφασίσθη ἵνα ἀπεσταλμένος ἐκπεμφθῇ εἰς Ἑνετίαν. Ὅθεν ὁ Καθὰς Κουδὰτ ἐξεπέμφθη μετὰ τῆς ἐντολῆς νὰ ζητήσῃ τὴν ἄμεσον παράδοσιν τῆς Κύπρου, ἀπειλῶν πόλεμον ἐν περιπτώσει ἀρνήσεως¹¹². Ὁ ἀπεσταλμένος τοῦ Σουλτάνου ἐγένετο δεκτὸς εἰς ἐπίσημον ἀκρόασιν παρὰ τοῦ Δόγου καὶ τῆς Συγκλήτου. Παραουσιάσας δὲ τὸ τελεσίγραφον τοῦ κυρίου αὐτοῦ ἤκουσεν εἰς ἀπάντησιν ὅτι ἡ Δημοκρατία δὲν θὰ δευλιάσῃ εἰς τὴν πάλιν, καθόσον ἤλπιζεν εἰς νίκην πεποιθυῖα ἐπὶ τὸ δίκαιον τοῦ ἀγῶνός της καὶ ἐπὶ τὴν βοήθειαν τοῦ Θεοῦ. Ἡ ἀγγελία τῆς ὑποδοχῆς τοῦ ἀπεσταλμένου του καὶ ἡ ἀδειλιάστος ἀπόκρισις τῆς Συγκλήτου τοσοῦτον ἐξώργισαν τὸν Σουλτᾶνον, ὥστε

¹¹⁰ Λουσινιάν, σ. 94α. Sereno i, σ. 32. 47. Ὡς τεκμήριον τῆς ἀνυπερασπίστου καταστάσεως τῆς Νήσου ὁ Καλέπιος βεβαιοῖ ὅτι τὸ ὅπλοστάσιον τῆς Λευκασίας περιεῖχε μόνον 1040 ἀρχεβούζια, πολλοὶ δὲ τῶν στρατιωτῶν τοσοῦτο ἐστεροῦντο ἀσκήσεως περὶ τὴν χρῆσιν τῶν τυφεκίων των, ὥστε δὲν ἠδύναντο νὰ κενώσωσιν αὐτὰ χωρὶς νὰ κατακαύσωσι τὴν γενειάδα των: La munitione non haveva altro che 1040 archibusi — molti de l' istessi (τ' ἐ. soldati) tanto erano esperti che nel dar fuoco a l' archibuso si bruciavano la barba. (Λουσινιάν, σ. 96α).

¹¹¹ Λουσινιάν, σ. 94α. Paruta i, σ. 35. 37. 65. Sereno i, σ. 31. ¹¹² Sereno i, σ. 36. 40. 41.

οὗτος διέταξεν ἵνα ὁ Βάρβαρος καὶ οἱ ἐν τῷ Πέραν ἄλλοι Χριστιανοὶ συλληφθῶσι ¹¹³.

47. Ὁ ἀπειλῶν τοὺς Κυπρίους κίνδυνος δὲν κατέλαβεν αὐτοὺς ὁλοσχερῶς ἐκπεπληγμένους. Εἶχον ληφθῆ πρότερον ἐπιστολαὶ παρὰ τοῦ ἐν Κπ Πρεσβευτοῦ καὶ ἐξ Ἑνετίας, προτρέπουσαι τοὺς κατοίκους νὰ προετοιμασθῶσιν εἰς πόλεμον καὶ νὰ ἀντιστῶσιν ὅσον ἡδύναντο ἐρρωμένως ¹¹⁴. Ἀτυχῶς ἡ ἀνωτάτη ἐξουσία κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον ἦτο ἀνατεθειμένη εἰς τὸν Νικόλαον Δάνδολον (Nicolo Dandolo), ἄνθρωπον ὅλως ἀκατάλληλον ἵνα χειρισθῇ τὴν δεινὴν κρίσιν ἣτις εἶχεν ἐνσκήψῃ. Εἰ καὶ ὁ χρόνος τῆς ὑπηρεσίας αὐτοῦ εἶχεν ἤδη λήξῃ, ἀφείθη νὰ ἐξακολουθήσῃ ὦν ἐπὶ κεφαλῇ τῶν πραγμάτων, διὰ δὲ τῆς παρουσίας αὐτοῦ συνετέλεσεν ἐν οὐχὶ σμικρῷ βαθμῷ εἰς τὰς ἐπιούσας συμφοράς ¹¹⁵.

48. Ἡ εἶδησις τῆς κηρύξεως τοῦ πολέμου ἐπλήρωσεν ἀπελπισμοῦ τοὺς κατοίκους τῆς Λευκοσίας. Ἐν ᾧ οἱ διαπεπιστευμένοι τὴν ἄμυναν τῆς Πρωτευούσης ἡσυχολοῦντο παρασκευάζοντες τὴν ἀντίστασιν, οἱ ναοὶ πάσης ἀποχρώσεως ἐπληροῦντο περιτρόμων λατρευτῶν, ἐπικαλουμένων τὸν Θεὸν ἵνα προστατεύσῃ αὐτοὺς κατὰ τῆς ἐπερχομένης δοκιμασίας ¹¹⁶. Ἐν λόγῳ ἐκφωνηθέντι πρὸ τῶν εὐγενῶν καὶ τῶν κατοίκων ἐν τῷ καθεδρικῷ τῆς ἁγ. Σοφίας ὁ ἐπίσκοπος Πάφου Φραγκίσκος Κονταρίνης, ὅστις ἀντεπροσώπευε τὸν ἀπόντα τότε ἐκ τῆς Νήσου Ἀρχιεπίσκοπον, ᾧδὲ πως ἐπεζήτησε νὰ στηρίξῃ τὸ ἐκλείπον αὐτῶν θάρρος :

49. « Ἀποβλέπων εἰς τὸ μέγεθος τῶν παρόντων κινδύνων δὲν δύναμαι εἰμὴ νὰ αἰσθάνωμαι σοβαρωτάτους φόβους περὶ τῆς κοινῆς σωτηρίας, ἅμα δὲ διὰ τὸ ἀδέβαιον τοῦ τελικοῦ ἀποτελέσματος νὰ ἀποκλίνω ἀθύμως πρὸς τὴν ἀπευκταίαν τύχην. Ἀλλ' ὅταν ἐκ τοῦναντίου ἀνακαλέσω ἑμαυτὸν εἰς ἀναπόλησιν τῆς περιωνύμου ὑμῶν ἀρετῆς, μεγαλοφροσύνης, θάρρους καὶ εὐσταθείας, αἰσθάνομαι ἀλάθητον φῶς ἐξεγειρόμενον ἐντὸς τοῦ στήθους μου, ὅπερ με πληροῖ τῆς ἐλπίδος τοῦ κρείττονος. Ἐὰν δ' ἐκ τῶν ταπεινοτέρων τούτων λογισμῶν ὑψωθῶ εἰς τὴν ἔννοιαν τῆς τοῦ Θεοῦ προνοίας καὶ ἀγαθότητος, ὁ πρότερός μου ἐκείνος φόβος οὐ μόνον πραῦνεται ἀλλὰ καὶ μεταβάλλεται εἰς βεβαίαν πίστιν, ἐπειδὴ κατανοῶν τότε κάλλιον

¹¹³ Λουσινιάν, σ. 97β. Paruta i, σ. 48.

¹¹⁴ Λουσινιάν, σ. 94α. 95β.

¹¹⁵ Paruta i, σ. 78. Sereno i, σ. 64.

¹¹⁶ Λουσινιάν, σ. 94β. Paruta i, σ. 81.

τὴν ἀλήθειαν καταμανθάνω ὅτι εἰς τοὺς ἀνδρείους οἱ κίνδυνοι καὶ αἱ δυσχέρειαι δὲν εἶναι ἀνυπέρβλητοι, τοῖς καὶ Χριστιανοῖς δὲ καὶ τὰ ἀδύνατα εὐκόλα γίνονται ὁμοίως. Ὅθεν ἐὰν ἡ παλαιὰ καὶ ἰδιάζουσα ὑμῖν ρώμη μὴ ἀπολίπη ὑμᾶς, καὶ ἐὰν ἡ πίστις ὑμῶν, ἦν ἀνελάβετε νὰ ὑπερασπίζητε μετὰ τῆς ὑμετέρας ζωῆς, παραμείνη ἀμετακίνητος καὶ σταθερὰ ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν, εἶμαι βεβαιότατος ὅτι ἐν τέλει θέλετε ἀνακαλύψῃ ὅτι οἱ παρόντες κίνδυνοι ἐπισυνέβησαν οὐχὶ ἐπὶ ὑμετέρᾳ καταστροφῇ ἀλλὰ πρὸς περιλάμπρον ὑμῶν ἔπαινον καὶ ἀθάνατον δόξαν. Γινώσκουμεν ἕξ ἀναριθμήτων παραδειγμάτων παντὸς χρόνου ὁπόσας ὑπὸ παμπληθῶν στρατιῶν πολιορκίας γενναίως ὑπήνεγκαν καὶ ἀπράκτους κατέστησαν μία μόλις ἀνδρῶν δράξ· ὅτι ἀκλόνητος ἀνδρεία καὶ εὐγενὴς ἀπόφασις ἕξ ἀηττήτου φρονήματος πηγάζουσαι πολλάκις ἤρκεσαν ὅπως ἐπιτύχωσιν ἀπαλλαγὴν ἀπὸ τῶν σοβαρωτάτων κινδύνων· ὅτι τὰ ἔθνη, οἷς ὁ Θεὸς εὐδόκησεν ἰδιάζων παραστάτης νὰ ἀποδειχθῇ, οὐ μόνον ὑπ' οὐδεμιᾶς ἀνθρώπων δυνάμεως κατέστη δυνατόν νὰ βλαβῶσιν, ἀλλὰ καὶ αὐτὴν τὴν Φύσιν σύμμαχον καὶ αὐτοὺς τοὺς Οὐρανοὺς καὶ τὰ στοιχεῖα βοηθοὺς ἔσχον. Οὕτω τὰ ὕδατα ἐν εἵδει τειχῶν ἐγερθέντα ἀνέφξαν εὐκόλον καὶ ἀσφαλῆ πάροδον τοῖς Ἑβραίοις διὰ μέσου τῆς θαλάσσης· ἡ αὐχμῶσα γῆ ἔδωκε πηγὰς καθαρωτάτων καὶ ἀφθονωτάτων ὑδάτων, ἵνα ρέωσιν εἰς ἀνάψυξιν αὐτῶν· καὶ οἱ οὐρανοὶ ἐφωδίασαν αὐτοῖς τὴν παράδοξον ἐκείνην καὶ ὑπερφυᾶ τροφήν, τὸ μάννα, πρὸς συντήρησιν αὐτῶν. Τοιαύτας, ὅντως, καὶ παρομοίας βοηθείας θὰ ὠφείλομεν νὰ προσδοκῶμεν νῦν παρὰ τοῦ κραταιοῦ βραχίονος τοῦ Θεοῦ πρὸς διάσωσιν ἡμῶν, ἀφ' οὗ ὁ ὀθωμανὸς Σελὴμ δὲν εἶναι ὀλιγώτερον τοῦ ἀρχαίου ἐκείνου Φαραὼ ἀσεβῆς καὶ σκληρὸς διώκτης τοῦ ἐκλεκτοῦ λαοῦ, οὔτε ἡμεῖς οἱ Χριστιανοί, οἵτινες ἐξηγοράσθημεν τῷ αἵματι τοῦ Υἱοῦ Αὐτοῦ, ἦττον τίμιοι καὶ ἡγαπημένοι Αὐτῷ ἢ ἕτερός τις ποτε λαός. Ἐχετε περίφημον καὶ πρόσφατον παράδειγμα ὅπως ἐμπνευσθῆτε πεποίθῃσιν ὅτι τὸ θαῦμα τοῦτο δύναται νὰ πραγματοποιηθῇ. Μὴ ἀγνοεῖτε ἐν ποίαις δυσχερείαις πρὸ πέντε μόλις ἐτῶν εὐρέθη ἡ νῆσος Μάλτα, καταπονουμένη ὑπὸ τοσοῦτον μακρᾶς καὶ στενῆς πολιορκίας, προσβαλλομένη ὑπὸ τοσούτων ἐχθρῶν, τόσον ὀλίγους ὑπερασπιστὰς ἔχουσα, ἐστερημένη πάσης σχεδὸν ἐλπίδος βοηθείας καὶ εἰς τὰ ἔσχατα περιελθοῦσα; Ὅμως ἡ ἀνδρεία καὶ ἡ πίστις τῶν ὑπερασπιστῶν, ἀλύμαντος παραμείνασα

πρὸ παντὸς ἀντιξοῦ κατέστησε ματαίαν καὶ ἀσθενῇ τὴν δύναμιν τῶν βαρβάρων καὶ καταγέλαστα τὰ ὑπερφίαλα αὐτῶν σχέδια. Καί, ἵνα ἡ δύναμις τῆς θείας προνοίας τρανότερον καταδειχθῇ, τὸ φρούριον ἐκεῖνο, τὸ ἤδη περὶ τῶν ἐσχάτων διακινδυνεῦον, ἐλυτρώθη τῆς ἐχθρικῆς πολιορκίας πρὶν φθάσῃ εἰς αὐτὸ ἡ ἀπὸ τῶν φίλων ἐπικουρία ¹¹⁷. Ὅφειλετε νὰ μιμηθῆτε τοὺς ἀκάμπτους ἐκείνους καὶ ἡρωικὸν ἄνδρα ἐκτιθέμενοι ἐκόντες εἰς πάσας τὰς κακουχίας καὶ τοὺς κινδύνους τοῦ στρατιωτικοῦ καθήκοντος, μᾶλλον δ' ἐπιβάλλεται ὑμῖν καὶ νὰ ὑπερβῆτε αὐτούς. Διότι οἱ ἱππῶται ἐκεῖνοι, ξένοι καὶ ἐκ διαφορῶν πατρίδων, ἐπολέμουν μόνον ὑπὲρ πίστεως καὶ δόξης, ἐν ᾧ ὑμεῖς πλὴν τῶν παρορμημάτων τούτων μάχεσθε καὶ ὑπὲρ τῆς πατρίδος, τῶν γυναικῶν, τῶν τέκνων καὶ τῶν περιουσιῶν ὑμῶν. Οὕτω πᾶν κίνητρον, θεῖόν τε καὶ ἀνθρώπινον, ἐπιβάλλει ὑμῖν ἵνα ἀναπτύξητε ἀκατάβλητον σθένος μετὰ τῆς τολμηροτάτης καὶ ἀφοβωτάτης ἀποφασιστικότητος, τοσοῦτο μᾶλλον καθόσον ὑμεῖς, ἐλεύθεροι ἄνδρες καὶ βλαστοὶ γένους εὐγενοῦς καὶ ἐνδόξου, καλεῖσθε νὰ ἀγωνισθῆτε ἐναντίον δούλων, συρφετοῦ ἀγεννοῦς καὶ ἀπολέμου, εἰθισμένου νὰ νικᾷ μᾶλλον διὰ τοῦ πλήθους ἢ διὰ τῆς ἀνδρείας τῶν στρατιωτῶν αὐτοῦ, πλεονέκτημα ὅπερ οὗτοι νῦν δὲν θὰ δυνηθῶσι νὰ ἐπωφεληθῶσιν, ἐπειδὴ ἡ πόλις αὕτη περιβάλλεται ὑπὸ ὑψηλοτάτων τειχῶν καὶ ὑπερασπίζεται ὑπὸ πυροβολικοῦ τόσον πολυαρίθμου ὥστε τοῦτο μόνον νὰ εἶναι ἱκανὸν νὰ ἀποκρούσῃ τὸν πολέμιον, ὅστις εἶναι τοιοῦτος, ὥστε, βεβαιώθητε, ἐὰν μόνον τὴν πρώτην αὐτοῦ ἔφοδον ἀποκρούσητε, καθ' ἣν θὰ ἔχῃ συγκεντρώσῃ πᾶσαν τὴν τόλμην αὐτοῦ ὅπως εὐδοκιμήσῃ ἐν τῇ ἐφορμῇ, ἡ νίκη ἔσται πάντως ὑμετέρα. Διότι δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἀναβάλῃ ἐπὶ μακρὸν τὴν ἄφιν αὐτῆς ἡ ἐπικουρία, ἥτις, ὥς ἠκούσατε, παρασκευάζεται μετὰ ἰσχυροτάτου στόλου ὑπὸ τῆς ἡμετέρας Δημοκρατίας, καθ' ὅσον αὕτη οὐδαμῶς θὰ διστάσῃ νὰ πέμψῃ πάσας αὐτῆς τὰς δυνάμεις πρὸς ὑπεράσπισιν τοῦ βασιλείου τούτου, ὅπερ θεωρεῖται τὸ εὐγενέστατον τμήμα τῶν κτήσεών της καὶ εἶναι τοῖς πᾶσι προσφιλέστατον. Εἰ καὶ ταῦτα δὲ τὰ

¹¹⁷ Ὁ τουρκικὸς στόλος ἐξ 180 πλοίων περιεχόντων πλείονας τῶν 30.000 ἀνδρῶν ἐπεφάνη πρὸ τῆς Μάλτας τῇ 18 Μαΐου 1565, τὰ δὲ συντρίμματα τοῦ ὀθωμανικοῦ στρατοῦ μετεβιβάσθησαν πάλιν εἰς τὰ πλοῖα τῇ 8 Σε. τοῦ αὐτοῦ ἔτους. Ἡ πρώτη ἐπικουρία ἀφίκετο τοῖς πολιορκουμένοις ἐκ Συρακουσῶν τῇ 6 Σεπτεμβρίου.

ἀνθρώπινα μέτρα καθ' ἑαυτὰ εἶναι ἱκανὰ πρὸς ὑπεράσπισιν ὑμῶν, αἱ προσευχαί, ἡ πίστις καὶ ἡ σταθερὰ ἀπόφασις ὅπως ἀποστῆτε τῶν ἁμαρτιῶν ὑμῶν θὰ καταστήσωσιν ὑμᾶς ἀκαταμαχήτους, ἐν ᾧ ἅμα ἡγνισμένοι μᾶλλον διὰ τοῦ φόβου ἢ διὰ τῆς πραγματικῆς τιμωρίας θὰ εὗρητε καιρὸν καὶ αἰτίαν ὅπως αἰνέσητε, τιμήσητε καὶ δοξολογήσητε τὸν ὑψιστον Θεόν, ὅστις ἐν μοναδικῇ ἀγαθότητι ἐπιδεικνύμενος ὑμῖν μόνον τὴν ἐμφάνειαν τῆς ὀργῆς Αὐτοῦ ἐν τῇ λύσσει τοῦ ὀθωμανοῦ τούτου βαρβάρου, ἠυδόκησε νὰ μεριμνήσῃ περὶ τῆς σωτηρίας τῶν ψυχῶν ὑμῶν καὶ τῆς ἐπιτεύξεως τῶν οὐρανίων ἀγαθῶν, ἅμα δὲ καὶ περὶ τῆς διασώσεως τῆς ὑμετέρας ζωῆς, πατρίδος καὶ περιουσίας, ἵνα ὑμεῖς τοῦντεῦθεν ἀφιερώσητε πάντα ταῦτα εἰς δόξαν Αὐτοῦ, ὅστις εἶναι ὁ ἀληθὴς ὑμῶν καὶ μεγαλόδωρος Κύριος, καὶ πάσης ἀγαθῆς δόσεως χορηγός» ¹¹⁸.

50. Ὅτε ὁ σεβάσμιος ρήτωρ κατέβη ἀπὸ τοῦ ἄμβωνος, ἐνηγκαλίσθησαν αὐτὸν μετ' ἀγάπης οἱ ἐπίσημοι καὶ θερμῶς ἠὺχαρίστησαν διὰ τὸν πατριωτικὸν καὶ ἐνθουσιαστικὸν λόγον του. Οἱ φλογεροὶ λόγοι, οὓς ἀρτίως εἶχον ἀκούσῃ, ἐξήγειραν τὸ πολεμικὸν μένος τῶν ἀκροατῶν του, οἵτινες ὥμοσαν νὰ ἐκχέωσι καὶ τὴν τελευταίαν ρανίδα τοῦ αἵματός των εἰς ὑπεράσπισιν τῶν ἐστιῶν των, καὶ νὰ ταφῶσιν ὑπὸ τὰ ἐρείπια τῆς πόλεως των μᾶλλον ἢ νὰ ἐπιτρέψωσι νὰ πέσῃ αὕτη εἰς τὰς χεῖρας τῶν ἀπεχθῶν Μουσουλμάνων ¹¹⁹.

51. Ἡ τοπικὴ διοίκησις ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ ὑπῆρξεν ὑπεύθυνος πλάνης, ἥτις ἔτι μᾶλλον ἐπηύξησε τὰς δυσχερείας τῆς καταστάσεως. Ἦτο γνωστὸν ἐν τε τῇ Ἑνετίᾳ καὶ ἐν Κπ ὅτι οἱ χωρικοὶ ἦσαν δυσηρεστημένοι ἐκ τῆς καταστάσεώς των καὶ ὥριμοι εἰς ἐπανάστασιν ¹²⁰. Τωόντι, ἀκριβῶς πρὸ τῆς τουρκικῆς ἀποβάσεως δύο Κύπριοι ἀφίκοντο εἰς Κπ μετὰ γραμμάτων ἐκφραζόντων τὴν ἐπιθυμίαν πολλῶν ἐκ τῶν παροίκων ὅπως περιέλθωσιν ὑπὸ τὴν διοίκησιν τοῦ Σουλτάνου ἕνεκα τῶν ὑπερόγκων βαρῶν εἰς ἃ ἦσαν ὑποβεβλημένοι. Ἀλλ' οἱ ἀπεσταλμένοι οὗτοι παρεδόθησαν μυστικῶς ὑπὸ τοῦ μ. Βεζίρου δυνάμει δωροδοκίας εἰς τὸν ἐνετὸν Ἀπεσταλμένον καὶ οὐδέποτε ἀνεφάνησαν πλέον ¹²¹. Πολλοὶ τῶν δουλοπαροίκων, οἵτινες

¹¹⁸ Paruta i, σ. 82-4. Λουσινιάν, σ. 98α. Κυπριανός, σ. 419-20.

¹¹⁹ Λουσινιάν, σ. 98α. ¹²⁰ Λουσινιάν, σ. 93β. 98α.

¹²¹ Πολλαὶ ἄλλαι περιστάσεις μαρτυροῦσι τὴν ἐσχάτην ἀποστροφὴν, μεθ' ἧς οἱ Ὀρθόδοξοι κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου προσέβλεπον τοὺς ἐνετοὺς αὐτῶν τυράννους, καὶ τὴν εὐχαρίστησιν ἣν διετράνωσαν ἐπὶ τῇ προσδοκίᾳ τῆς τουρκικῆς

ἔμενον ἀκόμῃ ἐξηρημένοι ἀπὸ τῶν φεουδαρχῶν αὐτῶν, ἐπὶ τινὰ χρόνον διετέλουν προσδοκῶντες μετ' ἀνυπομονησίας τὴν κήρυξιν τῆς ἄνευ ὅρων ἀπαλλαγῆς των. Διαδόσεις εἶχον κυκλοφορήσῃ ὅτι

εἰσβολῆς. Ὁ ἐπίσκοπος Ἀμελίας Γρατζιάνης ἐν τῇ ἑαυτοῦ ἱστορίᾳ τοῦ πολέμου καθώρισε τὴν αἰτίαν τὴν προκαλέσασαν τὴν ἐχθρικὴν ταύτην τῶν ἰθαγενῶν στάσιν, καὶ ἀπεμνημόνευσε δὲ τὴν τελευταίαν των ἐπὶ τῆς λατινοκρατίας ἀπόπειραν πρὸς ἀπολύτρωσιν ἑαυτῶν ἀπὸ τοῦ ξενικοῦ ζυγοῦ: At apud Cyprios ad primos belli nuncios cum ingens pavor et trepidatio, tum variis cujusque generis studiis animorum habitus: agrestes, ut quique graviore servitute premebantur, passim laetari, et cujuscunque, dum novae fortunae spem fovere. His enim Cyprii pro servis utebantur, et acerbè crudeliterque habebant. Quem illi dominatum ita non abjecto animo ferebant, ut ad eum excutiendum saepe cum Turcis prodendae insulae consilia miscuerint. Et peregissent aliquando facinus, si validum auctorem invenissent; qui usque eo illis defuit, ut proximis superioribus annis didascalum quemdam infimae sortis hominem secuti, eum regem facturi viderentur, nisi, antequam cum Turcis, in quorum se clientelam ille debebat, transigeret, detecta conjuratione, eum magistratus Venetus supplicio subito affecisset. (Gratiani, *De bello Cyprio* ii, σ. 62). Τὸ πρόσωπον τὸ ἐνταῦθα ἀναφερόμενον ὡς διδάσκαλος ἦτο Ἰάκωβος ὁ Κρής, ὅστις ὕψωσε τὴν σημαίαν τῆς ἐπαναστάσεως τῇ 1546 (Mai *Spicileg. Rom.* viii). Ὁ αὐτὸς Γρατιανὸς ἐν μονογραφίᾳ ἣν συνέταξε περὶ τοῦ ἥρωος τῆς ἐξεγέρσεως ταύτης, παρέχει καὶ τὴν ἐξῆς μαρτυρίαν περὶ τῆς ἐχθρότητος τῆς ἐπιδειχθείσης ὑπὸ τῶν Κυπρίων πάσης τάξεως πρὸς τοὺς ἐνετοὺς αὐτῶν κυρίους: Nobilitas, ut tum invita sic nunquam libenter alterius quam regis imperii patiens fuit; quamquam enim communicato cum magnis et claris familiis connubio sese Venetis miscuerit, et eorum moderato et aequabili prope septuaginta annorum imperio, oblitterata illius temporis memoria videatur, tamen permanet insitum animis regii nominis desiderium. Plebes, praeter quam quod omnis natura inconstans mobilisque, et novarum rerum cupida, Graecis maxime innata levitas est. Haec communi civitatum morbo adversa nobilitati, et eadem pertinacia, qua olim in sacris conciliis consentientibus ceteris patribus, uni Graeci, etsi cessare tum quidem post modum ad ingenium redeuntes, publicam auctoritatem neglectui habuerunt, suo more sacrorum caerimonias colit, et ingenti odio ab iis dissidet qui romanae ecclesiae religione et ritibus continentur, quorum est tota insula satis magnus numerus. Quod quidem odium saepe in populares tumultus erumperet, nisi magistratuum metu omnes cohiberentur, qui veteri concessu Graecos suis uti sacris permittunt; praeter quam nobiles, quorum tamen ipsorum permulti infecti vulgi superstitionibus, respuere Latinorum rationem videntur, quamvis palam id facere, quod lege nobilitati Graecorum ritibus interdicitur, non audeant. (Antonii Mariae Gratiani, episcopi Amerini, *De Jacobo despotae fratre* etc. Mai, *Spicileg. Roman.* viii, σ. 219-20).

Ὁ Ἰάκωβος οὗτος περιγράφεται ὡς ἀδελφὸς τοῦ δεσπότη τῶν Βλάχων

διαταγαὶ περὶ τούτου εἶχον ληφθῇ παρὰ τῶν ἐν Ἑνετίᾳ ἀρχῶν ¹²². Ἡ δὲ ἄρνησις συμμορφώσεως πρὸς τὰς ἀπαιτήσεις αὐτῶν ἐχρησίμευσεν ἀπλῶς ὅπως ἀποξενώσῃ ἔτι μᾶλλον τὰς συμπαθείας των. Ἀντιληφθέντες δ' ὅτι εἶχον ἐξαπατηθῇ ἐν ταῖς προσδοκίαις αὐτῶν, καὶ ἀπελπίσαντες νῦν ὅτι θὰ ἐτύγχανόν ποτε τῆς πολυποθήτου αὐτῶν ἐλευθερίας εἰμὴ διὰ τῶν Τούρκων, ἦσαν πρόθυμοι νὰ δεχθῶσι τοὺς εἰσβολεῖς ἀνοικταῖς ἀγκάλαις.

52. Τῇ 1 Ἰουλίου τοῦ 1570 ὁ ὀθωμανικὸς στόλος ἐπεφάνη πρὸ τῆς Πάφου καὶ τῇ 4 τοῦ αὐτοῦ μηνὸς ἀπόβασις ἐγένετο ἐν Λάρνακι ¹²³. Ὁ Μουσταφᾶς προέβη εἰς ἀμέσους παρασκευὰς ὅπως διεξαγάγῃ τὴν ἐκστρατείαν μετὰ δραστηριότητος. Ἀλλὰ πρὶν προβῇ εἰς πραγματικὰς ἐχθροπραξίας ἐκάλεσε τὴν Λευκοσίαν νὰ παραδοθῇ, προσφέρων εὐνοϊκοὺς ὅρους εἰς πάντας οἵτινες θὰ ὑπετάσσοντο ἡσύχως εἰς τὴν ἐξουσίαν τοῦ Σουλτάνου. Ὁ ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ ἀπεσταλμένος αὐτοῦ ἦτο τυφλὸς τις κερκυραῖος μοναχὸς καλούμενος Νικόδημος. Ἀλλ' οἱ κάτοικαι ἀπέρριψαν τὰς προτάσεις αὐτοῦ μετὰ καταφρονήσεως, δηλώσαντες ὅτι προυτίμων τὸν θάνατον τῆς συνθηκολογίας. Ἡ Λευκοσία ἐξελέγη ὥς τὸ πρῶτον προσβλητέον σημεῖον διὰ τὸ ὅτι ἦτο ἡ πρωτεύουσα καὶ περιεῖχε πάντας τοὺς θησαυροὺς τοῦ βασιλείου. Τῇ 26 Ἰουλίου ὁ τουρκικὸς στρατὸς μετὰ πολυαριθμοῦ συνοδείας πυροβολικοῦ ἐστρατοπέδευε πρὸ τῆς πόλεως. Ἐπὶ ἑξ ἑβδομάδας ἡ ἀποκεκλεισμένη φρουρὰ ὑπέστη μετ' ἀδιασεί-

(despota Valachorum). Ὁ αὐτὸς τόμος περιέχει καὶ τὴν βιογραφίαν αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ συγγραφέως.

Εὐθὺς μετὰ τὴν ἀπόβασιν τῶν τουρκικῶν δυνάμεων ἐδόθη ἐμφαντικωτάτῃ ἀπόδειξις τῆς ἐπικρατούσης δυσαρесκείας. Οἱ εἰσβολεῖς ὑπὸ τὴν ὀδηγίαν ἑλληνος ἱερέως ἐκ Λευκάρων κατέλαβον τὸ σπουδαῖον τοῦτο χωρίον χωρὶς νὰ προῦποθέσωσιν ἀντίστασιν τινὰ τῶν κατοίκων, οἵτινες φαίνεται προθύμως μετέστησαν τὴν νομιμοφροσύνην αὐτῶν πρὸς τὸν Σουλτάνον. Ἵνα ματαιώσωσι τὰς σοβαρὰς συνεπείας, ὡς τὸ ἀνταρτικὸν τοῦτο παράδειγμα ἡδύνατο ἄλλως νὰ προκαλέσῃ, αἱ ἐν Λευκοσίᾳ ἐνετικαὶ ἀρχαὶ ἐξοπέστειλαν σῶμα ἱππέων μετὰ διαταγῶν νὰ πυρπολήσωσι τὸν τόπον καὶ νὰ ἀποκτείνωσι πάντας τοὺς κατοίκους ἀδιακρίτως ἡλικίας καὶ φύλου (Λουσινιάν, σ. 98β. 105β).

Ὁ Ἄγγελος Καλέπιος ἐν τῇ περὶ τῆς πολιορκίας τῆς Λευκοσίας διηγήσει αὐτοῦ ἀναφέρει ὅτι κατὰ τὴν μοιραίαν 9 Σεπτεμβρίου Ἕλληνας μεθύων ἦτο ὁ καθελὼν ἀπὸ τοῦ Ἀνακτόρου τοῦ Κυβερνήτου τὴν σημαίαν τοῦ ἁγίου Μάρκου καὶ ἀναπετάσας ἀντ' αὐτῆς τὸ ὀθωμανικὸν ἔμβλημα.

¹²² Sereno i, σ. 61. ¹²³ Λουσινιάν σ. 98β. 99α. 103β. 104α. 105αβ. 106β. Sereno i, σ. 55. Paruta, σ. 71. 77. 91ε. 93.

στου θάρρους πάσας τὰς ἐφόδους τῶν πολιορκητῶν, ἕως οὗ ἡ ἐξάντλησις τῶν πυρομαχικῶν ἐκώλυσεν αὐτοὺς τοῦ νὰ συγκρατήσωσι τὸν ἐχθρὸν ἐπὶ πλεόν ἐν ἀμηχανίᾳ. Τῇ 9 Σε. ἡ τελικὴ ἔφοδος ἐξελίχθη. Ὁ ἥρωικὸς ἐπίσκοπος Πάφου Κονταρίνης ἐν στολῇ στρατιώτου παρώτρυνε τοὺς ὑπερασπιστὰς εἰς τελευταίαν ἀπελπιν ἀντίστασιν, ἐν ᾧ ὁ Ἡγούμενος τῶν Καρμηλιτῶν, τὸν σταυρὸν ἐν χερσὶν ἔχων ἰσχυρῶς ἐπεκούρει εἰς τὰς προσπάθειας αὐτοῦ. Ἀλλὰ μάτην τὰ πάντα. Αἱ ἄγριαι ὀρδαὶ τῆς Πύλης ὑπερίσχυσαν τῆς ἀμύνης, καὶ τὸ ἔργον τῆς σφαγῆς ἤρξατο. Αὐτὸς ὁ Κονταρίνης, ὅστις εἶχε συλληφθῇ αἰχμαλῶτος ὑπὸ τινος Μολλᾶ ἐπὶ τῷ ὄρω ὅτι ἡ ζωὴ αὐτοῦ ἔμελλε νὰ εἶναι σεβαστή, ἐπληγώθη θανασίμως ὑπὸ τινος γενιτσάρου καθ' ὃν χρόνον ὁ αἰχμαλωτὴς αὐτὸν ἡσχολεῖτο περὶ τὴν λεηλασίαν ¹²⁴. Ἐπὶ τρεῖς ὅλας ἡμέρας ἡ πόλις παρεδόθη εἰς τὴν δῆωσιν καὶ τὴν σφαγὴν. Εἰκοσακισχίλιοι ἄνθρωποι ἀμφοτέρων τῶν φύλων λέγεται ὅτι ἐκρεουργήθησαν ἀσυγκινήτως ¹²⁵. Αὐτοὶ οἱ ναοὶ οὐδενὸς σεβασμοῦ ἠξιώθησαν, πάντων τῶν εἰς αὐτοὺς καταφυγόντων φονευθέντων. Μεταξὺ τῶν σφαγέντων ἦσαν δύο ἐπίσκοποι τῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας μετὰ πολλῶν ἱερέων καὶ μοναστριῶν ἀνηκόντων εἰς τὸ αὐτὸ δόγμα ¹²⁶. Τῶν αἰχμαλώτων οἱ ὠραιότεροι

¹²⁴ Sereno i, σ. 62-3. ¹²⁵ Μεταξὺ τῶν θυμάτων ἦτο καὶ ἡ Λουκρητία Καλεπία, μήτηρ τοῦ ἱστορικοῦ τῶν ἀγριοτήτων τούτων, ἧς ἡ κεφαλὴ ἀπεκόπη ἐπὶ τῶν γονάτων τῆς ὑπηρετίας της: Lucretia Calepia, mia Madre, tagliandoli la testa nel grembo della sua servitrice. (Λουσινιάν, σ. 106α).

¹²⁶ Ὁ κληρὸς πάσης ἀποχρώσεως ἐκακοπάθησε δεινῶς ἐπὶ τῆς πολιορκίας, ὥς καταφαίνεται ἐκ τοῦ ἐφεξῆς πίνακος τῶν φονευθέντων καὶ αἰχμαλωτισθέντων, ὃν διέσωσεν ὁ Ἄγγελος Καλέπιος:

Del clero morto.

Il Reverendiss. Contarini Vescovo de Paffo.

Il Reverendiss. de Coron Sufraganeo de Nicosia.

Il Reverendiss. Vescovo greco de Nicosia.

Il Reverendiss. Vescovo greco de Paffo.

Il Reverendiss. Vescovo greco de Limissò, schiavo.

Il Vescovo de' Cofti.

Il Revere. Monsig. Vicario de l' Archivescovato frate Thomaso Tacito de l' ordine Eremitano. Tutti li Reverendi Canonici e de altre dignitate ritrovati in quella Città, e quasi tutti li Preti e Frati sono ammazzati e pochi fatti schiavi.

Capi delle Religioni.

Il Reverendo Vicario Generale di Frati de S. Dominico, il P. Maestro Angelo Calepio, schiavo in Constantinopoli.

παῖδες καὶ κόραι ἐπωλήθησαν πρῶτον· οἱ λοιποὶ ἐπωλήθησαν ἀντὶ εὐτελεστάτου τιμήματος, πλὴν τῶν ρωμαλεωτέρων, οἵτινες ἐστάλησαν εἰς τὰ κάτεργα. Ὁ καθεδρικός τῆς ἁγίας Σοφίας μετὰ πολλῶν ἄλλων λατινικῶν ναῶν μετεβλήθησαν εἰς τζαμιά. Τῇ 15 Σεπτεμβρίου, ὅτε ὁ Μουσταφᾶς μετέβη ἐπισήμως ἵνα ἀναπέμψῃ εὐχαριστίας διὰ τὴν πρόσφατον νίκην, τὸ ὑπερήφανον τοῦτο ἱερόν, ὅπερ ἐπὶ τοσαύτας ἑκατονταετίας εἶχεν ἀντηχήσῃ τοὺς ἁγίους τόνους τῆς χριστιανικῆς λατρείας, κατερρυπάνθη τὸ πρῶτον διὰ τῶν βεβηλοτήτων τοῦ Ἀγύρτου τῆς Μέκκας. Οἱ Τοῦρκοι νῦν ἦσαν ἐλεύθεροι νὰ ἀναλάβωσι τὴν πολιορκίαν τῆς Ἀμμοχώστου, ἣν καὶ ἤρχισαν τῇ 18 Σεπτεμβρίου.

53. Εὐθὺς ὥς ἐπισυνέβησαν αἱ πρῶται ἐχθροπραξίαι οἱ Ἑνετοὶ συνῆψαν συμμαχίαν μετὰ τοῦ Πάπα καὶ Φιλίππου ἱι τῆς Ἰσπανίας. Ἡνωμένος στόλος μετ' ἀποβατικοῦ στρατοῦ συνήχθη ἐν Κρήτῃ. Περὶ τὰ τέλη τοῦ Σεπτεμβρίου κατέφθασεν εἰς Καστελλόριζον, ἔνθα εἰδήσεις περὶ τῆς πτώσεως τῆς Λευκοσίας κατέλαβον αὐτόν. Τὸ ἄγγελμα ἐπλήρωσε τοὺς συμμάχους καταπλήξεως. Πολεμικὸν συμβούλιον συνῆλθεν ἀμέσως ἵνα ἀποφασίσῃ περὶ τῶν ληπτέων μέτρων ¹²⁷. Οἱ πλείονες τῶν παρεστώτων ἔκλιναν ὑπὲρ τοῦ ἀμέσου ἀπόπλου πρὸς βοήθειαν τῆς φρουρᾶς τῆς Ἀμμοχώστου. Ἀλλ' ὁ ἰσπανὸς ναύαρχος Δόριας, ἐνεργῶν ὥς ὑποτίθεται κατὰ μυστικὰς ὁδηγίας τοῦ Βασιλέως του ¹²⁸, ἀντέστη εἰς τὴν ἀπόφασιν ταύτην. Προέβαλεν ὅτι ὁ σκοπὸς τῆς ἐκστρατείας, ἡ βοήθεια τῆς Λευκοσίας, ἐματαιώθη, ὅτι θὰ ἦτο παραφροσύνη νὰ ἐμπλακῶσι πρὸς ἐχθρὸν τοσοῦτο ἀνώτερον εἰς ἀριθμόν, καὶ ὅτι ἡ ἀσφάλεια τῶν πλοίων του εἰς τὴν προκεχωρηκυῖαν ἐκείνην ὥραν ἠνάγκαζεν αὐτόν νὰ ἀναπλεύσῃ εἰς λιμένα. Μάτην ἐκεῖνοι προσεπάθησαν νὰ μεταπείσωσιν αὐτόν ἀπὸ τῶν προθέσεών του. Οὗτος οὐ μόνον παρέμεινεν ἀμετάπειστος, ἀλλὰ καὶ

Il Rever. Provinciale delli Carmini Maestro Nicolò, schiavo in Soria.

Il Rever. Guardian de Hierusalem di Zoccholanti, schiavo a Scio fu liberato.

Il Rever. Comissario de S. Francesco, Maestro Andrea Tacito, si dice essere morto.

Il Reverendo Vicario de Santo Augostino, F.Luca, schiavo, e mo libero.

Li Reverendi Abbati de Monaci greci, e li loro Monaci tutti quasi sono ammazzati, e pochi furono fatti schiavi. (Λουσινιάν, σ. 112α).

¹²⁷ Paruta i, σ. 99-101. Sereno i, σ. 68-69.

¹²⁸ Ἐπίσης τὸ γεγονός ὅτι οὗτος κατήγετο ἐκ Γενούης, τῆς κληρονομικῆς ἐχθρᾶς τῆς Ἑνετίας, ἐπηύξησε τὰς περὶ τῆς διαγωγῆς αὐτοῦ ὑποψίας.

ἀπέπλευσεν, ἐφ' ᾧ καὶ οἱ λοιποὶ ἐπανῆλθον εἰς Κρήτην οὐδὲν ἀνύσαντες. Ἐν τούτοις ὁ λαμπρὸς οὗτος στόλος τῷ ἐπιόντι ἔτει ἔν τινι μέτρῳ ἐπηνώρθωσε τὴν προτέραν ἀδράνειάν του. Διὰ τῆς συνολικῆς καταστροφῆς τοῦ τουρκικοῦ στόλου ἐν τῇ περιωνύμῳ ναυμαχίᾳ τῆς Ναυπάκτου (7 Ὀκτ. 1571) ἀπελύτρωσεν οὐσιωδῶς τὴν δυτικὴν Μεσόγειον παντὸς ἐφεξῆς φόβου τῶν ὀθωμανικῶν ὀπλων.

54. Ἐν τῷ μεταξὺ ἡ Ἀμμόχωστος ἐγκατελείφθη εἰς τὴν τύχην αὐτῆς. Μετὰ πολιορκίαν τῶν μάλιστα ἀξιωμανημονεύτων ἐξ ὧων ἀναφέρονται, ἐν ᾗ ἡ ἀνδρεία φρουρὰ ἐκάλυπεν ἑαυτὴν δι' ἀθανάτου κλέους, ἡ πόλις ἐσυνθηκολόγησε τῇ 1 Αὐγ. 1571 ὑπὸ τοὺς ἐξῆς ὅρους¹²⁹:

1. Ὅτι ἡ ζωὴ τῶν πολιτῶν καὶ στρατιωτῶν θὰ ἦτο σεβαστή.

2. Ὅτι θὰ ἐπετρέπετο τὰ στρατεύματα νὰ ἐξέλθωσι μετὰ πασῶν τῶν πολεμικῶν τιμῶν.

3. Ὅτι ὁ Πασσᾶς θὰ ἐχορήγει πλοῖα πρὸς μεταφορὰν τῆς φρουρᾶς εἰς Κρήτην μετὰ πάντων τῶν πολιτῶν ὅσοι ἤθελον νὰ συνοδεύσωσιν αὐτήν.

4. Ὅτι ὅσοι τῶν κατοίκων ἐπεθύμουν νὰ παραμείνωσι θὰ εἶχον τὴν πρὸς τοῦτο ἄδειαν, πρὸς δὲ τούτοις θὰ ἀπέλαυον πλήρως τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς περιουσίας αὐτῶν ὥς καὶ τῆς ἐλευθέρας ἀσκήσεως τῆς πίστεώς των καὶ τῆς χρήσεως τῶν ναῶν των.

55. Ἀλλ' ὁ Μουσταφᾶς ταχέως κατέδειξε τὴν ἀξίαν ἣν ἀπένεμεν εἰς τὰς ἐπισήμους ὑποσχέσεις του. Λυσσῶν ἐπὶ τῇ ἐρρωμένη αὐτῶν ἀντιστάσει, ἣτις τοσοῦτον ὑπερόγκους ἀπωλείας προουκάλεσε τῶν στρατευμάτων του, μόλις κατέλαβεν ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν του τοὺς ἐπιζῶντας ἐκ τῆς γενναίας φρουρᾶς ἐθανάτωσεν αὐτούς¹³⁰. Ὁ Μαρκαντώνιος Βραγαδῖνος, ὁ ἥρωικὸς ἀρχηγός, ἐτηρήθη εἰς φρικωδέστεραν μοῖραν, ἣν ὑπέστη μετ' ἰσχύος ἀξίας τοῦ ὀνόματος ὅπερ ἔφερε (τῇ 17 Αὐγ. 1571)¹³¹.

¹²⁹ Λουσινιάν, σ. 118β. Sereno iv, σ. 249. Paruta i, σ. 193-4.

¹³⁰ Λουσινιάν, σ. 119. Sereno iv, σ. 250. Paruta i, σ. 196έ.

¹³¹ Ὁ ἀπάνθρωπος Μουσταφᾶς διέταξε νὰ ἐκδαρῇ ζῶν ἐν τῇ μεγάλῃ πλατείᾳ τῆς Ἀμμοχώστου, ἀκριβῶς ἔναντι τοῦ ἀνακτόρου τοῦ ἐνετοῦ Κυβερνήτου. Τὸ δέσμα αὐτοῦ, ἀφ' οὗ ἀνηρετήθη ἀπὸ τοῦ ἐπικρῖου τῆς γαλέρας τοῦ τούρκου Ναυάρχου, ἐφυλάχθη ἐν τῷ Ναυστάθμῳ τῆς Κπ ἐπὶ 25 ἔτη, μεθ' ἃ ἡγοράσθη ἀντὶ μεγάλου ποσοῦ χρημάτων ὑπὸ τοῦ ἀδελφοῦ καὶ τῶν υἱῶν αὐτοῦ καὶ ἀπετέθη ὑπ' αὐτῶν ἐντὸς μαρμαρίνης λάρνακος ἐν τῷ ναῷ τῶν ἁγ. Ἰωάννου καὶ Παύλου τῆς Ἐνετίας, ὑπὸ τὴν ἐξῆς ἐπιγραφήν :

56. Τὰ φρούρια τὰ εἰσέτι ἐν χερσὶ τῶν Ἑνετῶν παραμένοντα, ἀπηλπικότα περὶ βοηθείας καὶ καταπεπληγμένα ἐκ τῆς ἐνσκηψάσης ἐπὶ τὴν Λευκοσίαν καὶ τὴν Ἀμμόχωστον μοίρας, ἔσπευσαν νὰ παραδοθῶσιν εἰς τοὺς νικηφόρους Ὀθωμανούς, οὕτω δὲ ἡ πλήρης ὑπόταξις τῆς Νήσου συνεπληρώθη ἐν χρόνῳ μικρῷ μείζονι τῶν δώδεκα μηνῶν.

57. Οὕτω τραγικῶς ἔληξεν ἡ ἐν Κύπρῳ κυριαρχία τῆς ρωμαϊκῆς Ἐκκλησίας. Κατὰ τὰς τέσσαρας ἑκατονταετίας καθ' ἃς εἶχεν ἄρξῃ κυριαρχικῶς, ἡ πορεία αὐτῆς ἐσημειώθη διὰ τῆς βαναυσοτάτης καταθλίψεως τῆς ἀδελφῆς Ἐκκλησίας. Ἀλλ' εἰ καὶ οἱ κυριώτεροι αὐτῆς ποιμένες ἐδείχθησαν τύραννοι πρὸς τοὺς ὀρθοδόξους αὐτῶν συναδέλφους, δὲν δυνάμεθα νὰ ἀρνηθῶμεν τὸν φόρον τοῦ θαυμασμοῦ ἡμῶν πρὸς τοὺς ἡρωικοὺς Κονταρίνην, Φορτεβράτζαν καὶ τοὺς συντρόφους των, οἵτινες, ὅσονδῆποτε ἔλλιπεῖς καὶ ἂν ὑπῆρξαν εἰς χριστιανικὴν ἀγάπην, κατὰ τὴν ὥραν τῆς ἐσχάτης ἀνάγκης τῆς Ἐκκλησίας αὐτῶν «παρεβάλλοντο τὴν ζωὴν μέχρι θανάτου ἀμυνόμενοι αὐτῆς, καὶ ἐγενήθησαν ἰσχυροὶ ἐν πολέμῳ, κλίνοντες τὰς παρεμβολὰς τῶν ἀλλοτρίων».

58. Ἀτυχῶς διὰ τὴν τιμὴν τῆς ρωμαϊκῆς Ἐκκλησίας, εἶναι ἀδύνατον νὰ ὁμιλήσωμεν διὰ τῶν αὐτῶν ἐπαινετικῶν λόγων περὶ τῆς δράσεως πάντων τῶν ἐν Κύπρῳ τέκνων αὐτῆς. Ἐν ἰδίᾳ ὄνομα ἐμπνέει διαφορωτάτας σκέψεις. Τὸ ὄνομα τοῦτο εἶναι τὸ τοῦ Ἀγγέλου Καλεπίου¹³², δ. Θ. τοῦ τάγματος τῶν Κηρύκων καὶ γενικοῦ βικαρίου τῆς

D. O. P.

M. Antonii Bragadini dum pro fide et patria
bello Cyprio Salaminae contra Turcos constanter
fortiterque curam principem sustineret longa
obsidione victi a perfida hostis manu ipso vi-
vo ac intrepide sufferente detracta

Pellis

Ann. Sal. CIOICLXXI. XV. Kal. Sept. Anton. Fra-
tris opera et impensa Byzantio huc
advecta

Atque hic a Marco, Hermolao, Antonioque
Filiis pietissimis ad summi Dei Patriae pater-
nique nominis gloriam sempiternam
posita

Ann. Sal. CIOICLXXXVI. Vixit Ann. XLVI.

¹³² Ὁ Fra Angelo Calepio, D. D., ἡγούμενος τῶν κυπρίων Δομινικανῶν

ἐπαρχίας τῆς ἀγ. Γῆς, οὗτινος ὁ ρέων κάλαμος τοσοῦτο γραφικῶς περιέγραψε τὰς φρικαλέας σκηνάς, αἵτινες ἐσημείωσαν τὰς ἐσχάτας ἡμέρας τῆς ἐνετοκρατίας. Τετυφλωμένος ὑπὸ τῆς προκαταλήψεως καὶ τοῦ πάθους ὡς πρὸς τὴν ἀληθῆ αἰτίαν τῶν συμφορῶν, ὧν μάρτυς ἐγένετο τότε, οὐδὲν δύναται νὰ διίδῃ ἐν τῇ φρικαλεότητι τῶν τότε συμβαινόντων εἰμὴ τὴν δικαίαν κρίσιν τοῦ Θεοῦ κατὰ τῶν Ὁρθοδόξων διὰ τὸ διεστραμμένον καὶ σκληροτράχηλον αὐτῶν. Καὶ ἵνα παραθέσωμεν αὐτὰς αὐτοῦ τὰς λέξεις: «Τοῦτο, λέγει, ἦτο ὄντως τιμωρία καὶ πρᾶξις δικαιοσύνης κατὰ τῶν Ἑλλήνων τοῦ βασιλείου τούτου, ὧν πολλοὶ ὅτε διετέλουν διοικούμενοι ὑπὸ τῶν λατίνων Χριστιανῶν ἐμυσάττοντο τὸ διαυγὲς ὕδωρ τῆς ἁγίας ρωμαϊκῆς ὑποταγῆς καὶ κατεφρόνουν τὸ ζεῖδωρον νάμα τῆς Κεφαλῆς αὐτῆς. Διότι ἐπειδὴ οἱ Ἕλληνες οὗτοι προντίμων νὰ ὑπόκεινται εἰς τὸ σεσηπὸς μέλος τὸν Πατριάρχην τῆς Κπ, διότι αὐτὸς καὶ οἱ συμπατριάρχαι αὐτοῦ, ἰδίᾳ δ' ὁ Ἱεροσολύμων, ὅτε οἱ πτωχοὶ Κύπριοι ἔμποροι καὶ προσκυνηταὶ μετέβαινον εἰς τοὺς ναοὺς των, ἀπείχοντο αὐτῶν θεωροῦντες αὐτοὺς ἀφωρισμένους, ἐπειδὴ ἐν Κύπρῳ εἶχον ὑποταχθῇ τοῖς Λατίνοις, καὶ ἔλεγον τὰ αὐτὰ διὰ δριμυτέρων ἔτι φράσεων εἰς

καὶ γενικὸς βικάριος τῆς ἐπαρχίας τῆς ἀγ. Γῆς, ὑπῆρξε συγγραφεὺς δύο περιγραφῶν τῆς πολιορκίας καὶ ἀλώσεως τῆς Λευκοσίας καὶ τῆς Ἀμμοχώστου, καταχωρισθεῖσάν ὑπὸ τοῦ Λουσινιάνου ἐν τέλει τῆς ἑαυτοῦ Chorograffia ἥτοι ἐπιτόμου γενικῆς Ἱστορίας τῆς Κύπρου (Λουσινιάν, σ. 109β-112β). Τὸ τελευταῖον γεγρονὸς δὲν ἀντελήφθη ἐξ αὐτοψίας ἀλλ' ἐπληροφορήθη παρὰ συναιχμαλώτων παραστάντων εἰς αὐτό, οὓς συνήντησεν ἐν Κπ κατὰ τὸν χρόνον τῆς αὐτόθι κρατήσεώς του. Μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Λευκοσίας ὁ Καλέπιος ἐγένετο κτῆμα δερβίσου τινὸς (ὃν χαρακτηρίζει ὡς Talismano, religioso Turcho), ὅστις ἐπώλησεν αὐτὸν εἰς τινα Ὀσμὰν Τσελεπῆν, ραΐσιν ἢ πλοίαρχον τουρκικῆς τιнос γαλέρας. Ὑπὸ τούτου ἀπλευθερώθη τῇ 8 Ἰανουαρίου 1571, καταβαλὼν λύτρα 4.500 ἄσπρα. Μετὰ τὴν λύτρωσιν ἀναλαβὼν τὸ μοναχικὸν αὐτοῦ σχῆμα, ἡχμαλωτίσθη μετὰ ταῦτα αὐθις ὑπὸ τοῦ τούρκου πειρατοῦ Οὐλοῦτς-Ἀλῆ (τῇ 3 Φεβ. 1572) ἐπὶ τῇ ὑπονοίᾳ ὅτι ἦτο παπικὸς κατάσκοπος, ἀλλ' ἡλευθερώθη μετὰ τρεῖς ἡμέρας τῇ μεσολαβήσει τοῦ Ἀβαθάμαχ βέη τοῦ Ἀλγερίου καὶ ἐπανῆλθεν εἰς Εὐρώπην. Ὁ Cobham (Excerpta Cypria, σ. 143) εἰκάζει ὅτι πιθανῶς ἐσυγγένευσεν πρὸς τινα τῶν ἀρχαιοτάτων καὶ εὐγενεστάτων οἰκῶν τοῦ ἐν Λομβαρδίᾳ Βεργάμου. Ὁ Λουσινιάν (σ. 82β) ρητῶς καταλέγει τοὺς Καλεπίους μεταξὺ τῶν διακεκριμένων οἰκογενειῶν τῆς Κύπρου. Ὁ Σάθας (Νεοελλην. Φιλολ. σ. 228) ἰσχυρίζεται ὅτι αἱ ἐκθέσεις αὐτοῦ περὶ τῶν δύο πολιορκιῶν συνετάχθησαν ἐλληνιστί, ἀλλ' ἡ γνώμη αὕτη ὑπὸ οὐδεμιᾶς μαρτυρίας ὑποστηρίζεται. Παρεδόθησαν δ' εἰς τὸν Λουσινιᾶνα, αἰτησάμενον, αἱ ἐκθέσεις αὗται ὑπὸ τοῦ γραψαντος ἐν τῷ δομινικανῷ Μοναστηρίῳ τῆς Βολωνίας τῇ 4 Δεκ. 1572 (Λουσινιάν, σ. 92α).

τοὺς Ἕλληνας Ἐπισκόπους τῆς Κύπρου, διότι οὗτοι εἶχον ἐκλεχθῆ ὑπὸ τοῦ βασιλικοῦ λατινικοῦ Συμβουλίου καὶ κυρωθῆ ὑπὸ τῶν λατίνων Ἐπισκόπων — ἐντεῦθεν ὁ ἀμαθὴς οὗτος λαὸς ἤρξατο νὰ τρέφῃ μυστικὸν μῖσος κατὰ τῶν Λατίνων ὡς προσώπων ἀφωρισμένων καὶ κατηραμένων. Ὅθεν Κύριος ὁ Θεὸς ἡμῶν συγκατανεύων εἰς τὰς ἀσεβεῖς αὐτῶν ἐπιθυμίας καὶ ἵνα ἐπιβάλῃ αὐτοῖς διαρκῆ ποινὴν καὶ ἐξαγνισμόν, ἀπεμάκρυνε σχεδὸν πάντας τοὺς Λατίνους ἀπ' ἐνώπιον τῶν ὀφθαλμῶν αὐτῶν καὶ ἀφῆκεν αὐτοὺς ἐλευθέρους ἵνα ὑποτάξωσιν ἑαυτοὺς εἰς τὰ ἀποκεκριμένα μέλη τῆς Ἐκκλησίας, καὶ κατέστησεν αὐτοὺς εἰς τὸ διηνεκὲς ἀθλίους δούλους τῶν Τούρκων»¹⁸⁸. Ἐν τῇ τοιαύτῃ γλώσσει ἀναγνωρίζομεν μόνον τὴν συγκεχυμένην κραυγὴν τῆς ἀνισχύρου λύσσης καὶ ἀπελπισμοῦ ἐπὶ τῇ σκέψει ὅτι ἡ μακρὰ νύξ τῆς ἐκκλησιαστικῆς τυραννίας εἶχεν ἐπὶ τέλους φθάσῃ εἰς τὸ ὠρισμένον αὐτῆς τέρμα.

59. Μετὰ τῆς ἀπομακρύνσεως τῶν Λατίνων ἡ ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία τῆς Κύπρου ὑφίσταται θεμελιώδη μεταβολήν. Αἱ ἐπίμονοι ἐκεῖναι ἔριδες καὶ διαμάχαι, αἵτινές ποτε ἦσαν τόσον συνήθη ἐπεισόδια μεταξὺ τῶν ἀντιπάλων Ἐκκλησιῶν, ἐγένοντο νῦν παρελθόν. Οἱ προσφιλέστατοι πόθοι τῶν Ὀρθοδόξων ἐπὶ τέλους ἐπραγματώθησαν, καὶ ἅπαξ ἔτι οὗτοι εὐρέθησαν ἀνενόχλητοι κάτοχοι τῆς πατρῴου αὐτῶν Ἐκκλησίας. Ἀλλὰ τὸ τίμημα, ὅπερ ἔδει νὰ καταβάλωσι διὰ τὴν πλήρωσιν τῶν πόθων τούτων, ἦτο ὄντως ὑπέρογκον. Ἀντελήφθησαν μετ' ὀδυνῶν ὅτι ἀπλῶς εἶχον ἀνταλλάξῃ ἐν εἶδος δουλείας δι' ἑτέρου. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ἡ ἀνεξαρτησία τῆς Ἐκκλησίας αὐτῶν δὲν ἠπειλεῖτο πλέον, ἀλλὰ παρὰ πάντα τὸ γεγονὸς τοῦτο μικρὸν οὐσιαστικὸν εὐεργέτημα ἐπόρισεν αὐτοῖς. Εἰ καὶ ἦσαν νῦν λελυτρωμένοι τοῦ ἐνεργοῦ διωγμοῦ τῆς ρωμαϊκῆς Ἱεραρχίας, ἀλλ' εἶχον νὰ ὑποστῶσι τοῦλάχιστον τὴν ὑβριστικὴν ἀνοχὴν καὶ τὴν ἀκάλυπτον ἀτασθαλίαν τῶν νέων κατακτητῶν. Καὶ κατὰ καιροὺς ἐπίσης ἠναγκάσθησαν νὰ δοκιμάσωσιν ὅποσον φοβερὰ ἦσαν τὰ ἀποτελέσματα τοῦ μουσουλμανικοῦ φανατισμοῦ, ὅσάκις οὗτος ἐξήπτετο.

¹⁸⁸ Λουσινιάν, σ. 122. Excerpta Cypria, σ. 182.

ΚΕΦ. Δ'.

Ἡ Ἐκκλησία ὑπὸ τοὺς Τούρκους.

1. Ἡ πρώτη μέριμνα τοῦ νικητοῦ μετὰ τὴν λήξιν τῶν ἐχθροπραξιῶν ἦτο ἡ εἰσαγωγή τάξεώς τινος εἰς τὴν νέαν αὐτοῦ κατάκτησιν. Πρὸς τοῦτο διώρισεν ἓνα πασσάν πρώτης τάξεως ἀσκοῦντα τὴν ὑπάτην ἀρχὴν ἐν Λευκοσίᾳ, καὶ δύο ἄλλους κατωτέρας τάξεως ἐν Ἀμμοχώστῳ καὶ Πάφῳ¹. Μεταξὺ ἄλλων διοικητικῶν μεταβολῶν ἡ προτέρα διαίρεσις τῆς Νήσου εἰς δώδεκα ἐπαρχίας² κατηργήθη, ἀντ' αὐτῆς δ' ἐθεσπίσθησαν 17 διαμερίσματα καλούμενα καθηλλίκια³. Πρὸς ἀσφάλειαν δ' ἀπὸ τε ἐσωτερικῶν καὶ ἐξωτερικῶν ἐχθρῶν πλὴν σώματος τακτικοῦ στρατοῦ δυνάμεως 1000 γενιτσάρων ἐγκατέστη καὶ σῶμα τῆς συνήθους ἐφίππου φρουρᾶς, οἵτινες ἐκαλοῦντο σπαχήδες ἢ τιμαριῶται⁴. Ἡ ὑπεράσπισις τῶν ἀκτῶν κατὰ τῶν προσβολῶν τῶν ἐχθρικῶν πλοίων καὶ ἡ ἐποπτεία τῶν παραλίων πόλεων καὶ φρουρίων ἐνεπιστεύθησαν ὁμοίως εἰς ἀξιωματικούς εἰδικῶς πρὸς τοῦτο διορισθέντας. Χάριν δὲ τῆς ἀναγκαίας διαχειρίσεως τῶν τῆς δικαιοσύνης εἰς Μολλᾶς ἐπέμπετο ἐπὶ τινὰς μῆνας ἐτησίως ἐκ Κπ. Ἡ δικαιοδο-

¹ Κυπριανός, σ. 446έ.² Λουσινιάν, σ. 80α.

³ Αἱ δώδεκα ἐπαρχίαι, εἰς ἃς ἦτο διηρημένη πρότερον ἡ Κύπρος, ἦσαν: Λευκοσία, Ἀμμόχωστος, Λεμεσός, Πάφος, Κερύνεια, Ἀλικαὶ (Salines, ἢ Λάρναξ), Μεσαρέα, Κάρπασος, Μαζωτός, Αὐδήμου, Χρυσοχοῦς, Πεντάγεια. — Τὰ δὲ 17 καθηλλίκια ἦσαν: Λευκοσία μετὰ τῆς Ὀρεινῆς, Κυθρία, Μεσαρέα, Ἀμμόχωστος, Καρπάσιον, Πάφος, Χρυσοχοῦ, Κούκλια, Αὐδήμου, Λάρναξ, Λεμεσός, Ἐπισκοπή, Κοιλάνιον, Κερύνεια, Μόρφον, Πεντάγεια, Λεύκα (Κυπριανός, σ. 451).

⁴ Οἱ ἄτακτοι τῆς ὀθωμ. Αὐτοκρατορίας συνέκειντο κυρίως ἐκ φεουδαλικῶν ἱππικῶν. Ἡ δύναμις αὕτη ἦτο διηρημένη εἰς τρεῖς τάξεις, ἀναλόγως τοῦ μεγέθους τῶν τιμαρίων. Πρῶτοι τῇ τάξει ἦσαν οἱ σαντζάκ-Βέηδες, οἵτινες ὥφειλον νὰ διατηρῶσι πλείονας τῶν εἴκοσι καλῶς ὥπλισμένους ἐφίππους ἀκολούθους. Ἡ δευτέρα τάξις ἦσαν οἱ Ζιάμηδες, οἵτινες ὥφειλον νὰ προσέρχωνται εἰς τὸ στρατόπεδον ἀκολουθούμενοι ὑπὸ 4 ἕως 19 ἐφίππων· οὗτοι δύνανται νὰ παραβληθῶσι πρὸς τοὺς μισθωτὰς τῶν ἱπποτικῶν τιμαρίων τῆς φεουδαλικῆς Εὐρώπης. Ἡ δὲ τρίτη τάξις ἐκαλοῦντο τιμαριῶται, ὥφειλον δὲ νὰ προσέρχωνται εἰς τὰ στρατόπεδα μόνοι ἢ μετὰ τριῶν τὸ πολὺ ἀκολούθων. Μέχρι Σουλεῦμάν τοῦ νομοθέτου τὰ τιμάρια ἢ φέουδα παρεχωροῦντο μόνον διὰ βίου (Finlay, *Greece under Ottoman and Venetian domination*, σ. 50έ.).

σία τούτου ἐξετείνεται ἐπὶ πέντε καθηλλίκια, ἐν οἷς ἔκρινε πάσας τὰς ὑποθέσεις τὰς ἀναφερομένας εἰς τὰς σχέσεις τῶν ὁμοθησίων αὐτοῦ πρὸς τε ἀλλήλους καὶ πρὸς τοὺς χριστιανοὺς κατοίκους. Ἐν δὲ τοῖς λοιποῖς καθηλλικίοις εἶχον τοποθετηθῇ κατῆδες, λαμβανόμενοι ἐκ τῶν ἀναγνωστῶν τοῦ Κορανίου, οἵτινες ἦσαν περιβεβλημένοι παρομοίαν δύναμιν καὶ ἐξουσίαν.

2. Ἡ θέσις τῶν ἀθλίων Κυπρίων εὐθὺς μετὰ τὸν πόλεμον ἦτο ἐσχάτως οἰκτρὰ. Οἱ ὀλίγοι εἰς τὰ ὄρη διαφυγόντες ἐκ τῆς ἄλλοτε ὑπερηφάνου ἐντοπίου ἀριστοκρατίας ἠναγκάσθησαν νὰ παραδοθῶσιν εἰς τὸ ἔλεος τῶν νικητῶν αὐτῶν⁵. Στερηθέντες τὰ κτήματα καὶ ὑποβιβασθέντες εἰς τὴν τάξιν τῶν ἀγροτῶν ἠναγκάσθησαν νὰ ἐξαγοράσωσι τὴν ἐλευθερίαν αὐτῶν ἀντὶ βαρυτάτων λύτρων. Εἰς τοσαύτην μάλιστα δυσχέρειαν περιήχθησαν, ὥστε εὐχαρίστως ἤσκουν τὸ ταπεινὸν ἔργον τοῦ ἐργάτου καὶ τοῦ ἀγωγιάτου ὅπως παρατείνωσιν ἀβέβαιον ζωὴν καὶ κερδήσωσι χρήματα πρὸς ἀπότισιν τοῦ κεφαλικοῦ φόρου⁶. Ἐν γένει οἱ ἐπιζήσαντες εἰς τὰς φρικαλεότητας τοῦ πολέμου κάτοικοι ἠπειλοῦντο νῦν νὰ διαφθαρῶσιν ὑπὸ λιμοῦ. Ἐνεκα τῆς ἀποτυχίας τῆς συγκομιδῆς ὡς ἐκ τῶν προσφάτων πολέμων τρο-

⁵ Λουσινιάν, σ. 106α. Οἱ διαφυγόντες ἐκ Λευκοσίας εἰς τὰ ὄρη τῇ 9 Σεπτεμβρίου περιεσώθησαν ἐν τῇ διηγῇ τοῦ Ἀγγέλου Καλεπίου, ἦσαν δ' οἱ ἑξῆς: Jean Philippe de Lusignan, Jeanneton de Nores καὶ ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ἐκτωρ, Flatro de Flatrì, Alfonso Bragadino. Τούτοις προσθετέον τὸν Πέτρον Παῦλον Συγκλητικὸν καὶ τὸν Σκιπίωνα Καράφφαν, οἵτινες εἶχον διορισθῇ ἄρχοντες τῶν ἐπὶ τῶν λόφων στρατευμάτων πρὸ τῆς ἀρχῆς τῆς πολιορκίας, τὸν Ἰωάννην Συγκλητικὸν καὶ ἄλλους. Οἱ τελευταῖοι οὗτοι λέγεται ὅτι μετὰ τὴν ὑποταγὴν τῶν περιεβλήθησαν ὑπὸ τοῦ Μουσταφᾶ διὰ σινδόνης ἄνωθεν ἕως κάτω: Li vestì Mustafa de brocchado alto basso (Λουσινιάν, σ. 111α). Ὁ δὲ Κυπριανὸς (σ. 446) προστίθεται εἰς τοὺς ἀνωτέρω τὰ ἑξῆς ὀνόματα: Τούτζιον Κωνσταντζον, Λίβιον Ποδοκατάρων, Τζουάνον Μουσκόρνον, Ὁρσάττον Ἰουστινιανόν, ὃν ὁμως ὁ Λουσινιάν μνημονεύει μετὰ τῶν εὐγενῶν κυπρίων ἀξιωματικῶν τῶν ἐξανδραποδισθέντων μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς πόλεως. Ἀναφέρεται δὲ ὅτι ὁ Πασσᾶς ἀποκατέστησεν αὐτοὺς εἰς τὰ οἰκεία κτήματα καὶ ὅτι κατέταξέ τινας εἰς τὸν ὀθωμαν. στρατόν, ἀλλ' ὁ Κυπριανὸς ἀμφισβητεῖ τὴν διήγησιν ταύτην καὶ διὰ τὸ πασίγνωστον μῖσος τῶν Τούρκων πρὸς τὰ ἄλλα ἔθνη, καὶ διὰ τὴν γενικὴν δυσπιστίαν ἣν αἰσθάνονται πρὸς τοὺς Χριστιανούς, ἰδίᾳ δὲ κατ' ἐκείνων, οὐς κατενίκησαν ἐν πολέμῳ (Λουσινιάν, σ. 105α. 111β).

⁶ Λουσινιάν, σ. 121β: *Quelli pochissimi poveri gentiluomini che rimaseno nel' isola rischatati con gli altri cittadini de Nicosia volendosi viver posero a fare l' essercitio di mulatieri, et portitori di vino, et di telle, et altre cosette, essercitio certo assai differente dal primo di essi.*

μερὰ σιτοδεία ἐπεκράτησεν ἐν τῇ Νήσῳ. Οἱ νεήλυδες ἐπραξαν πᾶν τὸ ἐφ' ἑαυτοῖς ὅπως ἐνθαυρύνωσι τὴν ἐπανάληψιν τῶν γεωργικῶν ἐργασιῶν, ἀλλὰ μετὰ μικρᾶς εὐδοκίμησεως διὰ τὴν ἔλλειψιν σπόρου.

3. Αἱ εἰς τοὺς Κυπρίους ἐπιβληθεῖσαι ὑπὸ τῆς Πύλης ὑποχρεώσεις δὲν ἦσαν κατ' ἀρχὰς ὑπέρογκοι. Αἱ παλαιαὶ κοινωνικαὶ διακρίσεις, αἱ ὑφιστάμεναι ἐν τῇ Νήσῳ καὶ πρὸ τῆς καθόδου τῶν Λατίνων, εἶχον καταργηθῇ, ὁ δὲ χριστιανικὸς πληθυσμὸς διηρέθη εἰς τρεῖς τάξεις κατὰ τὴν τίμησιν τοῦ κεφαλικοῦ φόρου ἢ χαράτς¹. Ἡ γῆ, ἥτις ἦτο πρότερον ἀποκλειστικὴ ἰδιοκτησία τῶν εὐγενῶν, μετεβιβάσθη νῦν εἰς τοὺς ἀγρότας.

4. Οἱ ἐπὶ ἑκατονταετίας διατελέσαντες δεσμῶται τοῦ ἐδάφους ἀπέβησαν νῦν ἀντὶ εὐτελοῦς ποσοῦ οἱ κτήτορες αὐτοῦ μετὰ τοῦ δικαιώματος τῆς διαδοχῆς τῶν ἀπογόνων αὐτῶν. Ὁ μόνος ἐπιβληθεὶς αὐτοῖς φόρος ἦτο ὁ φόρος ἐνὸς ὀνομαστικοῦ τρίτου τῶν γεννημάτων αὐτῶν εἰς εἶδος. Τὸ τρίτον τοῦτο, τὸ χαράτς καὶ ἡ γρόσια κατ' ἄτομον χάριν ἐξασφαλίσεως τῆς ἐλευθέρως ἐνασκήσεως τῆς θρησκείας αὐτῶν, ἀπετέλουν τὴν μόνην εἰσφορὰν εἰς τὴν Κυβέρνησιν. Ἄλλ' ἡ ἡπία αὕτη συμπεριφορὰ, δι' ἧς ἐσκοπεῖτο ἡ συγκράτησις τοῦ ἰθαγενοῦς πληθυσμοῦ ἐν τῇ Νήσῳ, ἐν μέρει μόνον ἠὲδοκίμησε. Πολλοί, κινούμενοι ἐξ ὅσων εἶχον ἤδη δοκιμάσῃ, προυτίμησαν νὰ μεταναστεύσωσιν εἰς ἄλλα μέρη τῶν ἐνετικῶν κήσεων μᾶλλον ἢ νὰ ὑποταγῶσιν εἰς τὸν ζυγὸν τῶν νέων τούτων δεσποτῶν. Ἵνα ἀναπληρώσῃ τὰς θέσεις αὐτῶν καὶ ἀντισταθμίσῃ τὰς ἐκ τοῦ πολέμου καταστροφὰς ὁ Μουσταφᾶς ἠναγκάσθη νὰ ἀποικίσῃ 20.000 συμπατριώτας αὐτοῦ εἰς τὰ ἐρημωθέντα κατοίκων διαμερίσματα. Ἄλλ' ὅμως καὶ τὰ μέτρα ταῦτα ὑπῆρξαν ἀνίκανα νὰ σταματήσωσι τὴν διηνεκὴν ἐλάττωσιν τοῦ πληθυσμοῦ, ἥτις νῦν ἐπεκράτει. Κατὰ

¹ Κατὰ τὸν Κυπριανὸν (σ. 447) ἡ κλίμαξ ὠρίσθη ὡδε: Πρώτη τάξις, ἑνδεκα γρόσια· δευτέρα, πέντε καὶ ἡμισυ· τρίτη, τρία. Ἡ κυρία οἰκονομικὴ διάκρισις μεταξὺ πιστῶν καὶ τῶν ἀπίστων ὑπηκόων τοῦ Σουλτάνου ἦτο ἡ πληρωμὴ τοῦ χαράτς ἢ κεφαλικοῦ φόρου. Ὁ φόρος οὗτος ἐλαμβάνετο ἐξ ὅλου τοῦ ἀπίστου ἄρρενος πληθυσμοῦ, πλὴν τῶν οὐπω δεκαετῶν παίδων, τῶν γερόντων, τῶν ἱερέων τῶν διαφόρων χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν καὶ τῶν Ἰουδαίων. Ὡσαύτως ἐξηγοῦντο τοῦ φόρου τούτου ὑπὸ τῆς μουσουλμανικῆς φιλανθρωπίας οἱ ἀνάπηροι, οἱ τυφλοὶ καὶ οἱ παραλυτικοί. Ὁ φόρος οὗτος ἦτο ἐπιβεβλημένος ὑπὸ τοῦ Κορανίου ἐπὶ πάντας τοὺς ἀρνούμενους νὰ ἐγκολπωθῶσι τὴν μαμεθανικὴν πίστιν, ὡς ἀντάλλαγμα, ἀνθ' οὗ ἐξηγόραζον τὴν ἡσυχίαν αὐτῶν (Finlay, *Greece under Ottoman and Venetian domination*, σ. 26).

τὴν εὐθὺς μετὰ τὴν ἐπάνοδον τοῦ Μουσταφᾶ εἰς Λευκοσίαν γενομένην ἀπογραφὴν οἱ φορολογούμενοι πασῶν τῶν ἐθνοτήτων ἀπὸ τοῦ 14 μέχρι τοῦ 50 ἔτους, πλὴν δηλ. τῶν γερόντων, γυναικῶν καὶ παιδίων, ἀνῆλθον εἰς 85.000. Ἀλλὰ δὲν παρῆλθον πολλὰ ἔτη ἵνα τὰ συνήθη ἀποτελέσματα τῆς τουρκικῆς πλεονεξίας καὶ κακοδιοικήσεως ἀποβῶσι καταδηλότατα. Οἱ ἐκ Κπ πρὸς διοίκησιν τῆς Νήσου ἐξαποστελλόμενοι ὑπάλληλοι ἐσκέπτοντο μόνον νὰ πλουτήσωσι δαπάναις ἐκείνων, ἐφ' ὧν ἐτάχθησαν. Συχναὶ ἀνομβρίαι ἐπικουρούμεναι ὑπὸ τῶν καταστρεπτικῶν φθορῶν τῆς ἀκρίδος καὶ τῶν ἀπομυζητικῶν εἰσπράξεων τῶν φορολόγων προुकάλεσαν τοιοῦτον γενικὸν ἐκπατρισμόν, ὥστε ἐν χρόνῳ ἐλάττονι τῆς ἐκατονταετίας μετὰ τὴν κατάκτησιν ὁ ἄρρην πληθυσμὸς ἡλαττώθη εἰς 25.000 συμπεριλαμβανομένων τῶν γερόντων καὶ τῶν δωδεκαετῶν καὶ δεκατετραετῶν παιδίων. Μάτην οἱ ραγιαδες προσέφευγον εἰς τὴν Πύλιν πρὸς ἀνακούφισιν. Τὰ δὲ κακὰ ἀπέβησαν τέλος τοσοῦτο καταφανῆ ὥστε μικρὸν μετὰ τὸ 1640 ὁ Σουλτᾶνος ἀπέστειλεν ἐπίτροπον ὅπως ἐξετάσῃ τὰ παράπονα τῶν Κυπρίων. Κατ' ἀκολουθίαν τῆς ἐκθέσεως αὐτοῦ ἐλάφρυνσίς τις τῆς φορολογίας παρεσχέθη, οἱ δύο πασσάδες τῆς Ἀμμοχώστου καὶ τῆς Πάφου κατηργήθησαν, τοῦ δὲ Πασσᾶ τῆς Λευκοσίας ἡ ἐξουσία ὑπέστη ἀξιοσημείωτον περιορισμόν. Ἀλλ' αἱ διαταγαὶ τῆς κεντρικῆς Κυβερνήσεως τοσοῦτον ἡγνοήθησαν ὑπὸ τῶν ἐγχωρίων ἀρχῶν, ὥστε κατέστησαν τὰ ἀνακουφιστικὰ ταῦτα μέτρα ἄχρηστα. Ἡ ἀποψίλωσις τοῦ πληθυσμοῦ ἐξηκολούθει, ἕως οὗ περὶ τὸ 1670 ἡ Πύλη ἀπελπίσασα μετήγαγε τὴν Κύπρον ἀπὸ τοῦ μεγ. Βεζίρου ὑπὸ τὸν Καπετὰν πασσᾶν, ὅστις ἀνέθηκε τὴν ἐξουσίαν αὐτοῦ εἰς ὑπάλληλον καλούμενον Μουσελλίμην. Ἐπὶ πλείονας τῶν δύο καὶ ἡμισείας ἐκατονταετιῶν ἡ Νῆσος κατείχετο ἐναλλὰξ ὑπὸ τῶν δύο τούτων ἰσχυρῶν ὑπουργῶν. Τέλος ἐπὶ Μαχμουτ 2 ἀπόπειρα ἐγένετο πρὸς ἀπαλλαγὴν ἀπὸ τῶν καταχρήσεων, ὑφ' ὧν ἐπὶ τοσοῦτον χρόνον κατετρώχετο. Κατὰ τὸ 1838 ἐξεδόθη φιρμάνιον ὑπὸ τοῦ πεφωτισμένου τούτου Σουλτάνου, εἰσάγον τὰς νέας διοικητικὰς μεθόδους, ἃς ἐζήτει νὰ καθιερώσῃ ἀπανταχοῦ τοῦ Κράτους αὐτοῦ. Τὸ σύστημα τῆς ἐκμισθώσεως τῆς Νήσου εἰς τὸν ἀνώτερον ὑπερθεματιστὴν ἐγκατελείπετο, διωρίζετο δὲ ἔμμισθος διοικητής, ὅστις ἦτο ὑπόχρεως νὰ καταβάλλῃ εἰς τὸ αὐτοκρατορικὸν Θησαυροφυλάκιον τὸ ὅλον τῶν εἰσπραττομένων φόρων. Τὸ σοφὸν τοῦτο μεταρ-

ρυθμιστικὸν μέτρον τοῦ Μαχμούτ ἐνισχύθη ἔτι μᾶλλον διὰ τῆς δημοσιεύσεως τῷ ἐπομένῳ ἔτει τοῦ Χάττι Σερίφ τοῦ Γκιουλχανέ (3 Νο. 1839) ὑπὸ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ καὶ διαδόχου Ἀβδούλ Μετζήτ. Ὁ διοικητὴς τῆς Κύπρου ἔλαβε νῦν τὸ ἀξίωμα τοῦ Καϊμακάμη καὶ περιεβλήθη πλήρη ἐκτελεστικὴν καὶ διοικητικὴν ἐξουσίαν. Ἀνώτατον δὲ συμβούλιον καλούμενον Ἰταρέ Μετζηλῆς ἰδρύθη πρὸς ὑποβοήθησιν αὐτοῦ, ἐξ ὁπῶν μελῶν, ἐν οἷς ἦσαν ἀντιπρόσωποι οὐ μόνον τῆς ὀρθοδόξου ἀλλὰ καὶ τῆς ἀρμενικῆς καὶ τῆς μαρωνιτικῆς κοινότητος⁸. Ἀλλὰ τὰ καλοπρόθετα ταῦτα μέτρα ἀπεδείχθησαν καὶ πάλιν μικρᾶς πρακτικῆς ἀξίας. Ὁ καρκίνος τῆς τουρκικῆς κακοδιοικήσεως εἶχε ρίψη πολὺ βαθυτέρας τὰς ρίζας ἢ ὥστε νὰ ἀποσπασθῇ νῦν. Τὸ ἐμπόριον καὶ ἡ ἐργατικότης, αἵτινες εἶχον φυγαδευθῇ ἐκ τῆς Νήσου διὰ τὴν προτέραν πλεονεξίαν τῶν ἀρχόντων αὐτῆς, ἤρνοῦντο νῦν νὰ ἐπανέλθωσι. Τὸ ἔδαφος ἔμενεν ἀκόμη κατὰ μέγα μέρος ἀκαλλιέργητον, αἱ δὲ πόλεις καὶ τὰ χωρία ἐξηκολούθουν νὰ πενθῶσι τὴν ἀπώλειαν τῶν κατοίκων αὐτῶν, οἵτινες ἐπεζήτησαν ἀλλαχοῦ τὴν εὐμάρειαν καὶ τὴν ἡσυχίαν, ἣν ἤρνοῦντο αὐτοῖς οἴκοι.

β. Εὐθὺς ὡς τὸ ἔργον τῆς ἀνοργανώσεως συνετελέσθη, ὁ Μουσταφᾶς μετὰ 21 γαλερῶν ἀπέπλευσεν εἰς Κπ⁹. Ἀλλ' ἀτυχῶς ἡ ἐπά-

⁸ Τὸ Συμβούλιον τοῦτο ἀπετελεῖτο κατ' ἀρχὰς ἐκ τῶν ἑξῆς: 1. τοῦ Μουφτῆ, τῆς ἀνωτάτης μουσουλμανικῆς θρησκευτικῆς ἐν τῇ Νήσῳ ἀρχῆς· 2. τοῦ Καδῆ ἢ ἱεροδικαστοῦ τῆς Λευκοσίας· 3. τοῦ ἐν τῇ Νήσῳ Ἀρχηγοῦ τῶν στρατευμάτων· 4. τοῦ πρώτου τῶν ἀγάδων τῆς Λευκοσίας· 5. τοῦ ὀρθοδόξου Ἀρχιεπισκόπου· 6. ἐνὸς τῶν τριῶν δημογερόντων τῶν ὑπὸ τῶν Ὁρθοδόξων ἐκλεγομένων εἰς ἐκ' προσώπων αὐτῶν· 7. τοῦ ἀντιπροσώπου τῶν Ἀρμενίων· καὶ 8. τοῦ ἀντιπροσώπου τῶν Μαρωνιτῶν.

Ἀλλ' ἐν ὑστέροις χρόνοις φαίνεται ὅτι ηὐξήθησαν τὰ μέλη εἰς 13 πλὴν τοῦ Πασσᾶ· τούτων 9 ἦσαν μουσουλμᾶνοι, ὧν πάλιν ἕξ παρεκάθηντο δυνάμει τοῦ ἀξιώματος αὐτῶν, οἱ δὲ λοιποὶ 4 ἦσαν χριστιανοί, ἦτοι: 1. ὁ Καδῆς· 2. ὁ Μουφτῆς· 3. ὁ Μαλ-ι-Μουδῖρης, ἦτοι ὁ ἐπὶ τοῦ ταμείου καὶ τῶν οἰκονομικῶν· 4. ὁ διαχειριστὴς τῶν ἀναπαλλοτριώτων κτημάτων· 5. ὁ διαχειριστὴς τῶν κτημάτων τοῦ Στέμματος· 6. ὁ δημόσιος ὑποθηκοφύλαξ· 7. 8. 9. τρεῖς μωαμεθανοὶ ἀντιπρόσωποι τῆς Λευκοσίας· 10. ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Λευκοσίας, παρακαθήμενος ex officio· 11. 12. 13. τρία χριστιανικὰ αἰρετὰ μέλη (Savile, *Cyprus*, σ. 133).

Ἀλλ' ἕτερος συγγραφεὺς (ὁ Lang ἐν *Cyprus* xiii, σ. 269) λέγει ὅτι ἦσαν οἱ σύμπαντες δέκα μόνον, κατὰ τὴν ἑξῆς σειράν: 1. ὁ Πασσᾶς· 2. ὁ Μουφτῆς· 3. ὁ ἑλλην Ἀρχιεπίσκοπος· 4. ὁ ἐπὶ τῶν οἰκονομικῶν, ὁ Μουχασεπετζῆς· 5. ὁ ναζίρης τοῦ Ἐθκαφίου, ἦτοι ὁ διαχειριστὴς τῆς μουσουλμανικῆς θρησκευτικῆς περιουσίας· 6. 7. 8. τρεῖς μουσουλμᾶνοι, καὶ 9. 10. δύο χριστιανοὶ πρόκριτοι.

⁹ Λουσινιάν, σ. 122ε. Mustafa ritornò in Constantinopoli con 21 gale-

νοδος αὐτοῦ συνέπεσεν ὅτε οἱ Τοῦρκοι ἠσθάνοντο ἀκόμη τὰ ἀποτελέσματα τοῦ φοβεροῦ τραύματος τοῦ ἐπενεχθέντος αὐτοῖς περὶ τὴν Ναύπακτον. Σχεδὸν δὲν ὑπῆρχεν οἰκογένεια ἐν τῇ πρωτευούσῃ ἥτις δὲν εἶχε νὰ θρηνησῇ τὴν ἀπώλειαν μέλους τινὸς αὐτῆς πεσόντος κατὰ τὴν περιώνυμον ταύτην μάχην. Ὁ κατακτήτης τῆς Κύπρου, γνωστὸς ὡς ὁ κύριος συνήγορος τοῦ πολέμου, ἐγένετο τούτου ἕνεκα δεκτὸς ἐν σιγῇ ὑπὸ τοῦ λαοῦ, ὅστις ἐθεώρει αὐτὸν ὡς τὸν κύριον ἔνοχον τῆς συμφορᾶς. Τὴν ἀναχώρησιν αὐτοῦ ταχέως ἐπηκολούθησεν ἀποστολὴ ἐπιτετραμμένου τῶν κατοίκων τῆς Ἀμμοχώστου, σταλέντος ἵνα αἰτησῇται παρὰ τοῦ μεγ. Βεζίρου τὴν ἐκπλήρωσιν ὧσων ὁ Μουσταφᾶς ὑπέσχετο αὐτοῖς. Ληφθεῖσων δ' ὑπ' ὄψει τῶν ἀξιολόγων ὑπηρεσιῶν ἃς οἱ Ἕλληνες εἶχον προσενέγκῃ, καὶ πρὸς ἐξασφάλισιν τῆς εὐμενείας αὐτῶν, οἱ ἐξῆς ἐπιεικεῖς ὅροι ἐχορηγήθησαν αὐτοῖς:

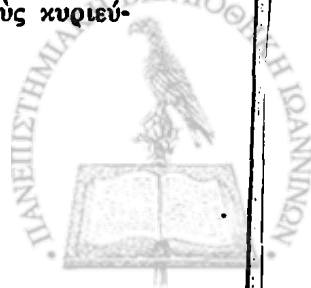
1. Ἐλευθέρᾳ ἄσκησις τῆς πίστεως καὶ ἀδιατάρακτος κατοχῇ τῶν Ἐκκλησιῶν αὐτῶν ¹⁰.

2. Δικαίωμα ἀπολυτρώσεως τῶν ὑπὸ τῶν Μωαμεθανῶν καταληφθέντων μοναστηρίων ¹¹.

ra, et perchè era gionto in quelli giorni che fu fatta la maravigliosa vittoria navale, il popolo secondo il solito non gli andò a incontrarlo, non gli fu fatto feste, ne scharcato artegliaria, et pochissimi se ne andorno a congratularsi seco, la causa fu perche perdendo la giornata navale tutta Constantinopoli ha pattito assai, perdendo, qui il figlio, qui il padre, altri li fratelli et mariti, davano a questo la colpa del movimento della guerra.

¹⁰ Λουσινιάν, ἐνθ' ἃ: In quelli giorni quasi venne da Famagosta un ambasciatore per confirmare li capitoli fatti da Mustafa alli Famagostani, et li fu confirmato, che essi puossino vivere alla Christiana con questo però, che non si trovi nissum Christiano della Chiesa Latina, a quali non volse conceder ne chiesa, casa, ne cosa alcuna. Li Famagostani Latini erano constretti di simular religione et ritto. Li altri Greci speravano d' haver tutte le loro chiese greche, ma non gli fu concessa altra che la cathedrale grecha, et sporgendo in questo megio bonissimi presenti, ottennero la chiesolina de San Simeone. Li concesse anchora le case che li Turchi non possedevano, et se un Turcho voleva vender una casa che li Famagostani fusseno piu anciani di ricomprarla, ma non volendo venderle, che fusseno i Turchi patroni, che li godevano. Il resto delle Chiese sonno fatte stalle et altre habitatione immonde, et la Chiesa Cathedrale de San Nicolò latina e fatta Muscheada.

¹¹ Ὁ Κυπριανὸς (σ. 458) βεβαιοῖ ὅτι «ἕως μετὰ δεκαπέντε καὶ εἴκοσι χρόνους οἱ Χριστιανοὶ ἐλευθέρωσαν σχεδὸν ὅλα τὰ Μοναστήρια ἀπὸ τοῦς κυριεύσαντας αὐτά, καὶ πολλὰ τούτων ὑποστατικά ὁμοίως».

3. Ἄδεια κτήσεως οἰκιῶν καὶ ἄλλων εἰδῶν ἰδιοκτησίας μετὰ τῆς ἐξουσίας μεταβιβάσεως αὐτῶν εἰς κληρονόμους.

4. Πρωτεῖον τῆς ὀρθοδόξου Κοινότητος ὑπὲρ τὰς λοιπὰς ἐν τῇ Νήσῳ χριστιανικὰς κοινότητας.

6. Πρὸς δὲ τοὺς Λατίνους οὐδεμία προσοχὴ ἐδόθη. Οἱ κατακτη-
ται ἡρνήθησαν νὰ παράσχωσιν αὐτοῖς, ὡς ὠμολογημένοις ἐχθροῖς
τοῦ Ἰσλάμ, οἰανδήποτε εὐκολίαν. Δὲν ἐπετράπη αὐτοῖς ἡ κατοχὴ
ἰδιοκτησίας οἰαςδήποτε μορφῆς, ὅσαι δ' ἐκκλησίαι αὐτῶν δὲν μετε-
τράπησαν εἰς τζαμιά ἀπέβησαν στάβλοι καὶ ἀποθῆκαι. Οὕτω, κατὰ
παράδοξον τῆς τύχης εἰρωνεῖαν οἱ ἐξ αὐτῶν παραμείναντες ἐν τῇ
Νήσῳ ἡναγκάσθησαν νὰ προσέρχωνται εἰς τὰς λειτουργίας αὐτῆς
ἐκείνης τῆς ἀντιπάλου Ἐκκλησίας, ἣν πρότερον τοσοῦτον εἶχον πε-
ριυβρίση καὶ καταπίεση.

7. Αἱ πληροφορίες ἡμῶν περὶ τῶν συμβάντων εὐθὺς μετὰ τὴν
παῦσιν τῶν ἐχθροπραξιῶν προέρχονται ἐκ τῆς διηγήσεως τοῦ Ἀγ-
γέλου Καλεπίου, γενικοῦ βικαρίου τῶν ἐν Κύπρῳ Δομινικανῶν, ὅστις
αὐτόπτης γενόμενος τῆς εἰσβολῆς καὶ τῶν ἐπακολουθησασῶν αὐτῇ
φρικαλεοτήτων ἀπήχθη εἰτα δοῦλος εἰς Κπ. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ στάσις
αὐτοῦ εἶναι καταδήλως ἐχθρική πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν, ἥτις μόνη
ἠτύχησε νὰ ἐπιζήσῃ τῇ ἐνόπλῳ συρράξει, αἱ πληροφορίες αὐτοῦ
πρέπει νὰ λαμβάνωνται μετὰ πολλῆς ἐπιφυλάξεως. Κατὰ τὸν Καλέ-
πιον, λοιπόν, μεγάλην φθορὰν ἐπήγαγεν ὁ πόλεμος εἰς τὰς τάξεις
τοῦ ἀνωτέρου κλήρου. Πλὴν τοῦ Ἀρχιεπισκόπου, ὅστις εἶχεν ἀπέλ-
θῃ εἰς Ἑνετίαν πρὸ τῆς ἐκρήξεως τῶν ἐχθροπραξιῶν, πάντα τὰ
μέλη τῆς λατινικῆς Ἱεραρχίας ὡς καὶ οἱ προεστῶτες τῶν μοναχικῶν
ταγμάτων ἢ ἡχημαλωτίσθησαν ἢ ἐσφάγησαν. Τῶν μοναχῶν τινες ἠὲ-
τύχησαν νὰ διαφύγωσιν ἐκ τῆς Νήσου ὑπὸ κοσμικὸν ἔνδυμα, ἄλλοι
δ' ἔσωσαν τὴν ζωὴν δι' ἐγκαίρου φυγῆς εἰς τὰ ὄρη. Οὐδ' οἱ ὀρ-
θόδοξοι Ἐπίσκοποι ὑπῆρξαν εὐτυχέστεροι, τῶν ἐξ αὐτῶν μὴ πεσόν-
των ἐν τῷ ἀγῶνι ἀπαχθέντων εἰς δουλείαν. Ὅθεν τινὲς τῶν ἐπιση-
μοτάτων μεταξὺ τῶν ἐπιβιόντων Ἑλλήνων κατοίκων προσέδραμον
πρὸς τὸν μ. βεζίρην Μεχμέτ πασσᾶν, παρακαλοῦντες αὐτὸν ὅπως
ἐμπιστεύσῃ τοὺς ὑπὸ τῶν Λατίνων κατεχομένους πρότερον θρόνους
εἰς μοναχοὺς τῆς ἐαυτῶν Ἐκκλησίας προχειριζομένους διὰ χειρὸς τοῦ
οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου¹². Σέρβος τις μοναχός — ἀπόγονος τῶν πα-

¹² Λουσινιάν, σ. 122β.

λαιῶν ἐκείνων αἱρετικῶν τῶν ὑπὸ τῶν ἀρχαίων συνόδων καταδικασθέντων, ὡς ὁ Καλέπιος λέγει περὶ αὐτοῦ—ἔτυχε παρεπιδημῶν ἐν Κπ ὅτε ἡ πρεσβεία ἀφίκετο¹³. Ἀκούσας δὲ περὶ τοῦ πράγματος ὅπερ ἤγαγε τὴν πρεσβείαν εἰς Κπ, ἔπεισε τὸν μ. Βεζίρην διὰ δώρου 3.000 σεκινίων ὅπως ἀναθέσῃ αὐτῷ τὴν ἀρχιεπισκοπὴν τῆς Νήσου. Χειροτονηθεὶς δὲ κανονικῶς ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου, ἐκβιασθέντος εἰς τοῦτο, ὁ νεοχειροτόνητος Ἀρχιεπίσκοπος ἀνεχώρησεν εἰς τὴν ἐπαρχίαν αὐτοῦ συνοδευόμενος ὑπὸ δύο γενιτσάρων καὶ ἐφωδιασμένος δι' ἐπι-

¹³ Ὁ Καλέπιος λέγει αὐτολεξεί: un Caloiro de Suruiá, quale era una reliquia di quelli antichi Erretici quali furono condemnati nelli primi Synodi, ὅπερ οἱ μεταφράσαντες αὐτὸν σχεδὸν πάντες ἐξέλαβον ὡς σημαῖνον ὅτι οὗτος κατήγετο ἐκ Συρίας, ὡς ὁ Κυπριανὸς λέγων (σ. 456): «ένας καλόγερος, Ἄραψ τὸ γένος, ἀπὸ τὴν Συρίαν». Εἶναι ὁμως πιθανὸν ὅτι ὁ Καλέπιος προτιθέτο νὰ εἴπῃ ὅτι ἡ Σερβία καὶ οὐχὶ ἡ Συρία ἦτο ὁ τόπος τῆς καταγωγῆς αὐτοῦ, ὡς καὶ ὁ Le Quien κατενόησε γράψας: *Monachus quidam qui e Servia venerat* (O. C. ii, 1054). Εἰς ὑποστήριξιν δὲ τῆς ἐκδοχῆς ταύτης κεῖται καὶ τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ Συρία ἀναφέρεται ὑπὸ τοῦ Λουσινιᾶνος πάντοτε *Soria*. Καὶ ταῦτα μὲν ὁ Συγγραφεύς. Ἀλλ' ὁ Κυπριανὸς εὐρίσκεται προφανῶς ἐν τῷ δικαίῳ λέγων τὸν κληρικὸν τοῦτον Ἄραβα ἐκ Συρίας, καθ' ὅσον πρὸς τοιοῦτους, ὡς ἀπὸ μακροῦ ἐξωκειωμένους εἰς το τουρκικὸν καθεστῶς εἰκότως μᾶλλον θὰ συνεπάθουν οἱ Τοῦρκοι. Καὶ τὸ *Suruiá* δὲ μᾶλλον *Suria* ἐκληπιέον, κατὰ παραδρομὴν συνήθη προστεθέντος τοῦ δευτέρου *u* ὑπὸ τοῦ ἀντιγράψαντος τὸν Καλέπιον αἱρετικοὶ δὲ ὑπὸ τῶν πρώτων Συνόδων καταδικασθέντες βεβαίως οὐδένες μὲν ὑπῆρξαν Σέρβοι, Σύροι δ' ὁμως πάμπολλοι.

Ὁ Καλέπιος προβάλλει καὶ δικαιοσύνην ἀγανάκτησιν ἐπὶ τοῖς γεγονόσι τούτοις, ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι ὁ κανονικὸς Ἀρχιεπίσκοπος (ὁ Μοκενίγος) ἔζη τότε: non curando che Cipro habbia vino il suo illustriss. Arcivescovo. Οἱ λατῖνοι συγγραφεῖς ἔχουσιν ἀπὸ σκοποῦ ἀσθενῆ τὴν μνήμην· ἄλλως θὰ ἡδύνατό τις νὰ ἀναμνήνῃ παρ' αὐτοῦ νὰ ἐνθυμηθῇ τὴν τῆς οἰκείας αὐτοῦ Ἐκκλησίας συμπεριφορὰν οὐ μόνον πρὸς τὸν ὀρθόδοξον Ἀρχιεπίσκοπον τῆς Νήσου κατὰ τὴν πρώτην αὐτῆς ἐπὶ τὴν Κύπρον ἐπιδρομὴν ἀλλὰ καὶ πρὸς πλείστους ἄλλους ἀνατολικούς Ἐπισκόπους. Παράδειγμα λίαν προχείρως ἐπανερχόμενον εἰς τὴν μνήμην τοῦ περὶ τὴν ἐκκλησιαστικὴν Ἱστορίαν σπουδάζοντος εἶναι τὸ τοῦ πατριάρχου Κπ Ἰωάννου Καματηροῦ, οὗ ὀίκτρα ἐκ τῆς πόλεως ταύτης φυγὴ μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Λατίνων ἄλωσιν τῷ 1204 τοσοῦτο γραφικῶς ἐξετέθη ὑπὸ τοῦ συγχρόνου καὶ συναθλητοῦ αὐτοῦ, τοῦ ἱστορικοῦ Νικήτα: «Προῆγε δὲ ἡμῶν ὁ οἰκουμενικὸς Ἀρχιεπίσκοπος μὴ πήραν φέρων, μὴ χρυσὸν ἐπὶ τὴν ὁσφύν, ἄρραβδος καὶ ἀσάνδαλος, καὶ χιτῶνιον ἐν περικείμενος, ἐντελὴς εὐαγγελικὸς ἀπόστολος ἢ μᾶλλον τοῦ Χριστοῦ ἀντίμιμος, καθ' ὅσον ὄναρι πτωχικῷ ἐποχούμενος μεθίστατο τῆς νέας Σιών, οὐ τὸν ἐπ' αὐτῆς ἐσχεδίαζε θρίαμβον» (Περὶ ἀλώσεως τῆς Πόλεως, β). Ὅθεν οἱ ὀρθόδοξοι ἀπαιτοῦντες ὑπὲρ ἑαυτῶν τοὺς θρόνους τούτους δὲν ἦσαν ἐνοχοὶ ἀρπαγῆς, ἀλλ' ἀπλῶς προσεπάθουν νὰ ἀνακτήσωνται ὅτι ἀδικώτατα ἀφῆρέθησαν.

στολῶν πρὸς τὸν διοικητὴν Μουζαφὲρ πασσᾶν, παραγγελλόμενον ὅπως ἐγκαταστήσῃ αὐτὸν εἰς τὸν θρόνον του. Ξένος δ' ὅμως ὢν προϊστάτο, ἄγνοῶν τὴν γλῶσσαν καὶ τὰ ἔθιμα αὐτῶν καὶ κινούμενος μόνον ὑπὸ τῆς ἐπιθυμίας τῆς ἀπομυζήσεως ὡς οἶόν τε πλείστων χρημάτων ἀπὸ τοῦ ποιμνίου αὐτοῦ, τοσοῦτον ἀπέβη μισητὸς τοῖς Κυπρίοις, ὥστε οὗτοι ἀπεφάσισαν νὰ ἐξεγερθῶσι πρὸς ἀπομάκρυνσιν αὐτοῦ. Ὅθεν ἐκλέξαντες ἡγούμενόν τινα ἐκ τοῦ ἰδίου αὐτῶν ἔθνους ὡς κομιστὴν τῶν παραπόνων αὐτῶν, ἐξέπεμψαν αὐτὸν εἰς Κπ, ἐντελλόμενοι ὅπως διενεργήσῃ τὴν ἔξωσιν τοῦ τυραννικοῦ Ἀρχιεπισκόπου, ἐπανέλθῃ δ' αὐτὸς κεχειροτονημένος ἀντ' ἐκείνου. Ἐν τῷ μεταξὺ ἕτερος ἀνταπαιτητῆς παρουσιάσθη ἐπὶ τῆς σκηνῆς. Μοναχός τις, ἀπόγονος εὐγενοῦς κυπριακῆς οἰκογενείας, διαμένων τότε ἐν τῇ Βασιλευούσῃ, προσεπάθει ἐπίσης νὰ ἐξασφαλίσῃ ἑαυτῷ τὸ περιμάχητον ἀξίωμα διὰ τῆς βοηθείας τοῦ Πατριάρχου, πρὸς ὃν διετέλει ἐν οἰκειοτάταις σχέσεσιν¹⁴. Ὁ ἐκ Κύπρου νήλυς φροντίζων νὰ μὴ δαπανήσῃ τὸ μέγα ποσόν, δι' οὗ ἤλπιζε νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν ἀνάρρησιν αὐτοῦ, ἀπηυθύνθη πρὸς τὸν Καλέπιον αἰτούμενος τὴν συμβουλὴν αὐτοῦ ἐν τῇ περιπετεῖᾳ ταύτῃ. Ὁ κύριος αὐτοῦ σκοπὸς ἦτο νὰ ἐξακριβώσῃ ἂν οἱ Λατῖνοι θὰ ἀνεγνώριζον αὐτὸν ὡς ἀρχιεπίσκοπον ἐν περιπτώσει ἀνακτήσεως τῆς Νήσου, ἢ θὰ ἀπέρριπτον ὡς ἐκλεκτὸν τῆς Πύλης.

8. Ὁ Δομινικανὸς θέλει νὰ πιστεύσωμεν ὅτι ἀπέτρεψεν αὐτὸν τῆς προσφυγῆς εἰς τοιαῦτα σιμωνιακὰ μέτρα, ἅμα δὲ ἀπεκάλυπεν αὐτῷ τὸν ἀντίπαλον, περὶ οὗ τῆς ὑπάρξεως οὗτος οὐδὲν ἕως τότε ἐγίνωσκε. Ὁ ἡγούμενος ἐπὶ τῇ πληροφορίᾳ ταύτῃ ἔσπευσεν εἰς Ἀδριανούπολιν, ὅπου ἡ Πύλη πρὸς καιρὸν εἶχε κατασκηνώσῃ. Ἰδὼν

¹⁴ Ὁ Καλέπιος (Λουσινιάν, σ. 123α) περιγράφει αὐτὸν ὡς un monacho de casa d'Acre gentilhuomo Ciprioto et amico del Patriarcha de Constanti-nopoli. Ὁ Λουσινιάν (σ. 82α) περιλαμβάνει τὸ ὄνομα d'Acre, ὅπερ μνημονεύεται καὶ ὑπὸ τῶν ἐγχωρίων χρονογράφων (πρβλ. F. Boustron σ. 403. 424) μεταξὺ τῶν κυπριακῶν οἰκῶν. Διαταγὴ τις τοῦ Συμβουλίου τῶν Δέκα ἀπὸ 17 Μαρτ. 1490, ἀναφερομένη εἰς τὰς γαίας καὶ τὰ φέουδα μέλους τινὸς τοῦ οἴκου τούτου, τοῦ Ἰωάννου d'Acre, σώζεται μέχρι τοῦ νῦν (*Docum. nouveaux*, σ. 524). Χωρίον δὲ φέρον τὸ αὐτὸ ὄνομα ἐν τῇ Νήσῳ, ἐξ οὗ ἀναμφιβόλως καὶ ὁ οἶκος προσέλαβε τὸ ὄνομα αὐτοῦ, μνημονεύεται ἐν βούλλᾳ τοῦ πάπα Ὀνωρίου iii ἀπὸ 29 Ἰανουαρίου 1218, ὑπαγούσῃ τὸν ἡγούμενον τοῦ ἐν Ἱερουσαλὴμ ἁγ. Θεοδοσίου καὶ τὴν ἀνήκουσαν τῇ μονῇ αὐτοῦ περιουσίαν ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς ἁγ. Ἐδρας: cum casali in insula Cypri, quod dicitur de Acre. (Röhrich, *Regesta Regni Hierosolymit.* σ. 243).

δὲ ὅτι τὰ χρήματα ἅτινα ἔφερε μεθ' ἑαυτοῦ ἦσαν ἀνεπαρκῆ διὰ τὸ σκοπούμενον, ἐδανείσθη μέγα ποσὸν καὶ δι' αὐτοῦ ἐδέκασε τὸν μ. Βεζίρην ὅπως ἀναθέσῃ αὐτῷ τὴν ἀρχιεπισκοπὴν. Ἀλλ' ἐξηναγκάσθη μετὰ ταῦτα νὰ παραιτηθῇ χάριν τοῦ προστατευομένου τοῦ Πατριάρχου, κατέλαβε δ' ἀντὶ τούτου εἰς ἀντισήκωμα τὸν θρόνον τῆς Πάφου. Ἡ ἐπισκοπὴ Λεμεσοῦ ἐδόθη τῷ Ἡγουμένῳ τοῦ ἁγ. Ἰωάννου τοῦ χρυσοστόμου τοῦ Κουτζουβέντη, ὅστις λυτρωθεὶς τῆς αἰχμαλωσίας συνέβη νὰ ἐπιδημῇ τότε ἐν Κπ, ἡ δ' ἐπισκοπὴ τῆς Ἀμμοχώστου εἰς κρητὰ τινα μοναχόν, ἐφημέριον τοῦ ἐν τῇ πόλει ταύτῃ ἁγίου Συμεών. Τοιαύτη ἐν ὀλίγοις εἶναι ἡ διήγησις τοῦ Καλεπίου περὶ τῆς ἀποκαταστάσεως τῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας τῆς Κύπρου. Εὐτυχῶς ὅμως διὰ τὴν τιμὴν τῆς Ἐκκλησίας ταύτης ἡ αἰσχροῦ αὕτη διήγησις περὶ δωροδοκίας καὶ σιμωνίας φαίνεται στηριζομένη μόνον ἐπὶ τῆς ἀστηρίκτου μαρτυρίας τοῦ συγγράψαντος αὐτήν.

9. Οἱ ὀρθόδοξοι Ἐπίσκοποι φαίνονται κατ' ἀρχὰς ἀγνοηθέντες καθ' ὁλοκληρίαν ὑπὸ τῶν ὀθωμανικῶν ἀρχῶν, παρ' ὧν ἡ μόνη τῆς ὑπάρξεως ἐκείνων ἀναγνώρισις συνέκειτο εἰς τὴν ἔκδοσιν τῶν ἀναγκαίων βερατίων τῶν κυρούντων τὴν ἀνάρρησιν αὐτῶν εἰς τοὺς διαφόρους θρόνους. Κατὰ τὸν Κυπριανὸν σχεδὸν ὅλη ἑκατονταετία παρῆλθε μετὰ τὴν ἄλωσιν (1660) πρὶν οἱ Ἐπίσκοποι κτήσωνται καθόλου σπουδαιότητά τινα. Ὁ δὲ κύριος λόγος δι' ὃν ἀνέκλυψαν ἐκ τῆς ἀρχικῆς ἀφανείας ἦτο ἡ ἐπιθυμία τῆς κεντρικῆς Κυβερνήσεως ὅπως στήσῃ κώλυμά τι κατὰ τῆς πλεονεξίας τῶν ἐπιτοπίων αὐτῆς ἀντιπροσώπων. Τούτου ἕνεκα ὁ Ἀρχιεπίσκοπος καὶ οἱ Μητροπολίται κατεστάθησαν οἱ φύλακες τοῦ χριστιανικοῦ πληθυσμοῦ, καὶ παρεθαρρύνθησαν ὅπως ὑποβάλλωσι τὰ παράπονα αὐτῶν, ὅσας ἦτο ἀνάγκη, πρὸ τῶν ἀνωτάτων ἐν τῇ Πρωτευούσῃ ἀρχῶν. Τῆς προνομίας ταύτης, ὡς τάχιστα θὰ ἴδωμεν, πολλοὶ τῶν ἀνελθόντων εἰς τὸν ἀρχιεπισκοπικὸν θρόνον δὲν ἐδίστασαν νὰ ἐπωφεληθῶσιν. Σὺν δὲ τῇ παρόδῳ τοῦ χρόνου ἡ ἐπιρροὴ τοῦ Ἀρχιεπισκόπου ἐπεσκίασε καὶ αὐτὴν τὴν τοῦ Διοικητοῦ. Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος κατεῖχε σχεδὸν ὅλην τὴν ἐκτελεστικὴν ἐξουσίαν, καὶ οὐ μόνον ἦτο ἀνεξάρτητος ἀπὸ τοῦ Μουχασίλη, ἀλλ' ἀπεφάσισε πολλάκις περὶ τε τῆς ἐκλογῆς καὶ τῆς ἀνακλήσεως τοῦ ὑπαλλήλου τούτου. Κατ' οὐσίαν ἀπέβη ὁ πραγματικὸς κύριος τῆς καταστάσεως, διορίζων τοὺς διαφόρους ὑπαλλήλους, ὀρίζων τὸ ἐτησίως ληπτέον ποσὸν τοῦ φόρου, καὶ διαβιβάζων εἰς τὸν μ. Βεζίρην ἢ εἰς τὸ αὐτοκράτο-

ρικὸν θησαυροφυλάκιον τὸ συμπεφωνημένον διὰ τὴν ἐκμίσθωσιν τῆς Νήσου ποσόν. Ἡ οὕτως ἀνεπαισθήτως κτηθεῖσα ἐπιρροὴ ἐξίκετο εἰς τὸ ὑψιστον αὐτῆς σημεῖον ἐπὶ τῶν σουλτάνων Σελήμ 3 (1789-1807) καὶ τοῦ διαδόχου αὐτοῦ Μουσταφᾶ 4 (1807-8). Οἱ ἐγγώριοι τοῦρκοι πρόκριτοι κατὰ πρῶτον ἔβλεπον εὐχαρίστως τὸ αὐξόμενον κῦρος τοῦ Ἀρχιεπισκόπου, ὥς ἀναγκαιοτάτην περιστολὴν τῆς αὐθαιρεσίας τοῦ πολιτικοῦ διοικητοῦ. Ἀλλ' ἡ στάσις αὐτῶν μετεβλήθη ὅτε κατενόησαν ὅτι βαθμηδὸν ὁ ὅλος διοικητικὸς μηχανισμὸς συνεκεντροῦτο ἐν ταῖς χερσὶν αὐτοῦ. Ἡ πρώτη καταφανὴς ἐκδήλωσις τῆς δυσारेστήσεως αὐτῶν συνέβη τῷ 1804, ὅτε οἱ Τοῦρκοι τῆς Λευκοσίας καὶ τῶν γειτονικῶν χωρίων ἀπὸ σκοποῦ ἐξαφθέντες ὑπὸ θρύλων περὶ ἀνεπαρκείας τῶν τροφίμων, ἐξηγέρθησαν κατὰ τῆς αὐθεντίας τοῦ Ἀρχιεπισκόπου, ὃν ἐθεώρησαν ὑπεύθυνον τοῦ ἀπειλουμένου λιμοῦ. Τὸ κίνημα ταχέως κατεστάλη δι' ἀποστολῆς στρατοῦ ἐκ τῆς μ. Ἀσίας βοηθηθέντος καὶ διὰ τῆς παρεμβάσεώς τινων εὐρωπαϊῶν προξένων. Παρὰ ταῦτα ἑτέρα καὶ τελεσφορωτέρα ἀπόπειρα ἐγένετο τῷ 1821, ἣτις ἐπιτυχοῦσα τὴν σφαγὴν πάντων τῶν ἐπισκόπων καὶ προκρίτων τῆς ὀρθοδόξου Κοινότητος ἀνέτρεψε μὲν τὴν κυβέρνησιν τῶν Μουχασίληδων, κατέρριψε δὲ τὴν κυριαρχικὴν ἐπιρροὴν τοῦ ἑλληνικοῦ κλήρου καὶ ἐπανίδρυσεν τὸ κῦρος τῶν Πασσάδων. Ἐκ τοῦ θανάσιμου τούτου τραύματος ἡ ἐπιρροὴ τῶν Ἀρχιεπισκόπων οὐδέποτε ἀνέλαβεν, εὐρίσκομεν δ' αὐτοὺς ἐφεξῆς κατέχοντας πάντοτε θέσιν ταπεινοτέραν ἐκείνης, εἰς ἣν πρότερον εἶχον ἀνυψωθῆ.

10. Ἐκ συνοδικοῦ γράμματος τοῦ οἰκουμέν. πατριάρχου Ἱερεμίου β' ἐκδοθέντος κατ' Ἰούλιον τοῦ 1575 περὶ τῶν προνομίων τοῦ θρόνου τοῦ Σινά, ἐν ᾧ ἡ ὑπογραφή τοῦ Ἀρχιεπισκόπου τῆς Κύπρου ἀμέσως ἔπεται ταῖς τῶν Πατριαρχῶν, μανθάνομεν ὅτι τὸ ὄνομα τοῦ δευτέρου ὀρθοδόξου ἀρχιεπισκόπου μετὰ τὴν τουρκικὴν κατάκτησιν ἦτο **Τιμόθεος**. Οὗτος πρὶν ἀνέλθῃ εἰς τὸν θρόνον εἶχε διατελέσῃ πρωτοσύγκελλος τῆς μεγ. Ἐκκλησίας. Λέγεται ὅτι κατ' ἀρχὰς ἐγένετο μοναχὸς ἐν τῇ Μονῇ τοῦ Κύκκου, εἶχε δ' ἐγκαταλίπη τὴν Κύπρον περὶ τὰ εἴκοσι ἔτη πρὸ τῆς ὑπὸ τῶν Τούρκων κατακτήσεως¹⁵.

¹⁵ Ἡ ἐξῆς σημείωσις περὶ αὐτοῦ εὑρεταί ἐν τῇ Ἱστορίᾳ τοῦ Κυπριανοῦ (σ. 456, σημ. α): «Αὐτὸς συμπεραίνομεν νὰ ὠνομάζετο Τιμόθεος, εὐρισκόμενος ἐν Κωνσταντινουπόλει ἔτει 1575· εἰς ἐν σιγγιλλιδες τοῦ Μοναστηρίου Σινά ὑπέγραψεν εὐθὺς μετὰ τοὺς Πατριάρχας ὥς φαίνεται ἐν τούτῳ: Τιμόθεος Ἀρχιεπί-

11. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Τιμοθέου ἐπελθόντα τῷ 1592, διάστασις προῆλθε μεταξὺ τῶν ἐπισκόπων καὶ τοῦ λαοῦ περὶ τῆς ἐκλογῆς τοῦ διαδόχου αὐτοῦ¹⁶. Ἡ διάστασις αὕτη, καίπερ βεβυθισμένη πως ἐν τῷ σκότει, φαίνεται ὅτι ὠφείλετο κατὰ μέγα μέρος εἰς δογματικὰς ἔριδας. Τὸ σπουδαιότατον μέρος ἐν τῇ διαμάχῃ ταύτῃ ἔσχε μοναχὸς τις καλούμενος Λεόντιος Εὐστράτιος¹⁷, ἐκ τοῦ χωρίου Κοιλανίου τῆς ἐπαρχίας Λεμεσοῦ. Τὸ πρόσωπον τοῦτο μετὰ βραχεῖαν διαμονὴν ἐν Κπ ἐκολλήθη πρὸς καιρὸν τῷ Θεσσαλονίκῃ Ματθαίῳ, ὃν εἶτα ἐγκατέλιπε χάριν σπουδῶν ἐν Κερκύρᾳ καὶ Ζα-

σκοπος Κύπρου κτ.. Ἐὰν ἀληθεύῃ ἡ πληροφορία τοῦ Ὑψηλάντου (Μετὰ τὴν ἀλωσιν σ. 105) ὅτι «χειροτονεῖται δὲ καὶ ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου, ἥτοι Κωνσταντίας-νέας Ἰουστινιανῆς, ὑπὸ τοῦ Κωνσταντινουπόλεως Μητροφάνους ὀρθόδοξος, ὁ Τιμόθεος...» λαμβανομένου ὑπ' ὅψις ὅτι ὁ Μητροφάνης (ὁ γ') ἀπεχώρησε τῆς πρώτης αὐτοῦ πατριαρχίας τῷ 1572, ἔπεται ὅτι ἡ χειροτονία τοῦ Τιμοθέου ἐγένετο εὐθὺς σχεδὸν μετὰ τὴν τουρκικὴν κατάκτησιν τῆς Κύπρου, καὶ ὅτι οὗτος ὑπῆρξεν ὁ πρῶτος μετὰ τὴν κατάκτησιν ὀρθόδοξος ἀρχιεπίσκοπος τῆς Νήσου. Ἡ δὲ τοῦλάχιστον μέχρι τοῦ 1575 (τὸ περὶ τῶν προνομίων τοῦ Σινὰ ἔγγραφον ἐξεδόθη κατ' Ἰούλιον τοῦ ἔτους τούτου) παραμονὴ τοῦ Τιμοθέου ἐν Κπ ὀφείλεται πιθανῶς εἰς τὸ ἀνώμαλον τῶν καιρῶν, ὡς ἐκ τῆς ἀμφισβήτησεως τοῦ ἀρχιεπισκοπικοῦ θρόνου ὑπὸ τοῦ Σύρου τοῦ ὑποστηριζομένου ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως καὶ ὑπὸ τοῦ ἐκ Κύπρου ἐξαποσταλέντος ἡγουμένου. Ὑπὸ τὸ αὐτὸ περὶ τῶν προνομίων τοῦ Σινὰ ἔγγραφον φέρεται ὑπογεγραμμένος καὶ «ὁ ταπεινὸς ἐπίσκοπος Ἀμαθοῦντος Γερμανός», προφανῶς ὁ ὑπὸ τοῦ Συγγραφέως ἀναφερόμενος πρῶτον ἡγούμενος τοῦ ἁγ. Ἰω. τοῦ χρυσοστόμου τοῦ Κουτζουβέντη, ἐν Κπ τῆς αἰχμαλωσίας λυτρωθεὶς καὶ εἰς τὴν ἐπισκοπὴν Λεμεσοῦ αὐτόθι προχειρισθεὶς. Ἐὰν θεωρήσωμεν βεβαίαν καὶ τὴν εἰδήσιν ὅτι ὁ ἐκ Κύπρου εἰς Κπ ἀποσταλεὶς ἵνα χειροτονηθῇ ἀρχιεπίσκοπος ἡγούμενος ἐγένετο ἐπίσκοπος Πάφου, ἔχομεν τρεῖς κυρίους ἐπισκόπους χειροτονηθέντας ἐν Κπ εὐθὺς μετὰ τὴν τουρκικὴν τῆς Νήσου κατάκτησιν. Ἀλλ' εἴτε τρεῖς ἦσαν οἱ εἴτε μόνον δύο τὸ πρᾶγμα εἶναι τὸ αὐτό, ἔχει δὲ προφανῆ σκοπὸν τὴν γνησίαν καὶ κανονικὴν ἀποκατάστασιν τῆς ἀποστολικῆς διαδοχῆς τοῦ ἐπισκοπικοῦ ἀξιώματος ἐν τῇ κυπριακῇ Ἐκκλησίᾳ, ἧς ἡ συνέχεια, διὰ τῆς ὑπὸ τῶν ὀρθοδόξων ἐπισκόπων ἀναγνωρίσεως τῆς ἀπολυταρχικῆς ἐξουσίας τοῦ Πάπα, ἐλογίζετο ἂν μὴ διακοπεῖσα τοῦλάχιστον νοθευθεῖσα. ¹⁶ Φ. Γεωργίου, Εἰδήσεις σ. 75έ.

¹⁷ Ὁ Φ. Γεωργίου παρατίθησι περὶ αὐτοῦ τὴν ἐξῆς σημείωσιν, ληφθεῖσαν ἐκ τῆς Ν. Φιλολ. (σ. 182) τοῦ Σάθα: «Λεόντιος Εὐστράτιος, ἐγεννήθη εἰς Κοιλάνιον τῆς Κύπρου καὶ ἐχρημάτισεν ἄξιος μαθητὴς Μαξίμου τοῦ Μαργουνίου. Λιέτριψεν ἐπ' ὀλίγον εἰς Κπ, προσκολληθεὶς εἶτα τῷ Μητροπολίτῃ Θεσσαλονίκῃ Ματθαίῳ. Ἐπεσκέφθη χάριν διδασκαλίας τὴν Κέρκυραν καὶ τὴν Ζάκυνθον, ὅθεν ἔγραψεν ἐπιστολὴν πρὸς Μαργούνιον. Ἱεροδιάκονος ἤδη ἐπανεκάμψεν εἰς τὴν πατρίδα του καὶ ἐδίδαξεν ἐπ' ὀλίγον τὰ ἑλληνικά. Ἀπεβίωσεν ἡγούμενος τῆς ἐν Λευκυσίᾳ μονῆς τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Πίπη ἐν ἡλικίᾳ τριάκοντα πέντε ἐτῶν». Ὁ δὲ Σάθας ἐν Τουρκοκρα. Ἑλλ. σ. 189 σημ. 1 ἰσχυρίζεται ὅτι εἶναι τὸ αὐτὸ πρόσωπον, ὅπερ ὡς ἐπίσκοπος Πάφου μετὰ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Χριστοδούλου ἔγραψε πρὸς τὸν δοῦκα τῆς Σαβοΐας Κάρολον Ἐμμανουήλ τῷ 1608.

κύνθφ. Μετὰ τὸ πέρας τῶν σπουδῶν ἐπανῆλθε, διάκονος τὸν βαθμόν, εἰς Κύπρον, ἔνθα ἐπὶ τινὰ χρόνον ἐδίδαξεν Ἑλληνικά. Ἐν ταῖς Ἰονίοις νήσοις, ὑπὸ τῶν Ἑνετῶν τότε κατεχομέναις, εἶχεν ἐμποτισθῇ ἰδέας τινὰς ὑπὲρ τῆς χρήσεως ᾠζύμων ἐν τῇ Εὐχαριστίᾳ καὶ ὑπὲρ τῆς διπλῆς ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγ. Πνεύματος, ἰσχυρῶς μὲν ὀζούσας λατινισμοῦ, ἄντικρυς δ' ἀντικειμένους τῇ τε διδασκαλίᾳ καὶ τῇ πράξει τῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας. Ἡ διάδοσις τῶν ἰδεῶν τούτων μεταξὺ τῶν συμπατριωτῶν του φαίνεται ὅτι ἦτο ἡ αἰτία τῶν διαφορῶν, αἵτινες ἐτάραξαν πρὸς καιρὸν τὴν κυпр. Ἐκκλησίαν. Ἐκλεγείς δ' Ἀ. Εὐστράτιος ἀντιπρόσωπος τῆς Λευκοσίας ἐν τῇ μεταξὺ τῆς κοινότητος αὐτῆς καὶ τῶν ἐπισκόπων ἔριδι, ἔγραψε πρὸς τὸν περίπυστον πατριάρχην Ἀλεξανδρείας Μελέτιον Πηγᾶν, μεθ' οὗ συνεδέετο διὰ φιλίας, «ζητῶν παρ' αὐτοῦ πρὸς τὸν οἰκουμενικὸν Πατριάρχην γράμματα συνηγοροῦντα τῷ πράγματι». Ὁ Μελέτιος ἀπαντῶν ὁμολογεῖ ὅτι πολὺ ὀλίγα ἐγνώριζε περὶ τοῦ πράγματος, ὥστε νὰ μὴ δύναται νὰ σχηματίσῃ γνώμην, παραινεῖ δὲ τὸν Λεόντιον νὰ ἐνσταλάξῃ εἰς τὰς διανοίας τῶν ὁπαδῶν αὐτοῦ γνήσια αἰσθήματα πρὸς τὰς καθεστηκυίας ἀρχὰς καὶ νὰ φυλάττῃ τὴν εἰρήνην. Ἐν ἑτέρᾳ δ' ἐπιστολῇ πρὸς μοναχόν τινα καλούμενον Παῖσιον καὶ τὴν κοινότητα Λεμεσοῦ εἰς ἀπάντησιν αἰτήσεως αὐτῶν ὅπως ἀποφῆνται ἐπισήμως περὶ τῶν λόγων τῆς ἔριδος, ὁ Πατριάρχης ἐμέμφετο τοῦ Εὐστρατίου ὅτι ἤγειρε τοιαῦτα ζητήματα τοσοῦτον ἀκαίρως, καθ' ὃν χρόνον ἡ Νῆσος μόλις εἶχε περιέλθῃ εἰς τῶν ἀπίστων τὰς χεῖρας, παρήνει δ' αὐτοὺς ὅπως ἔχωνται τῶν δογμάτων τῶν παραδεδομένων καὶ ὁμολογημένων ὑπὸ τῶν πατέρων αὐτῶν. Ἡ ἐπιστολὴ αὕτη φαίνεται ὅτι ὥς ἀποτέλεσμα ἔσχε τὴν παρακώλυσιν πάσης περαιτέρω συζητήσεως ἐπὶ τῶν ἀμφισβητουμένων τούτων σημείων. Ὁ δ' ἐργάτης τῆς ταραχῆς, ἥτις πρὸς στιγμὴν τοσοῦτο σοβαρῶς ἠπείλησε τὴν εἰρήνην τῆς Ἐκκλησίας, ἀπέθανεν ἐπὶ τέλους ἐν Λευκοσίᾳ τριακονταπενταετῆς τὴν ἡλικίαν, ἡγούμενος τοῦ αὐτόθι μοναστηρίου τοῦ ἁγ. Ἰωάννου τοῦ Πίπῃ.

12. Τὸ ἐφεξῆς ὄνομα ἐν τῷ καταλόγῳ τῶν Ἀρχιεπισκόπων εἶναι τὸ τοῦ Ἀθανασίου¹⁸. Καθ' ὃν χρόνον οὗτος κατεῖχε τὸν θρόνον ὁ Μελέτιος Πηγᾶς ἐπενέβη πάλιν εἰς τὰ τῆς Κύπρου ἐξ ἀφορμῆς σοβαρῶν τινων καταγγελιῶν ὑποβληθεισῶν κατὰ τοῦ Ἀθανασίου ὑπὸ μελῶν

¹⁸ Φ. Γεωργίου *Εἰδήσεις*, σ. 78ῆ.

τῆς ἰδίας Ἐκκλησίας. Τὸ σύνολον τῶν συμβάντων, ὧν τὰ ἐφεξῆς εἶναι περίληψις, ἀναφέρονται ἐν ἐκτάσει ἐν τῇ καθαιρετικῇ ἐπιστολῇ τῇ ἐκδοθείσῃ ὑπὸ τοῦ οἰκουμ. πατριάρχου Ματθαίου β'. Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος κατηγγέλθη πλὴν ἄλλων καὶ ὅτι

1. «ἔσχισεν ἁδεῶς τὰ ἱερὰ ἀντιμήνσια καὶ διὰ γράμματος οἰκειοχείρου, ὃ καὶ συνοδικῶς ἀνεγνώσθη, προσέταττε τοῖς ἐξάρχουσιν αὐτοῦ διαρρηγνύειν καὶ ἀφανίζειν αὐτά, καὶ ἀντ' αὐτῶν ἀπεμπολεῖν ἀντιμήνσια καὶ εἰλητὰ νέα, χρυσοῦ ἀναγωγῆς ἕνεκα».

2. «ἔσχισε πελέκει τὸν πατριαρχικὸν θρόνον τὸν παλαιὸν Ἱεροσολύμων¹⁹ τοῦ Πατριάρχου ἐκείνου κὺρ Γερμανοῦ μακαρίτου, καὶ ἔλαβε τὸ ἐν αὐτῷ μαρτυρικὸν λείψανον».

3. συνεχώρησε καὶ τετάρτους γάμους καὶ πολυγαμίας ἄλλας . . . ὥς καὶ πολλὰ ἄλλα ἄθεσμα ἀνδρόγυνα χρημάτων ἕνεκα, καὶ συνοικέσια παράνομα ἄδειαν ἔδωκε καὶ ἐγένετο, διαζευγνὺς ἄλόγως καὶ συνιστῶν πάλιν παραλόγως αὐτά».

4. «τινάς, ἀποκαρέντας μὲν πρῶτον μοναχοὺς, ὕστερον δὲ γήμαντας καὶ ἱερωσύνης ἀξιοθέντας παρ' αὐτοῦ, καὶ ἔτι

5. ἱερεῖς διγάμους ὄντας καὶ τριγάμους λειτουργεῖν ἐσυγχώρησεν»²⁰.

13. Αἱ κατηγορίαι αὗται ἀπεδεικνύοντο διὰ τῆς μαρτυρίας πολλῶν μαρτύρων, ὧν εἷς ἦν καὶ ὁ Ἡγούμενος τοῦ ἁγ. Ἰωάννου τοῦ χρυσοστόμου τοῦ Κουτσουνθέντη. Ἐπὶ τῇ λήψει τῶν καταγγελιῶν τούτων ὁ τῶν Ἀλεξανδρέων Πατριάρχης, ἐπιτηρητὴς τοῦ οἰκουμενικοῦ Θρόνου ἐν τῷ μεταξὺ γενόμενος, ἀπηύθυνεν ἐπιτίμια γράμματα πρὸς τὸν Ἀθανάσιον. Γινὺς δὲ ὅτι αἱ ἐπιτιμήσεις αὐτοῦ ἐγένοντο δεκταὶ μετ' ὀλιγοσπῆς προθυμίας, ἀπεφάσισε νὰ μεταχειρισθῇ δραστηκώτερα μέτρα. Ὅθεν ἀποστέλλει εἰς Κύπρον δύο ἐξάρχους, «τοὺς ὀσιωτάτους παπᾶ Ἱερεμίαν καὶ τὸν ἱεροδιάκονον κὺρ Ἀνθιμον μετὰ δυνάμεως ἐκκλησιαστικῆς τε καὶ βασιλικῆς, ἔχοντας ἄδειαν

¹⁹ Ὁ Φ. Γεωργίου ἐν σ. 78, σημ. α' παρατηρεῖ: «Ἀπορίας ἄξιον πῶς εὐρέθη ἐν Κύπρῳ ὁ θρόνος οὗτος τοῦ πατριάρχου Ἱεροσολύμων».

²⁰ Ἡ καθάρσις τοῦ ἀρχιεπισκόπου Ἀθανασίου περισωθεῖσα ἐν τῇ Νομικῇ Συναγωγῇ τοῦ Ἱεροσολύμων Δοσιθέου ἐδημοσιεύθη ἐξ αὐτῆς ὑπὸ τοῦ Φ. Γεωργίου ἐν ὑποσημ. τῆς σ. 80ε. τῶν Εἰδήσεων, καὶ ἐν τοῖς «Ἐγγράφοις τῶν πατριαρχικῶν Ἐκκλησιῶν» ὑπὸ τοῦ πρ. ἀρχιεπισκόπου τοῦ οἰκουμ. Πατριαρχείου Καλλινίκου Δελικάνη. Ἐκ τοῦ ἐγγράφου τούτου προτιμήθη νὰ παρατεθῶν αὐτολεξεί τὰ ἐν εἰσαγωγικοῖς περικλειόμενα ἐν τῇ περὶ τούτων ἐκθέσει τῆς παρουσίας μεταφράσεως, ἀντὶ τῆς ἰδίας τοῦ Συγγραφέως διηγήσεως.

κατὰ τόπον» μετὰ τῶν καταγγειλάντων Ἱεραρχῶν καὶ λοιπῶν ἀνωτέρων κληρικῶν «ἐξετάσαι καὶ ἐξερευνῆσαι τὰ τοῦ ἀνωτέρω ρηθέντος Ἀρχιεπισκόπου ἐγκλήματα. Οἵτινες κατὰ τόπον παραγενόμενοι, μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν τῶν συνοδικῶν γραμμάτων, Συνόδου γενομένης τοπικῆς, αὐτοὶ μὲν τρισσῶς διαμνηνυθῆναι ἐφρόντισαν τὸν Ἀρχιεπίσκοπον τοῦτον, προσώποις χρησάμενοι ἐπισκόπων καὶ κληρικῶν καὶ ἱερωμένων καὶ λαϊκῶν, ὡς ἐφάνη καὶ ἀνεγνώσθη καὶ ἐμαρτυρήθη. Ὁ δέ γε Ἀρχιεπίσκοπος οὗτος, φεύγων καὶ πάλιν συνήθως, ὡς καὶ πολλάκις, τὸ ἱερὸν τῆς Ἐκκλησίας κριτήριον, καὶ καταφρονῶν τῶν θείων καὶ ἱερῶν νόμων καὶ κανόνων, οὐδόλως ἀπήντησε, καὶ διὰ τοῦτο ἐκρίθη κανονικῶς καὶ ἀπόντος αὐτοῦ γραφῆναι καὶ θεωρηθῆναι τὰ κατ' αὐτοῦ ἐγκλήματα». Ἀποτέλεσμα τῆς δίκης, ὡς ἄλλως τε ἡδύνατο νὰ προεικασθῇ, ἦτο ἡ βεβαίωσις τῶν κατὰ τοῦ Ἀρχιεπισκόπου καταγγελιῶν. Ἀλλ' ὁ Ἀρχιεπίσκοπος δὲν ἦτο διατεθειμένος νὰ ὑποταχθῇ ἡρέμα εἰς τὴν ἀπόφασιν τῶν δικασάντων αὐτόν. Μαθὼν τὰ γενόμενα «καὶ τὴν ἐπικειμένην αὐτῷ καθάαιρεσιν δειλιάσας ἐβουλεύσατο ἀνελεῖν τοὺς Ἐξάρχους παραδοὺς αὐτοὺς πρὸς τοὺς ἔξω, οἱ καὶ ἐφυλάκισαν καὶ ἀλύσεσιν ἔδησαν καὶ ἤγαγον εἰς κίνδυνον θανάτου καὶ εἰμὴ Κύριος ἐβοήθησεν ἀπώλοντο ἅν».

14. Τὰ πράγματα νῦν παρέμειναν ἐκκρεμῇ μέχρι τῆς εἰς τὸν οἰκουμενικὸν θρόνον ἐπανόδου τοῦ Ματθαίου β', ἥτις συνέβη βραχὺ μετὰ ταῦτα ²¹. Ὁ Πατριάρχης οὗτος, «γνώμη ἐγγράφῳ καὶ συναινέσει τοῦ Μακαριωτάτου αὐτοῦ Ἀλεξανδρείας», τοῦ Μελετίου, ὅστις ἐν τῷ μεταξὺ εἶχεν ἐπανέλθῃ εἰς Ἀλεξάνδρειαν, ἀνανεωθεισῶν διὰ νέων ἀναφορῶν ἐκ Κύπρου τῶν κατὰ τοῦ Ἀρχιεπισκόπου κατηγοριῶν, ἐξέδωκε κατ' αὐτοῦ καθάαιρεσιν ²², δι' ἧς οὐ μόνον αὐτὸς ἐκηρύττετο «καθηρη-

²¹ Ὁ Ματθαῖος β' ἐγένετο ἀπὸ Ἰωαννίνων πατριάρχης Κπ τὸ πρῶτον τῷ 1594. Τῷ αὐτῷ ἔτει ἐξαναγκάζεται εἰς παραίτησιν, ὁ Θεσσαλονίκης δὲ Γαβριὴλ καὶ ὁ Ἀθηνῶν Θεοφάνης ἀνεργήθησαν μετ' αὐτὸν διαδοχικῶς πατριάρχαι. Μετὰ δὲ τὸν θάνατον τοῦ Θεοφάνους ὁ Ἀλεξανδρείας Μελέτιος ὁ Πηγᾶς κυβερνᾷ ὡς ἐπιτηρητὴς τὸν οἰκουμενικὸν Θρόνον ἐπὶ ἓν ἔτος. Τῷ 1596 ὁ Ματθαῖος ἀποκατεστάθη, ἀλλ' ἐξεθρονίσθη καὶ πάλιν τῷ 1600. Κατέλαβε δὲ τὸν θρόνον καὶ τρίτον τῷ 1601 ἢ 1602 ὅτε καὶ ἀπέθανεν.

Ὁ Μ. Ἰ. Γεδεών (*Ἀθήναιον* ἔτ. ζ', τόμ. 6, σ. 51) παρέχει τάξιν διαδοχῆς διάφορόν πως κατὰ τὸ φαινόμενον τῆς τοῦ Le Quien: Ματθαῖος β', 1594. Θεοφάνης α', 1595. Γαβριὴλ α', 1596. Θεοφάνης β' (ὁ Καρύκης) 1597. Μελέτιος Πηγᾶς 1598. Ματθαῖος β' (τὸ δεύτερον) 1600.

²² Ἐν τῇ Περιλήψει πατριαρχικῶν ἐγγράφων (1538-1684) τοῦ Σάθα ἐν

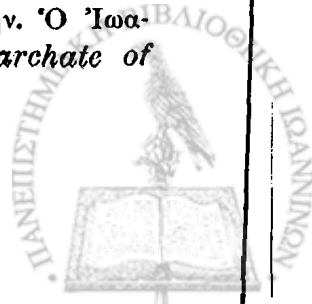

μένος καὶ γεγυμνωμένος πάσης ἀρχιερατικῆς ἀξίας καὶ τάξεως καὶ ἀποβεβλημένος τοῦ τε θρόνου καὶ τῆς ἀξίας τῆς Κυπρίων Ἀρχιεπισκοπῆς», ἀλλὰ καὶ πάντες οἱ ἐν Κύπρῳ ἱερωμένοι τε καὶ λαϊκοὶ παρηγγέλλοντο «μὴ ἔχειν αὐτὸν ἔτι ἀρχιεπίσκοπον Κύπρου ἢ τιμᾶν ἢ παρῆχειν αὐτὸν ἢ κατὰ τι βοηθεῖν αὐτῷ», σὺν τῇ ἀπειλῇ: «ὅστις ἂν εἴη σὺν αὐτῷ, ἀργὸς ἔστω καὶ καθηρημένος ἱερωμένος ὢν, τῶν λαϊκῶν δὲ ἀφωρισμένος κτλ». Ὁ Φ. Γεωργίου, ὅστις ἐκτίθησι λεπτομερῶς τὰνωτέρω, εἰ καὶ ἐκδηλοῖ βαθυτάτην ἐκτίμησιν πρὸς τὴν παιδείαν καὶ τὴν εὐσέβειαν τοῦ Μελετίου Πηγᾶ, φρονεῖ ὅτι αἱ κατὰ τοῦ Ἀθανασίου καταγγελίαι δὲν ἦσαν καθ' ἑαυτὰς ἱκαναὶ νὰ προκαλέσωσι τὴν κατὰ τοὺς κανόνας καταδίκην αὐτοῦ. Ὑποπτεύει δ' ὅτι ἡ ἀληθὴς αἰτία τῆς πτώσεως τοῦ Ἀρχιεπισκόπου ἦτο ἡ ἀήθης αὐτοῦ συμπεριφορὰ πρὸς τοὺς δύο Πατριάρχας, ἥτις παρώξυνεν αὐτοὺς εἰς ἀπόφασιν οὐ μόνον ἐκθρονίσεως ἀλλὰ καὶ ἐκπτώσεως αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ ἐπισκοπικοῦ ἀξιώματος.

15. Ἐν ταύτῃ τῇ κρίσει περιστάσει τῆς νησιώτιδος Ἐκκλησίας ὁ Πατριάρχης Ἀντιοχείας Ἰωακείμ²⁸ ἀνέλαβεν ἐκστρατείαν κατὰ τῶν ἐλευθεριῶν αὐτῆς, ἥτις ἐνθυμίζει τὰς ὁμοίας ἀποπείρας τῶν προκατόχων αὐτοῦ πρὸ τοσούτων ἑκατονταετιῶν. Ἐπωφελούμενος τῆς ἐκ τῆς κακοτροπίας τοῦ Ἀθανασίου συγχύσεως προέβαλεν ὅτι αὐτῷ μόνῳ ἀνῆκε τὸ προνόμιον τῆς ἀποκαταστάσεως τῆς ἐκκλησιαστικῆς εὐταξίας ἐν Κύπρῳ. Ἐστήριξε δὲ τὴν ἀξίωσιν αὐτοῦ τὸ μὲν ἐπὶ τινος δῆθεν ἐκδόσεως, ἣν ἰσχυρίζετο ὅτι εἶχε λάβῃ παρὰ τοῦ Πατριάρχου Κπ, τὸ δὲ ἐπὶ τοῦ νόθου κανόνος (μβ';) τῆς ἐν Νικαίᾳ α' οἰκ. Συνόδου, ὅστις ἀνεγνώριζε τῷ θρόνῳ αὐτοῦ τὸ δικαίωμα τῆς χειροτονίας τῶν ἐπισκόπων τῆς Κύπρου. Οἱ κάτοικοι τῆς

Μ. Β. γ' ἀπαντᾷ τὸ ἐξῆς σημείωμα (σ. 549): «Ματθαῖος β' τὸ γ': 7108, ἰνδ. γ' κατ' Ἰούνιον (1600). Καθαίρεσις τοῦ Κύπρου Ἀθανασίου γνώμη καὶ τοῦ Ἀλεξανδρείας Μελετίου Πηγᾶ. Τὸ ἔγγραφο τοῦτο εἶναι τὸ εἰς ὃ ἡ ἀνωτέρω σημ. 20 ἀναφέρεται.

²⁸ Οὗτος ἦτο κατὰ τὸν Le Quien (*O. C.* ii, 772) ὁ ἑβδομος φέρων τὸ ὄνομα τοῦτο, ἑκατοστὸς τεσσαρακοστὸς ἔκτος δὲ τὴν χρονικὴν τάξιν πατριάρχης τοῦ Θρόνου. Ὁ δὲ τοῦ πατριάρχου Κπ Κωνσταντίου πίναξ τῶν Πατριαρχῶν Ἀντιοχείας ἐν τῷ τοῦ Neale *Patriarchate of Antioch* φέρει ἐπὶ τοῦ θρόνου τὸν Ἀθανάσιον γ' κατὰ τὸν προκείμενον χρόνον, ἀνελθόντα εἰς τὸν θρόνον τῷ 1598, ἑκατοστὸν δὲ τεσσαρακοστὸν τρίτον τὴν χρονικὴν σειρὰν πατριάρχην. Ὁ Ἰωακείμ εἶχε διατελέσῃ πρότερον ἐπίσκοπος Ἐμέσης (Neale, *Patriarchate of Antioch*, σ. 180).

Ἀμμοχώστου ἀνηνέχθησαν πρὸς τὸν Μελέτιον κατὰ τῆς ἀπειλουμένης ταύτης ἐπεμβάσεως· ὁ δ' ἐν τῇ ἀπαντήσῃ ἐκφράζει λύπην ὅτι δὲν δύναται νὰ βοηθήσῃ αὐτοῖς, συμβουλεύει δὲ ὅπως ἀπευθυνθῶσι πρὸς τὸν οἰκουμενικὸν Θρόνον. Συγχρόνως δὲ τῇ 5 Σε. 1600 γράφων πρὸς τὸν Ἰωακείμ ἰσχυρῶς ἐλέγχει αὐτὸν διὰ τὴν διαγωγὴν του. Ἡ ἐπιστολὴ αὕτη, ἀντιγραφεῖσα ἐκ τοῦ Κώδικος τῆς ἐν Ἱεροσολύμοις Βιβλιοθήκης τοῦ παναγίου Τάφου παρατίθεται πρὸς ἀπόλαυσιν τοῦ χαρίεντος ὕφους τῆς πατριαρχικῆς ἐπιστολογραφίας.

16. «Παναγιώτατε Ἀντιοχείας, ἐν Κυρίῳ ἀγαπητὲ ἀδελφὲ καὶ συλλειτουργέ, εἰρήνη σοι καὶ ἔλεος παρὰ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν. Ἐγραψές μας ἄλλα δύο γράμματα πολλὰ ἀνάξια καὶ τοῦτα πατριαρχικῆς συνέσεως· γράφεις πάλιν διὰ τὴν ὑπόθεσιν καὶ τοῦ παρανόμου ²⁴ Λαυρεντίου καὶ τοῦ κατακριθέντος Ἀθανασίου· καὶ εἰς μὲν τὸ ἓνα γράμμα λέγεις πῶς σὲ ἔκαμεν ἐπίτροπον ὁ Κωνσταντινουπόλεως νὰ κρίνης τὴν ὑπόθεσιν τῆς Κύπρου, καὶ εἰς τοῦτο δὲν συμφωνεῖς μὲ τὸν Ἅγιον τὸν Ἱεροσολύμων ὁποῦ γράφει, καὶ γράφει καλὰ, ὅτι ἡ ὑπόθεσις τῆς Κύπρου νὰ κριθῇ εἰς τὴν Πόλιν ἀπὸ δώδεκα ἀρχιερεῖς ²⁵· εἰς δὲ τὸ ἕτερον γράμμα μᾶς γράφεις πῶς ἡ χειροτονία τῆς Κύπρου εἶναι ἐσένα κατὰ τὸν κανόνα τὸν μβ' τῆς πρώτης Συνόδου τῶν τῇ θεοφόρων πατέρων· καὶ εἰς τοῦτο πρῶτον μὲν τίς ἡ ἀνάγκη νὰ γράφῃς πῶς εἶσαι ἐπίτροπος ἂν κρατιέσαι γνήσιος; καὶ πῶς δὲν εἶναι παράνομος ὁ Ἀθανάσιος ὁποῦ ἐχειροτονήθη ὅχι ἀπὸ ἐσένα ἀμὴ ἀπὸ τὸν Κωνσταντινουπόλεως; δεύτερον θαυμάζω πῶς ἐτόλμῃσες νὰ ἀναφέρῃς κανόνα τῆς πρώτης Συνόδου μβ' καὶ δὲν γνωρίζεις πῶς ἡ Ἐκκλησία τῶν Ὁρθοδόξων δὲν ἔχει παρὰ εἴκοσι κανόνας τῆς πρώτης Συνόδου, καὶ διὰ τοῦτο ὀρίζουσα ἡ ἁγία τρίτη Σύνοδος ἡ οἰκουμενικὴ νὰ μὴν ἔχῃ ὁ Ἀντιοχείας νὰ κάμῃ εἰς τὰς χειροτονίας τῆς Κύπρου, μαρτυρεῖ καὶ λέγει πῶς οὐδὲ μακρὰ συνήθεια οὐδὲ

²⁴ Ὁ Λαυρέντιος καλεῖται οὕτω διότι εἶχε χειροτονηθῇ ἀντικανονικῶς ἀρχιεπίσκοπος τοῦ Σινᾶ ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου Ἀντιοχείας ἀντὶ νὰ χειροτονηθῇ ὑπὸ τοῦ οἰκείου Πατριάρχου, τοῦ τῶν Ἱεροσολύμων.

²⁵ Ταῦτα εἶναι σαφῆς ὑπαινιγμὸς εἰς τὸν ιβ' κανόνα τῆς ἐν Καρθαγένῃ Συνόδου τοῦ 387 ἢ 390, ὅστις ὀρίζει ἵνα: «Ἐάν τις ἐπίσκοπος (ὅπερ ἀπείη) ἐν τινι ἐγκλήματι περιπέσῃ καὶ γένηται πόλλῃ ἀνάγκη τοῦ μὴ δύνασθαι πολλοὺς συνελθεῖν, διὰ τὸ μὴ ἀπομεῖναι αὐτὸν ἐν τῷ ἐγκλήματι, ἀπὸ δώδεκα ἐπισκόπων ἀκουσθῇ, καὶ ὁ πρεσβύτερος ἀπὸ ἑξ ἐπισκόπων καὶ τοῦ ἰδίου, καὶ ὁ διάκονος ἀπὸ τριῶν».

νόμος ἐκκλησιαστικὸς ἔχει ὅτι ὁ Ἀντιοχείας νὰ ἐπιχειρῶνται εἰς τὰς χειροτονίας τῆς Κύπρου, βλέπεις πῶς ἡ Ἐκκλησία τῶν Ὁρθοδόξων δὲν ἔχει παρὰ τοὺς εἴκοσι κανόνας; οἱ δὲ ἄλλοι θέλουσιν εἶσθαι ἀπόκρυφοι, διὰ τοῦτο ἡ Ἐκκλησία δὲν τοὺς ἔχει καὶ ἐσὺ κάθεσαι καὶ ἀκούεις ἐκείνων ὅπου δὲν γνωρίζουσι μηδὲ ἀγαποῦσί σε κατὰ Θεόν, καὶ ἐβγαίνεις ἀπὸ τὸν νόμον τοῦ Θεοῦ, ἄνθρωπος γέροντας καὶ Πατριάρχης. Ἀλλὰ δὲν ξέρω πῶς ἀναφέρνεις καὶ τοὺς ἐν Σαρδικῇ κανόνας τῶν ὁποίων ὁ πρῶτος καὶ δεύτερος ²⁶ σὲ ἐγγίζουσιν ἐσένα ὅπου ἀφῆκες τὴν μητρόπολιν ²⁷ καὶ ἔγινες πατριάρχης· ὅτι μηδὲ εἰς τέλος τῆς ζωῆς ὀρίζουσι νὰ ἀξιωθῇς καὶ λαϊκῆς κοινωνίας. Καὶ δὲν σὲ σώνουσιν, εὐλογημένε, αἱ ὑπόθεσαίς σου, ἀμὴ ἐμπλέκεσαι καὶ εἰς ξέναις καὶ ἀνάποδαις διὰ νὰ σε κολάσῃ ἡ θεία Γραφή καὶ ὡς ἄλλοτριοεπίσκοπον; ²⁸ Τέλος, τί μου γράφεις ἐμένα περὶ τῆς Κύπρου; ἐγὼ μηδὲ ἐπιτροπικῶς μηδὲ γνησίως ζητῶ τίποτε, καλὰ καὶ νὰ ἔχῃ ὁ θρόνος οὗτος τὸ κριτᾶτον ²⁹ τῆς Οἰκουμένης. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν περὶ τοῦ Κύπρου, ὁ ὁποῖος ἂν μας ἤθελεν ἀκούσῃ ἀπ' ἀρχῆς, δὲν ἤθελεν εἶσθαι

²⁶ Οἱ δύο οὗτοι καγόνες ἔχουσιν ὧδε: «1. Ὁσος ἐπίσκοπος πόλεως Κορδούβης εἶπε· Οὐ τοσοῦτον ἡ φαύλη συνήθεια, ὅσον ἡ βλαβερωτάτη τῶν πραγμάτων διαφθορὰ ἐξ αὐτῶν τῶν θεμελίων ἐστὶν ἐκρίζωτέα, ἵνα μηδενὶ τῶν ἐπισκόπων ἐξῇ ἀπὸ πόλεως μικρᾶς εἰς ἐτέραν πόλιν μεθίστασθαι. Ἡ γὰρ τῆς αἰτίας ταύτης πρόφασις φανερά, δι' ἣν τὰ τοιαῦτα ἐπιχειρεῖται· οὐδεὶς γὰρ πώποτε εὐρεθῆναι ἐπισκόπων δεδύνηται, ὅς ἀπὸ μεζονος πόλεως εἰς ἐλαχιστοτέραν πόλιν ἐσπούδασε μεταστῆναι· ὅθεν συνέστηκε διαπύρρῳ πλεονεξίας τρόπῳ ὑπεκκαίεσθαι τοὺς τοιούτους, καὶ μᾶλλον τῇ ἀλαζονείᾳ δουλεύειν, ὅπως ἐξουσίαν δοκοῖεν μεζονα κεκτηθῆναι. Εἰ πᾶσι τοίνυν τοῦτο ἀρέσκει, ὥστε τὴν τοιαύτην σκαιότητα αὐστηρότερον ἐκδικηθῆναι; ἡγοῦμαι γὰρ μηδὲ λαϊκῶν ἔχειν τοὺς τοιούτους χρῆναι κοινωνίαν. Ἀπαντες οἱ ἐπίσκοποι εἶπον· Ἀρέσκει πᾶσιν».

«2. Ὁσος ἐπίσκοπος εἶπεν· Εἰ δέ τις τοιοῦτος εὐρίσκοιτο μανιώδης ἡ τολμηρός, ὡς περὶ τῶν τοιούτων δόξαι τινὰ φέρειν παραίτησιν, διαβεβαιούμενον ἀπὸ τοῦ πλήθους ἑαυτὸν κεκομίσθαι γράμματα, δηλὸν ἐστὶν ὀλίγους τινὰς δεδυνῆσθαι, μισθῷ καὶ τιμῇματι διαφθαρέντας, ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ στασιάζειν, ὡς δηθεν τὸν αὐτὸν ἔχειν ἐπίσκοπον ἀξιούντας. Καθάπαξ οὖν τὰς τοιαύτας ῥαδιοιουργίας καὶ τέχνας οὐ δεκτέας, ἀλλὰ μᾶλλον κολαστέας εἶναι νομίζω, ὥστε μηδένα τοιοῦτον μηδὲ ἐν τῷ τέλει λαϊκῆς γοῦν ἀξιοῦσθαι κοινωνίας. Εἰ τοίνυν ἀρέσκει ἡ γνώμη αὕτη, ἀποκρίνασθε. Ἀπεκρίναντο· Τὰ λεχθέντα ἤρρεσαν».

²⁷ Ὁ Ἰωακείμ πρὸ τῆς ἀναρρήσεως αὐτοῦ εἰς πατριάρχην ἦτο ἐπίσκοπος Ἑμέσης. ²⁸ Ἡ λέξις «ἄλλοτριοεπίσκοπος» τῶν ἅπαξ εἰρημένων οὔσα, κεῖται ἐν Πέ. Α' δ' 15: «μὴ γὰρ τις ὑμῶν πασχέτω ὡς φονεύς, ἢ κλέπτης, ἢ κακοποιός, ἢ ὡς ἄλλοτριοεπίσκοπος». ²⁹ Ὑπαινίττεται τὸν τίτλον «κριτῆς τῆς Οἰκουμένης» ἐν τῇ φήμῃ τῶν Πατριαρχῶν Ἀλεξανδρείας.

τόσον κακὸν καὶ θάνατος καὶ ζημίαι καὶ ἐκεῖ. . . (ἔπονται δριμεῖαι ἐπιπλήξεις διὰ παράνομον χειροτονίαν Λαυρεντίου τινός, χειροτονηθέντος εἰς τὴν ἐπισκοπὴν Σιναίου ὑπὸ τοῦ Ἀντιοχείας τούτου). Ἐν Αἰγύπτῳ Σεπτεμβρίου ε', ζρη' (1600)»³⁰.

17. Περὶ τοῦ Βενιαμίν, τοῦ ἀμέσου διαδόχου τοῦ Ἀθανασίου, ὀλίγα μόνον εἶναι γνωστά. Ἡ καθαίρεσις τοῦ Ἀθανασίου ἐστάλη εἰς Κύπρον διὰ τοῦ ἀρχιμανδρείου τῆς μ. Ἐκκλησίας Ἀρσενίου. Ὑπὸ συνοδείαν τοῦ αὐτοῦ Ἀρσενίου ἀπεστάλη εἰς Κύπρον ὁ ὑποψήφιος ἀρχιεπίσκοπος Βενιαμίν, ἐφωδιασμένος διὰ τοῦ σουλτανικοῦ βερατίου. Ἐνταῦθα δὲ ψήφων κανονικῶν γενομένων, ἐχειροτονήθη ὑπὸ τῶν κυπρίων Μητροπολιτῶν (ἦσαν δὲ τότε: Κιτίου Ἱερεμίας, Πάφου Φιλόθεος, Σολίου Βενιαμίν, ὁ Ἀρσινόης καὶ ὁ Κουρίου) ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου.

18. Ἡ ἐκλογὴ τοῦ Βενιαμίν προσεβλήθη ὑπὸ τῶν περὶ τὸν Ἀθανάσιον ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι τὰ μὲν πατριαρχικὰ γράμματα, ἃ πρὸς τῷ βερατίῳ ἔφερε μεθ' ἑαυτοῦ, καὶ ἡ καθαίρεσις ἦσαν πλαστιά, καὶ ὅτι ὁ ἀρχιμ. Ἀρσένιος δὲν εἶχεν ἐκπεμφθῆ ὑπὸ τοῦ οἴκου μεν. Πατριάρχου. Διὰ ταῦτα ὁ πατριάρχης Ματθαῖος β' κατ' Ἰανουάριον τοῦ 1601 διὰ γράμματος πατριαρχικοῦ καὶ συνοδικοῦ ἀπευθυνομένου πρὸς τοὺς μνημονευθέντας Ἀρχιερεῖς καὶ διαφόρους ἄλλους κληρικούς, ὁνομασιᾷ ἀναφερομένους, οἵτινες ἴσως ἦσαν οἱ ἀμφισβητήσαντες τὴν κανονικότητα τοῦ Βενιαμίν, βεβαιοῖ καὶ ἐπικυροῖ τὸν νέον Ἀρχιεπίσκοπον, ἀφορίζει δὲ τοὺς περὶ πλασιότητος τῶν ἐγγράφων σπερμολογήσαντας μέχρι μετανοίας αὐτῶν³¹. Ἀλλὰ παρὰ ταῦτα ὁ Ἀθανάσιος καὶ οἱ περὶ αὐτὸν δὲν ἠσύχαζον. Καὶ μετὰ τὴν χειροτονίαν τοῦ Βενιαμίν ὁ Ἀθανάσιος ἐλειτούργησε, καὶ κληθεὶς ὑπ' αὐτοῦ εἰς ἀπολογία δὲν προσήλθε. Ὁ Βενιαμίν προνόκαλεσε τότε παρὰ τοῦ Νεοφύ-

³⁰ Ἡ πηγὴ ἐξ ἧς προέρχονται αἱ διάφοροι αὗται πατριαρχικαὶ ἐπιστολαὶ ὑποδεικνύεται ὑπὸ τοῦ Φ. Γεωργίου (σ. 85, σημ. α) διὰ τῶν ἑξῆς: «Τὰς ἐπιστολάς ταύτας τοῦ Πατριάρχου Ἀλέξανδρείας μετεγράψαμεν ἐκ χειρογράφου κώδικος τῆς ἐν Ἱεροσολύμοις Βιβλιοθήκης τοῦ ἁγίου Τάφου· τὸ δὲ γράμμα τοῦ Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως ἐκ χειρογράφου τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Βιβλιοθήκης τοῦ ἁγιοταφίτικοῦ Μετοχίου».

³¹ Πρὸβλ. *Περὶληψιν τῶν πατριαρχ. ἐγγρ.* (Σάβας Μ. Β. γ' 549): «Ματθαῖος β' τὸ γ'—7109—ἰνδ. ιδ' κατὰ Ἰανουάριον (1601), γράμμα πρὸς τοὺς Κυπρίους, ὅτι καλῶς ἐκλεχθεὶς ὁ Βενιαμίν ἔλαβε τὸ μπεράτιον καὶ ἀπῆλθεν εἰς Κύπρον» Τὸ ἐγγράφον παρὰ Δελικάνη, Ἑγγρ. πατριαρχ. Ἐκκλησιῶν, σ. 550ε.— Αὐτόθι, 551: «Νεόφυτος β'—7110—ἰνδ. ιε' (1602) κατ' Αὐγουστον, πρὸς τοὺς Κυπρίους, ἐπικύρωσις τοῦ ἀρχιεπισκόπου αὐτῶν Βενιαμίν». Καὶ τοῦτο παρὰ Δελικάνη, ἐνθ' ἀν. σ. 552ε.

του β' (τοῦ ἀνελθόντος τὸν πατριαρχ. θρόνον μετὰ τὴν γ' πατριαρχίαν τοῦ Ματθαίου β') ἐπιστολὴν πρὸς τοὺς ὑποστηρίζοντας τὸν Ἀθανάσιον, ἥτις ὅμως δὲν εἰσηκούσθη. Τούτου ἕνεκα ἀπῆλθεν αὐτοπροσώπως εἰς Κπ ἵνα λάβῃ ὀριστικὴν πατριαρχικὴν ἀπόφασιν περὶ τοῦ πράγματος, ἐν μηνὶ δ' Αὐγούστῳ τοῦ 1602 ὁ νέος Πατριάρχης οὐ μόνον ἀνεγνώρισε τὸ ἔγκυρον τοῦ διορισμοῦ αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ ἐφωδίασεν αὐτὸν διὰ σουλτανικοῦ διατάγματος καὶ πατριαρχικῶν καὶ συνοδικῶν πρὸς τοὺς Κυπρίους ἐπιστολῶν, ἐπιβεβαιουσῶν τὴν ἐκθρόνισιν τοῦ προκατόχου καὶ τὴν ἐκλογὴν αὐτοῦ εἰς τὸ ἀξίωμα τοῦ Ἀρχιεπισκόπου.

19. Ὁ Φ. Γεωργίου μνημονεύει ἀπλῶς τοῦ ὀνόματος τοῦ Χριστοδούλου, τοῦ ἐπομένου ἐν τῷ πίνακι, ὃν παρίστησι διατελέσαντα ἐν κατοχῇ τοῦ θρόνου ἐπὶ πλείονα τῶν εἴκοσιν ἔτη (1609 - 1631). Ἀλλὰ σύγχρονοι μαρτυρίαι δεικνύουσιν ὅτι ἡ ἀρχὴ αὐτοῦ δὲν παρέμεινεν ὅλως ἄνευ ἀποτελέσματος ἐν τῇ Ἱστορίᾳ τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ ἔθνους του.

20. Καὶ ἀφ' οὗ ἡ Κύπρος ἀπέβη τμῆμα τῆς ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας οἱ Δοῦκες τῆς Σαβοΐας οὐδέποτε παρητήθησαν τῶν ἀξιώσεων, ἃς ἐκληροδότησεν αὐτοῖς ἡ τελευταία ἐκ τοῦ οἴκου τῶν Λουσινιάνων νόμιμος βασίλισσα τῆς Νήσου Καρλόττα. Ἀρχομένης τῆς ιζ' ἐκ. ὁ Κάρολος Ἐμμανουήλ ι, ἐπωφελούμενος τὴν ὑπὸ τῶν ἰθαγενῶν πρὸς τοὺς νέους αὐτῶν κυρίους ἐπιδεικνυμένην δυσἀρεστησιν, ἀπεφάσισε νὰ ἐπιχειρήσῃ τὴν ἀνάκτησιν αὐτῆς. Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον τῷ 1600 ἀπέστειλεν εἰς τὴν Ἀνατολὴν ἔμπιστόν τινα ἀντιπρόσωπον αὐτοῦ ἐκ Ρόδου καταγόμενον, καλούμενον Φραγκίσκον Ἀκκίδαν, ἵνα ἐξακριβώσῃ τὰ πρὸς αὐτὸν αἰσθήματα τῶν Κυπρίων. Ὁ ἀπεσταλμένος οὗτος μετέβη πρῶτον εἰς Ἱερουσαλὴμ, ἔνθα ὁ πατριάρχης Σωφρόνιος δ', ὅστις ἐγκαρδίως ἐνέκρινε τὸ σχέδιον, ἔδωκεν αὐτῷ ἐπιστολὰς πρὸς τὸν Δοῦκα καὶ πρὸς τὸν Ἀρχιεπίσκοπον Κύπρου. Φέρων τὰ γράμματα ταῦτα ὁ Ἀκκίδας ἀπέπλευσεν εἰς Ἀμμόχωστον, ἔνθα συνήντησε τὸν Ἀρχιεπίσκοπον ἐν ποιμαντορικῇ περιοδείᾳ τῆς ἐπαρχίας αὐτοῦ. Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος ἐδέξατο τὰ γράμματα τοῦ Πατριάρχου κατ' ἀρχὰς ἐν σιγῇ. Ὅτε ὅμως ἀφίκοντο εἰς Λεμεσό, συνοδεύοντος καὶ τοῦ Ἀκκίδα, ὁ Ἀρχιεπίσκοπος ἀπέβαλε πᾶσαν ἐπιφύλαξιν καὶ ἐν τῇ οἰκίᾳ ἐμπίστου τινὸς φίλου, Τιμοθέου Ποτόζη καλουμένου, συνεζήτησεν ἐλευθέρως τὰ προτεινόμενα.

μενα. Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος ἐβεβαίωσε τὸν ἀπεσταλμένον ὅτι τὸ ἐγγείρημα δὲν θὰ παρουσίαζε δυσκολίαν ἔνεκα τοῦ μικροῦ ἀριθμοῦ τῆς τουρκικῆς φρουρᾶς³². Αὐτὸς μάλιστα εἶχεν ἤδη προετοιμασθῇ μετὰ τῶν Ἐπισκόπων καὶ τῶν ἀρχηγῶν τῶν Μονῶν εἰς γενικὴν ἐξέγερσιν τοῦ ὀρθοδόξου πληθυσμοῦ. Αὕτη θὰ ἐγίνετο τῇ ἡμέρᾳ τοῦ προσεχοῦς Πάσχα, τρεῖς ὥρας πρὸ τῆς ἐνάρξεως τοῦ ὄρθρου, ὅτε οἱ Τοῦρκοι θὰ ἀνεπαύοντο. Τοσοῦτο μάλιστα εἶχον προχωρήσῃ αἱ παρασκευαὶ τῶν συνωμοτῶν, ὥστε ὁ Ἀρχιεπίσκοπος μόνον τὸ σημεῖον εἶχε νὰ δώσῃ ὥστε ἀμέσως νὰ ἐπακολουθήσῃ γενικὴ τῶν τυράννων σφαγή. Ὁ Ἀκκίδας προσεπάθησε νὰ πείσῃ τὸν Ἀρχιεπίσκοπον ὅπως παράσχῃ αὐτῷ ἔγγραφον περίληψιν τῆς συνδιαλέξεως ταύτης, ἀλλ' εἰς τοῦτο ὁ προνοητικὸς Ἀρχιεπίσκοπος δὲν συνεφώνησε. Τῇ 3 Δεκ. τοῦ αὐτοῦ ἔτους ὁ Ἀκκίδας ἀνεχώρησεν ἐκ Λεμεσοῦ, λαβὼν παρὰ τοῦ Ἀρχιεπισκόπου διεξοδικὴν ἔκθεσιν περὶ τῆς Νήσου καὶ χάρτην συμφωνιῶν συνταχθέντα ὑπὸ τινος Ἰταλοῦ Κλαυδίου Τσέκη³³. Ὁ ἄνθρωπος οὗτος, ὁ ἡγέτης νοῦς τῆς σχεδιαζομένης ἐπαναστάσεως, κατεῖχε τότε τὴν θέσιν τοῦ ἐπιθεωρητοῦ τῶν ἀλατοπηγῶν τῆς Νήσου, εἰς ἣν εἶχε διορισθῇ ἀπὸ τῆς ἐνετοκρατίας. Τῇ 11 Ἀπριλίου τοῦ ἐπιόντος ἔτους ὁ Ἀκκίδας ἐνεχείρισε τῷ Δουκὶ τὰ διάφορα ἔγγραφα τὰ ἐμπιστευθέντα αὐτῷ. Τὸ σπουδαιότατον αὐτῶν ἦτο ὁ χάρτης ὁ περιέχων τοὺς ὅρους ἐφ' οἷς οἱ Κύπριοι ἐδέχοντο νὰ ἀναγνωρίσωσι τὸν Κάρολον Ἐμμανουὴλ βασιλέα αὐτῶν. Τὸ ἔγγραφον τοῦτο, ὅπερ ἐζήτουν νὰ κυρωθῇ ὑπ' αὐτοῦ, ἀπετελεῖτο ἐξ 24 ἄρθρων, ὧν τὰ ἐπόμενα ὥριζον περὶ τῆς ἰθαγενεοῦς Ἐκκλησίας καὶ τῶν λειτουργῶν αὐτῆς τὰ ἑξῆς:

1. Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος καὶ οἱ περὶ αὐτὸν Ἀρχιερεῖς δὲν θὰ μετεκινουῦντο ἐκ τῶν ὑπ' αὐτῶν κατεχομένων θέσεων, μέχρι οὗ ποσὸν

³² Ὁ ἐκ Πάφου Μάρκος Μέμμος, ὅστις εἶχε μεταβῇ εἰς Τουρῖνον ἵνα παροτρύνῃ τὸν Κάρολον Ἐμμανουὴλ νὰ ἐπιχειρήσῃ τὴν κατάκτησιν τῆς Κύπρου, ἔγραψε τῷ 1590 πρὸς τὸν Δοῦκα πληροφορῶν αὐτὸν ὅτι ἡ φρουρὰ ἀπετελεῖτο ἐκ 4.800 ἀνδρῶν μόνον, κατατετμημένων εἰς μικρὰ σώματα ἐκ 200-300 ἀνδρῶν (Hist. Chyp. iii, 575, σημ. 1).— Τῷ 1608 ὁ Πέτρος Γονέμης, διερμηνεὺς τοῦ Πασσᾶ ἐν Λευκοσίᾳ, γράφων ἐξ ὀνόματος τῶν κατοίκων τῆς πόλεως ταύτης ὅπως παρακινήσῃ τὸν Δοῦκα ἵνα ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τοῦ βασιλέως τῆς Ἰσπανίας Φιλίππου iii ἀναλάβωσι τὴν εἰς Κύπρον στρατείαν, ἀναβιβάζει τὸν ἀριθμὸν τῶν δυναμένων νὰ φέρωσιν ὅπλα Χριστιανῶν εἰς 35.000, ἐν ᾧ τὴν τουρκικὴν δύναμιν ὑπολογίζει μόλις εἰς 8.000. (Guichenon ii, σ. 558).

³³ Hist. Chyp. iii, σ. 566έ. 570έ.

ἱκανὸν πρὸς τὴν συντήρησιν καὶ ἡ ἀξιοπρέπεια τοῦ ἀξιώματος ἤθελεν ἀσφαλισθῇ αὐτοῖς. Τὰ χρήματα θὰ ἐλαμβάνοντο πρὸς τοῦτο ἐκ τῶν εἰσοδημάτων τῶν πρώην λατινικῶν ἐπαρχιῶν. Ἐπὶ πλέον θὰ ἐπετρέπετο αὐτοῖς νὰ φέρωσι τοὺς τίτλους τῶν θρόνων αὐτῶν καὶ νὰ ζῶσιν ἀνεπηρέαστοι κατὰ τὰ δόγματα τῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας, ὡς ταῦτα ἐθεσπίσθησαν ὑπὸ τῶν οἰκουμενικῶν Συνόδων. Τοῖς λατίνοις Ἐπισκόποις θὰ κατελείποντο μόνον οἱ τιμητικοὶ τίτλοι τῶν ἑδρῶν αὐτῶν καὶ ἡ κάρπωσις τῶν προσόδων.

2. Παρεμφερεῖς συνθῆκαι θὰ ἐτηροῦντο ὡς πρὸς τοὺς Ἑγουμένους τῶν ὀρθοδόξων Μοναστηρίων.

3. Ὁ Δοῦξ θὰ ἀνελάμβανε τὴν ὑποχρέωσιν δι' ἑαυτὸν τε καὶ τοὺς ἑαυτοῦ διαδόχους νὰ μὴ ἐπιχειρήσῃ τι ἐπιβλαβὲς εἰς τὴν ὀρθόδοξον Πίστιν.

13. Δὲν θὰ ἐπετρέπετο ἡ ἐν τῇ Νήσῳ παραμονὴ ἀνθρώπων ὁμολογούντων τινὰ τῶν νεωτέρων αἱρέσεων, ἥτοι λουθηρανῶν, οὔσι-
τῶν, καλβινιστῶν, ἀναβαπτιστῶν, οὐγενότων, ἀρειανῶν ἢ ἀθεϊστῶν.

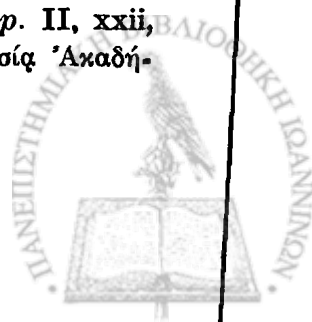
14. Οἱ Ἰησουῖται δὲν θὰ ἦσαν δεκτοί, οὔτε θὰ παρεχωρεῖτο αὐτοῖς τόπος πρὸς οἴκησιν ἄνευ τῆς προηγουμένης συναινέσεως τῆς Αὐλῆς τοῦ Βασιλέως, ὡς ἦτο σύνηθες ἐπὶ τῶν λουσινιαίων Βασιλέων.

18. Ἡ Ἱεροδικία (Ἱ. Ἐξέτασις) δὲν θὰ διεξήγετο κατὰ τὰς ἰσπανικὰς ἀρχάς, ἀλλὰ κατὰ τὰς ἐπὶ τῶν Λουσινιαίων καὶ τῶν Ἑνετῶν ἰσχυρούσας.

21. Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος καὶ οἱ μέχρι τετάρτου βαθμοῦ συγγενεῖς αὐτοῦ θὰ ἐκηρύττοντο ἐξηρημένοι παντὸς φόρου, ὑποχρεώσεως ἢ προστίμου, θὰ ἐγίνοντο εὐγενεῖς, πᾶσαι δ' αἱ ἀφορῶσαι εἰς αὐτοὺς δίκαι πολιτικάι τε καὶ ποινικάι, θὰ ἐδικάζοντο ὑπὸ τοῦ Βασιλέως ἢ τοῦ ἀντιπροσώπου αὐτοῦ.

23. Θὰ ἰδρύετο ἐν Λευκοσίᾳ πρὸς ἐκπαίδευσιν τῶν εὐγενῶν καὶ τοῦ λαοῦ Πανεπιστήμιον, κληθησόμενον Βασιλικὸν Σεμινάριον, ὡς καὶ ἐπὶ τῶν Λουσινιαίων³⁴. Προϊστάμενος τοῦ ἰδρύματος τούτου

³⁴ Hist. Chyp. ii, σ. 216. Ὁ τοῦ ἐν Οὐεσφαλίᾳ Suchen ἐφημέριος Ludolphe, ὅστις ἐπεσκέψατο τὴν Νῆσον τῇ 1350 ἐπὶ Οὐγου iv, ὁμιλεῖ περὶ σχολείων ἰδρυμένων πρὸς σπουδὴν τῶν γλωσσῶν: «in specialibus scolis docentur omnia ydeomata cuncta». Λέγεται δὲ (Jauna, ἐν Hist. Chyp. II, xxii, κφ. 2, σ. 1015) περὶ τοῦ Ἰακώβου β' ὅτι εἶχεν ἰδρύσῃ ἐν Λευκοσίᾳ Ἀκαδημειαν πρὸς ἐκπαίδευσιν τῶν τέκνων τῶν εὐγενῶν.

θὰ ἐτάσσετο κληρικὸς ἐπὶ παιδείᾳ διακεκριμένος, διοριζόμενος ὑπὸ τοῦ Δουκὸς καὶ ἀλλαττόμενος περὶ πᾶν τέταρτον ἔτος.

21. Ἡ ἐπιτυχία τῆς πρώτης ἀποπείρας ἐθάρρυνε τὸν Κάρολον Ἑμμανουήλ νὰ συνεχίσῃ τὰς διαπραγματεύσεις ³⁵. Ἐν ἐπιστολῇ πρὸς τὸν Ἀρχιεπίσκοπον εὐχαριστηρίῳ διὰ τὴν εὐμενῇ ὑποδοχὴν τοῦ ἀπεσταλμένου αὐτοῦ ὁ Δοῦξ ἀνήγγελλε τὴν πρόθεσίν του νὰ ἀποστείλῃ ἑτέρους δύο ὅπως συνομιλήσωσι περαιτέρω μετ' αὐτοῦ περὶ τῆς σχεδιαζομένης ἐκστρατείας. Ἀλλ' ἐπειδὴ αἱ σκέψεις αὐτοῦ ταχέως μετὰ ταῦτα ἐτράπησαν περὶ πράγματα μᾶλλον ἐπείγοντα καὶ πλησιέστερα τῷ ἰδίῳ οἴκῳ, τὸ σχέδιον ἐγκατελείφθη. Μάτην οἱ Κύπριοι διὰ τῶν ἀπεσταλμένων, οὓς ἔπεμψαν πρὸς τὴν Αὐλὴν τοῦ Τουρίνου, ἐπέσπευδον τὴν ἀποστολὴν τῶν ἐπηγγελμένων βοηθειῶν ³⁶. Ἐπειδὴ δὲ τέλος οἱ Τοῦρκοι περιήλθον εἰς γνῶσιν τῶν πραγμάτων, ὁ Ἀρχιεπίσκοπος ἔφυγεν εἰς Ἀλβανίαν, ὅπως διαφύγῃ τὴν σύλληψιν. Ἐν τῷ μεταξὺ οἱ συμπατριῶται αὐτοῦ προσέφυγον ἐκ δευτέρου εἰς τὰ ὅπλα, ἀλλὰ τὸ κίνημα εὐκόλως κατεστάλη. Ἐκ τοῦ καταφυγίου ³⁷ αὐτοῦ ὁ Χριστόδουλος ἐπληροφόρησε τῇ 8 Ἰουλίου 1609

³⁵ Ἡ ἐπανάληψις τῶν διαπραγματεύσεων ὀφείλεται μᾶλλον εἰς τὴν ἀλλαγὴν τοῦ προσώπου τοῦ Ἀρχιεπισκόπου. Ὡς καὶ ὁ συγγραφεὺς ἐν τῷ τέλει τῆς ἐκθέσεως τῶν γεγονότων τούτων παρατηρεῖ, αἱ πρῶται διαπραγματεύσεις, περὶ ὧν μέχρι τοῦδε ἐν τῷ κειμένῳ ὁ λόγος, διεξήχθησαν πρὸς τὸν ἀρχιεπίσκοπον Βενιαμίν, ὅστις τοῦλάχιστον μέχρι τοῦ Αὐγούστου τοῦ 1602 κατεῖχε τὸν ἀρχιεπισκοπικὸν θρόνον. Παρὰ τούτου τοῦ Ἀρχιεπισκόπου προφανῶς ἐγράφη καὶ ἡ «μηνὶ Νοεμβρίῳ, ἰνδ. ιε'» ἥτοι τῷ 1601 πρὸς τὸν Δοῦκα ἀπεγνωσμένη περὶ βοηθείας ἐκκλησις, ἧς ὁ Σάθας ἀπλοελληνικὴν μετάφρασιν ἐν τῷ Ἀρχεῖῳ τοῦ Τουρίνου εὗρεθείσαν ἐδημοσίευσεν ἐν Τουρκοκρα. Ἑλλάδι, σ. 190-191, ἐξ ἧς μανθάνομεν ὅτι ἐγένετο — ἐπὶ τῇ προσδοκίᾳ, ὡς εἰκός, τῶν παρὰ τοῦ Δουκὸς ἐπικουριῶν — ἑναρξίς τῆς ἐπαναστάσεως ἐν Πάφῳ ὑπὸ τὸν Βετιόργιον Ζεπετοῦ, ἧτις ὁμως ἀβοήθητος παραμείνασα κατεπνίγη, τοῦ ἀρχηγοῦ αὐτῆς ἀναγκασθέντος νὰ καταφύγῃ εἰς Τουρίνον, καὶ ὅτι ἐνεκα ταύτης ἐξαγριωθέντες ἐπεδόθησαν οἱ Τοῦρκοι εἰς ἀνηλεῆ ἐξανδραποδισμόν ἰδίᾳ τῶν παιδων. — Τοῦ Βενιαμίν ἐσχάτην μνησίαν ἔχομεν τὸ ἀπὸ Αὐγ. τοῦ 1602 ἔγγραφον τοῦ οἰκουμένου πατριάρχου Νεοφύτου β' (Ἑγγρ. Πατριαρχ. Ἑκκλ. σ. 552-5), τοῦ δ' ἀρχιεπισκόπου Χριστοδούλου πρώτην μνησίαν τὰ πρὸς τὸν Κάρολον Ἑμμανουήλ κατ' Ἰούλιον καὶ Ὀκτώβριον ἔγγραφα αὐτοῦ (Σακελλαρ. α', σ. 566).

³⁶ Guichenon ii, σ. 559-560.

³⁷ Ἡ πληροφορία ὅτι ὁ Χριστόδουλος κατέφυγεν εἰς Ἀλβανίαν δὲν εἶναι πιθανή. Δὲν εἶναι πιθανὸν ὅτι ὁ Ἀρχιεπίσκοπος παρέλαβεν εἰς Ἀλβανίαν καὶ πάντας τοὺς ἐπισκόπους καὶ τοὺς ἄλλους κληρικοὺς καὶ λαϊκοὺς, τοὺς συνυπογράψαντας μετ' αὐτοῦ τὸ ἀπὸ 5 Ὀκτ. 1609 πρὸς τὸν Δοῦκα τῆς Σαβοΐας δεύτερον ἔγγραφον, οὗτα ὅτι, συγχωρηθεὶς καθ' ὑπόθεσιν ὑπὸ τῶν Τοῦρκων καὶ ἐπανελθὼν κατὰ τὸν μεταξὺ Ἰουλίου καὶ Ὀκτωβρίου χρόνον εἰς Κύπρον, ἐξηκολούθησεν ἀλληλογραφῶν μετὰ τοῦ

τὸν Δοῦκα περὶ τῶν γενομένων, καὶ ἅπαξ ἔτι προσεπάθησε νὰ πείσῃ αὐτὸν ἵνα ἐκτελέσῃ τὸ σχέδιον αὐτοῦ ³⁸. 'Αλλ' οἱ τοῦ Δουκὸς σύμβουλοι ἀπέτρεψαν αὐτὸν τοῦ ἐγχειρήματος, παραστήσαντες ὅτι εἰ καὶ ἡ κατάκτησις τῆς Νήσου ἡδύνατο νὰ εὑρεθῇ σχετικῶς εὐκολος, ἀλλ' ἡ κατοχὴ καὶ ἡ ἄμυνα αὐτῆς κατὰ τοῦ Σουλτάνου θὰ ἀπῆται τεραστίας δαπάνας. Ἐὰν ἡ χρονολογία τοῦ Φ. Γεωργίου εἶναι ἀκριβής, πλείονες τοῦ ἐνὸς Ἀρχιεπίσκοποι θὰ ἀνεμίχθησαν εἰς τὸ ἐγχεῖρημα. Εἰ καὶ μόνου τοῦ Χριστοδούλου ἀναφέρεται τὸ ὄνομα, ἡ συνωμοσία παρίσταται ἀρξαμένη περὶ τὰ τέλη τοῦ 1600, ὅτε, ὥς γνωστόν, ὁ Βενιαμὶν κατεῖχε κανονικῶς τὸν ἀρχιεπισκοπικὸν θρόνον.

22. Εἰς τὸν ἀρχιεπίσκοπον Χριστόδουλον μετὰ τὴν καθυσύχασιν τῶν πραγμάτων ἐν τῇ Νήσῳ, κατ' Ἰούλιον τοῦ 1618, καὶ πρὸς τὸν Πάφου Τιμόθεον καὶ πρὸς τοὺς ἐπισκόπους Ἀρσινόης καὶ Κερυνείας καὶ πρὸς τοὺς κληρικοὺς καὶ χριστιανοὺς τῆς ἐπισκοπῆς Σολίου ἐστάλη παρὰ τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου Τιμοθέου β' ἐπιστολὴ κυροῦσα τὴν καθαιρέσιν τοῦ κακοῖερομονάχου Κυρίλλου, τοῦ ἐκ Περιστερώνας Ἀκακίου, ὅστις καθηρέθῃ ὑπὸ τῆς κυπριακῆς Ἐκκλησίας ὡς κακοποιήσας μετὰ τοῦ παπαΚαρτζιζῶ καὶ τοῦ παπαΛεοντίου δεινῶς τὸν Σολίου Μακάριον καὶ βιαίως θελήσας νὰ ἀρπάσῃ ἀπ' αὐτοῦ τὴν ἐπισκοπὴν, καὶ δι' ἄλλας πολλὰς ἀπηγορευμένας πράξεις, καὶ διότι κατώρθωσε καὶ εἰς Κπ ἐλθὼν νὰ προκαλέσῃ βεράτιον σουλτανικόν, διορίζον αὐτὸν εἰς τὸν θρόνον τοῦτον ἀντὶ τοῦ Μακαρίου. Ἡ ἐπιστολὴ αὕτη ἐξεδόθη συναινοῦντος καὶ τοῦ Ἀντιοχείας Ἰγνατίου, κατὰ παράκλησιν τοῦ Μακαρίου ἐλθόντος εἰς Κπ. — Πρὶν καταλίπωμεν τὰ περὶ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Χριστοδούλου ἃς σημειώσωμεν ὅτι ἐπ' αὐτοῦ ἐπίσκοποι ἐν Κύπρῳ φέρονται ἐν τῷ ἀπὸ 5 Ὀκτ. 1609 ἐγγράφῳ πρὸς τὸν Δοῦκα τῆς Σαβοΐας ὁ Ἀμμοχώστου Μωϋσῆς, ὁ Λεμεσοῦ Ἰάκωβος, ὁ Πάφου Λεόντιος, ὁ Κυρήνης Ἱερεμίας, καὶ ὁ Ἀμαθοῦντος Ἡσαΐας. Ἡ δὲ ὕπαρξις, ἐννέα μόλις ἔτη μετὰ ταῦτα καὶ ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ Ἀρχιεπισκόπου, ἐπισκόπου Σολίου πιθανῶς μαρτυρεῖ ὅτι αἱ ἐπισκοπαὶ τῆς Νήσου δὲν ἦσαν τότε πάγαι, ἀλλ' ἐπληροῦντο ἢ κατελείποντο σχολάζουσαι ἀναλόγως τῶν ἀναγκῶν τοῦ ποιμνίου.

Δουκὸς ἀδεῶς περὶ πράγματος, ὅπερ εἶχε προκαλέσῃ πρὸ μικροῦ μόλις τὴν εἰς Ἀλβανίαν φυγὴν αὐτοῦ.

³⁸ Ἡ ἐπιστολὴ αὕτη τοῦ Ἀρχιεπισκόπου ἐγράφη ἰταλιστὶ ἵνα ὁ Δοῦξ δυναθῇ νὰ ἀναγνώσῃ αὐτὴν αὐτός.

23. Αἱ ἐλπίδες ἀπελευθερώσεως τῇ βοηθείᾳ τοῦ Οἴκου τῆς Σαβοΐας εἰ καὶ κατεδικάσθησαν πρὸς τὸ παρὸν εἰς ματαίωσιν, ὅμως δὲν ἠφανίσθησαν ὁλοσχερῶς εἰμὴ πολὺ μετὰ ταῦτα. Δὶς πάλιν κατὰ τὴν αὐτὴν ἑκατονταετίαν ὑπεβλήθησαν εἰς τὴν Αὐλὴν τοῦ Τουρίνου αἰτήσεις τῶν Κυπρίων πρὸς βοήθειαν. Τῷ 1632 μοναχός τις Θεόκλητος τὸ ὄνομα, προηγούμενος τοῦ μοναστηρίου τῆς Κοσινίτης ἐν Μακεδονίᾳ, ἀνεψιὸς δὲ τοῦ Ἀρχιεπισκόπου τῆς Κύπρου, ἐν Γαλλίᾳ εὐρισκόμενος ἐπὶ συλλογῇ ποσοῦ 5.500 λιρῶν πρὸς ἔκτισιν προστίμου ἐπιβληθέντος ὑπὸ τῶν Τούρκων εἰς τὴν Μονὴν αὐτοῦ ἕνεκα τῆς διευκολύνσεως τῆς φυγῆς πέντε γάλλων αἰχμαλώτων, ἔγραψεν ³⁹ πρὸς τὸν Βίκτωρα Ἀμαδαῖον ἰ ἐξ ὀνόματος τοῦ θείου καὶ τῶν ἄλλων αὐτοῦ ἐν Λευκοσίᾳ συγγενῶν ὅπως ἀναλάβῃ τὴν ἐλευθέρωσιν τῆς Νήσου. Τῷ δὲ 1668 ὡσαύτως ἕτερος ἀρχιεπίσκοπος, ὁ Νικηφόρος ⁴⁰, φαίνεται ὅτι προῆλθεν εἰς τοιαύτην τινὰ ἀλληλογραφίαν. Ὁ ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἐκλεγείς ἀπεσταλμένος ἦτο ἔμπορός τις τυροῦ καὶ ἰχθύων καλούμενος Λοῖζος Βάρριες. Οὗτος ἐπιβιβασθεὶς μυστικῶς ἐξ ἁγίου Ἀνδρέου ἀφίκετο ταχέως εἰς τὴν παρὰ τὴν Νίκαιαν Βιλλαφράγκαν, ὁπόθεν διέβη εἰς Τουρίνον καὶ παρέδωκε τὰς εἰς τὴν μέριμναν αὐτοῦ ἐμπεπιστευμένας ἐπιστολάς. Εἶπε δὲ ὅτι αἱ ἐπιστολαὶ αὗται ἐδόθησαν εἰς αὐτὸν ὑπὸ τοῦ Ἀρχιεπισκόπου ἐπὶ παρουσίᾳ τοῦ ἐφημερίου του, μετὰ ζωηρῶν παραινέσεων νὰ ρίψῃ αὐτὰς εἰς τὴν θάλασσαν ἐν ᾗ περιπτώσει ἤθελεν ἀνακοπῇ ὁ πλοῦς αὐτοῦ ὑπὸ τουρκικοῦ πλοίου. Ἀλλὰ καὶ ἡ τελευταία αὕτη ἀπόπειρα ἐπικλήσεως τῆς ἐκ Δυσμῶν βοηθείας δὲν ἀπέβη τελεσφορωτέρα τῶν προηγουμένων. Οἱ Δοῦκες ἀρκούμενοι εἰς τὸν κενὸν τίτλον τοῦ βασιλέως Κύπρου καὶ Ἱερουσαλήμ, ἐγκατέλιπον ἐφεξῆς πᾶσαν πρόθεσιν ἀνακτήσεως τῆς ὑπὸ τῆς Καρλόττης καταλειφθείσης αὐτοῖς εὐδαίμονος κληρονομίας.

24. Περὶ τὰ μέσα τῆς αὐτῆς ἑκατονταετίας ὁ οἰκουμενικὸς Πα-

³⁹ Hist. Chyp. iii, σ. 576. Ἡ ἐπιστολὴ αὕτη ἐγράφη ἑλληνιστί, συνωδεύετο δὲ ὑπὸ γαλλικῆς μεταφράσεως.

⁴⁰ Hist. Chyp. iii, σ. 577, σημ. 1. Ἐπίσης σ. 575, σημ. 1. Ὁ Νικηφόρος φαίνεται ὅτι εἶχε προῶν εἰς τὰ πρῶτα διαθήματα περίπου 4 ἔτη πρότερον, διότι τῇ 9 Δεκ. 1664 εἶχεν ἀποστείλῃ ἐπιστολὴν ἑλληνιστί καὶ ἰταλιστί πρὸς τὸν δούκα Κάρολον Ἑμμανουήλ ii, παροτρύνων αὐτὸν πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπόν: Che la vostra Altezza si degna di venir, tosto il nostro regno sara nelle sue mani, poiche adesso non si ritrova altro che 5000 Turchi, et noi siamo 40 mille persone: et li Turchi sono sparse per le ville». Καὶ τὸ ὀλιγάριθμον δὲ τῶν Τούρκων, παρατηρητέον, προβάλλεται ὡς οἰωνὸς τῆς ἐπιτυχίας.

τριάρχης ἡσχολήθη πάλιν περὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων τῆς Κύπρου. Ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ ἀφορμὴν πρὸς ἐπέμβασιν ἔδωσαν διαφωνίαι ἐγερθεῖσαι μεταξὺ τοῦ Ἀρχιεπισκόπου καὶ τῶν Μητροπολιτῶν περὶ τοῦ ζητήματος τῆς δικαιοδοσίας. Τὰ ὀνόματα τῶν ἐρισάντων δὲν διεσώθησαν. Φαίνεται δὲ ὅτι «οἱ ἐν Κύπρῳ Ἀρχιερεῖς εἴτε ἐξ ἀμαθείας εἴτε ἐξ ἀκράτου φιλοδοξίας ἠξίουσαν νὰ ἐκτελῶσι καὶ αὐτοὶ ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ τοῦ Ἀρχιεπισκόπου ὅτι ὁ Ἀρχιεπίσκοπος ἐν ταῖς ἐπαρχίαις αὐτῶν, ὡς εἰ ἦσαν ἰσότιμοι αὐτῷ κατὰ πάντα». Τινὲς δ' αὐτῶν καὶ κατηγγέλθησαν ὡς προσφυγόντες εἰς τὴν βοήθειαν τῶν τουρκικῶν Ἀρχῶν πρὸς ἐπιβολὴν διὰ βίας τῶν ἀξιώσεων αὐτῶν. Ἐτέρα αἰτία ἔριδος ἦτο ἡ ἀπόπειρα χρήσεως ὑπὸ τῶν Μητροπολιτῶν ἐν τῇ πρὸς τὸν Ἀρχιεπίσκοπον ἀλληλογραφίᾳ τοῦ αὐτοῦ τρόπου, ὃν αὐτὸς μετεχειρίζετο ὅτε ἀπηυθύνετο αὐτοῖς, ἥτοι προτάσσοντες καὶ ὑποτάσσοντες ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς τὸ ὄνομα αὐτῶν καὶ τὸν τίτλον. Τοῦ πράγματος ἀνενεχθέντος ὑπὸ τοῦ Ἀρχιεπισκόπου τῷ οἴκουμεν. πατριάρχῃ Ἰωαννικίῳ, ἐν συνεδρίᾳ τῆς περὶ αὐτὸν Συνόδου ὑπὸ τὴν προεδρίαν αὐτοῦ ἡ διαγωγὴ τῶν ἀπειθούντων ἐπισκόπων κατεκρίθη καὶ ἡ θέσις αὐτῶν ἀπέναντι τοῦ Ἀρχιεπισκόπου καθωρίσθη συνφθὰ τοῖς κανόσιν. Παρηγγέλθη δ' ὁ Ἀρχιεπίσκοπος ὅπως διατάξῃ ἵνα ἡ ἀπόφασις αὕτη ἀναγνωσθῇ ἐν πάσῃ τῇ Νήσῳ. Ὁ Φ. Γεωργίου παραδέχεται ὅτι τὸ ἔγγραφον τοῦτο εἶναι λίαν δεσποτικὸν ὡς πρὸς τὸ ὕφος, ἀλλ' ὁμολογεῖ τὸ πρᾶγμα ὡς σύνηθες κατὰ τοὺς χρόνους καθ' οὓς ἐγράφη, καὶ ἴσως ἀναγκαῖον ὡς ἐκ τῶν περιστάσεων.

25. Ἡ ἐπιστολὴ αὕτη, ἣτις ἐγράφη κατ' Ἰούλιον τοῦ 1651, ἄρχεται διὰ γενικῆς τινος κατακρίσεως τῆς φιλοδοξίας, ἣν καταγγέλλει ὡς περιφρονοῦσαν τοὺς θείους νόμους, καταπατοῦσαν τοὺς κανόνας τῶν πατέρων, καὶ ἀνατρέπουσαν τὴν ἐκκλησιαστικὴν τάξιν καὶ ἁρμονίαν. Ἐπειτα ἐπιλαμβάνεται τῶν ποικίλων ἀνωμαλιῶν τῶν ἐπικρατουσῶν τότε ἐν Κύπρῳ, καὶ καταλήγει καταστρωννύουσα ὁδηγίαν πρὸς συμμόρφωσιν τῶν ἐπισκόπων καὶ τοῦ κλήρου, εἰς ἃς ἀπαιτεῖ ὑπακοὴν ἐπὶ ἀπειλῇ ἐκκλησιαστικῶν τε καὶ πολιτικῶν ποινῶν. Τὰ ἐπόμενα εἶναι ἀποσπάσματα αὐτῆς αὐτολεξὶ εἰλημμένα ὑπὸ τοῦ μεταφράστου, ἐν οἷς ἐτηρήθη ἡ τοῦ συγγραφέως διάταξις.

α'. «Ἐάν τις τῶν ἱερέων ἀπὸ τῆς ἑαυτοῦ μεταβαίῃ εἰς ἑτέραν, δεῖ αὐτὸν ἐπιδεικνύναι καὶ τὰ συστατικὰ αὐτοῦ τῷ κατὰ τόπον πρωτεύοντι, καὶ οὕτω τὰ ἱερατικά μετὰ θελήσεως αὐτοῦ ἐκτελεῖν, ἵνα μὴ

γίνωνται συγχύσεις καὶ ταραχαὶ ἐν τῇ παναμώμῳ τοῦ Χριστοῦ νύμφῃ Ἐκκλησίᾳ, ἐν ἣ τὴν ἑαυτοῦ ἀφῆκεν εἰρήνην,

β'. ἐπὶ δὲ τούτοις τοὺς ἐν τῇ λαμπρᾷ πόλει τῆς Λευκοσίας τυχόντας ἱερωτάτους Ἀρχιερεῖς, ὅποιοι καὶ ὁποιωνοῦν ἂν δὴ ποτ' εἴησαν προνομίων, οἱ ἱερεῖς ἐν ταῖς Ἐκκλησίαις τιμάτωσαν, ὥς κὰν ταύτῃ τῇ Βασιλίδι τῶν πόλεων ἀγαπᾷ γίνεσθαι, ἥς τὸ ἔθος χρή πανταχοῦ κρατεῖν κατὰ τοὺς ἐκκλησιαστικούς θεσμούς, ἥτοι

1. ἀφέντων ἴστασθαι αὐτοὺς ἐν τῷ πρώτῳ τόπῳ μετὰ τὸν ἀρχιεπισκοπικὸν θρόνον,

2. θυμιάτωσαν αὐτοὺς τρισὶν ἁπλαῖς εὐθείαις, ἀλλ' οὐ σταυροειδῶς,

3. ἐν τῇ εἰσόδῳ τοῦ Εὐαγγελίου, μετὰ τὸ τελέσαι τὴν εἰσόδον εὐχὴν ὁ ἱερεὺς ἐν τῷ μέσῳ τῆς Ἐκκλησίας, ἀπίτω πρὸς τὸν Ἀρχιερέα καὶ διδόντω αὐτῷ ἀσπάσασθαι τὸ ἱερὸν Εὐαγγέλιον, καὶ πάλιν ἐν τῷ μέσῳ ἐρχέσθω καὶ ἐκφωνεῖτω τὸ Σοφία, ὁρθοί,

4. ἐν δὲ τῇ μεγάλῃ εἰσόδῳ τοσοῦτον διαράτω τὸ στόμα ὅσον αὐτὸν ἀκούειν καὶ λεγέτω Μνησθεῖη Κύριος ὁ Θεὸς τῆς Ἀρχιερωσύνης σου,

5. θέλων δὲ τῶν φορικτῶν μεταλαβεῖν μυστηρίων ὁ Ἀρχιερεὺς ἐν τῷ θυσιαστηρίῳ ἔνδον φορεῖτω καὶ μεταλαμβάνετω πρῶτος, ἀλλ' οὐ μεταδιδόντω τῷ ἱερουργοῦντι·

6. τὸ δ' ἀντίδωρον ⁴¹ πεμπέσθω αὐτῷ ἐν ᾧ ἴσταται τόπῳ καὶ λαμβανέτω, εἶτα πρὸς τὸν ἱερέα ἐπανακαμπτέτω, καὶ ὁ ἱερεὺς τῷ λαῷ διανεμέτω.

7. Ἐν δὲ τῷ ἐξέρχεσθαι προηγείσθω πάντων ὁ Ἀρχιερεὺς.

26. Πλὴν δὲ τούτων μηδὲν οἱ ἱερεῖς αὐτοῖς νεμέτωσαν. Ἐὰν δέ τις εὗρεθῇ πλέον τι τούτων διανέμων, ἀργὸς ἔστω ἐπὶ χρόνοις τρισὶ πάσης ἱεροπραξίας, καταφρονῶν δὲ τῆς ἀργίας καὶ ἀφωρισμένος, ὥς τελείᾳ καθαιρέσει ὑπόδικος. Τοῖς δὲ τιμιωτάτοις αὐτόθι κληρικοῖς τῆς ὑμετέρας ἀγιωτάτης Ἀρχιεπισκοπῆς διαταττόμεθα,

⁴¹ Τὸ ἀντίδωρον εἶναι τεμάχιον ἐκ τῶν ἄρτων, ἐξ ὧν ἐλήφθησαν αἱ διὰ τὴν θεῖαν εὐχαριστίαν χρησιμοποιηθεῖσαι μερίδες, δίδονται δ' εἰς τοὺς ἐκκλησιασθέντας κατὰ τὸ τέλος τῆς λειτουργίας ὑπὸ τοῦ ἱερέως καὶ τρώγεται ἡπ' αὐτῶν πρὸ πάσης ἄλλης τροφῆς. Εἶναι ἀνάμνησις τῶν ἀγαπῶν τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας. Ὁ Βαλσαμὼν ἀνάγει τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ εἰς τὴν Σύνοδον τῆς Ἀντιοχείας, οἱ δὲ Λατῖνοι εἰς τὸν πάπαν Πιον ι'. Διανέμεται τοῖς τε κοινωνήσασιν τῶν μυστηρίων καὶ τοῖς λοιποῖς ἀδιακρίτως. — Ἐν τῇ Δύσει καλεῖται συνήθως Eulogia. Ἀνάλογος εἶναι ὁ παρὰ τοῖς Γάλλοις χρησιμοποιούμενος pain béni. (Neale, E. Ch. i, σ, 525).

ὅπου ἂν τύχωσι, μὴ ἔᾶν τοὺς ἱερωτάτους Ἀρχιερεῖς τι πλεόν τούτων τῶν ρηθέντων αὐτοῖς ἀπονέμειν, ἀλλὰ συστέλλειν αὐτοὺς τῶν οὐ προσηκόντων πάσῃ δυνάμει· εἰ δὲ ἕκοντί παραχωρήσωσιν αὐτοῖς καὶ οὐ κωλύσωσιν ὅση δύναμις, ἴστωσαν ἑαυτοὺς ἐπιτιμίῳ περιπεπτωκότας ἀλύτῳ καὶ τοῦ ἰδίου ἐκπεπτωκότας ἀξιώματος ⁴³.

γ'. Πρὸς τούτοις δὲ διοριζόμεθα ἐξ ἀποφάσεως καὶ τοῖς θεοφιλεστάτοις Ἐπισκόποις καὶ ἀπαγορεύομεν μὴ πλέον τῶν διαταχθέντων ζητεῖν, ἀλλ' ἀρκεῖσθαι οἷς καὶ οἱ ἐν ταύτῃ τῇ Βασιλίδι ἀρκοῦνται Ἀρχιερεῖς, καὶ

1. μήτε εἰσερχομένοις εἰς τὴν Ἐκκλησίαν ζητεῖν ψάλλεσθαί τι,
2. οὔτε ράβδον κατέχειν, ἀλλ' οὐδὲ ἔξω (ἐν γὰρ μόνη τῇ αὐτῶν ἐπαρχίᾳ ταῦτ' ἔξεστιν),
3. οὔτε τὸν λαὸν εὐλογεῖν,
4. οὔτε παρ' αὐτοῦ καιρὸν τὸν ἱερέα λαμβάνειν,
5. οὔτε παρ' αὐτῷ εἰσοδεύειν,
6. οὔτε τὸ Εἰρήνην πᾶσιν ἐκφωνεῖν,
7. οὔτε σταυροειδῶς θυμιᾶσθαι οὔτε τὸν θυμιῶντα εὐλογεῖν οὔτε φανερώς οὔτε κρυφίως.

“Τὰ ἐξῆς ἀνεκρινώθησάν μοι προφρόνως ὑπὸ εὐπαιδεύτου ὀρθοδόξου κληρικοῦ, πρότερον μὲν παρὰ τῇ ἑλλήν. Ἐκκλησίᾳ τοῦ Λονδίνου, παρουφάτως δὲ παρὰ τῇ ἐν Γενεύῃ ὑπηρετήσαντος, τοῦ μακαρίτου ἀρχιμ. Ἱερωνύμου Μυριανθέως: «Ἐπίσκοπος εἰσερχόμενος ἐπισήμως εἰς ἐκκλησίαν τῆς ἐπαρχίας αὐτοῦ γίνεται δεκτὸς μετὰ τιμῶν καὶ εὐλογεῖ τὸν λαόν, τοῦ χοροῦ ψάλλοντος τὸ Εἰς πολλά ἔτη, Λέσποτα. Μετὰ τοῦτο καταλαμβάνει τὸν ἑαυτοῦ θρόνον, ὃ δὲ λειτουργὸς ἱερεὺς ἔρχεται καὶ ἀσπαζόμενος τὴν δεξιὰν αὐτοῦ λαμβάνει τὴν εὐλογίαν αὐτοῦ καὶ τὴν ἄδειαν τοῦ ἱερουργῆσαι. Ὁ δὲ διάκονος θυμιᾷ αὐτὸν ἐννεάκις καὶ εὐλογεῖται ὑπ’ αὐτοῦ. Κατὰ δὲ τὴν μεγάλην εἴσοδον ὁ ἱερεὺς ἐξερχόμενος τοῦ ἁγίου Βήματος μετὰ τῶν Μυστηρίων στρέφεται πρὸς τὸν ἐπὶ τοῦ θρόνου ἐπίσκοπον καὶ λέγει μεγαλοφώνως: Τῆς ἀρχιερωσύνης σου μνησθεῖν Κύριος ὁ Θεὸς ἐν τῇ βασιλείᾳ Αὐτοῦ πάντοτε, νῦν καὶ ἀεὶ κ.λ. Ἐν ρητοῖς καιροῖς ὁ Ἐπίσκοπος λέγει τὸ Εἰρήνη πᾶσι καὶ εὐλογεῖ, κατὰ δὲ τὸ τέλος τῆς λειτουργίας διανέμει εἰς τὸν λαὸν τὸ ἀντίδοιον.

Ἄλλ' ὁ Ἐπίσκοπος ὁ εἰσερχόμενος εἰς ἐκκλησίαν μὴ ἀνήκουσαν εἰς τὴν ἐπαρχίαν αὐτοῦ δὲν εὐλογεῖ τὸν λαόν, δὲν καταλαμβάνει τὸν δεσποτικὸν ἀλλὰ τὸν ἀμέσως μετ' αὐτὸν θρόνον, δὲν εὐλογεῖ τὸν λειτουργὸν ἱερέα οὔτε δίδει εἰς αὐτὸν τὴν ἄδειαν νὰ ἱεουργήσῃ, δὲν λέγει τὸ Εἰρήνη πᾶσιν οὔτε διανέμει τὸ ἀντίδωρον, ὁ δὲ διάκονος θυμῷ αὐτὸν τρεῖς, χωρὶς νὰ εὐλογηται ὑπ' αὐτοῦ. Ὁ δὲ ἱερεὺς ἔξερχόμενος τοῦ Ἱεροῦ κατὰ τὴν μεγ. Εἴσοδον μετὰ τῶν Μυστηρίων λέγει τό: Τῆς Ἀρχιερωσύνης σου μνησθεῖν Κύριος ὁ Θεὸς κτλ. χαμηλοφώνως, ἵνα μόνον ὑπ' αὐτοῦ ἀκουσθῇ».

8. οὔτε τὸ ἀντίδωρον διδόναι,

9. οὔτε τι ὅλως τῶν ἐν τῇ ἰδίᾳ ἐπαρχίᾳ προσηκόντων αὐτοῖς ὡς ἀρχιερεῦσιν.

Καὶ ταῦτα μὲν ἀπόντος τοῦ αὐτῶν μακαριωτάτου Ἀρχιεπισκόπου·

10. παρόντος δὲ πολλῶ μᾶλλον μηδὲν ὅλως τολμάτωσάν τι σφετερίζεσθαι ἀρχιερατικὸν πλὴν τῆς παρ' αὐτῷ στάσεως.

11. Θέλοντος δὲ μετ' αὐτῶν ἱερουργῆσαι παραγγέλλομεν μηδένα παντάπασι τολμᾶν οἰφδῆτινι τρόπῳ τῶν Ἀρχιερέων, πλὴν εἰμὴ τυχὸν τύχοι τις τῶν ἁγιωτάτων Πατριαρχῶν, μετ' αὐτοῦ καιρὸν λαμβάνειν καὶ ὁμοῦ τὰς ἁγίας ἀσπάζεσθαι εἰκόνας, ἀλλὰ μόνον τὸν Μακαριώτατον αὐτῶν,

12. οὐ λαμβάνοντος καιρὸν δεῖ πάντας ἵστασθαι ἔξω τῶν αὐτῶν στασιδίων· μετὰ δὲ τὸ τελέσαι τὸν ἀσπασμὸν καὶ τὸν λαὸν εὐλογῆσαι καὶ ἐπὶ τῆς ἐν τῷ μέσῳ καθεσθῆναι καθέδρας, τότε φοιτᾶν τοὺς Ἀρχιερεῖς ἀνὰ δύο καὶ λαμβάνειν καιρὸν παρ' αὐτοῦ, εἰσιόντας εἰς τὸ θυσιαστήριον ἐνδύεσθαι· ἔπειτα τοὺς ἱερεῖς, εἴτα τοὺς διακόνους καὶ οὐδὲν ὅλως πλέον τι ἔχειν τῶν ἱερέων τοὺς Ἀρχιερεῖς ἐν τοιαύτῃ ἱεροτελεστείᾳ εἰμὴ τὰ περιβόλαια καὶ τὸ προηγεῖσθαι καὶ αὐτῷ συγκαθέζεσθαι.

δ'. Θέλοντι δὲ ἐπισκέψασθαι ἅπασαν τὴν Ἀρχιεπισκοπὴν, πάντα δύνασθαι φαμεν ἀνὰ πᾶσαν τὴν Νῆσον ὡς καὶ ἐν αὐτῇ τῇ πόλει τῆς Λευκοσίας ἐνεργεῖν, μηδενὸς ἐναντιουμένου τὸ σύνολον· ᾧ δεῖ πάντας πείθεσθαι καὶ ὡς πατέρα αὐτὸν τιμᾶν καὶ ὑπεῖκιν καὶ αἰδεῖσθαι καὶ μηδὲν μηδένα πάμπαν ἀντιπράττειν ἢ παρακούειν τῶν νουθετημάτων αὐτοῦ, εἰδότα ἑαυτὸν αἰωνίου τευξόμενον κρίσεως, καὶ τοσοῦτῳ μᾶλλον ὅσον καὶ πρὸς τοὺς ἔξω τινὲς καταφεύγοντες ζημιοῦσι τὴν αὐτῶν ἁγίαν μητέρα Ἐκκλησίαν, ἀπολακτίζοντες τὰς νουθετήσεις ὡς ἡμίονοι, ἀγνοοῦσιν ὅτι ὁ ὑψηλότατος ἡμῶν καὶ οἰκουμενικὸς Θρόνος φροντίσει κἀκείνων καὶ τοὺς ἀπειθεῖς τιμωρήσει ἵνα γένωνται εὐπειθεῖς. Τὰ γὰρ ἀρχαῖα ἔθνη κρατεῖν ἢ ἐν Νικαίᾳ ἱερὰ διακελεύεται Σύνοδος. Ἔθος δὲ ἀρχαῖον τὸν ἀρχιεπίσκοπον ἐπισκόπων εἶναι ἀρχιεπίσκοπον, καὶ μὴ τὰ αὐτὰ ἐκείνῳ αὐτοῦς δύνασθαι κατὰ πᾶσαν τὴν ἀρχιεπισκοπὴν ἐνεργεῖν, ἀλλ' ἕκαστον ἐντὸς τῶν οἰκείων ἵστασθαι ὄρων· ἢ γὰρ ἀρχὴ τινων ὧν ἔργον καὶ δύναμις καὶ προνόμιον, οὐ τὰ αὐτὰ τῇ ἀρχῇ· ἐπεὶ οὐκ ὄνομα μόνον ἔστι διάκνον τὸ ἀρχιεπίσκοπος, ἀλλὰ καὶ πράγμα, ἵνα μὴ ἀταξία

καὶ ἄναρχος πολυαρχία ἢ ἐν τῇ ἁγίᾳ Ἐκκλησίᾳ· αἰσχροὺν γὰρ ἐν μὲν τοῖς σωματικοῖς μὴ πολλοὺς ποιεῖν τὰ τοῦ ἀνδρὸς τῇ αὐτῷ συνευγμένῃ, θάνατος γὰρ ἐπαπειλεῖται τῷ τολμήσαντι καὶ σωματικός καὶ ψυχικός, ἐν δὲ τοῖς πνευματικοῖς τοῦτο μὴ τηρεῖν, καὶ μάλιστα τοὺς Ἀρχιερεῖς. . . ».

27. Ἡ ἐπιστολὴ αὕτη⁴³, ἥς αἱ ὁδηγίαι ἐτηρήθησαν εὐλαβῶς μέχρι σήμερον, ἔσχε τὸ ποθούμενον ἀποτελεσμα, τὴν συγκράτησιν τῶν ὑπερβασίων τῶν ἐπισκόπων.

28. Μεταξὺ τοῦ Χριστοδούλου καὶ τοῦ ἐξῆς μνημονευομένου ὡς καταλαβόντος τὸν ἀρχιεπισκοπικὸν θρόνον **Νικηφόρου** ὑπάρχει κενὸν τριάκοντα ἔτων, καθ' ὃ δὲν ἔχομεν εἰδήσεις ὡς πρὸς τὰ ὀνόματα τῶν διατελεσάντων ἀρχιεπισκόπων. Μετὰ τὰ μέσα τῆς ιζ' ἐκ. ἡ κυπριακὴ Ἐκκλησία ὁμοῦ μετὰ τῶν λοιπῶν ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν ἀπεδοκίμασε τὰς διδασκαλίας τῶν Ἀναμορφωτῶν ὡς ἐναντίας τῇ διδασκαλίᾳ τῶν οἰκουμενικῶν Συνόδων. Ἐπόμενος τῷ παραδείγματι τῆς Ἱερουσαλὴμ τοῦ 1648 ὁ Νικηφόρος 20 ἔτη βραδύτερον (τῇ 8 Ἀπριλίου 1668) συνεκρότησε σύνοδον πρὸς τοῦτο ἐν τῷ ἐν Λευκοσίᾳ ναῷ τοῦ Ἀρχαγγέλου. Ἡ σύνοδος αὕτη, εἰς ἣν συνῆλθον πάντες οἱ ἀνώτεροι κληρικοὶ τῆς Νήσου, κατεδίκασε τὰς πλάνας τῶν Καλβινιστῶν. Ὁ Ἰλαρίων Κιγάλας ἢ Τζιγάλας, ὁ ἀμέσως διαδεξάμενος ὡς ἀρχιεπίσκοπος τὸν Νικηφόρον, συνώψισε τὰ πρακτικὰ καὶ τὰς ἀποφάσεις τῆς Συνόδου. Περίληψις δὲ τῶν ἐπὶ τῆς περιστάσεως ταύτης ληφθεισῶν ἀποφάσεων ἐδόθη τοῖς Φραγκισκανοῖς ἐπὶ τῇ αἰτήσῃ αὐτῶν καὶ ἀπεστάλῃ ὑπ' αὐτῶν εἰς Γαλλίαν, ἔνθα μετεγράφη λατινιστί. Αἱ ἀποφάσεις αὗται ἐν ἑπτὰ κεφαλαίοις διαλαμβάνουσι

α'. περὶ τῶν ἀχράντων μυστηρίων·

β'. περὶ ἀρχιερωσύνης·

⁴³ Τὴν ἐπιστολὴν ταύτην ὑπέγραψαν οἱ ἐξῆς δέκα Μητροπολίται: ὁ Ἡρακλείας Μελέτιος, ὁ Ἐφέσου Ἰγνάτιος, ὁ Κυζίκου Ἀνθιμος, ὁ Νικομηδείας Κύριλλος, ὁ Νικαίας Πορφύριος, ὁ Ἀδριανουπόλεως Νεόφυτος, ὁ Εὐρίπου Δανιήλ, ὁ Λαρίσης Παῖσιος, ὁ Μηδείας Χριστόφορος καὶ ὁ Διδυμοτείχου Ἰάκωβος. Ἡ ἀταξία τῶν Μητροπολιτῶν, καθ' ἣς ἐξεδόθη τὸ ἀνωτέρω πατριαρχικὸν συνοδικὸν γράμμα, φαίνεται ὅτι ἐπανελήφθη ἐπὶ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Φιλοθέου περὶ τὸ 1750, ὅστις κατέστειλεν αὐτὴν ἐκδοῦς διὰ τοῦ Ἐφραίμ τὴν Ἀκολουθίαν τοῦ ἀποστόλου Βαρνάβα τῷ 1756, ἐν ἣ ἐν μὲν τῷ ὑπ' αὐτοῦ προφανῶς συνταχθέντι *Συναξαρίῳ* τοῦ Ἀποστόλου παρήνεσε τοὺς τε Μητροπολίτας καὶ τὸ ποίμνιον περὶ τοῦ πράγματος τὰ εἰκότα, ἐν τῷ τέλει δὲ ἀνεδημοσίευσεν τὸ εἰρημένον τοῦ πατριάρχου Ἰωαννικίου γράμμα ἐκ τοῦ κώδικος Α τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς μετ' ἀντιβολὴν πρὸς τὸ σφρζόμενον ἔτι πρωτότυπον.

γ'. περὶ τοῦ ἁγίου μύρου·

δ'. περὶ νηστείας·

ε'. περὶ τοῦ μοναχικοῦ σχήματος·

ς'. περὶ τῆς τῶν Ἀγίων προσκυνήσεως καὶ πρεσβείας, καὶ

ζ'. περὶ μνημοσύνων τῶν κεκοιμημένων.

Εἶναι ἀναγκαῖον ἐνταῦθα νὰ εἴπωμεν ὅτι αἱ διδασκαλίαι αἱ διατυπωθεῖσαι ἐν ταῖς ἀποφάσεσι ταύταις, ἐν πλείοσι τοῦ ἐνὸς τόποις δεικνύουσιν ἰσχυρὰς ρωμαϊστικὰς τάσεις, αἵτινες ἴσως ὀφείλονται εἰς τὴν ἀσυνείδητον ἐπίδρασιν τοῦ προτέρου ἔργου καὶ τῶν σχέσεων τοῦ συντάξαντος αὐτάς.

29. Τῷ 1672 ὁ Νικηφόρος περιήλθεν εἰς ἔριδα πρὸς τὸν οἰκουμενικὸν Θρόνον ἕνεκα κοινωνίας πρὸς τὸν καθηρημένον καὶ εἰς Κύπρον ἐξωρισμένον πρῶην οἰκουμενικὸν πατριάρχην Παρθέنيον δ' ⁴⁴. Ἔνεκα τῆς παραβάσεως ταύτης καθαίρεσις ἐξεδόθη ἐν Κπ καὶ κατ' αὐτοῦ. Ἐπειδὴ δ' ὁμως μετέβη εἰς Κπ καὶ ἤτήσατο συγγνώμην, ἡ ποινὴ συνεχωρήθη, ἐπανήλθε δ' ἐφωδιασμένος πατριαρχικῶ συνοδικῶ γράμματι περὶ τῆς ἀφέσεως, φέροντι τὰς ὑπογραφὰς καὶ τῶν παρατυχόντων δύο ἄλλων πατριαρχῶν, τοῦ Ἀντιοχείας Νεοφύτου καὶ τοῦ Ἱεροσολύμων Δοσιθέου πρὸς τῇ τοῦ Κωνσταντινουπόλεως Διονυσίου δ' ⁴⁵.

⁴⁴ Ὁ Φ. Γεωργίου μνημονεύων τοῦ γεγονότος τούτου λέγει ἐν σ. 93: «Ἐν ἔτει 1672 ἐπειδὴ ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Νικηφόρος ἀπατηθεὶς συνεκοινώνησε Παρθενίῳ τινὶ ὑπὸ τῆς με/άλης Ἐκκλησίας καθαιρεθέντι καὶ εἰς Κύπρον ἐξορισθέντι, καθηρέθη καὶ αὐτός». Εἰ καὶ ἡ ἐπιστολὴ τοῦ οἰκουμ. πατριάρχου Διονυσίου δ' (Δεκ. 1672) ρητῶς ὀρίζει ὅτι ἡ Κύπρος ἦτο ὁ τόπος τῆς ἐξορίας τοῦ Παρθενίου, ὁ Ricaut (σ. 103. 106) λέγει ὅτι οὗτος εἶχεν ἐξορισθῇ εἰς Ρόδον. (Πρβλ. Le Quien *O. C.* i, σ. 341).

Αἱ συχναὶ μεταλλαγαὶ τῶν Πατριαρχῶν κατὰ τοὺς χρόνους τούτους εἰκονίζονται λαμπρῶς ὑπὸ τοῦ ἐξῆς πίνακος τῶν ἀναδάντων εἰς τὸν οἰκουμενικὸν Θρόνον, ληφθέντος ἐκ τῶν «Πατριαρχικῶν πινάκων» τοῦ Μ. Ἰ. Γεδεών:

Παρθένιος δ' ὁ μογγιλάλος (ἀπὸ Προύσης) 1657. — Διονύσιος γ' ὁ πάρδα-
λιν ἢ σπανός (ἀπὸ Λαρίσης) 1662. — Παρθένιος δ' τὸ β' 1665. — Κλήμης α' (ἀπὸ Ἰκονίου) 1667. — Μεθόδιος γ' (ἀπὸ Ἡρακλείας) 1668. — Παρθένιος δ' τὸ γ' 1671.
— Διονύσιος δ' ὁ μουσελίμης (ἀπὸ Λαρίσης) 1671. — Γεράσιμος β' (ἀπὸ Τυρνό-
βου) 1673. — Παρθένιος δ' τὸ δ' 1675. — Διονύσιος δ' τὸ β' 1676. — Ἀθανάσιος
δ' (ἀπὸ Ραιδεστοῦ) 1679. — Ἰάκωβος α' (ἀπὸ Λαρίσης) 1679. — Διονύσιος δ' τὸ
γ' 1683. — Παρθένιος δ' τὸ ε' 1684.

⁴⁵ Ἀντίγραφον τῆς ἐπιστολῆς ταύτης σώζεται ἐν τοῖς Ἀρχείοις τοῦ οἰκουμ. Πατριαρχείου ἐν Κπ, καθ' ἃ λέγει ὁ Σάθας ἐν *Μ. Β.* γ' σ. 599: «Διονύσιος Γ' τὸ γ' — 1672 ἰνδ. ια', κατὰ Δεκέμβριον, ἀθῶσις τοῦ Κύπρου Νικηφό-
ρου».

30. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Νικηφόρου ὁ ἱστορικὸς τῆς ἐν Λευκοσίᾳ Συνόδου Ἰλαρίων ὁ Κιγάλας ἐξελέγη ἀμέσως εἰς πλήρωσιν τοῦ χηρεύσαντος θρόνου (1674-8)⁴⁶. Κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ συγχρόνου αὐτοῦ Δοσιθέου, τοῦ περιωνύμου πατριάρχου τῶν Ἱεροσολύμων, φαίνεται ὑπάρξας ἀνὴρ μεγάλης ἱκανότητος καὶ μαθήσεως⁴⁷.

ρου, ὡς κοινωνήσαντος τῷ καθηρημένῳ Παρθενίῳ πρῶην Κωνσταντινουπόλεως», ἐδημοσιεύθη δ' ὑπὸ τοῦ Κ. Δελικάνη ἐκ τῶν κωδίκων Νομικῆς Συναγωγῆς καὶ Κυπρίου ἐν Ἑγγρ. Πατρ. Ἐκκλησ. σ. 557-9.

⁴⁶ Κυπριανός, σ. 39-40. Φ. Γεωργίου *Εἰδήσεις*, σ. 95έ. Ὁ Ἰλαρίων διεδέξατο τὸν Νικηφόρον οὐχὶ ἀποθανόντα ἀλλὰ παραιτησάμενον, διὰ γῆρας πιθανῶς, τὸν θρόνον. Ὁ Νικηφόρος ἔζη ἀκόμη τῇ κη' Δεκ. Ἰνδ. ιε' (ἤτοι τῷ 1676), ὅτε μετέσχε συγγραφῆς συγκροτηθείσης ἐν τῷ ἐν Λευκοσίᾳ ναῷ τῆς Φανερωμένης πρὸς ἐκλογὴν Μητροπολίτου Πάφου (πρὸβλ. Ἑγγρ. πατριαρχ. Ἐκκλησ. σ. 662έ.).

⁴⁷ Δοσίθεος, *Αἰδεκάβ.* θ' 11, 7: Ἰλαρίων ὁ Τζιγάλας, ὁ χρηματίσας ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου, ὃς ἱερομόναχος ἔτι ὢν καὶ εὐρισκόμενος ἐν Ἱερουσαλὴμ ἐχρημάτισε συγγράφοντι τῷ κυρίῳ Νεκταρίῳ κατὰ τῆς ἀρχῆς τοῦ Πάπα ἐρμηνεὺς πολλῶν χρήσεων δυτικῶν Πατέρων· ὃν Τζιγάλαν συγγράφοντα ὑπὲρ τῆς τοῦ Πάσχα ἀπλανοῦς ἐορτῆς ἐκώλυσεν ὁ θάνατος ἐν Κωνσταντινουπόλει».

Ὁ Δοσίθεος πιθανῶς συγχέει τὸν Ἰλαρίωνα Κιγάλαν πρὸς ἕτερον μέλος τῆς αὐτῆς οἰκογενείας, τὸν Ματθαῖον, ὃστις, κατὰ τὸν Σάθαν ἐν Νεοελλ. Φιλ. σ. 300, ἐδημοσίευσεν ἐν Ἑνετίᾳ τὰ ἑξῆς ἔργα: α') «Συνταγμάτιον περιέχον κανόνας τε καὶ εὐχὰς ἱκετηρίους εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν καὶ εἰς τὴν ὑπεραγίαν Θεοτόκον, συλλεχθὲν μὲν ἐκ διαφόρων βιβλίων, τὰ πλεῖστα δὲ ἀπὸ τοῦ ἁγίου Ἐφραίμ. — Προσετέθησαν δὲ καὶ ἕτεροι τρεῖς κανόνες παρακλητικοὶ εἰς τὴν ὑπεραγίαν Θεοτόκον καὶ ὁλόκληρος ὁ ἀκάθιστος Ὑμνος· Ἐτι δὲ προσετέθη καὶ πασχάλιον αἰώνιον καὶ κανόνιον πασῶν τῶν ἐορτῶν ὅπου ἀκολουθοῦσι τῷ Πάσχα, μετὰ σεληνοδρομίου συνοπτικωτάτου καὶ μνηολογίου συντομωτάτου. Ἑνετίησιν ἀρχαί» (=1681) εἰς 4ον. — β') «Νέα Σύνοψις διαφόρων ἱστοριῶν, ἀρχομένη ἀπὸ κτίσεως κόσμου καὶ λήγουσα ἕως τῇ νῦν ἐχρονία κτλ. Ἑνετίησιν παρὰ Ἀντωνίῳ τῷ Ἰουλιανῷ, ἔτει Κυρίου ἀρχλζ' (=1637). — γ') «Πασχάλιον αἰώνιον μετὰ κοινῆς καὶ συνοπτικῆς μεθόδου, πρόχειρον τοῖς πᾶσι, ἀρχόμενον ἀπὸ Χριστοῦ ἔτη ἀρχλζ' (=1627) καὶ λήγον ἕως εἰς ἔτη βρμθ' (=2149), περιέχον καὶ ἐορτολόγιον πάνυ ὥραϊον καὶ εὐκολώτατον. Ἑνετίησιν παρὰ Νικολάῳ τῷ Γλυκεῖ, ἀρχοζ' (=1677), εἰς 8ον, σ. 110.

Τοῦ δ' Ἰλαρίωνος Κιγάλα ὁ Σάθας ἐνθ' ἀν. δύο μόνον ἔργων μνημονεύει ὡς ἑξῆς: «Μετέφρασεν ἑλληνιστὶ τὸ περὶ ἀρχῆς τοῦ Πάπα σύγγραμμα Πέτρου τοῦ Ἰσπανοῦ χάριν τοῦ αἰτήσαντος Νεκταρίου Ἱεροσολύμων, καὶ ἔγραψεν ἡρωελεγεῖον ἐπίγραμμα εἰς τὸν ἅγιον Γοβδελαῖν, συνεκδοθὲν τῇ ἀκολουθίᾳ τοῦ Ἁγίου ἐν Ἑνετίᾳ, 1661».

Ὁ δὲ Δημήτριος Προκοπίου (παρὰ Σάθα, *Μ. Β.* γ' σ. 487) ἐν τῇ βραχεΐᾳ αὐτοῦ «ἐξηγήσει περὶ λογίων Γραικῶν», γραφείῃ τῷ 1721, σημειοῦται τὰ ἑξῆς περὶ τοῦ Ἰλαρίωνος: «Ἰλαρίων ὁ Τζιγάλας κύπριος, ὁ χρηματίσας ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου, ἀνὴρ θεολόγος καὶ φιλόσοφος καὶ ποιητής, ἀνιχνευτὴς τοῦ βάθους τῶν θείων Γραφῶν καὶ τῶν θύραθεν φιλοσόφων συνέγραψεν ἑλληνιστὶ

Γεννηθεὶς ἐν Λευκοσίᾳ ἐξεπαιδεύθη μετὰ τῶν δύο αὐτοῦ ἀδελφῶν ἐν τῷ ἑλληνικῷ κολλεγίῳ τῆς Ρώμης, ἔνθα ἔπειτα ἐδίδαξε θεολογίαν, ρητορικὴν καὶ ποιητικὴν ⁴⁸. Βραδύτερον ἐχρησιμοποιήθη ἐπὶ τινὰ χρόνον ὑπὸ τῆς Προπαγάνδας εἰς προσηλυτιστικὸν ἔργον ἐν τῇ Ἀνατολῇ, ὅτε παρέμεινεν ἐπὶ πολὺ ἐν Ἡπείρῳ. Ἐπανελθὼν εἰς Ρώμην διωρίσθη πρύτανις τοῦ ἑλληνικοῦ κολλεγίου τῆς Παδούης, ἔνθα ἤσκησεν καὶ καθήκοντα καθηγητοῦ. Μετὰ ταῦτα ἐπεσκέψατο τὴν Κπ, ἔνθα ἐγένετο ἀντικείμενον πολυπληθῶν φιλοφρονήσεων ἐκ μέρους τοῦ οἰκουμενικοῦ Θρόνου. Ἐντεῦθεν εἰς Κύπρον ἐλθὼν μετέσχε τῆς Συνόδου τοῦ 1668. Ἐν Ἱερουσαλὴμ δὲ τῷ 1671 ὧν, ἐβοήθησε μεγάλως τῷ πατριάρχῃ Νεκταρίῳ τῷ ἀπὸ Σιναίου, ἀσχολουμένῳ τότε περὶ τὴν ἐκπόνησιν ἔργου κατὰ τοῦ πρωτείου τοῦ Πάπα, μεταφράζων αὐτῷ πολλὰ χωρία τῶν λατίνων Πατέρων. Τρία ἔτη μετὰ ταῦτα ἐχειροτονήθη ἀρχιεπίσκοπος Λευκοσίας. Ὁ Κυπριανὸς περιέπεσεν εἰς πολλὰς πλάνας ἐν τοῖς ἀφορῶσιν εἰς τὸν Ἀρχιεπίσκοπον τοῦτον. Ἐν πρώτοις ὁρίζει τὸ 1660 ὡς τὸ ἔτος τῆς ἀναορήσεως αὐτοῦ εἰς ἀρχιεπισκοπὴν κατὰ τούτου δύναται νὰ ἀντιταχθῇ ἡ μαρτυρία τοῦ Ricaut ἐν τῷ Σημειώματι αὐτοῦ περὶ τῆς καταστάσεως τῆς ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, ἣτις φέρει τὸν Κιγάλαν τῷ 1678 τέσσαρα μόλις ἔτη ὄντα ἐπὶ τοῦ θρόνου. — Ὁ Κυπριανὸς περαιτέρω παρίστησιν αὐτὸν προσκαλέσαντα ἐν ᾧ χρόνῳ ἦτο ἀρχιεπίσκοπος τὴν ἐν Λευκοσίᾳ τῷ 1668 γενομένην Σύνοδον. Ἀλλὰ τοῦτο ἀντίκειται εἰς τὴν μαρτυρίαν αὐτοῦ τοῦ Κιγάλα ὅτι αὕτη συνήχθη ἀρχιεπισκόπου ὄντος καὶ προεδρεύσαντος τοῦ Νικηφόρου ⁴⁹. — Τέλος ὁ Κυπριανὸς λέγει ὅτι ὁ Νικηφόρος διεδέξατο τὸν Κιγάλαν. — Ὁ αὐτὸς ἱστοριογράφος ἀναφέρει ὅτι ἐν ἔτει 1762 ἐν τῷ παλαιῷ κώδικι τῶν ἐγγράφων τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς εὑρεν ἐπιστολὴν ἀπευθυνθεῖσαν ὑπὸ τοῦ κλήρου τῆς Λευκοσίας πρὸς τὸν τότε οἰκουμενικὸν Πατριάρχην, κατηγοροῦσαν

γραμματικὴν θεωρητικὴν, καὶ ἄλλα διάφορα ἐκκλησιαστικὰ συγγράμματα καὶ ποιητικὰ πάμπολλα ἐξαίρετα».

⁴⁸ Le Quien, O. C. ii, σ. 1055-6.

⁴⁹ Φ. Γεωργίου, σ. 94, σημ. α': «Ἰᾶσι τοῖς ἐντευξομένοις καὶ ἀναγνῶναι μέλλουσι τὰ παρόντα γράμματα τῆς ἡμῶν ταπεινότητος διαβεβαιούμεθα ὅτι τὰ καθυπογραφέντα κεφάλαια αὐτολεξεὶ ἀπογέγραπται ἐν τῇ Λευκοσίᾳ τῇ περιφῆμῳ τῆς νήσου Κύπρου Μητροπόλει, γενομένης συνόδου ὀγδόῃ ἀπριλίου τοῦ ἱσταμένου ἔτους αχξή' ἐν τῷ τοῦ ἐνδόξου Ἀρχαγγέλου ναῶ, προκαθεζομένου τοῦ μακαριωτάτου ἀρχιεπισκόπου πάσης Κύπρου κυρίου Νικηφόρου κτλ. Περὶ Χ. Ι. Π. Κατάλογ. τῶν χειρ. τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς Κύπρου, σ. 2, θ'.

τοῦ Ἀρχιεπισκόπου πλὴν ἄλλων καὶ «πῶς ἔφυγεν ἐκ τῆς Νήσου ἄνευ εἰδήσεώς τινος καὶ ἐπορεύθη εἰς Κωνσταντινούπολιν»⁵⁰. Ὁ Κυπριανὸς ὁμολογεῖ ὅτι δὲν ἐνεθυμεῖτο ὅτε ἔγραφε τὴν σημείωσιν ταύτην τὰς ἀκριβεῖς αἰτίας τῆς φυγῆς τοῦ Κιγάλα, ἀλλὰ πιθανώτατα αὕτη δύναται νὰ ἀποδοθῇ εἰς ρωμαΐζουσας τάσεις, ἃς εἶχε δεῖξῃ κατὰ τὴν ἐπὶ τοῦ θρόνου παραμονὴν αὐτοῦ. Ὡς πρὸς δὲ τὴν κατὰ τῶν Καλβινιστῶν σύνοδον νεώτερος συγγραφεὺς παραχθείς ὑπὸ τοῦ Κυπριανοῦ λέγει ὅτι οὗτος συνήγαγεν αὐτὴν τῇ προτροπῇ τῶν τότε ἐν Κύπρῳ λατίνων, καὶ ὅτι ὅτε ἡ ἀγγελία αὕτη ἀφίκετο εἰς Κπ καθρέθη καὶ μετὰ δυσκολίας διέφυγε τὴν ὁργὴν τῶν συμπατριωτῶν αὐτοῦ⁵¹. Ὁ Δοσίθεος μνημονεύει τοῦ θανάτου αὐτοῦ ὡς συμβάντος ἐν Κπ καθ' ὃν χρόνον ἡσχολεῖτο εἰς συγγραφὴν περὶ τοῦ ἀπλανοῦς τῆς ἑορτῆς τοῦ Πάσχα (1682).

31. Περὶ τῶν τριῶν ἐφεξῆς Ἀρχιεπισκόπων ὀλίγα μόνον γινώσκομεν. Ὁ Ἰάκωβος α' ⁵² (1679-89) ἐμφανίζεται ὡς ὁ διάδοχος τοῦ Κιγάλα. Τὸ ὄνομα Ἰάκωβος ἀπαντᾷ δις ἐν τῇ σειρᾷ τῶν μετὰ τὸν Νικηφόρον Ἀρχιεπισκόπων, ἐν ταῖς ἐπιγραφαῖς τῶν ὑπ' ἀριθ. 3 ἐν σ. 7 καὶ ὑπ' ἀριθ. 13 ἐν σ. 21 περὶ τῆς Ἐγκλείστρας καὶ τοῦ Κύκκου ἐγγράφων τοῦ κώδ. Α τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς ἐν μέσῳ ὄντος τοῦ ὀνόματος τοῦ Γερμανοῦ ⁵³.

⁵⁰ Ὅτι τὸ οἰκουμεν. Πατριαρχεῖον ἀμφέβαλλε περὶ τῆς ὀρθοδοξίας αὐτοῦ φαίνεται πιθανὸν ἐκ τοῦ ἐξῆς ἀποσπάσματος τῆς Περιλήψεως πατριαρχ. ἐγγράφων τοῦ Σάθα (Μ. Β. γ', σ. 598): «Μεθόδιος Γ'—1670, Ἰνδ. η', Μαΐου 13, Τοῦ μεγάλου θεολόγου Ἰλαρίωνος (τοῦ Κιγάλα;), Ὁμολογία τῆς ἑαυτοῦ πίστεως».

⁵¹ Σάθας, Νεοελλ. Φιλ. σ. 300: «Περὶ τὸ 1660 ἔτος ἐχειροτονήθη ἐπίσκοπος Κύπρου· ἐκεῖ δὲ συνεννοούμενος μετὰ τῶν Λυτικῶν ἀπέβαλε τὴν ἀλωπεκὴν καὶ συνεκρότησεν αὐθαιρέτως σύνοδον ἐν Λευκοσίᾳ περὶ τοῦ θείου βαπτίσματος καὶ τοῦ μυστηρίου τῆς εὐχαριστίας. Γνωστῆς γενομένης τῆς παρατόλμου ταύτης πράξεως εἰς τὴν μεγ. Ἐκκλησίαν, καθηρέθη τῆς ἀρχιερωσύνης καὶ μόλις διὰ τῆς φυγῆς ἐσώθη ἀπο τὴν ὁργὴν τῶν συμπατριωτῶν του».

⁵² Φ. Γεωργίου *Εἰδήσεις*, σ. 100ε.

⁵³ Ἡ ἐπιγραφὴ τοῦ περὶ Κύκκου ἐγγράφου τοῦ κώδ. Α ἔχει ὧδε: «Γράμμα συνοδικὸν περὶ τῆς σεβασμίας Μονῆς τοῦ Κύκκου, ἵνα εἴη ἀκαταπάτητον καὶ ἀνενόχλητον, ὡς σταυροπηγιακόν, χειρὸς τινος πλεονέκτιδος, ἀρकुμένου καὶ τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Κύπρου τῷ κανονικῷ αὐτοῦ μνημοσύνῳ, ὃπερ ἐπεβεβαιώθη καὶ παρὰ τῶν μετὰ τὸν Νικηφόρον ἀρχιεπισκόπων, τοῦ Χριστοδοῦλου φημί καὶ Ἰακώβου, Γερμανοῦ, Ἰακώβου καὶ Σιλβέστρου καὶ τοῦ νῦν κύρι Φιλοθέου». Ἡ δὲ χρονολογία αὐτοῦ: «ἐν ἔτει σωτηρίῳ αχοβ' δεκεμ. Ἰνδ. ιαης». (Περιοδ. «Φῶς» σ. 228). Παρεμφερές εἶναι καὶ ἡ ἐπιγραφὴ τοῦ περὶ τῆς Ἐγκλείστρας ἐγγράφου, ἡ δὲ χρονολογία αὐτοῦ «ἐν ἔτει σωτηρίῳ χιλιοσιτῷ ἑξακοσιοσιτῷ τριακοσιτῷ πρώτῳ». Ἐκ τούτων καταφαίνεται

32. Καὶ περὶ μὲν τοῦ Ἰακώβου α' καὶ τοῦ κατὰ τὴν ὑπόσημ. 53 προκατόχου αὐτοῦ Χριστοδούλου β' οὐδὲν πλὴν τοῦ ὀνόματος γινώσκουμεν⁵⁴. Ὁ δὲ Γερμανὸς β' ἀναφαίνεται πρῶτον τῷ 1695 ἐν τινὶ ἐπιγραφῇ κειμένη δεξιᾷ ὑπεράνω τῆς νοτίας θύρας τοῦ ἐν Λευκοσίᾳ ναοῦ τοῦ Τρουπιώτου, μαρτυροῦσα ὅτι ἐπ' αὐτοῦ ἐκτίσθη ὁ ναὸς οὗτος διὰ συνδρομῆς Ἰακώβου ἱερέως σακελλαρίου, ἀπὸ 3 Μαΐου μέχρι 25 Νοεμβρίου⁵⁵.

33. Σύγχρονοι τῷ Γερμανῷ μητροπολίται ἐγένοντο ὁ Πάφου Νικηφόρος, ὁ Κιτίου Ἰωαννίκιος καὶ ὁ Κερυνείας Νικηφόρος. Ἐπὶ τοῦ Ἀρχιεπισκόπου τούτου τῷ 1700 ἐλύθη διαφορὰ τις μεταξὺ τῆς Μητροπόλεως Κιτίου καὶ τοῦ Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας περὶ τοῦ μοναστηρίου τῆς Ἀμασγοῦς, ὅπερ τῷ 1633 ὁ τότε Κιτίου Λεόντιος μετὰ τριῶν προκρίτων εἶχε παραχωρήσῃ δωρεὰν τῷ πατριάρχῃ Ἀλεξανδρείας Γεράσιμῳ. Οὗτος βραδύτερον εἶχε παραιτηθῇ τῆς δωρεᾶς ταύτης⁵⁶, ἀλλ' ὁ ἐν τοῖς προκειμένοις χρόνοις πατριάρχης Ἀλεξανδρείας, Γεράσιμος ἐπίσης καλούμενος, ἀγνοῶν τὴν παραίτησιν, ἤγειρεν ἀξίωσιν ἰδιοκτησίας ἐπὶ τοῦ Μοναστηρίου. Καὶ ἀπέσυρε μὲν τὴν ἀξίωσιν

ὅτι μετὰ τὸν Ἰλαρίωνα ἀρχιεπίσκοπος ἐ χρημάτισεν ὁ Χριστόδουλος (ὁ β'), τούτου δ' ὕστερον ὁ Ἰάκωβος α'. Ἡ παράλειψις τοῦ Ἰλαρίωνος ἐκ τῆς σειρᾶς πιθανῶς ὀφείλεται εἰς τὸ ὅτι ἐπειδὴ ἐξώκειλεν εἰς τὸν λατινισμόν ἴσως διεγράφη ἐκ τῶν διπτύχων καὶ ἀπεκηρύχθη. Ὅτι δὲ ἐγένετο ὅντως ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου ὁ Ἰλαρίων μαρτυρεῖ καὶ ὁ κώδιξ Α, ἔχων ἐν σ. 9 ὑπὲρ τὸ ἀκέφαλον ἔγγραφον 4 τὴν ἐξῆς ἐπιγραφὴν: «† Τὸ εὐρεθὲν τμήμα τοῦ δοθέντος πατριαρχικοῦ γράμματος πρὸς τὸν ἐν ἱεροδιδασκάλοις σοφώτατον Ἰλαρίωνα τσιγάλα κύπριον, ὃς καὶ ἐ χρημάτισεν ὕστερον ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου».

⁵⁴ Ἐν τῷ «Καταλόγῳ ἐπιστολῶν ἀνεκδότων» τοῦ Σάθα (Μ. Β. γ', σ. 519. 522) εὐρίσκονται τὰ ἐξῆς σημειώματα: «Ἰάκωβος ἀρχιεπίσκοπος πάσης Κύπρου καὶ νέας Ἰουστινιανῆς τῷ ἐπιτρόπῳ τοῦ παναγίου Τάφου Νεοφύτῳ, 1711, κατ' Αὐγουστον, ἰνδ. δ'». — «Γερμανὸς Κύπρου 1702, ἰνδ. ι', πρὸς Χρῦσανθον Νοταρᾶν ἱεροδιόκονον, μητροπολίτην Καισαρείας καὶ πατριάρχην Ἱεροσολύμων».

⁵⁵ Περὶ Γερμανοῦ τοῦ β' ἰδὲ Χ. Ἰ. Π. περιοδ. «Φῶς», 1911, σ. 268-271, ὅθεν καὶ ἐλήφθησαν τὰ ἐνταῦθα καταχωριζόμενα. Ἡ δ' ὑπερθεὶς τῆς νοτίας θύρας τοῦ Τρουπιώτου ἐπιγραφὴ ἔχει ὥδε: «† Θεμελεῖται οὕτως ὁ πάν-σεπτος καὶ πανσενασμος ναὸς-του ταξιάρχου καὶ παμμεγίστου Μιχαὴλ δι' εὐχῶ-ν καὶ δεήσεων τοῦ μακαριωτάτου Ἀρχιεπισ-κόπου πάσης Κύπρου κυρίου κυ-ρίου Γερμανοῦ. καὶ διὰ συνδρομῆς τοῦ εὐλαυεσ-τάτου Ἰακώβου ἱερέως σα-κελλαρίου καὶ τῶν λοι-πῶν φιλοχρηστω-ν καὶ ὀρθωδόξων· χριστιανῶν εἰς τοὺς-αρχ'ε Χϝ καὶ ἀρχη-νήθη ἦν μηνὶ ματ-ω γ καὶ ἐτελειώθ-ει ἐν μηνὶ νοεμβριῳ κε-ὸ γραφας καὶ λατομήσ-ας Παγκράτιος ἱεροδιακον μελοδῶς».

⁵⁶ Τὸ ἴσον τῆς παραίτησεως ταύτης κατεστρώθη ἐν τῷ κώδικι Α τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς, σ. 25. Περιοδ. Φῶς, σ. 228.

αὐτοῦ ὅτε εἶδε τὴν ἔγγραφον παραίτησιν τοῦ προκατόχου ⁵⁷, ἀλλ' ὁ Κιτίου Ἰωαννίκιος, ἀδελφὸς τοῦ ἀρχιεπισκόπου Γερμανοῦ ἀνήγγελε τὸ πρᾶγμα ἐνώπιον τοῦ οἴκουμ. πατριάρχου Καλλινίκου β' ἐπιθυμῶν νὰ προκαλέσῃ τελειωτικὴν λύσιν. Ὁ δὲ Καλλίνικος β' ἐξέδωκε κατὰ τοὺς κανόνας τὸ ἀρμόδιον πατριαρχικὸν κανονικὸν ἐπιβεβαιωτήριον γράμμα ⁵⁸, ἀποφηνάμενος «ἵνα ἡ μὲν φθάσασα γενέσθαι δωρεὰ ἐκείνῃ τοῦ μοναστηρίου Ἀμασοῦ παρὰ κανόνας καὶ νόμους ἱερούς, ἐξ ἀφελείας καὶ ἀπλότητος ἴσως τοῦ ἐργασαμένου, ἄκυρος ὑπάρχῃ καὶ ὅλως ἀνύπαρκτος, ὡς ἀσύστατος . . . τὸ δὲ διαληφθὲν Μοναστήριον, τὸ ἐπικεκλημένον Ἀμασοῦ διαμένῃ ἀεὶ ἀσάλευτον καὶ ἀμετακίνητον τῆς ἀρχαίας αὐτοῦ καταστάσεως, ὑποκείμενον γνησίως τῇ Μητροπόλει Νεμεσοῦ καὶ Κυταίων, ἀναφαίρετον καὶ ἀναπόσπαστον ὡς ἐνοριακὸν αὐτῆς κτῆμα τῶν ἀκινήτων . . . κτλ».

34. Ὁ Γερμανὸς παρεξεστράπη βραδύτερον τῆς κανονικῆς ὁδοῦ καὶ «ὡς βορώτατος λύκος κατεσπάραιτε τὸ ποῖμνον αὐτοῦ» συμφωνῶν πιθανώτατα μετὰ τῶν ἀπλήστων Τούρκων πρὸς ἐκβίασιν ἀθεμίτων φόρων παρὰ τῶν Χριστιανῶν διὸ οἱ Μητροπολίται ἐλθόντες εἰς Κπ κατηγόρησαν αὐτοῦ παρὰ τῷ οἴκῳμ. Πατριάρχῃ, ὅστις ἐκάλεσεν αὐτὸν εἰς ἀπολογία· ὁ Γερμανὸς δὲν προσῆλθεν, ἀλλὰ καὶ ἐξεμάνῃ ἐπὶ μᾶλλον ὅθεν ἡ μεγ. Ἐκκλησία καθήρεσεν αὐτὸν καὶ τοῦ θρόνου καὶ τοῦ ἀξιώματος τῆς ἀρχιερωσύνης, καὶ προσεκάλεσε τοὺς ἐν Κπ ἐπιδημοῦντας Μητροπολίτας καὶ κληρικοὺς τῆς κυπριακῆς Ἐκκλησίας εἰς ἐκλογὴν νέου ἀρχιεπισκόπου· ἐξελέγη δ' οὕτω ὁ πρῶην Ἀντιοχείας Ἀθανάσιος ἵνα ἀναλάβῃ προεδρικῶς τὸν ἀρχιεπισκοπικὸν θρόνον τῆς Κύπρου. Ἡ ἐκλογὴ αὕτη ἐπεκροτήθη ὑπὸ τε τοῦ ἐν Κπ ὄντος τότε Ἱεροσολύμων Δοσιθέου καὶ ὑπὸ πάντων ἀνεξαιρέτως ⁵⁹.

35. Ἀλλ' ὁ Γερμανὸς πρὸ τῆς ἀφίξεως εἰς Κύπρον τοῦ Ἀθανασίου ἐχειροτόνησε διάδοχον ἑαυτοῦ ἱερέα· τινὰ ἔγγαμον, Ἰάκωβον καλούμενον, ἀποκρούσαντα «τὴν γυναῖκα αὐτοῦ καὶ ἄκουσαν τυχὸν καὶ μὴ βουλομένην». Ὡς εἰκὸς τὴν χειροτονίαν ταύτην δὲν ἀνεγνώρισε τὸ οἴκουμ. Πατριαρχεῖον ⁶⁰, κατελθόντος δὲ ἐπὶ τέλους

⁵⁷ Κῶδ. Α τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς, σ. 24. Περιοδ. Φῶς, σ. 228.

⁵⁸ Κῶδ. Α τῆς Ἀρχιεπ., σ. 23. Περιοδ. Φῶς, σ. 228. Ἐγγραφα πατριαρχ. Ἐκκλησ., σ. 562ξ.

⁵⁹ Ἐγγραφα πατριαρχ. Ἐκκλησιῶν, σ. 566-71.

⁶⁰ Περιοδ. Φῶς, σ. 289. Ὁ οἴκουμ. Πατριάρχης Γαβριὴλ γ' καθεῖλε καὶ τὸν ψευδαρχιεπισκόπον Ἰάκωβον. Ἐγγρ. πατρ. Ἐκκλησιῶν, σ. 653.

εἰς Κύπρον τοῦ Ἀθανασίου τὰ πράγματα ἐπανήλθον εἰς τὴν κανονικὴν ὁδόν.

36. Ὁ Ἀθανάσιος προέστη τῆς κυπριακῆς Ἐκκλησίας ἐπὶ πενταετίαν, μέχρι τοῦ 1710, ἀποχωρήσαντα δὲ διεδέξατο αὐτὸν

ὁ Ἰάκωβος β', ὅστις ἐποίμανε τὴν Ἐκκλησίαν μέχρι τοῦ 1718, πορευθεὶς ἐν τῷ χρόνῳ τούτῳ καὶ εἰς Κπ χάριν ἐλαφρύνσεως τῶν φόρων ὑπὲρ τοῦ κοινοῦ ⁶¹. εἶναι πιθανὸν ὅτι ὁ Ἰάκωβος οὗτος εἶναι ὁ ὑπὸ τοῦ Γερμανοῦ β' παρανόμως προχειρισθείς, ἂν ὑποθέσωμεν ὅτι ἐκλιπὸντος τοῦ Γερμανοῦ καὶ τῶν πνευμάτων κατευνασθέντων ἀνεγνωρίσθη οὗτος, πιθανώτερον δ' ὅμως φαίνεται ὅτι εἶναι ὁ ἐν τῇ ἐπιγραφῇ τοῦ Τρυπιώτου ἀναφερόμενος ὡς τὰ μέγιστα συντελέσας εἰς τὴν οἰκοδομὴν τοῦ ναοῦ τούτου — ὅστις προφανῶς ἦτο τότε ὁ καθεδρικός τῆς Λευκοσίας ὁρθόδοξος ναὸς — ἐξ ἰδίων καὶ διὰ συλλογῆς ἐράνων παρὰ τῶν Χριστιανῶν.

37. Ὁ Σιλβέστρος (1718·1731) διαδεξάμενος ἐπὶ τοῦ ἀρχιεπισκοπικοῦ θρόνου τὸν Ἰάκωβον β' ἀνεκαίνισε τὴν πεπαλαιωμένην Ἀρχιεπισκοπὴν, ὡς μαρτυρεῖ ἡ ὑπερθεὶς τοῦ παλαιοῦ Συνοδικοῦ ἐπιγραφὴ ⁶².

38. Σύγχρονοι τοῦ Σιλβέστρου μητροπολῖται ἦσαν Πάφου Ἰωακείμ, Κιτίου Ἰωαννίκιος, ἀνεψιὸς τοῦ ἀνωτέρω ἐπὶ Γερμανοῦ β' ἐν τοῖς περὶ τοῦ μοναστηρίου τῆς Ἀμασγοῦς μνημονευθέντος ἐτέρου Κιτίου Ἰωαννικίου ⁶³, καὶ Κερυνείας Νικηφόρος.

⁶¹ Περιοδ. Φῶς, σ. 290. Κυπριανός, σ. 468.

⁶² Περιοδ. Φῶς, σ. 270 - 292. Ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη ἔχει ὥδε: «Ἀνανεουργήθη ἡ παροῦσα Ἀρχιεπισκοπὴ διὰ συνδρομῆς καὶ πολλοῦ πόθου καὶ ἐξόδου τοῦ Μακαριωτάτου Ἀρχιεπισκόπου τῆς νέας - Ἰουστινιανῆς - καὶ πάσης Κύπρου κυρίου κὺρ Σιλβέστρου - πατρὸς ἡμῶν καὶ δεσπότου πολλὰ - τὰ ἐτι Ἀμην ἐν ἔτι Χυ αψκ μὴνι Δκβρῶ - κ ἰνδκ ιδ - καὶ ἔρρωσται οἱ κατοικούντες ἐν αὐτῇ χεῖρ - Μκρίον ἱερδκν. - επιτροπεύοντος δὲ τοῦ αἰδεσιμωτ. ἀγίου - χαρτοφυλαξ Πκυριακ». Περιοδ. Φῶς, σ. 247.

⁶³ Τὰ ὀνόματα τῶν συγχρόνων τῷ Σιλβέστρῳ Μητροπολιτῶν ἀπαντῶσιν ἐν τοῖς εἰς τὰ κατ' αὐτὸν καὶ τὰ ἐπ' αὐτοῦ συμβάντα σφωζομένοις ἐγγράφοις τοῦ οἴκουμ. Πατριαρχείου. (Ἐγγρ. πατριαρχ. Ἐκκλησιῶν, σ. 574 - 80). Ὅτι δὲ ὁ ἐπὶ Σιλβέστρου Ἰωαννίκιος ὁ Κιτίου εἶναι ἀνεψιὸς τοῦ ἐπὶ Γερμανοῦ Κιτίου Ἰωαννικίου μαρτυρεῖται ὑπὸ σημειώματος ἰδιοχείρου καὶ ἐνυπογράφου τοῦ νεωτέρου Ἰωαννικίου κειμένου ἐν φ. 150α τοῦ «Τακτικοῦ» τῆς ἐπισκοπῆς Καρπασέων καὶ Ἀμμοχώστου, χειρογράφου σφωζομένου ἐν τῇ Μητροπόλει Κιτίου καὶ δημοσιευθέντος ὑπὸ τοῦ Μεταφράστου τοῦ παρόντος ἔργου ἐν τῷ «Ἐκκλησ.Κήρυκι» τοῦ 1912, καὶ ἐν ἀνατυπώσει ἐν ἰδίῳ τεύχει, ἐν σελίδι αὐτοῦ 78, ὅθεν πληροφοροῦμεθα ὅτι τῷ 1704, Μαρτίου α' ἀπέθανεν ὁ πρότερος Κιτίου Ἰωαννίκιος, τῷ αὐτῷ δὲ μὴνι ἐχειροτονήθη ἀντ' αὐτοῦ ὁ ἀνεψιὸς του Κιτίου Ἰωαννίκιος ὁ νεώτερος ἐν τῷ ναῷ τοῦ Τρυπιώτου διὰ χειρὸς τοῦ ἀρχιεπισκόπου Γερμανοῦ.

39. Ἔτη τινὰ πρὸ τοῦ 1730 τὴν Μητρόπολιν Κιτίου ἐτάραξε τὸ ἐξῆς γεγονός· ἱερεῖς τις, Βαρνάβας Βίκος καλούμενος, λατινόφων καὶ προκαθηρημένος δι' ἐγκλήματα ἀνάξια τῆς ἱερωσύνης, συνώμοσε μετὰ τῶν ἐπιτοπίων ἀρχόντων πρὸς ἀρπαγὴν τοῦ θρόνου Κιτίου, ὑποσχόμενος αὐτοῖς δισχίλια καὶ πλέον γρόσια ἐν περιπτώσει ἐπιτυχίας, καὶ ὥρμησε κατὰ τῆς Μητροπόλεως ἵνα ἐξώσῃ τὸν Ἰωαννίκιον καὶ ἐπιβῇ αὐτῆς βίᾳ. Ἀλλ' ὅμως συνδραμόντων πάντων τῶν κληρικῶν καὶ τῶν ἐγκρίτων πολιτῶν τῆς Λάρνακος καὶ πολλῶν ἐκ Λευκοσίας συμπροθυμησαμένων ἐματαιώθη ἡ ἀπόπειρα. Τὰ γενόμενα ἐξετέθησαν δι' ἐπιστολῶν πρὸς τὸ οἰκουμεν. Πατριαρχεῖον, καὶ αὐτὸς δ' ὁ Κιτίου ἀφικόμενος μετ' ὀλίγον εἰς Κπ μετὰ τοῦ Ἀρχιεπισκόπου καὶ τῶν λοιπῶν Μητροπολιτῶν κατήγγειλε ταῦτα, ἐντεῦθεν δ' ἡ μ. Ἐκκλησία καθήρεσε συνοδικῶς τὸν Βίκον ⁶⁴.

40. «Πρὶν ἢ ἔπειτα τοῦ 1730» ἀπῆλθον εἰς Κπ ὁ Ἀρχιεπίσκοπος καὶ οἱ Ἀρχιερεῖς κοινῇ ψήφῳ τοῦ λαοῦ διὰ πρόσκlausιν περὶ τῶν δυσάπαντήτων χρεῶν τοῦ τόπου ⁶⁵. Φαίνεται ὅμως ὅτι δὲν ἦτο οὗτος ὁ μόνος λόγος τῆς εἰς Κπ μεταβάσεως. Πολιτικάτινες ὑποθέσεις καὶ διαφοραὶ μετὰ τῶν Χριστιανῶν τῆς Νήσου, ραδιουργαὶ καὶ συκοφανταὶ συνήθεις κατὰ τοῦ Ἀρχιεπισκόπου παρὰ τῇ Πύλῃ συνετέλεσαν ἵνα οὗτος κληθῇ εἰς ἀπολογίαὶν ἐνώπιον τῆς κεντρικῆς Κυβερνήσεως, ἀποτέλεσμα δὲ τούτου ἦτο νὰ ἐξορισθῶσιν ὁ Ἀρχιεπίσκοπος καὶ ὁ Κιτίου Ἰωαννίκιος εἰς Ἀβράτ-ὄτασί. Φαίνεται δ' ὅτι καὶ οἱ δύο ἕτεροι Μητροπολίται δὲν ἦσαν ἀνεύθυνοι τῶν γενομένων, ἀλλὰ καὶ συνειργάσθησαν μετὰ τῶν ἐν Κύπρῳ πολιτικῶν ἀρχῶν εἰς τὴν ἐπίτευξιν τῆς ἐξορίας τῶν συναδέλφων των, καθ' ἃ ὁ οἰκουμεν. Πατριάρχης ἐν τῇ καθαιρέσει αὐτῶν ὑποσημαίνει λέγων: «ἀντὶς νὰ φανοῦν ἐν τῷ καιρῷ τῆς ἀνάγκης ἐκείνης καὶ ἀδίκου καταδρομῆς βοηθοί, καὶ νὰ δείξουν κατὰ τὸ δυνατόν τὴν πρέπουσαν καὶ χρεωστούμενην εὐγνωμοσύνην καὶ εὐχαρίστησιν εἰς τὸν πατέρα καὶ τροφέα καὶ δεσπότην καὶ εὐεργέτην τους, καὶ νὰ πασχίσουν καὶ νὰ ἐνεργήσουν τὰ πρὸς ἐλευθερίαν του, ἔκαμαν ὅλα τὰ ἐναντία, γενόμενοι μιμηταὶ καὶ μαθηταὶ τοῦ προδότου Ἰούδα, καὶ ὅχι μόνον δὲν ἐβοήθησαν, ἀλλὰ καὶ ὅσον ἠδυνήθησαν ἐκατάτρεξαν». Οὗτοι ἀνακάμψαντες εἰς Κύπρον κατέλαβον «δῆθεν ἐπιτροπικῶς, ἐπιβατικῶς δὲ καὶ μετὰ τρόπον ἐξωτερικὸν καὶ ἀλλότριον», ὁ μὲν Πάφου τὸν κιτιακόν, ὁ δὲ

⁶⁴ Ἔγγρ. πατρ. Ἐκκλησιῶν, σ. 574ε.

⁶⁵ Κυπριανός, σ. 468.

Κερυνείας τὸν ἀρχιεπισκοπικὸν θρόνον, διότι καὶ τότε, φαίνεται, οἱ θρόνοι οὗτοι εἶχον μείζονα τῶν λοιπῶν δύο εἰσοδήματα. Ἐπέβαλον τοῖς ἱερεῦσι γὰρ μνημονεύωσιν αὐτῶν κατὰ τὰς ἱεροτελεστίας τοῦ μὲν ὡς ἀρχιεπισκόπου, τοῦ δ' ὡς μητροπολίτου Κιτίου, συνήθουζον πρὸς ἴδιον ὄφελος τὰ εἰσοδήματα τῶν δύο ἐπαρχιῶν, «ἐπόμπενον ἐθνικῶς καὶ ἐβεβήλουν ἐν τοῖς ἱεροῖς, καὶ ἐμόλυναν τὸν ναὸν τοῦ Κυρίου, κατὰ τὸ εἰρημένον, παίζοντες οἱ ἀνόσιοι καὶ βέβηλοι ἐν οὐ παικτοῖς καὶ χλευάζοντες καὶ κωμωδοῦντες τὰ ἱερά . . . ἐξεγύμνωναν δὲ ὄχι μόνον τὰ εἰσοδήματα ἀλλὰ καὶ αὐτὰ τὰ ἱερά σκεύη ὅλων τῶν αὐτόθι ἁγίων ἐκκλησιῶν, καὶ ἐπεφόρτισαν χρῆν ὑπέρμετρα καὶ δυσβάστακτα τόσον εἰς τὴν Ἀρχιεπισκοπὴν ὅσον καὶ εἰς τὰς λοιπὰς αὐτόθι Ἐκκλησίας καὶ Μητροπόλεις, καὶ ἐγένοντο αἴτιοι ἐσχάτου ἀφανισμοῦ καὶ ἀκυβερνησίας παντελοῦς καὶ τῶν ἐπαρχιῶν καὶ τῆς αὐτοῦ Μακαριότητος». Ὁ ἀρχιεπίσκοπος Σίλβεστρος εἶχε γράψῃ πολλάκις ἐκ τῆς ἐξορίας, μάλιστα πρὸς τὸν Πάφου, ὑποδεικνύων τὰ ἐγκλήματα αὐτοῦ καὶ συνιστῶν ἀποχὴν ἀπὸ παραβάσεως τῶν ἱερῶν κανόνων, ἀλλ' ἔκρουσεν ὧτα μὴ ἀκουόντων.

41. Ἐπὶ τέλους δ' ὅμως αἱ προσπάθειαι τοῦ οἰκουμέν. Πατριαρχείου ὑπὲρ ἀποκαταστάσεως τῶν δύο ἐξορίστων εἰς τὰς ἐπαρχίας αὐτῶν ἔληξαν αἰσιῶς, ὁ δὲ Σίλβεστρος μετὰ τοῦ Κιτίου λαβόντες νέα βεράτια ἀπήρχοντο εἰς Κύπρον ἵνα ἀπολάβωσι τὰς ἐπαρχίας αὐτῶν. Μικρὸν δὲ μετὰ ταῦτα ἀπεστέλλετο πρὸς τὸν Ἀρχιεπίσκοπον καὶ τὴν λοιπὴν κυπριακὴν Ἐκκλησίαν πατριαρχικὴ καὶ συνοδικὴ καθαίρεσις τῶν δύο ἐπιβατῶν, οἵτινες μικρῷ πρότερον, διὰ διαταγῆς βεβαίως ἐκ Κπ, εἶχον ἐκβληθῇ ὑπὸ τῶν ἐπιτοπίων Ἀρχῶν καὶ ἐκ τῶν θρόνων, οὓς βία εἶχον καταλάβῃ ⁶⁶. Οἱ καθαιρεθέντες Μητροπολίται μετανόησαντες φαίνεται ὅτι συνεχωρήθησαν, διότι μετ' οὐ πολὺ, ἐπὶ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Φιλοθέου, εὗρίσκομεν αὐτοὺς κατέχοντας τοὺς οἰκείους θρόνους.

Ὁ ἀρχιεπίσκοπος Σίλβεστρος μικρὸν ἔτι ἐπιβιοὺς ἀπέθανε μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1731 καὶ 1734.

42. Ὁ ἀρχιεπίσκοπος Φιλόθεος ⁶⁷ διεδέξατο τὸν Σίλβεστρον ἐπὶ

⁶⁶ Ἡ διήγησις τῶν συμβάντων τούτων μετὰ τῶν ἀναγεγραμμένων λεπτομερειῶν ἐκ τοῦ ἐγγράφου τῆς καθαιρέσεως τῶν δύο Μητροπολιτῶν Πάφου Ἰωακείμ καὶ Κερυνείας Νικηφόρου, ὅπερ διεξοδικῶς ἐκτίθησι τὰς αἰτίας τοῦ σοβαροῦ τούτου κατ' αὐτῶν μέτρου. Ἐγγράφα πατρ. Ἐκκλησιῶν, σ. 576-580.

⁶⁷ Τὰ περὶ Φιλοθέου ἐκ τῆς ἐκτενοῦς περὶ τοῦ Ἀρχιεπισκόπου τούτου μελέτης τοῦ Μεταφράστου τοῦ παρόντος ἔργου ἐν τῷ περιοδικῷ αὐτοῦ «Φῶς» σ. 297-302.

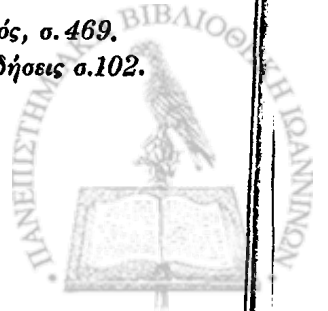

τοῦ θρόνου τοῦ ἀποστόλου Βαρνάβα, ἐγένετο δὲ ἡ ἀδριότης δι' ὅλης τῆς ἡ' ἐκ. ἐν τῇ Ἱστορίᾳ τῆς Νήσου μορφῇ, εἰ καὶ πολλοὶ ἄλλοι ἀξιόλογοι ἄνδρες κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἐν αὐτῇ ἐμφανίζονται.

43. Ὁ Φιλόθεος ἐγεννήθη ἐν Γαλάτᾳ τῆς Σολίας μικρὸν πρὸ τοῦ 1700, ἐπαιδεύθη δ' ἐν Κπ, ἔνθα ἐπὶ τινα χρόνον ἥσκησε τὸ ἔργον οἰκοδιδασκάλου, σχῶν μαθητὰς καὶ τὰ τέκνα τοῦ βραδύτερον σχολάρχου τῆς πατριαρχικῆς Ἀκαδημείας καὶ μεγ. ἐκκλησιάρχου χρηματίσαντος Νικολάου Κριτίου. Ἀποθανόντος τοῦ Σιλδέστρου ἐξελέγη διάδοχος αὐτοῦ περὶ τὸ 1734, ἴσως ἐν Κπ ἔτι διατρίβων. Πρώτη αὐτοῦ φροντὶς ὑπῆρξεν ἡ ἀνύψωσις τῆς παιδείας· ἵδρυσεν ἐν Λευκοσίᾳ σχολὴν ἑλληνικὴν καὶ σχολὴν μουσικῆς, διετήρει δὲ σχέσεις πρὸς τοὺς διακεκριμένους τότε διδασκάλους τοῦ Γένους καὶ ἰδίᾳ πρὸς Ἰάκωβον τὸν πάτριον, τὸν μαθητὴν τοῦ Μακαρίου καὶ μετέπειτα ἐν Ἀντιοχείᾳ καὶ Ἱεροσολύμοις σχολάρχην. Ὁ Καيسάριος Δαπόντες⁶⁸ καλεῖ αὐτὸν «ἐπίσημον διὰ μάθησιν», ὁ δ' ἀρχιμ. Κυπριανὸς⁶⁹ «φιλεπιστήμονα διδάσκαλον, ἄνδρα ἐφωδιασμένον διὰ τῆς θεωρίας καὶ τῆς πράξεως ἄριστα». Φύσει φιλόκαλος ὢν ἐφρόντισε νὰ ἀνυψώσῃ εἰς ἀξιοπρέπειαν καὶ νὰ ἐμπνεύσῃ φρόνημα εἰς τὸν περὶ ἑαυτὸν κληρὸν, ἀναδείξας εἰς τὰ κεκανονισμένα ἐκκλησι. ἀξιώματα τοὺς κρατίστους τότε ἱερωμένους, ἐξ ὧν ὁ ἀρχιμ. Παΐσιος διεδέξατο αὐτὸν βραδύτερον. Κατὰ τὸν Κυπριανὸν⁷⁰ «ἐσέμνυνε τὴν Ἀρχιεπισκοπὴν, καὶ τὸ ἀρχιεπισκοπικὸν ὄνομα ἡγρεῖται εἰς οὐ τὴν τυχοῦσαν μεγαλοπρέπειαν ὥς οὐδεὶς ἄλλος τῶν πρὸ αὐτοῦ, καὶ τῇ εἰδήσει τῶν ἐκκλησιαστικῶν τάξεων τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Κύπρου καὶ τὸ Ἱερατεῖον εὐπρέπισεν». Κατὰ δὲ τὸν Ἰούλιον τοῦ 1735, μετ' ὀρθοφροσύνης παραδόξου διὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους, ἐξέδωκε «Γράμμα ἀπλοῖκῶς μετὰ ἐπιτιμίων περὶ τῶν ἐν Μοναστηρίοις τελούντων τὰς πανηγύρεις μετὰ χορῶν καὶ ὁργάνων»⁷¹. Διεκόσμησε δὲ κατὰ τὸ σύστημα τῶν τότε χρόνων ἐσωτερικῶς τὸν ὑπὸ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Νικηφόρου θεμελιωθέντα μείζονα ναὸν τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς, τοῦ ἁγ. Ἰωάννου τοῦ θεολόγου, τοῦ Πίπτη, διὰ τοιχογραφιῶν. Κατὰ τὸν Φ. Γεωργίου τῆς διακοσμήσεως ἤρξατο ὁ Σίλδестρος, ὃν ὁμως προκατέλαβεν ὁ θάνατος μόνον τοῦ Βήματος ἤδη διακεκοσμημένον, ὁ δὲ Φιλόθεος συνεπλήρωσε τὸ ἔργον. Ἀλλ' ἡ σχετικὴ ἐπιγραφὴ οὐδαμῶς μνημονεύει τοῦ Σιλδέστρου⁷².

⁶⁸ Σάβας, Μ. Β. γ' σ. 99. ⁶⁹ Κυπριανός, σ. 468. ⁷⁰ Κυπριανός, σ. 469.

⁷¹ Κῶδ. Ἀρχιεπ. Α, σ. 29. ⁷² Περιοδ. Φῶς, ἐνθ' ἀν. καὶ σ. 246. Φ. Γεωργίου Εἰδήσεις σ. 102.

44. 'Ο Φιλόθεος, ὥς καὶ πολλοὶ τῶν προκατόχων καὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ, μετέβη τῷ 1743 εἰς Κπ ἵνα ἐνεργήσῃ πρὸς ἐλάφρυνσιν τοῦ κεφαλικοῦ φόρου, ὅστις διὰ τὴν ἀπλησίαν τῶν τούρκων ἀρχόντων τῆς Νήσου ἀπέβαινεν ἀεὶ ἐπαχθέστερος. 'Ο σκοπὸς οὗτος διὰ πολλῶν μέσων καὶ παρακλήσεων ἐπετεύχθη. Παρὰ τοῦτο ὅμως μετ' ὀλίγον ἐνεφανίσθησαν εἰς Κπ ὁ ἀλαήμπεης τῆς Πάφου Κιοσὲ Μεχεμέταγας, δύο ἱερεῖς ἐκ Κλήρου καὶ Καλαβασοῦ, τρεῖς χριστιανοὶ καλούμενοι Μάρκελλος, Μοδίτης καὶ Χοιροκοιτιώτης καὶ ἄλλοι τινές, καὶ διέβαλον τὸν Φιλόθεον πρὸς τὸν μ. Βεζίρην ὅτι ἄνευ φερμανίου εἶχεν ἐκβιάσῃ παρὰ τοῦ ραγιά τρία καὶ πέντε γρόσια. Κατ' ἀκολουθίαν τῆς συκοφαντίας ταύτης ὁ μ. Βεζίρης ἀπέβαλε τὸν Φιλόθεον τοῦ θρόνου καὶ ἀπέστειλεν αὐτὸν δέσμιον εἰς Κύπρον ἵνα βληθῇ εἰς τὴν φυλακὴν ἕως οὗ ἀποδώσῃ τὰ δι' ἀπάτης καὶ βίας εἰσπραχθέντα, διέταξεν ὅμως ἅμα καὶ ἀνακρίσεις ἐν Κύπρῳ, ἐξ ὧν ἀπεδείχθη ἀθῶος ὁ συκοφαντηθεὶς 'Αρχιεπίσκοπος⁷³. 'Ο ἄγγλος περιηγητὴς Drummond⁷⁴ λέγει περὶ τῆς κατηγορίας ταύτης τὰ ἑξῆς: «Κατὰ τὸ ἔτος 1743 ὁ τότε 'Αρχιεπίσκοπος βοηθούμενος ὑπὸ τοῦ Μουσελλίμη, ὅστις καὶ ἔλαβε μερίδιον ἐκ τῆς κλοπῆς, ἐξεβίασαν ἐκ τοῦ πτωχοῦ λαοῦ οὐχὶ ὀλιγώτερα τῶν 40.000 γροσίων. 'Αλλ' οὗτοι ὑπέβαλον τὰ παράπονα αὐτῶν τοσοῦτον τελεσφόρως παρὰ τῇ Πύλῃ, ἐνισχύοντες ταῦτα καὶ διὰ δωροδοκίας, ὥστε ὁ 'Αρχιεπίσκοπος ἐστερήθη τῆς τε στολῆς αὐτοῦ καὶ τοῦ ἀξιώματος καὶ τῶν εἰσοδημάτων». Καὶ ἂν μὴ ὑπῆρχεν ἡ ρητὴ μαρτυρία τοῦ Κυπριανοῦ ὅτι ὁ Φιλόθεος ἀπεδείχθη ἀθῶος τῆς κατηγορίας ταύτης, οἱ μετὰ ταῦτα ἀγῶνες αὐτοῦ πρὸς ἐλάφρυνσιν τῶν βαρῶν τοῦ ποιμνίου του καὶ αὐτὴ ἡ τοῦ Drummond μαρτυρία ὅτι ἵνα πεισθῇ ἡ Πύλη περὶ τῆς ἀληθείας τῆς κατὰ τοῦ 'Αρχιεπισκόπου κατηγορίας ἐτέθη εἰς ἐνέργειαν ἢ δωροδοκία, εἶναι ἱκαναὶ ἐνδείξεις ὅτι ἐξ ἀμφιβόλου καθαρότητος πηγῆς ἦντλησεν ὁ περιηγητὴς οὗτος.

45. Οἱ ἐν Κπ διενεργήσαντες τὴν ἐκπίωσιν τοῦ Φιλοθέου καὶ τὴν εἰς φυλακὴν καὶ δεσμὰ κάθειρξιν αὐτοῦ, κατώρθωσαν καὶ νὰ ἐκδοθῇ

⁷³ Κυπριανός, σ. 469.

⁷⁴ Letter vii, σ. 154: In the year 1743 the Archbishop for the time being, with the countenance of the Musellim, who shared in the robbery, levied from the poor people no less than 40.000 piastres: but they complained so effectually to the Porte, corroborating their complaints with bribery, that he was stripped of his archiepiscopal robes, dignity and emoluments.

διαταγή τοῦ Σουλτάνου πρὸς τὸν οἰκουμέν. πατριάρχην Παΐσιον β', ἵνα ἐκλέξῃ καὶ χειροτονήσῃ νέον ἀρχιεπίσκοπον Κύπρου.

46. 'Ο Πατριάρχης ἐδυσκολεύθη πολὺ ἐν τῷ ζητήματι τούτῳ· ἡ Ἐκκλησία, περὶ ἧς ἐκαλεῖτο νὰ μεριμνήσῃ, αὐτὴ ἐξέλεγεν, ὡς αὐτοκέφαλος, καὶ ἐχειροτόνῃ τὸν Ἀρχηγὸν αὐτῆς· ὁ νόμιμος αὐτῆς Ἀρχηγὸς ἔζη, ἀποχρῶν δὲ λόγος ἀντικαταστάσεως αὐτοῦ δὲν ὑπῆρχε· ἦτο δεσμώτης, ἀλλ' ἀδίκως, ὡς βραδύτερον καὶ δι' εἰδικῶν ἀνακρίσεων αὐτῶν τῶν δεσμευσάντων αὐτὸν ἀπεδείχθη, οὔτε εἶχε παραιτηθῇ κανονικῶς τοῦ θρόνου. Ἐξ ἐνὸς ἄρα προύκειτο καταπάτησις τῶν κανόνων καὶ ἀθέτησις τῶν προνομίων τῆς κυπριακῆς Ἐκκλησίας, ἐξ ἐτέρου ἐπεκρέματο ὡς δαμόκλειον ξίφος ἡ διαταγή τοῦ Σουλτάνου. Ὅθεν ὁ Πατριάρχης προτίμησε νὰ ἐξαγοράσῃται τὸν καιρὸν ὅτι αἱ ἡμέραι πονηραὶ ἦσαν. Ἀντὶ ἐνδημοίσης συνόδου, ἣτις προκειμένου περὶ διαρρυθμίσεως πραγμάτων αὐτοκεφάλου Ἐκκλησίας ἔδει νὰ συναχθῇ ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ οἰκουμέν. Πατριάρχου, ἐκ τῶν 14 ἐνδημούντων τότε ἐν Κπ ἀρχιερέων συνῆλθον ἁπλῶς τρεῖς, ὁ πρῶν Τήνου καὶ πρόεδρος Ἰμβρου Ἰωακείμ, ὁ Τήνου καὶ Ἀνδρου Μελέτιος καὶ ὁ Μελενίκου Ἰωαννίκιος ἐν κρυπτῷ καὶ παραβύστῳ καὶ ἐν φόβῳ καὶ τρόμῳ περὶ τῆς ἰδίας κεφαλῆς καὶ ἐξελέξαντο τῇ 23 Φεβρουαρίου 1745 τὸν ὑπὸ τῶν συκοφαντῶν προταθέντα οἰνόφυλγα νεανίαν Νεόφυτον, δν καὶ προухειρίσαντο ἀρχιεπίσκοπον Κύπρου¹⁵. Ἐγένετο δὲ τοιαύτη ἡ ἐκλογὴ ἵνα ὑπάρχῃ ἔπειτα, καιροῦ δοθέντος, λόγος πρὸς ἐπανόρθωσιν τῆς τελεσθείσης ἀδικίας, ὅπερ καὶ ὑπεδήλωσε σαφῶς ὁ Πατριάρχης ἐν τῷ Ὑπομνήματι τῆς ἐκλογῆς τοῦ Νεοφύτου, εἰπὼν ὅτι «ἡ κραταιὰ Βασιλεία ἔξωσε τὸν Φιλόθεον τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς, ὅπως Αὐτῇ ἔδοξεν, φοβερὰ δὲ καὶ ἀφρευκτος βασιλικὴ προσταγὴ ἐγένετο πρὸς τὴν ἀγίαν τοῦ Χριστοῦ μ. Ἐκκλησίαν ἐπὶ τὸ προχειρισθῆναι ἀντ' ἐκείνου ἕτερον νέον ἀρχιεπίσκοπον». Σὺν τῷ δεσμῷ Ἀρχιεπισκόπῳ ἀπῆλθεν εἰς Κύπρον καὶ ὁ Νεόφυτος καὶ κατέλαβε τὸν θρόνον. Ἀλλ' αἱ ἀνακρίσεις, ὡς εἴρηται, ἀπέδειξαν ἀθῶον τὸν Φιλόθεον· ἡ Διοίκησις ὅμως ἐτήρει αὐτὸν ἐν φυλακῇ χάριν τοῦ Νεοφύτου. Ἐν τούτοις αἱ διαθέσεις αὐτῆς τε καὶ τῆς ἐν Κπ κεντρικῆς Κυβερνήσεως ἐγίνοντο ὁσημέραι εὐμενέστεραι· ὅθεν ὁ πατριάρχης Παΐσιος δράττεται τάχιστα τῆς εὐκαιρίας ὅπως ἀποκαταστήσῃ εἰς τὸν

¹⁵ Τὸ ὑπόμνημα τῆς ἐκλογῆς τοῦ Νεοφύτου ἐν κώδ. Ἀρχιεπ. Α', σ. 31 καὶ Ἐγγρ. πατρ. Ἐκκλησιῶν, σ. 581.

θρόνον αὐτοῦ τὸν Φιλόθεον· καὶ δὴ, στηριζόμενος ἐπὶ τῶν δικαίων τῆς κυπριακῆς Ἐκκλησίας καὶ τῶν ἱερῶν κανόνων καθαιρεῖ τὸν Νεόφυτον, καὶ οὐ μόνον αὐτὸν ἀλλὰ καὶ πάντας τοὺς κοινωνήσαντας αὐτῷ καὶ οὓς ἐχειροτόνησε «πλὴν τῶν κατ' οἰκονομίαν τι ποιησάντων διὰ τιμὴν τοῦ βασιλικοῦ ὀρισμοῦ», ἥτοι τῶν τριῶν προειρημένων ἐπισκόπων, τῶν ἐκλεξάντων καὶ χειροτονησάντων τὸν Νεόφυτον. Οὕτως ἡγνίσθη «ἡ ἀγία τῶν Κυπρίων Ἐκκλησία, ἥτις διετελέσεν ἀείποτε καθαρωτάτη τῶν τοιούτων παρανομημάτων»⁷⁵. Ὁ Θεός, ἵνα μὴ προσκρούσῃ πονὶ πάλιν ἡ καθαίρεσις αὕτη καὶ νέαι ἐπιπλοκαὶ γεννηθῶσιν, προσῆλθεν ἐπίκουρος εἰς τὸν ἀγνισμὸν τοῦτον κατὰ τὸν Κυπριανόν⁷⁶ ὁ Νεόφυτος «ὑπὸ ἀδημονίας, μᾶλλον δ' ὑπὸ μέθης ἀπεχρέμψατο τὴν ψυχὴν· καὶ πάλιν τίθεται ἐλευθερωθεὶς ὁ λύχνος ἐπὶ τὴν λυχνίαν, ὁ ἀθλητὴς Φιλόθεος». Ἡ ὑπὸ τοῦ οἰκουμ. Πατριάρχου καθαιρέσις τοῦ Νεοφύτου ἐκομίσθη εἰς Κύπρον μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ. Ὁμοίᾳ καθαίρεσις τοῦ Νεοφύτου ἐγένετο καὶ ἐν Κύπρῳ, μὴ ἀναγνωσθεῖσα μὲν δημοσίᾳ, ἀλλ' ἰδιαιτέρως πολλοῖς, καὶ καταχωρισθεῖσα ἐν τῷ ἐπισήμῳ κώδικι Α, σ. 33. Περὶ τῆς αὐτῆς ὑποθέσεως καὶ ὁ τότε ἐν Κύπρῳ διατρίβων διδάσκαλος Ἐφραῖμ ὁ ἐξ Ἀθηνῶν, ὁ μετέπειτα πατριάρχης Ἱεροσολύμων, ἔγραψεν «ἀπάντησιν πρὸς τινὰ ξενιζόμενον ἐπὶ τοῖς γενομένοις καὶ ἐρωτήσαντα» τῇ ια' Μαΐου 1745, καταχωρισθεῖσαν ὡσαύτως ἐν τῷ Κώδικι σ. 36ε.

47. Ἀλλ' ὁ διωγμὸς οὗτος ἔσχε φρικαλέα ἀποτελέσματα ἐπὶ τὸν Φιλόθεον· «ὑπὸ φόβου τῆς καταδρομῆς ὁ μακάριος ἐπιληψία (ὑπὸ τοῦ ταμλᾶ) κατασχεθεὶς, λέγει ὁ Κυπριανός, ἐκρατήθη ὄλος τὰ μέλη, καὶ τρέμων χεῖρας καὶ πόδας μόλις ἐκινεῖτο ὑπὸ δύο βασταζόντων ἀνθρώπων μέχρι τέλους τῆς ζωῆς»⁷⁷.

48. Ἐν ἔτει 1740, ἐξ ἀφορμῆς τῶν συγγραμμάτων τοῦ περικλεοῦς πατριάρχου Ἱεροσολύμων Δοσιθέου ὁ Φιλόθεος συνέταξε μελέτην ἐπιγραφομένην «Σημειώσεις περὶ τῆς τῶν Κυπρίων Ἐκκλησίας καὶ ἐκθεις περὶ τῶν προνομίων τῆς αὐτῆς», ἣν διέσωσεν ὁ Κυπριανὸς καταχωρίσας ἐν τῇ Ἱστορίᾳ αὐτοῦ⁷⁸. Ἡ μελέτη αὕτη, πολλοῦ λόγου ἀξία διὰ τοὺς χρόνους ἐν οἷς συνετάχθη, ἐξετάζεται ἐκτενῶς κατωτέρω.

49. Ἱερομόναχός τις, Μακάριος καλούμενος, πλεῖσθ' ὅσα κακὰ

⁷⁵ Κώδ. Ἀρχιεπ. Α, σ. 38. Ἐγγρ. πατρ. Ἐκκλησιῶν, σ. 582ε.

⁷⁶ Κυπριανός, σ. 469.

⁷⁷ Κυπριανός, ἐνθ' ἂν.

⁷⁸ Ἐν σ. 551 - 581.

εργασμένος, κατήντησε τῷ 1744 εἰς Κπ, ἐνθα καίπερ φωραθεὶς πορνεύων καὶ πρὸ τῶν πολιτικῶν δικαστηρίων διασυρθεὶς, ἐπεδίωξε διὰ τῶν συνήθων παρὰ τοῖς Τούρκοις μέσων νὰ καταλάβῃ τὸν ἀρχιεπισκοπικὸν θρόνον· ἀλλ' ἐξωρίσθη εἰς Κύπρον, ἥ δ' ἱερὰ Σύνοδος τῆς Νήσου προεδρεύοντος τοῦ Φιλοθέου καθήρεσεν αὐτὸν κατ' Αὔγουστον τοῦ ἔτους τούτου⁷⁹. Ὁμοίως καθήρεσεν ὁ Φιλόθεος καὶ ἕτερον ἱερέα ἐκ κάτω Δρυός, Ἡλίαν ὀνόματι, διότι ἐτόλμησε νὰ ἱερουργήσῃ ἐν ᾧ χρόνῳ ἦτο ἀργὸς ὑπὸ τοῦ ἰδίου ἐπισκόπου, τοῦ Κιτίου Μακαρίου, τῇ 29 Ὀκτωβρίου 1748⁸⁰.

50. Τῷ δ' ἐπιόντι ἔτι αἰσθανόμενος τὴν ἔλλειπιν τοῦ θείου κηρύγματος, ἀδυνατῶν δ' ἄλλως νὰ ἐπαρκέσῃ ἐξέδωκε κατὰ Μάρτιον γράμμα ἐγκύκλιον, ὅπερ ἐμελλε νὰ ἀναγινώσκηται ἐν ταῖς Ἐκκλησίαις κατὰ τὴν μ. Τεσσαρακοστὴν πρὸς διόρθωσιν⁸¹.

51. Συγχρονοὶ τῷ Φιλοθέῳ Μητροπολίται ἦσαν ὁ Πάφου Ἰωακείμ, ὁ Κιτίου Μακάριος καὶ ὁ Κερυνείας Νικηφόρος⁸².

52. Ἐνεκα νέων καταπιέσεων ἐκ μέρους τῆς διοικήσεως ἡναγκάσθησαν οἱ Ἀρχιερεῖς καὶ οἱ πρόκριτοι νὰ ἀπέλθωσιν εἰς Κπ ὅπως ζητήσωσιν ἔλεος παρὰ τοῦ Βεζίρου, καὶ εἰ δυνατόν ὅπως ἀπολήξωσιν εἰς ὠρισμένας συμφωνίας περὶ τοῦ ποσοῦ τοῦ πληρωτέου ὑπὸ τῆς Κύπρου εἰς τὴν Πύλν. Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος διὰ τὴν ἀσθένειαν ἔμεινεν ἐν Βηρυτῷ, μὴ δυνάμενος νὰ συνεχίσῃ τὴν εἰς Κπ πορείαν. Οἱ δὲ λοιποὶ βοηθούμενοι ἐν Κπ ὑπὸ τῶν φίλων τοῦ Φιλοθέου κατώρθωσαν ὥστε νὰ ὁρισθῇ ὑπὸ τοῦ μ. Βεζίρου ἐντολῇ τοῦ Σουλτάνου ὅτι ἡ Κύπρος ἀπὸ τοῦ 1754 θὰ πληρώνῃ ὡς μαϊχέτι (=φόρον εἰς τὴν κεντρικὴν Κυβέρνησιν, ἥτοι τὸν μ. Βεζίρην), ὡς νεζούλι (=φόρον τῆς τοπικῆς διοικήσεως ἥτοι εἰς τὸν Μουσελλίμην) καὶ χαράτσι «δέκα χιλιάδες χαρτία καὶ ἐξηνταέξη, ἀπὸ εἰκοσιένα γρόσιν καὶ μισὸν κατ' ἔτος», ἥτοι ἐν ὄλῳ γρόσια 216.419, εἴτε ἤθελεν αὐξηθῇ εἴτε ἐλαττωθῇ ὁ πληθυσμὸς αὐτῆς. Ἡ συμφωνία αὕτη ἐπεκυρώθη ὑπὸ τοῦ Σουλτάνου διὰ τῆς ἐκδόσεως Χάτι Χουμαῖ, ἥτοι θεσπίσματος ἰδιοχείρως ὑπογεγραμμένου. Συγχρόνως δὲ οἱ 4 Ἀρχιερεῖς ἀνεγνωρίζοντο ἐπίσημως ἐπίτροποι τοῦ λαοῦ, δικαιοῦμενοι νὰ ἀναφέρωσιν ἀπ' εὐθείας

⁷⁹ Κῶδ. Ἀρχιεπ. Α, σ. 31. ⁸⁰ Κῶδ. Ἀρχιεπ. Α, σ. 49.

⁸¹ Αὐτόθι, σ. 41. ⁸² Τὰ ὀνόματα τῶν Μητροπολιτῶν ἀπαντῶσιν ἐν τε τοῖς ἐπὶ Φιλοθέου ἐγγράφοις τοῦ κῶδ. Ἀρχιεπ. Α καὶ ἐν τοῖς περὶ αὐτοῦ ἐγγράφοις τοῦ οἰκουμέν, Πατριαρχείου, καὶ ἐν τῷ Κυπριανῷ κτλ.

πρὸς τὴν Πύλην τὰ παράπονα τοῦ ποιμνίου αὐτῶν, ἄνευ οὐδενὸς ποθεν φόβου ⁸³.

53. Τῷ δὲ 1754 ὁ Φιλόθεος ἔστρεψε τὴν προσοχὴν αὐτοῦ κατὰ τῶν ποικίλων ἀγρυπνῶν, οἵτινες ὑπὸ τὸ γενικὸν ὄνομα «μάγοι» ἐλήστυον τοὺς ἀπλοϊκοὺς, καὶ ἀπέλυσε κατ' αὐτῶν «συνοδικὸν ἀφοριστικὸν γράμμα γενόμενον ἐν Κύπρῳ κατὰ τῶν μάγων καὶ τῶν αὐτοῖς προσερχομένων, καίτοι μηδὲν εἰδόντων, πλανώντων ὁμῶς τοὺς ἀπλοустέρους, καὶ γυναικάρια μάλιστα σεσωρευμένα ἁμαρτίας, κατὰ τὸν θεῖον ᾿Απόστολον» ⁸⁴.

54. Τὴν δ' ἀδηφάγαν τῶν ἀγάδων τοῦ τόπου φαίνεται ὅτι ἐξέκαιον πρὸ πάντων τὰ δπωσδήποτε πλουσιώτερα τῶν ἰδιωτῶν Μοναστήρια καὶ οἱ ἐν αὐτοῖς πατέρες, οὓς ὑπὸ διαφόρους προφάσεις, μάλιστα δὲ κατὰ τὴν εἰσπραξίν τοῦ χαρτασιίου, ἐγύμνωνον. Διὰ τοῦτο τῷ 1755 ὁ ᾿Αρχιεπίσκοπος κατώρθωσε νὰ ἐκδοθῇ διάταγμα τοῦ μ. Βεζίρου, ὁρίζον παγίως τὸ χαράτσι τῶν Πατέρων τῶν διαφόρων Μονῶν εἰς 4.000 γρόσια ἐν συνόλῳ, πληρωνόμενα τῷ Διοικητῇ τῆς Νήσου οὐχὶ ὑπὸ τῶν Μονῶν ἀλλ' ὑπὸ τῶν 4 ᾿Αρχιερέων, οἵτινες ἡξουσιοδοτοῦντο νὰ εἰσπράττωσι ταῦτα παρὰ τῶν μοναχῶν ⁸⁵.

55. Παρὰ τοὺς ἐπιτυχεῖς τούτους ὑπὲρ τοῦ λαοῦ ἀγῶνας αὐτοῦ ὁ Φιλόθεος ὑπέστη νέαν καταδρομὴν τῷ 1759, ἣν ἐξύφαναν «κακότροποι τινες Κύπριοι ὅμοιοι ἐκείνων τῶν προειρημένων (δηλ. τῶν τὸ πρῶτον συκοφαντησάντων αὐτὸν τῷ 1745), ἣ καὶ ἀκόλουθοι δραπεταὶ καὶ ὀλέθριοι, καὶ καθηρημένα τινὰ καλογεράκια δι' ἰδίαν ἴσως μοχθηρίαν, εἴτε καὶ ἐπὶ μικρᾷ λήψει ἀργυρίων κινηθέντα ἀτάκτως καὶ παρανόμως, ὥς εὐρόντα καὶ τινα συνακόλουθον, Σταυρουπόλεως λεγόμενον, ἐπὶ τοῦτο πρόθυμον». Τὴν ἐπιβουλὴν ταύτην ἐματαίωσεν ἐπεμβᾶσα ἐγκαίρως ἡ μ. ᾿Εκκλησία διὸ οἱ κύπριοι Μητροπολίται μετὰ 21 βαθμύχων ἱερέων, 21 ὁφφικιάλων κληρικῶν καὶ 21 προκρίτων λαϊκῶν ἀπηύθυναν εὐχαριστήρια πρὸς τὸν οἰκουμέν. Πατριάρχην καὶ τὴν περὶ αὐτὸν ἱερὰν τῶν ᾿Αρχιερέων Σύνοδον ⁸⁶.

56. Ὁ Φιλόθεος ἐν συνεχείᾳ τῶν ὑπὲρ ἀνυψώσεως τῆς κυπριακῆς ᾿Εκκλησίας εἰς τὴν ἀνήκουσαν περὶωπὴν προσπαθειῶν αὐτοῦ ἀνήγειρε καὶ τὸν μέγιστον παρὰ τὴν Σαλαμίνα ναὸν τοῦ ἀποστόλου Βαρ-

⁸³ Κυπριανός, σ. 470.

⁸⁴ Κῶδ. ᾿Αρχιεπ. Α, σ. 53.

⁸⁵ Κυπριανός, σ. 470-471.

⁸⁶ ᾿Εγγραφα πατρ. ᾿Εκκλησιῶν, σ. 586ε. Κῶδ. ᾿Αρχιεπισκοπῆς Α, σ. 60,

νάβα, ὡς ἐπιγραφὴ ὑπεράνω τῆς δυτικῆς αὐτοῦ θύρας μαρτυρεῖ, ἔδανῃσε δὲ καὶ πρὸς ἑκδόσιν διὰ τοῦ τύπου ἐν ἰδίῳ τεύχει πλήρους τῆς ἀκολουθίας τοῦ Ἀποστολίου ἐν Ἑνετίᾳ τῷ 1756, ἧς πλὴν τῶν ἐν τῷ Μηναίῳ παλαιῶν τροπαρίων τὰ μὲν Δοξαστικά ἐποίησεν ὁ ἀρχιεπίσκοπος Ἰλαρίων, τὰ δὲ λοιπὰ μαθητῆς τις τοῦ Ἐφραίμ Σωφρόνιος καλούμενος. Συνέπηξε δὲ καὶ τὸν μέγαν κώδικα Α τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς διατάξας ἵνα ἀντιγραφῶσιν ἐν αὐτῷ τὰ περισφζόμενα τότε παλαιότερα ἔγγραφα, ἀντιγράφονται δὲ ἐφεξῆς τὰ σπουδαιότερα τῶν ἐκ τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς ἐξερχομένων ἢ πρὸς αὐτὴν πεμπομένων γραμμάτων. Ὁ Κώδιξ οὗτος διατελεῖ τὸ σπουδαιότατον μνημεῖον οὐ μόνον τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἀλλὰ καὶ τῆς πολιτικῆς ἱστορίας τῆς Κύπρου ἀπὸ τοῦ 1600 περίπου καὶ ἐξῆς.

57. Ὁ Φιλόθεος διὰ τὴν νόσον μὴ δυνάμενος νὰ κυβερνᾷ εὐχερῶς τὴν Ἐκκλησίαν, ἐπανειλημμένως ἐπεζήτησε παραιτούμενος τοῦ θρόνου νὰ ἡσυχάσῃ· ἀλλ' οἱ Μητροπολίται καὶ οἱ πρόκριτοι παρεδιάζοντο αὐτὸν ἵνα παραμένῃ. Ὅτε δ' ὁμῶς εἰς τὰ ἀπὸ τῆς νόσου προσετέθησαν καὶ τὰ ἀπὸ τοῦ γήρατος δεινά, ἀπεδέξαντο τὴν παραίτησιν αὐτοῦ κατὰ Ἰούνιον τοῦ 1759⁸⁷. Διάδοχος αὐτοῦ προεχειρίσθη μετὰ ἓνα μῆνα ὁ ἀρχιμανδρίτης τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς Παῖσιος. Μετ' ὀλίγον δὲ πρὶν τὸ ἔτος 1759 παρέλθῃ ὁ μέγας Ἀρχιεπίσκοπος ἀπέθανεν ἐν εἰρήνῃ.

58. Ὁ διάδοχος τοῦ Φιλοθέου Παῖσιος⁸⁸ (1759-66) εἶχε διατελέσῃ, ὡς εἴρηται, ἀρχιμανδρίτης τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς πρὸ τῆς εἰς τὸν θρόνον ἀναρρήσεώς του. Μικρὸν μετὰ τὴν ἀνάρρησίν του εὗρέθη ἐνώπιον δυσχερείας λίαν ἀναλόγου πρὸς τὰς τοῦ προκατόχου αὐτοῦ. Ἐνεκα καταστροφῶν προκυψασῶν ἐκ προσφάτου ἐπιδημίας λοιμοῦ φθειράντος τὸ τρίτον τοῦ πληθυσμοῦ, ἀπεστάλησαν πρέσβεις εἰς Κπ ὁ Κιτίου Μακάριος καὶ ὁ διδάσκαλος Ἐφραίμ ὁ ἐξ Ἀθηνῶν συναινοῦντος καὶ τοῦ διοικητοῦ Κασήμ ἀγᾶ, ἵνα παραστήσωσι τὴν ἀδυναμίαν τῶν ἐπιζώντων ραγιαδῶν ὅπως ἀνταποκριθῶσιν εἰς τὰς ὑποχρεώσεις των, καὶ ἵνα ἐπομένως ἐπιζητήσωσιν ἀπαλλαγὴν τινα ἀπὸ τῆς αὐξήσεως τοῦλάχιστον τοῦ ρουσφετιῶν, ἥτοι τοῦ δώρου, ὅπερ ὁ μ. Βεζίρης κατὰ τὰ εἰωθότα ἐλάμβανε πλὴν τῆς συνήθους δόσεως, ἐπὶ τῷ διορισμῷ νέου διοικητοῦ. Ἀλλὰ τινες τῶν συμπατριωτῶν τοῦ

⁸⁷ Τὸ ἔτος τῆς παραίτησεως αὐτοῦ ἐν κώδ. Ἀρχιεπ. Α, σ. 62.

⁸⁸ Κυπριανός, σ. 471ε. Φ. Γεωργίου *Εἰδήσεις*, σ. 105ε.

νέου Ἀρχιεπισκόπου, ἐχθροὶ αὐτοῦ, ἐπωφελοῦμενοι τῆς περιστάσεως οὐ μόνον χάριν μερικῶν φόρων, ἐξ ὧν εἶχον συμφέροντα, διεκώλυσαν τὴν ἐπιδιωκομένην ὠφέλειαν τοῦ κοινοῦ, ἀλλὰ καὶ κατώρθωσαν νὰ πείσωσι τὴν Πύλην νὰ ἐξώσῃ τὸν Παῖσιον. Τῆς κατὰ τοῦ Παΐσιου καταδρομῆς φαίνεται ὅτι δὲν ὑπῆρξεν ἀμέτοχος καὶ ὁ Ἐφραίμ. Ἀλλὰ πρὶν ἢ ἀποφασίς ἐκτελεσθῇ ὁ Παῖσιος μαθὼν τὸ σκοπούμενον ἔφυγεν εἰς Βηρυτόν, ἐκεῖθεν δὲ παρὰ τὸν ἡγεμόνα τοῦ ὄρους Λιβάνου⁸⁹. Διάδοχος τοῦ φυγάδος Ἀρχιεπισκόπου εὐρέθη ταχέως ὁ κύπριος διάκονος Κυπριανός⁹⁰, οἰκοδιδάσκαλος τότε ἐν Κπ. Τῇ ἐπιμονῇ τῶν ἐχθρῶν τοῦ Παΐσιου, βία συναινέσαντος καὶ τοῦ οἰκουμένου. Πατριάρχου, ὁ κενὸς θρόνος παρεδόθη εἰς αὐτὸν ἐκλεγέντα, ἀλλ' οὐ χειροτονηθέντα. Εἰς Κύπρον κατελθὼν προσηνέχθη τυραννικώτατα, ἐξαναγκάζων οὐ μόνον τὰ Μοναστήρια καὶ τοὺς ναοὺς ἀλλὰ καὶ πλούσια ἄτομα ἵνα εἰσφέρωσιν εἰς πληρωμὴν τῶν χρεῶν, ὅσα εἶχεν ἐπιφορτισθῇ ἐν Τουρκίᾳ ὧν. Οἱ νησιῶται, ἤδη βαθέως ἐξωργισμένοι διὰ τὴν ἄδικον ἐξωσιν τοῦ Παΐσιου, τοσοῦτον ἐξεμάνησαν ἐκ τῆς δεσποτικῆς ταύτης διαγωγῆς, ὥστε ἠνάγκασαν τὸν ἐπι-

⁸⁹ Ἀθαν. Ὑψηλάντης *Ἐκκλησία καὶ Πολιτεία*, σ. 385.

⁹⁰ Ὁ Σάθας (*Νεοελλην. Φιλολογ.* σ. 512-3) λέγει ὅτι ὁ Κυπριανὸς οὗτος ἀφ' οὗ ἐξεπαιδεύθη ἐν Πάτμῳ, ἐσπούδασε ρητορικὴν, θεολογίαν καὶ λατινικὰ ἐν Ἰωαννίνοις παρὰ Εὐγενίῳ τῷ Βουλγάρει. Τοῦ διδασκάλου δ' αὐτοῦ ἀναλαβόντος τὴν διεύθυνσιν τῆς Ἀθωνιάδος σχολῆς ὁ Κυπριανὸς ἦλθεν εἰς Κπ. ἐνθα εἰργάσθη ὡς οἰκοδιδάσκαλος παρ' οἰκογενεαῖς ἰσχυόντων Ἑλλήνων. Καθαιεσθέντος δὲ καὶ ἐξορισθέντος τοῦ Παΐσιου ἐπέισθη ὑπὸ τῶν περὶ τὸν Πατριάρχην νὰ δεχθῇ τὸ χρεῖσσαν ἀξίωμα, ἀλλ' ἀντιληφθεὶς ὅτε ἀφίκετο εἰς Κύπρον ὅτι ἡ μερὶς τοῦ ἐκπεσόντος Ἀρχιεπισκόπου ἦτο πολὺ ἰσχυρά, φρονίμως ποιῶν παρητήθη χάριν αὐτοῦ καὶ ἐπανῆλθεν εἰς Κπ. Ταχὺ μετὰ ταῦτα ἐκλήθη εἰς Ἀθῶν ὑπὸ τοῦ πρῶην διδασκάλου τοῦ Εὐγενίου καὶ διωρίσθη ἐν τῇ Ἀθωνιάδι διδασκαλος τῆς Γραμματικῆς. Τῆς θέσεως ταύτης παρητήθη μετὰ ταῦτα διὰ τὰς μεταξὺ τῶν σπουδαστῶν ἐριδας δύο ἀντιπάλων διδασκάλων καὶ ἐπανῆλθεν αὐθις εἰς Κπ. Τῷ δὲ 1766 παραιτηθέντος τοῦ Ἀλεξανδρείας Ματθαίου ἐξελέγη εἰς πληρωσιν τοῦ κενωθέντος θρόνου καὶ ἐκυβέρνησεν αὐτὸν μέχρι τοῦ 1783, ὅτε καὶ αὐτὸς παρητήθη χάριν τοῦ Παρθενίου. Φέρεται ἀποθανῶν τῷ 1787. Ἀλλ' ὁ Σέργιος Μακρᾶϊος (Σάθας *M. B.* γ' σ. 334) ἀναφέρει ὅτι ἀπέθανε τῇ 20 Ἰουνίου 1783: «Τῇ δὲ εἰκοστῇ Ἰουνίου μηνὸς τοῦ αὐτοῦ ὀγδοηκοστοῦ τρίτου ἔτους τοῦ μακαριωτάτου πάπα καὶ πατριάρχου Ἀλεξανδρείας κυρίου Κυπριανοῦ πρὸς Κύριον ἐκδημήσαντος...». — Ὁ δὲ Καισάριος Δαπόντες (Σάθας *ἐνθ'* ἀν. σ. 89) ἐν τῷ ἱστορικῷ αὐτοῦ καταλόγῳ, ἐν τοῖς Πατριάρχεις Ἀλεξανδρείας σημειοῦται περὶ τοῦ Κυπριανοῦ τὰ ἑξῆς: «Κυπριανός, κύπριος φιλόσοφος, ἀπὸ ταπᾶς διάδοχος, καὶ ἀπέθανε ποδαλγὸς εἰς τὴν Πόλιν».

βάτην τοῦτον διὰ τῆς στάσεως αὐτῶν νὰ παραιτηθῇ, ἀφ' οὗ ἐκρά-
τησε τοῦ ἱεροῦ ὡς ἐψηφισμένος ἐπὶ 9 μῆνας⁹¹. Ὁ Κυπριανὸς
πλὴν ἄλλων κατεπάτησε καὶ τὰ προνόμια τοῦ Κύκκου, βία λαβὼν
παρ' αὐτοῦ 1000 γρόσια. Τούτων πάντων ἕνεκα μετὰ τὴν ἀποκατά-
στασιν αὐτοῦ ὁ Παῖσιος ἀπέστειλε μετὰ τῶν λοιπῶν Ἀρχιερέων κα-
τηγορητήριον καὶ αὐτοῦ πρὸς τὴν μ. Ἐκκλησίαν, αὐτὸς δ' ὁ ἡγού-
μενος Κύκκου Παρθένιος ἦλθεν εἰς Κπ πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπόν.
Ἐντεῦθεν ὁ πατριάρχης Ἰωαννίκιος δικάσας καθήρεσε συνοδικῶς τὸν
Κυπριανὸν τοῦ διακονικοῦ ἀξιώματος καὶ Ἰούλιον τοῦ 1762, τὴν δὲ
καθαίρεσιν ἀπέστειλεν εἰς Κύπρον πρὸς τὸν Παῖσιον⁹². — Τὸ ὅλον
ποσὸν τῶν χρεῶν τοῦ Κυπριανοῦ ἔν τε τῇ Κπ καὶ ἐν Κύπρῳ ἀνῆλ-
θεν εἰς 82.589 γρόσια, ἅτινα πάντα ἐπλήρωσεν ὁ Παῖσιος μετὰ
ταῦτα⁹³. Ἐπειδὴ δὲ καὶ παρὰ ταῦτα ὁ Κυπριανὸς ἐξηκολούθει νὰ
ἐνοχλῇ τὸν Παῖσιον μεμψιμοιρῶν ὅτι διάγει ἀθλίως καὶ ταλαιπωρεῖ-
ται ὑπὸ πενίας, ἵνα ἀπαλλαγῇ ὅλως αὐτοῦ ὁ Ἀρχιεπίσκοπος διὰ τοῦ
ἐπιτρόπου αὐτοῦ Χατζαλάγα μπέη τῆς Ἀμμοχώστου πρὸ τῆς Συνό-
δου τοῦ οἰκουμέν. Πατριαρχείου διέλυσεν ὀριστικῶς τοὺς πρὸς τὸν
Κυπριανὸν λ/σμοὺς δούς αὐτῷ προσέει ἕτερα 1750 γρόσια καὶ λαβὼν
ἐξόφλησιν παρὰ τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου Σαμουήλ α', τῇ 4
Ἀπριλίου 1764⁹⁴. Ὁ Κυπριανὸς οὗτος ἐγένετο βραδύτερον πατριάρ-
χης Ἀλεξανδρείας.

59. Ὁ Παῖσιος οὕτω τῇ παρακλήσει τοῦ ποιμνίου του ἐπα-
νῆλθεν ἐκ Βηρυτοῦ καὶ ἀνέλαβε τὰ καθήκοντα τοῦ ἀξιώματός του,
καθ' ὃν χρόνον διοικητῆς τῆς Νήσου ἦτο Ἀτζέμ Ἀλάγας τις, περι-

⁹¹ Ὁ Σέργιος Μακραιὸς (Σάθας, *M. B.* γ' σ. 254) περιγράφει τὸ πρᾶγμα
διαφόρως πῶς ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ αὐτοῦ Ἱστορίᾳ: «ὅνπερ (Κυπριανὸν) οἱ
Κύπριοι ἐπεχείρησαν καταστήσαι σφίσιν ἀρχιεπίσκοπον, καὶ ὀρισμὸν βασιλικὸν
ἐπ' αὐτὸ ἔλαβον· ὁ δὲ ἵνα μὴ τὴν καλὴν τάξιν λύσῃ, χειροτονίαν καὶ ψήφους
ἐκτὸς τῆς νήσου Κύπρου, οὔσης αὐτῷ ἰδίας πατρίδος, οὐκ ἀπεδέξατο, ἀλλὰ πρὸ
τοῦ συμφέροντος τὸ καλὸν θέμενος, ἱεροδιάκονος ἀπῆλθεν ἐκεῖσε, φέρων μεθ'
ἑαυτοῦ τὸ βασιλικὸν δίπλωμα ἀπρακτον· ὥς δὲ οἱ ἀστατοῦντες καὶ ἀπαρσκό-
μενοι ἠσύχασαν καὶ τὸν πρότερον Ἀρχιεπίσκοπον (τὸν Παῖσιον) ἀναλαβεῖν
ἔσπερξαν, ἀφῆκεν αὐτὸν ἐν ἡσυχίᾳ, καὶ ἐπιδούς αὐτῷ τὸ βασιλικὸν δίπλωμα,
ἐπέστρεψεν εὐχαρίστως εἰς Κωνσταντινούπολιν».

⁹² Ἡ καθαίρεσις τοῦ Κυπριανοῦ, ἐξ ἧς καὶ αἱ λεπτομέρειαι τῆς ἐν Κύπρῳ δια-
γωγῆς αὐτοῦ ἐλήφθησαν, ἐν κώδ. Ἀρχιεπ. Α, σ. 77.

⁹³ Ἡ κατάστρωσις τῶν χρεῶν τοῦ Κυπριανοῦ ἐν κώδ. Ἀρχιεπ. Α, σ. 80.

⁹⁴ Τὸ συνοδικὸν ἔγγραφον τῆς ἐξοφλήσεως τοῦ Κυπριανοῦ ἐν κώδ. Ἀρχιεπ.
Α, σ. 79.

βόητος ἐπὶ ἀσωτεία, ὅστις ἔχων τὴν ὑποστήριξιν μιᾶς τῶν γυναικῶν τοῦ Σουλτάνου ἀντὶ ἐξορίας ἐπεφορτίσθη τὴν διοίκησιν τῆς Κύπρου. Ἡ Ἐκκλησία ἐβυθίσθη τότε, τοῦ Κυπριακοῦ διέποντος αὐτήν, εἰς ὑπέρογκα χρέη ἵνα χορτάσῃ τὸν ἀκόρεστον τοῦτον Καιάδαν ⁹⁵. Οὐχὶ πολὺ μετὰ ταῦτα ὁ Παῖσιος ἐκλήθη νὰ ἀντιμετωπίσῃ κρίσιν διάφορον τὸν χαρακτῆρα, προκληθεῖσαν ἐκ τῆς ἀποστολῆς εἰς Κύπρον τῷ 1764 ὡς μουχασίλῃ τοῦ Τζήλ 'Οσμάν ἀγᾶ ⁹⁶. Ὁ ἄνθρωπος οὗτος, ὅστις ὤφειλε τὸν διορισμὸν αὐτοῦ ἐξ ὀλοκλήρου εἰς τὴν δωροδοκίαν, εὐθὺς ὡς ἀφίκετο εἰς τὴν Νῆσον ἀπεφάσισε διὰ φορολογίας προσθέτου νὰ ἀποζημιωθῇ διὰ τὰς βαρείας δαπάνας εἰς ἃς εἶχεν ὑποβληθῇ πρὸς ἐξαγορὰν τῆς θέσεώς του. Ὅθεν διὰ τοῦ δραγομάνου χ' Ἰωσήφ ἀνακοινοῖ εἰς τὸν Ἀρχιεπίσκοπον καὶ τοὺς Μητροπολίτας ὅτι ἐσκόπει νὰ αὐξήσῃ τοὺς ὑπὸ τοῦ ραγιᾶ πληρωνομένους φόρους λαμβάνων ἐπὶ πλέον 47 γρόσια παρ' ἐκάστου φορολογουμένου. Οὗτοι ἀπεφάνθησαν τὸ πρᾶγμα ἀδύνατον ὡς ἐκ τῆς σπουδαίας ἐλαττώσεως τοῦ πληθυσμοῦ, ἥτις τελευταῖον εἶχεν ἐπισυμβῇ. Ἀλλ' ὁ Κυβερνήτης ἐκώφευσεν εἰς τὰς παραστάσεις αὐτῶν καὶ ἠπέλιπεν ὅτι «ἤθελεν ἐνοχλήσῃ Μοναστήρια νὰ πιάσῃ ἀβανίαις καὶ νὰ πέρνῃ τζερεμέδες διὰ πείσμά των». Οἱ Ἐπίσκοποι βλέποντες τὸ ἀνωφελὲς τῶν διαμαρτυριῶν αὐτῶν ἀπεφάσισαν νὰ ἀποστείλωσι πρεσβείαν εἰς Κπ ὅπως διαμαρτυρηθῇ πρὸ τῆς κεντρικῆς Κυβερνήσεως. Μετά τινα ἀναβολὴν οἱ ἀπεσταλμένοι ἐπέτυχον τέλος διὰ τοῦ Σιλιχτάρ ἀγᾶ ἀκρόασιν παρὰ τῷ μ. Βεζίρη, παρ' οὗ ἐπέτυχον φερμάνιον παραγγέλλον τὸν Τζήλ 'Οσμάν ἐπὶ ἀπειλῇ τιμωρίας νὰ ἀποστῇ τοῦ σκοποῦ του. Ἀλλ' ὅμως πρὶν ἀκόμη οἱ ἀπεσταλμένοι ἐπιστρέψωσιν ὁ Διοικητὴς ἐξηκολούθει νὰ ἐκπιέζῃ τὰς παρανόμους αὐτοῦ ἀξιώσεις, διὸ ὁ Παῖσιος καὶ οἱ συνάδελφοι αὐτοῦ προτίμησαν νὰ φύγωσιν ἢ νὰ ὑφίστανται τὰ ἐπακόλουθα παρατεινομένης ἀντιστάσεως. Ἀλλὰ τῆς προθέσεως αὐτῶν γνωσθείσης ἐξ ἀπερισκεψίας τοῦ Μητροπολίτου Κιτίου, συνελήφθησαν τὴν πρωτὰν παρὰ τὸ Διγοπέτρην ὑπ' ἀνθρώπων τοῦ Διοικητοῦ μόλις ἔφυγον ἐκ Λευκοσίας, καὶ ἀχθέντες ὀπίσω περιορίσθησαν ἐν τῇ Ἀρχιεπισκοπῇ. Ἐνταῦθα ἐτέθησαν ὑπὸ ἄμεσον

⁹⁵ Κυπριανός, σ. 472. Ἡ Ἐκκλησία ἐχρεώθη διὰ τὸν Ἀτζέμην 100 χιλιάδας γρόσια, ἀλλ' ἡ ἐπιβάρυνσις αὕτη, ὡς παρατηρεῖ ὁ Κυπριανός, ἦτο μηδὲν ἀπέναντι τῶν ἐφεξῆς συμφορῶν.

⁹⁶ Κυπριανός, σ. 473ε. Φ. Γεωργίου *Εἰδήσεις*, σ. 105ε.

ἐπιτήρησιν, ἐπειδὴ ὁ Τζήλ Ὀσμάν ἐφοβεῖτο μήπως δοκιμάσωσι καὶ πάλιν νὰ φύγῃ καὶ καταγγείλῃ τὰς ἐκβιάσεις αὐτοῦ. Περὶ τὰ μέσα Ὀκτωβρίου τοῦ 1764 τὸ προστατευτικὸν φερμάνιον ἔφθασε τέλος διὰ τινος ἀπεσταλμένου τζοχαντάρη. Ὁ Ὀσμάν πλήρης λύσσης ἐπὶ τῇ ματαιώσει τῶν σχεδίων αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ φοβούμενος νὰ ἀθετήσῃ τὰς διαταγὰς τοῦ Σουλτάνου, διέταξεν ὅπως τὸ ἔγγραφον ἀναγνωσθῇ οὐχὶ δημοσίᾳ ἐν τῇ αἰθούσῃ τοῦ Συμβουλίου κατὰ τὸ ἔθος, ἀλλ' ἰδιαιτέρως ἐν τινι διαμερίσματι τοῦ Σεραγίου. Εἰς τὴν τελετὴν, ὁρισθεῖσαν τῇ 25 τοῦ αὐτοῦ μηνός, προσῆλθον μόνον οἱ Οὐλεμάδες, οἱ Ἀγάδες, οἱ Ἐπίσκοποι καὶ ὀλίγοι τινὲς ἀντιπρόσωποι Ἑλλήνες καὶ Τοῦρκοι. Ἡ ἐπακολουθήσασα σκηνὴ περιγράφεται γραφικῶς ὑπὸ τοῦ Κυπριανοῦ, ὅστις ἦτο παρὼν κατ' αὐτὴν. Ὅτε ἡ ἀνάγνωσις ἔληξεν ὁ Κυβερνήτης ὑβριστικώτατα ἠρώτησε τὸν Ἀρχιεπίσκοπον ποίαν ἀδικίαν εἶχε κάμῃ κατὰ τῶν ραγιάδων, δι' ἣν αὐτὸς καὶ οἱ συνάδελφοί του ἠθέλησαν νὰ καταγγείλῃσιν αὐτὸν παρὰ τῇ Πύλῃ. Ὁ Παῖσιος ἀπήντησεν ὅτι αὐτοὶ εἶχον ζητήσῃ μόνον νὰ ἐφελκύνωνται ἔλεος ὑπὲρ τοῦ πτωχοῦ ραγιά, οὐχὶ δὲ νὰ καταγγείλῃσιν αὐτόν. Μόλις αἱ λέξεις αὗται ἐξῆλθον ἐκ τοῦ στόματος τοῦ Ἀρχιεπισκόπου, τὸ ἔδαφος τοῦ δωματίου, τῶν δοκῶν τῶν βασταζουσῶν αὐτὸ προηγουμένως διαπρισθεισῶν, ὑπεχώρησεν αἰφνιδίως, καὶ ὁλόκληρος ἡ συνέλευσις ἐκρημνίσθη εἰς τὸ κατώγεων, πλὴν τοῦ Διοικητοῦ καὶ τῶν ἐχόντων γνῶσιν τῆς συνωμοσίας, οἵτινες εἶχον καταλάβῃ ἀσφαλῆ θέσιν. Κραυγαὶ πόνου καὶ τρόμου ἐπλήρωσαν τὸ δωμάτιον. Ὅσοι δὲν ἐβλάβησαν σοβαρῶς οὔτε κατεπλάγησαν ἔφυγον προτροπάδην μακρὰν τοῦ κτιρίου. Συνέπεσε δὲ τότε νὰ εἶναι ἡ ἡμέρα τῆς ἐτησίας πανηγύρεως τοῦ ἁγ. Δημητρίου εἰς ἣν, τελουμένην ἔξωθι τῆς Λευκοσίας, συνέρρεε μέγα πλῆθος ἐκ πάσης τῆς Νήσου. Ὁ λαός, ἀκούσαντες τὰ συμβάντα καὶ θεωρήσαντες αὐτὰ ὡς προμελετημένην ἀπόπειραν κατὰ τῆς ζωῆς τῶν ἐπισκόπων, ἤρπασαν οἱ ἀδὴποτε εὗρον πρόχειρα ὅπλα καὶ πλήρεις ἀγανακτήσεως ὥρμησαν πρὸς τὸ Σεράγιον. Καὶ τοῦτο μὲν, ἐκβιάσαντες τὰς πύλας ἐδήλωσαν καὶ ἔκασαν, τὸν δὲ ἄθλιον Ὀσμάν ἐφόνευσαν μετὰ 18 ἀνθρώπων αὐτοῦ. Ἀλλ' εὐθὺς ὡς ἔσχον καιρὸν νὰ ἀναλογισθῶσι τὰ πραχθέντα, τρόμος κατέλαβε τοὺς κατοίκους ἐν τῇ σκέψει τῆς τιμωρίας, ἥς κατέστησαν ἑαυτοὺς ἐνόχους. Ὅθεν μετὰ συνεννόησιν πρὸς ἀλλήλους οἱ πρόκριτοι ἀμφοτέρων τῶν ἐθνοτήτων ἀπε-

φάσισαν νὰ παραστήσωσιν ἐν Κπ ὅτι ἡ μοναδικὴ αἰτία τῆς συμφορᾶς ἦτο ὁ φονευθεὶς Ὁσμάν.

60. Ἡ Πύλη πληροφορηθεῖσα ταῦτα διώρισέ τινα Χαβούζ ἐφένδην διάδοχον τοῦ Ὁσμάν, ἀμέσως δὲ μετὰ ταῦτα ἀπέστειλε δύο ὑπαλλήλους ἐπιτετραμμένους νὰ ἐξακριβώσωσι τὴν ἀλήθειαν τῶν ἐκτεθέντων. Ἡ δὲ Κυβέρνησις εἰ καὶ ἐβεβαιώθη περὶ τῆς ἀκριθείας αὐτῶν, ἀπεφάσισεν ὅτι χρηματικὴ ἀποζημίωσις ἔδει νὰ καταβληθῇ εἰς τοὺς συγγενεῖς τῶν φονευθέντων, τὸ Σεράγιον νὰ ἀνοικοδομηθῇ δαπάναις τῆς Νήσου, τὰ δ' ἐκ τοῦ θησαυροφυλακίου ἀρπαγέντα χρήματα νὰ ἀναπληρωθῶσι. Διὰ τοὺς δύο πρώτους τῶν ὄρων τούτων οὐδεμία δυσκολία προεβλήθη, ἀλλ' οἱ Τοῦρκοι, οἵτινες εἶχον ἐπωφεληθῇ μεγάλως ἐκ τῶν δημοσίων χρημάτων, ἀντέστησαν ἐρρωμένως εἰς τὸ τρίτον. Ἐστασίασαν κατὰ τοῦ νέου Διοικητοῦ καὶ πολιορκήσαντες τὴν Λευκοσίαν ἀπήτησαν ἵνα ἀναγνωρισθῇ ὡς μουχασίλης ὁ ἀρχηγὸς αὐτῶν Χαλήλ, ὅστις εἶχε διατελέσῃ πρότερον φρούραρχος Κερυνείας. Οἱ Ἐπίσκοποι βλέποντες μετὰ τρόμου τὴν πορείαν ἣν ἐβάδιζον τὰ πράγματα, μὴ ἐπιθυμοῦντες δὲ νὰ ἐμπλακῶσιν εἰς τὴν ἀνωμαλίαν, ἀπεφάσισαν νὰ ἀπέλθωσι τῆς Νήσου. Ὅθεν ὁ Παῖσιος ἐν γνώσει ἴσως τοῦ Χαβούζ ἐφένδη, ἐξῆλθε τῆς Λευκοσίας μόνος καὶ ἄγνωστος, καὶ ἀφ' οὗ περιῆλθε σχεδὸν ὅλην τὴν Νῆσον κρυπτόμενος ἐκ τόπου εἰς τόπον ἀπὸ τῶν ἀποστατῶν, ἀνεχώρησε τῇ 18 Αὐγούστου μετὰ τοῦ Πάφου Χρυσάνθου καὶ τοῦ Κερυνείας Χρυσάνθου εἰς τὴν Ἀνατολὴν καὶ ἐκεῖθεν εἰς Κπ. Ἡ εἵδησις τῆς στάσεως εἶχε φθάσῃ ἤδη εἰς τὴν Πρωτεύουσαν· ἀλλ' ὅτε νῦν ἡ Πύλη ἐβεβαιώθη περὶ αὐτῆς ἔστειλεν ἀμέσως δύο πολεμικὰ πλοῖα ὑπὸ τὸν Ἰβραῆμ βέην πρὸς κατάπαυσιν τῆς ἀταξίας. Συγχρόνως ἀπέστειλεν εἰς τὴν Νῆσον μετὰ τῶν Ἀρχιερέων ὡς διοικητὴν τὸν Σουλεῦμάν ἐφένδην, ἔχοντα καὶ ἐντολὴν νὰ προβῇ εἰς ἀνακρίσεις περὶ τοῦ αἵτιου τῶν παρουσῶν ταραχῶν. Οἱ Ἐπίσκοποι φοβούμενοι τὴν ὀργὴν τοῦ Χαλήλ, ἅμα ἀφικόμενοι εἰς Λάρνακα κατὰ Φεβρουάριον τοῦ 1766 διέδοσαν ὅτι εἶχον συστήσῃ αὐτὸν διὰ τὴν ἐναντιότητα αὐτοῦ πρὸς τοὺς σφετερισμοὺς τοῦ Διοικητοῦ, καὶ ὅτι συνεπεία τούτων ἐπίτροπος εἶχεν ἀποσταλῇ μετ' αὐτῶν ὁ Σουλεῦμάν ἵνα παύσῃ τὸν Χαβούζ καὶ ἀντ' αὐτοῦ διορίσῃ τὸν Χαλήλ μουχασίλην. Πιστεύσαντες εἰς τὰς διαβεβαιώσεις ταύτας οἱ στασιασταὶ ἐπέτρεψαν εἰς τὴν συνοδείαν νὰ εἰσέλθῃ εἰς Λευκοσίαν ἀβλαβής, καὶ λύσαντες

τὴν πολιορκίαν ἀπεσύρθησαν εἰς Κερύνειαν ἵνα παρακολουθήσωσιν ἐκεῖθεν τὴν πορείαν τῶν πραγμάτων. Ἄλλ' ἐντὸς ὀλίγου ὁ Χαλήλ βλέπων ὅτι εἶχεν ἐξαπατηθῆ προήλασε πάλιν μετὰ τῶν δυνάμεων αὐτοῦ καὶ ἐπανέλαβε τὴν πολιορκίαν τῆς Λευκοσίας. Ἐντεῦθεν ὁ Σουλεῦμὰν φοβούμενος περὶ τῆς ζωῆς αὐτοῦ διὰ τὴν μνησικακίαν τοῦ Χαλήλ, συνέλαβε τοὺς Ἐπισκόπους ὡς ὑπευθύνους διὰ τὸν νέον κίνδυνον καὶ ἐφυλάκισεν αὐτοὺς ἐν τῷ Σεραγίῳ. Ἄλλ' ἤγγιζε νῦν ραγδαίως τὸ τέρμα τῆς στάσεως. Νέαι τουρκικαὶ δυνάμεις διαβάσαι εἰς τὴν Νῆσον ἐκ Καραμανίας κατὰ Σεπτέμβριον τοῦ 1766 ἀποκατέστησαν τὴν τάξιν διὰ τῆς σφαγῆς καὶ τοῦ διασκορπισμοῦ τῶν ἐπαναστατῶν. Ὅμως αἱ ταραχαὶ καὶ αἱ περιπέτειαι, δι' ὧν ἐσχάτως εἶχε διέλθῃ, ἐταλαιπώρησαν πολὺ τὸν Ἀρχιεπίσκοπον, ὅστις περὶ τὰ τέλη τοῦ αὐτοῦ ἔτους, ἐν Λάρνακι διατρίβων χάριν τῆς κλονισθείσης ὑγιείας αὐτοῦ, ἀπέθανε τῇ 1 Ἰανουαρίου τοῦ ἐπιόντος ἔτους ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ Καλημέρα κατὰ τὸ νε' ἔτος τῆς ἡλικίας, καὶ ἐτάφη ἐν τῷ ναῷ τοῦ ἁγίου Λαζάρου. Ὁ Κυπριανός, ὅστις διετέλεσεν ὑποτακτικὸς αὐτοῦ, κρίνει αὐτὸν ὧδε: «Ἦν ἀνὴρ παρηρησιαστικὸς τὸ ἀνάστημα, εὐπρεπής, βαθυπώγων, ὀξέος πνεύματος, ἐπινοητικὸς, εὐμνήμων, φιλόπρονος, ἱκανῶς ἡρτυμένος λόγου τοῦ ἑλληνικοῦ, δεξιώτατος εἰς τὸ γράφειν, οὗ τῆς χειρὸς πολλοὶ μιμηταί, εἰς τὸ μιξοθάμβαρρον κοιψός, ὑπὸ Φιλοθέου γυμνασθεὶς, βίβλους ὁλοκλήρους ἀντιγράψας κατέλιπε. Πολιτικὸς, περίεργος, οἰκονομικὸς, ἀκριβὴς ὥστε τρέπεσθαι ἐπὶ τὸ φιλαργυρώτερον. Εὐγλωττος, πολύλογος καὶ ἡγεμονικὸς. Διήρκεσεν ἐν τῇ Ἀρχιεπισκοπῇ σχεδὸν χρόνους τεσσαράκοντα· πέντε ἐπὶ Σιλδέστρου, εἰκοσιεπτὰ ἐπὶ Φιλοθέου ἀρχιδιάκονος καὶ ἀρχιμανδρίτης, καὶ ἀρχιερεὺς ἐπτά. Κατετρέχθη, ἐξωρίσθη καὶ πάλιν ἐπανέλαβε τὸν θρόνον. Πατρίδα ἔσχε τὴν πολιτείαν Κοιλανίου, οὗ τοῖς ἀφιερωθεῖσιν ἐξόδοις ἀνηγέρθη ἡ ἐκεῖσε Ἐκκλησία τοῦ Μονογενοῦς, ὡς προείπομεν. Ἐμὸς γέρων ἐξ οὗτου ἀρχιμανδρίτης ὡς συμπατριώτης, μέχρι τέλους ζωῆς αὐτοῦ»⁹⁷.

61. Χρῦσανθος⁹⁸ (1767-1810) ὁ ἀπὸ τοῦ Μαΐου τοῦ 1762⁹⁹ ἐπίσκοπος Πάφου ἐξελέγη κοινῇ γνώμῃ καὶ ψήφῳ τῶν Ἐπισκόπων

⁹⁷ Κυπριανός, σ. 484. ⁹⁸ Κυπριανός, σ. 484έ. Φ. Γεωργίου, *Εἰδήσεις*, σ. 110έ. Ἡ διήγησις τῶν κατὰ τὸν Χρῦσανθον ἰδιαζόντως κατὰ τὸν Κυπριανόν, ὅστις αἰτεῖ ἐπ' ἐκεῖνον ἀκμάσας ἱστορεῖ τὰ κατ' αὐτὸν λεπτομερέστατα.

⁹⁹ Κῶδ. Ἀρχιεπ. Α, σ. 63.

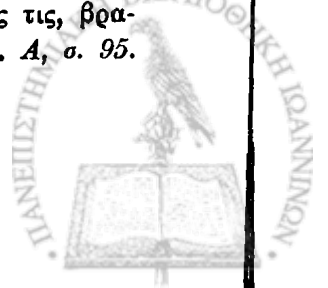
καὶ τοῦ κλήρου ἵνα πληρώσῃ τὸ ἐκ τοῦ θανάτου τοῦ Παΐσιου προ-
κῦψαν κενόν. Ὡς πολλοὶ τῶν προκατόχων εὐρέθη καὶ οὗτος ἐν τῇ
ἀνάγκῃ νὰ ἀντιμετωπίσῃ ἀνωμαλίας προερχομένας ἐκ τῆς τουρκικῆς
ἀπληστίας καὶ κακοδιοικήσεως. Τῷ 1775 ὁ μιαρὸς χατζηΜπακκῆ
ἀγᾶς, εἷς τῶν χειρίστων ὀλέθρων οὓς ἐγνώρισεν ἡ Νῆσος κατὰ τὰ
τελευταῖα ἔτη, διωρίσθη διοικητής. Αἱ διαδοχικαὶ βαθμίδες δι' ὧν
τὸ τέρας τοῦτο ἀνέβη τὴν ἄγουσαν πρὸς τὸ ἀξίωμα ὁδὸν ἀποτε-
λοῦσιν ἐνδιαφέρον διδάγμα περὶ τῶν μεθόδων τῆς ὀθωμανικῆς διοι-
κήσεως. Ἀγράμματος ξυλοσχίστης ἐκ τοῦ ἡρημωμένου χωρίου Κλαυ-
διᾶς, καίπερ ἑτερόφθαλμος ὢν, ὥφειλε τὴν πρώτην αὐτοῦ προαγω-
γὴν εἰς εὐνοίαν γυναικός. Ἀρξάμενος τοῦ ὑπαλληλικοῦ σταδίου του
ὡς μουχασίλης Ἀτταλείας, ἠναγκάσθη νὰ φύγῃ ἐκ τῆς πόλεως ταύτης
διὰ τὸ κακότροπον αὐτοῦ, ἐπανελθὼν δὲ τότε εἰς Κύπρον διωρίσθη
ζαπίτης τῆς Λάρνακος. Ἐκ τῆς θέσεως ταύτης διὰ παρόμοιον λόγον
ἀπελύθη δι' ἐνεργειῶν τοῦ δραγομάνου Χριστοφάκη, ὃν ἐκδικούμε-
νος ἐδολοφόνησε τῇ ἡμέρᾳ τοῦ Πάσχα τοῦ 1750. Φυλακισθεὶς καὶ
ἐξορισθεὶς ὑπὸ τοῦ τότε διοικητοῦ Σουλεῦμάν περιήλθεν εἰς τοιαύτην
ἐνδειαν ὥστε ἠναγκάζετο νὰ ἐπαιτῇ τὸν ἐπιούσιον ἐν ταῖς ὁδοῖς.
Ἀλλὰ μετὰ τέσσαρα ἔτη ἐδοκίμασε μεταβολὴν τινὰ τῆς τύχης διορι-
σθεὶς δευτερδάρης ἢ ἀρχιγραμματεὺς ὑπὸ τοῦ μουχασίλη Ἰσμαὴλ
ἀγᾶ. Ἀλλὰ περιπεσὼν ὑπὸ δυσμένειαν τοῦ ἐπομένου μουχασίλη Ἀλῆ
ἀγᾶ, ὅστις εἶχεν ἱκανὴν πείραν τοῦ χαρακτηρὸς αὐτοῦ, μόλις διέφυγε
τὸν κίνδυνον πείσας τὸν ἱατρὸν διὰ δωροδοκίας νὰ δηλητηριάσῃ
αὐτόν. Ἐπειδὴ δὲ ἡ Πύλη διώρισε τὸν κεχαγιαὶν ἢ ἐπίτροπον τοῦ
Ἀλῆ εἰς τὴν χηρεύσασαν θέσιν, ὁ δολοφόνος ἐξέβαλε καὶ αὐτὸν ἐκ
τοῦ μέσου κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον. Μηδενὸς νῦν παρεμπίπτοντος
μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ ἀξιώματος τοῦ διοικητοῦ, τοῦ τέρματος τῶν
φιλοδοξιῶν του, ἔπεισεν οὗτος τοὺς τούρκους προκρίτους καὶ τοὺς
Μητροπολίτας ἵνα συστήσωσι τὸν διορισμόν του διὰ τὸ ὑπόλοιπον
τῆς διοικητικῆς περιόδου τοῦ Ἀλῆ. Ἡ Πύλη ἐχορήγησε τὸ αἰτηθέν,
ἀλλὰ πρὶν παρέλθῃ ἔτος ὁ Μπακκῆς ἀντικατεστάθη ὑπὸ τινος Χου-
σεῖν ἀγᾶ. Μικρὸν μετὰ ταῦτα ἐπωφεληθεὶς τῆς ἐν τῇ Νήσῳ παρουσίας
τοῦ καπουδὰν πασσᾶ Χασὰν ἐξασφαλίζει παρ' αὐτοῦ διὰ δωροδοκίας
καὶ κολακείας ὑπόσχεσιν ὅτι θὰ ἀναδιωρίζετο εἰς τὴν ἐφεξῆς τυχὸν
κένωσιν τῆς θέσεως. Τῷ 1775 αἱ ἐλπίδες αὐτοῦ ἐπραγματοποιήθησαν.
Καὶ πρῶτον μὲν, πρὸς κατάπληξιν πάντων τῶν γνωρισάντων αὐτόν,

ἡ διοίκησις αὐτοῦ ἐχαρκτηρίσθη ὑπὸ ἀσυνήθους μετριότητος καὶ ἀνεκτικότητος. Ἄλλ' ἐν τέλει ὑπερίσχυσαν τὰ φυσικὰ ἔνστικτα τοῦ τυράννου, ὅστις ἐνεφανίσθη νῦν ὑπὸ τὰ ἀληθῆ αὐτοῦ χρώματα. Ὅτε δ' ἐπεζήτησεν ἐν καιρῷ μεγάλης ἐνδείας νὰ ἐπιβάλῃ φόρον 8 γροσίων εἰς τὸν ραγιᾶν, ἀμεριμνῶν περὶ τῆς ἐσχάτης αὐτῶν πενίας, οἱ Ἐπίσκοποι ἠρνήθησαν νὰ βοηθήσωσιν αὐτὸν εἰς τοιαύτην ἐκδίασμοῦ πρᾶξιν. Τῇ παρακλήσει δὲ τῶν κατοίκων, μουσουλμάνων τε καὶ χριστιανῶν, ὁ ἀρχιεπίσκοπος Χρῦσανθος μετὰ τῶν μητροπολιτῶν αὐτοῦ *Πάφου Παναρέτου, Κιτίου Μελετίου καὶ Κερυνείας Σωφρονίου* ἀπῆλθον μυστικῶς εἰς Κπ κατ' Αὐγουστον τοῦ 1783, ἵνα ὑποβάλλωσι παράπονα διὰ τὴν ἄδικον καὶ καταπιεστικὴν συμπεριφορὰν τοῦ Μουχασίλη ¹⁰⁰. Ἄλλ' ὅμως πρὶν ἔτι φθάσωσιν εἰς τὴν Βασιλείουσαν ὁ Μπακκῆς πληροφορηθεὶς τὴν ἀναχώρησίν των ἔγραψε πρὸς τὸν μ. Βεζίρην κατ' αὐτῶν, ὅστις διέταξε τότε τὴν σύλληψιν καὶ τὴν ἐξορίαν των εἰς τὸν ἅγιον Ὅρος. Ἡ πρεσβεία ἐν Χίφ οὕσα καὶ πληροφορηθεῖσα ταῦτα κατέφυγεν εἰς Σμύρνην ἕως οὗ ὁ προσήκων καιρὸς ἐπιστῇ· καὶ ὁ μὲν Ἀρχιεπίσκοπος ἐκρύβη ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ Προξένου τῆς Ὀλλανδίας, οἱ δὲ λοιποὶ ἀλλαχοῦ παρὰ φιλοθέοις οἴκοις ¹⁰¹. Νῦν ὁ Μπακκῆς τὸ μὲν δι' ἱκεσιῶν, τὸ δὲ δι' ἀπειλῶν, τὸ δὲ καὶ δι' ἐγγράφου ἐπιταγῆς τοῦ οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου ἐκδοθείσης τῇ 30 Ὀκτωβρίου τοῦ 1783 ¹⁰² ἠνάγκασε τὸν κλῆρον καὶ τὸν λαὸν τῆς Λευκοσίας νὰ ἐκλέξωσι τέσσαρας μοναχοὺς διὰ τοὺς οὕτω κενωθέντας θρόνους, τὸν ἡγούμενον τοῦ *Μαχαιρᾶ Ἰωαννίκιον* εἰς ἀρχιεπίσκοπον, τὸν ἡγούμενον *Παλλουριωτίσσης Ἰωακείμ* εἰς μητροπολίτην *Πάφου*, τὸν ἡγούμενον τοῦ ἁγίου *Λαζάρου Χρῦσανθον* εἰς μητροπολίτην *Κιτίου* καὶ τὸν ἑξαρχον *Κερυνείας Ἰωαννίκιον* εἰς μητροπολίτην *Κερυνείας*, ἐμερίμνησε δὲ καὶ προσεκόμισεν εἰς αὐτοὺς ἐκ Κπ τὰ ἀναγκαῖα βεράτια ¹⁰³. Συγχρόνως διὰ δωροδοκίας ἔπεισε τὸν μ. Βεζίρην ἵνα διατάξῃ τὸν οἰκουμ. πατριάρχην Γαβριὴλ ὅπως γράψῃ πρὸς τὸν πατριάρχην Ἀντιοχείας Δανιὴλ ἵνα ἀποστείλῃ τρεῖς τῶν ἑαυτοῦ Ἀρχιερέων εἰς Κύπρον πρὸς χειροτονίαν τῶν νεωστὶ ἐκλεγέντων ἀρχιερέων ¹⁰⁴. Ὁ Δανιὴλ ἔλαβε καὶ δευτέραν ἐπιστολὴν

¹⁰⁰ Α. Ὑψηλάντης *Ἐκκλησία καὶ Πολιτεία*, σ. 636-8. ¹⁰¹ Σέργιος Μακραιοῦς παρὰ Σαθα, *Μ.Β. γ'* σ. 356ε. ¹⁰² Κῶδ. Ἀρχιεπ. Α, σ. 95.

Μακραιοῦν ὁ κυριώτατος πράκτωρ τῶν ἔργων τούτων ἦτο Γεράσιμος τις, βραδύτερον μητροπολίτης Θεσσαλονίκης γενόμενος. ¹⁰³ Κατὰ τὸν Σέργιον ¹⁰⁴ Κῶδ. Ἀρχιεπ. Α, σ. 95.

πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπόν, γραφεῖσαν αὐτῷ ὑπὸ τῶν ὑποψηφίων, ὀφφικιάλων λαϊκῶν καὶ ἀξιωματούχων ἱερέων καὶ προκρίτων τῆς Νήσου ¹⁰⁵, ἀλλ' ἐννοήσας ὅτι ἀμφοτέραι ὠφείλοντο εἰς ἐξαναγκασμόν, συνετῶς ποιῶν ἀνέβαλλε νὰ συμμορφωθῇ, γράψας πρὸς τοὺς Κυπρίους ὅτι ἀμφέβαλλεν ἂν τὸ αἶτημα αὐτῶν ἦτο ὀρθὸν κανονικῶς, καὶ ὅτι τούτου ἔνεκα προτιμότερον θὰ ἦτο νὰ προσέφυγον πρὸς τὸν οἰκουμέν. Πατριάρχην ¹⁰⁶. Οἱ εἰρημένοι δῆθεν ἐψηφισμένοι, οὔτινες τήν τε Ἀρχιεπισκοπὴν καὶ τὰς Μητροπόλεις κατέλαβον καὶ εἰς χρεὴ βαρύντατα ὑπέβαλον αὐτὰς ἵνα κορέσῃσι τὸν ἀπληστον Κυβερνήτην, ἐτιμωρήθησαν βραδύτερον αὐστηρῶς διὰ τὴν θρασύτητα αὐτῶν, καθαιρεθέντες τῆς ἱερωσύνης ὑπὸ τοῦ οἰκουμέν. Πατριάρχου ¹⁰⁷. ἀλλὰ ἐκδηλώσαντες μετάνοιαν ἐπὶ τῇ διαγωγῇ αὐτῶν ἐκείνη καὶ αἰτησάμενοι συγχώρησιν παρὰ τε τῶν κυπρίων Ἐπισκόπων καὶ παρὰ τῆς Ἐκκλησίας Κπ ἀποκατεστάθησαν ¹⁰⁸.

62. Εὐθὺς ὥς ἡ ἐχθρότης τῆς Πύλης πρὸς τοὺς Ἐπισκόπους ἡλαττώθη, ὁ Κιτίου Μελέτιος ἦλθε μυστικῶς εἰς Κπ, ἔνθα ἠὺδοκίμησεν ἐν τῇ πρὸς ἀπαλλαγὴν ἀπὸ τοῦ διωγμοῦ τῶν τε συναδέλφων καὶ ἑαυτοῦ πρὸςπαθείᾳ ¹⁰⁹. Οὗτοι τῇ διαταγῇ τοῦ Σουλτάνου ἦλθον εἰς Κπ, ἔνθα κατήγγειλαν εἰς τὸν μ. βεζίρη Χαλῆλ πασσᾶν τὴν τυραννίαν καὶ πλεονεξίαν τοῦ Διοικητοῦ. Κατ' ἀκολουθίαν τῶν παραστάσεων τούτων ὁ Μπακκῆς ἐπαύθη, καὶ διετάχθη νὰ ἀντιμετωπίσῃ αὐτοπροσώπως τὰς καταγγελίας τῶν κατηγόρων του. Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος καὶ ὁ Πάφου ἐπανῆλθον ἀμέσως εἰς Κύπρον, τοῦ πρώτου ὥς ἐν παρόδῳ καὶ ναυαγήσαντος παρὰ τὴν Καλίπολιν, οἱ δὲ λοιποὶ δύο Ἀρχιερεῖς παρέμειναν ἵνα ὑποστηρίξωσι τὴν κατὰ τοῦ πρόφην Μουχασίλη ὑπόθεσιν. Ὅτε δὲ οὗτος ἀφίκετο εἰς Κπ διεξήχθη ἡ δίκη, ἥς ἀποτέλεσμα ἦτο νὰ εὑρεθῇ ὁ Μπακκῆς ἔνοχος καὶ νὰ ἀπογυμνωθῇ τοῦ ἀξιώματος καὶ τοῦ ἀδίκως κτηθέντος πλούτου. Οὕτως οἱ Ἐπίσκοποι ἀπηλλάγησαν τέλος τοῦ τυράννου, ἀλλ' ἐπὶ τρομερᾷ ζημίᾳ ἑαυτῶν τε καὶ τῶν θρόνων των. Κατὰ τὰς ἀξιοπίστους πηγὰς αἱ δαπάναι αἱ καταβληθεῖσαι ὑπὸ τῶν ἐπαρχιῶν ἐν συνόλῳ ἀνῆλθον εἰς οὐχὶ ὀλιγώτερα τῶν 484.836 γροσίων, ὧν ἡ μερὶς τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς ἔφθασεν εἰς ὀλικὸν γρ. 193.934 ¹¹⁰.

¹⁰⁵ Αὐτόθι, σ. 98.¹⁰⁶ Αὐτόθι.¹⁰⁷ Κῶδ. Ἀρχιεπ. Α, σ. 96.¹⁰⁸ Αὐτόθι σ. 97-8.¹⁰⁹ Α. Ὑψηλάντης Ἐκκλησία καὶ Πολιτεία σ. 636. 640.¹¹⁰ Αἱ λεπτομέρειαι τῶν χρηματικῶν καταπίεσεων τοῦ Μπακκῆ καὶ τῶν γενομένων ἱστορία τῆς κυπριακῆς ἐκκλησίας, τόμ. Α'.

Ὁ δὲ Μπακκῆς θεωρῶν τοὺς Ἐπισκόπους ὥς τοὺς αὐτουργοὺς τῆς καταστροφῆς αὐτοῦ, οὐδέποτε ἐπαύσατο πνέων μένεα ἐκδικήσεως κατ' αὐτῶν. Ἡ πτώσις τοῦ Χαλῆλ πασσᾶ ἐφαίνετο εὐνοήσασα τὰ σχέδια αὐτοῦ· δι' ὑπερόγκων δὲ δωροδοκιῶν κατώρθωσε νὰ ἀναδιορισθῇ μουχασίλης. Ἀλλ' ἡ εἵδησις τοῦ διορισμοῦ του τοσαύτην ἐξήγειρε κατακραυγὴν τῶν Κυπρίων ὥστε ὁ προστατεύων αὐτὸν νέος μ. Βεζίρης ἠναγκάσθη νὰ ἀνακαλέσῃ τοῦτον καὶ νὰ ἐκδώσῃ ἐντολὴν τοῦ Σουλτάνου διάταγμα ἀπαγορευθῶν εἰς αὐτὸν ἐπὶ ποινῇ θανάτου καὶ νὰ πατήσῃ ἔτι ἐκ νέου τὸν πόδα εἰς Κύπρον. Τοῦναντίον ἐξωρίσθη εἰς Ἰόππην, ἔνθα πρὸς μεγάλην ἀνακούφισιν τῶν νησιωτῶν βραχὺ μετὰ ταῦτα ἔπεσε θῦμα τῆς πανώλους. Τοσοῦτον ἀπαισία ἦτο ἡ μνήμη ἣν ἀφήκεν ἐν τῇ Νήσῳ ὥστε, κατὰ τὸν Κυπριανόν, ὁ ἐκ τῆς πανώλους θάνατος αὐτοῦ ἐπῆλθεν «ἐπικαμπτομένης τῆς θείας βουλῆς εἰς τὰ δάκρυα ἐνὸς δλοκλήρου λαοῦ», κατὰ τὸν αὐτὸν δ' ἱστορικὸν ὁ Μπακκῆς ἀποθανὼν ἀφῆκε «τοὺς συμπατριώτας του νὰ τοῦ σχηματίζωσι σωροὺς ἀπὸ πέτρας εἰς διόδους καὶ τριόδους, εἰς ἐνθύμιασιν τῶν κακιῶν του, καὶ νὰ τὸν ἀναθεματίζωσιν οἱ συμπαράπορευόμενοι».

63. Ὁ Χρυσάνθος μετὰ εἰκοσιπενταετῇ ἀρχιεπισκοπίαν συναισθανόμενος τὴν ἀδυναμίαν τῆς προβεβηκυίας ἡλικίας ἀπεφάσισε νὰ μεταβιβάσῃ τὰς εὐθύναις τοῦ ἀξιώματος εἰς ἱκανωτέρας χεῖρας καὶ νὰ διαγάγῃ τὸ ὑπόλοιπον τοῦ βίου ἐν ἀποχωρήσει. Ἐν συνεδρίᾳ τῶν Ἐπισκόπων καὶ τοῦ κλήρου πρὸς τοῦτο συγκληθεῖσιν τῷ 1791 ἐξεδήλωσε τὴν πρόθεσιν αὐτοῦ, ἀλλ' εὗρεν ἰσχυρὰν ἀντίδρασιν. Πρὸς ἐλάφρυνσιν δὲ τοῦ Ἀρχιεπισκόπου ἀπὸ τοῦ βάρους τῶν καθηκόντων του καὶ ἀπὸ τῶν κόπων τῶν ποιμαντορικῶν περιοδειῶν ἀπεφασίσθη ὁμοφώνως ὅπως παρασχεθῇ αὐτῷ βοηθός, χειροτονούμενος ἐπίσκοπός τινος τῶν ἀρχαίων ἐν τῇ περιοχῇ τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς περιλαμβανομένων θρόνων. Οὕτω ὁ ἀνεψιὸς αὐτοῦ καὶ ὁμώνυμος Χρυσάνθος τῇ συναινέσει αὐτοῦ ἐχειροτονήθη κατ' Ὀκτώβριον τοῦ 1791 ἐπίσκοπος Ταμασέων ¹¹¹. Περὶ τὰ τέλη ἐξαετίας ἢ ἐξοικονόμησις αὕτη ἦρθη τοῦ ἐπισκόπου Ταμασέων Χρυσάνθου τούτου προβιβασθέντος εἰς μητροπολίτην Κιτίου κατὰ Νοέμβριον τοῦ 1797 ¹¹². Ὁ Χρυσάνθος ἐπανέ-

νων πρὸς τὴν ἀπ' αὐτοῦ ἀπαλλαγὴν δαπανῶν καὶ ἡ κατανομή αὐτῶν εἰς τὴν Ἀρχιεπισκοπὴν καὶ τὰς Μητροπόλεις κατεστρώθησαν ἐν σ. 103-107, 112-123 τοῦ κώδ. Ἀρχιεπ. Α. ¹¹¹ Κώδ. Ἀρχιεπ. Α., σ. 125. ¹¹² Αὐτόθι, σ. 126.

λαβε τότε ἐπὶ Συνόδου τὴν προτέραν αὐτοῦ ἀπόφασιν. Ἄλλ' ἢ πρό-
τασις, κυρίως διὰ τὴν ἐπιμονὴν τῶν ἀνεψιῶν αὐτοῦ μητροπολιτῶν
Πάφου Παναρέτου καὶ Κιτίου Χρυσάνθου, ἀπερρίφθη καὶ αὐθις
ἐπὶ τῷ ὅτι «τοιοῦτον ἔθος οὐδέποτε ὑπῆρξεν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τῆς
Κύπρου καὶ ἐπὶ πᾶσιν ὅτι οὐδεὶς δύναται νὰ ἀναδεχθῇ ἐν οὕτω
δειναῖς περιστάσεσι τοιοῦτο φορτίον» ¹¹³. Ἡ δὲ δυσχέρεια μετὰ τινα
χρόνον ἐθεραπεύθη διὰ χειροτονίας ἐτέρου βοηθοῦ, τοῦ Τρημιθοῦν-
τος Σπυρίδωνος (Δεκ. 1802) ¹¹⁴. Ἄλλ' ἢ φανερά ἐπιμονὴ τῶν συγ-
γενῶν τοῦ Χρυσάνθου ὅπως τηρῶσιν αὐτὸν ἐπὶ τοῦ ἀρχιεπισκοπι-
κοῦ θρόνου διὰ τοὺς ἰδίους αὐτῶν ἀτομικοὺς σκοποὺς καὶ πρὸς
προφανῇ βλάβην τῆς Ἐκκλησίας, ἐγένετο ἐπὶ τέλους αἰτία νὰ σχη-
ματισθῇ μερὶς σκοποῦσα τὴν πτῶσιν αὐτοῦ. Ἐπὶ κεφαλῇς τῶν δυ-
σηρεστημένων ἦτο ὁ διάδοχος αὐτοῦ Κυπριανός, ὅστις τότε ἦτο
οἰκονόμος τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς. Τέλος τῷ 1810 οἱ ἐναντίοι τοῦ Χρυ-
σάνθου προκάλεσαν τὴν ἔκδοσιν αὐτοκρατορικοῦ διατάγματος, δια-
τάσσοντος τὴν παῦσιν ἀπὸ τῶν ἐπαρχιῶν αὐτῶν τοῦ γέροντος Ἀρ-
χιεπισκόπου καὶ τοῦ ἐτέρου τῶν ἀνεψιῶν αὐτοῦ, τοῦ Κιτίου Χρυ-
σάνθου ¹¹⁵. Αὐτοκρατορικὸς δὲ μουπασίρης ἀποσταλεὶς συγχρόνως εἰς
Κύπρον ὠδήγησεν αὐτοὺς εἰς Εὐβοίαν, ἔνθα ὁ γέρον Ἀρχιεπίσκοπος
ἀπέθανεν εὐθὺς μετὰ ταῦτα ¹¹⁶.

64. Ὁ Κυπριανός ¹¹⁷ (1810-1821) ἐγεννήθη ἐν Στροβόλῳ τῷ
1756, εἰσῆλθε δὲ πολὺ ἔνωρὶς ὥς δόκιμος εἰς τὴν Μονὴν Μαχαιρᾶ·
τῷ 1783 ἐγένετο διάκονος, ἠκολούθησε δὲ τὸν ἀρχιμανδρίτην τῆς Μο-
νῆς ταύτης Χαραλάμπη εἰς Βλαχίαν, ἔνθα μετέβη ἀποσταλεὶς ὑπὸ τῶν
μοναχῶν πρὸς συλλογὴν ἑλεῶν ὅπως ἀποτίσωσι τὰ χρεὴ τῆς Μονῆς,
δι' ὧν ἐπεβαρύνθη αὕτη κατὰ τὴν πρόσφατον ἀνακαίνισιν αὐτῆς.
Ἐν Βλαχίᾳ ὁ ἡγεμὼν Μιχαὴλ Σοῦτσος προήγαγε τὸν Κυπριανὸν εἰς
ιερέα καὶ διώρισεν αὐτὸν ἐφημέριον τοῦ ἡγεμονικοῦ ναοῦ μετὰ τοῦ
δικαιώματος φοιτήσεως εἰς τὴν αὐτόθι ἀνωτέραν Σχολήν. Ἐν τῇ θέσει

¹¹³ Φ. Γεωργίου, *Εἰδήσεις*, σ. 114. , ¹¹⁴ Κῶδ. Ἀρχιεπ. Α, σ. 126.

¹¹⁵ Ὁ ἕτερος τῶν ἀνεψιῶν, ὁ Πάφου Πανάρετος, εἶχεν ἀποθάνῃ κατ' Αὐγου-
στον τοῦ 1805, διάδοχος δ' αὐτοῦ ἐξελέγη ὁ τῷ 1821 συμμαρτυρήσας τῷ Κυπρι-
ανῷ καὶ τοῖς λοιποῖς Χρυσάνθος. (Κῶδ. Ἀρχιεπ. Α, 127). Ἡ μεταβολὴ αὕτη ἡσθέ-
νωσε προφανῶς τοὺς ὑπὲρ τοῦ Χρυσάνθου, ἐνίσχυσε δὲ τοὺς ἀντιπάλους αὐτοῦ.

¹¹⁶ Ἰδὲ τὰ περὶ τούτων καὶ κατωτέρω ἐν τοῖς περὶ Κυπριανοῦ.

¹¹⁷ Τὰ περὶ Κυπριανοῦ ἐκ τῆς εἰδικῆς μελέτης τοῦ Μεταφράστου τοῦ παρόντος
ἔργου, τῆς δημοσιευθείσης ἐν περιοδικῷ «Φῶς» σ. 3-9, 33-39, 65-72.

ταύτη σπουδάζων ἅμα παρέμεινε ὁ Κυπριανὸς μέχρι τοῦ 1802, ὅτε ἐπανέκαμψε μετὰ τοῦ Χαραλάμπους εἰς Κύπρον. Ἐνταῦθα οὗτοι ἀπῆλλαξαν μὲν τὴν Μονὴν τῶν δυσβαστάκτων χρεῶν, ἐπροίκισαν δ' αὐτὴν καὶ ἐκόσμησαν διὰ πολυτίμων σκευῶν καὶ ἀφιερωμάτων. Καὶ ὁ μὲν Χαραλάμης παρέμεινεν ἐν τῇ Μονῇ, ὁ δὲ Κυπριανὸς ἀνέλαβε τὴν διαχείρισιν τῶν ἐν Στροβόλῳ κτημάτων τῆς Μονῆς Μαχαιρᾶ, εἰς ἣν ἄκρως ηὐδοκίμησεν. Ἀρχιεπίσκοπος δὲ γενόμενος δὲν ἐλησμόνησε τὴν γενέθλιον κώμην, ἀλλὰ καὶ ὕδωρ ἐφρόντισε νὰ προμηθεύσῃ αὐτῇ, τὸ μέχρι σήμερον καλούμενον «νερὸν τοῦ Δεσπότη», καὶ τὸν ναὸν αὐτῆς νὰ ἀνακαινίσῃ, ὡς ἐμφαίνει ἡ ὑπερθεὶς τῆς βορείας θύρας τοῦ Ναοῦ ἐπιγραφή, ἥδε :

«Λιτὴν προσφορὰν δέξαι, μητρᾶνανδρε Κόρη,
τὴν ἐκ βάθρων οἰκοδομήν τοῦ ναοῦ Σου,
ἣν σοι προσφέρει Κυπριανὸς ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου
ἐκ τῶν σῶν τὰ σὰ λαβὼν καὶ προσενέγκας·
μισθὸν δὲ δίδου πληροῦσα τὰς αἰτήσεις
ὥς σοι προσάγει στεναγμοῖς ἀλαλήτοις·
θαῦ δ' ὑπὸ πόδας αὐτοῦ πάντα ἐχθρὸν καὶ πολέμιον.
ἡμιζ' Μαρτίου β' ».

65. Ὡς ἐκ τῆς εὐδοκίμησεως αὐτοῦ ἐν τῇ διαχειρίσει τῶν ἐν Στροβόλῳ κτημάτων τοῦ Μαχαιρᾶ, ἣν ἀμέσως ἀντελήφθησαν οἱ Λευκοσιῶται, ἠξίωσαν παρὰ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Χρυσάνθου νὰ διορίσῃ αὐτὸν οἰκονόμον τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς, ἀνέθεσαν δ' αὐτῷ τὴν ἐν γένει διαχειρῖσιν τῶν τε ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῶν πολιτικῶν πραγμάτων.

66. Ἐν τῇ θέσει ταύτῃ προσήνεγκεν ἀξιόλογον ὑπηρεσίαν εἰς τε τὸν Ἀρχιεπίσκοπον καὶ τοὺς κατοίκους τῆς Λευκοσίας ἅπαντας ἐπὶ τῆς σιτάσεως τῆς γενομένης τῷ 1804 ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν τῆς Λευκοσίας καὶ τῶν περιχώρων κατὰ τοῦ Ἀρχιεπισκόπου· ἐπειδὴ δηλ. οὗτος, διατελῶν ἐπὶ τῶν τελευταίων Σουλτάνων ὁ κατ' οὐσίαν διοικητὴς τῆς Νήσου, ἦτο καὶ ὑπόχρεως νὰ μεριμνᾷ καὶ περὶ σιταρκείας αὐτῆς, διεδόθη δ' ὅτι ἐπῆλθεν αἰφνιδίως σπάνις τῶν ἐπιτηδείων, οἱ Τοῦρκοι τῆς Λευκοσίας παρορμώμενοι ὑπὸ τῶν Ἀγάδων αὐτῶν φθονούντων τὴν πλεονάσασαν ἰσχὺν τοῦ Ἀρχιεπισκόπου καὶ ἐπιζητούντων παντὶ τρόπῳ νὰ ταπεινώσωσιν αὐτόν, ἐξηγέρθησαν, ἐκακοποίησαν τὸν Ἀρχιεπίσκοπον, ἐφόνευσαν τοὺς ἀρνηθέντας νὰ δώσωσιν αὐτοῖς χρήματα Χριστιανοὺς καὶ κατέλαβον τὴν Λευκοσίαν. Ἀλλ' ὁ δραγουμᾶνος

χατζηΓεωργάκης ἠδυνήθη νὰ διαφύγῃ εἰς Κπ, διὰ τῶν ἐνεργειῶν δ' αὐτοῦ ἡ Πύλη διέταξε δύο πασσάδες ἐκ Καραμανίας ὅπως διαβάντες εἰς Κύπρον σωφρονίσωσι τοὺς στασιαστιάς. Οὗτοι ἐλθόντες εἰς Λευκοσίαν ἐπολιόρκησαν ἐν αὐτῇ τοὺς στασιαστιάς, οἵτινες ἠναγκάσθησαν νὰ ζητήσωσι τὴν μεταξὺ ἑαυτῶν καὶ τῶν πολιορκούντων μεσολάβησιν τοῦ Ἀρχιεπισκόπου. Τὰς διαπραγματεύσεις διεξήγαγεν ὁ Κυπριανὸς μετὰ τοσαύτης συνέσεως ὥστε ὁ ὑπὸ τὸ ψευδώνυμον Ἀλῆ βέης περιελθὼν τὴν Ἀνατολὴν τῷ 1806 ἄγγλος περιηγητὴς καλεῖ αὐτὸν «ἄγγελον φύλακα τῶν ὁμοεθνῶν του»¹¹⁸. Τῇ μεσολαβήσει τῶν προξένων Γαλλίας *Regnauld*, Ἀγγλίας *Περισιτιάνη* καὶ Ρωσίας *Καλημέρα* οἱ Πασσάδες ὑπέσχοντο τοῖς στασιασταῖς ἀμνησίαν, οὕτω δὲ κατέλαβον παραδοθεῖσαν τὴν πόλιν. Ἀλλὰ παραβάντες τὴν ὑπόσχεσιν αὐτῶν ἀπεκεφάλισαν πολλοὺς τῶν στασιαστῶν. Οὕτως ἡ δύναμις τοῦ Ἀρχιεπισκόπου ἠὲξήθη ἀντὶ νὰ ἐλαττωθῇ, ὁ δὲ Κυπριανὸς μετὰ τὴν ἐπιτυχίαν ταύτην ἀνέλαβεν ἐκ τῶν χειρῶν τοῦ Ἀρχιεπισκόπου βαθμηδὸν τὴν γενικὴν διεύθυνσιν τῶν πραγμάτων.

67. Ἦσαν τότε οἱ χρόνοι καθ' οὓς ἐκυφορεῖτο ὁ ἀπαράμιλλος τοῦ ἐλληνικοῦ Ἔθνους ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας ἀγών. Ἡ ἐγκυμονομένη θύελλα παρεῖχεν ἐνιαχοῦ τεκμήρια εἰς τοὺς φύσει καχυπόπτους Τούρκους, οἵτινες ὥσεὶ ἐν σκότει μαινόμενοι ἐπληττον ἐπὶ δεξιὰ ἢ ἐπ' ἀριστερὰ πάντα ὅστις ἤθελε θεωρηθῇ ἐπικίνδυνος. Ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἡσύχασαν μὲν προσωρινῶς οἱ ταπεινωθέντες ὑπὸ τῆς φορᾶς τῶν πραγμάτων Τούρκοι τῆς Κύπρου, караδοκοῦντες δ' ὅμως καταλληλοτέραν περίστασιν ὅπως καταλύσωσι διὰ σφαγῆς τὴν δύναμιν τοῦ Ἀρχιεπισκόπου καὶ κορέσωσιν ἐν αἵματι τὴν κατὰ τῶν Χριστιανῶν λύσσαν αὐτῶν.

68. Πρῶτος ἔπεσε θῦμα τῆς λύσσης ταύτης ὁ δραγουμᾶνος χατζηΓεωργάκης ἐν Κπ. Ὁ τῷ 1808 μ. Βεζίρης, ὅστις προδιατελέσας ἐξόριστος ἐν Κύπρῳ εἶχεν ἀφορμὰς κατὰ τοῦ Δραγουμάνου, ἥ, τὸ πιθανώτερον, ἐνεστερνίσθη τὸ κατὰ τοῦ Δραγουμάνου μῖσος καὶ τὸν

¹¹⁸ *Travels of Ali bey*, London, 1816, ἐν τῇ ἐκθέσει τῆς ἀνὰ τὴν Νῆσον τῷ 1806 περιηγήσεώς του: During the previous year there had been a great rising of the Turks against the Dragonian. They gained possession of the city of Nicosia and behaved atrociously to the Archbishop and other Greeks; they even killed those who refused to give them money. In this critical situation the Steward was the guardian angel of his community — such talent and tact did he show in turning aside the fury of the rebels.

φθόνον τῶν Μουσουλμάνων τῆς Λευκοσίας, ἐκάλεσεν αὐτὸν εἰς Κπ, ἐλθόντα δὲ συνέλαβε καὶ διέταξε τὴν κατατόμησιν αὐτοῦ ἐν αὐτῇ τῇ αὐλῇ τῆς ἑαυτοῦ οἰκίας, ἵνα ματαιώσῃ τὰς ὑπὲρ τοῦ Δραγουμάνου ἐνεργείας τῶν Πρέσβων Ἀγγλίας καὶ Ρωσίας. Διότι ἀληθῶς οἱ Πρέσβεις οὗτοι ἐπέτυχον ὑπὲρ τοῦ Δραγουμάνου χάριν παρὰ τοῦ Σουλτάνου, ἀλλ' οἱ ἀπεσταλμένοι αὐτῶν καίπερ σπεύδοντες ἔφθασαν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Βεζίρου κατόπιν τῆς ἐκτελέσεως τοῦ κακουργήματος· ἡ κατατόμησις εἶχεν ἐκτελεσθῇ, τὸ δὲ πτώμα τοῦ δυστυχοῦς χατζη-Γεωργάκη ἔκειτο ἀχνίζον ἀκόμη ἐπὶ τοῦ ἐδάφους.

69. Ὁ ἀρχιεπίσκοπος Χρυσάνθος ἐξηκολούθησεν ἐν βαθυτάτῳ γή-
ρατι ὀνόματι κυβερνῶν τὴν Ἐκκλησίαν, ὃ δὲ Κυπριανὸς πράγματι,
ὅτε αἰφνης λαϊκὴ θύελλα παρέσυρε τὸν Χρυσάνθον, ἀνύψωσε δὲ τὸν
Κυπριανὸν εἰς τὸν θρόνον ταχύτερον ἢ ὅσον προσεδόκατο. Διότι ἀπὸ
τοῦ 1804 γενικὴ ἰδέα εἶχε σχηματισθῇ ὅτι ὁ συνετὸς καὶ δραστήριος
Οἰκονόμος ἦτο ὁ ἐνδεδειγμένος διάδοχος τοῦ Χρυσάνθου, μετὰ δυσφο-
ρίας δ' ἔβλεπον οἱ ἄνθρωποι ὅτι ὁ Χρυσάνθος παρασυρόμενος ὑπὸ
τῶν συγγενῶν αὐτοῦ τὸ μὲν δὲν ἐνέμενεν εἰς τὴν ἐπανειλημμένως, ὥς
ἤδη εἴρηται, ἐν τῇ συνειδήσει τῆς ἀνικανότητός του πρὸς ἐκπλήρωσιν
τῶν ἰδίων καθηκόντων ληφθεῖσαν ἀπόφασιν περὶ παραιτήσεως, τὸ δὲ
καὶ παρεσκεύαζε τὰ πράγματα ὥστε ἐκ τῶν οἰκείων αὐτοῦ νὰ δια-
δεχθῇ τις αὐτόν. Ἐξ ἀντιδράσεως πρὸς τὸν Χρυσάνθον καὶ τοὺς συγ-
γενεῖς αὐτοῦ, οἵτινες ὑπερβάντες, φαίνεται, τὰ ἐσκαμμένα ἐνέμοντο τὴν
Ἐκκλησίαν ὥς οἰκογενειακὸν τιμάριον, ἐσχηματίσθη ἰσχυρὰ μερὶς σκο-
πὸν ἔχουσα νὰ ὑποστηρίξῃ μετὰ τὴν παραίτησιν ἢ τὸν θάνατον τοῦ
Χρυσάνθου τὸν Κυπριανὸν ὥς διάδοχον αὐτοῦ. Ἡ μερὶς αὕτη ἀνυ-
πομονοῦσα νὰ ἐκτελέσῃ τὰ βουλευματα αὐτῆς ἐνήργησε δραστηρίως
ἐν Κπ, κατ' ἀκολουθίαν δὲ τῶν ἐνεργειῶν τούτων ἐξεδόθη αὐτοκρα-
τορικὸν διάταγμα ἐπιτάσσον τὴν ἔξωσιν τοῦ ἀρχιεπισκόπου Χρυσάν-
θου καὶ τοῦ ὁμιονύμου ἀνεψιοῦ αὐτοῦ Μητροπολίτου Κιτίου καὶ τὴν
ἐξορίαν αὐτῶν, βασιλικὸς δ' ἀπεσταλμένος ἐκ Κπ ἀπήγαγεν αὐτοὺς
εἰς Χαλκίδα τῆς Εὐβοίας κατ' Ἰούνιον τοῦ 1810. Σχεδὸν συγχρόνως
ἐκομίσθησαν εἰς Κύπρον τὰ βεράτια καὶ χάρτι σερίφ, δι' ὧν διωρί-
ζοντο ὁ μὲν Κυπριανὸς ἀρχιεπίσκοπος, ὁ δὲ ἀρχιμανδρίτης Μελέτιος
μητροπολίτης Κιτίου.

70. Ἀλλ' οἱ διαπραξάμενοι τὴν ἔξωσιν τοῦ Ἀρχιεπισκόπου καὶ
τοῦ Κιτίου εὐρέθησαν αἰφνης ἐν στενοχώρῳ θέσει πρὸ τῆς ταχύτητος

μεθ' ἧς ἡ Πύλη ἐνήργησε. Ὅθεν ἐν τῇ ἀμνηχανίᾳ αὐτῶν, ἡνωμένοι ἤδη ἅπαντες περὶ τοὺς δύο περιλειφθέντας ἀρχιερεῖς, τὸν Πάφου Χρυσάνθον καὶ τὸν Κερυνείας Εὐγένιον, ἀπηνθύνθησαν πρὸς τὸν ἐν Λάρνακι τότε διατρίβοντα ἀρχιεπίσκοπον Σιναίου Κωνστάντιον ἐν ἀρχῇ τῆς ἐπιστολῆς αὐτῶν ἐδήλουν ὅτι εὐχαρίστως ἐξέλεξαν καὶ ἐδέξαντο τόν τε Κυπριανὸν καὶ τὸν Μελέτιον· ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ διαδοχὴ ἐγένετο μόνον ἐξωτερικῶς οὐχὶ δὲ καὶ ἐκκλησιαστικῶς, παρεκάλουν αὐτὸν νὰ ἀνέλθῃ εἰς Λευκοσίαν, ἵνα ὡς αὐτόνομος καὶ αὐτὸς συνδιασκεφθῇ μετ' αὐτῶν περὶ τοῦ πρακτέου ¹¹⁹. Συγχρόνως δ' ἀπέστειλαν ἀναφορὰν πρὸς τὸν οἰκουμενικὸν πατριάρχην Ἱερεμίαν γ' τῇ 28 Ἰουνίου 1810, ἐν ᾗ ἐξετίθεσαν 1) διὰ βραχέων τὰ κατὰ τὴν ἔξωσιν τοῦ ἀπὸ εἰκοσαετίας διὰ γῆρας καὶ πολλὰς νόσους μὴ δυναμένου νὰ ἐκτελῇ τὰ καθήκοντα αὐτοῦ (— διὸ καὶ πολλάκις ἠθέλησε νὰ παραιτηθῇ ἀλλ' ἐκωλύθη ὑπὸ τινων—) ἀρχιεπισκόπου Χρυσάνθου καὶ τοῦ Κιτίου Χρυσάνθου· 2) ὅτι διὰ βερατίων καὶ χάττι σερίφ διωρίσθησαν ἀντικαταστάται αὐτῶν ὁ Κυπριανὸς καὶ ὁ Μελέτιος, οὓς οὐ μόνον οἱ Ὁρθόδοξοι ἅπαντες ἐγκρίνουσιν ὡς ὄντας κεκοσμημένους μάλιστα δὲ τὸν Κυπριανὸν διὰ πλείστων ἀρετῶν, ἀλλὰ καὶ οἱ Τοῦρκοι καὶ πάντα τὰ λοιπὰ γένη· διὸ καὶ ἐξαποστέλλεται εὐχαριστήριος ἀναφορὰ πρὸς τὸ πολυχρόνιον Δεβλέττι παρὰ τε τῶν Χριστιανῶν καὶ τῶν Ὀθωμανῶν καὶ ἱλάμι τῆς Ἐξουσίας «παραστατικὰ ἀμφότερα τῶν ἀρετῶν ὅπου κοσμοῦσι τοὺς δύο αὐτοὺς ὑποψηφίους, οἵτινες ἀμφότεροι ἀληθινά, μὰ πλεον ὁ κύρ Κυπριανὸς κατὰ τὸν ἀνωτάτω βαθμὸν ὑπάρχει ἄξιος, καθ' ᾧ γνωστικός, σώφρων, ἀγρυπνος, ἐνάρετος παντοίως, ὅλως χριστιανός, ἀμέτοχος, ἄμεμπτος, ἀπέχων, καὶ μάλιστα ὡς δουλεύσας τῇ Πατρίδι διὰ τοσούτων χρόνων, καὶ εὐρεθεὶς πρόμαχος εἰς πᾶσαν περίστασιν καὶ ἀνάγκην, καὶ τέλος λύχνος ὢν ἐτέθη πρεπόντως ἐπὶ τὴν λυχνίαν καὶ λάμπει πᾶσι τοῖς ἐν τῇ οἰκίᾳ εὐαρέστως». 3) παρεκάλουν τὸν Πατριάρχην, ἐπειδὴ οἱ δύο προκατόχοι ἐξαίφνης ἐξωρίσθησαν καὶ δὲν προέλαβον νὰ δώσωσι κατὰ τοὺς κανόνας τὰς παραιτήσεις αὐτῶν, ὅπως «διὰ συνοδικοῦ γράμματος ἐπιτάξῃ τὸν ἐνταῦθα εὐρισκόμενον ἀρχιεπίσκοπον Σιναίου κύριον Κωνστάντιον, ἵνα σὺν τοῖς λοιποῖς Ἀρχιερεῦσι χειροτονήσῃ ἀρχιεπίσκοπον Κύπρου τὸν οἰκονόμον κύρ Κυπριανόν, καὶ μητροπολίτην Κιτιέων τὸν ἀρχιμανδρίτην Μελέτιον, ὑποψηφίους μὲν ἐκκλησιαστικῶς, τελείους δὲ πολιτικῶς ὄντας, ἵνα καὶ ἐκκλησιαστικῶς πληρωθῇ τὸ ἀπό-

¹¹⁹ Κῶδ. Ἀρχιεπ. Α, σ. 156.

τομον καὶ δραστήριον ὑψηλὸν χάτι σερίφιον καὶ τὰ προσκυνητὰ μπεράτια καὶ ἡ εὐάρεστος βουλὴ καὶ θέλησις καὶ αὐτῶν καὶ τῶν ἄλλων Κυπρίων». Τὴν ἀναφορὰν ταύτην ὥς καὶ τὴν πρὸς τὸν Σιναίου Κωνσταντίον προειρημένην ἐπιστολὴν ὑπέγραψαν οἱ δύο Μητροπολίται, οἱ ἀξιοματικοὶ κληρικοὶ τῶν ἐνοριῶν τῆς Λευκοσίας καὶ τινες πρόκριτοι λαϊκοί ¹²⁰.

71. Ἀλλ' οὗτοι βεβαίως δὲν ἐγίνωσκον σαφῶς ὅποσον σπουδαῖον κώλυμα πρὸς ἐκτέλεσιν τοῦ αἰτουμένου ἦτο ἡ ἔλλειψις τῆς γραπτῆς παραιτήσεως τῶν ἐξορισθέντων, οἵτινες καὶ παρακαλούμενοι δὲν ἦτο πιθανὸν ὅτι θὰ ἔστεργον νὰ δώσωσι παραίτησιν. Ἡ ἀπάντησις τοῦ Κωνσταντίου ἀνέωξε τοὺς ὀφθαλμοὺς τῶν ἐν Λευκοσίᾳ ὁ σοφὸς Σιναίου τηρῶν ἀπαρεγκλίτως τοὺς κανόνας καὶ τὴν καθεστηκυῖαν ἐκκλησιαστικὴν τάξιν οὐδὲ νὰ ἀνέλθῃ εἰς Λευκοσίαν ἠθέλησεν, ἀλλ' ἔγραψεν ἐκ Λάρνακος πρὸς τοὺς καλέσαντας αὐτὸν τῇ 2 Ἰουλίου 1810 ἀποφαινόμενος ὅτι οἱ ὑποψήφιοι μόνον διὰ παραιτήσεως τῶν ἐξορισθέντων ἢ δι' εἰδικῆς ἀδείας τῆς μ. Ἐκκλησίας, εἰς ἣν ἀναγνωρίζει τὸ δικαίωμα «καὶ ἄνευ παραιτήσεως ἐπιτάξαι τὴν χειροτονίαν», δύνανται νὰ εἰσέλθωσι κανονικῶς εἰς τὴν τῶν προβάτων αὐλὴν ὑποδεικνύων δὲ τὰ ἅτοπα ἅτινα θὰ προύκνυτον ἐκ τῆς παρὰ τοὺς κανόνας χειροτονίας τῶν ὑποψηφίων, καὶ ἀγγέλλων ὅτι μετὰ χαρᾶς θὰ ἔλθῃ εἰς Λευκοσίαν ὅταν ὁ ἕτερος τῶν ἀπαραιτήτων ὄρων — δηλ. ἡ ἢ παραίτησις τῶν ἐξορισθέντων ἢ ἄδεια τῆς μ. Ἐκκλησίας — πληρωθῇ, ἐκφράζει τὴν βεβαιότητα ὅτι ὁ τε Κυπριανὸς καὶ οἱ λοιποὶ θὰ συμφωνήσωσι πρὸς τὴν γνώμην αὐτοῦ καὶ θὰ ἀπευθυνθῶσι πρὸς τὴν μ. Ἐκκλησίαν, δὲν θὰ θελήσωσι δὲ οὐδεμίαν ἄλλην ἀξίωσιν ἢ (ὃ μὴ γένοιτο!) βίαν κοσμικὴν περὶ τῆς πρὸ τῆς ὥρας ἀνόδου αὐτοῦ εἰς Λευκοσίαν νὰ ἐπαγάγωσιν αὐτῷ ¹²¹.

72. Τὰ τελευταῖα ταῦτα δεικνύουσιν ὅτι οἱ περὶ τὸν Κυπριανὸν ἦσαν πανίσχυροι τότε, χρώμενοι κατὰ βούλησιν καὶ τῇ ἐγκωρίῳ πολιτικῇ ἐξουσίᾳ. Μετεχειρίσθησαν δὲ τὴν ἐξουσίαν ταύτην καὶ πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς τε ἤδη μνημονευθείσης καὶ ἐτέρας νεωτέρας πρὸς τὸν οἰκουμένικὸν Πατριάρχην ἀναφορᾶς. Ἀποτέλεσμα δὲ τῆς διπλῆς ταύτης ἐνεργείας, ἰδίως δὲ τῆς πίεσεως τῆς κεντρικῆς Κυβερνήσεως, κατ' εἰσήγησιν πιθανῶς τῆς ἐπιχωρίου, ἐπὶ τὸ οἰκουμέν. Πατριαρχεῖον ἦτο

¹²⁰ Κῶδ. Ἀρχιεπ. Α, σ. 157. Ἔγγρ. πατρ. Ἐκκλησιῶν, σ. 602ξ.

¹²¹ Κῶδ. Ἀρχιεπ. Α, σ. 156-7.

ἡ ἔκδοσις τοῦ οἰκουμεν. πατριάρχου 'Ιερεμίου γ' πρὸς τὸν Σιναίου Κωνσταντίνον ὑπὸ ἡμερομηνίαν 15 'Ιουλίου 1810, ὅπως μετὰ τῶν ἀπολειφθέντων κυπρίων 'Ιεραρχῶν χειροτονήσῃ τοὺς δύο ἐψηφισμένους καὶ ἐγκαταστήσῃ αὐτοὺς εἰς τοὺς οἰκείους θρόνους ¹²². 'Επειδὴ δ' ὁμως ἡ ἔκδοσις αὕτη δὲν κατεχωρίσθη ἐν τῷ Κώδικι τῆς 'Αρχιεπισκοπῆς, πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ἡ μ. 'Εκκλησία πιεζομένη ὑπὸ τῆς Πύλης ἐξέδωκε μὲν ταύτην καὶ οἶονεὶ ἐστήριξεν αὐτὴν ἐπὶ τῆς βεβαιώσεως τῶν Κυπρίων ὅτι πολλάκις ἠθέλησεν ὁ Χρῦσανθος νὰ παραιτηθῇ καὶ ἐκωλύθη ὑπὸ τινων, δὲν ἔπεμψεν ὁμως αὐτήν, ἣ καὶ ἂν ἔπεμψε θὰ συναπέστειλε καὶ ἰδιαίτερας ὁδηγίας πρὸς τὸν Σιναίου ὅπως ἀναβάλλῃ ὅσον ἡδύνατο τὴν ἐκτέλεσιν τῆς ἐντολῆς, ἕως οὗ εὑρεθῇ τρόπος ὑπερπηδήσεως τοῦ σπουδαίου ἐκείνου κανονικοῦ κωλύματος. 'Εν τῷ μεταξὺ δ' ἴσως ἡ μ. 'Εκκλησία ἀπηυθύνθη πρὸς τοὺς ἐξορίστους ζητοῦσα παραίτησιν αὐτῶν, ἣν ὁμως δὲν ἡδυνήθη νὰ λάβῃ. 'Αλλ' ὁ θάνατος τοῦ πλήρους ἡμερῶν καὶ νόσων πρῶην ἀρχιεπισκόπου Χρυσάνθου κατὰ Σεπτέμβριον ἤρε τὸ κώλυμα, καὶ ὁ Σιναίου Κωνσταντίνος ἔλαβε δευτέραν ἔκδοσιν τοῦ αὐτοῦ Πατριάρχου ἀπὸ 26 Σεπτ. 1810, ἐν ᾗ δίδεται αὐτῷ ἡ ἄδεια νὰ χειροτονήσῃ τὸν 'Αρχιεπίσκοπον καὶ τὸν Κιτίου. Ταύτην δὲ τὴν ἔκδοσιν ἐθεώρησε κανονικὴν ὁ Κωνσταντίνος καὶ ταύτην μόνην παρεχώρησεν ἵνα καταχωρισθῇ ἐν τῷ Κώδικι τῆς 'Αρχιεπισκοπῆς ¹²³, ἐπὶ τῇ βάσει δ' αὐτῆς προέβη τέλος εἰς τὴν χειροτονίαν τοῦ Κυπριανοῦ τῇ 29 ἢ 30 'Οκτωβρίου τοῦ 1810. Τὴν δὲ χειροτονίαν τοῦ Κιτίου Μελετίου ἐτέλεσεν ὁ Κυπριανὸς τῇ 2 ἢ 3 Νοεμβρίου ἄνευ συμμετοχῆς τοῦ Σιναίου, ὅστις ἐν μὲν τῇ χειροτονίᾳ τοῦ Κυπριανοῦ ἐπέσχε θέσιν προέδρου τῆς 'Εκκλησίας, ἐπὶ δὲ τῆς χειροτονίας τοῦ Μελετίου δὲν ἦτο ἀπαραίτητος ἅτε ὑπάρχοντος προέδρου. Διὸ καὶ ἐν μὲν τῷ ὑπομνήματι τῆς τυπικῆς ἐκλογῆς τοῦ Κυπριανοῦ γίνεται μνεία καὶ αὐτοῦ, ἐν δὲ τῷ τῆς ἐκλογῆς τοῦ Μελετίου οὐ εἶναι δὲ τὰ ὑπομνήματα ταῦτα ὑπογεγραμμένα ὑπὸ τῶν δύο Μητροπολιτῶν καὶ τοῦ τιτουλαρίου ἐπισκόπου Τρημιθοῦντος Σπυρίδωνος ¹²⁴.

73. Οὕτως ἀποκατέστησαν τὰ πράγματα ἐν τῇ 'Εκκλησίᾳ καὶ ἡδυνήθη ὁ Κυπριανὸς νὰ ἐπιδείξηται ἀφθόνως ἤδη τὰς περικοσμούσας αὐτὸν ἀρετὰς καὶ νὰ ἀναπτύξῃ ὑπὲρ τοῦ κλήρου καὶ τοῦ λαοῦ ἀπαράμιλλον τῇ ἀληθείᾳ δραστηριότητα.

¹²² 'Εγγρ. πατριάρχ. 'Εκκλησιῶν σ. 605.

¹²³ Κῶδ. 'Αρχιεπ. Α, σ. 159. ¹²⁴ Κῶδ. 'Αρχιεπ. Α, σ. 160, 161.

74. Πρώτη πράξις τοῦ Κυπριανοῦ μετὰ τὴν νόμιμον ἐπὶ τοῦ θρόνου ἐγκατάστασιν ὑπῆρξεν ἡ ἐξέτασις καὶ διασάφησις τῆς οἰκονομικῆς θέσεως τῆς Ἐκκλησίας, ὅπως ἐν πλήρει γνώσει τῆς πραγματικῆς καταστάσεως δυνηθῇ νὰ λάβῃ τὰ ἀναγκαῖα πρὸς ἀποσόβησιν τοῦ ἀπειλουμένου οἰκονομικοῦ δλέθρου μέτρα. Συνεκάλεσε λοιπὸν τὴν ἱ. Σύνοδον καὶ συνέταξε μετὰ τῶν λοιπῶν Ἀρχιερέων πίνακα τῶν ἐκκλησιαστικῶν χρεῶν, ἅτινα συνεποσώθησαν εἰς τὸ τρομακτικὸν ποσὸν τῶν 1.404.852 γροσίων, ἐξ οὗ τὴν μερίδα τοῦ λέοντος εἶχον λαμβάνειν διάφοροι Πρόξενοι μεγάλων καὶ μικρῶν Δυνάμεων, οἵτινες φαίνεται ὅτι δὲν παρῆχον ἀφιλοκερδῶς τοῖς καταδυναστευομένοις τὴν προστασίαν αὐτῶν ¹²⁵. Ἀλλ' ἡ Ἐκκλησία ὄφειλε καὶ εἰς τὸν ὅς εἴρηται ἐν Κπ θανατωθέντα δραγουμᾶνον χατζηΓεωργάκην μεγάλην ποσά, ὣν τὸ ὅλικόν ἦτο γρόσια 240.068, ἅτινα προστεθέντα ἀνεβίβασαν τὸ ὅλον χρέος εἰς γρ. 1.644.920 ¹²⁶. Ὁ πίναξ οὗτος ὑπεβλήθη καὶ εἰς τὴν Πύλιν. Ἀλλ' αἴφνης ἐνεφανίσθησαν καὶ ἄλλα χρέη· διάφοροι ἀγάδες ἤγειραν ἀξιώσεις ὅτι δῆθεν εἶχον δανείσῃ τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ ἄλλοι, Χριστιανοὶ οὗτοι, ὅτι εἶχον δώσῃ εἰς διαφόρους ἀγάδες μεγάλα ποσὰ ὑπὸ τύπον δανείου, ἄνευ βεβαίως ἐπιστροφῆς. Οὕτως ἠναγκάσθη ἡ Ἐκκλησία νὰ ἀναλάβῃ καὶ νέα χρέη, ἀνερχόμενα εἰς τὸ ὑπέρογκον ποσὸν γροσίων 1.640.950, ὅπερ ἠνάγκασε τὸν Κυπριανὸν νὰ σημειώσῃ χαρακτηριστικώτατα ἐν τῷ Κώδικι «ἵλεως γενοῦ ἡμῖν, Κύριε, καὶ περὶ τούτων». Οὕτω τὸ ὅλον χρέος τῆς Ἐκκλησίας ἀνῆλθεν εἰς τὸ τεράστιον ποσὸν γροσίων 3.285.870.

75. Ἴσως νομίσῃ τις ὅτι ὁ Κυπριανὸς πρὸ τοιούτου οἰκονομικοῦ χάους, πρὸ οὗ οἷοςδῆποτε ἕτερος ἤθελε τραπῇ εἰς ἄτακτον φυγὴν, ἐδειλλασεν· ἀλλ' οὐδὲ τοῦτο συνέβη. Ἀτρόμητος καὶ μεθοδικὸς ὁ Ἀρχιεπίσκοπος, ἀντλῶν θάρρος καὶ ἀνδρείαν ἐκ τῆς βαθείας αὐτοῦ ἐπὶ τὸν ζῶντα Θεὸν πίστεως, ἐπελάβετο δραστηρίως τῆς ἐκ τῶν ἐνόντων διορθώσεως τῆς καταστάσεως. Φαίνεται δ' ὅτι αἱ προσπάθειαι αὐτοῦ ἐστéφθησαν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ὑπὸ ποιᾶς τινος ἐπιτυχίας, καθ' ὅσον δύο ἔτη μετὰ τὴν ἀνάρρησίν του εἰς τὸν θρόνον ἠδυνήθη νὰ πραγματώσῃ ὄνειρον εὐγενές, ὅπερ ἀπὸ μακροῦ ἐβαυκάλιζε τὴν φιλοπρόοδον καὶ φιλότιμον ψυχὴν του. Ἐννοοῦμεν τὴν ἰδρυσιν τῆς ἐν Λευκοσίᾳ ἀνωτέρας ἑλληνικῆς Σχολῆς.

76. Ὁ Κυπριανὸς ἔβλεπε μετὰ βαθυτάτου ἄλγους ὅτι «ἡ Κύπρος

¹²⁵ Κῶδ. Ἀρχιεπ. Α, σ. 165.

¹²⁶ Αὐτόθι, σ. 163.

πάσχει μέγαν αὐχμὸν ἑλληνικῶν μαθημάτων, τὰ ὅποια εἶναι τὸ μόνον μέσον ὁποῦ στολίζουσι τὸν ἀνθρώπινον νοῦν καὶ ὁποῦ ἀποκατασταίνουσι τὸν ἄνθρωπον ἄξιον τῷ ὄντι ἄνθρωπον», ὅτι «καὶ τὰ παραμικρότερα νησία καὶ αἱ παραμικρότεραι πολιτεῖαι ἔχουσι κοινὰ σχολεῖα συστημένα, καὶ μία Κύπρος ἐν κοινὸν μουσεῖον καὶ τῶν γραμματικῶν δὲν εἶναι ἄξιοι νὰ συστήσωσι διὰ νὰ σπουδάζωσι τὰ παιδιά τῆς πολιτείας καὶ νὰ ρυθμίσωσι καὶ τὴν βάρβαρον γλῶσσάν τους· ἀλλὰ πηγαίνεις καὶ βλέπεις μίαν ἀμάθειαν εἰς ὅλους γενικῶς καὶ εἰς ἱερωμένους καὶ εἰς λαϊκοὺς, καὶ κάποια ἡθὴ σχεδὸν ἀνυπόφορα». Ἐνεκεν τούτων καὶ διότι διέκρινεν ὅτι καὶ πολλὰ ἐγκλήματα ἐγίνοντο διὰ τὴν τελείαν ἔλλειψιν παιδείας ἀποκλειστικῶς, ἀπεφάσισε τὴν ἀνέγερσιν τῆς Σχολῆς· «ἡγείραμεν, λέγει αὐτὸς ἐν τῷ ἰδρυτικῷ γράμματι, ἐκ θεμελίων καὶ εἰς κάλλος ὁπωσοῦν τὴν ἤδη οἰκοδομηθεῖσαν νέαν σχολήν, τὴν ἔξωθεν καὶ πλησίον κειμένην τῆς καθ' ἡμᾶς ἀγιωτάτης Ἀρχιεπισκοπῆς ἐν τῷ κατὰ ἀνατολὰς εὐρισκομένῳ παξέ, τὸν ὁποῖον παξὲν εἶχε πρὸ χρόνων ἀφιερωμένον εἰς τὴν ἱερὰν σταυροπήγιον καὶ βασιλικὴν Μονὴν τῆς Κυρίας Μαχαιράδος ὁ συναδελφὸς ἡμῶν ἅγιος Κυρηναῖος κὺρ Εὐγένειος».

77. Ἡ ἴδρυσις τῆς Σχολῆς ἐπὶ τοῦ εἰρημένου κήπου τῆς Μονῆς Μαχαιρᾶ ἐγένετο ὑπὸ ὄρους. «Ἐντελλόμεθα, λέγει περαιτέρω ἐν τῷ αὐτῷ γράμματι ὁ Κυπριανός, καὶ διορίζομεν, ἐν ὧν μὲν ἡ Σχολὴ αὕτη διασφύζεται τοῦτο αὐτὸ σχολή, κατὰ τὴν ἀφιέρωσιν ἡμῶν, τὸ ἱερὸν Μοναστήριον νὰ μὴ ἔχη νὰ πρετενδαίρη τι ὑπὲρ τοῦ τόπου τούτου. Ἄν ὅμως μετὰ καιρὸν κανένας ληστρικῶς ἐφορμήσας ἤθελεν ἀναιρέσῃ τὸ σύστημα τῆς Σχολῆς ταύτης, τὸ ἱερὸν Μοναστήριον αὐθις νὰ πρετενδαίρη τὸν ἴδιον τόπον».

78. Ἡ Σχολὴ ἐνεκαινίσθη καὶ καθιερώθη τῇ ἀγίᾳ Τριάδι τῇ 1 Ἰανουαρίου τοῦ 1812, συγχρόνως δὲ κατεστρώθη ἐν τῷ Κώδικι τὸ ἰδρυτικὸν καὶ καθιερωτήριον αὐτῆς γράμμα, ἐξ οὗ ἐλήφθησαν τὰ ἀνωτέρω ἀποσπάσματα. Ἐν τέλει τοῦ γράμματος τούτου συνιστᾶται ἡ Σχολὴ εἰς τὴν ἐνδεδεχῆ μέριμναν καὶ στοργὴν τῶν Μητροπολιτῶν, τῶν διαδόχων Ἀρχιεπισκόπων, παντὸς τοῦ κλήρου καὶ τοῦ λαοῦ, παρ' ὧν ὁ Ἰδρυτὴς ἀξιοῖ ὑπεράσπισιν αὐτῆς καὶ μέχρις αἵματος. Ἐπακολουθοῦσιν ἀραὶ φοβεραὶ κατὰ παντὸς ὅστις ἤθελε τολμήσῃ νὰ βλάβῃ τὴν Σχολήν, εὐλογία δὲ καὶ συγχώρησις εἰς πάντα ὠφελοῦντα καὶ προστατεύοντα αὐτήν ¹²⁷.

¹²⁷ Κῶδ. Ἀρχιεπ. Α, σ. 173ε.

79. Ἡ ἐλληνικὴ Σχολὴ ὑπῆρξε τὸ φωτεινότατον καὶ χρησιμώτατον τῶν ἔργων τοῦ Κυπριανοῦ· ἐπὶ πλείονα τῶν 100 ἤδη ἐτῶν διατελεῖ αὕτη ἀκοίμητος ἐστία τοῦ ἱεροῦ πυρὸς τῆς ἐθνικῆς παιδείας, ἀέναος πηγὴ πνευματικῆς ζωῆς, ἀδιάλειπτον ἐργαστήριον μορφώσεως καὶ ἡμερώσεως· ἐξ αὐτῆς οἱ πλεῖστοι τῶν τε παρελθουσῶν καὶ τῶν παρουσῶν κυπριακῶν γενεῶν ἠντλησαν τὰ νάματα τῆς ἐθνικῆς ζωῆς καὶ τὰ ἠθικὰ ἐφόδια κρείττονος βίου, καὶ ἐχειραγωγήθησαν ὑπὸ βαθυφρόνων τοῦ ἐθνισμοῦ καὶ τοῦ ἀνθρωπισμοῦ ἱεροφαντῶν εἰς τῆς ἐθνικῆς δόξης καὶ τοῦ ἀνθρωπικοῦ πολιτισμοῦ τὰ ἱερὰ ἄδυστα. Αὕτη ἡ Σχολὴ κατ' ἐξοχὴν, τοῦ μάρτυρος Ἀρχιεπισκόπου τὸ ἀθάνατον ἱδρυμα, ἀνύψωσε τὰς γενεὰς τῶν Κυπρίων καὶ δι' αὐτῶν τὴν Νῆσόν των εἰς τὸ σημερινὸν ὑψηλὸν τοῦ πολιτισμοῦ των ἐπίπεδον.

80. Εἶδομεν ἐν τοῖς προηγουμένοις ὅτι ὁ δραγουμᾶνος χατζηΓεωργάκης ἐφορεύθη ἐν Κπ· ἐπειδὴ δὲ ὁ φόνος αὐτοῦ ἐδικαιολογήθη ὥς ἐκτελεσθεὶς ἐπὶ προδοσίᾳ, ἡ περιουσία αὐτοῦ ἐδημοσιώθη, δύο δ' ἀπεσταλμένοι ἐκ Κπ ἦλθον εἰς Κύπρον ἵνα πωλήσωσι τὰ κτήματα αὐτοῦ καὶ εἰσπράξωσι τὰ εἰς αὐτὸν ὑπὸ διαφόρων ὀφειλόμενα. Εἶχον δ' ἀρχίσῃ ἤδη τὴν πώλησιν ὅτε ἡ χήρα καὶ τὰ ὀρφανὰ τοῦ θανατωθέντος κατώρθωσαν νὰ μεταβληθῇ ὑπὲρ αὐτῶν ἡ πρώτη ἀπόφασις. Κατὰ τὴν δευτέραν ἀπόφασιν, ἣν ἐκόμισεν εἰς Κύπρον μετὰ σπουδῆς ἕτερος ἀπεσταλμένος, ἐχαρίζετο εἰς τὰ ὀρφανὰ τοῦ χατζηΓεωργάκη ἡ περιουσία του, ἀλλ' ὑπὸ τὸν ὅρον νὰ καταβάλωσιν ἀμέσως 350 πονγυία, ἥτοι 175.000 γρόσια. Ὁ Κυπριανὸς ἐφρόντισε νὰ συναθροισθῶσιν ἐκ τῆς περιουσίας καὶ τῶν ὀφειλετῶν τοῦ Δραγουμάνου ὅσα ἦτο δυνατόν, ἀλλὰ δὲν ἐπῆρκεσαν ὀφειλέτης δέ τις, Δημήτριος Πανλίδης καλούμενος, μὴ ἔχων νὰ καταβάλῃ τὰ ὀφειλόμενα, ἐφυλακίσθη, ἀπελύθη δ' εἶτα τῇ μεσολαβήσει τοῦ Ἀρχιεπισκόπου ἵνα φροντίσῃ περὶ ἐξευρέσεως χρημάτων πρὸς ἀπότισιν τῆς ὀφειλῆς του. Μὴ εὐρίσκων δὲ δάνειον ἀπεφάσισε νὰ πωλήσῃ δύο τσιφλίκια αὐτοῦ· ἓν ἐν Τύμβῳ καὶ ἕτερον ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Λεμεσοῦ, Φασοῦρι καλούμενον· καὶ μὴ εὐρίσκων ἀγοραστὴν προσέφυγε πάλιν πρὸς τὸν Ἀρχιεπίσκοπον, καὶ τῇ βοήθειᾳ καὶ ἄλλων προκρίτων ἐπεισεν αὐτὸν νὰ ἀγοράσῃ τὰ τσιφλίκια ταῦτα ἀντὶ 16.000 γροσίων. Ὁ Κυπριανὸς μὴ ἔχων οὔτε ἴδια οὔτε δημόσια χρήματα ἠρνήθη κατ' ἀρχάς, ἀλλ' ἐν τέλει ἠγόρασε τὰ τσιφλίκια ἰδιωτικῶς, δαπανήσας εἰς αὐτὰ ὅ τι εἶχεν· ἐγένοντο τὰ σχετικά ἔγγραφα καὶ ὁ Κυπριανὸς ἡσχολεῖτο ἤδη περὶ τὴν ἐξεύρεσιν χρημά-

των πρὸς συγκάλυψιν τοῦ τιμήματος, διότι ὅσα εἶχε δὲν ἐξήρκεσαν· ἀλλ' ὁ Παυλίδης διὰ τῆς πωλήσεως τῶν τσιφλικίων ἀπέμενε ἀκτήριον καὶ σχεδὸν ἄστεγος· διὸ ἐμφανίζεται πρὸ τοῦ Ἀρχιεπισκόπου τῇ ἐπαύριον μετὰ τῶν περὶ ἐαυτὸν, καὶ ἐκλιπαρεῖ αὐτὸν ἵνα κρατήσῃ ἀντὶ τῶν 16.000 γροσίων μόνον τὸ τσιφλίκιον τῆς Τύμβου, ἀφήσῃ δὲ εἰς αὐτὸν τὸ Φασοῦρι «πρὸς κυβέρνησίν του». Καὶ τοῦτο ἐποίησεν ὁ μεγαλόκαρδος Ἀρχιεπίσκοπος, παρέχων τρανὸν δεῖγμα χριστιανικῆς ἀρετῆς, ἣτις διεῖπεν ἀείποτε τὰς δημοσίας καὶ τὰς ἰδιωτικὰς αὐτοῦ πράξεις καὶ ἐνεργείας.

81. Τὸ δὲ τσιφλίκιον τῆς Τύμβου ἀφιέρωσεν εἰς τὴν Μονὴν τῆς μετανοίας αὐτοῦ, τὴν τῆς Παναγίας τοῦ Μαχαιρᾶ· ἐπειδὴ δὲ ἰδίως τὸ ὕδωρ τοῦ κτήματος εἶχεν ἀνάγκην ἐπισκευῶν, ἐπώλησε κτήματά τινα ἀπομεμακρυσμένα καὶ ὅλως ἀπρόσοδα τῆς Μονῆς καὶ διὰ τοῦ τιμήματος αὐτῶν προέβη εἰς τὰς ἀναγκαίας ἐπισκευάς, διότι αὐτὸς οὐδὲν εἶχε πλέον ¹²⁸.

82. Ἀλλὰ περὶ τῆς Μονῆς τοῦ Μαχαιρᾶ τῷ αὐτῷ ἔτει (1813) ἠναγκάσθη καὶ ἄλλα μέτρα νὰ λάβῃ ὅπως διασώσῃ αὐτὴν ἀπὸ τελείας ἐρημώσεως. Διότι ἡ Μονὴ αὕτη μετὰ τὴν ἀποχώρησιν τοῦ Κυπριανοῦ ἀπὸ τῆς ὑπηρεσίας αὐτῆς, φαίνεται ὅτι μετὰ μικράν τινα ἀναζωογόνησιν διὰ τῶν συντόνων αὐτοῦ καὶ τοῦ ἀρχιμ. Χαλαλάμπους προσπαθειῶν, περὶ ὧν ἀνωτέρω ἐρρήθησαν τὰ δέοντα, ἤρχισε πάλιν νὰ παρακμάζῃ τοσοῦτον, ὥστε, ἐν ᾧ προηγουμένως στρατιὰ μοναχῶν ἐπλήρουν τὴν Μονὴν καὶ τὰ πέριξ, νῦν διὰ τὴν ἀπαισίαν τυραννίδα ἐκινδύνευε νὰ ἐρημωθῇ τελείως. Αὐτοὶ οἱ περιλειφθέντες Πατέρες διὰ τὴν ἔλλειψιν δούλων ἠναγκάζοντο καταλείποντες τὸ ὑψηλὸν τῆς ἀσκήσεως ἔργον νὰ ἀσχολῶνται περὶ ἔργα ταπεινὰ καὶ εὐτελῆ πρὸς ἐπάρκειαν τῶν σωματικῶν αὐτῶν ἀναγκῶν. Ἡ καρδιά τοῦ Κυπριανοῦ, ὅστις καίπερ ἀρχιεπίσκοπος γενόμενος ἐξηκολούθει, ὡς αὐτὸς ὁμολογεῖ, νὰ ἀνήκῃ ὅλος εἰς τὴν Μονὴν τῆς μετανοίας αὐτοῦ, λίαν ἐδοκιμάσθη ἐν τῇ καταστάσει ταύτῃ. Διὰ τοῦτο πλὴν τῆς ἀφιερώσεως τοῦ τσιφλικίου τῆς Τύμβου, ἐξέδωκε γράμμα ἐπίσημον, δι' οὗ ἀφιέρου εἰς τὴν Μονὴν 15 δούλους, ἵνα συμποσωθῶσιν οἱ σύμπαντες δοῦλοι τῆς Μονῆς εἰς 75 εἰς τὸ διηνεκές. Εἰργάσθη δ' ἐπιμόνως πρὸς διάσωσιν τῆς Μονῆς Μαχαιρᾶ ἀπὸ τοῦ ὀλέθρου καὶ χάριν τοῦ ἱστορικοῦ αὐτῆς παρελθόντος, ὅπερ συνοψίζει ἐν τῷ περὶ αὐτῆς ἐγγράφῳ ¹²⁹.

¹²⁸ Κῶδ. Ἀρχιεπ. Α, σ. 177.

¹²⁹ Αὐτόθι, σ. 181.

83. Ὁ Κυπριανὸς περαιτέρω μεριμνῶν καὶ περὶ τῆς ὑλικῆς κατὰ τὸ ἐνὸν εὐημερίας τῶν πνευματικῶν αὐτοῦ τέκνων καὶ ἐκτελῶν καθήκοντα τῆς Πολιτείας, ὧν οὐδόλως αὐτῇ ἔμελεν, ἐξέδωκεν ἐγκύκλιον προτρέπουσαν τὸν λαὸν εἰς πόλεμον κατὰ τῆς ἀκριδος. Περιεργοὶ εἶναι αἱ πληροφορίαι αἱ παρεχόμεναι ὑπὸ τῆς ἐγκυκλίου ταύτης. Ἡ ἀκρις εἶχε τοσοῦτο πληθυνθῇ, ὥστε οὐδὲν φυτὸν διέφευγε τὸν ἐξ αὐτῆς ὄλεθρον· καὶ οἱ ἄνθρωποι μοιρολατρικῶς προσβλέποντες τὸ παμφάγον θηρίον ἐσταύρωσαν τὰς χεῖρας ὑπὸ τὴν ἐπήρειαν τῆς προλήψεως ὅτι αἱ ἀκριδες εἶναι ἀθάνατοι καὶ ὅτι φονευόμεναι ἀνίστανται πολυπληθέστεραι· καὶ τελευτῶντες ὑπὸ ἀπελπισμοῦ κατέλειπον τὴν πατριὸν γῆν, ἣτις οὕτω ἡρημοῦτο ἀνθρώπων τε καὶ φυτῶν. Μετὰ δέους ἠτένισε τὴν κατάστασιν ταύτην ὁ φιλόπατρις Ἀρχιεπίσκοπος· καὶ ἐν τῇ ἐγκυκλίῳ παρήγει τὰ πνευματικὰ αὐτοῦ τέκνα νὰ ἐπιχειρήσωσι τὴν ἐξολόθρευσιν τῆς ἀκριδος, ἀποβάλλοντες τὴν ἰδέαν ὅτι τοῦτο εἶναι ἔργον ὑπεράνθρωπον, καὶ ὅτι μόνον ὁ Θεὸς ἡδύνατο νὰ ἀπολυτρώσῃ αὐτούς, παρασύρων τὴν ἀκριδα δι' ἀνέμου εἰς τὴν θάλασσαν. Ἀναρῶν δὲ τὴν πρόληψιν ὅτι ἡ ἀκρις φονευομένη ἐγείρεται πολυπληθεστέρα, ἣτις προέκυψεν ἴσως ἐκ τῆς παρατηρήσεως ὅτι ἐκεῖθεν ὅπου ἔκειντο νεκραὶ ἀκριδες ἠγείροντο πρὸ τοῦ διαβάτου πολλαὶ ζῶσαι, λέγει ὅτι τοῦτο δὲν σημαίνει ὅτι ἀναζῇ ἡ φονευομένη ἀκρις, ἀλλ' ὅτι ἐπειδὴ τὸ φθοροποιὸν τοῦτο ζωῦφιον εἶναι μαρὸν, γεύεται τῆς ἀδελφικῆς σαρκός, διὸ καὶ φαίνεται ὅτι ἀνίστανται αἱ νεκραὶ ἀκριδες, ἐν ᾧ πράγματι ἀνίστανται αἱ εὐωχούμεναι ἐπὶ τῶν πτωμάτων αὐτῶν ζῶσαι¹⁸⁰. Οὕτω ὡς ἀληθινὸς ἐθνάρχης ὁ Κυπριανὸς οὐ μόνον περὶ τῶν πνευματικῶν ἀλλὰ καὶ περὶ τῶν ὑλικῶν τοῦ ποιμνίου αὐτοῦ ἀναγκῶν ἀδιαλείπτως ἐμερίμνα.

84. Καὶ αὕτη μὲν εἶναι ἡ γενικοῦ διαφέροντος καὶ ἐπίσημος ὡς εἶπεῖν δρᾶσις τοῦ μάρτυρος Ἀρχιεπισκόπου. Ἴσως αἱ προσπάθειαι αὐτοῦ καὶ τὰ ἐπιτευχθέντα ἀποτελέσματα φαίνονται ὀλίγα καὶ μικροῦ ἀξία, μετρούμενα πρὸς τὸν πῆχυν καὶ τὰς ἀξιώσεις καὶ τὰς προσπάθειας τοῦ παρόντος· ὅμως ἐὰν τις ἀναβῇ εἰς τὰς ἡμέρας ἐκεῖνας καὶ λάβῃ ὑπ' ὄψει τὰς δυσχερεῖς συνθήκας ὑφ' ἃς ἐποίμανε τὴν Ἐκκλησίαν, τὴν γενικὴν ἀμάθειαν, ὑφ' ἧς ἐμαστιζέτο ἡ Κύπρος τότε, καὶ τὸ ὀλιγοχρόνιον τῆς ἐπὶ τοῦ θρόνου παραμονῆς αὐτοῦ, θὰ ἀναγνωρίσῃ ὅτι ἀξιότατα δύναται νὰ ρηθῇ περὶ αὐτοῦ τὸ λόγιον τοῦ Κυρίου, ὅτι «ἐτέθη ὡς ὁ λύχνος ἐπὶ τὴν λυχνίαν καὶ ἔλαμψε πᾶσι τοῖς ἐν τῇ οἰκίᾳ».

¹⁸⁰ Κῶδ. Ἀρχιεπ. Α, σ. 185.

85. Ἔτι δὲ μᾶλλον ἐξαίρεται ἡ ἱερὰ τοῦ Κυπριανοῦ μορφή ἐκ τῆς μελέτης τῶν ἀπαντῶντων ἀνὰ πᾶν σχεδὸν βῆμα ἰχνῶν τῆς δι-
αβάσεως αὐτοῦ· πολυάριθμοι ἐπιγραφαί, ἰδίως ἐπὶ εἰκόνων καὶ τιμαλ-
φῶν ἐκκλησιαστικῶν σκευῶν, μαρτυροῦσιν ἀδιάλειπτον καὶ σύντονον
τὴν μέριμναν αὐτοῦ πρὸς εὐπρέπειαν τῶν οἰκῶν τοῦ Κυρίου· καὶ ἡ
μέριμνα αὕτη ἦτο παράλληλος καὶ εἶχε τὴν προέλευσιν ἐκ τῆς αὐτῆς καὶ
ὁ πρὸς ἰδρυσιν σχολῶν καὶ διάδοσιν τῆς παιδείας πόθος αὐτοῦ πηγῆς·
διότι ἐγίνωσκε καλῶς ὅτι οἶαν ἐπίδρασιν ἔχει ἐπὶ τὰς ψυχὰς τῶν
νέων ἡ εὐσεβὴς παιδεία, τοιαύτην ἐπὶ τὰς ψυχὰς τῶν ἀπαιδευτῶν
ἡ εὐπρέπεια τῶν σκηνωμάτων τοῦ Ὑψίστου. Αὐτὸς προπορευόμενος
ἐν τῇ πράξει τοῦ ἀγαθοῦ παρῶρμα καὶ τοὺς ἄλλους καὶ ἐβοήθει ὡς
πατὴρ ἀληθῆς ἵνα ἀκολουθῶσιν αὐτῷ, συνειδῶς ὅτι ἡ ἐκτέλεσις τοῦ
ἀγαθοῦ διπλὴν ἔχει τὴν ὠφέλειαν, πρῶτον ὅτι ποιεῖ τὸν ἄνθρωπον
ἄξιον τοῦ ὀνόματος, καὶ δεύτερον ὅτι προφυλάττει ἀπὸ τῆς ἐξολισθή-
σεως εἰς τὸ κακόν.

86. Ὅπουδῆποτε σιραφῇ τις, καὶ ἐν τοῖς χωρίοις ἀλλὰ μάλιστα
ἐν Λευκοσίᾳ, θὰ συναντήσῃ ἐπιγραφὴν τινα ἐπὶ εἰκόνος ἢ ἱεροῦ σκεύους
ἢ λίθου τὸ ὄνομα τοῦ Κυπριανοῦ μνημονεύουσαν ἢ χρονολογίαν εἰς
αὐτὸν ἀναφερομένην. Θὰ παρέσυρε μακρὰν ἢ συσσωρεύσεις τῶν ἐπι-
γραφῶν τούτων· ἀλλὰ δὲν δυνάμεθα νὰ παρέλθωμεν ἀδημοσίευστον ἐπι-
γραφὴν εὐρισκομένην ἐπὶ εἰκόνος τοῦ ἁγίου Χαλαλάμπους ἐν τῷ ἐν
Λευκοσίᾳ μετοχίῳ τῆς Μονῆς Μαχαιρᾶ, ἣτις, ἐξαισιῶς ζωγραφοῦσα
τὰ ἀγνὰ ἔθνικα φρονήματα τοῦ Μάρτυρος, ἔχει ὧδε:

«Αὐχεῖ μὲν Ἑλλάς σὲ φρουρὸν κεκτημένη
ἀλλὰ καὶ Κύπρος Ἑλλάδος αὐχεῖ πλέον
ἥς ποιμενάρχης στυλογραφεῖ σὴν θέαν,
ἵνα φυλάττῃς τόνδε καὶ ποίμνην Κύπρου·
ἀλλ', ὦ πολύτλα, σπεῦσον, ἐξελοῦ πάντας
νόσου λοιμικῆς, δεινῶν ἄλλων παντοίων.

Ἐπὶ Κυπριανοῦ ἀρχιερέως
αὐγ'».

87. Οὕτω διῆγεν ὁ Κυπριανὸς ἐν εἰρήνῃ πρὸς τε τὴν ἄρχουσαν
τῆς Νήσου φυλὴν καὶ πρὸς τὸ ποίμνιον αὐτοῦ, ὅτε ἀνέτειλε τὸ κρι-
σιμώτατον ἀπὸ τοῦ 1453 διὰ τὰς τύχας τῆς ἐλληνικῆς Φυλῆς ἔτος 1821.
Ἡ κυοφορουμένη ἐπανάστασις, ἣτις ἐτάραττε τοὺς ὕπνους τῆς γεγηρακυίας
ἐν τῷ ἐγκλήματι Αὐτοκρατορίας καὶ ὡς βαρὺς ἐφιάλτης ἐπνιγε τὰ

στέρνα αὐτῆς, ἐπλησίαζε νὰ ἐκραγῇ· θρῦλοι καὶ ψίθυροι διεχέοντο μυστηριωδῶς ἀνὰ τὰς χώρας ὡς ὁ ὑποχθόνιος βρόμος ὁ προάγγελος ἡφαιστείου ἐκρήξεως. Κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη οἱ Φιλικοὶ εἶχον ἀναπτύξῃ ἔκτακτον δραστηριότητα καὶ εἶχον μνήσῃ εἰς τὰ σχέδια αὐτῶν σχεδὸν πᾶσαν τὴν Ἑλλάδα. Εἶναι ἀληθές ὅτι ὅπλα καὶ πολεμεφόδια πλὴν τῶν κλεφτῶν σπάνιοι ἦσαν· οἱ ἔχοντες· ἀλλὰ περὶ τούτων ὀλίγον φροντίζει ὁ ἀπηλπισμένος· ὅταν ἀποφασίσῃ νὰ ἐπιτύχῃ δυοῦν θάτερον, ἐλευθερίαν ἢ θάνατον, εὕρισκει ἀμέσως ὅπλα ἢ μεταβάλλει εἰς ὄπλον πᾶν τὸ προστυχόν. Ἦδη τὰ πάντα ἦσαν ἔτοιμα πρὸς ἐκρηξιν τοῦ κινήματος· ὁ ἀρχηγὸς εἶχε διορισθῇ καὶ ἀναλάβῃ τὴν ἀρχιστρατηγίαν τοῦ Ἀγῶνος, καὶ ἀνεμένετο τὸ ἐγερτήριον σάλπισμα ὅπερ δὲν ἐβράδυνε νὰ ἀκουσθῇ ἀπὸ τοῦ Προϋθου, ἐξεγεῖρον ἀκατάβλητον καὶ ὑπεράνθρωπον τὸ τεταπεινωμένον Γένος. Εἰς τὴν προκήρυξιν τοῦ Ὑψηλάντου ἀπαντᾷ ὁ Γερμανὸς εὐλογῶν ἐν τῇ Μονῇ τῆς Λαύρας τὴν ἱερὰν Σημαίαν τοῦ Ἀγῶνος καὶ ὁ Πειρόμπεης ἐκδίδων τὴν πρὸς τοὺς ἐν Εὐρώπῃ Χριστιανοὺς προκήρυξιν τῆς ἀνισταμένης πνευματικῆς Μητρὸς τῆς Ἀνθρωπότητος. Ἡ Ἑλλὰς ἐξεγείρεται ὡς νεκρὸς ἀνιστάμενος μετὰ τριακοσιεξηκονταοκταετῇ ἐν τῷ τάφῳ παραμονήν, καὶ ἡ πυρίνη πνοή της τρέπει εἰς ἄτακτον φυγὴν τοὺς ἐπὶ τοῦ τάφου αὐτῆς ἐπὶ τοσοῦτους αἰῶνας εὐωχηθέντας καννιβάλους.

88. Πᾶσα ἑλληνικὴ χώρα εἰσήνεγκε τὸ προσήκον εἰς τὴν φοβερὰν γιγαντομαχίαν, ἐν ἣ μίᾳ μόλις δρᾷξ ἀνδρῶν τοῦ κινδυνεύοντος νὰ ἀφανισθῇ Ἕθνους διέσεισεν ἐκ θεμελίων γιγαντιαίαν Αὐτοκρατορίαν, ἣτις διετέλει μέχρι τότε ὁ τρόμος τῆς Εὐρώπης. Αἱ μὲν προσήνεγκαν ἄνδρας, αἱ δὲ χρήματα καὶ πλοῖα, ἄλλαι θύματα. Διότι ἡ ἐλευθερία εἶπερ τι καὶ ἄλλο ἀγαθὸν πλὴν τῆς ἀνδρείας καὶ τῶν μόχθων ἀπαιτεῖ καὶ ἀφθονον μαρτυρικὸν αἷμα ἵνα αὐξηθῇ καὶ καρποφορήσῃ.

89. Καὶ ἡ Κύπρος προσήνεγκε τὴν μερίδα αὐτῆς εἰς τὸν Ἀγῶνα τὸ μὲν εἰς ἄνδρας μετασχόντας τῶν ἐν τῇ κυρίως Ἑλλάδι ἀγώνων, τὸ δ' εἰς χρήματα καὶ τροφίμα, τὸ δὲ δὴ εἰς ἐξιλαστήρια θύματα δι' ἀφθόνου αἵματος ποτίσαντα τὸ ἀγλαόκαρπον τῆς ἑλληνικῆς ἐλευθερίας δένδρον.

90. Οἱ Φιλικοὶ κατὰ τὰς παραμονὰς τῆς ἐκρήξεως τοῦ Ἀγῶνος εἶχον ἀποστείλῃ εἰς Κύπρον ἀντιπροσώπους ἵνα μνήσωσι καὶ τοὺς Κυπρίους εἰς τὴν παρασκευαζομένην ἀνάστασιν τοῦ Γένους. Ὁ

πρῶτος ἀπεσταλμένος ἦτο ἀνώτερός τις κληρικός, ὅστις ἐμύησε τὸν ἀρχιεπίσκοπον Κυπριανὸν εἰς τὰ τῆς φιλικῆς Ἑταιρείας σχέδια καὶ παρώτρυνεν αὐτὸν ὅπως ἐξεγείρῃ εἰς ἐπανάστασιν καὶ τοὺς Κυπρίους διὰ καταλλήλων ἐνεργειῶν. Ἀλλ' οἱ λόγοι δι' οὓς ἀπέτυχε πάλαι ποτὲ ἡ ὑπὸ τὸν Ὁνήσιλλον κατὰ τῶν Περσῶν κυπριακὴ ἐπανάστασις ὑφίσταντο καὶ νῦν. Ἡ Αἴγυπτος καὶ ἡ Συρία καὶ ἡ μ. Ἀσία ἀνῆκον εἰς τοὺς Τούρκους, καὶ πᾶσα ἀπόπειρα τῶν Κυπρίων πρὸς ἀποτίναξιν τοῦ ζυγοῦ ἤθελεν ἀμέσως καταπνιγῇ ἐν τῷ αἵματι, ἀποδιβαζομένων εἰς τὴν Νῆσον πολυπληθῶν ἐκ τῶν πέριξ χωρῶν τουρκικῶν ὀρδῶν, ἐν ᾧ ἐκ τοῦναντίου ἡ κυρία ἐστία τῆς ἐπαναστάσεως, ἡ κυρίως Ἑλλάς, ἦτο πολὺ μακράν, ὥστε δὲν ἠδύνατο νὰ προσδοκηθῇ ἐκείθεν βοήθειά τις. Τοὺς λόγους τούτους ὑπέδειξεν ὁ συνετὸς Ἀρχιεπίσκοπος εἰς τὸν κατηχητὴν αὐτοῦ, ὅστις ὁμολογήσας ὅτι πᾶν κίνημα τῶν Κυπρίων ἤθελεν ἀπολήξῃ εἰς ἀνηλεῆ σφαγὴν, ἀπῆλθεν ἐκ τῆς Νήσου ἄπρακτος. Μετὰ τὸν κληρικὸν τοῦτον ἦλθον τρεῖς ἕτεροι ἀπεσταλμένοι τῶν Φιλικῶν, οὓς ὁ Κυπριανός, ἵνα μὴ δώσῃ ὑπόνοιάν τινα, ἐξένισεν ἐν τινι δωματίῳ τῆς ἐλληνικῆς Σχολῆς. Καὶ εἰς τούτους ὑπέδειξεν ὁ Κυπριανὸς τὸ ἀσύμφορον τῆς ἐπαναστάσεως τῶν Κυπρίων διὰ τοὺς ἀνωτέρω ἐκτεθέντας λόγους, δούς δ' αὐτοῖς τὴν δυνατὴν χρηματικὴν συνδρομὴν ἀπέπεμψεν εἰς τὴν Ἑλλάδα. Καὶ ἕτερος δέ τις φιλικός, Ἀποστόλης καλούμενος, αὐτοβούλως ὥς φαίνεται ἀποβάς εἰς Λεμεσόν, καθ' ἣ ἕτεροι παραδίδουσιν, ἐμύησεν εἰς τὰ τῆς φιλικῆς Ἑταιρείας τὸν ἑξαρχὸν τῆς Μητροπόλεως Κιτίου Μελέτιον, καὶ δι' αὐτοῦ προκρίτους τινὰς καὶ τοὺς Ἀρχιερεῖς, οἵτινες ὁμῶς μόνον χρηματικὴν συνδρομὴν ὑπέσχοντο νὰ παράσχωσιν διὰ τοὺς προειρημένους λόγους. Ὁ ἑξαρχος οὗτος Μελέτιος προεδόθη εἰς τὰς Ἀρχὰς καὶ ἐκινδύνευσεν νὰ συλληφθῇ, ἀλλὰ διέφυγεν εἰς τὰ ὄρη τοῦ Κύκκου, ἐνθα ἐκρύπτετο ἕως οὔ μετὰ τὰς σφαγὰς ἐδόθη αὐτῷ ἀμνηστία.

91. Διὰ τῶν ἐνεργειῶν τῶν Φιλικῶν τούτων, ἴσως δὲ καὶ ἄλλων περὶ ὧν δὲν διεσώθησαν εἰδήσεις, ἡ κατήχησις τῆς φιλικῆς Ἑταιρείας διεδόθη ἀνὰ τὴν Νῆσον, πιθανῶς δὲ καὶ ἐσχεδιάσθη ὑπὸ θερμοαιμοτέρων τινῶν Κυπρίων καὶ ἐπανάστασις παρὰ τὰς συμβουλὰς τῶν Ἀρχιερέων καὶ τῶν πρεσβυτέρων προκρίτων, ἥτις ἐὰν ἐξεργηγνύετο βεβαίως ἤθελε παρασύρῃ εἰς συμμετοχὴν εἰς τὸν ἀγῶνα καὶ τοὺς τελευταίους τούτους.

92. Ὅπως δὲ ποτε οὕτως εἶχον τὰ πράγματα ἐν Κύπρῳ ὅτε ἐξε-

ράγη ἢ ἐλληνικὴ Ἐπανάστασις. Ἀπὸ τοῦ προηγουμένου ἔτους εἶχε διορισθῇ ὑπὸ τοῦ καπουδᾶν Πασσᾶ διοικητῆς τῆς Νήσου ὁ ἀλαζών, αἰμοχαρὴς καὶ κρυφίνους Κιουτσούκ Μεχμέτ, ὅστις ἐθεωρήθη ὡς ὁ μόνος κατάλληλος πρὸς ταπείνωσιν τοῦ Ἀρχιεπισκόπου καὶ ἐκμηδύνισιν τῆς δυνάμεως αὐτοῦ. Ὁ Κιουτσούκ ἐλθὼν εἰς Κύπρον ὑπὸ τοιοῦτο πρόγραμμα δὲν ἐβράδυνε νὰ συναντηθῇ τελείως ἐν ταῖς σκέψεσι μετὰ τῶν ἐντοπίων τούρκων ἀρχόντων, οἵτινες οὐ μόνον τὴν ταπείνωσιν τῶν Χριστιανῶν, ἰδίᾳ δὲ τοῦ Ἀρχιεπισκόπου, ἐπόθουν, ἀλλὰ καὶ ἀφορμὴν πρὸς ἀρπαγὴν τῶν ἐκκλησιαστικῶν καὶ ἰδιωτικῶν χριστιανικῶν κτημάτων ἐπεζήτουν. Ἦσαν δὲ πλούσια τὰ κτήματα ταῦτα καὶ ἠδύναντο τῇ ἀληθείᾳ νὰ ἐφελκύσωνται τὴν ἀδηφάγον ὄρεξιν τῶν τούρκων ἀγάδων. Ἀνεμένετο ἄρα ἢ κατάλληλος πρόφασις ἀνυπομόνως, ἣτις καὶ δὲν ἐβράδυνε νὰ παρουσιασθῇ.

93. Μικρὸν μετὰ τὴν ἐκρηξιν τῆς Ἐπαναστάσεως ἔπese πρῶτον θῦμα τῆς τουρκικῆς λύσεως ὁ ἐν Κπ ἐθνάρχης Γρηγόριος ε'. Τὸ θλιβερὸν ἄγγελμα ἐνέπνευσε μὲν φρίκην καὶ τρόμον εἰς τοὺς ἀπανταχοῦ Ἕλληνας, ὑπέδειξε δὲ εἰς τὸν Κιουτσούκ καὶ τοὺς περὶ αὐτὸν τὸν τρόπον καθ' ὃν ἠδύνατο νὰ κατενεχθῇ τὸ καίριον κατὰ τῶν Κυπρίων τραῦμα. Ἐκτοτε πάντως συνέλαβεν ὁ Κιουτσούκ τὸ σχέδιον καὶ ἀπεφάσισε μετὰ τῶν περὶ ἑαυτὸν τὸν φόνον τῶν τε Ἀρχιερέων καὶ τῶν προκρίτων κληρικῶν τε καὶ λαϊκῶν τῆς Νήσου. Ληφθείσης δ' ἅπαξ τῆς ἀποφάσεως ὑπελείποντο μόνον τὰ ἀναγκαῖα προσχήματα πρὸς ἐκτέλεσιν αὐτῆς, ἀλλὰ καὶ ταῦτα ἐξευρέθησαν ἐν τάχει.

94. Ὁ κύπριος ἀρχιμανδρίτης Θεοφύλακτος Θησεὺς ἐλθὼν ἐπὶ ἐμπορικῷ πλοίου εἰς τὸν λιμένα Λάρνακος διέσπειρεν ἐκεῖθεν ἐπιστολάς καὶ προκηρύξεις ἐπαναστατικάς, ὧν τινες περιῆλθον εἰς χεῖρας τοῦ Κιουτσούκ. Ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἐγγράφων τούτων ἀπέστειλεν οὗτος ἔκθεσιν εἰς Κπ, ἐν ᾗ συκοφαντῶν τοὺς Κυπρίους ὡς ἐνεχομένους εἰς τὰ σχέδια τῶν Φιλικῶν, τὸ μὲν ἐξήτει νὰ ἀποσταλῇ εἰς Κύπρον στρατὸς πρὸς πρόληψιν παντὸς ἐνδεχομένου ἐπαναστατικοῦ κινήματος, τὸ δὲ διετύπου καὶ τὴν ἀπαραίτητον δῆθεν ἀνάγκην σφαγῆς τῶν προκρίτων Χριστιανῶν τῆς Νήσου ἵνα ἐμπνευσθῇ τρόμος εἰς τοὺς λοιπούς.

95. Ἡ Πύλη ἀπαντῶσα εἰς ταῦτα πρῶτον μὲν διέταξε τὸν Πασσᾶν τῆς Πτολεμαίδος ὅπως διαπεραιώσῃ εἰς Κύπρον τετρακισχιλίους ἄνδρας, ὅστις καὶ συναγαγὼν τὰ περιτρίμματα τῶν ἐν Συρίᾳ στρατευ-

μάτων διεβίβασεν αὐτὰ πρὸς τὸν Κιουτσούκ· δεύτερον δὲ διέταξε νὰ ἐκτελεσθῇ καὶ ἐν Κύπρῳ ἡ γενικὴ περὶ ἀφοπλισμοῦ τῶν ραγιαδῶν ἀπόφασις τῆς Πύλης. Ἡ εἰδικὴ περὶ τούτου διαταγὴ ἡ ἀποσταλεῖσα πρὸς τὸν Κιουτσούκ ἐξεφράζετο εὐμενῶς πως περὶ τῶν Κυπρίων, εἶχε δ' ὥδε: «Εἰ καὶ τοὺς κώδικας ἡμῶν ἐξετάσαντες οὐδέποτε εὖρομεν, ἀφ' ἧς ἐποχῆς μετέβη εἰς τὴν ἡμετέραν ὑποταγὴν ἡ Νῆσος αὕτη, τοὺς Χριστιανοὺς τοῦ τόπου τούτου ἐνοχοποιηθέντας τὸ παραμικρὸν κατὰ τῆς Κυβερνήσεως ἡμῶν, ἀλλ' ἀπεναντίας, ἀποστατησάντων τῶν Τούρκων κατὰ περιστάσεις τινάς, ἠνώθησαν οὗτοι μετὰ τῶν νικηφόρων στρατευμάτων ἡμῶν καὶ συνετέλεσαν προθύμως εἰς τὴν κατατρόπωσιν καὶ τὴν ὑποταγὴν τῶν ἀποστατῶν, πλήν, πρὸς ἐκτέλεσιν τῆς γενικῆς ἡμῶν διαταγῆς περὶ ἀφοπλισμοῦ πάντων τῶν Χριστιανῶν τῆς Ἐπικρατείας, διατάττομεν νὰ ἐκτελεσθῇ οὗτος καὶ ἐν τῇ Νήσῳ ταύτῃ».

96. Ὡς φαίνεται ἐκ τῆς διαταγῆς ταύτης ἡ Πύλη δὲν ἀπήντησεν εἰς τὰς περὶ σφαγῶν εἰσηγήσεις τοῦ Κιουτσούκ, ὅπερ ἦτο σιωπηρὰ ἄρνησις τῆς ἐγκρίσεως αὐτῶν. Ἀλλ' οὗτος ἐπέμεινεν. Ἀναγγείλας τὸν γενόμενον ἡσυχῶς καὶ ἄνευ οὐδεμιᾶς ἀντιστάσεως τῇ 23 Ἀπριλίου ἀφοπλισμὸν τῶν Χριστιανῶν, παρετήρει διὰ πάντοτε καὶ παρὰ τὸν ἀφοπλισμὸν ὁ κίνδυνος τῆς ἐπαναστάσεως τῶν Κυπρίων ἐπεκρέματο ἐφ' ὅσον ἦσαν ἐν τῇ ζωῇ ὠρισμένα 486 πρόσωπα, ὧν ὑπέβαλλε καὶ ὀνοματικὸν κατάλογον, διότι οὗτοι καὶ πλούσιοι ἦσαν, καὶ ἐπιρροὴν πολλὴν παρὰ τῷ λαῷ εἶχον, καὶ φίλους ἐν τῇ κυρίως Ἑλλάδι καὶ ἐν Εὐρώπῃ, διὸ καὶ ἠδύναντο ἐν οἰαδήποτε στιγμῇ καὶ ὅπλα καὶ πολεμefόδια νὰ πορισθῶσι, καὶ στόλον ἑλληνικὸν νὰ μετακαλέσωσι πρὸς ὑποστήριξιν τῆς ἐπαναστάσεως, ἣν, ὡς ἐβεβαίουν, ἐσχεδίαζον καὶ παρεσκευάζον.

97. Ὅτε ἐκομίσθησαν εἰς Κπ τὰ νεώτερα ταῦτα γράμματα τοῦ Κιουτσούκ ἡ Πύλη ηὔρισκετο ἐν πολλῇ ταραχῇ. Αἱ πρῶται ἐπιτυχίαι εἶχον σιέσῃ τὰ ἑλληνικὰ ὅπλα, καὶ οἱ διευθύνοντες τὰς τύχας τῆς κραταιᾶς Αὐτοκρατορίας ἐμαίνοντο πρὸ τῶν τροπαίων, αἵτινα ἤγειρον κατὰ τῶν ἐμπειροπολέμων στρατευμάτων αὐτῶν ἑκατοντάδες τινὲς ἀπειροπολέμων, ἀγυμνάστων καὶ ἀόπλων ἡρώων, μέχρι χθὲς μὴ τολμώντων μηδὲ νὰ ἀτενίσωσι κατὰ πρόσωπον ἐκείνους, οὓς νῦν ἐξαναστάντες ἔτρεπον εἰς φυγὴν καὶ ἐθέριζον. Καὶ ἐν τῇ ἐκ τῶν ἀποτυχιῶν λύσση τοῦ ὁ Σουλτᾶνος ἐπεκύρωσεν ἀμελλητί

τὸν ὑπὸ τοῦ Κιουτσούκ ἀποσταλέντα κατάλογον, νομίζων ὅτι τὴν λύσαν ἦν ἡσθάνετο κατὰ τῶν νικηφόρων ἐπαναστατῶν θὰ ἡδύνατο νὰ κορέσῃ ἐν τῷ αἵματι τῶν ἀθῶων. Τὸ ἐπικυρωτικὸν διάταγμα τὸ συναποσταλὲν μετὰ τοῦ καταλόγου πρὸς τὸν Κιουτσούκ ἐπέτασεν οὐ μόνον τὸν φόνον τῶν προγεγραμμένων ἀλλὰ καὶ τὴν δήμευσιν τῶν περιουσιῶν καὶ τὸν ἐξανδραποδισμόν τῶν οἰκείων αὐτῶν, πλὴν ἐκείνων ὅσοι ἤθελον προτιμήσῃ νὰ σώσωσιν ἑαυτοὺς θυσιάζοντες τὴν πατριὸν πίστιν καὶ ἐξισλαμιζόμενοι. Ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ ἀπαισίου καταλόγου ἦσαν τὰ ὀνόματα τοῦ Ἀρχιεπισκόπου, τῶν τριῶν Μητροπολιτῶν, τῶν Ἡγουμένων τῶν Μοναστηρίων καὶ τῶν λοιπῶν ἐπισήμων ἀνὰ τὴν Νῆσον κληρικῶν.

98. Τοιαύτην ἐξουσίαν θανάτου ἔχων ἐν χερσὶν ὁ Κιουτσούκ ἐκάλεσε τοὺς Ἀρχιερεῖς εἰς Λευκοσίαν, καὶ λαβὼν ὁμήρους παρ' αὐτῶν ὥς ἐγγύησιν καλῆς διαγωγῆς ἀνὰ ἓνα ἀξιωματικὸν κληρικὸν παρ' ἐκάστου, ἐτήρει τοὺτους ἐν ταῖς φυλακαῖς τοῦ Σεραγίου. Φοβούμενος δὲ μήπως ἐν τῷ ἀπελπισμῷ αὐτῶν οἱ Ἀρχιερεῖς καὶ οἱ Πρόκριτοι ἐννοήσαντες τὰ τεκταινόμενα ἐξεγείρωσιν εἰς ἐπανάστασιν τοὺς Χριστιανούς, δειλιῶν δὲ νὰ ἀναλάβῃ μόνος τὴν εὐθύνην τῆς ἐκτελέσεως τῆς σουλτανικῆς ἀποφάσεως, συνεκάλεσε μυστικὸν συμβούλιον τῶν Ἀγάδων τοῦ τόπου, καὶ ἀνακοινώσας ἐμπιστευτικῶς αὐτοῖς τὴν ἀπόφασιν ἐδήλωσε πονήρως ὅτι κατὰ τὴν γνώμην αὐτοῦ ἤρκει ὁ φόνος τῶν Ἀρχιερέων καὶ τῶν κυριωτέρων προκρίτων πρὸς ἐξασφάλισιν τῆς ἡσυχίας ἐν τῷ τόπῳ. Ἀλλ' οἱ παριστάμενοι ἠξίωσαν νὰ ἐκτελεσθῇ ἀκεραία ἡ σουλτανικὴ ἀπόφασις διὰ τὸν γνωστὸν κρύφιον πόθον τῆς διαρπαγῆς τῶν περιουσιῶν τῶν προγεγραμμένων. Καὶ ὁ Κιουτσούκ ἄκων δῆθεν συνήνεσε τέλος καὶ ἀπεφάσισε νὰ προβῇ εἰς τὴν ἐκτέλεισιν.

99. Προέβη δὲ εἰς τὸ ἔργον μετὰ τῆς συνήθους ταχύτητος καὶ παρεσκεύασε τὰ πράγματα μετὰ μοναδικῆς ψυχραιμίας καὶ δολιότητος. Εὐθὺς μετὰ τὸ συμβούλιον ἐξέδωκε προκήρυξιν ὥς ἐκ μέρους τοῦ Σουλτάνου πρὸς τοὺς Χριστιανούς, καθ' ἅπασαν τὴν Νῆσον ἀνακοινωθεῖσαν, ἐν ᾗ ἐξεφράζετο δῆθεν αὐτοῖς ἡ σουλτανικὴ εὐαρέστησις διὰ τὴν τάξιν καὶ τὴν εὐπείθειαν μεθ' ᾧν ἐξετελέσθη ὁ ἀφοπλισμός, καὶ δι' ἧς δῆθεν διετάσσοντο αὐστηρῶς αἱ ἐπιτόπιοι Ἀρχαὶ νὰ προστατεύωσι τὴν ζωὴν, τιμὴν καὶ περιουσίαν αὐτῶν. Μετὰ δὲ τὴν δημοσίευσιν τῆς προκηρύξεως ταύτης ἐκάλεσεν ὁ Κιουτσούκ εἰς Λευκοσίαν πλὴν τῶν ἤδη παρόντων Ἀρχιερέων τοὺς λοιποὺς προγεγραμμένους, ἡγου-

μένους Μοναστηρίων, ἐπισήμους κληρικούς καὶ προκρίτους ἀπανταχόθεν τῆς Νήσου, ἵνα δῆθεν συντάξωσι κοινὰ εὐχαριστήρια γράμματα πρὸς τὸν Σουλτᾶνον διὰ τὴν πατρικὴν αὐτοῦ μέριμναν περὶ τοῦ λαοῦ !

100. Πολλοὶ τῶν προκρίτων ἔσπευσαν ἀνύποπτοι εἰς Λευκοσίαν· ἀλλ' ἕτεροι ὑποπτεύσαντες τὸν ἐπικείμενον κίνδυνον ἢ ἐδραπέτευσαν εἰς τὸ ἐξωτερικὸν ἢ κατέφυγον πρὸς τοὺς ἐν Λάρνακι Προξένους τῶν εὐρωπαϊκῶν Κρατῶν. Ταῦτα ἀντιληφθεὶς ὁ Κιουτσούκ διέταξεν ἵνα οἱ περιλειπόμενοι τῶν προκρίτων συλληφθῶσιν ἐν ᾧ ἐξήρχοντο τῶν Ἐκκλησιῶν περὶ τὰ μέσα τοῦ Ἰουνίου καὶ ἀπαχθῶσιν εἰς Λευκοσίαν, ἔνθα ἐκρατήθησαν μετὰ τῶν ἐκουσίως προσελθόντων.

101. Ἀρχομένου τοῦ Ἰουλίου συνήλθον εἰς Λευκοσίαν πάντες οἱ πρόκριτοι Ἀγάδες τῆς Νήσου προσκλήσει τοῦ Κιουτσούκ, ὅστις ἐν ἐπισήμῳ συνεδρίῳ αὐτῶν ἀνέγνω τὴν σουλτανικὴν καταδικαστικὴν κατὰ τῶν κρατουμένων Ἑλλήνων ἀπόφασιν, καὶ διέταξε τὴν ἐκτέλεσιν αὐτῆς. Πιθανῶς οἱ ἀφεθέντες ἐλεύθεροι ἕως τότε Ἀρχιερεῖς, μετασχόντες αὐτοδικαίως τοῦ ἐπισήμου τούτου συμβουλίου, ἐκρατήθησαν κατὰ τὴν ἡμέραν ταύτην ἐν τῷ Σεραγίῳ μετὰ τῶν λοιπῶν ἐπὶ θανάτῳ.

102. Τῇ 9 Ἰουλίου, ἡμέρᾳ Σαββάτῳ, ἐκλείσθησαν αἱ πύλαι τῆς Λευκοσίας, αἱ δὲ κυριώτεραι ὁδοὶ αὐτῆς κατελήφθησαν ὑπὸ στρατιωτῶν, ἐν ᾧ αἱ θύραι καὶ τὰ παράθυρα τῶν ἐλληνικῶν οἰκιῶν καὶ κατὰ τὰς ἐκτελέσεις ἐκλείσθησαν μετὰ φρίκης καὶ τρόμου.

103. Πρῶτοι ἔπεσον ὑπὸ τὸν πέλεκυν τοῦ δημίου ἐν τῇ πλατείᾳ τοῦ Σεραγίου ἔξ αὐτοῦ ἐξαχθέντες καὶ καρατομηθέντες οἱ Μητροπολίται Πάφου Χρῦσανθος, Κιτίου Μελέτιος καὶ Κερυνείας Λαυρέντιος· τὸν δὲ Ἀρχιεπίσκοπον ἐβεβαίωσεν ἐνόρκως ὁ Κιουτσούκ ὅτι δὲν ἔμελλεν νὰ ἀποκεφαλίσῃ αὐτόν. Ἴσως στιγμιαία ἔγερσις τῆς πεπωρωμένης αὐτοῦ συνειδήσεως ἐνώπιον τῶν σπαιρόντων πτωμάτων τῶν τριῶν ἀθῶων Ἀρχιερέων ἐκίνησεν αὐτόν εἰς οἶκτον πρὸς τὸν ἐπίσης ἀθῶον μελλοθάνατον Ἀρχηγὸν τῆς ὑποδούλου καὶ σφαγιαζομένης ἐν Κύπρῳ ἐλληνικῆς Φυλῆς. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον μετενόησε πάλιν, πιθανῶς τῇ ἐπεμβάσει καὶ ἐπιβολῇ τῶν περὶ ἑαυτόν. Καὶ ἐπειδὴ ἤθελε νὰ τηρήσῃ καὶ τὴν ἐνορκον αὐτοῦ ὑπόσχεσιν, διέταξεν ἵνα ὁ Ἀρχιεπίσκοπος μὴ καρατομηθῇ ἀλλὰ ἀπαγχονισθῇ. Ἐξάγεται λοιπὸν ἐκ τοῦ Σεραγίου καὶ ὁ Κυπριανὸς καὶ ἄγεται πρὸς τὸ σχοινίον τῆς ἀγχόνης, ὅπερ προχείρως εἶχεν ἐξαρτηθῇ ἐκ τινος συκαμινέας τῆς πλατείας· ἠυλόγησεν

αὐτὸ προσευχόμενος καὶ στραφεὶς πρὸς τὸν δῆμιον, «Ἐκτέλεσον ἤδη, εἶπε, τὴν προσταγὴν τοῦ ἀπηγοῦς κυρίου σου» ¹⁸¹

Οὕτως ἀπέθανεν ὁ Κυπριανὸς λαμπρῶς ὥπως καὶ ἔζησε, στεφανώσας ὀλιγοχρόνιον μὲν ἀλλὰ φωτοδόλον σταδιοδρομίαν δι' ἀπαράμιλλον θανάτου.

104. Τὰ τίμια λείψανα τοῦ Κυπριανοῦ καὶ τῶν λοιπῶν Ἀρχιερέων, τοῦ Ἡγουμένου Κύκκου, τοῦ ἀρχidiaκόνου Μελετίου καὶ τῶν λαϊκῶν τῶν φονευθέντων τῇ 9 καὶ 10 Ἰουλίου μετεκόμισαν νυκτὸς καὶ ἔθαψαν ἐν ἄκρᾳ σιγῇ οἱ Χριστιανοὶ ἐν τῷ περιβόλῳ τῆς Φανερωμένης ὅπισθεν τοῦ ἁγίου Βήματος. Τῷ δὲ 1872-3, ἀνοικοδομηθέντος τοῦ Ναοῦ ἐπὶ μείζονος κλίμακος, τὰ ὁσιᾶ τῶν Ἐθνομαρτύρων περισυνελέγησαν ἐντὸς τοῦ Ἱεροῦ ἐν κοινῷ τάφῳ ὑπὸ τὴν ἁγίαν Τράπεζαν, ἐπιγραφὴ δὲ ἐντὸς τοῦ ἁ. Βήματος ἐπικείται διαιωνίζουσα τὸ μαρτύριον καὶ τὸν τάφον αὐτῶν, ἥδε: «Ἐν τῷ ὑπὸ τὴν ἱερὰν ταύτην Τράπεζαν κενοταφίῳ κεῖνται τὰ ὁσιᾶ τῶν κατὰ τὸ 1821, 9 - 10 Ἰουλίου ἀπαγχονισθέντων καὶ καρατομηθέντων ἱερωμένων καὶ λαϊκῶν, καὶ ἐντὸς τοῦ περιβόλου τῆς Φανερωμένης ἐνταφιασθέντων. Ἀνακαινισθείσης δὲ τῆς Ἐκκλησίας 1872—1873, ἀπεκομίσθησαν ἐκ τοῦ προτέρου αὐτῶν τάφου καὶ τὰ ἱερὰ ὁσιᾶ τῶν τότε θανατωθέντων, καὶ ἐτέθησαν, ὡς ἀνωτέρω εἴρηται, εἰς μνημόσυνον αἰώνιον. Τὰ ὀνόματα αὐτῶν εἰσι ταῦτα: Κυπριανῷ ἀρχιεπισκόπῳ, Χρυσάνθῳ Πάφῳ, Μελετίῳ Κιτίῳ, Λαυρεντίῳ Κυρηναίᾳ, Ἰωσήφ ἡγουμένου Κύκκου, Μελετίῳ ἀρχidiaκόνῳ, Γ. Μασούρᾳ, Π. Οἰκονομίδῳ, Μ. Γλυκῷ, Πιερᾷ, Ἰωάννῳ Ἀντωνοπούλῳ, Π. Βοσκοῦ, Ν. Ζωγράφῳ, Σ. Σολομῇ, Σ. Συμεοπούλῳ, Χρ. Κουρτελλαρίδῃ».

105. Αἱ προσδοκίαι ¹⁸² τῶν σφαγέων ἐπραγματώθησαν εὐρέως. Ὑπέρρογκος λεία περιέπεσεν εἰς χεῖρας αὐτῶν. Πᾶσα ἡ περιουσία τῶν σφαγέντων καὶ τῶν διαφυγόντων τὸ ξίφος ἐδημεύθη ὑπὲρ τῆς

¹⁸¹ Ὁ L. de Mas Latrie ἐν τῷ *Correspondant*, Juin 25 - Août 10, 1847, σ. 869, λέγει: On m'a dit qu'avant de les massacrer les Turcs, par un raffinement inoui de vengeance, avaient sellé les papas comme des chevaux, leur brisant les dents pour introduire un mors dans la bouche, et les forçant a caracoler sous leurs éperons.

¹⁸² Τὰ ἐφεξῆς μέχρι τέλους τοῦ παρόντος κεφαλαίου παραλαμβάνει ὁ Συγγραφεὺς ἐκ τῶν Εἰδήσεων τοῦ Φ. Γεωργίου, σχεδὸν αὐτολεξεὶ μεταφράζων· διὸ καὶ ὁ Μεταφράστης ἔχων ὑπ' ὄψει καὶ τὸν Φ. Γ. πολλαχοῦ ἐν εἰσαγωγικοῖς περιέλαβεν αὐτὰς τοῦ τελευταίου τὰς φράσεις, ὅσας ὁ Συγγραφεὺς ἀναλλοιώτους εἰς τὴν Ἀγγλικὴν μετέφρασεν.

Κυβερνήσεως καὶ ἀπέβη κτῆμα τοῦ Κιουτσούκ καὶ τῶν συνωμοτῶν αὐτοῦ ἐπὶ ὀνομαστικῇ τινι τιμῇ. Τὰ ἱερὰ χρυσᾶ καὶ ἀργυρᾶ σκεύη τῶν Ἐκκλησιῶν καὶ τῶν Μοναστηρίων ἠρπάγησαν συγχρόνως, ἀλλὰ πρὶν καταστῇ δυνατόν νὰ πωληθῶσιν ὅλα ἐλήφθη ἐκ Κπ διαταγὴ ἐπιτάσσουσα τὴν ἀπόδοσιν αὐτῶν εἰς τὴν Ἀρχιεπισκοπὴν. Λέγεται δὲ ὅτι μετὰ ταῦτα ἐχωνεύθησαν τὰ ἀποδοθέντα ὑπὸ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Ἰωακείμ καὶ ἐχρησιμοποιήθησαν ὡς δῶρα πρὸς μάλαξιν τῆς μήνιος τῶν τούρκων αὐτοῦ τυράννων.

106. Μόλις τὸ αἷμα τῶν μαρτύρων Ἀρχιερέων ἔπαυσε νὰ ρέῃ ὁ ἀπάνθρωπος Διοικητὴς ἡπιώτερον διατεθεὶς διέταξε νὰ προσαχθῶσιν ἐνώπιόν του οἱ ἐν φυλακῇ ὄμηροι. Ἀφ' οὗ δὲ ἐνέδυσεν αὐτοὺς τὰς συνήθεις πορφυρᾶς στολὰς καὶ ἀνηγόρευσε διαδόχους τῶν σφαγέντων, ἀνεβίβασεν ἐπὶ τῶν αὐτῶν ἡμιόνων, ἐφ' ὧν οἱ ἀτυχεῖς προκάτοχοί των εἶχον πορευθῇ τὴν ἐπὶ θανάτῳ, καὶ ἀπέστειλεν αὐτοὺς εἰς τὴν Ἀρχιεπισκοπὴν ἐν συνοδείᾳ τιμητικῆς φρουρᾶς γενιτσάρων.

107. Εὐθύς δ' ὡς ἡ ἡσυχία ἀποκατέστη οἱ ἐπιζῶντες τῶν προκρίτων τοῦ κλήρου ἀνεκοίνωσαν εἰς τὸ οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον τὴν τραγικὴν τῶν Ἐπισκόπων τελευτήν, καὶ ἐξητοῦντο ὅπως ὁ Πατριάρχης Ἀντιοχείας διὰ τὴν πρὸς τὴν Νῆσον γειτνίασιν ἐξουσιοδοτηθῇ νὰ ἀποστείλῃ τρεῖς τῶν ὑπ' αὐτὸν ἐπισκόπων ὅπως χειροτονήσωσι τοὺς νεωστὶ ἐκλεγέντας. Ὁ οἰκουμεν. πατριάρχης Εὐγένιος β' προσεπάθησε νὰ ἀναβάλῃ τὴν χειροτονίαν προβαλλόμενος ὅτι διὰ λόγους πολιτικούς καὶ ὡς ἐκ τοῦ ἀπειλοῦντος πᾶσαν κίνησιν τῶν Ἐπισκόπων κινδύνου κατὰ τοὺς παρόντας καιροὺς ἡ αἵτησις δὲν ἡδύνατο νὰ γίνῃ δεκτὴ. Συγχρόνως συνεβούλευε τοὺς ἀναφερομένους νὰ ἔχωσι πεποίθῃσιν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν Κωνσταντινουπόλεως, ἥτις ἐν καιρῷ τῷ δέοντι θὰ συνεβούλευεν αὐτοῖς τὸ πρακτέον. Οἱ Κύπριοι πάλιν ἀπηυθύνθησαν πρὸς τὸν οἰκοιμεν. Θρόνον ὑπομιμνήσκοντες ὅτι ἢ τε παράδοσις καὶ οἱ κανόνες ἀπῆτουν ἡ χειροτονία νὰ τελεσθῇ ἐν τῇ Νήσῳ, καὶ ὅτι ὡς πρὸς τὴν διάβασιν τῶν ἐκ Συρίας Ἐπισκόπων ἀπὸ τῶν παραλίων τῆς Φοινίκης δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἐγερθῇ ἔνστασις, ἀφ' οὗ θὰ ἐγίνετο τῇ ἐγκρίσει τῆς Κυβερνήσεως. Ἐντεῦθεν ὁ Εὐγένιος δὲν προέβαλε περαιτέρω ἀντίρρησην ἀλλ' ἡξουσιοδότησε τὸν Ἀντιοχείας ἵνα προβῇ εἰς τὰς χειροτονίας. Ὁ δ' Ἀντιοχείας Σεραφεῖμ, ὅστις καὶ αὐτὸς εἶχε λάβῃ ὁμοίαν ἔκκλησιν παρὰ τοῦ κυπριακοῦ κλήρου, ἀπέστειλε κατ' ἀκολουθίαν εἰς Κύπρον τοὺς

ἐπισκόπους Ἐπιφανείας Ἰωαννίκιον, κύπριον τὴν καταγωγὴν, Σελευκείας Γεννάδιον καὶ Ἐμέσης Μεθόδιον, οἵτινες κατὰ Δεκέμβριον ἐχειροτόνησαν τοὺς ὑποψηφίους εἰς τὰς ἔδρας αὐτῶν.

108. Ἰωακείμ (1821-4), ὁ ἄμεσος διάδοχος τοῦ θανατωθέντος Κυπριανοῦ, πρὶν ἀνέλθῃ εἰς τὸ ἀρχιεπισκοπικὸν ἀξίωμα εἶχε διατελέσῃ οἰκονόμος τοῦ ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Ἀμμοχώστου μοναστηρίου τοῦ ἁγίου Βαρνάβα. Τὸ μόνον αὐτοῦ προσὸν εἰς τὸ ἀξίωμα ἦτο ἡ γνῶσις τῆς τουρκικῆς γλώσσης, ἣτις πάντοτε ἐθεωρεῖτο ὡς ἀναγκαῖον ἐφόδιον διὰ τὸν Ἀρχιεπίσκοπον ἕνεκα τῶν στενῶν αὐτοῦ σχέσεων πρὸς τὰς πολιτικὰς Ἀρχάς. Ἀλλ' ἡ ὑπ' αὐτοῦ διοίκησις τοῦ Θρόνου ταχέως προυκάλεσε τόσῃ γενικῇ δυσφορίᾳ, ὥστε οὗτος ἠναγκάσθη ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως τῇ αἰτήσῃ τῶν κατοίκων νὰ παραιτηθῇ μετὰ δύο ἔτη καὶ πέντε μῆνας.

109. Ὁ Δαμασκηνός (1824-7) πρὸ τῆς ἀναβάσεως αὐτοῦ εἰς τὸν ἀρχιεπισκοπικὸν θρόνον εἶχε διατελέσῃ μητροπολίτης Κερυνείας. Ἡ παραμονὴ αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ ἀρχιεπισκοπικοῦ θρόνου διήρκεσε μόλις τρία ἔτη, μεθ' ἃ παυθεὶς ὑπὸ τῆς Πύλης ἐξεθρονίσθη καὶ ἐξωρίσθη εἰς Σπάρτην τῆς μ. Ἀσίας τῷ 1827 ἕνεκα τῆς ἐναντιώσεώς του πρὸς τὸν αὐθαίρετον καὶ βίαιον διοικητὴν Ἀλῆ Ρουχῆν. Μετ' ἀπουσίαν ἐτῶν τινῶν ἐπανῆλθεν εἰς Κύπρον, ἀποθανόντος δὲ τότε τοῦ μητροπολίτου Κιτίου Λεοντίου ἐτοποθετήθη καὶ διώκησε προεδρικῶς τὴν Μητρόπολιν ταύτην μέχρι τοῦ θανάτου αὐτοῦ (1846).

110. Ὁ Πανάρετος (1827-1840), ὅστις εἶχεν ὑπηρετήσῃ τὴν Μητρόπολιν Πάφου πρῶτον μὲν ὡς ἀρχιδιάκονος, ἀπὸ δὲ τοῦ 1821 ὡς ἐπίσκοπος, παυθέντος τοῦ Δαμασκηνοῦ ἐξελέγη ὁμοφώνως εἰς πλήρωσιν τοῦ κενωθέντος πρώτου θρόνου. Ἀπεδείχθη δὲ κατὰ τὸν χρόνον τῆς ἐπὶ τοῦ θρόνου παραμονῆς αὐτοῦ μέγας εὐεργέτης τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς Πολιτείας. Τῷ 1830 τῇ παρακινήσει αὐτοῦ συνήχθη συνέλευσις τῶν προκρίτων, ἣτις ἀπέστειλεν εἰς Κπ πρεσβείαν τετραμελῆ ὅπως ὑποβάλλῃ τῇ Κυβερνήσει ἀναφορὰν ἐξαιτουμένη ἀνακουφιστικά τινα τῶν δυστυχούντων κατοίκων μέτρα. Ἡ ἀποστολὴ ὑπῆρξε πολὺ τελεσφόρος, διότι συναπεκόμισε καὶ ὁμολογίαν 326.000 γροσίων, εὕρισκομένην ἐν χερσὶ τοῦ πρώην διοικητοῦ τῆς Νήσου Ἀλῆ Ρουχῆ, ἅτινα ὁ Σουλτᾶνος ἐδωρεῖτο εἰς τὴν Νῆσον. Ὁ Πανάρετος ἀπήλλαξεν ὡσαύτως τὸν Θρόνον βαρυτάτου χρέους ὑπερβαίνοντος τὰς 400.000 γροσίων, καὶ ἠγόρασεν ἐκ νέου τὸ ἀξιόλογον

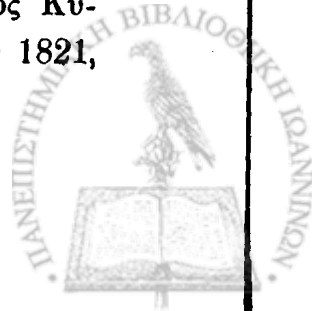
κτῆμα τῆς *Αὐγασίδας*, καὶ ἄλλοτε ἰδιοκτησίαν τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς, δημευθεῖσαν καὶ πωληθεῖσαν κατὰ τὰς σφαγὰς τοῦ 1821. Τῷ 1837 ψήφῳ κοινῇ τοῦ λαοῦ καὶ τῶν Ἀρχιερέων ἀπέστειλε δευτέραν πρεσβείαν εἰς Κπ, ἣτις ἐπέτυχεν αὐτοκρατορικὸν θέσπισμα ὀρίζον τὸ ὅλικόν τῆς ἐτησίας φορολογίας τῆς Νήσου, πλὴν τοῦ μισθοῦ τοῦ Διοικητοῦ καὶ τοῦ στρατιωτικοῦ ἀρχηγοῦ καὶ τῶν δαπανῶν τῆς τοπικῆς διοικήσεως, εἰς 3.179.082 γρόσια. Εἰ καὶ αὐτὸς ἦτο ἐστερημένος παιδείας ἐγένετο ζηλωτὴς προστάτης τῆς μαθήσεως, ἀναδιωργάνωσε δὲ τῷ 1830 τὴν ὑπὸ τοῦ Κυπριανοῦ ἰδρυθεῖσαν ἑλληνικὴν Σχολήν, ἣτις εἶχε διαλυθῇ μετὰ τὸν τραγικὸν θάνατον τοῦ Ἰδρυτοῦ αὐτῆς. Μετὰ δεκατριῶν δ' ἐτῶν παραμονὴν ἐπὶ τοῦ ἀρχιεπισκοπικοῦ θρόνου ἔπεσε θῦμα ἐγχωρίου ἀντιδράσεως, ἀναγκασθεὶς ὑπὸ τῆς Πύλης νὰ παραιτηθῇ τῷ 1840 χάριν τοῦ Ἰωαννικίου. Δὲν ἐπέζησε δὲ τῇ παραιτήσει πλείονα τῶν δύο ἐτῶν. Ἀποσυρθεὶς κατὰ πρῶτον εἰς τὸ μοναστήριον τοῦ ἁγίου Ἡρακλείδου, μετὰ ἑνὸς ἔτους ἐν αὐτῷ διαμονὴν ἀπῆλθεν εἰς τὸ ἐν Ὁμόδει μοναστήριον τοῦ τιμίου Σταυροῦ, ἔνθα καὶ ἀπέθανεν ἐν προβεβηκυῖᾳ ἡλικίᾳ.

111. Ὁ Ἰωαννίκιος (1840-1849), ἑξαρχος τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς ὦν τῷ 1821, ὑπῆρξεν εἰς τῶν ὀλίγων ἀνωτέρων κληρικῶν, οἵτινες κατώρθωσαν νὰ διεκφύγῃσι τὰς φρικαλεότητας τοῦ περιπετειώδους ἐκείνου ἔτους. Διαφυγὼν ἐκ τῆς Κύπρου ἀπῆλθεν εἰς Παρισίους, ὅπου ἐπὶ πολλὰ ἔτη συνετηρήθη διὰ μηνιαίου χορηγήματος 250 φράγκων ἐκ τοῦ δημοσίου ταμείου. Κατὰ τὴν ἐν τῇ Γαλλικῇ πρωτεύουσῃ διαμονὴν του ἐσχέτισθη πρὸς τοὺς τούρκους πολιτικοὺς Ρεσίτ πασσᾶν καὶ Φετῖχ Ἀχμέτ πασσᾶν, οἵτινες ἤγαγον αὐτὸν εἰς Κπ. Τῷ 1839 τῇ ἐνεργείᾳ αὐτῶν ἐπανῆλθεν εἰς Κύπρον ἐφωδιασμένος δι' ἐπιστολῆς τοῦ μ. Βεζίρου παραχωρούσης αὐτῷ μηνιαῖον ἐπίδομα 1000 γροσίων ἐκ τοῦ ταμείου τῆς Νήσου. Κατὰ τὴν εἰς Κύπρον κάθοδον αὐτοῦ ἡ ἀντίθετος τῷ Παναρέτῳ μερὶς προσφκειώθη αὐτὸν ὡς ὑποψήφιον καὶ προσεπάθησε νὰ πείσῃ τὴν Πύλιν νὰ ἐκθρονίσῃ ἐκεῖνον χάριν τούτου. Οἱ δύο τοῦ Ἰωαννικίου προστάται καλῶς γινώσκοντες ὅτι δὲν ἐκέκτειτο τὰ ἀναγκαῖα διὰ τὸ ἀξίωμα προσόντα ἀντέστησαν κατ' ἀρχὰς εἰς τὴν ἐκλογὴν αὐτοῦ· ἀλλὰ τῶν Κυπρίων ἐμμενόντων εἰς τὴν αἴτησιν, οὗτοι ἐνέδωκαν τέλος ἄλλ' ὑπὸ τὸν ὅρον ὅτι ὁ προστατευόμενος αὐτῶν θὰ ἔμενεν ἀρχιεπίσκοπος καὶ ὅτι οὐδεμία μετὰ ταῦτα αἴτησις πρὸς ἐκτόπισιν αὐτοῦ θὰ ἐγίνετο δεκτὴ.

Ἀποδεκτῶν δὲ τούτων γενομένων ὑπὸ τῶν Κυπρίων ἐξεδόθη βεράτιον διορίζον τὸν Ἰωαννίκιον ἀρχιεπίσκοπον ἀντὶ τοῦ Παναρέτου. Ὁ Ἰωαννίκιος διαρκουσῶν τῶν διαπραγματεύσεων τούτων εἶχεν ἐπανέλθῃ εἰς Κπ, νῦν δὲ ἀνεχώρησε πάλιν εἰς Κύπρον συνοδευόμενος ὑπὸ τινων τῶν ὁπαδῶν αὐτοῦ καὶ νέου διοικητοῦ προσφάτως διορισθέντος. Ἡ συνοδεία ἀπέβη εἰς Πάφον ἀρχομένου τοῦ Ὀκτωβρίου τοῦ 1840. Ἐκ Πάφου ἐστάλη ἐπιστολὴ πρὸς τὸν πρῶν μουσελλίμην ἀνακοινοῦσα τὸν διορισμὸν τοῦ Ἰωαννικίου καὶ ἐπιτάσσουσα τὴν κράτησιν τοῦ Παναρέτου ἐν τῷ Σεραγίῳ μέχρι τῆς ἀφίξεως τοῦ νέου Ἀρχιεπισκόπου εἰς τὴν ἔδραν τῆς διοικήσεως. Ἐπὶ τῇ λήψει τῶν διαταγῶν τούτων ὁ Διοικητὴς ἐκάλεσε τὸν Παναρέτον, καὶ ἄφ' ἔβαλεν αὐτὸν καὶ τὸν διάκονον αὐτοῦ Μελέτιον ὑπὸ τὴν φρουρήσιν τριῶν ζαπτιέδων, προέβη εἰς τὴν σφράγισιν πάντων τῶν δωματίων τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς πλὴν τοῦ Συνοδικοῦ, ὅπερ ἀφείθη ἀνοιχτὸν πρὸς διαμονὴν τῆς συνοδείας τοῦ Ἀρχιεπισκόπου. Ὁ Ἰωαννίκιος ἅμα ἀφικόμενος εἰς Λευκοσίαν μετέβη μετὰ τοῦ νέου Διοικητοῦ εἰς τὸ Διοικητήριον. Ἐνταῦθα ἐνεδύθη ὑπὸ τούτου τὸ καφτάνιον καὶ κατὰ τὸ ἔθος ἐνεθρονίσθη τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ ἐν τῷ ναῷ τοῦ ἁγίου Ἰωάννου, λαβὼν βραδύτερον (13 Ὀκ. 1840) παρὰ τοῦ ἐκθρονισθέντος Ἀρχιεπισκόπου γραπτὴν τὴν παραίτησιν αὐτοῦ καὶ τῇ ἐπομένῃ, 14 Ὀκτ., χειροτονηθεὶς. Τὴν θέσιν, ἣν τοιοιυτοτρόπως ἐκτίσασατο ὁ Ἰωαννίκιος ἐκράτησε μέχρι τοῦ τῷ 1849 ἐπισυμβάντος θανάτου αὐτοῦ παρὰ δύο ἀποπείρας τῶν ὁπαδῶν τοῦ Παναρέτου ὅπως ἐξώσωσιν αὐτόν. Κατὰ τὴν σχεδὸν δεκαετὴ παραμονὴν του ὡς ἀρχιεπισκόπου λέγεται ὅτι ἀνέπτυξεν ἀξιοσημείωτον δραστηριότητα καὶ τόλμην ἐν τῇ διεκδικήσει τῶν πολιτικῶν αὐτοῦ δικαιωμάτων. Τῷ 1842 ἀπέστειλεν εἰς Κπ πρεσβείαν ὑπὲρ τῶν κοινῶν, τῷ δὲ 1848 μετέβη καὶ αὐτὸς πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπόν. Ἀλλὰ παρὰ τὰς προσπάθειας αὐτοῦ καὶ τοὺς ἰσχυροὺς φίλους οὓς ἐκέκτητο ἐν τῇ Αὐλῇ, μικρά τινα μόνον ἠδυνήθη νὰ ἐπιτελέσῃ ὑπὲρ τῆς πατρίδος αὐτοῦ. Τὴν ἀποτυχίαν ταύτην ὁ Φ. Γεωργίου ἀποδίδει εἰς ἔλλειψιν συνέσεως καὶ πολιτικῶν ἀρετῶν καὶ εἰς τὴν ἐχθρότητα τῆς ἀντιθέτου μερίδος ἣτις παρέλυε πάσας τὰς προσπάθειάς του.

112. Κύριλλος (1849-1854) ὁ ἀρχιμανδρίτης τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς ἐξελέγη διάδοχος τοῦ Ἰωαννικίου. Συγγενὴς τοῦ μάρτυρος Κυπριανοῦ καὶ εἰς τῶν ἐπιζησάντων ταῖς τραγικαῖς σκηναῖς τοῦ 1821,

εἶχε διέλθῃ 28 ἔτη ἐν τῇ Ἀρχιεπισκοπῇ πρὶν ἀνέλθῃ εἰς τὸ ἀξίωμα. Λέγεται ὅτι «διεκρίθη ἐπὶ νοημοσύνῃ καὶ δραστηριότητι ἐν τε τοῖς ἐκκλησιαστικοῖς καὶ πολιτικοῖς πράγμασι, διὸ καὶ ὡς ἀντιπρόσωπος τῆς Νήσου μετ' ἄλλων δύο εἶχεν ἀποσταλῇ τῷ 1835 εἰς Κπ διὰ τοπικὰς ὑποθέσεις καὶ μετὰ τοῦ προκατόχου αὐτοῦ ὡς σύμβουλος καὶ συμβοηθὸς εἶχε συναπέλθῃ τῷ 1848». Πρὶν κατορθώσῃ νὰ ἀναλάβῃ τὸ ἀξίωμα συζήτησις ἠγέρθη ὡς πρὸς τὸ ἔγκυρον τῆς ἐκλογῆς αὐτοῦ. Ἡ ἀντίθετος αὐτῷ μερίς, ἣτις εἶχε καὶ τὴν βοήθειαν τοῦ Μουσελλίμη, προβάλλουσα ὑπὲρ τοῦ ὑποψηφίου αὐτῆς ὅτι ὁ Κύριλλος δὲν εἶχε πλειονοψηφήσῃ, ἐπεζήτην νέαν ἐκλογὴν. Αἱ ἀντιπαραστάσεις αὗται κατάρθωσαν νὰ ἐπιβραδύνωσι τὴν ἀναγνώρισιν καὶ χειροτονίαν αὐτοῦ ἐπὶ τρεῖς μῆνας· νέας δ' ἐκλογῆς γενομένης ἐν τῷ Σεραγίῳ, ἐξελέγη πάλιν ὁ Κύριλλος δι' ἰσχυρὰς πλειονοψηφίας καὶ ἀνεγνωρίσθη ἀμέσως ἀρχιεπίσκοπος ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως. Ἡ δοκιμασία αὕτη κατ' αὐτὴν τὴν ἀρχὴν τοῦ σταδίου του φαίνεται ἀσκήσασα καταστρεπτικὴν ἐπίδρασιν ἐπὶ τοῦ νέου Ἀρχιεπισκόπου. Τὴν προτέραν αὐτοῦ δραστηριότητα διεδέξατο δειλία τις καὶ ἐπιφυλακτικότης, ἣτις ἐχαρακτήριζεν αὐτὸν μέχρι τέλους τῶν ἡμερῶν του. Ὁ δὲ θάνατος αὐτοῦ λέγεται ἐπισπευσθεὶς ἐκ τῆς ἐξῆς περιστάσεως. Κατὰ τὴν ἀκμὴν τοῦ κριμαϊκοῦ πολέμου, ὅστις συνέπεσεν ἐπ' αὐτοῦ, ἀνώνυμόν τι φυλλάδιον ἐξεδόθη ἐν Ἀθήναις τῷ 1854 «διεγείρον τὸ ἐθνικὸν αἶσθημα τῶν χριστιανῶν ὑπηκόων τῆς Πύλης καὶ παροτρύνον αὐτοὺς πρὸς ἀπελευθέρωσιν. Συντάκτης τοῦ φυλλαδίου ἐκείνου ἐνομίσθη ὑπὸ τινων ὁ τότε διδάσκαλος τῆς ἑλληνικῆς Σχολῆς τῆς Λευκοσίας Ἐπαμεινώνδας Φραγκοῦδης, ὅστις κατ' ὅσον τότε ἐν τῇ Ἀρχιεπισκοπῇ. Τοῦτο καὶ μόνον ἀκουσθὲν εἰς τὰ ὦτα τοῦ Διοικητοῦ διήγειρε τὴν ὑποψίαν αὐτοῦ καὶ πάντων τῶν ἐν τοῖς πράγμασι Ὀθωμανῶν κατὰ τῶν Χριστιανῶν καὶ ἰδίᾳ κατὰ τοῦ Ἀρχιεπισκόπου ὡς δῆθεν ὑποθάλλοντος τὰς τοιαύτας ἰδέας. Καίτοι δὲ ἐκ τῶν γενομένων ἐρευνῶν δὲν ἀπεδείχθη ὁ συντάκτης τοῦ φυλλαδίου, οὐδὲ οἱ Χριστιανοὶ ἐγίνωσκόν τι περὶ αὐτοῦ, οὐχ ἥττον ὅμως διεδόθη ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν ὅτι οἱ Χριστιανοὶ τῆς Λευκοσίας μελετῶσιν ἀποστασίαν καὶ ἐπίθεσιν κατὰ τῶν ἐν τῇ πόλει Ὀθωμανῶν, διὸ καὶ ἀπήτησαν ἵνα τοῖς ἀφαιρεθῶσι τὰ ὅπλα. Ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ ὁ Ἀρχιεπίσκοπος φοβηθεὶς μήποτε ἐκ τοῦ φανατισμοῦ τοῦ ὄχλου συμβῇ τι ἀπευκταῖον μετῆλθεν ἐγκαίρως πάντα τὰ δυνατὰ μέσα

παρὰ τῷ Διοικητῇ καὶ τῷ Καδῇ καὶ δι' αὐτῶν ἐφίμωσε καὶ τοὺς λοιποὺς τοῦ Συμβουλίου Ὁθωμανούς, τοὺς δὲ Χριστιανοὺς ἀπήλλαξεν ἀπὸ τοῦ φόβου ἐνδεχομένης ἐκ μέρους τῶν Ὁθωμανῶν ἐπιθέσεως. Δὲν ἠδυνήθη ὅμως, φαίνεται, νὰ ἀπαλλάξῃ καὶ ἑαυτὸν ἀπὸ τοῦ φόβου ἐκείνου, ὅφ' οὗ μετ' οὐ πολὺ ἀσθενήσας καὶ ἐπὶ τρεῖς μῆνας κλινήρης διατελέσας ἀπεβίωσε κατ' Ἰούλιον τοῦ αὐτοῦ ἔτους (1854) ἐν τῇ μονῇ τοῦ ἁγίου Ἡρακλείδους, ἔνθα εἶχε μεταβῇ περὶ τὰς παραμονὰς τοῦ θανάτου αὐτοῦ πρὸς ἀνάρρωσιν. Ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κύριλλος καίπερ ὀλίγον χρόνον ἀρχιερατεύσας καὶ ἐν τῷ βραχεῖ τούτῳ διαστήματι πολλὰ προσκόμματα ἐν τῷ σταδίῳ αὐτοῦ ἀπαντήσας, οὐχ ἦττον ὅμως ἐκυβέρνησε τὸν θρόνον ἀξιοπρεπῶς, καὶ προσήνεγκε τῇ πατρίδι ἱκανὰς ὅσον οἱ περιστάσεις τῷ συνεχώρουν ὑπηρεσίας».

113. Μακάριος (1854-1865), ὁ ἐφεξῆς κάτοχος τοῦ θρόνου, ὑπηρέτησεν αὐτὸν ἐπὶ 27 ἔτη πρὶν κληθῇ εἰς τὴν προστασίαν αὐτοῦ. «Συνετὸς καὶ περιεσκεμμένος μᾶλλον ἢ τολμηρὸς εὐτύχησε νὰ ἀρχιερατεύσῃ ἐνδεκαετίαν ὅλην ἐν εὐημερίᾳ οὐ μόνον τοῦ θρόνου ἀλλὰ καὶ ὅλης τῆς Νήσου. Οὕτως ἐχόντων τῶν πραγμάτων, μὴ περισπώμενος δὲ καὶ ὑπὸ πολλῶν πολιτικῶν ὑποθέσεων καὶ φροντίδων, ἔστρεψε τὴν προσοχὴν αὐτοῦ πρὸ πάντων εἰς τὴν διανοητικὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ποιμνίου αὐτοῦ, καὶ διὰ πολλῶν προσπαθειῶν αὐξήσας τοὺς πόρους τῶν σχολείων τῆς Λευκοσίας εἰς μὲν τὸ Ἑλληνικὸν ἀντὶ ἐνὸς διδασκάλου διώρισε τρεῖς, ὡσαύτως δὲ καὶ εἰς τὸ ἀλληλοδιδασκικόν. Ἐν ᾧ δὲ τέως ἡ πόλις αὕτη ἐστερεῖτο παρθεναγωγείου, διὰ τῆς πρωτοβουλίας αὐτοῦ, συνεργοῦντος καὶ τοῦ σιναΐτου πρωτοσυγκέλλου Γρηγορίου τοῦ κρητός, ὅστις καὶ χρηματικῶς συνέδραμε, συνέστη τοιοῦτον πρῶτην ἤδη φορὰν τῷ 1857, διατηρούμενον μέχρι τῆς σήμερον (ἦτοι τῷ 1875) ἐν καλῇ καταστάσει καὶ βελτιούμενον ὁσημέραι μετὰ τῶν ἄλλων ἐκπαιδευτηρίων ὕλικῶς τε καὶ πνευματικῶς διὰ τακτικῶν συνδρομῶν κυρίως μὲν τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς — κατὰ δεύτερον δὲ λόγον τῶν ἄλλων ἀρχιερατικῶν θρόνων, τῶν μεγάλων Μοναστηρίων καὶ τῶν ἐν Λευκοσίᾳ Ἐκκλησιῶν. Ἰδίως δὲ δαπάνη τοῦ ταμείου τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς ἐξεπαίδευσεν ὁ Μακάριος δύο ἱεροσπουδαστὰς ἐν Ἀθήναις, διορισθέντας ὕστερον διδασκάλους ἐν τῇ Σχολῇ τῆς Λευκοσίας, βραδύτερον δὲ ἀρχιερατεύσαντας καὶ μέχρι τοῦδε κοσμοῦντας τὸν θρόνον τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς καὶ τὸν τῆς Μητροπό-

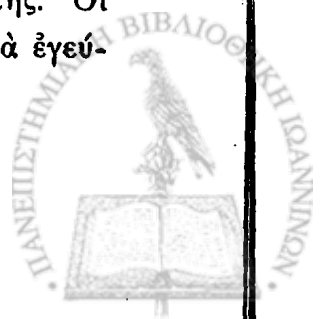
λεως Κιτίου. Μετὰ δὲ ταῦτα βλέπων ὅτι πολλὰ δωμάτια τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς καὶ μάλιστα τὰ ἐξιδιασμένα τῷ Ἀρχιεπισκόπῳ ἦσαν σεσαθρωμένα καὶ ἐτοιμόρροπα, καθαιρέσας αὐτά, δαπάνη τοῦ κοινοῦ ταμείου τοῦ θρόνου ἀνήγειρεν ἐκ βάθρων τῷ 1862-3 τὸ μέγα συνοδικὸν καὶ τὰ παρακείμενα ἐκατέρωθεν αὐτοῦ εὐρύχωρα δωμάτια πρὸς ὑποδοχὴν ἐν αὐτοῖς τῶν Ἀρχιερέων καὶ ἄλλων ἐπισήμων ξένων. Ἐν ᾧ δὲ ἡ πατρις προσεδόκα καὶ ἄλλα ἔτι ἀγαθὰ παρὰ τοῦ καλοῦ καγαθοῦ Ποιμενάρχου της, αἴφνης ἐν ἔτει 1865 ἡ βροτολοιγὸς χολέρα ἐνσκήψασα μεθ' ὁρμῆς καὶ ἐν Λευκοσίᾳ ἤρπασεν αὐτὸν ἐκ τῶν κόλπων αὐτῆς (4 Αὐγούστου) καὶ ἀπεστέρησεν οὕτω τῶν παρ' αὐτοῦ προσδοκωμένων ἀγαθῶν. Καίπερ δὲ δυνάμενος ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ νὰ σωθῇ μεταβαίνων πρὸς καιρὸν εἰς μέρη τῆς Νήσου ἀπρόσιτα, δὲν ἠθέλησεν ὁμως νὰ πράξῃ τοῦτο, ἵνα μὴ δώσῃ ἀφορμὴν εἰς τοὺς ἱερεῖς τῆς πόλεως νὰ φύγωσι καὶ ἐγκαταλίπωσι τοὺς ἀσθενεῖς καὶ τοὺς ἀποθνήσκοντας ἄνευ τῆς ἐκτελέσεως τῶν τελευταίων θρησκευτικῶν χρεῶν. Καὶ οὕτω γενόμενος θῦμα τῆς νόσου χάριν τοῦ ἰδίου ποιμνίου ἐξεπλήρωσε τὸ θεῖον τοῦ ἱεροῦ Εὐαγγελίου ρητὸν «ὁ ποιμὴν ὁ καλὸς τὴν ψυχὴν αὐτοῦ τίθησιν ὑπὲρ τῶν προβάτων», καὶ κατέλιπε τοῖς μετ' αὐτὸν παράδειγμα ἀξιομίμητον καὶ μνήμην ἀγήρω καὶ μακαρίαν». Ἀναφέρεται ὡς ἀνὴρ μοναδικῶς προσηνοῦς καὶ ἐλκυστικῆς διαθέσεως, προσελκύων εἰς ἑαυτὸν οὐ μόνον τὴν ἀφοσίωσιν τοῦ οἰκείου ποιμνίου ἀλλὰ καὶ τὴν ἐκτίμησιν καὶ ἀγάπην τῶν τε τουρκικῶν ἀρχῶν καὶ τῶν μουσουλμάνων συμπατριωτῶν.

114. 'Ο Σωφρόνιος β' (1865-1900), ὁ ἀρτίως ἀποθανὼν γεραρὸς ἀρχιεπίσκοπος τῆς νησιώτιδος Ἐκκλησίας, κατήγετο ἐκ Φοινίου τοῦ διαμερίσματος Κοιλανίου. Τηλικούτος ἦτο ὁ ἐκ τῆς χολέρας πανικός, ὥστε μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μακαρίου τρεῖς ὅλοι μῆνες παρῆλθον ἕως τῆς ἀναδείξεως τοῦ διαδόχου του· «τότε δέ, μετὰ τὴν πάροδον τοῦ χρονικοῦ τούτου διαστήματος, σινελθόντες κατὰ τὰ εἰθισμένα οἱ τρεῖς Μητροπολῖται μετὰ τῶν ἀντιπροσώπων ὅλης τῆς Νήσου, ἐξελέξαντο ἀρχιεπίσκοπον τὸν ἱεροδιάκονον Σωφρόνιον, τέως σχολάρχην τῆς ἐν Λευκοσίᾳ Σχολῆς. Ὅπως καὶ τοῦ πολυκλαύστου προκατόχου του, οὕτω καὶ τοῦ Σωφρονίου ὁ χρόνος τῆς ἐπὶ τοῦ ἀρχιεπισκοπικοῦ θρόνου παραμονῆς ὑπ' οὐδεμιᾶς τῶν ἔξωθεν ἐκείνων διαταράξεων ἐσημειώθη, αἵτινες τοσοῦτον ἐδυσχέραναν ἄλλους προ-

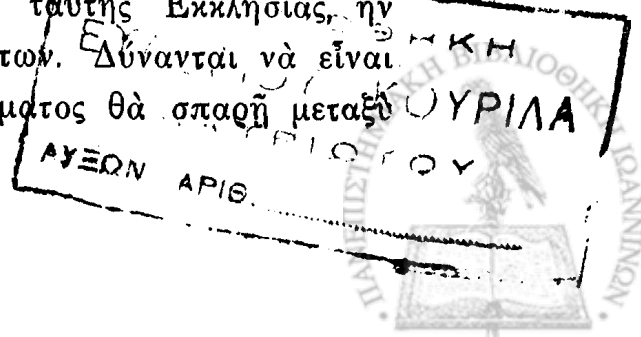

κατόχους αὐτοῦ. Ἐπόμενος τῷ παραδείγματι τοῦ Μακαρίου ὁ Σωφρόνιος ἀφωσιώθη ἐμμόνως εἰς τὴν διανοητικὴν καὶ πνευματικὴν πρόοδον τῶν εἰς τὴν μέριμναν αὐτοῦ ἐμπεπιστευμένων. Κατὰ τὴν ἀρχιεπισκοπὴν αὐτοῦ προσήνεγκε δύο ἀξιοσημειώτους ὑπηρεσίας εἰς τὴν πατρίδα του. Κατὰ μέγα μέρος εἰς τὴν ἐνεργὸν αὐτοῦ συνεργασίαν ὠφείλετο ὅτι τὰ μέτρα τὰ ἐπινοηθέντα ὑπὸ τοῦ συνετοῦ καὶ πεφωτισμένου διοικητοῦ Σαῖτ πασσᾶ πρὸς καταπολέμησιν τῶν ἐκ τῆς ἀκρίδος καταστροφῶν, τῆς φοβερᾶς ταύτης μάστιγος τῆς κυπριακῆς γεωργίας, ἀπέβησαν τόσον ἐπιτυχῆ. Μόλις συνεπληρώθη τὸ ἔργον τοῦτο, νέος ἐπείγων κίνδυνος ἐφείλκυσε τὴν προσοχὴν του. Τῷ 1870 φοβερὰ ἀνομβρία μετὰ λιμοῦ ἐπακολουθήσαντος ἠπείλησαν τὴν ζωὴν τῶν κατοίκων. Κατ' ἀκολουθίαν τῆς ἀθλιότητος καὶ τῶν ζημιῶν, ἃς ὑπέστησαν οἱ νησιῶται ἐκ τῶν δύο τούτων καταθλιπτικῶν δυστυχιῶν, ἀπεφασίσθη νὰ ὑποβληθῇ εἰς τὴν κεντρικὴν Κυβέρνησιν αἵτησις ἀνακουφιστικῶν τινων μέτρων. Πρεσβεία ἀποτελουμένη ἐκ δύο χριστιανῶν καὶ δύο ὀθωμανῶν ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ Ἀρχιεπισκόπου ἀπεστάλη πρὸς τοῦτο εἰς Κπ. Τοσοῦτον δὲ δεξιῶς διεξήγαγεν τὴν ὑπόθεσιν τῶν δυστυχοῦντων νησιωτῶν ἡ Πρεσβεία, ἀνενδότως βοηθουμένη καὶ ὑπὸ τοῦ κυπρίου Μεχμέτ πασσᾶ, ὥστε ἐν τῷ βραχεὶ χρόνῳ ἑνὸς καὶ ἡμίσεος μηνὸς ἠτύχησαν νὰ τύχωσι καὶ τῶν δύο αἰτημάτων ἃ ὑπέβαλον. Ἐξεδόθη δηλαδὴ φερμάνιον ἀποσπῶν τὴν Νῆσον ἀπὸ τοῦ βιλαετίου τῶν Νήσων καὶ καθιστῶν αὐτὴν ἰδιαιτέρον μουτεσαριφλίκιον, ὃ δ' ἀναγκαιῶν διὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος σπόρος ἀπεφασίσθη νὰ δοθῇ ἐκ τῶν κυβερνητικῶν ἐν τῇ Νήσῳ ἀποθηκῶν».

115. Ἄλλ' εἰ καὶ ἡ ἀρχιεπισκοπία τοῦ Σωφρονίου ὑπῆρξεν εἰρηνική, ἀπὸ μιᾶς ἀπόψεως ἀπεδείχθη τῶν μάλιστα ἀξιωματικῶν ἐν τῇ Ἱστορίᾳ τῆς Νήσου καὶ τῆς Ἐκκλησίας αὐτῆς. Τῇ 10 Ἰουλίου τοῦ 1878 ἡ ἡμισέληνος, τὸ σύμβολον τοῦτο τῆς καταπιέσεως καὶ τῆς σφαγῆς, ἀπῆλθε διὰ παντός, καὶ ἡ Κύπρος αἰφνιδίως ἀφύπνωσασα εἶδεν ὅτι ὁ ἐφιάλης τῆς τουρκικῆς κακοδιοικήσεως, ὅστις εἶχεν ἐπικαθήσῃ αὐτῆς ἐπὶ 300 ἔτη, ἦτο τέλος παρελθόν. Ἀγγλος βασιλεὺς κατὰ τοὺς πάλαι παρεληλυθότας αἰῶνας ἐγένετο τὸ ὄργανον τῆς εἰσβολῆς τῆς δυτικῆς δουλώσεως εἰς τὴν Νῆσον. Ἀγγλὶς βασιλισσα ἔδει νῦν νὰ ἐπανορθώσῃ τὸ ἀδίκημα τοῦ προγόνου της. Οἱ Κύπριοι τὸ πρῶτον νῦν ἀπὸ τῆς ἐθνικῆς αὐτῶν ὑπάρξεως θὰ ἐγεύ-

οντο τὰς εὐλογίας τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς συνταγματικῆς κυβερνήσεως, καὶ θὰ ἐμάνθανον ὅτι οὐδὲν πλέον εἶχον νὰ φοβῶνται ἀπ' αὐτῶν ἐκείνων τῶν δυτικῶν ξένων, οἵτινες πρότερον εἶχον ἔλθῃ πρὸς αὐτοὺς ὑπὸ τόσον διάφορον ἦθος. Τίς δύναται νὰ εἴπῃ ποῖα ἄλλα καὶ μείζονα ἀγαθὰ οὕτω ἐκδηλωθέντα θὰ προκύψωσιν ἐκ τῶν πολιτικῶν μεταβολῶν, αἵτινες πρὸ εἴκοσι καὶ δύο ἐτῶν μετέστησαν τὴν Κύπρον ἀπὸ τῆς ἐξουσίας ἀνατολίτου δεσπότης ὑπὸ τὴν διοίκησιν τοῦ φελελευθερωτάτου ἔθνους τῆς Εὐρώπης; Ἴσως, διὰ τὴν πρόνοιαν τοῦ Θεοῦ, ἐπεφυλάχθη αὐτῇ νὰ χρησιμεύσῃ ὡς ἐνωτικὸς κρίκος μεταξὺ τῶν δύο μεγάλων κλάδων τῆς τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας, οἵτινες παρέμειναν ἐπὶ μακρότατον χρόνον διακεκριμένοι, τοῦ Ἀνατολικοῦ καὶ τοῦ Ἀγγλικανοῦ — εἰς ὑπηρεσίαν, ἣτις θὰ ἀποτελῇ οὐχὶ τὸν τελευταῖον αὐτῆς τίτλον ἐπὶ τῆς εὐγνωμοσύνης καὶ τῆς στοργῆς τῶν Χριστιανῶν. Ἡ ὀρθόδοξος Ἐκκλησία τῆς Κύπρου δὲν πρέπει νὰ ἀνησυχῇ περὶ τοῦ μέλλοντος αὐτῆς. Ἡ ἀγγλικανὴ Ἐκκλησία, ἀνόμιμος πρὸς τὴν ρωμαϊκὴν αὐτῆς προκατόχον, δὲν ζητεῖ νὰ στερήσῃ αὐτὴν τῆς νομίμου κληρονομίας της. Ἐὰν ὑπῆρχεν ἀνάγκη τοιαύτης διαβεβαιώσεως, αὕτη ἔχει δοθῇ ἀπερίφραστος ἐν τῷ λόγῳ τῷ ἐκφωνηθέντι κατὰ τὸν ἐγκαινισμὸν τοῦ ἐν Λευκωσίᾳ ἀγγλικανοῦ ναοῦ τοῦ ἁγίου Παύλου τῇ 27 Ἀπριλίου τοῦ 1886, ὅτε ὁ ρήτωρ, ὑπαινιττόμενος τὴν παλαιὰν ἐκείνην τῶν παπιστῶν διαρπαγὴν, εἶπε: «Οὐδεμίαν ἐπανάληψιν τοιαύτης ἐπεμβάσεως εἰς τὰ ἱστορικὰ δίκαια τῆς Ἐκκλησίας αὐτῶν ἔχουσιν οἱ χριστιανοὶ ἀδελφοὶ ἡμῶν τῆς Κύπρου νὰ φοβῶνται ἐκ χειρὸς τῶν ἁγγλων ἐκκλησιαστικῶν ἀνδρῶν τῆς σήμερον. Ἀφωσιωμένοι ὄντες εἰς τὴν λατρείαν καὶ τὴν διδασκαλίαν τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας, δὲν ἐπιθυμοῦμεν, καὶ ὅταν ἔχωμεν τὴν δύναμιν, νὰ ἐπιβάλωμεν τὰ ἡμέτερα ἔθῃ ἐπὶ τὰς ἀδελφὰς Ἐκκλησίας. Οὐδέποτε σκεφθέντες νὰ μεταβάλωμεν τὰς ἡμετέρας παραδόσεις καὶ λειτουργίας, οὐδέποτε ἐσκέφθημεν νὰ ἀπαιτήσωμεν παρὰ τῶν ἀνατολικῶν ἀδελφῶν νὰ μεταβάλωσι τὰς ἑαυτῶν. Φίλοι τῆς ἐλευθερίας ὄντες μεριμνῶμεν περὶ τῆς προόδου οὐχὶ ἐπὶ ζημίᾳ τῆς ἀνεξαρτησίας τῶν ἀδελφῶν Ἐκκλησιῶν. Οἱ ἐκκλησιαστικοὶ ἄρχοντες τῆς Νήσου ταύτης δύνανται νὰ διατελῶσι βέβαιοι ὅτι οὐδαμῶς θὰ προκύψωσιν προσηλυτιστικαὶ ἐπιδρομαὶ ἐκ τῆς ἀγγλικῆς ταύτης Ἐκκλησίας, ἣν βλέπουσι νῦν ἰδρυμένην ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τῶν. Δύνανται νὰ εἶναι βέβαιοι ὅτι οὐδὲν σπέρμα διχονοίας ἢ σχίσματος θὰ σπαρῇ μεταξὺ

τοῦ λαοῦ των ὑπὸ τῶν ἁγγλων κληρικῶν, οἵτινες θὰ ταχθῶσιν ἐν-
ταῦθα πρὸς ἄσκησιν τῆς ὑπηρεσίας των. Δύνανται νὰ εἶναι βέβαιοι
ὅτι καὶ ἐν Κύπρῳ ὡς καὶ ἄλλαχοῦ οἱ Ἕλληες θὰ παραμείνωσιν
εἰλικρινεῖς εἰς τὴν πατροπαράδοτον αὐτῶν πολιτείαν τοῦ σεβα-
σμοῦ τῆς ἀρχῆς τῶν ἐθνικῶν, αὐτονόμων καὶ αὐτοκεφάλων Ἐκ-
κλησιῶν» ¹³⁸.

¹³⁸ Our Church in Cyprus, λόγος ρηθεὶς ὑπὸ τοῦ σεβ. C. W. Sand-
ford, d. d., ἐπισκόπου τοῦ Γιβλαττάρ, ἐπὶ τοῖς ἐγκαινίοις τοῦ ἐν Λευκοσίᾳ
ναοῦ τοῦ ἁγ. Παύλου τῇ 27 Ἀπρ. 1886: No repetition of such interference
with the historic rights of their Church have our Christian brethren
in Cyprus to fear at the hands of English Churchmen in the present
day. Attached as we are to the worship and discipline of our own
Church, we have not the will, even had we the power, to force our
usages upon sister Churches. As we have no thought of changing our
own rites and ceremonies, so we have no thought of asking our Eastern
brethren to change theirs. Lovers of liberty, we are anxious to pro-
mote, not to prejudice, the independence of sister Churches. The eccle-
siastical rulers of this island may feel assured that no proselytising in-
roads will be made upon their flocks from this English Church, which
they now see erected on their soil. They may feel assured that no
seeds of discord or schism will be planted among their people by the
English clergy, who shall have authority here to exercise their mini-
stry. They may feel assured that in Cyprus as elsewhere Englishmen
will be true to their traditional policy of upholding the principle of na-
tional, independent, selfgoverned Churches.

